IORGU IORDAN

LINGVISTICA ROMANICĂ

EVOLUȚIE ❖ CURENTE ❖ METODE

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUVÎNT ÎNAINTE

Cartea de față este o ediție nouă a celei apărute în 1932, la Iași, sub titlul Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția și starea actuală a lingvisticii romanice. *Ceea ce m-a determinat s-o tipăresc din nou, bineînțeles cu modificări numeroase și importante, este buna primire de care s-a bucurat și continuă să se bucure din partea specialiștilor. Lăsînd la o parte marele număr de recenzii, în general favorabile și foarte favorabile, care i-au fost consacrate în reviste de specialitate, trebuie să amintesc cîteva fapte menite să justifice publicarea unei noi ediții.*

În 1937 a apărut o traducere în limba engleză, îngrijită de romanistul John Orr (Edinburgh), care, de acord cu autorul, nu s-a limitat la munca de traducător, ci a intervenit, adesea, cu modificări și adăogiri, acceptate, toate fără excepție, în prealabil, de către mine însumi. În 1958 am semnat un contract cu Editura Academiei germane de științe din Berlin pentru traducerea în germană, care urmează să apară în 1962. Totodată, menționez existența cîtorva proiecte de traducere, care, din diverse motive, n-au putut fi realizate de fapt. Astfel, scurtă vreme după apariția versiunii englezești mi s-a cerut autorizația pentru o traducere spaniolă (am încheiat chiar un contract cu editura „Tartessos" din Barcelona), iar imediat după război o cerere similară mi-a adresat Institutul de Filologie din Buenos Aires. În sfîrșit, tot în această ordine de idei, pot aminti și propunerea de traducere adresată mie de către cîțiva confrați din Italia.

Hotărîrea definitivă de a publica o nouă ediție romînească am luat-o în timpul Congresului de lingvistică romanică ținut la Lisabona (31 martie—4 aprilie 1959), care mi-a dat prilejul, neașteptat, să aflu de la numeroși romaniști că această carte a mea, veche de aproape 30 de ani, continuă să fie actuală, atît prin problemele puse în discuție, cît și, în general, prin felul cum le-am soluționat, sau, cel puțin, am încercat să le soluționez.

De astă dată i-am modificat titlul, spre a-l pune în acord cu conținutul. Căci nu este vorba de o introducere în sensul curent al termenului, ci de o prezentare critic-analitică a evoluției, a curentelor și a metodelor lingvisticii romanice din epoca noastră. Înlocuirea vechiului titlu prin cel nou mi s-a părut necesară și pentru motivul că unii recenzenți, printre ei specialiști foarte serioși, mi-au reproșat că n-am vorbit mai pe larg, sau

chiar de loc, despre romaniști ca Ch. Dufresne, E. Littré, P. Skok, E. Lommatzsch, B. Migliorini, P. Aebischer ș. a., care nu intră totuși în tema cărții mele, dat fiind că ei n-au contribuit la dezvoltarea lingvisticii romanice prin concepții sau metode noi.

Se înțelege că n-am schimbat numai titlul, ci m-am silit să apreciez ideile și faptele în spiritul concepției noastre actuale despre limbă, la baza căreia stă doctrina marxist-leninistă. În ce măsură am izbutit, rămîne să judece lingviștii și filozofii materialiști din toate țările în care modesta mea contribuție va ajunge la cunoștința celor interesați.

Înainte de a încheia această scurtă prezentare, țin să aduc cele mai vii mulțumiri Editurii Academiei R.P.R., precum și numeroșilor tovarăși care au contribuit, într-o formă ori alta, la apariția în condiții satisfăcătoare a acestei cărți.

București, noiembrie 1961 IORGU IORDAN

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL I

LINGVISTICA ROMANICĂ ÎNAINTE DE 1900[1]

ÎN EVUL MEDIU

Pînă la Renaştere

Pînă la începutul secolului al XIX-lea nu poate fi vorba de cercetări cu caracter strict ştiinţific în domeniul limbilor romanice. Disciplina noastră, ca ştiinţă propriu-zisă, bazată, adică, pe fapte studiate temeinic şi obiectiv atunci cînd face afirmaţii în legătură cu diverse fenomene lingvistice, există abia de un veac şi cîteva decenii. Aceasta nu înseamnează însă că mai înainte oamenii nu s-au simţit împinşi de curiozitatea lor înnăscută şi hrănită de progresul culturii să caute a înţelege, potrivit cunoştinţelor care le stăteau la dispoziţie, tot felul de probleme relativ la limbile în discuţie. Dimpotrivă, spirite însetate de ştiinţă s-au ocupat şi preocupat din cele mai îndepărtate vremi de ceea ce formează astăzi obiectul lingvisticii romanice. Numai că încercările lor, deşi merită toată atenţia din punct de vedere istoric, nu pot fi puse alături de studiile alcătuite în cursul secolului al XIX-lea şi al celui actual. Se cuvine totuşi să amintesc aici cîteva nume şi opere, care, în anumite privinţe, s-au ridicat deasupra celorlalte şi s-au impus astfel, cu mai multă forţă, posterităţii.

Marele poet italian Dante Alighieri a scris, cu puţin înainte de 1305, o lucrare rămasă neterminată şi intitulată *De vulgari eloquentia*,[2] unde tratează cîteva dintre chestiunile pe care astăzi le dezbat lingviştii în general şi romaniştii în special. De pildă: originea limbajului, idiomele neolatine (Dante consideră ca atare numai franceza, provensala şi italiana, fiindcă acestea singure îi erau cunoscute din proprie experienţă), dialectele italieneşti (constată 14 grupe, de o parte şi de alta a Apeninilor) ş. a. Dacă privitor la originea graiului omenesc Dante admite explicaţiile bibliei,[3] cum nici nu era posibil altfel, în evul mediu şi la autorul

[1] Cf. G. Gröber, *Geschichte der romanischen Philologie*, în *Grundriss der romanischen Philologie*, vol. I, ed. II, Strassburg 1904-1906, p. 1 şi urm.

[2] Autorul tratează, ca obiect principal, problema limbii italieneşti literare; de aceea, în cele mai multe pagini ale lucrării sale, el discută despre stil şi versificaţie, face critică şi istorie literară etc.

[3] Facultatea de a vorbi o are omul de la dumnezeu, care, din capul locului, a dat o singură limbă tuturor fiilor săi, dar apoi, ca să-i pedepsească pentru că încercaseră să construiască turnul Babel, le-a amestecat graiurile.

Divinei Comedii, atunci cînd vorbește despre varietățile dialectale din Italia el se dovedește un foarte bun observator al realității și spune lucruri într-adevăr surprinzătoare pentru timpul acela.

In epoca Renașterii și după aceea

Renașterea, care însemnează reluarea contactului strîns cu antichitatea greco-romană, face ca interesul pentru cercetările lingvistice să crească, iar orizontul celor ce lucrează în acest domeniu să fie mai larg decît al predecesorilor. Ca toți oamenii Renașterii, și autorii de opere gramaticale, lexicale etc. se disting printr-o multilateralitate de preocupări și o erudiție care impresionează adînc, ba chiar par de neînțeles contemporanilor noștri, specializați peste măsură. E de ajuns să citez numele lui Robert Etienne (Robertus Stephanus),[1] Henri Etienne (Henricus Stephanus)[2] și Justus Joseph Scaliger,[3] toți din secolul al XVI-lea, care au dat lucrări neobișnuit de serioase în domeniul disciplinei noastre. Ultimul, ocupîndu-se de împărțirea limbilor vorbite în Europa, recunoaște înrudirea francezei cu spaniola și italiana, căci le așează la un loc, în aceeași grupă. Cam tot atunci, ba chiar ceva mai înainte, încep să apară și în Spania diverse lucrări consacrate problemelor de limbă, dintre care menționez, ca mai importante, gramatica lui Elio Antonio de Nebrija[4] și dicționarul explicativ al lui Sebastián Covarrubias y Horozco.[5] Veacul al XVII-lea continuă activitatea începută mai înainte. Acum se întemeiază cele mai vechi dintre academiile europene existente și astăzi, anume Accademia della Crusca (creată deja la sfîrșitul secolului precedent, 1583) și Académie Française (1634), cu menirea principală de a cultiva limba națională, prin publicarea unei gramatici și a unui dicționar.[6] Trebuie amintit apoi *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, 3 vol., Paris 1678, opera francezului Du Cange (Charles du Fresne): e vorba de un dicționar al limbii latine medievale, care aduce și în momentul de față servicii neprețuite romaniștilor.

În secolul al XVIII-lea progresele lingvisticii se accentuează necontenit. Raționalismul filozofic, pe de o parte, enciclopedismul, pe de alta, influențează în bine disciplina noastră. Primul dă naștere la opere despre originea limbajului, celălalt, stăpînit puternic de istorism, introduce în cercetările lingvistice spiritul istoric, de la care aveau să profite atîta romaniștii de mai tîrziu. Păcat numai că atenția filologilor din acest veac se îndreaptă de preferință spre literaturile și prea puțin spre limbile romanice. În Italia întîlnim, tot atunci, un nume celebru: Lodovico Muratori, care desfășoară o activitate prodigioasă, publicînd, între altele, o serie nesfîrșită de izvoare istorice privitoare la trecutul poporului italian. Acest imens material a folosit și romanisticii: cei care au venit după Muratori s-au găsit deodată, fără sforțări personale, în posesiunea mijloacelor nece-

---

[1] *Dictionnaire françois latin*, 1539; *Traicté de la grammaire françoise*, 1559.

[2] *Traité de la conformité du langage françois avec le grec*, 1565; *Précellence du langage françois*, 1579.

[3] *Diatribe de Europaeorum lingua*, 1599; *De hodiernis Francorum linguis*, 1599; *De varia litterarum pronuntiatione*.

[4] *Arte de la lengua castellana*, 1492.

[5] *Tesoro de la lengua castellana o española*, 1611.

[6] În 1612 apare *Vocabolario della Crusca*, în 6 volume, iar la 1638 începe să se redacteze dicționarul limbii franceze, care se termină după aproape 60 de ani (*Dictionnaire de l'Académie Française*, 2 volume, 1694).

sare pentru a putea lucra cu succes în domeniul lor de activitate, mai ales că învățatul italian le-a lăsat moștenire și inepuizabile informații bibliografice.

Setea nelimitată de cunoaștere, așa de caracteristică pentru acest secol, se manifestă, sub toate aspectele ei posibile în vremea aceea, și în studiile lingvistice. Oamenii nu se interesează numai de limba lor maternă, ci își întind cercetările și dincolo de granițele patriei. Astfel, vedem pe italieni ocupîndu-se de limba franceză ori provensală, pe francezi de cea italiană etc. Mai mult decît atît. În țări neromanice, de pildă în Anglia și cu deosebire în Germania, constatăm aceeași atenție, din partea savanților, pentru idiomele neolatine. În modul acesta se pregătește terenul pentru ceea ce avea să se întîmple în primele decenii ale veacului al XIX-lea.

LINGVISTICA ROMANICĂ ȘI ROMANTISMUL

Am arătat ceva mai sus că disciplina noastră devine știință adevărată de-abia după anul 1800, mai întîi sub forma lingvisticii indo-europene (datorită, în special, cunoașterii limbii sanscrite).

Începuturile ei ca atare trebuie căutate în mișcarea romantică.[1] Se știe că una dintre caracteristicile esențiale ale romantismului german a fost setea nepotolită de a cunoaște. Cunoașterea de sine și cunoașterea lumii exterioare, sau, mai scurt, cunoașterea infinitului (după propria lor expresie) : iată lozinca romanticilor. Din această dorință de a ști se naște întîi istoria, care, întrucît studiază trecutul omenirii, este indicată mai mult decît oricare altă disciplină să ne satisfacă curiozitatea științifică. Așa s-au dezvoltat studiile istorice, care predomină asupra celorlalte în secolul al XIX-lea, numit, de aceea, și secolul istoriei. Dar răscolirea trecutului nu duce decît indirect la cunoașterea s u f l e t u l u i omenesc, și a c e s t a era ținta supremă a romanticilor. Atunci s-a recurs la cercetarea limbii și a literaturii, care într-adevăr ne dau informații directe asupra vieții sufletești a unui popor. Pe acest drum s-a ajuns la crearea f i l o l o g i e i. S-a început, firește, cu studiul limbilor și al literaturilor clasice, care, din vremea Umanismului și a Renașterii, nu încetaseră o clipă de a stîrni interesul și admirația europenilor, apoi s-a adăugat la ele limba și literatura sanscrită, care trebuia, din atîtea motive, să atragă pe romanticii dornici de mister și exotism. Să nu uităm însă că romantismul apare și ca o reacție împotriva clasicismului, cu regulile lui severe, care împiedicau, dacă nu anihilau complet, libertatea poetului. Astfel limbile și literaturile moderne capătă în ochii romanticilor o valoare deosebită, fapt care duce curînd la crearea filologici germanice, întîi, și a celei romanice, mai pe urmă.

---

[1] Cf. Gertrud Richert, *Die Anfänge der romanischen Philologie und die deutsche Romantik*, Halle a. S. 1914 și Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Berlin 1955, p. 2, care reproduce următorul pasaj din Friedrich Schlegel, unul dintre capii școlii romantice germane: „Coincidențele [dintre sanscrită și alte limbi indo-europene] nu sînt, deci, ceva întîmplător, care s-ar explica prin amestec [etnic], ci ceva esențial, care are la bază o origine comună." („Die Übereinstimmung ist also keine zufällige, die sich aus Einmischung erklären liesse, sondern eine wesentliche, die auf gemeinschaftliche Abstammung deutet." Din *Über die Sprache und Weisheit der Indier*, 1808.)

Romanistica și filologia clasică

Cu toată atitudinea ostilă față de antichitate, romanticii au fost nevoiți să se folosească în studiile lor asupra limbilor moderne de metodele filologiei clasice, care luase naștere mai înainte. Una dintre aceste metode este cea comparativă: specialistul cercetează limbile care aparțin aceleiași familii, comparîndu-le între ele și luînd ca punct de plecare limba de bază. Acest procedeu s-a introdus și în lingvistica romanică, unde continuă a fi aplicat pînă în momentul de față, întrucît se impune prin forța lucrurilor, și nu numai într-o operă de ansamblu, unde trebuie prezentate idiomele neolatine în raporturile lor reciproce precum și față de limba latină, ci chiar atunci cînd te ocupi de unul singur.

Dar romaniștii nu s-au oprit aici cu imitarea confraților lor indoeuropeniști, ci au mers mai departe, împrumutînd de la aceștia un punct de vedere care nu-și avea rostul în domeniul lor de activitate. Se știe că limba din care provin greaca, latina, sanscrita, persana ș. a. este necunoscută. În consecință, pentru ușurarea discuțiilor și a cercetărilor consacrate acestora din urmă, lingviștii au purces la reconstituirea limbii indo-europene comune: după ce au stabilit corespondențele fonetice, morfologice etc. dintre idiomele înrudite, ei au creat pe cale pur logică, pentru fiecare caz în parte, prototipul indo-european din care se presupune că își trag originea sunetele, formele etc. ale limbilor indo-europene. Acest procedeu este o necesitate de prim ordin, și așa se justifică aplicarea lui fără rezervă în lingvistica indo-europeană.[1] Romaniștii, discipoli fideli ai indo-europeniștilor, au crezut că și ei trebuie să urmărească același țel,[2] trecînd cu vederea o deosebire esențială dintre situația lor și aceea a maeștrilor, anume că latina populară, punctul de plecare al limbilor roma-

[1] Reconstruirea limbii indo-europene comune, pe baza corespondențelor (mai ales fonetice) de la o limbă indo-europeană la alta, este, în primul rînd, opera lui August Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 1861 - 62 (ed. IV 1876). El cel dintîi și într-o măsură mai mare decît oricare alt indo-europenist a folosit metoda istorico-comparativă, cu scopul de a reconstrui limba de bază, pînă la ultimele ei limite. Cf., de pildă, V. Thomsen, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, Halle a. S. 1927, p. 74 și urm., care, deși îl critică în multe privințe, îl laudă pentru această idee „genială", atît de fecundă în aplicațiile ei ulterioare. Schleicher t r e b u i a oarecum să exagereze metoda istorico-comparativă, întrucît el își imagina că limbile indo-europene provin dintr-o limbă comună, de bază, în același mod în care oamenii înrudiți unii cu alții descind dintr-un strămoș comun. (Este teoria așa-zisă a arborelui genealogic.) Cu privire la metoda aici în discuție, să se vadă, între alții, A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo 1925; Ed. Hermann, *Über das Rekonstruieren*, în *ZvS* XLI, p. 1 și urm.; V. Pisani, *La ricostruzione dell'indoeuropeo*, în *AFLC* VI (1936), nr. 2; B. A. Terracini, *L'héritage de la méthode comparative*, în *AL* II (1940 - 41), p. 1 și urm., p. 69 și urm.; A. Graur, în *Mélanges linguistiques* II, Copenhaque 1941, p. 1 și urm. (cf. și Idem, *BL* II [1934], p. 11 și urm.); А. И. Смирницкий, *К вопросу о сравнительно-историческом методе в языкознании* (*VI* I, 1952, 4, p. 3 și urm.); Б. В. Горнунг, *О границах применения сравнительно-исторического метода в языкознании* (*ibidem*, p. 20 și urm.); П. С. Кузнецов, *Вопросы сравнительно-исторического изучения славянских языков* (*ibidem*, 5, p. 38 și urm.).

[2] La aceasta a contribuit într-o largă măsură și ideea, pusă în circulație de filologii propriu-ziși (clasici și moderni), că limbile greacă și latină sînt „superioare" celor moderne. Lingvistica indo-europeană se bucura, deci, în ochii romaniștilor de un dublu prestigiu: era... mama tuturor disciplinelor de acest fel și totodată avea drept obiect de studiu limbi... „nobile".

nice, este relativ bine cunoscută, iar latina clasică, cu care cea populară formează o unitate indisolubilă — limba latină în ansamblul ei — aproape nu mai oferă secrete specialiștilor. [1] Afară de aceasta, idiomele romanice continuă a fi vorbite și astăzi, sînt, cum se spune, cu un termen cam impropriu, organisme vii, așa că pot fi observate și studiate direct, adică pe teren sau „pe viu", nu ca limbile indo-europene de felul celor amintite, pe care sîntem siliți a le învăța din texte scrise. Și totuși a fost nevoie de vreme îndelungată, pentru ca aceste adevăruri atît de evidente să se impună și să ducă la o schimbare de atitudine. Astăzi romanistica a scăpat de tutela lingvisticii indo-europene, ba încă a devenit, cum afirmă undeva cu mîndrie Schuchardt, învățătoarea disciplinelor înrudite. Și cu drept cuvînt. Căci, dacă idiomele slave ori germanice există și ele, întocmai ca cele neolatine, în clipa de față și pot fi, deci, studiate pe teren, în schimb limba slavă comună și cea germanică comună sînt complet necunoscute.

Altă particularitate a lingvisticii romanice din veacul al XIX-lea, produs al acelorași împrejurări pe care le-am schițat în paginile precedente, este i s t o r i s m u l exagerat. [2] Indo-europeniștii își întemeiază cercetările pe texte, fiindcă se ocupă mai ales de limbi moarte, pe care n-au cum să le cunoască altfel. Luîndu-i de model, romaniștii și-au închipuit că și ei trebuie să dea preferință, nu graiurilor vorbite, ci operelor scrise, care

[1] Indo-europeniștii înșiși, dîndu-și seama de deosebirea care există între disciplina lor și romanistică, au fost adesea siliți să condamne aplicarea prea servilă a procedeului comparatist în cercetările asupra limbilor neolatine. Iată, de pildă, părerea lui A. Meillet, marele indo-europenist francez, relativ la această chestiune. Recenzînd în *BSL* XXI (1917-19) pe P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, Milano 1918 — despre care spune, între altele: „Expunerea domnului Guarnerio, făcută cu o competență desăvîrșită, suferă de același neajuns ca și aceea a domnului Meyer-Lübke: ne aflăm mai curînd în prezența unor fragmente răzlețe de istorii diferite decît în prezența unei singure istorii. O adevărată carte de F o n e t i c ă r o m a n i c ă ar trebui să se limiteze la l i m b a r o m a n i c ă c o m u n ă." (L'exposé de M. Guarnerio — fait avec une compétence parfaite — souffre du même défaut que celui de M. Meyer-Lübke: on est en présence de fragments détachés d'histoires diverses plutôt que d'une histoire. Un livre véritable sur la P h o n é t i q u e r o m a n e devrait se borner au r o m a n c o m m u n." P. 228-29) — Meillet atinge chestiunea metodei comparative în lingvistica romanică: „Romaniștii imită prea adesea gramatica comparată a limbilor indo-europene în părțile ei slabe: în materie de indo-europeană sîntem siliți să studiem paralel toate limbile aparținînd grupului în discuție, întrucît acesta este singurul mijloc de care dispunem pentru a reconstitui într-o oarecare măsură limba inițială." ... „Romaniștii, care au la dispoziție date de tot felul pentru reconstituirea limbii romanice comune, s-au obișnuit să prezinte sub aceeași etichetă fapte referitoare la procese de dezvoltare distincte." („Les romanistes imitent trop souvent la grammaire comparée des langues indo-européennes par ses mauvais côtés: en matière d'indo-européen, on est obligé de juxtaposer des études sur toutes les langues du groupe, parce que c'est le seul moyen qu'on ait de restituer en quelque mesure la langue initiale."... „Les romanistes qui ont toutes sortes de données pour poser le roman commun, se sont exercés à mettre sous une même couverture des renseignements se rapportant à des développements distincts." P. 230). Pe ce drum fals au apucat acei lingviști care reconstruiau la tot pasul forme și cuvinte latinești populare cu ajutorul limbilor romanice, s-a văzut mai ales după crearea geografiei lingvistice, iar ceva mai tîrziu ne-a dat o probă, s-ar putea zice decisivă, L. Sainéan, în *Les sources indigènes de l'étymologie française*, 3 vol., Paris 1925-1930 și *Autour des sources indigènes. Etudes d'étymologie française et romane*, Firenze 1935.

[2] Prin istorism înțeleg altceva decît metoda istorică, și anume preferința cvasi-exclusivă pentru stările de limbă vechi, considerate ca un scop în sine, cu neglijarea aproape totală a faptelor lingvistice actuale. Vezi și observația lui A. Meillet, în n. 2 de la p. 12.

căpătau în ochii lor o însemnătate cu atît mai mare, cu cît datau din epoci mai vechi. Așa s-a ajuns la situația într-adevăr paradoxală că numeroși lingviști nefrancezi din secolul trecut erau maeștri indiscutabili în veche franceză și veche provensală, dar ignorau mai mult decît se cuvine franceza nouă.[1] Și împotriva acestei direcții, greșită mai cu seamă din cauza exagerărilor, s-a produs o reacție puternică, pe la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, datorită, înainte de toate, geografiei lingvistice, cum se va arăta mai încolo (capitolul III).[2]

ÎNTEMEIEREA ROMANISTICII

Cine este creatorul disciplinei noastre? Răspunsul la această întrebare s-a dat de mult, astfel că chestiunea trebuie socotită închisă, cum și este în realitate. Totuși se mai aud cînd și cînd glasuri disonante, care, din motive adesea străine de știință, pun din nou în discuție problema aceasta. De aceea cred necesar un scurt istoric al ei.

---

[1] Caracteristice pentru această stare de spirit sînt următoarele cuvinte ale lui H. Schuchardt (în *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. II, Halle a. S. 1928, p. 428-29): „Pe de altă parte se năștea în mine un fel de spirit de contradicție în ce privește studiul vechii franceze, cu care fusesem cam îndopați decenii de-a rîndul. Mussafia îmi povestea cum ceruse odată unuia dintre studenții săi să scrie la tablă în vechea franceză propoziția «împăratul a chemat pe Roland» — *Li emperere at apelet Rollant.* — Bine; acuma scrie dedesubt același lucru în franceza actuală. — Domnule profesor, franceză nouă n-am făcut. Încă din 1872 un confrate competent îmi spunea că, dacă nu voi edita vreun text vechi francez, nu voi face nici o ispravă. Mi-am zis atunci: am să încerc și fără asta. Și a mers." („Anderseits regte sich in mir ein gewisser Widerspruchsgeist gegen das Altfranzösische, mit dem wir Jahrzehnte hindurch etwas überfüttert wurden. Mussafia erzählte mir wie er einmal einem seiner Zuhörer aufgetragen hätte, an die Tafel altfranzösisch den Satz zu schreiben: der Kaiser hat Roland gerufen. — *Li emperere at apelet Rollant.* — Gut; nun schreiben Sie das auf neufranzösisch darunter. — Herr Professor, neufranzösisch habe ich noch nicht getrieben. Schon 1872 sagte mir ein massgebender Fachgenosse, ich würde nicht vorwärts kommen, wenn ich nicht einen altfranzösischen Text herausgäbe. Ich sagte zu mir: ich wag's. Es ging."). Că și în vremea noastră se mai găsesc romaniști germani cărora li se potrivește, în parte, întîmplarea povestită de Mussafia, ne arată un bun cunoscător al situației, L. Spitzer, în *NSpr* XXXV (1927): romaniști recunoscuți au scris negru pe alb că subst. *carrosse* e feminin, că *ministre du culte* înseamnă „ministrul cultelor" ș. a., ceea ce se explică numai printr-un simț foarte nesigur pentru limba franceză (v. p. 19 a extrasului care conține articolul intitulat *Der Romanist an der deutschen Hochschule)*. Cf. și articolele aceluiași lingvist apărute în *ZrPh* XLVI (1926), p. 563 și urm. și XLVIII (1928), p. 77 și urm.

[2] Cf. iarăși aprecierile lui Meillet asupra acestui punct: „În general, lingvistica e dominată de o preocupare istorică, oarecum legitimă, al cărei caracter exclusiv surprinde și scandalizează, totuși, pe cei care privesc lucrurile dinafară". („D'une manière générale, la linguistique est dominée par une préoccupation d'histoire qui est légitime dans une certaine mesure, mais dont le caractère exclusif surprend et scandalise ceux qui du dehors viennent à y jeter les yeux." *BSL* XV [1908-9], p. CXIX). Astăzi s-a ajuns la un fel de echilibru, în sensul că alături de metoda istorică se aplică deopotrivă de mult și metoda descriptivă, dar, de obicei, nu de către unul și același savant, ci de către unii o metodă, de către alții cealaltă. Adevăratul echilibru îl realizează lingviștii care, ca cei sovietici, de pildă, folosesc simultan ambele metode; deoarece aspectul limbii dintr-un moment dat este rezultatul unei evoluții anterioare, se înfățișează faptele lingvistice actuale nu numai descriindu-se, ci și explicîndu-se istoric. Cf. și interesantele observații făcute de G. Pätsch, *op. cit.*, p. 173 și urm., care arată, cu ajutorul cîtorva exemple foarte potrivite, cît de bine se împacă metoda diacronică și cea sincronică (întrebuințez termenii lui Saussure, chiar dacă ei nu sînt perfect sinonimi cu „istoric", respectiv „descriptiv") și ce rezultate temeinice se obțin prin îmbinarea lor.

Din punct de vedere strict cronologic locul întîi îl ocupă un francez: François Raynouard. Însărcinat cu prelucrarea Dicționarului Academiei Franceze, acest savant ajunge la convingerea că, spre a putea studia serios lexicul limbii franceze, este indispensabilă cunoașterea fazelor ei anterioare. Se apucă, așadar, să cerceteze vechile stări lingvistice din Franța și cu acest prilej descoperă o serie nesfîrșită de monumente literare, pe care începe a le publica și, ceea ce ne interesează direct aici, a le exploata pentru al său *Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours comparée avec les autres langues de l'Europe latine*, 6 volume, Paris 1838-44.[1] Primul dintre cele 6 volume ale colecției sale de texte, intitulată *Choix des poésies originales des troubadours*, Paris 1816-21, se cheamă *Grammaire de la langue romane* (Paris 1816) și prezintă o importanță deosebită pentru discuția noastră, prin faptul că este prima gramatică a unei limbi romanice vechi și se bazează pe texte. Ceea ce Raynouard numește „romane" (=romanică) se cheamă astăzi veche provensală. Să nu credem însă că-i vorba numai de întrebuințarea eronată a unui termen în locul altuia. Acestei terminologii îi corespunde o c o n c e p ț i e greșită, și aici stă gravitatea lucrului. Raynouard își închipuia, anume, că din limba latină n-au ieșit de-a dreptul idiomele romanice cunoscute, ci o limbă intermediară, comună tuturor provinciilor fostului imperiu roman (așa cum mai înainte fusese comună tuturora latina însăși), care a dat apoi naștere spaniolei, francezei, italienei etc. Ideea nu-i nouă. În veacul al XVIII-lea de asemenea se credea în existența unei limbi romanice unitare, care ni s-ar fi păstrat în *Jurămintele de la Strasbourg* (anul 842). Însuși Raynouard a văzut în acest text, foarte prețios prin marea lui vechime, un produs lingvistic provensal (adică romanic primitiv, după părerea lui), nu unul franțuzesc, cum este în realitate.[2] El se apropie, așadar, pînă la identificare, de predecesorii săi din secolul trecut.

Gramatica lui Raynouard a produs impresie adîncă, ba chiar uimire. Contemporanii au putut constata că unitatea, regularitatea și analogia, însușiri care, potrivit credinței lor, aparțineau exclusiv limbilor literare ajunse la cel mai înalt grad de perfecțiune, există și în morfologia unui idiom arhaic și primitiv, cum este vechea provensală. Dar n-a fost greu să se observe greșeala fundamentală a acestei opere, aceea că, înaintea graiurilor romanice actuale s-ar fi vorbit în Romania[3] întreagă o limbă neolatină comună[4]. Atîta numai, și ar fi de ajuns ca să nu acordăm lui Raynouard titlul de creator al disciplinei noastre. Mai este însă ceva. Am văzut că el studiază o singură limbă romanică; de aceea nu se servește de metoda istorico-comparativă, care distinge din capul locului romanistica, așa cum

---

[1] S-a retipărit, fără nici o modificare, la C. Winter, Heidelberg. — Dicționarul lui Raynouard a fost completat și îndreptat de E. Levy, *Provenzalisches Supplement-Wörterbuch. Berichtigungen und Ergänzungen zu Raynouards Lexique Roman*, 8 volume, Leipzig 1894-1924.

[2] Această confuzie nu trebuie luată prea în serios pentru timpul acela, căci în faza lor cea mai veche limbile neolatine, în special franceza și provensala, se deosebeau relativ puțin una de alta.

[3] Așa sînt numite, pentru a scurta vorba, toate ținuturile de limbă romanică.

[4] Deja A. W. v. Schlegel, în *Observations sur la langue et la littérature des troubadours* (1818), lucrare care, în unele privințe, poate fi considerată ca o adevărată schiță a filologiei romanice, corijează pe Raynouard, susținînd originea directă din latina populară a limbilor neolatine.

o concepem astăzi. De altminteri era imposibil să se aplice această metodă în anul 1816, fiindcă opera care pune bazele lingvisticii indo-europene ca știință propriu-zisă și de la care s-au inspirat mai tîrziu germaniștii și romaniștii, adică *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache, in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache*, de Franz Bopp, apare (la Frankfurt am Main), tot în 1816, ca și *Grammaire de la langue romane* a lui Raynouard. Totuși, meritul acestuia de a fi inițiatorul cel mai viguros al studiilor de filologie romanică rămîne neștirbit.

Nu se poate trece la adevăratul creator al romanisticii, Friedrich Diez, înainte de a pomeni pe scurt de înaintașii lui în domenii înrudite. Am citat chiar acum prima lucrare a lui Bopp, care inaugurează comparatismul lingvistic și, prin aceasta, studiul strict științific al limbilor indo-europene. Ocupîndu-se de sistemul conjugării sanscrite, grecești, latinești etc., Bopp ajunge la concluzia că flexiunea indo-europeană s-a născut prin aglutinare[1]: toate cuvintele se pot reduce la rădăcini monosilabice, unele pronominale, altele verbale,[2] cărora li s-au adăugat terminații cazuale și flexionare, ele înseși, la origine, cuvinte propriu-zise (de cele mai multe ori pronume). Valoarea mare a cercetării lui Bopp trebuie căutată însă aiurea, anume în ideea, susținută cu ajutorul legilor fizice și mecanice,[3] că limbile indo-europene alcătuiesc o unitate desăvîrșită. Evoluția acestora nu-l interesează de loc pe Bopp nici în *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Gotischen und Deutschen* (1833-52), unde se preocupă tot numai de înrudirea limbilor indo-europene.

Lingvistica istorică, mai bine zis istoria limbilor, este opera germanistului Jakob Grimm, care, în *Deutsche Grammatik* (1819 și urm.), studiază cu o atenție deosebită sunetele limbilor germanice, stăruind asupra legăturilor istorice dintre acestea și sunetele limbilor clasice. Totodată el arată că modificările fonetice nu se fac la întîmplare, ci potrivit unor legi determinate. Regularitatea corespondențelor de la o limbă înrudită la alta, relevată de Bopp în domeniul gramaticii indo-europene, o constată Grimm, cînd e vorba de limbile germanice, și în domeniul foneticii. Tot el semnalează astfel de corespondențe și în evoluția unei singure limbi.[4]

[1] Termen împrumutat de la W. v. Humboldt.

[2] Din rădăcinile verbale s-au format verbe și substantive, din cele pronominale, pronume, prepoziții, conjuncții și particule.

[3] Legi fizice sînt ceea ce numim noi astăzi legi fonetice, iar mecanice, raporturile dintre vocale și consoane.

[4] Aici apare pentru întîia oară termenul „Lautverschiebung", așa de curent în gramaticile istorice ale limbilor germanice. Trebuie precizat totuși că această lege fonetică fusese descoperită mai înainte de către danezul Kr. Rask, fără ca Grimm să fi știut de dînsul. La constituirea metodei istorico-comparative, în liniile ei mari, au contribuit, în măsură diferită, toți acești lingviști amintiți deja (Bopp, Grimm, Rask), precum și rusul A. H. Vostokov (în lucrarea sa *Рассуждение о славянском языке, служащее введением к грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам*, Moscova 1820; N. S. Čemodanov, *Сравнительное языкознание в России*, Moscova, 1956, p. 9, afirmă că Vostokov a cunoscut primul volum din *Deutsche Grammatik* a lui Grimm, întrucît îl citează). Această metodă a fost recunoscută, încă din 1876, ca avînd mare valoare științifică, și de către Fr. Engels, creator, alături de K. Marx, al filozofiei materialiste moderne, care recomandă aplicarea ei chiar atunci cînd studiem o singură limbă: „Însă «conținutul și forma limbii proprii» nu pot fi înțelese decît dacă se urmărește nașterea și dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia, în primul rînd, formele sale ieșite din uz și, în al doilea rînd, limbile înrudite vii și moarte". „Ura împotriva vechii filologii îl face

Friedrich Diez
(1794-1876)

Bazat pe lucrările lui Bopp și Grimm, Friedrich Diez publică în anii 1836-43, la Bonn, *Grammatik der romanischen Sprachen* (3 volume), unde aplică în același timp metoda comparativă a primului și pe cea istorică a ultimului. Astfel ia ființă lingvistica romanică în sensul strict științific al cuvîntului.[1] Diez împarte limbile neolatine în două grupe: a) estică, în care intră romîna și italiana, b) vestică, la care aparțin vechea franceză, vechea provensală, franceza, spaniola și portugheza.[2] Arată apoi cum s-a născut și dezvoltat „forma" lor, adică sunetele, flexiunea, derivarea, compunerea și sintaxa. În partea întîi, care cuprinde fonetica limbilor romanice, alunecarea sunetului (germ. „Lautwandel") devine temelia tuturor prefacerilor lingvistice. Diez nu mai confundă, cum făcuseră toți înaintea lui, sunetul cu litera,[3] chiar dacă nu nimerește totdeauna adevărata cauză a schimbărilor fonetice (își închipuie, anume, că intenția și conștiința vorbitorului ar juca cîteodată un rol în aceste transformări). De asemenea observăm că nu distinge bine cuvintele latinești moștenite de cele împrumutate ulterior tot din limba latină, deși primele au suferit alte modificări fonetice decît ultimele. În schimb recunoaște că un sunet trece, de obicei, în altul înrudit din punctul de vedere al chipului cum se pronunță, și, mai ales, înțelege marea valoare a principiului analogiei în domeniul flexiunii. După trecerea a peste o sută de ani de la prima ediție a *Gramaticii* lui Diez, este firesc ca această operă să fi pierdut mult din însemnătatea ei, care, în momentul apariției și multă vreme după aceea, a fost extraordinară.[4] Volumele I și II (fonologia și morfologia) au astăzi numai o valoare istorică; al treilea însă, care conține sintaxa, își păstrează și valoarea absolută aproape întreagă.

[pe Dühring] să ridice produsul cel mai mizerabil al acestei filologii [gramatica tehnică de modă veche] la rangul de «punct central al unei filologii cu adevărat creatoare». Se vede cît de colo că avem de-a face cu un savant filolog care nu a auzit niciodată vorbindu-se despre filologia istorică, dezvoltată atît de mult și cu atîta succes în ultimii 60 de ani, și de aceea nu caută «elementele de cultură eminamente moderne» ale filologiei la Bopp, Grimm și Diez, ci la răposații întru domnul — Heyse și Becker". (F. Engels, *Anti-Dühring*, București [1955], p. 355-356.) Cf. și G. Pätsch, *op. cit.*, p. 3.

[1] Diez este creatorul întregii filologii romanice (=lingvistică, filologie propriu-zisă și istorie literară). După cum *Gramatica* sa a înlocuit pe a lui Raynouard, tot așa lucrările *Beiträge zur Kenntnis der romanischen Poesie* (1825), *Poesie der Troubadours* (1826) și *Leben und Werke der Troubadours* (1829) au făcut aproape de prisos pe cele similare ale filologului francez. Rolul de creator al filologiei romanice i-a fost recunoscut lui Diez de către G. Paris și G. I. Ascoli (v. *VR* I [1936], p. III și urm.).

[2] Această împărțire corespunde trăsăturilor caracteristice ale celor două grupuri de limbi în mai mare măsură (căci se bazează, în primul rînd, pe fapte morfologice) decît clasificările propuse ulterior de către alți romaniști, ca M. G. Bartoli, *Das Dalmatische*, Wien 1906, p. 297 și urm., A. Griera, *Afrorománic o iberorománic?*, în *BDG* X (1922), p. 34 și urm., sau A. Alonso, *Partición de las lenguas románicas de Occidente*, în *Miscellanea Fabra*, Buenos Aires 1943.

[3] Litera este numai un semn grafic al sunetului. Limba are sunete, nu litere, și prin urmare schimbările care se produc cu vremea în vorbirea omenească nu pot atinge decît sunetele.

[4] Dovadă, cele cinci ediții în curs de aproape 45 de ani (ultima a apărut la 1882; Diez a mai putut supraveghia numai publicarea celei de-a treia). Succes și mai mare pare a fi avut *Dicționarul*, căci, într-un timp mai scurt (de la 1854 pînă la 1887) a avut tot cinci ediții. O reconsiderare a *Gramaticii* lui Diez a întreprins, cu succes, E. Bourciez, în *ASnSpr* CLXX (1936), p. 211 și urm., sub titlul *La Grammaire de Fr. Diez en 1836*. Cf. și B. Terracini, care, în *AL* II (1941), p. 3-5, se ocupă de concepția lui Diez ca lingvist comparatist.

În 1854, Diez publică, tot la Bonn, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*, un corolar firesc și necesar al *Gramaticii*, unde arată originea unui foarte mare număr de cuvinte neolatine, grupîndu-le în: a) elemente comune tuturor limbilor în discuție și b) elemente existente numai în cîte una dintre ele (italienești; spaniolești și portugheze împreună; franceze și provensale iarăși împreună). Aprecierile privitoare la *Gramatică* sînt valabile și pentru *Dicționar:* ca orice operă creată în întregime de autorul ei și care se află la baza tuturor cercetărilor similare de mai tîrziu, și aceasta conține multe lucruri nepieritoare, adoptate de toți urmașii și devenite astfel un bun comun al lingvisticii romanice, alături de altele, care mai sînt încă citate numai pentru că provin de la Friedrich Diez.

Graziadio Isaia Ascoli (1829-1907)

Influența acestui mare învățat a început să se simtă repede în Germania, precum și în alte țări din Apus. Italia cunoaște în a doua jumătate a veacului trecut o personalitate de mîna întîi: pe Graziadio Isaia Ascoli, care a fost indo-europenist și romanist totodată. Fără să fi fost elev propriu-zis al lingviștilor germani, Ascoli a învățat mult de la aceștia, în special de la Bopp și Diez, pe urmele cărora și-a desfășurat fecunda și neobosita activitate în domenii adesea foarte deosebite unele de altele. Pe noi ne interesează în primul rînd operele de romanistică ale lui Ascoli, deși, din moment ce vorbim de una și aceeași persoană, este greu, dacă nu chiar imposibil, să se facă distincția pe care am dori-o, poate, între indo-europenistul și romanistul Ascoli. Înainte de toate trebuie arătat că acest lingvist a creat d i a l e c t o l o g i a italiană ca disciplină cu adevărat științifică și poate fi considerat, prin urmare, ca întemeietor al dialectologiei romanice în general,[1] căci pînă la el graiurile populare din diversele regiuni ale Romaniei atrăseseră numai atenția diletanților. Pentru publicarea lucrărilor proprii și ale discipolilor săi, Ascoli înființează (în 1873) revista *Archivio glottologico italiano*,[2] care constituie un eveniment dintre cele mai vrednice de reținut în istoria filologiei romanice. Volumul al VIII-lea (1882-85) aduce (p. 98 și urm.) studiul *L'Italia dialettale*, unde Ascoli fixează, pentru multă vreme,[3] principiile și metodele de lucru ale dialectologiei italiene. O limbă romanică rămasă pînă atunci aproape necunoscută specialiștilor își datorește introducerea ei în preocupările științei noastre tot acestui lingvist. În primul volum (p. 1-556) al revistei sale el tipărește lucrarea care continuă a fi fundamentală pentru dialectele retoromane: *Saggi ladini*, model de erudiție și de vederi largi într-o problemă aridă prin firea

[1] Despre activitatea mai nouă în acest domeniu va veni vorba în cap. III.

[2] După primul război mondial, această revistă a apărut în două serii (sau „secțiuni", cum spuneau editorii), una consacrată lingvisticii indo-europene și celei generale, sub conducerea lui P. G. Goidànich, cealaltă lingvisticii romanice, sub direcția lui M. G. Bartoli. Mai tîrziu s-a revenit la formula inițială, în sensul că revista are o singură serie, ca pe vremea întemeitorului ei. (Director responsabil: Benvenuto Terracini.)

[3] Și în prezent școala lui C. Merlo, fost profesor la Universitatea din Pisa și șef al dialectologiei italiene, continuă tradiția inaugurată de Ascoli (cf. revista *L'Italia dialettale*, Pisa 1922 și urm.).

lucrurilor.[1] Ascoli a recunoscut din capul locului ce folos mare poate aduce lingvisticii generale studiul graiurilor populare, căci înţelegea un lucru, care nici astăzi nu pare a fi admis de către partizanii fanatici ai istorismului, anume că observarea directă a fenomenelor lingvistice, aplicată asupra limbajului viu, ne poate spune cu destulă siguranţă cum se vor fi petrecut modificările de tot felul în fazele anterioare ale unui idiom oarecare, pe cînd reciproca nu este totdeauna adevărată.

Mare importanţă a acordat Ascoli elementului autohton sau substratului, cum se spune mai scurt, atunci cînd era vorba să explice particularităţile specifice ale unei limbi oarecare. Se ştie că prefacerea lui *u* lung latinesc în *ü*, pe care o întîlnim în Franţa, în Italia de Nord, în unele dialectice retoromane etc., a fost pusă pe seama populaţiilor celtice, găsite în acele teritorii de stăpînirea romană. Tot aşa s-a explicat *f* iniţial > *h*, din limba spaniolă şi din unele graiuri gascone (sud-vestul Franţei), ca o modificare de origine iberică. Ce se mai crede astăzi despre această teorie a substratului nu este locul să spun aici. Trebuie amintit totuşi că principial nu se împotriveşte nimeni punctului de vedere susţinut cu atîta căldură şi elocvenţă de către Ascoli, dar, de fapt, explicaţiile care se dau unor anumite cazuri concrete sînt mai degrabă combătute ori, cel mult, admise cu rezerve.[2]

---

[1] În acelaşi volum, p. XLII şi urm., ni se arată normele de redare în scris a sunetelor. Ascoli este şi iniţiatorul studiilor asupra grupului de dialecte francoprovensale (v. *Schizzi francoprovenzali*, în *AGII* III, p. 61 şi urm.), al căror excelent cunoscător a fost, între cele două războaie, foneticianul şi dialectologul francez A. Duraffour (cf. lucrările *Phénomènes généraux d'évolution phonétique dans les dialectes franco-provençaux étudiés d'après le parler de la commune de Vaux (Ain)*, Grenoble 1932 şi *Description morphologique avec notes syntaxiques du parler franco-provençal de Vaux (Ain) en 1919-1931*, Grenoble 1932). În ultimii ani au apărut un număr de lucrări importante consacrate acestui grup de dialecte galoromanice, de pildă H. Stimm, *Studien zur Entwicklungsgeschichte des Frankoprovenzalischen*, Wiesbanden 1953 (cf. recenziile lui G. Gougenheim, în *BSL* XLIX [1953], fasc. 2, p. 95 şi urm., H. Lausberg, în *RF* LXVII [1954], p. 454 şi urm., A. Martinet, în *Word* XI [1955], p. 156 şi urm.); H. Hafner, *Grundzüge einer Lautlehre des Altfrankoprovenzalischen*, Bern 1955. Cf. şi articolul lui Robert A. Hall, *The Linguistic Position of Franco-Provençal*, în *Language* XXV (1949), p. 1 şi urm. Înaintea acestora apăruse (Lyon 1935) opera postumă în două volume, foarte apreciată de către specialişti, a lui A. Devaux, *Les patois du Dauphiné*. I. *Dictionnaire des patois des Terres-Froides, avec des mots d'autres patois dauphinois*; II. *Atlas linguistique des Terres-Froides*, care se ocupă, cum arată şi titlul, numai de un grup de graiuri francoprovensale.

[2] Cf. articolului de orientare generală pe care l-a publicat G. Rohlfs, sub titlul *Vorlateinische Einflüsse in den Mundarten des heutigen Italiens*, în *GRM* XVIII (1930) p. 37 şi urm.: deşi se interesează în special de dialectele italieneşti meridionale, autorul arată, pe scurt, cum stau lucrurile şi în alte regiuni ale Romaniei. De asemenea face un succint istoric al chestiunii. Ideea „substratului" apare întîia oară la filologul italian Cattaneo, se spune în *AGII* XXII-XXIII, p. 304. Influenţe din partea unei limbi autohtone, învinse cu vremea, asupra limbii învingătoare au admis, într-un fel sau altul, diverşi lingvişti încă de la începuturile disciplinei noastre. Astfel, slavistul Kopitar atribuia, deja în 1829, particularităţile specifice ale limbii romîne limbii populaţiei autohtone cucerite şi asimilate de romani (v. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi 1894, p. 288 şi urm.). Idei asemănătoare, tot în legătură cu romîna, găsim la F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumänischen* (1862), la H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins* III, Leipzig 1868, p. 45 şi urm. etc. Problema substratului a fost pe larg dezbătută la cel de-al III-lea Congres internaţional de lingvistică romanică (Roma 1932). Cele mai multe comunicări prezentate acolo au apărut în *RLiR* IX, 1933. Iată şi cîteva studii referitoare la această problemă:

În sfîrșit să nu uităm că Ascoli a afirmat cu tărie drepturile i n t u i ț i e i[1] c r e a t o a r e în cercetările lingvistice. În *Kritische Studien zur Sprachwissenschaft*, Weimar 1878[2], p. III, VIII, XIII ș.a., recunoscînd că lingvistica este inferioară științelor exacte, întrucît nu poate stabili legi și de aceea trebuie să se limiteze la observarea metodică și foarte întinsă a faptelor pe care urmează să le explice, el adaugă totuși că munca lingvistului nu se poate reduce la o simplă „distilare de fișe", ci are nevoie și de puțină fantazie, de un simț deosebit pentru ceea ce este probabil, care singur duce la descoperirea adevărului. Mai mult decît atît: se cere curaj, adesea chiar îndrăzneală, fiindcă altfel nu-i posibil progresul.[3]

A. Graur, *A b, a d, a p u d et c u m en latin de Gaule*, în *BSL* XXXIII, 1932, fasc. 1; C. Merlo, *Il sostrato etnico e i dialetti italiani*, în *ID* X (1933), p. 1 și urm.; Paul Kretschmer, în *Glotta* XXIII, 1934, p. 1 și urm.; A. Brun, *Linguistique et peuplement*, în *RLiR* XII, 1936, p. 165 și urm. (explică existența a două limbi în Galia cu ajutorul substratului); R. Menéndez Pidal, *Sobre el substrato mediterraneo occidental*, în *ZrPh* LIX (1939), p. 139 și urm. (pe bază de toponimice); Friedrich H. Jungemann, *La teoría del substrato y los dialectos hispano-romances y gascones*, Madrid 1955; G. Rohlfs, *Vorrömische Lautsubstrate auf der Pyrenäenhalbinsel?*, în *ZrPh* LXXI (1955), p. 408 și urm.; B. A. Serebrennikov, în *VI* IV, 1955, fasc. 1, p. 7 și urm. Cf. și lucrarea, mai veche, dar devenită de-abia în ultimul timp accesibilă necunoscătorilor limbii daneze, *Substrat et emprunt en roman et en germanique*, Copenhague-București 1948 (traducere a ediției daneze din 1917) de V. Bröndal. Trebuie arătat că cei mai mulți dintre lingviștii moderni au urmărit influența substratului în mod exclusiv asupra fonetismului, ceea ce este, evident, cel puțin o limitare neîntemeiată, dacă nu chiar o greșeală, pentru motivul că nici teoretic și nici de fapt (cf. studiul lui A. Graur, de pildă) nu se poate susține și, mai ales, nu se poate dovedi că limba învinsă influențează pe cea învingătoare numai în ce privește pronunțarea, chiar dacă aceasta se resimte într-o măsură mai mare. Serebrennikov afirmă hotărît că toate sectoarele limbii suferă influența substratului, pe care îl concepe în sens foarte larg, ca produs, pe de o parte, al unui „contact marginal" (la granițe lingvistice), pe de alta, al unui „contact intern-regional" (pe același teritoriu se vorbesc două limbi diferite). Spre deosebire de acest lingvist, care înglobează în substrat nu numai suprastratul, ci și adstratul (cu condiția ca influența exercitată, sub forma bilingvismului, să fie foarte puternică), M. G. Bartoli (*Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925) procedează oarecum invers, întrucît nu admite substratul, ci numai suprastratul. O bibliografie destul de bogată și relativ recentă (merge pînă în 1947) privitoare la substrat găsim în *SL* I (1947), p. 79 și urm. Cf. și Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* [București 1960], p. 399 și urm.

[1] Dau acestui cuvînt sensul științific, de „capacitate a conștiinței omenești de a presimți sau ghici, în unele cazuri, adevărul, sprijinindu-se pe experiența trecută și pe cunoștințe concrete, dobîndite anterior" (v. *Dicționar politic*, București 1958, p. 305). Cred că tot așa a înțeles acest concept Ascoli însuși, care n-a dovedit nicăieri în lucrările sale înclinații spre misticism.

[2] Conțin traducerea unei părți din studiile, apărute în italienește, *Saggi critici*, Gorizia 1861 (vol. I) și Torino 1877 (vol. II).

[3] Se va vedea mai încolo (cap. II) cum K. Vossler reia aceste idei ale lui Ascoli și le aplică pînă la ultima posibilitate. Despre atitudinea lingvistului italian față de neogramatici și de „legile fonetice" va fi vorba tot în cursul acestui capitol. Asupra vieții și activității științifice a lui Ascoli să se compare articolele lui Fr. D'Ovidio din *AGII* XVII (1910-13), p. 1 și urm., B. A. Terracini, *ibidem* XIX (1925), p. 129 și urm. și *La Cultura* VIII (1929), p. 641 și urm., P. G. Goidànich, *AGII* XXII-XXIII (1929), p. IX și urm. și L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, München 1929, p. 351-52 și 357. De asemenea merită să fie citite aprecierile din *Romania* XXXVI (1907), p. 326 și urm., făcute de P. Meyer, care spune, între altele, că Ascoli însemnează în lingvistica romanică, un progres față de Diez din punctul de vedere al metodei și că pînă la moarte el n-a fost întrecut de nimeni în această privință. Apariția revistei *Archivio glottologico italiano*, adaugă Meyer, marchează

Romaniști francezi

Dacă Ascoli a continuat tradiția inaugurată de creatorul romanisticii, fără să fi fost elev propriu-zis al acestuia, în Franța găsim, ceva mai tîrziu, dar tot în a doua jumătate a veacului trecut, pe Gaston P a r i s. Acest savant, care este reprezentantul cel mai strălucit al filologiei fraceze din secolul al XIX-lea, a studiat la Bonn, unde a avut dascăl pe Diez însuși. Împreună cu Paul M e y e r, alt nume ilustru în istoria disciplinei noastre, G. Paris înființează (1872) revista *Romania*.[1] Amîndoi au fost mai mult filologi decît lingviști, s-au interesat, adică, în primul rînd de fazele vechi ale limbii franceze, așa cum se păstrează ea în texte medievale; de asemenea s-au ocupat mult și de literatura franceză din aceeași epocă. Dar au creat, prin metodele întrebuințate și prin spiritul care i-a stăpînit în cercetările lor, o atmosferă științifică dintre cele mai serioase și au contribuit astfel la progresul filologiei romanice în general. Cu deosebire trebuie reținut numele lui G. Paris, care, direct ori indirect, a fost maestrul tuturor romaniștilor francezi de mai tîrziu. E destul să se știe că J. Gilliéron, întemeietorul geografiei lingvistice, s-a format la școala lui G. Paris și a fost îndemnat de acesta să salveze de la pieire graiurile populare din Franța.[2]

STUDIILE LINGVISTICE ȘI ȘTIINȚELE NATURII

În vremea aceasta științele naturale luaseră un avînt considerabil și începuseră a exercita o influență puternică asupra tuturor domeniilor de activitate intelectuală. Lingvistica nu s-a putut sustrage acestei atracții,

o epocă în istoria disciplinei noastre și a fost o adevărată revelație chiar pentru romaniștii cei mai bine informați. Trebuie precizat apoi că vol. XXII-XXIII din *AGII*, citat mai sus (v. importanta recenzie a lui Leo Spitzer, în *IF* L [1932], p. 147 și urm.), este închinat memoriei întemeietorului ei cu prilejul centenarului nașterii acestuia și conține numeroase articole în care, sub o formă sau alta, se discută păreri emise de marele lingvist italian. Cf. și mai încolo, unde se arată atitudinea lui Ascoli față de neogramatici. O parte din vasta-i corespondență cu personalitățile celebre ale lingvisticii din vremea lui a fost publicată în *Anales de Filología Clásica* (Buenos Aires) IV (1947-49), p. 245 și urm.

[1] Apare și în momentul de față, continuînd tradiția întemeietorilor (acordă, adică, cea mai mare atenție limbii și literaturii vechi franceze și vechi provensale).

[2] Studiile pur lingvistice ale acestui mare învățat francez au fost adunate, după moartea lui, într-un volum de peste 700 de pagini, intitulat *Mélanges linguistiques (publiés par Mario Roques)*, Paris 1909. Cel mai interesant dintre toate, în special pentru discuțiile cuprinse în cartea de față, este *Les parlers de France* (de fapt, o conferință ținută la „Sociétés savantes" în ziua de 26 mai 1888), în care găsim multe idei juste relativ la cercetarea științifică a graiurilor populare. Se poate spune că în anumite pasaje ale acestui studiu se află bazele activității de mai tîrziu a lui J. Gilliéron, despre care autorul vorbește elogios, recomandînd, pentru cercetările dialectologice, metoda întrebuințată de acesta în *Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*. În cap. III, unde mă ocup de geografia lingvistică, voi reproduce afirmația lui G. Paris cu privire la modul cum înțelegea el să se facă studiul dialectelor (cerea, anume, să se alcătuiască m o n o g r a f i i lingvistice). Aici cred util să redau următorul pasaj, care ne arată pe întemeietorul filologiei romanice din Franța stînd și sub influența vremii sale (acordînd, adică, cea mai mare atenție f o n e t i c i i): „... să se alcătuiască atlasul fonetic al Franței nu pornind de la împărțiri [teritoriale] arbitrare și artificiale, ci în așa fel, încît acest imens material lingvistic să fie redat în toată bogăția și naturalețea lui." („... dresser l'atlas phonétique de la France, non pas d'après des divisions arbitraires et factices, mais dans toute la richesse et la liberté de cet immense épanouissement." *Op. cit.*, p. 440.)

mai ales după ce Darwin își publicase unele dintre cele mai importante lucrări ale sale. Acordînd o atenție exagerată părții fonetice din limbajul omenesc și văzînd în sunete un produs natural, adică fiziologic, asemănător cu alte produse pur fizice, mulți lingviști au căzut cu atît mai ușor sub stăpînirea aproape tiranică a teoriilor naturaliste, cu cît reduceau întreaga vorbire la sunete. Indo-europenistul August Schleicher publică în 1863 lucrarea *Die Darwin'sche Theorie und die Sprachwissenschaft*, unde modificările fonetice sînt considerate ca niște procese care au loc în baza unor legi fixe, imuabile, identice cu legile din natură. Pentru fiecare transformare suferită de sunetele vorbirii omenești se căuta o „lege fonetică", valabilă, firește, pentru o singură limbă, iar „excepțiile" erau explicate ori ca „alunecări de sunet sporadice", ori ca efecte ale unor legi speciale, proprii excepțiilor. Schleicher s-a lăsat influențat de Haeckel, cu care era coleg la Universitatea din Jena, și în sensul că limba seamănă cu un organism și, prin urmare, prezintă, de-a lungul evoluției ei, o fază de „dezvoltare" (în perioada preistorică) și una de „decădere" (în perioada istorică), și că aceasta din urmă se caracterizează prin numeroase și felurite modificări. Vezi Pätsch, *op. cit.*, p. 6 și 49-50, unde se arată că această părere a susținut-o și Max Müller (care și-a însușit-o de la Schleicher), de altfel, cu o idee justă în fond, aceea a obiectivității fenomenelor lingvistice: transformarea neîntreruptă a limbii, independent de voința și chiar de conștiința oamenilor, o apropie de procesele fiziologice (ca circulația sîngelui, de pildă), care de asemenea nu pot fi determinate, nici oprite de oameni. Acum un secol, legile istoriei, știința cea mai înrudită cu lingvistica, nu erau cunoscute, și de aceea reprezentanții acesteia din urmă au trebuit, în chip oarecum inevitabil, să recurgă la științele naturale, care izbutiseră să descopere regularitatea, cu caracter de lege, a proceselor organice. Și lingvistul sovietic N. I. Marr asimila evoluția limbajului omenesc cu aceea a speciilor, mergînd chiar mai departe decît Schleicher, fără să aibă totuși scuza acestuia (și a contemporanilor lui). Influența acestor teorii n-a întîrziat să se simtă și în domeniul romanisticii, se înțelege că mai mult spre paguba științei noastre decît spre folosul ei. Un lucru bun au învățat totuși lingvisticii de la naturaliști. Prin Darwin, mai cu seamă, științele naturale încetaseră de a fi o descriere a naturii și deveniseră o istorie a naturii; fenomenele de tot felul erau nu numai prezentate, ci și explicate, cu ajutorul legii cauzalității. Imitînd pe naturaliști, lingviștii au transformat încet-încet disciplina lor într-o istorie a limbii, au început, adică, a se interesa pînă și de cele mai neînsemnate fapte, urmărindu-le evoluția lor și interpretîndu-le.

Alături de această concepție naturalistă despre limbaj continua să existe însă punctul de vedere cel vechi, care servise de călăuză lui Diez și altora, acela că vorbirea omenească, deși se manifestă sub forma materială a sunetelor, este și rămîne un produs pur psihic. Ba încă partizanii acestei din urmă concepții, printr-un fel de reacție, exagerată, dar firească în asemenea împrejurări, contra școlii celei noi, accentuau și mai viguros rolul analogiei, care, în sistemul lor lingvistic, ocupa un loc așa de important: un cuvînt se modifică foarte adesea sub influența altuia ori a altora, fără ca ele să fie numaidecît înrudite etimologic. Ei stăruiau în mod special asupra excepțiilor. Deoarece fenomenele „regulate" se explicau, relativ ușor, cu ajutorul așa-ziselor legi, se impunea găsirea unei explicații și pentru cazurile care se abăteau de la „regulă", și anume,

pe cît posibil, pentru toate, fără deosebire. Mai ales în domeniul excepţiilor recurgeau la analogie reprezentanţii doctrinei antinaturaliste.[1] Această tendinţă se observă mai vizibil la W. Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache* (1868).

NEOGRAMATICII

Conflictul dintre aceste două concepţii dă naştere unei şcoli noi, care părea că împacă nişte adversari aşa de ireductibili, cum au fost, de fapt, partizanii teoriei limbajul-produs fizic şi aceia ai teoriei limbajul-produs psihic. Este celebra şcoală a n e o g r a m a t i c i l o r.[2] Părerile acestora au fost expuse pentru prima dată mai precis şi mai dezvoltat de către Hermann Osthoff şi Karl Brugmann[3] în prefaţa lucrării *Morphologische Untersuchungen*, I. Teil, Leipzig 1878, care, de aceea, trebuie socotită drept programul sau manifestul şcolii neogramatice.

Iată, pe scurt, ideile principale enunţate în această prefaţă (p. III-XX). Autorii constată mai întîi că lingvistica de pînă la dînşii s-a ocupat prea mult de limbă şi prea puţin de om, ca şi cum limbajul ar avea o existenţă aparte, de sine stătătoare. De fapt limba nu este o entitate: ea trăieşte în şi prin colectivitatea indivizilor vorbitori, care îi determină astfel evoluţia. Osthoff şi Brugmann mai impută lingviştilor dinaintea şi din vremea lor că au acordat o atenţie excesivă părţii fizice a limbajului, neglijînd aproape cu totul elementul lui psihic.[4] Pentru a cunoaşte l i m b a, adică limbajul uman în general, facultatea oamenilor de a vorbi, nu este nevoie, spun ei mai departe, să studiem comparativ idiomele indo-europene, în special pe cele vechi, cum se făcea de obicei, cu scopul principal de a ajunge la limba indo-europeană comună, care-i o pură ficţiune, ci să cercetăm limbile actuale, vii, împreună cu dialectele lor, la care, tocmai pentru motivul că se vorbesc în momentul de faţă şi sub ochii noştri, putem observa cu uşurinţă elementul psihologic.

Toate aceste constatări şi postulate sînt cum nu se poate mai juste, şi orice lingvist de astăzi le aprobă fără rezerve. Dar de la teorie la prac-

---

[1] Punctul lor de plecare trebuie căutat în lucrările lui W. v. Humboldt (1767-1835), care cel dintîi a conceput limba nu ca ceva fix, creat o dată pentru totdeauna, ci ca un organism viu, care se dezvoltă, care „devine", sau, cu termeni greceşti, limba nu-i un ἔργον ci o ἐνέργεια. Pînă la el oamenii se întrebau c e este limba; graţie lui, cercetările lingvistice caută să înţeleagă şi să explice limba din punct de vedere genetic (deci c u m „devine" limba). Despre W. v. Humboldt va fi vorba în capitolul privitor la şcoala lui Vossler.

[2] După H. Schuchardt (*Brevier*, ed. II, p. 452, n. de la p. 451), numele acesta ar fi fost dat întîia oară de Fr. Zarncke, care s-a gîndit la cunoscutul curent din literatura germană (prima jumătate a secolului al XIX-lea) „das j u n g e Deutschland"; nuanţa glumeaţă a termenului avea, în intenţia lui Zarncke, un rol secundar. E. Schwentner, *IF* LVI (1938), p. 170, spune, bazîndu-se pe o afirmaţie a lui Ed. Sievers, că numele de „neogramatic" a fost dat de G. Curtius, adversar îndîrjit al noii şcoli. Cf. despre acest nume şi partea finală a cap. III din cartea de faţă, unde se discută teoriile lui M. Bartoli (paragraful relativ la neolingvişti).

[3] Ambii au fost indo-europenişti, ca şi cei mai mulţi dintre savanţii menţionaţi mai sus. Faţă de cele spuse la p. 10 şi urm., cititorul va înţelege că este absolut necesar să vorbesc în primul rînd de lingvişti neromanişti, ori de cîte ori aceştia au creat curente sau şcoli care au stăpînit după aceea şi disciplina noastră.

[4] Între alte dovezi menite să sprijine această afirmaţie ei citează studiul lui H. Steinthal, *Assimilation und Attraktion psychologisch beleuchtet*, publicat în *ZvS* I (1860), p. 93 şi urm., care n-a avut răsunetul meritat.

tică există adesea o distanță, care se străbate, pesemne, cu mare greutate. Căci Brugmann, de pildă, care la începutul veacului nostru era cel mai de seamă indo-europenist al lumii, a continuat, împotriva propriilor sale opinii, să studieze aproape exclusiv limbile „moarte" și, bineînțeles, tot comparativ, iar marea majoritate a elevilor săi n-au făcut altceva decît să-și urmeze maestrul. Dar să vedem și celelalte considerații teoretice ale celor doi neogramatici, căci ele sînt extrem de interesante și totodată constituie, după unii, tăria, după alții, slăbiciunea școlii noi.

De ce trebuie preferate limbile actuale în studiile noastre? Pentru că: „În toate graiurile populare vii modificările fonetice proprii dialectului respectiv apar realizate totdeauna în întregul material lingvistic și sînt observate în vorbire de către membrii comunității lingvistice cu mult mai consecvent decît ne-am putea aștepta de la studiul limbilor mai vechi, accesibile nouă numai prin intermediul scrisului...".[1] Se pare că între cuvintele reproduse aici și parte din constatările expuse mai sus există o contradicție, pe care o găsim, de altfel, în tot sistemul neogramaticilor: pe de o parte, ei protestează împotriva luării în considerație numai (sau aproape numai) a elementului fizic din vorbire și cer, în consecință, să se acorde atenția cuvenită factorului psihic, iar pe de altă parte, vorbesc cu multă convingere despre regularitatea modificărilor fonetice, care presupune însă tocmai o concepție mecanicistă a limbajului, cum se va vedea imediat mai departe. Totuși Osthoff și Brugmann nu uită principiul analogiei, care pentru ei este de natură pur psihologică, și laudă pe W. Scherer, pentru că acesta, în opera-i citată (v. mai sus, p. 21), a explicat analogic numeroase forme socotite de alții drept produse ale alunecării sunetului. Cei mai mulți lingviști au combătut pe Scherer, o seamă însă l-au urmat, printre aceștia A. Leskien, care, în *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen*, Leipzig 1876 (deci cu doi ani înainte de apariția lucrării *Morphologische Untersuchungen*), a formulat, cel dintîi, principiul că legile fonetice nu cunosc excepții: „Dacă se admit — spune el — tot felul de abateri întîmplătoare, care nu pot fi puse în legătură unele cu altele, aceasta înseamnă, de fapt, că limba nu este accesibilă unei cunoașteri științifice."[2] La baza concepției lui Leskien stau, după Osthoff și Brugmann, următoarele idei: „...întîi că limba nu-i un lucru care se găsește în afara și deasupra oamenilor, și nici nu duce o viață a ei proprie, ci își are adevărata existență numai în individ și că, deci, toate schimbările din viața limbii nu

---

[1] „In allen lebenden Volksmundarten erscheinen die dem Dialekt eigenen Lautgestaltungen jedesmal bei weitem konsequenter [subliniat de autori] durch den ganzen Sprachstoff durchgeführt und von den Angehörigen der Sprachgenossenschaft bei ihrem Sprechen innegehalten als man es vom Studium der älteren bloss durch das Medium der Schrift zugänglichen Sprachen her erwarten sollte..." (P. IX.)

[2] „Lässt man beliebige zufällige, untereinander in keinen Zusammenhang zu bringende Abweichungen zu, so erklärt man im Grunde damit, dass das Objekt der Untersuchung, die Sprache, der wissenschaftlichen Erkenntnis nicht zugänglich ist." Citat reprodus după Pätsch, *op. cit.*, p. 37, care vede în el, pe bună dreptate, necesitatea de a recunoaște existența „regulilor" și a „legilor" în dezvoltarea limbii. Din felul cum vorbesc Osthoff și Brugmann despre Scherer și Leskien, precum și din punerea față în față a ideilor lor cu ale acestora din urmă, se înțelege ușor că izvorul celor mai multe idei susținute în *Morphologische Untersuchungen* trebuie căutate în lucrările lui W. Scherer și A. Leskien, amintite mai sus. De altminteri acest lucru l-au afirmat și adversarii neogramaticilor.

pot proveni decît de la indivizii vorbitori, iar al doilea, că activitatea psihică și fizică a omului, de a-și însuși limba moștenită de la ascendenți, de a reproduce și forma din nou imaginile fonetice primite în conștiință, trebuie să fie, în esență, aceeași de cînd lumea."[1]

Principiile metodice ale școlii neogramatice sînt, spun mai departe autorii noștri, următoarele două: 1. „Orice alunecare de sunet, întrucît are loc în chip mecanic,[2] se produce conform unor legi fără excepții"; aceasta înseamnă că toți indivizii care vorbesc o limbă (afară, bineînțeles, de cazul diferențierilor dialectale), precum și toate cuvintele care se află în condiții identice se supun unor asemenea legi; 2. „...crearea de forme lingvistice noi pe cale de analogie joacă, în viața limbilor moderne, un rol foarte însemnat" (și la fel se vor fi petrecut lucrurile în epocile anterioare).[3] Cu alte cuvinte, asupra vorbirii omenești lucrează două forțe: una fizică sau mecanică, alunecarea sunetului, cealaltă psihică, analogia. Căreia dintre ele îi dau teoreticienii neogramaticilor preferință? Judecînd după discuția de pînă aici, mai ales după imputările aduse lingviștilor care nu văd în limbă decît elementul material, adică sunetele, ne-am aștepta ca Osthoff și Brugmann să pună analogia mai presus de alunecarea sunetului. Dimpotrivă. Și pentru ei regula, fenomenul curent în viața limbii, este de natură mecanică („Lautgesetz"), pe cînd forța psihică („Analogie") constituie excepția. Cu ajutorul acesteia din urmă se explică, așadar, ceea ce... cade de la masa legilor fonetice.

Nu numai practica a dovedit că neogramaticii se găseau în contradicție cu ei înșiși, ci chiar anumite declarații de principiu, făcute de cei doi corifei ai lor. Căci iată ce aflăm la p. XVII din prefața la *Morphologische Untersuchungen*. Căutînd să răspundă acelora care afirmau că analogia nu poate duce decît întîmplător la descoperirea adevăru-

---

[1] „...erstens, dass die Sprache kein Ding ist, das ausser und über den Menschen steht und ein Leben in sich führt, sondern nur im Individuum ihre wahre Existenz hat, und dass somit alle Veränderungen im Sprachleben nur von den sprechenden Individuen ausgehen können, und zweitens, dass die psychische und physische Tätigkeit des Menschen bei der Aneignung der von den Vorfahren ererbten Sprache und bei der Reproduktion und Neugestaltung der ins Bewusstsein aufgenommenen Lautbilder zu allen Zeiten im wesentlichen dieselbe sein müsse." (*Op. cit.*, p. XII-XIII) Această afirmație este justă, cu condiția de a ne referi nu la individ (sau la indivizi izolați), cum au făcut neogramaticii (în special H. Paul, v. mai departe), ci la întreaga comunitate lingvistică: limba este creația societății și, ca atare, ea trebuie studiată în funcție de dezvoltarea societății. O notă de pe aceleași pagini spune că și mai de mult se știa că limba există în oameni, dar că în practică s-a uitat acest lucru. O soartă asemănătoare au avut și foarte mulți neogramatici, care tot așa au neglijat în lucrările lor acest amănunt într-adevăr esențial.

[2] În lucrarea sa *Das Verbum in der Nominalkomposition im Deutschen, Griechischen, Slavischen und Romanischen*, Jena 1878, p. 326, Osthoff vorbește de „necesitatea oarbă cu care acționează legile fonetice ale limbii și de inexistența excepțiilor sau măcar a unei indulgențe [din partea legilor fonetice]". („...dass die Lautgesetze der Sprachen geradezu blind, mit blinder Naturnotwendigkeit wirken, dass es Ausnahmen von ihnen oder Verschonungen durch dieselben schlechterdings nicht gibt." Ap. Pätsch, *op. cit.*, p. 38.) Cu privire la Leskien, cf. și H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II, Paris 1930, p. 159.

[3] „Aller Lautwandel, so weit er mechanisch vor sich geht, vollzieht sich nach ausnahmslosen Gesetzen" [subliniat de ei]. „...Die Neubildung von Sprachformen auf dem Wege der Analogie, im Leben der neueren [idem] Sprachen, eine sehr bedeutende Rolle spielt..." (P. XIII.)

lui, Osthoff și Brugmann, după ce încearcă, foarte slab de altfel, să apere analogia împotriva acestor acuzații, scriu următoarele: „Principiul nostru, respectat, pe cît se poate, cu cea mai mare strictețe, este să recurgem la analogie numai atunci cînd ne constring la aceasta legile fonetice. Și pentru noi asociația formală [=analogia] este tot numai un ultim refugiu; deosebirea constă în faptul că noi ne vedem puși în fața lui mult mai devreme și mult mai des decît ceilalți, tocmai pentru că noi concepem riguros legile fonetice și pentru că avem convingerea că cea mai îndrăzneață supoziție relativ la acțiunea analogiei, dacă ea intră în domeniul posibilului, tot are încă mai mult drept să fie «crezută» decît eludările arbitrare ale legilor fonetice mecanice.“ [1]

Citind acest manifest al școlii neogramaticilor, trebuie să ne arătăm surprinși nu de faptul că a stîrnit opoziție printre lingviștii mai vechi, ca și printre unii dintre cei noi — ceea ce se va vedea mai departe — ci de entuziasmul cu care numeroși reprezentanți ai disciplinei noastre au primit noua doctrină. Multă vreme această concepție a dominat mințile lingviștilor, și pînă astăzi se mai găsesc destui, care, dacă nu fac chiar o profesie de credință din teoriile neogramaticilor, se trădează a fi în realitate discipolii și continuatorii acestora, judecînd după modul cum studiază și explică faptele de limbă. Succesul mare al acestei școli se datorește, în bună parte, atmosferei timpului. Am spus deja că activitatea intelectuală era stăpînită, în toate domeniile, de spiritul naturalist, pe care progresul neobișnuit al științelor naturii îl impusese cu destulă ușurință pretutindeni. Lingvistica se ocupă în majoritatea cazurilor de fapte mărunte și individuale, de la care apoi năzuiește să ajungă la principii generale. Procedează, adică, inductiv, întocmai ca științele naturii. Această asemănare a contribuit desigur într-o largă măsură la ivirea școlii neogramatice, mai ales că lingvistica se găsea atunci la un fel de răspîntie. Adunarea unui material din ce în ce mai bogat, grație înmulțirii limbilor și dialectelor pe care le cerceta un număr de învățați mereu în creștere, mărise impresia de confuzie și dezordine, care și fără aceasta părea că se degajează din viața limbajului, și cerea intervenția energică a unui legiuitor. Acesta n-a întîrziat să vie și să legifereze în chipul arătat mai sus. Doctrina cea nouă era cu atît mai atrăgătoare, cu cît, pe de o parte, împăca tendințe așa de antagoniste (v. p. 19 și urm.), iar pe de alta, satisfăcea o anumită nevoie de simetrie și armonie inerentă oamenilor, grație paralelismului „lege fonetică“ (factor fizic), alături de și în opoziție cu „analogie“ (factor psihic). Dar această doctrină nouă se oprea la suprafața lucrurilor: constata regularitatea (de altfel mai mult aparentă) a modificărilor lingvistice, fără să descopere, sau cel puțin să încerce a descoperi cauzele lor, deci, fără să ajungă la adevărate legi.

---

[1] „Unser nach bestem Willen streng eingehaltenes Prinzip ist es, erst dann zur Analogie zu greifen, wenn uns die Lautgesteze dazu zwingen. Auch für uns ist die Formassoziation immer noch ein «ultimum refugium»; der Unterschied ist nur der, dass wir uns viel früher und viel öfter vor dieses gestellt sehen als die anderen, eben weil wir es mit den Lautgesetzen genau nehmen und weil wir der Überzeugung sind, dass die kühnste Annahme von Analogiewirkung, wenn sie im Bereich des Möglichen liegt, immer noch mehr Anspruch darauf hat, «geglaubt» zu werden, als willkürliche Umgehungen der mechanischen Lautgesetze.“ [Sublinierile sînt ale autorilor.]

Trebuie recunoscut totuşi că teoriile neogramaticilor însemnau un progres real față de starea anterioară a studiilor lingvistice, mai cu seamă prin proclamarea cîtorva principii, care s-au aplicat curînd de către adepții școlii noi, precum: cercetarea, de preferință, a graiurilor vii. participarea elementului psihic la producerea modificărilor lingvistice, existența limbii în și prin oamenii care o vorbesc ș. a. Pe de altă parte, pornind de la ideea că știința limbii este asemănătoare cu științele naturii, s-a împrumutat de la acestea metoda observației directe a faptelor: fenomenele lingvistice au început a fi urmărite cu atenție și cercetate cu minuțiozitate, ceea ce a avut drept prim rezultat o cunoaștere mai exactă a limbajului omenesc. Călăuziți de aceste idei, neogramaticii au dat la lumină o serie impunătoare de opere însemnate, atît în lingvistica indoeuropeană propriu-zisă, cît și în celelalte ramuri ale lingvisticii, dintre care pe noi ne interesează aici numai romanistica.

Din punct de vedere filozofic, noua doctrină reprezenta de asemenea un pas înainte, mai ales în comparație cu concepția dominantă atunci în lingvistică și care era, în mare măsură, agnostică. Înainte de toate, ideea însăși de „lege", folosită pentru explicarea faptelor de limbă, constituia o noutate vrednică de a fi luată în considerație, chiar dacă legile fonetice, așa cum le înțelegeau neogramaticii, nu sînt adevărate legi, fiindcă nu se bazează pe raportul dintre cauză și efect, ceea ce se va arăta mai departe. Afară de asta, insistența asupra modificărilor suferite de sunete, partea materială a vorbirii omenești, apropie doctrina neogramaticilor cu atît mai mult de materialism (bineînțeles de materialismul mecanicist sau metafizic), cu cît, fără să afirme direct, reprezentanții ei bănuiau că modificările fonetice își au izvorul în sunetele înseși, în structura acestora, asemănătoare cu aceea a unui atom, întrucît este alcătuită, la fel cu acesta, din elemente care se află în continuă mișcare[1].

Hermann Paul

Înainte de a arăta efectele doctrinei neogramatice asupra disciplinei noastre, trebuie amintit, măcar în fugă, germanistul Hermann Paul, care, după mărturia și a partizanilor și a adversarilor acestei școli, a contribuit în cel mai înalt grad la adevăratul progres al științei limbii, pregătindu-i astfel, direct și indirect, drumul pe care se găsește astăzi. Se poate spune că la acest lingvist nu se vede aproape de loc, în orice caz mai puțin decît la oricare neogramatic, contradicția dintre afirmațiile teoretice și aplicația lor practică, pe care am constatat-o în cursul discuției asupra prefeței de la *Morphologische Untersuchungen*. Pentru H. Paul, însemnătatea factorului psihic în transformările lingvistice, de pildă, nu era numai o declarație de principiu, ci o realitate, pe care o găsim la tot pasul în studiile sale. Opera lui de căpetenie, cel puțin din punct de vedere doctrinar, este *Prinzipien der Sprachgeschichte*[2]

[1] O discuție de ordin filozofic, pe baza concepției marxiste, asupra doctrinei neogramatice (ideea de „lege", analogia etc.) face Pätsch, *op. cit.*, p. 38 și urm. Aprecieri interesante și juste, de ordin pur lingvistic, găsim la T. A. Дегтерева, *Пути развития современной лингвистики* I, Moscova 1961, p. 8 și urm.

[2] Cine vrea să se orienteze mai ușor cu privire la problemele discutate în această lucrare poate recurge la A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași 1894, care s-a inspirat în bună parte de la H. Paul, păstrîndu-și totuși întreaga originalitate, nu numai în privința clasificării materialului, care este aproape exclusiv romî-

(prima ediție în 1880, a cincea, care-i și ultima, în 1920). Iată ce scrie W. Streitberg în *IJ* IX (1922-23), p. 280 despre H. Paul, în general: „Căci P a u l a fost în anii '70 ai veacului trecut unui dintre campionii cei mai hotărîți ai metodei lingvistice celei noi, pregătită de Scherer și dusă pînă la capăt de Leskien. El, cel dintîi, a discutat sistematic principiile lingvisticii cu o incomparabilă claritate și pătrundere în ale sale *Prinzipien der Sprachgeschichte* (1880), punînd astfel temelia pe care știința a clădit mai departe, cu succes mare, timp de aproape jumătate de secol." [1] Iar ceva mai departe (p. 283), vorbind în special despre cartea citată mai sus, o numește capodopera lui Paul și codicele de legi al lingvisticii, pentru ca apoi să continue: „Ideea călăuzitoare [a *Principiilor*] trebuie căutată în năzuința de a arăta importanța, pentru evoluția limbii, a acțiunii reciproce pe care o exercită indivizii unul asupra altuia." [2]

Oricît de importantă este, pentru evoluția limbii, influența exercitată de vorbitori unii asupra altora, ea nu se poate compara cu acțiunea faptelor de natură socială, singurele care, cu adevărat, ne ajută să înțelegem, în cauzele ei profunde, evoluția limbii legată de evoluția societății. Paul a văzut just cum se produce un fenomen lingvistic în mintea vorbitorilor și cum se poate transmite el de la unii la alții, dar cu aceasta n-a lămurit decît aspectul individual al activității lingvistice, adică al dezvoltării limbii. Cf. Pätsch, *op. cit.*, p. 19-22, 43-44, 134.

Wilhelm Meyer-Lübke (1861 - 1936)

Printre romaniști doctrina neogramaticilor a găsit foarte numeroși discipoli. Datorită unor împrejurări fericite, unul dintre cei mai entuziaști adepți ai școlii noi a izbutit să ajungă foarte repede adevăratul conducător al romanisticii în această direcție. Este vorba de W. Meyer-Lübke, a cărui însemnătate în istoria disciplinei noastre din anii 1890-1936 este covîrșitoare. Întîmplarea a făcut ca acest învățat să se formeze în momentul cînd steaua neogramaticilor se afla în plină ascensiune. Era greu, dacă nu imposibil, pentru un tînăr să reziste atracției pe care o exercitau teoriile cele noi, și cu atît mai greu pentru Meyer-Lübke, ale cărui opere, de la cele dintîi pînă la cele din urmă și de la cele mai neînsemnate ca dimensiuni pînă la volumele de multe sute de pagini, ni-l arată ca un spirit predispus spre ordine și rutină, iubitor de regularitate și disciplină, și care vede în limbajul omenesc un produs mai mult ori

---

nesc, ci și în discutarea diverselor cauze de schimbare a limbii. Cartea lui Philippide a fost recenzată favorabil, chiar din punctul de vedere al lingvisticii generale, între alții, de către Th. Gartner, în *ZrPh* XIX (1895), p. 282 și urm., W. Meyer-Lübke, în *Litbl.* XVI (1895), col. 170 și urm., [Hermann Suchlier, în *LZ* (1895), col. 1051 și urm.

[1] „Denn P a u l ist in den siebziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts einer der entschiedensten Vorkämpfer der neuen, von Scherer vorbereiteten, von Leskien durchgeführten sprachwissenschaftlichen Methode gewesen, er hat 1880 in seinen *Prinzipien der Sprachgeschichte* als erster die Grundsätze der Sprachforschung mit unvergleichlicher Klarheit und Schärfe systematisch erörtert und so das Fundament gelegt, auf dem bald ein halbes Jahrhundert hindurch die Forschung mit reichem Erfolge weiter gebaut hat."

[2] „Der leitende Gedanke is in dem Bestreben zu sehen, die Bedeutung der Wechselwirkung der Individuen aufeinander für die Entwicklung der Sprache darzulegen." H. Schuchardt găsește că declarațiile de principiu ale lui Paul, ca și ale lui Osthoff și Brugmann din *Morphol. Unters.* (cf. mai sus), cu privire la originea individuală a modificărilor lingvistice, se contrazic flagrant cu dogma despre legile fonetice fără excepție (v. *Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 452-53, nr. 1).

mai puțin rigid, fără multă inițiativă creatoare și fără fantazie, plin de sobrietate și izvorît numai din nevoia inexorabilă a oamenilor de a se înțelege între dînșii. Înzestrat cu asemenea însușiri, Meyer-Lübke t r e b u i a să îmbrățișeze cu toată convingerea doctrina neogramaticilor, din care și-a făcut, corijînd-o, într-o anumită măsură, după împrejurări, un crez lingvistic pentru întreaga-i viață. Dacă ținem apoi seamă și de alte calități ale fostului profesor de la Bonn, anume de uimitoarea-i ingeniozitate și neobișnuita putere de combinare, cînd e vorba de explicarea fenomenelor lingvistice celor mai dificile, înțelegem cum s-a impus de la primii pași în domeniul disciplinei noastre și de ce a exercitat de timpuriu o puternică influență, chiar asupra unor oameni mai în vîrstă decît el.

De asemenea trebuie reținut amănuntul, foarte important pentru discuția de față, că înainte de a împlini 30 de ani Meyer-Lübke începuse publicarea monumentalei sale *Grammatik der Romanischen Sprachen* (I. *Lautlehre*, Leipzig 1890; II. *Formenlehre* 1893; III. *Syntax* 1899; IV. *Register* 1902), care prezintă, cum nici nu era de așteptat altfel, un progres evident față de opera similară a lui Diez, în special sub raportul bogăției și felurimii materialului prelucrat. [1] Cu această lucrare, precum și cu multe altele, ca *Italienische Grammatik*, Leipzig 1890, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1901 (ed. II 1909, ed. III 1920), *Historische Grammatik der französisches Sprache* (I. *Laut und Flexionslehre*, Heidelberg 1909, ed. II și III 1913; II. *Wortbildungslehre* 1921), *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 1911-1920 (ediția a III-a — de fapt a II-a, căci cea publicată în 1924 este reproducerea steretotipă a primei — a apărut între 1930 și 1935), *Das Katalanische*, Heidelberg 1925 etc., etc., ca să nu mai amintesc nenumăratele studii, articole și recenzii tipărite în reviste, volume festive sau memorii academice, Meyer-Lübke a ținut mereu treze atenția și interesul specialiștilor. [2] Nu trebuie să uităm, în sfîrșit, activitatea didactică a „principelui romaniștilor“, cum îi spunea adesea unul dintre discipolii săi celebri, M. Bartoli. Vreme de 25 de ani, cei mai buni și mai frumoși din viața sa, Meyer-Lübke a fost profesor la Universitatea din Viena, unde, înainte de primul război mondial, se aduna pentru studii floarea tineretului din marele conglomerat național care era monarhia austro-ungară, precum și din țările vecine. Așa se explică numărul imens de elevi ai acestui maestru, unii deveniți fruntași ei înșiși ai romanisticii din Austria, Germania, Italia, Romînia ș. a.

Tăria lui Meyer-Lübke pentru epoca dintre 1885 și 1905-1910, dar și slăbiciunea lui pentru timpul nostru stă tocmai în faptul că a îmbrățișat cu căldură și convingere doctrina neogramaticilor, aplicînd-o regulat și consecvent nu numai la începutul activității sale științifice, ci și după aceea. Caracteristic pentru atitudinea lui față de problemele lingvistice

---

[1] Din alte puncte de vedere, cf. ce se spune despre gramaticile lui Diez și Meyer-Lübke în *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 99 și urm.

[2] Să se observe că operele principale ale lui Meyer-Lübke sînt gramatici și dicționare, așadar cărți care nu pot lipsi din biblioteca nici unui specialist. Acest lucru a contribuit și el la răspîndirea numelui autorului în toate părțile lumii. Să ne gîndim, pentru cazul opus, la Schuchardt, care în cei 60 de ani de activitate științifică intensă a scris o singură carte propriu-zisă, încolo numai studii, articole și recenzii! La fel se prezintă, de pildă, activitatea publicistică a lui J. Jud, reprezentant de frunte al geografiei lingvistice și care seamănă în multe privințe cu Schuchardt (v. cap. III).

în general este chipul cum și-a însușit teoria lui Gröber relativ la comp a r a r e a l i m b i l o r r o m a n i c e, cu scopul de a reconstitui latina populară. Ipoteza lui Gröber, foarte ingenioasă și de o construcție riguros matematică, deși lipsită de un fundament real, trebuia să atragă cu o forță irezistibilă o minte ca a lui Meyer-Lübke, în care predomina, dacă mă pot exprima astfel, punctul de vedere geometric. În *Grundriss der romanischen Philologie* I, ed. I, p. 359, Meyer-Lübke atribuie tuturor celorlalte izvoare ale latinei populare, afară de comparare a limbilor romanice, o valoare minimă, afirmînd hotărît că în caz de conflict între ele trebuie să dăm numaidecît preferință acestuia din urmă.[1] Este adevărat că în a doua ediție a *Grundriss*-ului a dispărut pasajul respectiv, dar aceasta nu înseamnă că Meyer-Lübke a renunțat la reconstruiri de cuvinte și forme latinești populare cu ajutorul limbilor romanice. Lucrările sale, chiar și cele mai recente, abundă în material lingvistic obținut astfel[2]. Ca exemplu poate fi citat înainte de toate *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, unde constatăm, mai mult decît în celelalte opere, încă o trăsătură caracteristică pentru neogramatici, anume i m p o r t a n ț a exagerată pe care Meyer-Lübke o atribuie e l e m e n t u l u i f o n e t i c, în dauna factorului semantic, la stabilirea etimologiilor. De asemenea surprinde la un lingvist cu o experiență așa de îndelungată și posedînd cunoștințe atît de bogate și de variate a t e n ț i a neobișnuit de r e d u s ă pe care o acordă c h e s t i u n i l o r t e o r e t i c e. Citez iarăși *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, unde la aproape 1100 de pagini de material (cu indice cu tot) găsim o introducere de abia c i n c i pagini, care însă n u informează pe cititor asupra problemelor etimologiei romanice, cum ar fi nădăjduit, cred, chiar și un neogramatic. Mai mult decît atît. În *Das Katalanische*, p. VII, Meyer-Lübke se declară fățiș împotriva discuțiilor principiale, căci iată ce spune: „S-ar putea aștepta, așadar, cititorul să arăt, ceva mai detaliat, pentru ce admit granițe dialectale, precum și unități lingvistice mai mari și mai mici, care stau, față de vecinele lor, în diverse raporturi de înrudire. Renunț însă la aceasta, n u n u m a i f i i n d c ă s i m t o a n u m i t ă a v e r s i u n e c o n t r a d i s c u ț i i l o r t e o r e t i c e, c a r e d e g e n e r e a z ă p r e a u ș o r î n d e z b a t e r i p u r a c a d e m i c e, ci și fiindcă volumașul acesta oferă așa de mult material pentru a răspunde la întrebare, încît mi se pare potrivit a lăsa în seama fiecărui cititor să judece cum va crede mai bine."[3]

Este adevărat că Meyer-Lübke a publicat *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, o carte în care tratează chestiuni generale, dar și aici predomină punctul de vedere neogramatic, cum se

---

[1] Cf. A. Philippide, *Un specialist romîn la Lipsca*, Iași 1909, p. 116 și urm.

[2] Unii dintre elevii lui îl întrec în această privință.

[3] „Man könnte daher erwarten, dass ich etwas eingehender mich darüber ausspreche, warum ich Mundartengrenzen annehme, warum grössere und kleinere Sprachgruppen, die zu ihren Nachbarn in verschiedenem Verwandtschaftsverhältnisse stehen. Ich unterlasse das aber, n i c h t n u r, w e i l i c h e i n e g e w i s s e A b n e i g u n g g e g e n t h e o r e t i s c h e E r ö r t e r u n g e n h a b e, d i e a l l z u l e i c h t i n d a s r e i n A k a d e m i s c h e a u s a r t e n, sondern auch, weil das Büchlein soviel Tatsachenmaterial für die Beantwortung der Frage gibt, dass ich füglich jedem Leser überlassen kann, zu urteilen, wie es ihm gut scheint." [Sublinierile sînt făcute de mine.] Acest pasaj a atras atenția și lui H. Schuchardt, *Der Individualismus in der Sprachforschung* (cf. *Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 421). Să se compare, în același sens, și *Hist. Gramm. frz. Sprache* I, ed. II și III, p. X.

poate vedea, între altele, din titluri de capitole ca acestea: granițe externe și împărțirea internă a limbilor romanice, materialul lingvisticii romanice, problemele istoriei limbii (sistemul fonetic și cel morfologic, formarea cuvintelor, sintaxa), influențe străine, studiul numelor proprii ș. a. În orice caz sîntem departe nu numai de atitudinea unui Schuchardt față de multiplele și feluritele probleme pe care le pune limbajul omenesc (v. mai încolo), ci chiar de un F. de Saussure, care, deși în unele privințe neogramatic el însuși, a înțeles că limba se află mereu în prefacere și de aceea explicațiile date faptelor lingvistice au o valoare mai mult ori mai puțin relativă.

Trebuie să recunosc însă că Meyer-Lübke nu s-a arătat totdeauna ostil curentelor noi, ci, dimpotrivă, a acceptat din ele atît cît i-au permis convingerile sale strict istoriste și comparatiste. Astfel găsim la el, în lucrările nu prea vechi, împrumuturi (cu aspecte personale, firește) de la concepția sociologică a limbajului, de la geografia lingvistică etc., ca să nu mai vorbesc de metoda „cuvinte și lucruri" (v. mai departe), care l-a cîștigat ușor de la început, deoarece corespundea foarte bine formației lui științifice. De aceea se poate spune că Meyer-Lübke a reprezentat în epoca dintre cele două războaie un punct de vedere eclectic în doctrina disciplinei noastre: după cum, în cursul activității sale publicistice, a îmbrățișat întregul domeniu al Romaniei (nu numai ca autor al *Gramaticii și Dicționarului*, ci și ca cercetător al unor probleme de amănunt privitoare la aproape toate limbile romanice), tot așa putem constata, în atitudinea lui față de vorbirea omenească, destule elemente care aparțin uneia sau alteia dintre școlile lingvistice mai noi. [1]

Nu trebuie uitat, pentru completarea acestei schițe a activității ilustrului romanist, că, spre deosebire de marea majoritate a neogramaticilor, care, cum știm, au studiat, de preferință sunetele, formele gramaticale (mai puțin) și lexicul, Meyer-Lübke a acordat o atenție mare, în *Grammatik der Romanischen Sprachen*, problemelor sintactice: vol. III al acestei opere, cel mai bogat în pagini dintre toate, conține sintaxa și este pînă astăzi superior celorlalte două și totodată singura expunere istorico-comparativă de ansamblu a faptelor și problemelor de sintaxă romanică, din care s-au inspirat numeroși cercetători în lucrări similare.

Înainte de a prezenta punctul de vedere al adversarilor școlii neogramatice, cred necesar să insist asupra a două dintre lipsurile ei cele

[1] Geografia lingvistică, deși destul de apropiată în unele puncte de școala veche, după spusele lui Meyer-Lübke însuși, nu s-a bucurat în ochii acestuia de o considerație deosebită. Ultima dovadă, oarecum definitivă, o avem în *RLiR* I (1925), p. 22 și urm. De aici nemulțumirea, atît a lui Gilliéron, care în prefața uneia dintre lucrările sale a răspuns extrem de violent (și, firește, nedrept) la recenzia lui Meyer-Lübke despre *L'Abeille* din *Litbl* XL (1919), col. 371 și urm., cît și a elevilor aceluia, care și-o exprimă numai arareori direct, cele mai adesea însă printr-o rezervă foarte elocventă față de lucrările fostului profesor de la Bonn. Cf., de pildă, recenzia lui J. Jud despre *Einführung...*, ed. II, publicată în *ASnSpr* CXXIV (1910), p. 383 și urm. Cu privire la activitatea științifică a lui Meyer-Lübke să se compare, între altele, 26. *Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie*, Halle a. S. 1910, p. IX și urm.; J. Jud, *W. Meyer-Lübke*, Zürich 1921; A. Zauner, *GRM* IX (1921), p. 1 și urm. și L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, München 1929, p. 353 și urm., 363 și urm. și *ibidem* II, München 1930, p. 346 și urm. O bibliografie completă a marelui romanist a publicat G. Moldenhauer sub titlul *Verzeichnis der Veröffentlichungen von Wilhelm Meyer-Lübke*, Jena und Leipzig 1938.

mai serioase. În primul rînd, pentru a dovedi că evoluția limbajului uman se conformează unor „legi", că are, adică, un caracter de regularitate, neogramaticii și-au limitat cercetările la sunete, la factorul cel mai labil și mai complex al limbii. Sub influența științelor naturii și lăsîndu-se atrași de ceea ce au numit „legi fonetice", ei au pierdut din vedere că nu sunetele fac limba, ci că ele sînt numai o haină, un suport material, învelișul sonor al unor conținuturi (noțiuni și raporturi între noțiuni). Afară de aceasta, așa cum am spus, indirect, ceva mai înainte, osteneala lor principală a constat în strîngerea, gruparea și descrierea unui material cît mai bogat cu putință (procedeu asemănător cu al cercetătorilor din domeniul științelor naturii) : fapte, fapte și iarăși fapte, fără o explicare propriu-zisă a lor. De aceea Pätsch, *op. cit.*, p. 174 îi numește „cronicari", nu „istorici", deși, țin să adaug, acest autor nu este un partizan al istorismului exclusivist, ci recomandă îmbinarea punctului de vedere istoric cu cel „structuralist" sau descriptiv, adică, în fond, urmărirea „legilor" actuale, vii ale limbii și explicarea lor cu ajutorul istoriei (v. *op. cit.*, p. 177 și urm.).

ADVERSARII NEOGRAMATICILOR

Am spus deja că neogramaticii au întîmpinat de la început și opoziție, ba încă foarte serioasă. În primul rînd s-au ridicat contra lor partizanii doctrinei anterioare celei neogramatice, care studiau diferite limbi fără să vorbească de legi, ci se mulțumeau să explice, cînd era posibil, fiecare fenomen în parte. Printre aceștia marea majoritate, aproape unanimitatea, o formează indo-europeniștii, pentru că și creatorii curentului celui nou tot indo-europeniști au fost. Voi aminti pe cîțiva dintre cei mai însemnați, arătînd la fiecare ideile principale.

Georg Curtius

În lucrarea sa *Zur Kritik der neuesten Sprachforschung*, Leipzig 1885, G. Curtius își îndreaptă atacul mai ales împotriva analogiei, căreia neogramaticii îi acordau o atenție exagerată (am văzut însă că mai mult teoretic, cf. aici mai sus, p. 22 și urm.). Analogia, spune G. Curtius, nu-i un principiu descoperit acum, ci cunoscut încă de pe vremea grecilor și, firește, pe la începutul secolului al XIX-lea, cînd a luat naștere lingvistica științifică. Numai că înaintașii neogramaticilor erau prudenți și căutau să nu exagereze cu aplicarea analogiei, care, dacă-i posibilă pretutindeni, nu-i necesară nicăieri ; dovadă, atîtea cazuri asupra cărora analogia nu lucrează, deși se găsesc exact în aceleași condiții cu altele, supuse acțiunii ei.[1] Căci alături de analogie există în

[1] Acela care a exagerat mult importanța analogiei a fost, după spusele lui Curtius, A. Leskien, care pretindea să se recurgă întîi la analogie și apoi la alte mijloace, pentru explicarea formelor gramaticale. Tot așa credea, la început, și K. Brugmann (v. *Curtius' Studien* IX, p. 317), dar mai tîrziu, în *Morphologische Untersuchungen* (v. mai sus, p. 21 și urm.), a revenit, în parte, asupra acestei atitudini. Astfel de exagerări au fost combătute de însuși precursorul neogramaticilor, W. Scherer, în ediția a II-a a lucrării sale *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, apoi de J. Schmidt, care altfel a acceptat, în general, teoriile cele noi (v. ceva mai departe). Cf. B. Delbrück, *Die neueste Sprachforschung. Betrachtungen über Curtius' Schrift Zur Kritik der neuesten Sprachforschung*, 1885.

limbă o tendință opusă, aceea de a conserva aproape neschimbate, în decursul veacurilor, numeroase forme. Deja F. Misteli, un admirator al neogramaticilor, susținuse, în *Steinthals Zeitschrift* IX, p. 444, că formațiile analogice sînt rezultatul unei lupte între tendința conservatoare și cea nivelatoare (=analogia) a limbii: o dată învinge una, altă dată învinge cealaltă, fără a putea arăta, pentru fiecare caz special, de ce și cum. Analogia este, afirmă mai departe Curtius, capricioasă, întocmai ca o boală. De aceea el recomandă să se studieze întîi formele „sănătoase" și pe urmă cele „bolnave" (=analogice). De asemenea se ridică acest lingvist contra ecuației: analogie=psihologie, arătînd că elementul psihic se amestecă și atunci cînd anumite forme lingvistice se păstrează neschimbate, căci conservarea lor se datorește memoriei, care-i o facultate a psihicului nostru. Această identitate între analogie și psihologie a tăgăduit-o și Misteli, apoi Ascoli, iar Brugmann însuși a trebuit să admită existența unui proces psihic chiar la unele transformări fonetice, cum ar fi, de ex., asimilația. Prin urmare dualismul: alunecarea sunetului (sau legi fonetice, de natură fiziologică) și analogie (de natură psihologică) nu se poate menține. Altă greșeală a neogramaticilor este, după Curtius, că, deși consideră analogia ca produs al unui impuls psihic inconștient, ei fac din ea, atunci cînd o aplică la fenomene lingvistice concrete, un principiu conștient, așa cum procedau pe vremuri gramaticii. Cu exemple numeroase, mai ales grecești și latinești, Curtius discută condițiile în care avem dreptul să recurgem la analogie, întrebîndu-se, de pildă, dacă este nevoie de multe forme pentru ca influența analogică să se poată exercita, în ce perioadă (mai veche ori mai nouă) din istoria unei limbi a lucrat analogia ș.a. În sfîrșit, el invocă diverse cazuri pe care nu ni le explică nici legile fonetice, nici analogia, precum sînt haplologia (adică lăsarea la o parte a unei silabe care se repetă în unul și același cuvînt), scurtarea numelor proprii (și chiar a unor apelative), dublarea unui grup de sunete (fenomen opus haplologiei) etc.

În „Epilog", p. 154, Curtius atinge însuși fundamentul doctrinei neogramaticilor, cînd afirmă că aceștia „au încercat, printr-o imitație greșită a științelor naturii, să obțină, pentru lingvistică, legi fixe numai în domeniul foneticii și să probeze că ele n-au excepții." [1] Cuvintele și formele unei limbi merită a fi studiate cel puțin tot așa de bine ca și sunetele, ceea ce însă n-au înțeles ori n-au vrut să înțeleagă neogramaticii.

G. I. Ascoli

Și mai serioase sînt obiecțiile aduse de G. I. Ascoli, care avea asupra indo-europeniștilor, neogramatici sau nu, avantajul că era în aceeași vreme și un romanist ilustru, cunoscător al atîtor graiuri vii, asupra cărora putea face observații oarecum directe. [2] Ideile acestui lingvist în legătură cu problemele ridicate de școala neogramatică le găsim expuse și documente mai precis în *Prima lettera glottologica* (*RFIC* X [1882], p. 1 și urm.) și în *Due recenti lettere glottologiche* (a doua poartă titlul

---

[1] „In einer verfehlten Nachahmung der Naturwissenschaft hat man für die Sprachforschung ausschliesslich in den Lautverhältnissen eine feste Regel zu gewinnen und deren Ausnahmslosigkeit zu erhärten versucht."

[2] De aici importanța mare pe care Ascoli o acorda dialectologiei: vedea în ea și un mijloc de a ajunge la lingvistica generală.

Dei Neogrammatici), însoțite de o *Poscritta nuova*,[1] *(AGlI* X [1886-88], p. 1 și urm.). Să-i urmărim argumentarea.

Ascoli ironizează pe neogramatici că fac atîta caz de psihologie, adică de analogie: sînt numai vorbe mari („paroloni"), căci, în realitate, de mult s-au explicat diverse fenomene lingvistice cu ajutorul acestui procedeu, de pildă *mietiamo* își datorește diftongul *ie* „nivelării" cu *mieto*, unde *ie* < lat. *ĕ*, numai că nu i s-a zis moment psihic sau acțiune psihică. În privința excepțiilor, pe care școala nouă nu voia să le admită, lingvistul italian face o declarație foarte importantă: „Eu nu vorbesc niciodată, fie în scris, fie la curs, de excepții. Arăt și demonstrez că dintr-un sunet dat, sau dintr-o anumită combinație de sunete, se pot obține și rezultate diferite în aceeași limbă sau în același dialect, și caut motivele diversității. Adesea le găsesc; iar cînd nu le găsesc, conchid: nu mi se pare posibil ca cutare sunet sau cutare serie de sunete să nu aibă baza etimologică pe care i-o atribuim, dar cauza modificării fonetice speciale n-a fost încă aflată."[2] O asemenea afirmație înseamnă nu numai negarea legilor fonetice, așa cum le înțelegeau neogramaticii, ci și recunoașterea elementului individual în transformarea sunetelor: unul și același sunet ori grup de sunete se poate schimba diferit de la un cuvînt la altul, pentru că condițiile în care se găsește fiecare dintre ele nu sînt identice. De la o astfel de constatare și pînă la principiul lui Gilliéron, că fiecare cuvînt are istoria lui proprie, distanța nu-i prea mare. Totuși Ascoli n-a îndrăznit să străbată această distanță, dimpotrivă a ținut, se pare, să facă o declarație de ortodoxie, menită, probabil, să atenueze spiritul prea revoluționar al celeilalte. La p. 46 și urm. ale revistei citate în nota de mai jos, discutînd posibilitatea originii individuale a unor modificări fonetice, se arată dispus a crede că pronunțările izolate produc tulburări în tradiția lingvistică a unui popor întreg și distrug caracterele specifice ale graiurilor regionale. Dar ca să ne închipuim că efectele acestei acțiuni au fost mari, ar trebui să presupunem că ele au făcut imposibilă sau chiar inimaginabilă istoria naturală și rațională a limbilor, lucru pe care realitatea lingvistică ne interzice să-l admitem.

Ceea ce neogramaticii numesc analogie și opun alunecării sunetului este, de fapt, tot o prefacere fonetică, propagată analogic (cf. ital. *chiedete*, după *chiedo*, unde *ie* < *e* deschis latinesc popular) sau suprimată analogic (cf. v. fr. *chevauchier*, provenit „regulat" din lat. *caballicare* și transformat în *-cher*, după analogia marii majorități a verbelor conjug. I, terminate în *-er*, nu în *-ier)* sau, în fine, suscitată sau disciplinată analogic (ital. *esco, esci* etc., în loc de *ešo* etc., după modelul lui *cresco, cresci* etc., sau *escita* devenit *uscita*, sub influența lui *uscio)*. Noutatea principală a

[1] Publicate mai întîi în *Miscellanea di filologia e linguistica in memoria di Napoleone Caix e Ugo Angelo Canello*, Firenze 1886, p. 425 și urm. Cf. și traducerea germană, a tuturora, sub titlul *Sprachwissenschaftliche Briefe*, Leipzig 1887.

[2] „Io non parlo mai, nè scrivendo, nè insegnando, di eccezioni. Mostro e dimostro che di un dato suono, o di una data combinazione di suoni, si possano anche avere esiti diversi in una lingua medesima o in un medesimo dialetto, e cerco le ragioni della diversità. Spesso le trovo; e quando io non le trovo, conchiudo: non pare possibile che la data voce o la data serie di voci non abbia il fondamento etimologico che le assegniamo, ma la ragione della speciale determinazione fonetica non è ancora trovata." (*RFIC* X, p. 7—8, n. Sublinierile sînt făcute de mine.)

neogramaticilor — fonetică alături de psihologie — este veche în romanistică, de pe timpul lui Diez, care făcea deosebire între formele i s t o r i c e (continuatoarele formelor latinești) și c e l e a n a l o g i c e. Același Diez și-a dat seama, apoi, de valoarea elementului etnologic în evoluția limbilor, căci a observat că basca are aversiune pentru *f* și că, prin urmare, prefacerea în *h* a lui *f* inițial din spaniolă ar putea fi atribuită substratului iberic. Din moment ce disciplina noastră dispune de aceste două mijloace, atît de sigure, pentru explicarea fenomenelor lingvistice, ea nu mai are nevoie de inovațiile neogramaticilor, care, ori sînt nimicuri, ori repetă lucruri vechi, botezate cu nume noi. Ascoli ia mereu apărarea lingviștilor așa-numiți vechi, printre care se numără și el, contra celor noi, arătînd, între altele, că primii au ajuns deja la rezultatele dorite de ceilalți, nu pentru că s-ar fi lăsat influențați de aceștia, ci pentru că neogramaticii nu se deosebesc, în fond, de înaintașii lor. El stăruie necontenit asupra acestui punct, că, adică, neogramaticii nu sînt inovatori. Astfel la p. 70 din *AGII* X (1886-88) scrie textual: „Deoarece s-a tăgăduit «școlii noi» orice noutate reală, fie în principiile, fie în metoda ei, îndrăzneam a ne întreba, dacă, în general, se poate admite o discuție serioasă cu privire la principiile științifice." [1] Și mai încolo (p. 71): „Aceștia, care se numesc obișnuit «neogramatici» (e bine s-o mai spunem o dată), au un dublu și mare merit: au continuat cu multă vrednicie opera analitică și reconstructivă a acelora care-i precedaseră sau au lucrat în aceeași vreme cu dînșii; și apoi, au înțeles și totodată au susținut atîtea idei bune, cu o vigoare neobișnuită, care a ajutat mult ca acestea să se răspîndească și să se impună." [2] Cu alte cuvinte, Ascoli laudă pe neogramatici pentru faptul că au dus mai departe, numai cu alte nume și crezînd că într-adevăr au creat lucruri noi, doctrina predecesorilor și au contribuit, cu pasiunea neofiților, la propagarea acesteia. [3] Dar le impută că au făcut prea mare caz de „des-

---

[1] „Negata poichè s'era alla «nuova scuola» ogni reale novità, sia nei principi o sia nel metodo, osavamo chiederci se in generale sia ammissibile una ragionata controversia intorno al punto dei principi scientifici."

[2] „Questi che si sogliono chiamare i «Neogrammatici» (è bene ripeterlo) hanno un doppio e gran merito. Hanno continuato con molto valore l'opera analitica e ricostruttiva di coloro che li avevano preceduti o li venivano accompagnando; e hanno insieme afferrato e affermato qualche buona massima con un insolito vigore, che ne ha di molto giovata la diffusione e l'osservanza."

[3] Aici trebuie căutat izvorul neînțelegerii dintre neolingviștii (v. mai departe, sfîrșitul cap. III) și neogramaticii italieni de astăzi cu privire la atitudinea lor față de Ascoli. Primii, adică M. Bartoli (v. *AGII* XXII-XXIII, p. 113 și urm.), îl consideră la tot pasul ca pe un maestru al lor, întrucît a fost, între altele, adversar al legilor în materie de limbă: „... Ascoli nu-i neogramatic și nici neolingvist..., gîndirea Maestrului este însă mai profund și mai des de acord cu școala neolingviștilor decît cu a neogramaticilor, și nota fundamentală a acordului nostru este i s t o r i a." („... l'Ascoli non è neogrammatico e non è neolinguista..., il pensiero del Maestro si accorda più profondamente e più spesso con l'indirizzo dei neolinguisti che con quello dei neogrammatici, e la nota fondamentale del nostro accordo è la s t o r i a." *Loc. cit.*, p. 116.) Ceilalți, din contra, văd în Ascoli un reprezentant strălucit al școlii vechi, dinainte de 1900. (Cf. C. Merlo, *G. I. Ascoli e i canoni della glottologia*, în *AGII* XXII-XXIII [1929], p. 587 și urm.; P. G. Goidànich, *L'Ascoli e i Neogrammatici* și *L'Ascoli e lo Schuchardt*, *ibid.*, p. 611 și urm.). Cine are dreptate? Din cele spuse mai sus, pe baza afirmațiilor lui Ascoli însuși, se vede că se pot susține ambele puncte de vedere, nu fiindcă marele învățat italian n-ar fi avut o atitudine hotărîtă față de neogramatici, ci fiindcă-i considera foarte apropiați, în fond, de reprezentanții școlii anterioare: i-a aprobat

coperirile" lor, s-au arătat mîndri de ele și au comis greșeli, care au lăsat o amintire urîtă. De aceea a crezut necesar să intervină în discuție, punînd chestiunea la punct.

În *Poscritta (ibidem*, p. 73 și urm.), Ascoli completează, cu unele amănunte, ideile enunțate în „scrisori", de pildă constată că una și aceeași prefacere fonetică poate avea loc în mai multe limbi, adesea diferite sub raportul originii, tocmai pentru că modificarea respectivă se va fi produs pretutindeni aproape instantaneu, din cauze etnologice sau de altă natură. Totodată însă există cazuri de transformări fonetice, care, deși instantanee și generale, prezintă fluctuații, mai bine zis gradații, în intensitatea lor: de ex. *u* închis lat. pop.>*ü* în Galia, Italia nordică și Reția, sunet pe care în dialectul suprasilvan îl găsim ca *i*. Astfel de variații pot fi provocate și de împrejurarea că prototipul cuvintelor în discuție s-a alterat succesiv și, deci, diferit, în exemplare care altminteri se prezintă în condiții identice sau aproape identice; de ex. lat. clasic *tl* îi corespunde lat. pop. *cl*, care se regăsește, sub o formă sau alta, în toate limbile romanice; totuși în unele graiuri retoromane dăm peste fenomenul invers (*cl>tl*, precum și *gl>dl*). Dar cauzele pentru care o modificare fonetică poate suferi variații de la un grai la altul, de la un cuvînt la altul etc. sînt multiple: accentul, natura sunetelor precedente sau următoare, legătura sintactică (așa-numita fonetică sintactică), influența dialectelor vecine ș. a.[1]

în măsura în care semănau cu aceștia și i-a combătut acolo unde i se părea că greșeau. Oricum, cred că-i tot așa de nepotrivit a face din Ascoli un fel de neolingvist, înainte de termen, ca și a-l socoti neogramatic. Contra acestei din urmă păreri vorbește, între altele, faptul că Ascoli s-a arătat (în *Poscritta* citată) încîntat de critica lui Schuchardt (v. mai încolo), despre care afirmă că a lăsat „urme neșterse." Și mai elocvent este următorul amănunt din a doua scrisoare, care, după cum am văzut, se ocupă în special de neogramatici (căci are titlul *Dei Neogrammatici)*. Ascoli începe discuția de la afirmația lui K. Brugmann. *Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft*, Strassburg 1885, p. 125: „Eu personal am considerat totdeauna concepțiile mai noi numai ca o dezvoltare organică și logică a năzuințelor mai vechi, și această părere mi s-a întărit tot mai mult din an în an." („Ich für meine Person habe die neueren Anschauungen immer nur für die organische und folgerechte Fortentwicklung der älteren Bestrebungen gehalten, und diese Ansicht hat sich mir von Jahr zu Jahr mehr befestigt.") Lingvistul italian se bucură de această declarație, care vine „de la partea, ca să zicem așa, adversă" și speră că tovarășul lui Brugmann, H. Osthoff (v. mai sus, p. 21 și urm.), va face la fel. Va să zică Ascoli vede în cei doi campioni neogramatici niște adversari, ceea ce nu poate fi interpretat în alt mod decît că se considera pe sine însuși ca un reprezentant nu al mișcării celei noi, ci al școlii vechi, despre care spune foarte lămurit aiurea că de douăzeci de ani afirmă anumite lucruri, după părerea lui, bune. Să se compare apoi aprecierile din *Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 451-52, nota, care dovedesc și ele că neînțelegerea dintre învățații italieni contemporani cu privire la poziția lui Ascoli este mai mult sau mai puțin firească: Schuchardt spune că metoda neogramaticilor exista înainte de ivirea acestora, iar mai tîrziu Brugmann și alții au renunțat la unele idei exagerate ale lor, astfel că deosebirile dintre neogramatici și vechii lingviști s-au redus simțitor cu vremea.

[1] În legătură cu chestiunea discutată în nota precedentă merită să citez încă o părere a lui Ascoli, care ni-l prezintă mai degrabă ca adversar al neogramaticilor. La p. 10 din deja amintitele *Kritische Studien zur Sprachwissenschaft* citim următoarele: „În viața limbii, ca și în aceea a oricărui alt organism natural, o astfel de simplitate rigidă și constantă este, în toate privințele, o utopie." („Im Leben der Sprache ist wie in dem jedes anderen Naturorganismus solche starre und beständige Einfachheit in jeder Beziehung eine Utopie.") Iată încă un citat, din care rezultă negarea aproape totală a condițiilor necesare pentru aplicarea

Dintre ceilalţi indo-europenişti adversari ai neogramaticilor voi pomeni, din fugă, numai pe A. Bezzenberger, care în *GGA*, an. 1879, p. 641 şi urm. aduce un argument de foarte mare însemnătate, cum se va arăta mai încolo, şi anume: adesea se întîmplă că o modificare fonetică se produce la unul sau mai mulţi indivizi, de la care poate apoi să se răspîndească la alţii şi chiar să se generalizeze. Întinderea fenomenului, individual la origine, atîrnă de multiple şi variate împrejurări, pe care autorul caută să le ilustreze prin exemple luate din diverse limbi.

Hugo Schuchardt

Dar cel mai înverşunat adversar al neogramaticilor a fost romanistul H. Schuchardt. Nu multă vreme după publicarea manifestului neogramaticilor, cum am caracterizat mai sus prefaţa scrisă de Osthoff şi Brugmann la *Morphologische Untersuchungen*, apare lucrarea lui Schuchardt *Über die Lautgesetze*, cu subtitlul, foarte elocvent, *Gegen die Junggrammatiker* (Berlin 1885).[1] Argumentele aduse în această broşură contra doctrinei celei noi sînt teoretice şi practice: în sprijinul declaraţiilor sale de principiu autorul invocă nu numai consideraţii logice, ci şi fapte lingvistice. Schuchardt combate înainte de toate noţiunea de „lege“, aşa cum o concepeau neogramaticii, deşi trebuie să constate că aceştia înşişi nu sînt lămuriţi suficient asupra caracterului legilor fonetice. În viaţa limbilor nu poate fi vorba de legi oarbe, ca în natură, căci normele lingvistice nu au o aplicare generală şi absolută, cum au acestea din urmă. Mai mult decît atît. Relativitatea aşa-ziselor legi fonetice este condiţionată, şi încă într-un mod destul de complex, din punctul de vedere al timpului şi al spaţiului: în acelaşi interval de timp şi pe acelaşi teritoriu lingvistic o lege fonetică nu se aplică la toate cuvintele aparţinînd aceleiaşi categorii. Raportul legilor fonetice faţă de răspîndirea lor exterioară este schimbător şi întîmplător.

Altă chestiune, strîns legată de precedenta, este aceea a dialectelor. Schuchardt se întreabă ce înseamnă „dialect“ (neogramaticii întrebuinţaseră acest termen în formularea teoriilor lor), arătînd că avem a face cu o noţiune abstractă, fără existenţă reală concretă: în interiorul aceleiaşi comunităţi lingvistice, al aceluiaşi dialect, întîlnim nenumărate graiuri individuale, care variază după sex, vîrstă, temperament, cultură ş. a. Totodată aceste graiuri se influenţează reciproc într-o largă măsură, fără să ajungă totuşi la suprimarea deosebirilor dintre ele, căci moda lucrează şi aici cu o putere irezistibilă: felul de a vorbi al oamenilor cu prestigiu,

---

unei legi fonetice: „Nu mi-ar putea trece vreodată prin minte să tăgăduiesc principiul că un sunet fundamental sau un grup fundamental de sunete trebuie să aibă, într-o limbă dată, un singur reflex direct, atunci cînd diferitele cuvinte în care apare, considerate individual, se află în condiţii identice. Însă nu totdeauna e uşor de stabilit dacă realitatea implică sau nu existenţa acestei identităţi.“ („Non mi posso io mai sognare di oppormi al principio che un suono fondamentale o un gruppo fondamentale di suoni non debba direttamente avere in un determinato linguaggio se non un unico riflesso, quando sien tra loro identiche le condizioni in cui nei singoli esemplari egli era nato. Ma non è sempre facile vedere se la realtà importa davvero o non importi questa identità.“ Apud B. Terracini, *Correnti vecchie e nuove nella linguistica storica contemporanea*, Pavia 1929, p. 7.)

[1] Retipărită în *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. I, p. 43 şi urm., ed. II, p. 51 şi urm.

cum se spune, socotiți, adică, „superiori" dintr-un motiv ori altul, este imitat necontenit, ceea ce duce fatal la modificarea limbajului, precum și la un amestec al vorbirilor așa de pronunțat, încît orice încercare de legiferare în acest domeniu apare de la început ca zadarnică.[1] Mare atenție acordă Schuchardt amestecului limbilor, de care mai tîrziu s-a ocupat în mod special și în mai multe rînduri, înțelegînd prin aceasta nu numai amestecul etnic propriu-zis (de pildă al autohtonilor cu coloniștii romani din Peninsula Iberică, Galia etc.), ci și pe acela care se produce chiar în comunitatea lingvistică cea mai omogenă, prin strămutarea vorbitorilor aceleiași limbi dintr-un loc în altul, dintr-o categorie socială în alta etc., sau prin imitație, cum s-a arătat deja mai sus.[2]

La fel de energic combate Schuchardt noțiunea „perioadă lingvistică", de care se folosiseră neogramaticii cînd afirmau că de-a lungul uneia și aceleiași epoci din viața unei limbi legea fonetică lucrează fără excepții. După cum nu există granițe geografice stricte între diverse graiuri, tot așa sînt o ficțiune a minții noastre limitele cronologice dintre fazele succesive ale unei limbi: trecerile de la una la alta se fac pe nesimțite, întocmai ca trecerile de la un dialect la altul, și de aceea nu putem spune cînd se sfîrșește o epocă și cînd începe alta, tot așa cum este imposibil să precizăm unde încetează un dialect și unde începe altul. Neogramaticii vorbeau apoi de „condiții fonetice identice", necesare pentru producerea, fără excepții, a alunecării sunetului. Nici aceste condiții identice nu există, spune Schuchardt, fiindcă fiecare cuvînt se găsește în împrejurări speciale, oricît ni s-ar părea că seamănă cu alte cuvinte, care conțin aceleași sunete.[3] În transformările fonetice joacă un rol mare întrebuințarea mai deasă ori mai rară a materialului lingvistic: un cuvînt folosit des este expus, în general, la modificări mai multe și mai profunde decît altul care apare numai cînd și cînd în vorbirea noastră; dimpotrivă, o alunecare de sunet venită de aiurea lasă neatinse tocmai cuvintele des întrebuințate.

La sfîrșitul discuției Schuchardt arată ce crede el însuși despre problema pusă de neogramatici. Întrucît își dă bine seama de complexitatea și varietatea fenomenelor lingvistice, nu ne surprinde, din contra, ni se pare firească, atitudinea sa prudentă și relativistă. Schuchardt nu susține că așa-zisele legi fonetice ar avea excepții, dar afirmă cu tărie că există alu-

---

[1] Că împărțirea în limbi și, mai cu seamă, a limbilor în dialecte, subdialecte și graiuri este mai mult ori mai puțin relativă, a susținut Schuchardt încă din 1870, cînd nu se vorbea de neogramatici, în *Über die Klassifikation der romanischen Mundarten (Leipziger Probevorlesung)*, publicată 30 de ani mai tîrziu, ca și cum autorul ar fi presimțit că cercetările ulterioare asupra dialectelor romanice vor confirma ideile la care el ajunsese mai mult pe cale teoretică (v. *Schuchardt-Brevier*, ed. I, p. 144 și urm., ed. II, p. 166 și urm.). Am afirmat mai sus că acceptarea legilor fonetice presupune pe aceea a existenței dialectelor. Se știe că delimitarea subdiviziunilor dialectale se face cu ajutorul particularităților fonetice (și de altă natură, firește), proprii fiecărui grai în parte. De chestiunea aceasta se ocupă Schuchardt în *op. cit.*, ed. I, p. 38 și urm., ed. II, p. 91 și urm.

[2] Deși explicațiile date în text sînt destul de clare, trebuie să arăt că Schuchardt nu vorbește nicăieri despre „amestecul limbilor" în sensul lingvistului sovietic N. I. Marr, care admitea existența unor limbi „mixte", rezultate din „încrucișarea" a două idiome de structură diferită, avînd drept rezultat o limbă nouă, deci o a treia limbă, deosebită și de una și de cealaltă dintre limbile „amestecate".

[3] Această afirmație a lui Schuchardt seamănă bine cu aceea, de mai tîrziu, a lui Gilliéron, că fiecare cuvînt are istoria lui proprie (v. mai încolo, cap. III).

n e c ă r i d e s u n e t s p o r a d i c e și chiar că, într-un anumit sens, orice alunecare de sunet este, într-o fază oarecare a ei, sporadică, adică individuală. Iată singura „lege" fără excepții, dacă vrem numaidecît să ne folosim de asemenea termeni. Dogma despre legi fonetice fără excepții își are izvorul în școala lingvistică dinaintea neogramaticilor, care considera limba ca o entitate, cu existență aparte, independentă de om.[1] Originile acestei credințe sînt romantico-mistice, colorate apoi foarte pronunțat de naturalism, adică de doctrina lui A. Schleicher, care aplica darwinismul în studiile lingvistice (cf. mai sus, p. 19-20). Laudă mult pe H. Paul, care, deși neogramatic, a dovedit (în *Prinzipien der Sprachgeschichte*) că știe să pătrundă adînc în ființa limbii și s-o înțeleagă adesea foarte just. În fine, Schuchardt pledează pentru unitatea de metodă în toate disciplinele lingvistice, protestînd contra acelora care despart indo-europenistica de romanistică ș. a., sau nu se interesează decît de limbile înrudite cu aceea ori cu acelea pe care le studiază ei înșiși. Vorbirea omenească este, prin natura ei intimă, pretutindeni aceeași, între un idiom și altul există asemănări, astfel că studiul unuia ne ajută să le înțelegem pe celelalte.[2]

După cum se vede, H. Schuchardt critică pe neogramatici pentru caracterul metafizic al materialismului lor, care se manifestă în reducerea legilor lingvistice la legi mecanice. Făcînd acest lucru, el nu reușește însă să depășească mecanicismul criticat și se situează, de fapt, pe pozițiile unui pozitivism subiectiv. Acest lucru rezultă din modul cum concepe, exagerînd, rolul factorului individual în limbă. De aceea el ajunge să nege atît existența unor legi lingvistice care funcționează, în mod evident, o perioadă oarecare, cît și caracterul de generalitate al unor fapte existente în vorbirea indivizilor considerați izolat. Din perspectiva greșit înțeleasă a individualului, H. Schuchardt împinge lucrurile spre subiectivism, căzînd în ceea ce am spus că ar trebui numit pozitivism subiectiv.

Unui cercetător marxist nu trebuie să-i scape din vedere deosebirea calitativă dintre un materialism inconsecvent, care ignorează bogăția generalului, cum fac neogramaticii, și pozitivismul idealist, care privește unilateral și „subiectivizează" individualul, cum face Schuchardt.

Deosebirea dintre acesta și neogramatici nu este de natură exclusiv filozofică. Din discuția precedentă rezultă clar că cel dintîi are în vedere vorbirea, adică aspectul concret al limbii dintr-un moment dat, pe cînd ceilalți se ocupă de limbă, adică de sistemul ei, așa cum există el de-a lungul timpului. Modificările lingvistice, în speță cele fonetice, se produc incontestabil în conformitate cu anumite reguli, dar „regularitatea" se realizează treptat, și în cursul realizării ei faptele individuale, atît de numeroase și de variate, ne împiedică să sesizăm caracterul regulat al evoluției lor.

*

[1] Este evident că avem a face cu o exagerare nejustificată. Limba se bucură de o relativă independență față de individ, dar depinde în mod absolut de societate.

[2] M-am ocupat aici în mod special de această lucrare a lui Schuchardt, pentru că e cea mai cuprinzătoare dintre toate. Să nu se creadă însă că acest lingvist n-a atins problema legilor fonetice și aiurea decît în *Über die Lautgesetze*. Cine dorește să știe unde, poate afla din *Schuchardt-Brevier* (bibliografia operelor lui Schuchardt, precum și p. 79 și urm. din prima ediție sau p. 87 și urm. din a doua).

Opoziția împotriva neogramaticilor, așa cum am înfățișat-o foarte incomplet în paginile precedente, n-a avut rezultate imediate, în special n-a putut opri entuziasmul majorității lingviștilor pentru noua doctrină, care trebuia să exercite o atracție puternică, dacă ținem seamă în ce împrejurări se ivește. A fost nevoie să treacă vreme multă, în decursul căreia adversarii au continuat lupta, și, mai ales, au fost necesare anumite cercetări dialectale, făcute la fața locului și bogate în material prețios, pentru ca ideile unui Schuchardt să-și facă loc și să înceapă a zdruncina convingerile neogramaticilor.[1] Totuși chiar din primul moment aceștia au revenit, în răspunsurile lor, cu unele precizări, care înseamnează o cedare, cel puțin parțială. Merită să amintesc cîteva detalii.

În ediția a II-a (1878) a lucrării sale *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, W. Scherer, precursorul neogramaticilor, spune textual: „Legile fonetice nu sînt legi veritabile, ci numai empirice."[2] Iar H. Paul, după ce vorbise de „necesitatea absolută" a legilor fonetice și le asemănase cu cele fizice și chimice, admite punctul de vedere al filozofului L. Tobler (v. n. 1 de pe pagina aceasta), scriind în *Prinzipien der Sprachgeschichte* că legile fonetice nu sînt legi naturale. În sfîrșit, J. Schmidt, care, în general, acceptase teoriile neogramaticilor, afirmă în *ZvS*, an. 1884, p. 134, că existența unor legi fonetice fără absolut nici o excepție, ale căror excepții, adică, să fim în stare a le explica integral, constituie o raritate dintre cele mai mari. În volumul imediat următor al aceleiași reviste, p. 371, tot J. Schmidt constată că, pe lîngă legile fonetice cunoscute, există altele necunoscute, care lucrează totuși asupra limbii, fără ca noi să le aflăm rostul.[3] Cu alte cuvinte, neogramaticii înșiși au fost siliți să reducă mult din importanța pe care o atribuiseră la început legilor fonetice și să vadă în ele, cel puțin principial, mai ales un mijloc practic, un fel de călăuză absolut necesară pentru a putea domina imensul material lingvistic supus cercetării și a introduce o anumită ordine în vălmășagul unor fenomene atît de complexe și de variate.

Altă îngrădire pe care neogramaticii o aduc acțiunii legilor fonetice este următoarea: în orice grai omenesc întîlnim stări lingvistice vechi, care

---

[1] Este interesant, pentru atmosfera timpului, faptul că și filozofi propriu-ziși au intervenit în discuția despre legile fonetice. (Dacă nu uităm că problema legilor în general este una dintre preocupările filozofiei, această constatare n-are nimic surprinzător.) Astfel L. Tobler combate, în *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, vol. III (1879), nr. 1, p. 30 și urm., pe neogramatici, susținînd că ceea ce aceștia numesc lege fonetică se deosebește esențial de legile naturale (din fizică ori chimie). Normele lingvistice sînt bune, căci pun stavilă arbitrarului subiectiv, dar ele nu trebuie înțelese în așa fel, încît să mecanizeze concepția despre limbă. Tocmai legile fonetice, socotite ca generale, fără excepții, sînt în realitate numai niște constatări de fapte, care nu ne arată de loc cauza sau măcar natura fenomenelor respective. Această din urmă observație, ca și recunoașterea necesității de fapt a unor „reguli" în studiul limbilor, are o importanță excepțională. Vom vedea ceva mai încolo că un lingvist de talia lui A. Meillet, pe care-l urmează atîția alții, pornește de la o concepție foarte asemănătoare cu a lui L. Tobler.

[2] „Die Lautgesetze sind nur empirische, keine echten Gesetze." (Nota de la p. 17.)

[3] Cf. și remarca din *Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 452, nota, că Leskien, Brugmann ș. a. „...au îmbrăcat legile fonetice într-o haină mai modestă și au șters epitetul «fără excepții»..." („...die Lautgesetze in ein bescheideneres Gewand gehüllt und das Beiwort «ausnahmslos» gestrichen haben...")

s-au transmis nemodificate de-a lungul veacurilor, eludînd oarecum legile. Și această precizare însemnează reducerea la proporții mai aproape de realitate a dogmei principale din sistemul neogramaticilor.

STUDIILE DIALECTOLOGICE

Dar lovitura cea mai puternică trebuia să vină din altă parte, deși, indirect, îndemnul îl dăduseră înșiși întemeietorii noii școli. Am văzut că Osthoff și Brugmann recomandau stăruitor cercetarea limbilor și a dialectelor vorbite în prezent, pentru că numai pe acestea le putem observa direct (în special din punctul de vedere al chipului cum funcționează limbajul omenesc). Către sfîrșitul secolului trecut dorința corifeilor neogramatici începe să se realizeze. Este adevărat că graiurile populare se bucuraseră și mai înainte de atenția multor oameni, pe care-i atrăgea, ca un ecou al romantismului, viața mulțimilor anonime, sub toate aspectele ei, printre ele și limba. Dar celor mai mulți le lipsea pregătirea trebuincioasă, și de aceea studiile lor aveau foarte serioase lipsuri. De-abia cu Ascoli dialectologia devine o disciplină într-adevăr științifică.[1] Numeroșii săi discipoli pornesc cu entuziasm la lucru, așa că dialectele italienești, care și mai înainte se găseau într-o situație favorabilă în ce privește ostenelile depuse pentru cunoașterea lor, ajung repede să preocupe lumea lingviștilor, în special pe romaniști, și nu numai în patria lor. Totuși, chiar elevilor lui Ascoli le lipsea adesea ochiul cu care să vadă faptele cele mai interesante pentru problemele de lingvistică generală puse de neogramatici. N-aveau încă deprinderea observației minuțioase și precise, nici pe aceea a contactului direct mai mult ori mai puțin îndelungat cu oamenii de la țară. Afară de aceasta, fonetica nu dobîndise încă perfecțiunea absolut necesară cercetărilor dialectologice.[2] De aceea a trebuit să treacă o bună bucată de timp pentru ca aceste neajunsuri și altele, mai puțin grave, să se atenueze ori chiar să dispară cu totul. Și se cuvine să recunoaștem că progresul în această direcție se datorește în mare parte tot mișcării începute de neogramatici. Mai cu seamă atenția lor, exagerată, pentru elementul material, fizic, al vorbirii omenești a făcut ca fonetica istorică și fonetica descriptivă să capete o bază solidă și să se dezvolte într-o măsură nebănuită, înlesnind astfel cercetarea strict științifică a dialectelor.

Abatele Rousselot

Împrejurările au vrut ca revirimentul să se producă nu în Italia, patria dialectologiei, ci în Franța și în Elveția, unde, sporadic, apăruseră lucrări asupra graiurilor populare încă de pe la începutul veacului al XIX-lea. Prima operă dialectologică de mare valoare este *Les modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*, Paris 1891 a abatelui P. J. Rousselot.[3] Importanța ex-

[1] Cf. cele spuse aici mai sus, p. 16-17.

[2] Căci chestiunile cele mai dificile și mai delicate, cînd e vorba de studiat un idiom oarecare, fie pe teren, fie cu ajutorul textelor, au fost și sînt pînă astăzi tot cele fonetice.

[3] *Cellefrouin* este o localitate din departamentul *Charente* (în vestul Franței, la sud de Loire și la nord de Bordeaux), unde se află și satul natal al autorului. Materialul lingvistic și l-a cules Rousselot nu pe baza unui chestionar, cum se va proceda mai tîrziu (v. capitolul despre geografia lingvistică), ci prin convorbiri cu locuitorii, al căror grai îl cunoștea de minune. Ne dă însă informații de tot felul asupra „subiectelor", întocmai ca autorii viitoarelor atlase lingvistice.

cepțională, din punct de vedere teoretic, a acestei cărți stă în constatarea că vorbirea omenească este lipsită de unitate chiar în sînul unei singure familii: membrii acesteia se deosebesc, în modul lor de a vorbi, după sex, vîrstă, ocupații etc. Deoarece materialul lingvistic adunat de Rousselot era și extrem de bogat și foarte precis, discuția nu se făcea mai mult ori mai puțin în aer, ca pînă atunci, ci avea temelii solide. Dacă, așadar, în cea mai restrînsă comunitate omenească, în familie, ai cărei membri trăiesc necontenit împreună și se pot ușor influența unii pe alții, lipsește o adevărată unitate lingvistică, cu atît mai puțin va exista această unitate în comunități din ce în ce mai mari, cum sînt satul, comuna, districtul și provincia.[1]

Louis Gauchat

Lucrarea lui Rousselot însemnează cea dintîi lovitură serioasă pe care o primește școala neogramatică, și nu de la teoreticieni, ci de la realitate. Pe urmă atacurile, de același fel, sporesc și se întețesc. Voi aminti aici numai două studii,[2] care pot fi considerate ca o continuare a operei foneticianului francez, întrucît urmează aceeași cale și duc la rezultate aproape identice. Ambele au de autor pe L. Gauchat (fost profesor la Universitatea din Zürich). Primul dintre ele poartă titlul, foarte semnificativ, *Gibt es Mundartgrenzen?* și a fost publicat în *ASnSpr* CXI (1903), p. 365 și urm. Bazîndu-se pe un material cules la fața locului, Gauchat ajunge la concluzii care arată că realitatea lingvistică este cu mult mai complexă decît ne-o închipuim, de obicei, numai cu ajutorul cunoștințelor

---

[1] Deși se înțelege, nu e inutil să precizez că lipsa de unitate se referă la aspectul concret (sau realizat) al vorbirii, nu la cel abstract (= limba); adică, în ce privește fonetica, de pildă, se deosebesc (sau se pot deosebi) de la un vorbitor la altul sunetele, nu fonemele: se rostesc sunete, dar se percep (și, deci, se înțeleg) foneme. De aceea, în ciuda lipsei de unitate, oamenii se înțeleg fără a întîmpina dificultăți, cînd, ca în cazul de față, vorbesc aceeași limbă (ba încă același grai). O situație asemănătoare au formele gramaticale. Numai cuvintele pot oferi greutăți de înțelegere, dacă diferă de la vorbitor la vorbitor, dar această ipoteză nu se realizează decît în cadrul unei limbi, sau, cel mult (mai rar însă), în cadrul unui dialect vorbit pe un teritoriu întins, apt de a prezenta deosebiri după regiuni.

[2] Trebuie menționat totuși că Rousselot începuse cu 10-12 ani mai înainte să se intereseze de dialectele franțuzești. În 1887 întemeiază *Revue des patois galloromans*, împreună cu J. Gilliéron, acela care avea să creeze, la începutul secolului nostru, geografia lingvistică și care publicase deja în 1880 *Patois de la commune de Vionnaz (Bas Valais)* (cu o hartă), iar în 1881 *Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)* (cu 30 de hărți), mergînd pe drumul indicat de maestrul său, J. Cornu, elvețian și el, în lucrarea *Phonologie du Bagnard* (v. *Romania* VI [1877], p. 369 și urm.). Tot în 1887, alt francez, L. Clédat, scoate *Revue des patois*, care, după doi ani, devine *Revue de philologie française et provençale*, consacrată de asemenea studiului dialectelor. Rousselot a lucrat toată lunga sa viață (a murit la 1924, în vîrstă de 78 de ani) în domeniul dialectologiei și al foneticii. Lui își datorește existența fonetica experimentală (cf. *Principes de phonétique expérimentale*, Paris 1897-1908, ed. II, ibidem 1923), acest auxiliar atît de prețios al lingvisticii, pentru care guvernul francez a înființat la Collège de France o catedră specială și un laborator, ambele încredințate lui Rousselot. (A avut și elevi romîni: pe Iosif Popovici, fost profesor la Universitatea din Cluj, și pe academicienii E. Petrovici și Al. Rosetti. Cf. lucrările lui Al. Rosetti *Curs de fonetică generală*, București 1930 și *Introducere în fonetică*, București, 1957. Cu prilejul morții lui Rousselot, Iosif Popovici a publicat broșura *Abatele Rousselot, creatorul foneticii experimentale*, Cluj 1926.)

teoretice. Deosebiri dialectale de la o regiune la alta există, dar ele sînt în unele cazuri bruşte, în altele treptate. Natura limitelor dintre dialecte nu depinde totdeauna de accidentele solului: munţii sau dealurile pot constitui graniţele lingvistice, însă la fel de bine pot să nu formeze obstacole în drumul inovaţiilor de tot felul; de asemenea se observă adesea că accidente de teren importante nu alcătuiesc, pe cînd altele mai puţin importante alcătuiesc hotare între graiurile populare. Rolul decisiv se pare că-l joacă, în acest domeniu, frontierele politice şi administrative.[1] Gauchat citează cazul a două sate, destul de apropiate unul de altul şi legate printr-un drum comod, şi care totuşi prezintă deosebiri mari din punct de vedere lingvistic. Cauza acestei stări de lucruri, curioase în aparenţă, trebuie căutată în condiţiile de viaţă ale trecutului: odinioară cele două localităţi aparţineau la unităţi administrative diferite şi de aceea n-au putut comunica între ele; urmarea a fost separaţia lingvistică din ce în ce mai accentuată. În rezumat, situaţia reală este mai puţin simplă şi mai puţin clară decît sînt înclinaţi lingviştii să admită, teoretic vorbind.

A doua lucrare a lui Gauchat se cheamă *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*[2] şi a apărut în *Aus romanischen Sprachen und Literaturen. Festgabe für Heinrich Morph*, Halle a.S. 1905, p. 174 şi urm. Seamănă bine cu opera mai sus citată a lui Rousselot, atît prin obiect, cît şi prin rezultate: după cum acesta constatase absenţa unităţii de limbaj la membrii unei familii, tot astfel Gauchat dovedeşte că vorbirea locuitorilor unui sat variază mult de la un individ la altul, în funcţie de vîrstă, sex, categorie socială, ocupaţie ş.a. Iată cîteva detalii dintre cele mai interesante: 1) indivizii veniţi din altă regiune nu-şi însuşesc niciodată în chip desăvîrşit graiul localităţii unde s-au transplantat, pe cînd copiii lor nu se deosebesc prin nimic de copiii băştinaşilor; 2) se observă o variaţie fonetică şi o evoluţie după vîrstă; sînt însă familii în care vechiul fel de a vorbi pare mai înrădăcinat decît în altele; 3) primul pas spre modificări fonetice îl fac adulţii, nu copiii, cum susţinuseră P. Passy şi Rousselot; 4) schimbările nu trebuie explicate numai prin trasmiterea graiului de la o generaţie la alta, căci cuvintele, nu persoanele, joacă rolul cel mai însemnat în transformările lingvistice.[3] Concluzia finală se apropie foarte mult de a lui Rousselot: ca şi acesta, Gauchat crede, bazat pe observarea

---

[1] În timpul evului mediu, existenţa feudelor, adesea puţin extinse, îngreuia sau chiar împiedica legăturile dintre locuitorii care trăiau în feude diferite, şi, deci, păstrarea unităţii lingvistice iniţiale. Este ceea ce istoricii marxişti numesc fărîmiţarea feudală, cu consecinţa ei inevitabilă, fărîmiţarea lingvistică. Despre importanţa graniţelor politice în evoluţia limbii, cf., între alţii, W. Wenzel, *Wortatlas des Kreises Wetzlar und der umliegenden Gebiete*, Marburg 1930: în general nu există graniţe dialectale pentru cele 500 de noţiuni ale căror nume le-a urmărit autorul, dar uneori cuvintele respective alcătuiesc unităţi bine delimitate, la baza cărora se găsesc vechi unităţi teritoriale. Cînd graniţele lingvistice nu coincid cu cele politice (sau administrative), înseamnă că au intervenit cauze de natură economică, tehnică, în legătură cu comunicaţia etc. Factorul religios şi cel juridic joacă un rol secundar. (Vezi *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* LVI [1933], p. 292 şi urm.)

[2] E vorba de Charmey, sat mare din Gruyère orientale (în cantonul elveţian Fribourg, unde se vorbesc dialecte francoprovensale). Şi cercetările cuprinse în studiul precedent al lui Gauchat au la bază tot graiuri francoprovensale din acelaşi canton.

[3] Un amănunt care de asemenea merită să fie reţinut este următorul: modificările produse în pronunţare, sintaxă şi lexic în curs de 30 de ani pot fi urmărite şi identificate, studiind vorbirea generaţiilor succesive.

atentă și minuțioasă a realității, că nu există unitate lingvistică pentru întregul grup de indivizi vorbitori (un sat la el, o familie la Rousselot), în schimb unitatea aceasta se întîlnește la indivizii aparținînd aceleiași generații. (Cf A. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest l'Angoumois* I, Paris 1914, p. 138.) [1]

Iată o declarație directă a lui Gauchat cu privire la legile fonetice: „Cu tot respectul pe care îl am, și pe care trebuie să-l aibă oricine, față de «legile fonetice», eu am luptat totdeauna pentru o aplicare mai puțin riguroasă a lor, lăsînd fiecărui cuvînt propria lui individualitate. Și nu sînt numai eu de această părere. Printre alții, domnul Salverda de Grave a combătut deja, în vol. III, p. 161 din *Neophilologus*, absolutismul care domină lingvistica. Surprins de evoluția dublă, cîteodată chiar triplă, a unor grupuri de consoane, el «se înscria în fals» contra acestei metode, care constă în a nu considera ca foneticește corectă decît una dintre cele două forme pe care le prezintă în franceză cutare sau cutare sunet latinesc." [2]

Despre activitatea propriu-zisă a romaniștilor în domeniul dialectologiei va veni vorba din nou și mai pe larg în capitolul privitor la geografia lingvistică. Aici am crezut necesar să amintesc numai acele cîteva studii care, prin conținut, precum și prin faptul că apar înaintea primelor lucrări de geografie lingvistică ale lui Gilliéron, au zdruncinat serios doctrina neogramaticilor și au pregătit oarecum terenul pentru geografia lingvistică, de la care trebuia să le vină acestora lovitura cea mai puternică. [3]

„LEGILE FONETICE". STAREA ACTUALĂ A PROBLEMEI

Spre a sfîrși cu această parte retrospectivă a capitolului de față socot necesar să arăt, sumar de tot, în ce stadiu se găsește problema legilor fonetice. Am văzut că de la ivirea școlii neogramatice aproape întreaga discuție s-a dus în jurul acestei chestiuni, care are, într-adevăr, o importanță capitală pentru toate disciplinele lingvistice, nu numai pentru romanistică. Cum scopul ultim al cercetării științifice este descoperirea normelor potrivit cărora se produc fenomenele respective, chestiunea legilor fonetice (și ce se spune despre acestea se poate, în general, aplica și celorlalte legi lingvistice), hotărăște dacă studiul limbajului omenesc merită numele de adevărată știință ori nu. Așa se explică de ce în ultimii 70-80 de

---

[1] Am neglijat să spun că Gauchat, spre deosebire de Rousselot, a cules materialul lingvistic, pe care l discută în cele două lucrări, cu ajutorul unui chestionar; a procedat, așadar, ca autorii atlaselor lingvistice (v. mai departe, cap. III).

[2] „Malgré tout le respect que j'ai, et qu'il faut avoir, pour les «lois phonétiques», j'ai toujours lutté en faveur de leur application moins rigoureuse, laissant à chaque mot son individualité Je ne suis pas seul de cet avis. M. Salverda de Grave, entre autres, a déja combattu l'absolutisme qui règne en linguistique dans le tome III, p. 161 du *Neophilologus*. Surpris du développement double, quelque fois triple, de certains groupes de consonnes, il «s'inscrivait en faux» contre cette méthode qui consiste à ne considérer comme phonétiquement correcte qu'une des deux formes que présente en français tel son latin." (*VR* II, 1937, p. 45-46.)

[3] Deși încep să apară relativ tîrziu, în 1909, cred că mai nimerit este să citez aici două periodice de valoare în această ordine de idei, și anume *Revue de dialectologie romane* și *Bulletin de dialectologie romane*, amîndouă organe ale unei societăți internaționale de dialectologie romanică, cu sediul la Bruxelles. (Războiul din 1914-18 a pus capăt și revistelor și societății. Din 1925 avem ceva analog în *Société de linguistique romane*, cu a sa *Revue de linguistique romane*, de care voi vorbi și mai încolo.)

ani s-au scris nenumărate lucrări, de toate dimensiunile și valorile, despre această problemă, care n-a căpătat totuși soluția menită să împace pe toți lingviștii sau măcar un mare număr dintre dînșii. Nu intenționez cîtuși de puțin să expun amănunțit discuția dusă asupra acestui punct nevralgic al lingvisticii generale, deci și al disciplinei noastre, întrucît o asemenea expunere ar depăși obiectul propriu-zis al cărții de față. Mă voi mărgini, prin urmare, să arăt, foarte pe scurt, ideile cîtorva învățați, care cred că reprezintă un punct de vedere mai just. Ca și pînă aici, nu voi face distincție între romaniști și indo-europeniști, fiindcă nu se poate ridica zid despărțitor între activitatea unora și a altora, mai ales acum, cînd lingviștii veritabili, vrednici de acest nume, năzuiesc să se conformeze dorinței lui Schuchardt, care cerea (v. mai sus, p. 37) să nu se mai vorbească de romanistică, indo-europenistică etc., ci pur și simplu de l i n g v i s t i c ă.

M. Grammont

Atitudinea cea mai apropiată de realitate în problema legilor fonetice o găsim, mi se pare, la lingviștii francezi din școala lui F. de Saussure (v. mai departe, cap. IV), și anume la M. Grammont, A. Meillet, J. Vendryes. Dintre aceștia, primul s-a specializat în fonetică, dar nu se ocupă de sunetele unei anumite limbi sau familii de limbi, nici nu le cercetează istoric și comparativ, și nici nu face fonetică experimentală propriu-zisă (decît în mică măsură). Bazîndu-se pe cunoștințe foarte bogate și felurite, atît în domeniul foneticii experimentale, cît și în al celei istorice, Grammont se interesează de sunetele limbajului omenesc în general și de modificările la care ele sînt ori pot fi supuse în diverse idiome ale pămîntului. Cu deosebire urmărește el acele prefaceri care, indiferent unde și cînd au avut loc, se produc pretutindeni și totdeauna în condiții asemănătoare. Astfel a ajuns Grammont să creeze o adevărată f o n e t i c ă g e n e r a l ă, cu principii aplicabile oricărei limbi omenești.[1] După ce a aplicat aceste principii cercetînd numeroase fenomene fonetice într-o serie de lucrări intitulate *Notes de phonétique générale*, pe care le-a publicat în *MSL* XIX (1914-16), p. 245 și urm., XX (1916-18), p. 213 și urm., *BSL* XXIV (1923-24), p. 1 și urm., sau în volume omagiale, precum și în lucrări tipărite aparte, în recenzii, polemici etc.[2], a dat la iveală foarte importantul *Traité de Phonétique*, Paris 1933 (ed. II, 1939, III, 1946, IV, 1950), călăuză de mare valoare în probleme de fonetică generală. Pentru chestiunea aici în discuție interesează direct capitolul *Les lois phonétiques* (ed. I, p. 166 și urm.) și continuarea lui logică *Les causes des changements phonétiques* (p. 175 și urm.).

---

[1] Convingerea lui, care se apropie, aș putea spune, pînă la identificare, de a lui Schuchardt, este bine exprimată în următoarele rînduri (*RLR* XLII [1911], p. 323, ap. Al. Rosetti, *GS* II [1925-26], p. 179, nota): „Se uită, pare-se, că limbajul e un fenomen omenesc, că toți oamenii care trăiesc pe suprafața pămîntului sînt organisme cît se poate de asemănătoare, și că sub influența unor cauze similare ei pot imprima limbii, care e una dintre funcțiile lor, exact aceleași modificări în orice loc, fie chiar la antipozi, într-un mod absolut independent [unii de alții]." („On oublie peut-être que le langage est un phénomène humain, que tous les hommes qui vivent à la surface de la terre sont des organismes sensiblement pareils, et que sous l'influence de causes semblables ils peuvent imprimer à leur langage, qui est une de leurs fonctions, exactement les mêmes modifications en n'importe quel lieu, fût-ce aux antipodes, et d'une manière absolument indépendante.")

[2] Cîteva dintre ele vor fi menționate în capitolul despre școala lingvistică franceză.

Grammont distinge l e g i f o n e t i c e şi f o r m u l e f o n e t i c e. Primele sînt tendinţe generale, care acţionează în orice limbă, întrucît îşi au izvorul în natura însăşi a limbajului omenesc, de pildă disimilaţia, asimilaţia, metateza ş.a.; ultimele reprezintă aplicarea tendinţelor generale într-un anumit idiom sau la un anumit caz. Folosind terminologia lui F. de Saussure, fostul profesor al lui Grammont, care deosebeşte „limba" de „vorbire" (v. cap. IV al prezentei cărţi), se poate spune că legile fonetice aparţin limbii, sau, mai exact, limbajului uman ca atare, cu alte cuvinte, există în stare latentă şi aşteaptă condiţii favorabile spre a se manifesta; formulele fonetice aparţin vorbirii, adică limbii concrete, realizate, şi, spre deosebire de legile fonetice, care sînt aceleaşi pretutindeni, ele variază de la un idiom la altul, uneori chiar de la un vorbitor la altul. [1] Lingviştii marxişti ar spune legi interne generale de dezvoltare, valabile pentru toate limbile, şi legi interne speciale de dezvoltare, valabile pentru un grup de limbi înrudite, pentru cîte o singură limbă, sau pentru un dialect, un grai etc.

J. Vendryes

Foarte apropiat de Grammont este J. Vendryes, *Réflexions sur les lois phonétiques* (în *Mélanges linguistiques offerts à M. Antoine Meillet*, Paris 1902, p. 115 şi urm.). După ce întrevede posibilitatea ca o schimbare fonetică să aibă origine individuală şi apoi să se generalizeze, dacă, bineînţeles, este în acord cu principiile care stăpînesc sistemul articulator al limbii în momentul respectiv, autorul vorbeşte de tendinţe fonetice: aşa-zisa l e g e f o n e t i c ă nu înseamnă altceva decît enunţarea unei modificări de sunete, care, la rîndul ei, este un fapt particular din evoluţia unei t e n d i n ţ e f o n e t i c e la un anumit moment.

„Din exemplele date mai sus se poate vedea cît de exactă din punct de vedere teoretic şi de fecundă din punct de vedere practic este noţiunea de tendinţă fonetică în comparaţie cu aceea de lege fonetică." [2] Urmează

---

[1] O precizare asemănătoare cu cea din text găsim la A. Sommerfelt, *NTS* IX (1937), p. 243-44: „După cum legile fonologice [citeşte: fonetice, aici şi mai jos; n. tr.] sînt concretizări ale tendinţelor fonologice universale în timp, formulele sînt manifestări ale tendinţelor specifice evoluţiei fonologice a unei limbi determinate. Se ştie că cel dintîi care a enunţat într-un mod precis acest principiu, referindu-se la evoluţia grupului oriental al limbilor indo-europene, a fost domnul Grammont (*MSL* XIX, p. 245 şi urm.)." („De même que les lois phonologiques sont des précisions des tendances phonologiques panchroniques, les formules sont la manifestation des tendances spécifiques de l'évolution phonologique d'une langue donnée. On sait que c'est M. Grammont qui, le premier, a posé ce principe d'une façon précise à propos de l'évolution du groupe oriental des langues indo-européennes [*MSL* XIX, p. 245 et suiv.].") Se pare că primul învăţat care a vorbit de tendinţe fonetice, în sensul lui Grammont, a fost P. Passy, în lucrarea *Etude sur les changements phonétiques et leurs caractères généraux*, Paris 1890, unde se stăruie asupra unor impulsuri interioare ale omului ca izvor al modificărilor fonetice: la baza oricărei schimbări de sunete se află o asemenea pornire psihică. Şi Hermann Paul, în *Prinzipien der Sprachgeshichte*, apoi alţi neogramatici au admis existenţa unui factor intern drept cauză a transformărilor fonetice, dar numai cînd era vorba de excepţii la alunecarea sunetului. „Impulsurile interioare" ale lui Passy şi „factorul intern" al lui Paul înseamnă, în termeni marxişti, mişcarea naturală spontană a elementelor care alcătuiesc sunetele vorbirii omeneşti şi care se găsesc în luptă unele cu altele, ceea ce duce, în mod inevitabil, la schimbări fonetice de tot felul.

[2] „On voit par les exemples qui viennent d'être donnés combien la notion de tendance phonétique est plus exacte théoriquement et pratiquement plus féconde que celle de loi phonétique." (P. 122.)

o clasificare a tendințelor fonetice: a) generale și externe, care nu se limitează la o singură limbă, ci se găsesc pretutindeni și par a rezulta din însăși natura limbajului uman, de pildă formațiile onomatopeice, disimilația, metateza etc.; toate își au originea în psihicul individului vorbitor; b) particulare și interne, care sînt proprii unei anumite limbi și n-au nimic psihologic în ele, întrucît izvorăsc din modul cum funcționează organele vocale. Aceste din urmă tendințe sînt tot așa de numeroase ca și membrii comunității lingvistice respective, dar, în realitate, diferențele de la individ la individ se nivelează din cauza influențelor reciproce, astfel că fiecare grup social își are tendințele lui speciale. Pe lingvist trebuie să-l intereseze în primul rînd rezultatele acestui soi de tendințe, adică modificările fonetice provocate de ele: după ce le va fi analizat natura fiziologică, el va încerca să identifice tendința care le-a dat naștere.[1]

A. Meillet

Mai rezervat decît toți și, cred, mai aproape de adevăr se dovedește a fi A. Meillet, care vede în așa-numitele legi fonetice expresia unui simplu raport de corespondență. Cînd vorbim, bunăoară, de faptul că în latinește avem *ĕ* accentuat, iar în limbile romanice *ié*, nu trebuie să înțelegem prin aceasta nici că *ĕ* ar fi cauza, iar *ié* efectul, nici că lui *ĕ* îi urmează *ié*, ci numai că lui *ĕ* latinesc îi corespunde *ié* romanic. Așadar legea fonetică nu exprimă un raport de cauzalitate, ca o lege din domeniul naturii, nici măcar un raport de succesiune, ca o lege istorică,[2] ci numai un raport de corespondență: constată, adică, o stare de fapt din limba comună în raport cu altă stare de fapt din limbile derivate. Este singura atitudine logică, spune Meillet, față de problema în discuție. Căci altminteri comitem greșeala de argumentare care se cheamă *petitio principii:* observăm că adeseori din *ĕ* latinesc provine *ié* romanic, considerăm apoi acest fapt ca un lucru sigur, care nu mai are nevoie de demonstrație, iar după aceea inversăm termenii teoremei, pentru ca, în sfîrșit, bazîndu-ne pe un adevăr nedemonstrat, să decretăm că orice *ĕ* accentuat latinesc devine *ié* în limbile romanice. (Cf. A. Meillet, *Revue du mois* II [1910], p. 156 și urm.)

Din discuția aceasta rezultă clar că șeful indo-europeniștilor francezi vede în legile fonetice niște realități de ordin practic, care sînt absolut necesare pentru cercetarea istorică și comparativă a sunetelor unei sau mai multor limbi raportate la sunetele limbii de bază.[3] Atît, și nimic mai

---

[1] Cf. și cele spuse de același învățat în *Le langage*, Paris 1921, p. 50 și urm., unde, din cauza naturii cărții, care poartă subtitlul de *Introduction linguistique à l'histoire*, predomină punctul de vedere istoric. Afară de aceasta, se observă influența lui Meillet, care vorbește de corespondențe, nu de legi fonetice. Și G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier-Paris 1923, p. 270 și urm., întrebuințează termenii lui Vendryes și cu înțeles identic: tendința fonetică este o forță ascunsă, care se află la baza oricărei legi fonetice, iar legea fonetică este o expresie a tendinței fonetice. Tendința fonetică poate avea cauze fiziologice și psihologice, care acționează unele asupra altora. Nu orice tendință izbutește să se manifeste sub forma unei legi; pentru aceasta are nevoie de împrejurări favorabile, care adesea sînt extrem de complexe.

[2] Și legile istorice, nu numai cele „naturale", exprimă raporturi de cauzalitate.

[3] Afară de studiul sunetelor, și acela al formelor gramaticale, precum și al cuvintelor (considerate din punctul de vedere al originii lor), găsesc în așa-zisele legi fonetice o călăuză sigură, de care nu se poate dispensa nici un lingvist adevărat.

mult. În acest sens el este apărătorul legilor fonetice, ori de cîte ori are ocazia. Astfel, ca să dau un exemplu, care-mi stă mai la îndemînă, în recenzia pe care o face unei lucrări a lui P. G. Goidănich (v. mai departe) în *BSL* XXVI (1925), fasc. 3, p. 25, Meillet laudă pe lingvistul italian pentru faptul că a susţinut legile fonetice, căci, adaugă el imediat, principiul regularităţii corespondenţelor fonetice rămîne fundamental în lingvistică. Iar în altă parte, venind vorba despre lupta dintre partizanii şi adversarii legilor fonetice, Meillet spune că au dreptate şi unii şi alţii, sau, dacă vreţi, n-au dreptate nici unii, nici alţii: primii iau în consideraţie „limba", ceilalţi „vorbirea".[1]

Ideile lingviştilor francezi amintiţi aici au fost adoptate, fără modificări propriu-zise, de către numeroşi specialişti. Prezintă, cred, un interes deosebit, graţie formulării clare şi precise, următorul pasaj dintr-un articol al lui A. W. de Groot, publicat în *Actes du I-er Congrès de Linguistes* (Haga 1928), p. 103-4: „Tendinţele de stabilire a unor «interrelaţii» între variaţiile acustice, dintre care am încercat să formulez şi să precizez numai pe cele mai evidente, oferă un exemplu instructiv în ce priveşte legile. Ele ne îngăduie să precizăm mai bine termenii formulă şi lege. În timp ce formulele generale ale modificărilor fonetice sînt relative, legile fundamentale sînt absolute. Să dau două exemple. Potrivit unei formule generale, *-k-* intervocalic poate să devină *-h-* sau *-g-*; formula prezintă deci alternativa a sau b. Aceasta depinde de împrejurări. Potrivit unei legi din domeniul foneticii evolutive, o silabă înaltă devine sau nu tare; alternativa pe care o prezintă o lege este, deci, da sau nu. Şi aceasta depinde tot de împrejurări."[2]

S. Puşcariu

Un punct de vedere oarecum înrudit cu al lingviştilor francezi reprezintă S. Puşcariu, *Despre legile fonologice*, în *Dacor.* II (1921-22), p. 19 şi urm., care face deosebire între legi fonetice şi legi fonologice. Cele dintîi sînt modificări de sunete mai mult ori mai puţin inconştiente, care apar la unul sau mai mulţi indivizi, o dată sau de mai multe ori; celelalte sînt schimbări obişnuite şi generale, care apar regulat şi constant şi îmbrăţişează toate cazurile identice, fie în vorbirea unui singur individ, fie, mai cu seamă, în aceea a unui grup geografic sau social. Legile fonologice îşi au izvorul în legile fonetice: cînd abaterile de

---

[1] „La querelle ne s'apaisera jamais; les partisans de la constance des lois phonétiques envisagent la «langue», et leurs adversaires, «la parole». Ils ne parlert pas de la même chose." (*BSL* XXIX [1929], fasc. 2, p. 16.) Pentru terminologia întrebuinţată aici de Meillet, cf. mai departe, capitolul despre şcoala lui F. de Saussure.

[2] „Les tendances d'interrelation des variations acoustiques, dont je n'ai essayé de formuler et de préciser que les plus évidentes, offrent un exemple instructif des lois. Elles permettent de mieux préciser les mots formule et loi. Tandis que les formules générales de changement sont relatives, les lois fondamentales sont absolues. Je citerai deux exemples. D'après une formule générale le *-k-* intervocalique est sujet à devenir *-h-* ou *-g-*; l'alternative d'une formule est donc ou bien a ou b. Cela dépend des circonstances. D'après une loi de la phonétique évolutive une syllabe haute devient forte ou elle ne le devient pas; l'alternative d'une loi est donc le oui ou le non. Cela aussi dépend des circonstances."

la pronunțarea tradițională sînt ajutate de anumite legi psihologice — căci omul este o ființă conștientă, care-și compară propria sa vorbire cu a altora și caută să le apropie prin stabilirea unui raport constant — ele se generalizează, transformîndu-se din legi fonetice în legi fonologice.[1] Toate modificările de sunete au o origine individuală și provin, în general, de la oameni cu simțul limbii foarte dezvoltat (Pușcariu zice „cu talent pentru limbă"),[2] dar numai unele dintre ele se răspîndesc (grație „legilor psihologice"), pe cînd cele mai multe se pierd fără urmă. Concluzia acestui lingvist este „credința în legi fonologice", care nu sînt „...numai un mijloc de a ne scuti de rătăciri etimologice și de a da preciziune și siguranță metodelor noastre de cercetare, nu sînt abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sînt relații lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului, întocmai precum «pluralul» sau «condiționalul» sau «consecutio temporum» sînt formule gramaticale, corespunzînd unui raport constant ce există sau exista, la un moment dat, în simțul unei limbi." (P. 82-83).[3]

Păreri mai mult ori mai puțin asemănătoare cu cele de mai sus se pot găsi și în *Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 417; Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922, p. 39 și urm.; M. Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925, p. 54 și urm., 93 și urm.; R. Menéndez Pidal, *Orígenes del español*, ed. II, Madrid 1929, p. 559 și urm.[4] ș.a.

---

[1] La p. 28-30 Pușcariu explică această terminologie, care se deosebește de cea curentă. Fonetica sau fiziologia sunetelor se ocupă cu descrierea sunetelor articulate în general, deci din orice limbă; fonologia (i-am putea spune, într-un anumit sens, și fonetică istorică) studiază modificările sunetelor unei limbi date. Legile fonetice se întîlnesc, prin urmare, în mai multe idiome (teoretic, în t o a t e) și au o cauză pur fiziologică; cele fonologice aparțin, de obicei, unei singure limbi și sînt de natură fiziologică, psihologică și sociologică. Termenii folosiți de Pușcariu nu pot fi acceptați, chiar dacă am face (deși nu putem face) abstracție de sensul precis pe care l-a căpătat, încă mai de mult, unul dintre ei, și anume f o n o l o g i e, drept consecință a reluării și dezvoltării, de către o întreagă școală, a ideii lingvistului rus, de origine poloneză, Baudouin de Courtenay despre „fonem". Să se compare și articolul aceluiași autor, *Phonetisch und Phonologisch*, în *VKR* III (1930), p. 16 și urm.

[2] Această idee amintește foarte bine de concepția „idealistă" a lui Vossler (v. mai departe, cap. II) și trebuie respinsă ca necorespunzătoare realității lingvistice.

[3] Lucrarea lui Pușcariu a fost recenzată de J. Ronjat, *RLR* LXI (1921-22), p. 402 și urm., care laudă pe autor, dar totodată ia apărarea neogramaticilor, pe baza rezultatelor obținute în lingvistică grație tocmai legilor fonologice, apoi de O. D.[ensusianu] *GS* I (1923-24), p. 157 și urm., K. Jaberg. *Litbl* XLV (1924), col. 97 și urm., Fr. Schürr, *ZrPh* XLVI (1926), p. 291 și urm. ș. a. Acesta din urmă discută chestiunea în mod amănunțit, sub forma unui articol, intitulat *Lautgesetz oder Lautnorm?*, și spune, printre altele, că în legi fonetice = legi mecanice nu mai crede nimeni sau aproape nimeni. Propune pentru „Lautgesetz" termenul „Lautnorm" (= „durchgeführter Lautwandel"), în care vede un criteriu științific, dar nu în sens naturalist, ci în sens istoric.

[4] Despre acest mare învățat, mare atît prin mulțimea extraordinară, cît și prin valoarea deosebită a lucrărilor sale, s-ar cuveni să vorbesc mai pe larg, și nu numai în legătură cu părerile sale asupra legilor fonetice. Din păcate, tema cărții mele nu îngăduie acest lucru decît aici și la sfîrșitul capitolului al III-lea, unde mă ocup de geografia folclorică. Pentru cititorii romîni trebuie să spun că Ramón Menéndez Pidal, care a împlinit, la 13 martie 1962, vîrsta de 93 de ani și se află în plină activitate: a publicat, la cea de-a 90-a aniversare, o carte de 500 de pagini despre *Chanson de Roland*), este cu siguranță cel mai mare filolog (în sensul larg și vechi al cuvîntului) în viață, considerat atît din punctul

R. Menéndez Pidal

Iată ce scrie, de pildă, acesta din urmă (*op. cit.*, p. 561 și urm.): „Există, evident, în evoluția fiecărui sunet tendințe colective, care de multe ori izbutesc să se transforme în norme generale, în legi fonetice regulate. Dar trebuie adăugat că constituirea unei astfel de legi nu-i opera unui moment, ci a unui interval de timp foarte îndelungat. Cei ce observă limba vie dintr-o localitate își dau seama că o schimbare fonetică are nevoie, spre a se dezvolta, de concursul mai multor generații; dar, întrucît observația se mărginește la un singur moment, aceste generații sînt studiate simultan: bătrînii, maturii, tinerii; iar acest interval de timp este neînsemnat pentru dezvoltarea unei schimbări; ca să dea rezultate complete, dialectologia va trebui să facă cercetări repetate, la distanță de mulți ani una de alta, asupra aceleiași localități. S-a căutat principiul evoluției limbajului în fiecare schimbare de generație; dar generațiile nu se schimbă la intervale de timp determinate, ci se nasc și se reînnoiesc imperceptibil în fiecare ceas din zi. Orice transformare în activitatea colectivă tradițională, fie limbă, fie poezie populară, obiceiuri juridice etc., se bazează pe faptul că multe generații c o n s e c u t i v e participă la aceeași inovație și o realizează în mod constant, cu toate micile deosebiri de concepție; alcătuiesc o tradiție nouă în luptă cu altă tradiție mai veche. Chiar acolo unde ne-am aștepta mai puțin la această continuitate, în invențiunea poetică adică, pe care o socotim atît de personală, se adeverește persistența unei idei inovatoare de-a lungul secolelor și al generațiilor, care se silesc să păstreze și să dezvolte o variantă privitoare la caracterul unui personaj poetic sau la o descriere sau la contaminarea a două cîntece, care, de repetate ori și în forme diferite, își amestecă versurile.[1] În limbă, continuitatea aceasta apare și mai evidentă, deoarece modificările ei depind mai puțin de inițiativa pur individuală. O schimbare fonetică nu-i niciodată opera exclusivă a celor trei sau patru generații, în care se împarte arbitrar populația existentă la un moment dat, ci este produsul unei idei sau preferințe tradiționale, care persistă de-a lungul multor generații de vorbitori. Durata transformării fonetice este extraordinar de lungă, multiseculară, din cauză că și tradiția care trebuie învinsă este cea mai puternică dintre toate, înrădăcinată oarecum în nesfîrșita repetare zilnică a activității lingvistice colective. Cei 300 de ani arătați de Saussure ca un exemplu remarcabil de durată pentru propagarea unei prefaceri lingvistice încă sînt puțin lucru în multe cazuri."[2]

---

de vedere al romanisticii, cît și al celorlalte ramuri ale filologiei în general. Respectul și admirația pentru dînsul s-au manifestat, sub forma obișnuită a studiilor omagiale, în 1925, cînd a apărut primul *Homenaje* (în trei volume, cu peste 2 000 de pagini în total), și douăzeci de ani mai tîrziu, cînd contribuțiile trimise de elevii și confrații săi de pretutindeni au umplut șapte volume.

[1] Despre această chestiune v. cartea de față, cap. III, către sfîrșit, unde se vorbește despre geografia folclorică.

[2] „Hay, evidentemente, en el desarrollo de cada sonido tendencias colectivas que muchas veces llegan a convertirse en normas generales, en leyes fonéticas regulares. Pero debe añadirse que la constitución de una de esas leyes no es obra de un momento, sino de un lapso de tiempo muy prolongado. Los observadores de la lengua viva de una localidad comprenden que un cambio fonético necesita para desarrollarse el concurso de varias generaciones; pero su observación limitada a un momento, estudia esas generaciones conviventes entre sí: la vieja, la madura, la joven; y ese espacio de tiempo es insignificante para el desarrollo de un cambio; la

Ceea ce merită o atenție deosebită în acest pasaj este, între altele, ideea justă că modificările fonetice (și nu numai ele) au loc treptat, pe nesimțite, și cer un timp, în general, foarte îndelungat pentru a se realiza. Se dă o adevărată luptă între tendința inovatoare, o dată ivită, și respectul pentru tradiție, adică, altfel spus, între „nou“ și „vechi“, luptă care se termină cu biruința „noului“, prin acumulări cantitative de două feluri: pe măsură ce trece vremea, se înmulțesc vorbitorii care își însușesc inovația și totodată crește numărul cuvintelor care sînt atinse de modificarea fonetică în discuție. Interesantă mi se pare și invocarea generațiilor, mai exact spus, legătura firească de la o generație la alta în procesul evoluției lingvistice. Cu privire la raporturile dintre generațiile coexistente (nu dintre cele succesive, invocate de Menéndez Pidal), socot util să arăt părerea lingvistului John Matthew Manly, exprimată în articolul *From Generation to Generation* (vezi *A Grammatical Miscellany Offered to Otto Jespersen on his Seventieth Birthday*, Kopenhagen-London 1930, p. 287 și urm.). Autorul susține că motivul pentru care o „tendință fonetică“ lucrează în aceeași direcție și se impune pînă la urmă se datorește faptului că copiii se lasă influențați nu de adulți, ci de alți copii, ceva mai în vîrstă. De aceea, spune el, ar trebui ca în loc de generații să ne referim la vorbitorii care reprezintă deja stadiul lingvistic cel mai modern, care, adică, și-au însușit deja inovația respectivă. Această părere corespunde, cred, în mare măsură realității, și nu numai cu privire la sunete, ci și la alte aspecte ale limbii (mai ales la cel lexical și la cel stilistic): în general, oamenii de aceeași vîrstă se influențează mult mai puternic unii pe alții, și prin aceasta se deosebesc de generația precedentă (atît în felul lor de a vorbi, cît și în celelalte aspecte ale vieții colective). Există un fel de „conflict lingvistic“ între părinți și fii.

---

dialectología, para dar sus resultados completos, necesitará observaciones reiteradas sobre una misma localidad hechas con bastantes años de intervalo. Se ha buscado el principio de la evolución del lenguaje en cada cambio de generación; pero las generaciones no cambian cada cierto tiempo, sino que cada hora del día nacen y se renuevan imperceptiblemente. Cualquier cambio en la actividad colectiva tradicional, lo mismo respecto al lenguaje que a la canción popular, que a la costumbre jurídica etc., se funda en el hecho que muchas generaciones c o n s e c u t i v a s participan de una misma idea innovadora y la van realizando persistentemente a pesar de pequeñas variantes en el modo de concebirla; constituyen una tradición nueva, en pugna con otra tradición más antigua. Donde menos podría esperarse esta continuidad, en la invención poética, que tan personalísima parece, hallamos comprobada la persistencia de una idea innovadora a través de siglos y generaciones que trabajan en conservar y desarrollar una variante referente al carácter de un personaje poético, o a una descripción, o a la contaminación de dos canciones que, reiteradamente y en formas varias mezclan sus veros. En el lenguaje resulta esta continuidad más evidente, por estar sus evoluciones menos sujetas a la pura iniciativa individual. Un cambio fonético no suele ser nunca obra exclusiva de las tres o cuatro generaciones en que de un modo arbitrario se considera dividida la población conviviente, sino que es producto de una idea o un gusto tradicional que persiste a través de muchas generaciones de hablantes. La duración del cambio fonético suele ser extraordinariamente larga, multisecular, por lo mismo que la tradición que hay que vencer es la más fuerte de todas, como arraigada en la inmensa repetición cotidiana del acto colectivo del lenguaje. Los 300 años señalados por Saussure como caso notable de duración para la propagación de un cambio lingüístico, son todavía poca cosa en muchos casos.“

Clemente Merlo

Cei mai vajnici partizani ai legilor fonetice, așa cum le-au conceput neogramaticii, se găsesc printre lingviștii italieni. Am amintit deja de C. Merlo, citîndu-i (v. nota 3 de la p. 33) articolul în care ia apărarea lui Ascoli contra încercărilor așa-zișilor neolingviști (cf. cap. III al cărții de față) de a-l considera drept un precursor al lor și a-l scoate, prin urmare, din rîndul neogramaticilor, unde Merlo ține cu orice preț să-l vadă figurînd pe creatorul lingvisticii și al dialectologiei italienești. Și mai bine s-a manifestat poziția acestui lingvist în problema care ne preocupă aici în numeroasele sale studii asupra diverselor graiuri italienești și mai cu seamă în direcția pe care a imprimat-o revistei *L'Italia dialettale* (Pisa, anul 1925 și urm.).

P. G. Goidànich

Dar dacă Merlo nu discută probleme teoretice, din motive asemănătoare cu ale lui Meyer-Lübke (v. mai sus, p. 28), cum declară el însuși la începutul articolului citat, în schimb un compatriot al său, P. G. Goidànich, fost profesor la Universitatea din Bologna și codirector al revistei *Archivio glottologico italiano*, a consacrat un întins studiu acestei chestiuni, sub titlul *Le alterazioni fonetiche del linguaggio e le loro cause. Delle leggi fonetiche* (în *AGlI*, secțiunea dirijată de el însuși, vol. XX [1926], p. 1 și urm.). Goidànich admite existența legilor fonetice în felul neogramaticilor, adică a unor legi inconștiente, mecanice, oarbe, și le pune în legătură cu auzul, cu organele vocale și cu defectele de memorie. De asemenea, combate părerea despre originea individuală a modificărilor fonetice. În sfîrșit, consideră ca produse inconștiente chiar schimbările analogice, care, pentru neogramatici, aveau o cauză psihologică, erau, deci, într-un anumit sens, conștiente.[1] Acest studiu al lui Goidànich are drept apendice, în același volum din *AGlI*, p. 60 și urm., o critică a lucrării lui L. Gauchat, *L'unité phonétique*... (v. mai sus, p. 41), unde interpretează în favoarea tezei sale, adică a existenței legilor fonetice, materialul lingvistic discutat acolo. Atitudinea aceasta surprinde cu atît mai mult, cu cît același lingvist exprimase altădată idei în bună parte diferite. Sub titlul *Le sintesi linguistiche*, respectiv *Ancora delle sintesi linguistiche*, Goidànich a publicat în *AGlI* XVII (1910-13), p. XXXVI și urm. și XVIII (1914-22), p. 362 și urm., două mici articole, în care cerea să se studieze t o a t e fenomenele lingvistice de același fel din toate epocile de dezvoltare ale unei limbi, precum și fenomenele corespunzătoare din alte limbi; numai așa putem înțelege just natura unui fapt lingvistic, căci avem posibilitatea să descoperim t e n d i n ț a care i-a dat naștere.[2]

---

[1] Cf. recenzia lui A. Meillet, *BSL* XXVI (1925), fasc. 3, p. 25 și pe a lui G. Bertoni, *AR* IX (1925), p. 492 (acesta din urmă se arată foarte sever față de Goidànich).

[2] Alți învățați italieni, deși cred în legi fonetice, le concep mai mult ori mai puțin în concordanță cu teoriile lingvistice noi. Astfel E. G. Parodi, *Questioni teoriche: le leggi fonetiche*, în revista *Nuovi studi medievali*, vol. I (1923-24), p. 263 și urm. (o conferință ținută încă din 1909, fără gîndul de a o publica atunci), după ce face un istoric al chestiunii, își expune punctul de vedere, care se poate rezuma în cuvintele următoare (p. 279): „Ideea noastră fundamentală este că legile fonetice există, dar că nu sînt de loc mecanice, ci exclusiv psihologice". („La nostra proposizione fondamentale è che le leggi fonetiche esistono, ma che non sono affatto meccaniche, bensì esclusivamente psicologiche.") — Și mai aproape de atitudinea curentă în lingvistica actuală față de problema în discuție stă C. Battisti, fost suc-

J. v. Ginneken

Voi aminti, în sfîrşit, părerea savantului olandez J. van Ginneken *(Die Erblichkeit der Lautgesetze*, în *IF* XLV [1927], p. 1 şi urm.). Acest autor porneşte de la constatarea următoare: mai înainte ca o prefacere fonetică să biruiască, limba cunoaşte o perioadă de tranziţie, în cursul căreia, alături de forma nouă, continuă să trăiască şi cea veche. Cum se face însă că nu se generalizează toate abaterile de la tipurile tradiţionale, ci numai unele? La această întrebare nu poate răspunde nici psihologia, nici sociologia (concepţia sociologică a limbajului, adică), ci — părere evident greşită — biologia sau ereditatea. Cei mai mulţi copii ar veni pe lume cu anumite tendinţe fonetice înnăscute, care sînt identice la toţi şi indică drumul inovaţiilor lingvistice. [1]

J. v. Ginneken şi-a expus părerea cu privire la modificările fonetice şi în alte lucrări, ca, de pildă, *La biologie de la base d'articulation* (în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 266 şi urm.), sau *Ras en taal*, Amsterdam 1935. Pretutindeni insistă asupra factorului biologic şi antropologic, bazîndu-se, în general, pe teoriile lui Mendel, ceea ce îl apropie, în mare măsură, de rasism (cf. şi titlul lucrării a doua, cunoscută mie, indirect, dintr-o recenzie apărută în *BSL* XXXIX [1938], fasc. 3, p. 13 şi urm., de unde aflu, între altele, că baza de articulaţie ar varia după tipul capului şi al feţei: există un tip labial, un tip gutural etc.). Cf. şi raportul întocmit de el, pentru Congresul lingviştilor ţinut la Roma (1933), asupra problemei „Influenţa reciprocă a limbajelor considerată drept cauză a inovaţiilor" (v. *Atti del III Congresso dei Linguisti*, Firenze 1935, p. 29 şi urm.), în care, punînd biologia (adică ereditatea) în locul fiziologiei, cînd se referă la fonetică (pentru gramatică şi lexic invocă „afinitatea", iar pentru stilistică şi cultură, „prestigiul"), vorbeşte de ereditate paternă şi de ereditate maternă, pentru a ajunge la afirmaţii ca aceea că coloniştii romani ar fi fost numai bărbaţi, care s-au căsătorit cu femei băştinaşe în diverse provincii ale imperiului!

Pentru completarea informaţiilor asupra problemei legilor fonetice trebuie consultaţi, între alţii, Ed. Wechssler, *Gibt es Lautgesetze?*, în *Forschungen zur romanischen Philologie. Festgabe für Hermann Suchier*, Halle a.S. 1900, p. 349 şi urm., care prezintă critic şi cu multe detalii discuţia dusă în legătură cu această problemă, de la ivirea ei pînă la 1900;

---

cesor al lui Parodi la catedra de limbi romanice a Universităţii din Florenţa, în lecţia sa inaugurală *Ernesto Giacomo Parodi e la valutazione della legge fonetica* (apărută în revista *La Parola*, noiembrie 1925) unde discută critic ideile enunţate în articolul lui Parodi. Iată-i concluzia (p. 8, col. 2 a extrasului): „O dată ce se confirmă originea individuală a oricărei evoluţii sau modificări izvorîte din funcţiunea organică [a limbajului], noi credem că comunitatea lingvistică acceptă tocmai acele evoluţii sau modificări care sînt simţite ca fiind conforme cu adevăratul caracter al limbii." („Affermata l'origine individuale di ogni evoluzione o cambiamento fonetico promosso dalla funzione organica, noi crediamo che dalla comunità linguistica siano accettate appunto quelle evoluzioni o quei cambiamenti che sono intuiti come corrispondenti al proprio carattere linguistico.") [Sublinierile provin de la autor.] Iar mai sus, vorbind de faptul că dintre mai multe inovaţii fonetice se impune una, anumită, Battisti atribue acest lucru „predispoziţiilor fonetice", care intervin fără ca vorbitorul să-şi dea seama.

[1] După Goidànich, *AGII* XX (1926), p. 37, ideea eredităţii în domeniul modificărilor fonetice ar fi emis-o deja Rousselot în cartea de care am vorbit mai sus, la p. 39-40. Pe de altă parte, punctul de vedere al lui v. Ginneken aminteşte destul de bine teoria substratului etnic, susţinută aşa de elocvent de către Ascoli.

E. Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie*. I. *Die Lautgesetzfrage. Zur französischen Lautgeschichte*, Halle a. S. 1904; Otto Jespersen, *Linguistica (Selected Papers in English, French and German)*, Kopenhagen 1933 (conține trei articole despre legile fonetice, scrise respectiv în 1886, 1904 și 1933); A. Philippide, *Originea Romînilor* I, Iași 1925, p. 371 și urm., unde se iau în considerație legile lingvistice în general, nu numai cele fonetice, deși acestea ocupă locul cel mai important.

În ce privește caracterul sistematic, cu aspect de regularitate, al legilor fonetice, nu încape nici o îndoială. El este evident pentru oricine, chiar dacă de la un lingvist la altul constatăm deosebiri mari din punctul de vedere al modului cum își imaginează ei procesul însuși al ivirii și al răspîndirii modificărilor suferite de sunetele limbajului uman. Dar atît neogramaticii, cît și adversarii lor s-au înșelat, considerînd regularitatea acestor modificări drept „lege". Iată definiția marxistă a acestei noțiuni: legea este „legătura necesară, existentă obiectiv între fenomene, legătura internă, esențială, dintre cauză și efect." [1] Este clar că nici una dintre așa-zisele legi fonetice nu satisface această definiție. Cînd spunem că *e* deschis accentuat din latina tîrzie a devenit *ie* în numeroase limbi romanice, sau că *l* latinesc intervocalic a dat în romînă *r*, n-am formulat o lege, fiindcă *e* nu este cauza lui *ie*, nici *l* cauza lui *r*. Aprecieri juste cu privire la această problemă face Pätsch, *op. cit.*, p. 150 și urm., care arată, între altele, că latura fonetică a limbii n-are o existență de sine stătătoare și, deci, modificările sunetelor nu trebuie studiate în și pentru ele însești, că de multe ori variantele fonetice ale unui cuvînt sînt, de fapt, variante lexicale, ceea ce justifică afirmația unor lingviști că fiecare dintre cuvintele respective are, potrivit semnificației, istoria lui proprie, că trebuie luată în considerație și fonologia, nu numai fonetica etc.

Informațiile date în paginile precedente cu privire la legile fonetice arată că problema a încetat oarecum de a mai fi actuală (cf. datele ultimelor lucrări!), în sensul că discuții teoretice, de principiu, asupra ei n-au mai avut loc în ultimele două decenii. În general, „legile fonetice" sînt acceptate, chiar de către adversarii lor, ori de cîte ori este necesar pentru explicarea situației sunetelor dintr-o limbă oarecare în comparație cu a sunetelor corespunzătoare din limba de bază sau din una înrudită genealogic. (Aceasta se întîmplă, de obicei, în lucrările de fonetică istorică.) De asemenea, ele sînt invocate în cercetările etimologice sau de altă natură, pentru a confirma sau a infirma o ipoteză oarecare. Așadar, avem a face cu o stare de fapt, care nu poate fi evitată, nici combătută, ci trebuie pur și simplu recunoscută ca o necesitate care se impune din punct de vedere strict practic. [2]

LINGVISTICA ROMANICĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Din paginile precedente rezultă că activitatea științifică pe tărîmul romanisticii este dominată, la sfîrșitul secolului trecut și începutul celui

[1] „Объективно существующая необходимая связь между явлениями, внутренняя существенная связь между причиной и следствием." (Академия Наук СССР.) Институт языкознания, *Словарь русского языка*, Том 1, Москва 1957, p. 727.

[2] O discuție amplă, bazată pe concepția marxistă, despre legile lingvistice (nu numai fonetice!) găsim la Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* [București 1960], p. 233 și urm.

actual, de lupta dusă în jurul școlii neogramaticilor: alături de adepți convinși ai doctrinei acestora am văzut adversari tot așa de înverșunați, care i-au combătut în diferite chipuri, după concepția, temperamentul și puterile fiecăruia. Ținta principală a atacurilor au fost „legile fonetice", asimilate de susținătorii lor cu legile naturii, mecanice și oarbe. În strîns raport cu această problemă, întrucît avea o origine comună (lingvistica indoeuropeană, adică), stătea metoda neogramaticilor, care era înainte de toate istorică și comparativă. Și împotriva metodei s-au ridicat glasuri de nemulțumire și proteste, măcar că nu atît de numeroase și de puternice. Căci, din moment ce studiem evoluția unei limbi într-un anumit interval de timp, procedeul istoric se impune de la sine; și tot așa, în aceleași condiții, nu se poate renunța la compararea stărilor de lucruri dintr-o limbă cu cele din limbile înrudite, chiar dacă obiectul cercetării l-ar constitui un singur idiom, și, firește, cu atît mai puțin atunci cînd lingvistul se interesează de mai multe sau chiar de un întreg grup. Dar înlăturarea metodei istorico-comparative devine totuși posibilă, dacă lingvistul își schimbă punctul de vedere, studiind aspectele actuale ale unei limbi, în loc să se ocupe de fazele ei anterioare. În chipul acesta se reduc preocupările istorice, fără ca ele să dispară, pentru motivul că limba este o categorie istorică, produs al vieții societății mereu în transformare, de-a lungul întregii ei existențe: înțelegerea științifică a faptelor lingvistice actuale este posibilă numai cunoscînd fazele anterioare ale limbii în discuție. Cît despre procedeul comparatist, el poate, ba încă trebuie, să fie aplicat și în astfel de cazuri, dar nu cu scopul de a reconstitui limba comună și nici chiar exclusiv cu acela de a descoperi tot mai multe legături istorice între limbile înrudite, ci, în primul rînd, pentru lărgirea cîmpului de observație și înțelegerea mai adîncă a limbajului omenesc viu, care este, în fond, același pretutindeni. De aceea se recurge adesea și la limbi aparținînd altor familii: asemănările sînt cu atît mai interesante, cu cît idiomele care le prezintă se deosebesc istoricește mai mult unele de altele. Compararea limbilor aparținînd la familii diferite poate duce la descoperirea unor legi lingvistice generale de dezvoltare, valabile, cel puțin teoretic, pentru toate limbile. Afară de asta, adversarii neogramaticilor însușindu-și, de altfel, unul dintre postulatele acestora, au început să cerceteze graiurile populare, ajungînd la rezultatele pe care le-am expus sumar în paginile precedente.

Astfel în disciplina noastră s-a creat încet-încet altă atmosferă, care o stăpînește, în mare măsură, și în clipa de față. Înainte de a descrie starea actuală a lingvisticii romanice, este necesar să ne oprim asupra activității unor savanți care au pregătit terenul pentru ivirea curentelor noi, mai bine zis a spiritului nou, căci acesta e lucrul de căpetenie în asemenea cazuri.

Hugo Schuchardt

Printre învățații care au contribuit în largă măsură la progresul științei limbii se află unul care s-a bucurat de respectul și admirația tuturor lingviștilor. Am vorbit deja de dînsul, cînd m-am ocupat de opoziția contra neogramaticilor, și iarăși îi voi mai pomeni numele și în paginile următoare. Dacă am lua în serioasă și atentă considerație tot ce a făcut el pentru schimbarea mentalității lingviștilor în cursul unei vieți neobișnuit de lungi și de rodnice, s-ar cuveni să-l cităm la tot pasul. Acest

învăţat este Hugo Schuchardt.[1] A-i urmări de aproape întreaga activitate aici, unde se trec în revistă momentele cele mai importante din existenţa disciplinei noastre, este o imposibilitate, înainte de toate materială: pe de o parte mulţimea studiilor de tot felul ale lui Schuchardt depăşeşte limitele cu care sîntem deprinşi în acest domeniu, pe de alta, marea lor majoritate au apărut în publicaţii periodice, adesea greu accesibile. Căci munca acestui lingvist s-a distins, în primul rînd, printr-o desăvîrşită continuitate şi prin caracterul ei fragmentar. Concepţia sa despre limbă, în care vede o masă unitară şi neîntreruptă,[2] în veşnică prefacere şi frămîntare, Schuchardt a aplicat-o propriei sale activităţi. Niciodată nu-şi spunea ultimul cuvînt într-o chestiune oarecare. Înţelegea că fenomenele lingvistice sînt prea complexe şi proteiforme pentru a putea fi prinse, şi cu atît mai puţin fixate, în formule definitive. De aceea revenea mereu, cu material şi puncte de vedere noi, asupra problemelor deja studiate, discutînd în contradictoriu nu numai cu cei pe care nu-i convinsese, ci şi, s-ar putea spune, mai ales cu sine însuşi. Afară de *Der Vokalismus des Vulgärlateins* (3 volume), care, deşi operă de tinereţe, este consultată cu folos şi astăzi, Schuchardt n-a scris n i c i o c a r t e propriu-zisă: cele 770 de numere ale bibliografiei sale sînt studii, articole, recenzii, polemici ş.a., nu cărţi şi, fireşte, nici gramatici, dicţionare sau manuale. Astfel serviciul pe care l-a adus Leo Spitzer ştiinţei, publicînd la a optzecea aniversare a maestrului o culegere din lucrările acestuia, sub titlul *Hugo Schuchardt-Brevier. Ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft*,

---

[1] A trăit între 1842 şi 1927; a studiat, între altele, la Bonn, unde a avut profesor pe Diez (despre legăturile lui cu creatorul filologiei romanice, v. L. Karl, *Briefe von Fr. Diez an H. Schuchardt* (1866-1871), în *AR* XVII [1933], p. 312 şi urm.); docent la Leipzig (1870), profesor la Halle a. S. (1873) şi la Graz (1876-1900). Cu prilejul morţii sale s-au scris numeroase articole, din care se pot afla amănunte biografice interesante, precum şi multe lucruri despre activitatea lui ştiinţifică. Iată pe cele cunoscute mie: A. Zauner, în *Grazer Tagespost* din 27 aprilie 1927; K. v. Ettmayer, *GRM* XV (1927), p. 241 şi urm.; E. Herzog, *RFil* I (1927), p. 339 şi urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXIV (1927), p. 209 şi urm.; W. Meyer-Lübke, *Almanach der Wiener Akademie*, Wien (1927), p. 247 şi urm.; Bruno Migliorini, *La Cultura*, vol. VI (1926-27), p. 305 şi urm.; R. Riegler, *AR* XI (1927), p. 270 şi urm.; S. Puşcariu, *Dacor* V (1927-28), p. 880 şi urm.; M. Friedwagner, *ZrPh* XLVIII (1928), p. 241 şi urm.; A. G.[riera], *BDC* XVI (1928), p. 76 şi urm.; Elise Richter, *NSpr* XXXVI (1928), p. 35 şi urm., *ASnSpr* CLIV (1928), p. 224 şi urm. şi *Neue österreichische Biographie*. I. Abteilung, Band VI, Wien 1929, p. 122 şi urm. (al doilea dintre aceste articole este extrem de bogat în date biografice şi scris cu multă delicateţe şi mare înţelegere pentru personalitatea o m e n e a s c ă a lui Schuchardt); M. R.[oques], *Romania* LIV (1928), p. 606 şi urm. Să se consulte apoi prefeţele lui L. Spitzer la *Hugo Schuchardt-Brevier*, 1922 (ed. II, 1928); L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenshaft* I, München 1929, p. 357 şi urm.; R. Riegler, *Hugo Schuchardt als Lehrer*, în *NSpr* XXX (1922), p. 45 şi urm.; H. Steiner, *Zu Hugo Schuchardts 80. Geburtstag*, în *ZrPh* XLII (1922), p. 1 şi urm.; A. Castro, *Lengua, enseñanza y literatura*, Madrid 1924, p. 155 şi urm. Cf. şi M. Vasmer, *Hugo Schuchardt. Zu seinem 100. Geburtstag*, în *AvPh* VI (1942), p. 27 şi urm.

[2] „Limba formează o unitate, o continuitate.", „... totalitatea limbilor este inepuizabilă, ele alcătuiesc, făcînd complet abstracţie de originea lor unitară sau multiplă, o masă continuă..." („Die Sprache bildet eine Einheit, ein Kontinuum." *Brevier*, ed. II, p. 318. „...die Gesamtheit der Sprachen ist unerschöpflich, sie bildet, ganz abgesehen von einheitlichem oder mehrfachem Ursprung, ein Kontinuum..." *Ibidem*, p. 323.)

Halle a. S. 1922,[1] apare cu atît mai însemnat. Din împărțirea pe care o face Spitzer, bazîndu-se pe conținutul studiilor lui Schuchardt, se poate bănui bogăția și felurimea problemelor tratate. Iată denumirile capitolelor: alunecarea sunetului (despre legile fonetice); etimologie și istoria cuvintelor (cu subdiviziunea „cuvinte și lucruri"); amestecul vorbirilor; înrudiri lingvistice („teoria valurilor", clasificarea idiomelor romanice); afinitate și creație primitivă („înrudire istorică sau elementară?"); originea limbajului; despre lingvistica generală; limbă și gîndire; lingvistică istorică și lingvistică descriptivă; lingvistica în raport cu etnografia, antropologia și istoria civilizației; limbă și naționalitate; politică și pedagogie lingvistică; terapie lingvistică (=purism); despre știință în general (individualismul în lingvistică).[2]

Să vedem acum cîteva dintre ideile lui Schuchardt. Am arătat mai sus (p. 35 și urm.) ce crede el despre legile fonetice, așa că nu mai repet cele spuse acolo. Trebuie totuși scos în evidență faptul că a revenit de nenumărate ori asupra acestei probleme, aducînd de fiecare dată argumente sau puncte de vedere noi. Astfel în *Das Baskische und die Sprachwissenschaft*[3] (*Brevier*, ed. II, p. 204 și urm.) afirmă că așa-zisele legi fonetice sînt foarte comode, fiindcă ușurează cercetările lingvistice (mai cu seamă pe cele etimologice); de aceea renunță învățații așa de greu la ele.[4] Dar aceasta nu însemnează că limba se conduce după legi naturale, care

---

[1] In 1928 s-a tipărit a doua ediție, mărită, tot acolo. (S-a corectat și *Vademekum* în *Vademecum.)* Să se compare recenziile lui J. Ronjat, *RLR* LXI (1921-22), p. 409 și urm.; A. Wallensköld, *NM* XXIII (1922), p. 150 și urm.; S. Pușcariu, *Dacor* II (1921-22), p. 702 și urm.; E. Lerch, *ASnSpr* CXLV (1923), p. 134 și urm.; Ed. Hermann, *ZrPh* XLIV (1924), p. 122 și urm. și XLIX (1929), p. 118; A. Meillet, *RCHL* XCVI (1929), p. 306 și *BSL* XXX (1930), fasc. 3, p. 8-9; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXVI (1929), p. 289 și urm. (Alte recenzii înregistrează Spitzer în prefața ediției a II-a, p. 11.) Cu prilejul celei de-a 80-a aniversări, Schuchardt a fost sărbătorit și prin publicarea unui volum omagial: *Miscellanea linguistica dedicata a Hugo Schuchardt per il suo 80° anniversario*, Genève 1922

[2] Pentru înțelegerea personalității omenești și științifice a lui Schuchardt merită a fi citite scrisorile sale, publicate (tot de Spitzer) în *RIEB* XXI (1920), 29 p. (în extras), precum și articolul său *Der Individualismus in der Sprachforschung* (*Brevier*, ed. II, p. 416 și urm.).

[3] Lucrare scrisă în 1925!

[4] „Ce-i drept, s-a lucrat din ce în ce mai mult la dărîmarea edificiului, dar numai în amănunte și prea prudent; vechea schelă [a construcției neogramaticilor] a rămas locului, fie și din motive de comoditate." („Nun hat man da zwar mehr und mehr abgebaut, aber doch nur im Nebensächlichen und allzu behutsam; das alte Gerüst ist stehen geblieben, schon der Bequemlichkeit halber." *Loc. cit.*, p. 205.) Sau, mai departe: „Că lingvistului îi este codul legilor fonetice tot așa de indispensabil ca matematicianului tabla de logaritmi, se înțelege de la sine; dar comoditatea calculului nu trebuie să-l ducă la o înțelegere greșită a valorilor reale." („Dass ihm das Lautgesetzbuch so unentbehrlich ist, wie dem Mathematiker die Logarithmentafel, versteht sich von selbst; aber die Bequemlichkeit des Rechnens darf ihn zu keiner Verkennung der wahren Werte verleiten." *Ibidem*, p. 243.) Tot așa, la p. 135: „...fonetica este numai un supliment [al gramaticii], iar «legile fonetice» sînt semne indicatoare, cu ajutorul cărora să umblăm prin pădurea cea deasă." („...die Lautlehre ist nur eine Beilage, die «Lautgesetze» sind Wegmarken, uns durch den dichten Wald zu geleiten.")

să existe, adică, în ea însăși, nici măcar după legi fiziologice — deși limba este un „p r o c e s" (V o r g a n g), nu un „lucru" sau o „ființă" — ci numai după legi sociologice, mai exact spus, după efectele pe care le au acestea asupra vorbitorilor. În orice limbă avem la început stiluri individuale, care cu vremea se răspîndesc și devin generale prin imitație. Inovațiile lingvistice sînt produsul unui „subiect" vorbitor, ceea ce face ca limba să depindă în gradul cel mai înalt de acesta: nu numai împrejurările vieții exterioare, ci și particularitățile psiho-fiziologice ale individului vorbitor, precum sînt temperamentul, cultura, vîrsta sexul ș. a., influențează asupra ei. Lingvistul însă nu poate cunoaște decît starea limbii din momentul cînd stilurile individuale s-au generalizat deja. Schuchardt a căutat mai mult decît nimeni altul să pună în evidență caracterul schimbător și întîmplător al prefacerilor fonetice, șovăirea pronunțării la unul și același individ, răspîndirea în formă de raze a inovațiilor lingvistice, neîntrerupta „devenire" a limbii și, în special, a vorbirii concrete, care este realizarea materială a limbii etc., tocmai pentru a dovedi, între altele, lipsa de legi (în sensul neogramaticilor), care, dacă ar exista, ar înlătura toate aceste particularități ale vorbirii omenești.

Aceste afirmații, ca și altele, asemănătoare, dintre cele care urmează, nu pot fi acceptate decît în ipoteza, teoretic posibilă, dar necorespunzătoare realității, că am ține seama numai de realizarea concretă, palpabilă, a limbii, neglijînd cu totul existența acesteia ca sistem, ca normă, valabilă și obligatorie pentru toți vorbitorii, care i se conformează chiar atunci cînd au impresia că se abat sau vor să se abată de la regulile ei. Schuchardt ignorează, la fel cu toți lingviștii idealiști, unitatea indisolubilă, dialectică, dintre general și individual, și de aceea nu înțelege că aspectele individuale, foarte numeroase și deosebite între ele, ale unei limbi date (aparent ele vin chiar în conflict cu aceasta) nu sînt altceva decît manifestări ale generalului, adică ale limbii în discuție, indiferent care le este, pînă la urmă, soarta. Așa se face că el nu vede în vorbire legile limbii și rămîne cu impresia, transformată în convingere, că realitatea lingvistică concretă se prezintă aproape haotic. Greșeala lui amintește de observația lui Lenin despre cei care nu mai văd pădurea din cauza copacilor. De asemenea am arătat cum tăgăduiește Schuchardt existența granițelor lingvistice în sensul strict al cuvîntului, tot ca o urmare a concepției sale despre limbă. Din moment ce aceasta se află într-o continuă mișcare, nu se pot forma comunități lingvistice cu adevărat unitare: „Grai, subdialect, dialect, limbă sînt noțiuni relative," spusese el încă din 1866 (*Brevier*, ed. II, p. 164). Trecerile de la una la alta sînt lente și aproape imperceptibile, datorită legăturilor de tot felul dintre oameni. Schuchardt l e c o m p a r ă c u v a l u r i l e u n e i a p e, provocate de aruncarea unei pietre: „Să ne închipuim limba în unitatea ei ca o apă cu suprafața lucie; ea este pusă în mișcare prin faptul că în diverse locuri se formează centre de valuri, ale căror sisteme, mai întinse ori mai puțin întinse, după intensitatea forței mișcătoare, se încrucișează." [1]

---

[1] „Denken wir uns die Sprache in ihrer Einheit als ein Gewässer mit glattem Spiegel; in Bewegung gesetzt wird dasselbe dadurch, dass an verschiedenen Stellen desselben sich Wellencentra bilden, deren Systeme, je nach der Intensität der treibenden Kraft von grösserem oder geringerem Umfange, sich durchkreuzen." (*Loc. cit.*, p. 165). Această imagine, la care Schuchardt s-a gîndit în vol. III din *Vokalis-*

Părerea lui Schuchardt (și a lui J. Schmidt) despre trecerea treptată, aproape imperceptibilă (întocmai ca a valurilor unei ape), de la un grai la altul etc. corespunde realității numai cînd e vorba de diferențierile din interiorul unei singure limbi și bineînțeles, dacă avem în vedere numai vorbirea. În cazul trecerilor de la o limbă la alta — chiar dacă e vorba de limbi înrudite — deosebirile apar clare, fiindcă fiecare limbă se dezvoltă în condiții mai mult ori mai puțin speciale, și teoria valurilor

---

mus (1868), se găsește la baza așa-numitei teorii a valurilor, dezvoltată de Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, Weimar 1872 (cf. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 7 și urm.). Cu acest prilej trebuie să rectific o observație a lui W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 11 și urm. În *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg 1924, p. 588, scrisesem că Schuchardt a întrevăzut înaintea lui Schmidt teoria numită a valurilor. Deși faptul în sine este incontestabil, Meyer-Lübke interpretează afirmația mea în sensul că aș fi comis o mare nedreptate împotriva lui Schmidt, grație căruia teoria în discuție a ajuns să fie cunoscută specialiștilor. Nu mă pot apăra mai bine decît reproducînd aici explicațiile pe care le dă Schuchardt însuși asupra acestui punct (*Brevier*, ed. II, p. 431 și urm.): „În 1868 (*Vok. des Vulgärlat.* III, 32...), ce-i drept, numai am schițat — totuși într-un mod clar — teoria mea despre modificările geografice [ale vorbirii omenești], iar în 1870 am făcut din ea obiectul lecției mele de deschidere la Universitatea din Leipzig (*Über die Klassifikation der romanischen Mundarten*), la care au asistat, între alții, G. Curtius, A. Ebert, Fr. Zarncke, A. Leskien, H. Paul, E. Sievers, K. Brugmann, H. Suchier. Vreau să spun cu aceasta că ea n-a avut loc într-un cerc mic; s-a tipărit, e adevărat, de-abia la 1900. În mai 1872 s-a adunat la Leipzig al 28-lea congres al filologilor; Joh. Schmidt a ținut acolo o conferință: *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, care a fost publicată în același an. I-am comunicat verbal «că ajunsesem și eu la rezultate cu totul asemănătoare în ce privește legăturile reciproce dintre limbile romanice», iar el, amintindu-mi de aceasta în 1874, printr-o scrisoare, îmi ceru să-i comunic unde-mi tipărisem lecția, la care, se înțelege, nu putui da un răspuns satisfăcător." După aceea, Schuchardt spune că a fost coleg cu Schmidt la Bonn vreme de trei semestre, fără să se cunoască. Este exclus totuși ca amîndoi să se fi inspirat dintr-un izvor comun, de pildă, cum a presupus cineva, din lecțiile lui A. Schleicher, pe care ambii îl avuseseră profesor acolo. Căci acest lingvist era partizanul teoriei genealogice, opusă teoriei valurilor. Și nici dintr-o convorbire cu Schleicher, care, întrebat fiind, în cursul unei plimbări cu studenții săi, ce crede despre deosebirile treptate dintre diversele limbi, a vorbit și de geografia botanică. Concluzia lui Schuchardt este că „ideea diferențierii geografice [a limbilor] plutea în aer." („1868, *Vok. des Vulgärlat.* III, 32..., habe ich meine Theorie von der geographischen Abänderung zwar nur angedeutet, aber deutlich, und sie 1870 zum Gegenstand meiner Leipziger Probevorlesung, *Über die Klassifikation der romanischen Mundarten* gemacht, der u.a. G. Curtius, A. Ebert, Fr. Zarncke, A. Leskien, H. Paul, E. Sievers, K. Brugmann, H. Suchier beiwohnten. Das soll nur besagen, dass sie nicht in einem kleinen Winkel stattgefunden hat; gedruckt wurde sie allerdings erst 1900. Im Mai 1872 tagte zu Leipzig die 28. Philologenversammlung; an ihr hielt Joh. Schmidt einen Vortrag: *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, der noch in demselben Jahre gedruckt wurde. Ich teilte ihm mündlich mit, «dass ich zu ganz analogen Resultaten über die Verhältnisse der romanischen Sprachen zueinander gekommen wäre», und indem er mich 1874 brieflich daran erinnerte, erkundigte er sich nach dem Druckort meines Vortrags; darauf konnte ich ihm also keine befriedigende Antwort geben." „Die Annahme der geographischen Abänderung lag eben in der Luft.") Ideea că adevăratul autor al „teoriei valurilor" este Schuchardt o susține, foarte hotărît, J. v. Ginneken, în *Atti del III Congresso dei Linguisti*, Firenze 1933, p. 39—40. În schimb, B. A. Серебренников, *Теория волн Иоганна Шмидта и явления языковой аттракции*, în *VI* (1957), fasc. 4, p. 3 și urm., înclină pentru J. Schmidt. Teoria valurilor se opune teoriei arborelui genealogic a lui A. Schleicher (v. mai sus, p. 20). Despre amîndouă, ca și despre teoria „desfășurării", vorbește Otto Höfler, *Stammbaumtheorie, Wellentheorie, Entfaltungstheroie*, în *BGSDL* LXXVII (1953), p. 30 și urm. și LXXVIII (1956), p. 1 și urm.

trebuie să facă loc teoriei arborelui genealogic a lui A. Schleicher, care explică asemănările dintre limbile aparţinînd aceleiaşi familii cu ajutorul originii lor comune. Din aceeaşi cauză, adică datorită numeroaselor şi variatelor relaţii dintre oameni, care, pentru satisfacerea nevoilor materiale şi culturale, nu ţin seamă de hotarele politice, limbile se „amestecă" necontenit, adică se influenţează reciproc. Această constatare este aşa de importantă pentru Schuchardt, încît apare la tot pasul în opera lui şi îl face să afirme că „nu există limbă complet lipsită de amestecuri străine" (*loc. cit.*, p. 153).[1] Dar el nu se gîndeşte numai la influenţele pe care le exercită una asupra alteia limbile propriu-zise, deşi multe şi importante lucrări ale sale tratează tocmai această chestiune.[2] Schuchardt vede pretutindeni vorbire amestecată cu elemente venite de aiurea: „chiar în limba considerată ca perfect unitară" (*ibidem*, p. 154), adică în vorbirea unuia şi aceluiaşi om, căci, adaugă el, „aşa-numitele fenomene de analogie în aceasta îşi au izvorul..." (*ibidem*, p. 154). Posibilitatea amestecului nu cunoaşte limită, mergînd de la maximum pînă la minimum, fiindcă „fiecare individ învaţă şi îşi modifică vorbirea prin relaţiile sale cu o serie de alţi indivizi" (*ibidem*, p. 154).[3] Ca să înţelegem amestecul vorbirilor, „trebuie să pornim pe de o parte de la actual, pe de altă parte de la unitatea lingvistică propriu-zisă, de la vorbirea individuală" (*ibidem*, p. 155).[4]

Un loc de frunte în activitatea ştiinţifică a lui Schuchardt ocupă cercetările etimologice. Şi aici a deschis drumuri noi acest învăţat prin ideile originale şi fecunde pe care le-a exprimat în nenumăratele sale studii. Pentru marea majoritate a contemporanilor lui, ca şi pentru destui dintre lingviştii de astăzi, etimologia se reduce la un fel de formulă matematică: cu cît mai scurtă şi mai simplă, cu atît mai acceptabilă. Schu-

---

[1] Iar în altă parte scrie: „Dintre toate problemele de care se ocupă astăzi lingvistica, desigur nici una nu are o însemnătate mai mare decît aceea a amestecului limbilor..." („Unter allen Problemen, mit denen sich heute die Sprachwissenschaft beschäftigt, ist wohl keines von grösserer Bedeutung als das der Sprachmischung..." *loc. cit.*, p. 151 [într-o recenzie din anul 1883].) Deşi rezultă clar din text, socot necesar să arăt că pentru Schuchardt „amestecul limbilor" nu are nici pe departe semnificaţia pe care o dădea lingvistul sovietic N. I. Marr ideii sale despre „limbi amestecate", rezultate din „contopirea" unor limbi de tip şi cu structură diferite. Cf. Al. Rosetti, *Limbi mixte şi limbi amestecate*, în revista *Studii* IV (1948), p. 101 şi urm. După N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 5, „amestecul limbilor" înseamnă, la Schuchardt, exagerarea, pînă la ultimele ei consecinţe, a ideii lui Ascoli despre substrat (v. mai sus, p. 17).

[2] Cf., de pildă, *Kreolische Studien*, 1882 şi urm. (în *Sitzungsberichte der Wiener Akademie*); *Slawo-deutsches und Slawo-italienisches*, Graz 1884; *Beiträge zur Kenntnis des kreolischen Romanisch* (o serie de studii, publicate prin reviste, începînd cu anul 1888); *Beiträge zur Kenntnis des englischen Kreolisch*, 1888 şi urm.; *Die lingua franca*, 1909 etc. Apoi în numeroasele cercetări asupra limbii basce (v. mai încolo) discută de asemenea chestiuni de această natură. Trebuie precizat, cel puţin pentru unii cititori, că limbile creole nu sînt, cum s-a crezut la un moment dat, limbi „mixte", ci limbi europene (franceză, spaniolă, portugheză), însuşite de populaţiile indigene din alte continente, care, dată fiind înapoierea lor social-economică şi culturală, le-au modificat potrivit nevoilor lor materiale şi intelectuale puţine şi rudimentare.

[3] „Jedes Individuum lernt und modifiziert seine Sprache im Verkehr mit einer Reihe von anderen Individuen."

[4] „Dabei ist einerseits vom Gegenwärtigen auszugehen, anderseits von der eigentlichen Spracheinheit, der Individualsprache."

chardt face din ea o adevărată istorie a cuvîntului, în adîncime, ca și în lărgime: trebuie adunat un material extrem de bogat,[1] cu toate variantele regionale ale cuvîntului în discuție și cu toate fazele prin care a trecut el din cele mai vechi timpuri pînă astăzi; tot așa, este nevoie să-i cunoaștem sinonimele, din dialectul sau din limba unde apare, ca și din altele, fiindcă felul cum o noțiune se exprimă într-un număr oarecare de idiome ne indică adesea calea de urmat pentru găsirea etimologiei.[2] Ca adversar al legilor fonetice în sensul neogramaticilor, Schuchardt acordă cea mai mare atenție nu sunetelor, ci înțelesului,[3] pentru că ceea ce este viu în cuvînt, „sufletul" acestuia, îl exprimă înțelesul. nu sunetele.[4] Pentru același motiv cere el să se studieze cuvintele

---

[1] „Dar față de repulsia instinctivă pe care se pare că o arată mulți contra unei asemenea acumulări de material, trebuie să accentuez în mod special asupra faptului că o greșeală de metodă nu se poate comite niciodată prin «prea mult», ci numai prin «prea puțin»." („Ich muss aber angesichts der instinktiven Abneigung. welche viele einer derartigen starken Häufung des Stoffes entgegenzubringen scheinen, nachdrücklich darauf hinweisen, dass nie durch das Zuviel, nur durch das Zuwenig ein methodischer Fehler begangen werden kann." [*Ibidem*, p. 116]. Să se compare, din acest punct de vedere, etimologiile lui L. Spitzer, care satisfac cu prisosință dorința lui Schuchardt.

[2] Cf. frc. *mauvais* < lat. *malifatius*, *ibidem*, p. 135 și urm. În romînește se poate cita ca model de cercetare etimologică, conform cu prescripțiile de mai sus, *O rămășiță din timpuri străvechi: jioară = cristal* de A. Philippide (în *Arhiva* XXV [1914], p. 145 și urm.).

[3] Iată ce spune el, între altele. cu privire la acest punct: „Rîdem de etimologiștii de altă dată, care, în privința sunetelor, considerau ca argumente suficiente orice fel de potrivire fonetică; dar noi cei de azi nu procedăm mai bine cînd e vorba de partea semantică." („Wir lächeln über die Etymologen früherer Zeit, welche in Hinsicht auf das Lautliche sich jede Art von Ähnlichkeit als beweiskräftig genügen liessen; aber wir verfahren heutzutage in Hinsicht auf das Begriffliche kaum besser." *Loc. cit.*, p. 108.)

[4] Un interes deosebit din punct de vedere teoretic prezintă etimologia, mult discutată, a frc. *trouver*, ital. *trovare* etc. Se știe că în evul mediu aceste verbe însemnau și „a face poezii, a scrie versuri" (propriu „a găsi rime"), de unde v. frc. *troveor* (n. frc. *trouvère*), v. prov. *trobador* ș. a., toate cu sensul de „poet". De aceea unii lingviști s-au gîndit la *tropus* „figură retorică, metaforă; cîntec", alții la *tropa* „joc cu zarurile", alții la *contropatio* „comparație" etc. (cf. W. Meyer-Lübke, *REW*, nr. 8992), care toate satisfăceau perfect „legile fonetice", deși sub raportul semantic erau criticabile, întrucît obișnuit înțelesul evoluează de la propriu la figurat și de la concret la abstract, iar nu invers. Schuchardt, reluînd etimologia veche, propusă de Diez, a venit cu o explicație, care se conformează acestei reguli, dar prezenta, în ochii neogramaticilor, dificultăți fonetice: lat. *tŭrbare* „a tulbura", adică „a tulbura apa pentru a prinde pește", apoi „a prinde sau a găsi peștii", după aceea „a găsi" (în general) și, în sfîrșit, sensul figurat de „a găsi rime, a face versuri". Această etimologie n-a convins pe cei mai mulți, în ciuda lămuririlor ample ale autorului, care, pentru a se documenta, potrivit lozincii „cuvinte și lucruri", a făcut cercetări speciale în domeniul pescuitului. Chiar Meyer-Lübke, *loc. cit.*, exprimă anumite îndoieli, cu toate că în fruntea articolului respectiv pune pe *tŭrbare*. În 1921 apare cartea lui M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, unde, la p. 93, nota 2, ni se arată că evoluția semantică a lui *tŭrbare*, pe care Schuchardt numai o bănuise, corespunde realității. Într-adevăr sard. *trubare* însemnează: 1. „a speria peștii în pîraie și a-i mîna către un loc, unde apa a fost otrăvită cu lumînărică sau cu laptele-cucului (=alior)"; 2. „a speria vînatul la goană", de unde *sas trubas* „vînătoare cu goană", *trubadores* „gonaci"; cf. și corsic. *trovate* „un anumit fel de vînătoare"; 3. „ a mîna vitele". Toate aceste sensuri nu se pot explica decît în felul propus de Schuchardt, pornind, adică, de la „a tulbura" (se înțelege apa) și ajungînd la „a găsi": amîndouă nuanțele se cuprind în sard. *trubare*, cu sensul 1. Această etimologie, care mi se pare convingătoare (cf., între altele, și catal. (Mallorca) *trovar* „a tul-

împreună cu lucrurile: după ce cunoaştem bine pe acestea din urmă (cum sînt ele, care li-i întrebuinţarea, modul de fabricare ş. a.), izbutim mai uşor şi mai sigur să găsim originea celor dintîi. (Despre această metodă, cunoscută sub numele „cuvinte şi lucruri", va fi vorba amănunţit mai departe, în paragraful consacrat lui R. Meringer.) [1]

Atenţie mare acordă Schuchardt formaţiilor onomatopeice sau imitative în sensul cel mai larg al termenului. [2] Cercetînd numeroasele limbi care alcătuiau domeniul său de activitate ştiinţifică, a avut deseori prilejul să constate că anumite cuvinte de acest fel revin în idiomele cele mai deosebite din punctul de vedere al înrudirii istorice, şi adesea exact sau aproape în aceeaşi formă. Aşa, de ex., particulele demonstrative conţin, de obicei, vocala *i*, cînd arată obiecte din apropierea vorbitorului, şi vocala *a* (sau *o*), cînd se referă la lucruri mai depărtate: frc. *(i)ci* alături de *là*, rom. *(a)ici* al. de *(a)colo*, span. *allí* al. de *allá*, *aquí* al. de *acá* etc. La fel apare *i* în cuvintele care exprimă noţiunea „mic", *a*, dimpotrivă, în acelea care exprimă noţiunea „mare": rom. *mic* al. de *mare*, frc. *petit* al. de *grand*, ital. *piccolo*, *piccino* al. de *grande*, ş.a. [3] Sau, cînd avem expresii onomatopeice propriu-zise, compuse din două elemente care reproduc cele două mişcări ori zgomote succesive ale obiectului în discuţie, vocala ascuţită apare în prima parte (mai apropiată în timp, deci şi în spaţiu), vocala gravă în partea a doua (mai depărtată): *bimb-bamb*., *ding-dang*, *mic-mac* (frc.), *miş-maş*, *pif-paf*, *pimp-pamp*, *ping-pong*, *tic-tac*, *zig-zag* etc. Tot aşa constată Schuchardt că anumite grupuri fonetice se regăsesc în limbile cele mai diferite pentru a exprima aceleaşi noţiuni. Astfel verbul „a tuna" este format aproape totdeauna din exploziva + *r*, la care se adaugă, fireşte, alte sunete, mai puţin importante, deci variabile de la un idiom la altul; grupul *f (v)* + *l (r)* este caracteristic pentru cuvintele care exprimă „mişcarea în jurul unui punct fix", ca rom. *sfîrlează*, *zvîrlugă*, *azvîrl*, *fîlfîi*, *flutura* ş. a. (v. exemple romîneşti cu aceste grupuri fonetice, precum şi discuţia asupra lor în *BPh* I [1934], p. 150 şi urm. şi II [1935], p. 189 şi urm.). Cum se vede din exemplele şi explica-

---

bura, a răscoli, a cotrobăi", *ZrPh* LVII [1937], p. 332), a fost combătută de numeroşi lingvişti, ca, de pildă, J. J.[ud], *VR* V (1940), p. 304; Leo Spitzer, *Romania* LXVI (1940-41), p. 1 şi urm. etc., care pornesc, toţi, pe căi mai mult ori mai puţin diferite, de la *tropus*, **tropare*, *contropare* (*contropatio*). Indiferent cine are dreptate, discuţia în jurul acestei etimologii a pus, graţie lui Schuchardt, problema, de ordin principial, a concepţiei şi metodei cercetării etimologice.

[1] O orientare generală în domeniul etimologiei romanice găsim în articolul lui L. Spitzer, *Aus der Werkstatt des Etymologen* din *JPh* I (1925), p. 129 şi urm. (Cf. Iorgu Iordan, *Un catéchisme étymologique*, în *RLiR* I [1925], p. 162 şi urm.) O interesantă prezentare a problemelor etimologice face şi Kurt Baldinger, în *Cahiers de l'Association Internationale des Études Françaises*, mai 1959, p. 233 şi urm.

[2] Cf., între alţii, M. Grammont, *Traité de Phonétique*, Paris 1933, p. 337 şi urm. şi Rodrigo de Sá Nogueira, *Subsídios para o estudo das onomatopeias em português*, în *BF* IV (1936-37), p. 221 şi urm. (foarte bogat material lingvistic, şi nu numai portughez).

[3] Cf. sicil. *nicu*, calabr. *nic(c)u*, *nincu* „mic": „variaţii expresive ale aceluiaşi sentiment de tandreţe, de alintare, exprimînd ideea de «micime»" („variazioni espressive di un medesimo sentimento carezzevole, affettivo, denotanti la «piccolezza», N. Maccarrone, *AGlI* XXVI [1935], p. 65), apoi rom. (mold.) (*măi*) *nicule*, termen de adresare pentru băieţii mici, *ghibirdic*, *pipernicit*, *pirpiriu* etc., care, indiferent de origine, pot fi amintite aici, în legătură cu expresivitatea cuvintelor imitative. Pentru amănunte, v. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti 1944, p. 84.

țiile de mai sus, Schuchardt concepe onomatopeea într-un sens foarte larg; de aceea, în locul acestui termen s-ar cuveni să folosim altul, anume **simbolism fonetic** (germ. *Lautsymbolik*),[1] mai potrivit, fiindcă-i mai cuprinzător: între o idee și un sunet oarecare se stabilește, fără să vrem și chiar fără să știm, un raport așa de strîns, încît ele se cheamă reciproc în mintea noastră, dînd naștere la cuvinte de felul celor arătate (cf. articolul lui Leo Spitzer, în *RIEB*, iulie-august 1934).[2]

Pornind de la asemenea constatări, Schuchardt a ajuns, în ce privește **înrudirea limbilor**, la o concepție deosebită de cea curentă și

---

[1] Schuchardt însuși îi spune *Schallwortbildung* sau *Lautmalerei* (*loc. cit.*, p. 246).

[2] Vezi și A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 79 și urm. Merită să fie citat aici Otto Jespersen, *Symbolic value of the vowel i* (v. L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 53 și urm.), care, cu exemple luate din limbile cele mai deosebite (indo-europene și exotice), arată că vocala *i* servește foarte adesea să exprime noțiunea „mic, delicat, neînsemnat, bolnăvicios". Este prima încercare, scrie Spitzer, *op. cit.*, p. 355, de a trata într-un studiu special valoarea simbolică a unui singur sunet. Sentimentul că impresiile acustice produse de anumite sunete pot trezi în mintea vorbitorilor anumite imagini sau sugestii l-a avut deja Platon (în opera *Kratylos*): el spune că ρ exprimă vibrații, fiindcă se pronunță vibrînd, λ ideea de „moale", „lunecos" (v. V. Thomsen, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, Halle a.S. 1927, p. 11), δ acțiunea de „a înlănțui", τ pe aceea de „a se odihni", γ noțiunea de „vîscos" (cf. L. Brunschvig, *Le sentiment du Beau et le sentiment poétique des sons*, capitolul „Le pouvoir expressif", citat în revista *Biblos* XVII [1941], p. 25, nr. 1 și 2). Iată și aprecierile unui estetician, J. E. Blondel, *Phonologie esthétique de la langue française*, Paris 1898, p. 20: „*R* este roșietic; *l*, cristalin, transparent, limpede; *n* e cornos, întunecat, translucid; *m*, de albeața fildeșului; *j*, sună grav; *g*, zgomotos; *d* are o sonoritate dură și seacă; *b* e argintiu, sclipitor; *v*, incisiv; *z* e tăios; *h* e noroios; *q*, gelatinos, aproape vîscos; *t*, arid; *p*, sec și el, dar cu mai multă dulceață; *f*, prăfuit; *s*, glacial și neplăcut." („Le *r* est fauve; le *l* cristallin, transparent, limpide; le *n* corné, sombre, simplement translucide; le *m* d'une blancheur d'ivoire. Le *j* résonne gravement; le *g* bruyamment; le *d* avec une sonorité dure et sèche. Le *b* est argentin, éclatant; le *v* incisif; le z acéré. Le *h* est boueux; le *q* gélatineux, presque gluant; le *t* aride; le *p* sec aussi, mais avec plus de douceur; le *f* poudreux; le *s* glacial et désagréable." V. *Biblos* cit., p. 253, nr. 3.) Ca să termin cu informațiile venite de la nespecialiști, voi reproduce, în rezumat, următoarea întîmplare povestită, pe bază de izvoare autentice, de H. Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Genève-Firenze 1934, p. 191. Într-o localitate din provincia Siena a avut loc o ceremonie religioasă mai impozantă decît cele obișnuite. Dată fiind măreția festivității, populația și-a manifestat, în glumă, nemulțumirea împotriva corului, care ar fi trebuit să cînte *Domine, ad adjuvandum me, festona*, nu... *festina*, fiindcă -o- ar fi exprimat mai bine grandoarea evenimentului. Iată și cîteva fapte de limbă reale. În unele dialecte italienești meridionale, unde s-a păstrat lat. *postcras* „poimîine", există diminutive formate de la acest adverb, unele cu vocală „luminoasă" (*i*, *e*): calabr. nord. *piscriḍḍu*, basil. *pescriddə*, benev. *pəscrille*, altele cu vocală „întunecoasă" (*u*, *o*): calabr. nord. *piscruttu*, basil. *pəscruddə*, benev. *pəscrone*; cele dintîi arată ziua mai apropiată, celelalte ziua mai depărtată. Simbolismul fonetic a preocupat, la un moment dat, pe numeroși specialiști, ca A. Debrunner, *Lautsymbolik in alter und neuester Zeit*, în *GRM* XIV (1926), p. 321 și urm.; R. A. S. Paget, *L'évolution du langage*, în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 92 și urm.; K. Bühler, *L'onomatopée et la fonction représentative du langage*, *ibidem*, p. 101 și urm.; H. Müller, *Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn*, Berlin 1935. La al III-lea Congres internațional de lingvistică (Roma 1933), această problemă s-a bucurat de o atenție specială (v. *Atti del III Congresso internazionale dei Linguisti*, Firenze 1935, p. 119 și urm.: răspunsurile diverșilor specialiști, trimise Comitetului de organizare a congresului și raportul lui P. Fouché, prezentat la congres). Cf., de asemenea, Pätsch, *op. cit.*, p. 77, 86-87 și Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 183 și urm.

pe care o găsim formulată mai pregnant în următoarele locuri din *Brevier*, ed. II: „...înrudirii istorice, de ambele feluri [bazate, adică, pe origine comună sau pe împrumut], i se opune cea neistorică, elementară." Mai departe: „Această înrudire elementară o recunoaştem în chipul cel mai lămurit între limbi pentru care nu se poate proba nici înrudire în sensul mai strict al cuvîntului, nici contact." [1] Schuchardt nu tăgăduieşte de loc valoarea criteriului genealogic sau a împrumutului, cînd e vorba să explicăm coincidenţele de la o limbă la alta, care, fireşte, au o origine comună, ori au stat vreme îndelungată în legături strînse. Se ridică însă contra exagerărilor care se fac cu aplicarea acestor criterii, cerînd să punem şi ipoteza unei înrudiri elementare: întrucît formele gîndirii logice sînt în fond aceleaşi în toate timpurile şi locurile, avem dreptul şi datoria să ne întrebăm, în cazul asemănărilor dintre limbi cu origine diferită, dacă ele nu-şi au izvorul tocmai în această înrudire psihologică general omenească. El personal dă preferinţă ultimului factor, nu numai pentru lămurirea coincidenţelor dintre limbi îndepărtate una de alta, sub raportul geografic sau istoric, şi nici numai pentru a explica expresii onomatopeice identice de la una la alta. Schuchardt cere să ne gîndim la înrudirea elementară chiar atunci cînd întîlnim un fenomen lingvistic comun mai multor limbi care aparţin aceleiaşi familii. De pildă, existenţa articolului în limbile romanice nu este clarificată din punctul de vedere al originii: unde a apărut el întîia oară şi unde a venit din altă parte. Întrucît articolul se găseşte şi în limbi deosebite de acestea (basca, germana, limbile scandinave ş. a.), Schuchardt crede că, chiar dacă avem siguranţa unui împrumut, trebuie să admitem că împrumutul a fost determinat de o „tendinţă interioară", adică de o adevărată lege internă de dezvoltare, cum o numesc lingviştii marxişti. Şi tot aşa în numeroase alte cazuri (v. *loc. cit.*, p. 250 şi urm.). Această idee, justă, cu rezerva exagerărilor de care pare a se face vinovat Schuchardt (mai mult ca reacţie împotriva celor ce văd în materialul unei limbi numai „moştenire" şi „împrumut"), însemnează recunoaşterea aptitudinii fiecărei limbi de a se îmbogăţi şi perfecţiona, în mare măsură, prin propriile ei mijloace (derivarea, compunerea, modificarea sensurilor etc.), puse în funcţiune de necesităţile mereu mai numeroase şi mai rafinate ale vorbitorilor.

Cercetarea unor probleme de natura celor amintite mai sus duce în chip firesc la chestiunea cea mare, finală, a lingvisticii: o r i g i n e a l i m b a j u l u i. Nu se putea să n-o discute şi Schuchardt, care i-a consacrat o serie de studii, mai ales în ultimii ani ai vieţii sale. Este imposibil să arăt aici amănunţit părerile exprimate asupra acestei probleme de către lingvistul poate cel mai indicat în vremea lui s-o trateze. De aceea voi scoate în evidenţă numai cîteva lucruri. Un savant italian, A. Trombetti, susţinuse, [2] cu adîncă convingere şi cu mare bogăţie de fapte luate din

---

[1] „...der geschichtlichen Verwandtschaft in ihren beiden Arten steht die ungeschichtliche, die elementare gegenüber." (*Loc. cit.*, p. 248.) „Wir erkennen diese elementare Verwandtschaft am deutlichsten zwischen Sprachen für die sich weder Verwandtschaft im engeren Sinne noch Berührung erweisen lässt." (*Ibidem*, p. 248-49.)

[2] Rezultatele cercetărilor sale îndelungate, după ce le-a publicat fragmentar prin diverse reviste sau broşuri, Trombetti le-a prezentat într-o lucrare de ansamblu, intitulată *Elementi di glottologia*, Bologna 1922-23. (Cf., între altele, recenzia lui C. Tagliavini, în *Dacor* III [1923], p. 852 şi urm., a lui O. D.[ensusianu] în *GS* I

limbile cele mai diferite cu putinţă, ideea monogenezei: vorbirea omenească ar avea o origine unică, în sensul că a luat naştere într-un singur loc, de unde s-a răspîndit apoi în alte regiuni ale pămîntului, tot aşa cum omul ar fi apărut la început într-un singur punct al globului, nu în mai multe. Schuchardt vede aici o rămăşiţă a concepţiei naturaliste şi de aceea o combate, fără să aibă totuşi pretenţia că ipoteza poligenezei ar fi numaidecît sigură. El îşi dă seama că dovezi nu se pot aduce în favoarea nici uneia dintre cele două teorii, astfel că chestiunea trebuie pusă sub forma „şi—şi", nu „sau—sau." [1] Oricum, asemănările atît de numeroase şi, adesea, foarte mari dintre limbile cele mai îndepărtate nu presupun de loc, cum vrea Trombetti, o origine comună, ci se explică cu ajutorul înrudirii elementare (v. aici mai sus).

Chestiunea monogenezei şi a poligenezei nu se leagă decît cu totul indirect de originea propriu-zisă a limbajului. Este evident că, punîndu-ne din punctul de vedere al lingviştilor menţionaţi aici (şi al altora, pe care nu-i mai amintesc), trebuie să dăm dreptate lui Schuchardt şi tuturor acelora care admit ivirea limbajului în mai multe puncte ale globului. Problema originii acestui mijloc superior de comunicare între oameni a fost rezolvată de către Fr. Engels, care a dovedit în mod absolut convingător că limba s-a născut, la fel cu gîndirea, în procesul muncii (v. *Dialectica naturii*, Bucureşti 1954, p. 171-173). Cf. şi Pätsch, *op. cit.*, p. 67 şi urm. [2]

Alt punct important în această ordine de idei este următorul. Pentru Schuchardt, limba reprezintă, înainte de toate, un mijloc de comunicare a gîndirii noastre. [3] De aceea elementul primordial în orice vorbire omenească a fost propoziţia, alcătuită, la început de tot, numai dintr-un cuvînt. Propoziţia este forma cea mai simplă pe care o putem da lucrurilor gîndite, simţite ori voite de noi. Din propoziţie s-a desfăcut apoi

---

[1923-24], p. 353 şi urm. şi A. M.[eillet], *BSL* XXIV [1923-24], fasc. 2, p. 8 şi urm.) Aprecierile acestuia din urmă sînt defavorabile: monogeneza, spune el, nu se poate dovedi decît cu ajutorul unei gramatici comparate a tuturor limbilor de pe glob; Trombetti încearcă acest lucru, dar nu reuşeşte. De altfel în starea actuală a cunoştinţelor noastre o asemenea întreprindere, oricine ar porni-o, nu poate da rezultate mulţumitoare.

[1] Reproduc textual cîteva afirmaţii ale lui Schuchardt (*Brevier*, ed. II, p. 258): „...în orice caz, pentru monogeneză pot fi luate în consideraţie numai un număr foarte redus de cuvinte; marea majoritate a cuvintelor primitive trebuie să se fi născut pe cale poligenetică." „Nu trebuie să se vadă numaidecît în spusele mele o recunoaştere expresă a poligenezei; monogeneza şi poligeneza se întîlnesc mereu, fie şi într-un cadru mai larg." („....so kommt für die Monogenese jedenfalls nur eine sehr dürftige Menge von Wörtern in Betracht; die allermeisten Urwörter würden auf polygenetischem Wege entstanden sein." „Ein ausdrückliches Bekenntnis zur Polygenese darf man hier nicht sehen wollen; Monogenese und Polygenese finden sich immer zusammen, wenn auch in einem weiteren Rahmen.")

[2] Ideea „monogenezei" a atras pe numeroşi diletanţi; cf., de pildă, A. Wadler, *Der Turm von Babel. Urgemeinschaft der Sprachen*, Basel 1935, recenzat, între alţii, foarte defavorabil, în *IF* LV (1937), p. 58 şi urm., de către A. Debrunner, care spune că autorul acestei voluminoase cărţi nu admite nici înrudire, nici împrumuturi etc.: tot ce seamănă de la o limbă la alta se datoreşte, după el, originii comune a tuturora.

[3] Aceasta nu înseamnă că Schuchardt trece cu vederea elementul estetic din limbă. Iată ce spune el (*op. cit.*, p. 265): „Născută din nevoie, limba culminează în artă." („Aus der Not geboren, gipfelt die Sprache in der Kunst.") Cu alte cuvinte, limba este comunicare şi expresie în acelaşi timp; a doua funcţiune provine din prima şi nu apare în toate împrejurările

cuvîntul, după cum din gîndire se desface noțiunea. Și acel element unic al propoziției primitive nu putea exprima decît acțiuni, întîmplări (germ. „Geschehnisse"): Schuchardt dă, deci, întîietate verbului față de substantiv (el spune „Vorganswort", resp. „Dingwort"). [1] Se bazează în susținerile sale pe observarea faptelor actuale din graiul copiilor și, mai cu seamă, din limbi puțin dezvoltate, ca cele creole, care-i erau atît de familiare.

Cu acest prilej, Schuchardt pune problema metodei de urmat nu numai în asemenea cazuri, ci și în altele, cerînd să p o r n i m d e l a p r e z e n t, pe care-l cunoaștem sau putem să-l cunoaștem mai bine decît trecutul. [2] Iar prezentul cel mai apropiat de noi ni-l oferă limba maternă: „Cu cît lingvistul are rădăcini mai profunde în ea, cu atît mai adînc va putea el pătrunde în înțelegerea științifică a limbilor străine." [3] Căci pentru graiul părinților noștri avem sau putem avea un simț al limbii mult mai puternic, iar „simțul limbii este mai prețios decît conștiința despre categoriile gramaticale: cel dintîi se dobîndește în prima copilărie, fiind aproape înnăscut în noi; cealaltă se învață însă de-abia mult mai tîrziu, adesea nesigur, cîteodată greșit, în ipoteza că ea ar exista în genere." [4]

---

[1] Face și o critică judicioasă terminologiei gramaticale curente, din cauză că nu-i proprie, nici precisă, dă adesea naștere la confuzii, și anume în studiul *Prädikat, Subjekt, Objekt (op. cit.*, p. 272 și urm.), unde discută raportul dintre aceste membre ale propoziției. Părerea că la începuturile limbii oamenii au folosit propoziții alcătuite dintr-un singur cuvînt amintește de ideea lingvistului sovietic N. I. Marr, care susținea existența unei „fraze difuze": vorbitorii exprimau cu ajutorul unei asemenea fraze ceea ce exprimăm noi astăzi printr-o propoziție dezvoltată, dar elementele constitutive ale acelei fraze nu erau încă separate unele de altele, ci formau un tot nediferențiat, difuz. Această idee trezește îndoieli, la fel cu aceea a lui Schuchardt despre „desfacerea noțiunii din gîndire", chiar dacă în aprecierile noastre intervine, cum nu-i posibil altfel, modul de a gîndi și de a formula gîndirile pe baza limbilor actuale, constituite de foarte multă vreme și ajunse la un înalt grad de dezvoltare.

[2] „Ca metodă fundamentală a cercetării se va admite desigur pretutindeni aceea a plecării de la prezent, de a i c i și a c u m." „A trecut doar timpul cînd predarea istoriei se oprea, din motive de ordin superior, la epoca contemporană, ba încă mult mai devreme; totuși, chiar printre oamenii de știință predomină tendința de a se retrage în liniștea biroului și a lăsa afară anumite lucruri, care par a fi prea «actuale» și care totuși nu numai că sînt accesibile cercetării științifice, ci chiar o reclamă, mai înainte de a se fi acoperit cu o nobilă rugină." („Als Grundmethode der Forschung wird man wohl allerseits die des Ausgehens vom Gegenwärtigen, vom H i e r und J e t z t gelten lassen." „Wir leben ja nicht mehr in der Zeit, da der Schulunterricht aus höheren Gründen vor der neuesten Geschichte, ja noch weit früher haltmachte, aber unter den Männern der Wissenschaft selbst herrscht die Neigung, sich in die Stille der Studierstube zurückzuziehen und dabei gewisse Dinge draussen zu lassen, die allzu «aktuell» zu sein scheinen und doch der wissenschaftlichen Betrachtung nicht nur zugänglich sind, sondern sie geradezu heischen, bevor sie sich mit Edelrost bedeckt haben." *Brevier*, ed. II, p. 292.)

[3] „Je tiefer der Sprachforscher in ihr [der Muttersprache] wurzelt, um so tiefer wird er in das wissenschaftliche Verständnis fremder Sprachen eindringen können." *(Ibidem*, p. 292.)

[4] „Das Sprachgefühl ist wertvoller als das Bewusstein von den grammatischen Kategorien; jenes ist in der ersten Kindheit erworben, fast angeboren, dieses aber erst viel später angelernt, vielfach unsicher, manchmal irrig, wenn es überhaupt vorhanden ist." (*Ibidem*, p. 293-94). Această afirmație a lui Schuchardt este valabilă numai din punctul de vedere al posibilității de a înțelege cum se produc modificările lingvistice sub influența realității imediate, a stărilor sufletești ș. a., adică, mai scurt, observarea faptelor actuale ne ajută să înțelegem cum „funcționează"

Pentru motive asemănătoare, Schuchardt se declară partizan al metodei descriptive în studiul limbilor. Din moment ce stările lingvistice actuale prezintă, cum am arătat deja, interes științific mai mare,[1] urmează că lor trebuie să le acordăm o atenție deosebită. Se știe însă că într-un asemenea caz metoda istorică în sensul strict al cuvîntului este inaplicabilă: fenomenele lingvistice care se produc sub ochii noștri pot fi numai observate, descrise și apoi explicate, nu însă cu ajutorul limbii de origine, ci cu al psihologiei; sau, ca să mă exprim altfel, nu raportîndu-le la faze anterioare ale limbii în discuție, ci căutîndu-le izvorul în conștiința individului vorbitor. De altminteri, Schuchardt înțelege că cele două procedee nu numai că nu se exclud, ci trebuie să meargă mînă în mînă, totdeauna cînd acest lucru este posibil (cf. cele spuse mai sus despre monogeneză și poligeneză). Vrînd să dea un nume acelei discipline lingvistice care, alături de istoria limbii, are, după părerea lui, dreptul să aspire la rangul de știință, Schuchardt propune termenul de „psihologie lingvistică," adăugînd: „...eu n-o pun însă în opoziție cu istoria limbii, ci o leg de aceasta: amîndouă se referă la un fenomen lingvistic."[2] (Această idee mi se pare foarte justă, cum rezultă, de altfel, și din faptul că deseori metoda istorică și cea descriptivă se aplică simultan, fără ca lingvistul să urmărească intenționat îmbinarea lor și, se poate spune, indiferent de poziția lui teoretică: starea actuală a unei limbi este produsul evoluției, al unui proces istoric, iar istoria limbii reprezintă o serie de stări actuale succesive și depășite.) Și i se pare că a studia limba în modul acesta însemnează a satisface cu prisosință preceptele lui H. Paul, care cerea lingvisticii „...să prindă legătura [dintre fapte] și să înțeleagă fenomenele."[3] Metoda descriptivă „nu iese nicidecum din domeniul științei limbii; dimpotrivă, ea formează partea fundamentală a acesteia, și tocmai de aceea se leagă de alte științe: cercetarea sunetelor și a grupurilor fonetice. de fiziologie, aceea a înțelesului cuvintelor și propozițiilor, de psihologie."[4] De altfel Schuchardt își dădea seama că

---

limbajul omenesc. Cînd e vorba însă de o limbă dată, aspectul ei dintr-un anumit moment nu poate fi explicat științific fără să-i cunoaștem fazele anterioare. Această observație trebuie extinsă și asupra celor susținute de Schuchardt cu privire la metoda descriptivă.

[1] Acest lucru îl repetă Schuchardt ori de cîte ori i se prezintă ocazia. Cf. *Brevier*, ed. II, p. 331 și urm. Iată încă un pasaj, care merită a fi cunoscut textual: „Dacă prezentul, cu mulțimea lui inepuizabilă și continuă de fapte, pe care putem, în parte, chiar să le variem experimental, nu ne înlesnește cunoașterea acestor legi [ale fenomenelor lingvistice], apoi trecutul n-o va face niciodată." („Wenn nicht die Gegenwart mit ihrer unerschöpflichen, kontinuierlichen Fülle von Tatsachen, die wir zum Teil sogar experimentell variieren können, uns diese Gesetze [des Sprachgeschehens] erkennen lässt, die Vergangenheit wird es nie tun." *Ibidem*, p. 328.) Să se compare punctul de vedere al lui F. de Saussure și al unora dintre elevii lui, foarte asemănător cu acesta (v. cap. IV al cărții de față.)

[2] „...Sprachpsychologie, bringe aber diese nicht in Gegensatz zur Sprachgeschichte, sondern verknüpfe sie damit: beide beziehen sich auf ein Sprachgeschehen." (*Ibidem*, p. 330.)

[3] „...den Zusammenhang zu erfassen, die Erscheinungen zu begreifen." (*Ibidem*, p. 329.)

[4] „Diese fällt aber keineswegs ausserhalb der Wissenschaft von der Sprache; sie bildet vielmehr den grundlegenden Teil derselben, und eben deshalb knüpft sie an andere Wissenschaften an, die Untersuchung der Laute und Lautgruppen an die Physiologie, die der Wort- und Satzbedeutungen an die Psychologie." (*Op. cit.*, p. 329.) Prin această preferință pentru lingvistica descriptivă Schuchardt se apropie de școala franceză (v. cap. IV al cărții de față).

se comite un abuz cu aplicarea procedeului istoric, mai bine zis că se consideră drept istorie a limbii ceea ce în realitate nu este. „Se pare că în ultimul timp... se înțelege adesea greșit termenul «istoric»; mai întîi, printr-o extindere foarte largă a întrebuințării, el s-a aplicat la studiul lucrurilor nu numai în existența lor, ci mai ales în devenirea lor, care se știe doar că n-are limite în timp. Unii cred însă că lucrează «istoric» și atunci cînd notează pur și simplu în chip analistic lucruri trecute, pe cînd cercetarea raporturilor n-o consideră ca «istorică».“ [1]

Din discuția de pînă aici se pot vedea, în primul rînd, bogăția și felurimea problemelor lingvistice care l-au preocupat pe Schuchardt, deși nu mi-a fost posibil să ating absolut toate chestiunile pe care le-a tratat el în uriașa sa activitate. Deja din lista dată mai sus (p. 55) rezultă că am lăsat neamintite o bună parte din ele. Ceea ce trebuie însă relevat la sfîrșitul acestor considerații este s p i r i t u l în care a lucrat Schuchardt: atitudine obiectivă față de părerile altora (cînd ele diferă de ale sale), lipsa de prejudecăți [2], atenția deopotrivă de serioasă pentru lucrurile mari ca și pentru cele mărunte, răbdarea și osteneala de a înțelege fenomenele lingvistice în profunzimea lor cea mai ascunsă, conștiința relativității opiniilor într-un domeniu așa de fluid ca acela al limbajului omenesc, dorința de a bate drumuri neumblate, iată ce distinge pe omul de știință Schuchardt. Aceste particularități caracteristice ne explică totodată și pentru ce a atacat el probleme care pe atîți alți lingviști, mari și ei, i-au lăsat indiferenți ori i-au făcut să ia atitudini oarecum neștiințifice, adesea ciudate. Astfel, Schuchardt, pornind de la necesitatea, de ordin practic, ca oamenii să se înțeleagă mai ușor între dînșii, ceea ce duce sau poate duce la apropierea popoarelor, a participat vreme îndelungată la discuțiile asupra limbilor artificiale, ca *volapük*, *esperanto* ș. a., a căror rațiune de a fi a susținut-o, spre deosebire de marea majoritate a specialiștilor, care s-au ridicat hotărît contra. [3]

---

[1] „Man scheint neuerdings das Beiwort «historisch»... öfters misszuverstehen; es ist durch weiteste Ausdehnung seines Gebrauchs zunächst darauf bezogen worden, dass man die Dinge nicht bloss in ihrem Sein, sondern vor allem in ihrem Werden studiert, das ja an sich kein zeitlich Gebundenes ist. Nun aber glauben manche auch dann wenn sie Vergangenes einfach in annalystischer Weise aufzeichnen, schon «historisch» zu arbeiten, während sie die Untersuchung der Zusammenhänge nicht als «historisch» gelten lassen.“ (*Ibidem*, p. 328-29.)

[2] Să se compare, mai cu seamă, părerile lui relativ la raporturile dintre lingvistică și etnologie (*Brevier*, ed. II, p. 334), la limbă și naționalitate (*ibidem*, p. 347 și urm.), la purism (*ibidem*, p. 386 și urm.), etc.

[3] A avut tovarăș, între alții, pe celebrul fonetician și anglist O. Jespersen, care atîta s-a pasionat pentru problema aceasta, încît a creat el însuși o limbă artificială, numită *novial*. Cf. lucrările lui: *Eine internationale Sprache*, Heidelberg 1928 și *Novial Lexike*, ibidem 1930. Prima conține un istoric al tuturor încercărilor făcute pe acest tărîm, însoțite de critica respectivă, precum și prezentarea propriului sistem al autorului, cu arătarea principiilor care i-au servit drept călăuză. A doua este un dicționar al limbii celei noi (traducerea cuvintelor este dată în franțuzește, englezește și nemțește). Și alți lingviști cunoscuți au discutat problema limbilor artificiale, de pildă E. Sapir, *The function of an international auxiliary language*, în *Psyche* XLIV (1931), aprilie (acest studiu a fost retipărit în Shenton, Sapir and Jespersen, *International communication*, London 1931); E. Hofmann, *Sprachwissenschaft und Welthilfssprachen*, în *IF* (1932), p. 257 și urm.; O. J. Tallgren-Tuulio, *Lingua internationale auxiliare. Reflexiones oppositas ad novial de Dom. O. Jespersen*, 1932 (cf. *RFE* XIX [1932], p. 442); R. E Zachrisson, *Anglic, an International Language. With a Survey of English Spelling Reform*, ed. II, Uppsala 1932 și *An English Pronouncing Dictionary and Spelling-List in Anglic*, Uppsala 1933 (acest

Dintr-o stare de spirit oarecum asemănătoare a izvorît interesul lui Schuchardt pentru limbile creole, după cum ne spune singur în *Brevier*, ed. II, p. 430. Atît limbile artificiale, cît și cele creole se deosebesc de limbile obișnuite în multe privințe, și tocmai prin aceasta ele merită atenția specialiștilor, care pot trage din studiul lor foloase pentru lingvistica generală. Limbile creole, pe care Schuchardt le numește „Notsprachen", i-au pus la dispoziție un material foarte prețios pentru discuțiile despre originea limbajului omenesc, înlesnindu-i înțelegerea atîtor lucruri, pe care limbile propriu-zise („Natursprachen" le spune el) nu le pot lămuri. Și alte curiozități lingvistice au atras pe Schuchardt. Așa este limba bască, a cărei enigmă, în ce privește legăturile ei genealogice cu celelalte idiome omenești, a rămas pînă astăzi nedezlegată. Acestei limbi i-a consacrat multe dintre lucrările sale, ba încă i-a arătat o favoare neobișnuită, căci a publicat o introducere în studiul ei.[1]. Tot cercetînd adîncurile misterioase ale bascei, Schuchardt s-a pomenit lucrînd în două domenii deopotrivă de excentrice pentru un romanist sau indo-europenist, anume în domeniul limbilor hamitice (berbera înainte de toate) și în acela al limbilor caucaziene. Căci primele prezintă asemănări lexicale, iar celelalte coincidențe gramaticale cu basca. Și tot studiul berberei l-a pus în contact cu limba arabă, pe care s-a silit s-o învețe în Egipt, după cum împrejurarea că a fost chemat profesor la o universitate austriacă (Graz) i-a trezit interesul pentru limbile slave și mai ales pentru maghiară.

În 1923, deci cu cîțiva ani înainte de moarte, Schuchardt a scris un mic articol, unde citim, între altele, următoarele: „Un dar strălucit al întîmplării are valoare mai mică decît un bun mediocru dobîndit cu osteneală. Să ascultăm de îndemnul acelui plugar din fabula lui La Fontaine, care lasă celor trei fii ai săi o pretinsă comoară îngropată, înțelegînd că munca e adevărata comoară: *Creusez, fouillez, bêchez!*"[2]. Acestei lozinci,

lingvist propune drept limbă internațională un aspect, profund modificat în structura-i gramaticală și fonetică, al limbii engleze); Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 410 și urm. O foarte bogată bibliografie (peste 6300 de numere) privitoare la lucrările, cu conținut felurit, scrise în diverse limbi internaționale de felul celor aici în discuție, precum și la aceste limbi înseși dă P. E. Stojan, *Bibliografio de internacia lingvo*, Geneva 1929. (Acest autor socotește printre limbile internaționale și greaca veche, latina și alte limbi de cultură, apoi „limbile secrete" = germ. *Zeichensprachen.*) La cel de-al doilea Congres de lingvistică (Geneva 1931) a figurat, pe ordinea de zi, și problema limbilor universale sau artificiale (ca o anexă a problemei: „În ce măsură contribuie la dezvoltarea unei limbi date factorul spontan și inconștient pe de o parte, voința și reflexiunea pe de altă parte"; v. *Actes du deuxième Congrès international de Linguistes*, Genève 25-29 août 1931, p. 72 și urm.). La acest congres a luat ființă o „International Auxiliary Language Association" (IALA). Cf. și *A Plan for Obtaining Agreement on an Auxiliary World-Language*, apoi revista *Cosmoglotta. Oficial dumensual organ del Occidental-Union*, periodic ajuns, în sept. 1938, la nr. 122 (*occidental* este numele limbii internaționale respective). L. Weisgerber, *WS* XV (1933), p. 136 spune că la o „lingua universalis" s-au gîndit oamenii încă de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

[1] *Primitiae linguae Vasconum*, Halle a. S. 1923; este singura lucrare de acest fel în activitatea lui Schuchardt, care a simțit (fără dreptate!) o adevărată repulsie pentru manuale, gramatici ș. a.

[2] „Ein glänzendes Geschenk des Zufalls ist weniger wert als ein mühsam erworbenes mittelmässiges Gut. Man folge der Mahnung jenes Ackermanns in der Lafontaineschen Fabel, der seinen drei Söhnen einen angeblichen vergrabenen Schatz hinterlässt, indem er unter der Arbeit den wirklichen Schatz versteht: *Creusez, fouillez, bêchez!*" (*Brevier*, ed. II, p. 437).

care poate fi considerată ca un adevărat testament științific, Schuchardt i-a fost credincios toată viața. Așa se explică, în largă măsură, inepuizabila bogăție de idei din opera lui: căutînd, cercetînd și iscodind necontenit, a ajuns unul dintre cei mai mari lingviști ai vremii sale. Ne-am îndepărta însă de adevăr, dacă n-am lua în seamă și personalitatea, în sensul strict al cuvîntului, căreia Schuchardt îi aduce omagiul cuvenit atunci cînd se ivește ocazia. Altfel nu s-ar explica de ce a crezut necesar să scrie, în ultimul an al activității sale științifice, acel admirabil studiu care se cheamă *Der Individualismus in der Sprachforschung*[1], plin de amintiri personale, menite să ne ușureze înțelegerea învățatului Schuchardt. Și aiurea s-a exprimat el despre știință în general, prin urmare, indirect, și despre slujitorii acesteia. Cred nimerit să reproduc cîteva afirmații, care prezintă interes și pentru motivul că Schuchardt căuta să se conformeze el cel dintîi sfaturilor date altora: „Munca științifică are nevoie a fi mereu întinerită, și chiar cînd tratează material vechi, ea-i poate descoperi laturi noi. Ceea ce a trebuit început într-un fel nu-i necesar să fie continuat în același fel."[2] „Nimeni n-are dreptul să considere ca ceva prețios în sine materialul pe care-l mînuiește. Fiecare trebuie să vadă în el numai niște hîrburi, din care se închegheabă obiecte mai de preț, pentru ca apoi ele înseși să servească drept hîrburi — și așa mai departe. Tot mai sus! Căci știința trebuie să simplifice, nu să multiplice."[3] „Mă simt totdeauna bine, cînd de sub platoșa rece a obiectivității adie înspre mine un suflu cald de subiectivitate, care de altminteri nu lipsește niciodată. Simt atunci pe confratele meu în ale științei mai aproape și-l înțeleg mai lesne."[4] „Știința nu stă în fața noastră ca o fortăreață, ca un ogor, ca un templu; ea se află în noi."[5] „Știința nu se bazează numai pe judecată, ci și pe simțire. Numai atunci lucrăm cu succes, cînd lucrăm cu dragoste; numai iubirea produce idei noi, originale."[6]

Un astfel de om nu putea face școală în accepția obișnuită a cuvîntului. (Se știe că a fost profesor mediocru și s-a retras de la catedră cu zece ani înainte de timp.). Dar tocmai pentru aceasta trebuiau să-i devină „elevi" cei mai mulți, dacă nu chiar toți lingviștii contemporani, mai tineri

---

[1] În *Brevier*, ed. II, p. 416 și urm. Deși, poate, de prisos, trebuie să precizez că germ. *Individualismus* are, în concepția lui Schuchardt, sensul de „individualitate", „personalitate", adică totalitatea însușirilor personale, specifice pentru fiecare om, care-l deosebesc, într-o măsură mai mare ori mai mică, de alți oameni.

[2] „Die wissenschaftliche Arbeit hat sich stets zu verjüngen, sie vermag auch, wenn sie sich mit altem Stoff beschäftigt, ihm neue Seiten abzugewinnen. Was so begonnen werden musste, braucht nicht so fortgesetzt zu werden." (*Ibidem*, p. 111.)

[3] „Niemand darf den Stoff, den er handhabt, als etwas an sich Kostbares betrachten. Jedem muss er gleichsam nur Scherben sein aus denen höhere Gebilde sich zusammensetzen, um dann selbst als Scherben zu dienen — und so fort; excelsior! Denn die Wissenschaft soll vereinfachen, nicht vervielfachen." (*Ibidem*, p. 436-37.)

[4] „Ich empfinde es immer wohltätig, wenn unter dem kühlen Panzer der Objektivität hervor mich ein warmer Hauch von Subjektivität anweht, die ja doch nie fehlt. Der Mitforscher tritt mir dann näher, wird mir verständlicher." (*Ibidem*, p. 421.)

[5] „Die Wissenschaft liegt nicht vor uns als Festung, als Ackerfeld, als Tempel; sie liegt in uns." (*Ibidem*, p. 408.)

[6] „Die Wissenschaft gründet sich nicht nur auf den Verstand, auch auf das Gefühl. Nur dann arbeiten wir mit Glück, wenn wir mit Liebe arbeiten; nur die Liebe erzeugt neue, eigentümliche Gedanken." (*Ibidem*, p. 317.)

ori mai bătrîni, căci toți au avut de învățat cîte ceva de la dînsul. Ceea ce spune el despre Diez i se potrivește și lui însuși: „Diez n-a format școală, adică nu așa cum au făcut unii filologi și istorici și cum încearcă să facă atîți profesori universitari ambițioși; ...niciodată n-a influențat, stăruitor și constrîngător, asupra evoluției celor mai tineri, niciodată n-a avut grijă să canalizeze știința într-o anumită direcție... Sîntem în sensul cel mai bun și mai larg elevii lui și ne fălim că am învățat de la el să nu jurăm niciodată în vorbele maestrului." [1] Interesante sînt și părerile lui Schuchardt despre cele două „școli" lingvistice mai importante din primele decenii ale secolului nostru: școala „pozitivistă", a neogramaticilor, și școala „idealistă", a lui Vossler (v. capitolul imediat următor al cărții de față). El afirmă că nu avem de ales între una și cealaltă, deci nu trebuie să spunem „sau... sau", ci „atît... cît și", adică să le unim, să nu le despărțim. (V. *Brevier*, ed. II, p. 418-19.) Prin „pozitivism", Schuchardt nu înțelege curentul filozofic bine cunoscut, ci tendința neogramaticilor de a-și întemeia explicațiile pe un mare număr de fapte, uneori foarte mărunte. O interpretare similară dă el și „idealismului", în care vede năzuința de a considera limba și din punct de vedere psihologic. Este evident că „pozitivismul" astfel conceput reprezintă, în realitate, o manifestare inconsecventă, timidă, a materialismului, a unui materialism nedialectic, mecanicist. Tot așa „idealismul" nu este idealism propriu-zis, ci, cum am mai spus, un anumit fel de a studia faptele de limbă. Nemulțumit, pe drept cuvînt, de caracterul mecanicist al materialismului neogramaticilor, Schuchardt pierde totuși din vedere importanța interpretării materialiste dată de către aceștia fenomenelor lingvistice.

Din citatele reproduse mai sus se poate vedea că, în unele privințe, Schuchardt se apropie de concepția noastră actuală despre limbă și despre știință în general. Recomandarea ca cercetarea științifică să se întemeieze pe fapte cît mai numeroase și pe o interpretare cît mai adîncă a lor, ideea că știința trebuie să fie mereu tînără, adică să nu se mulțumească cu rezultatele obținute pînă la un anumit moment, și că ea alcătuiește o construcție unitară, la zidirea căreia participă deopotrivă toți oamenii de știință prin realizările lor, unele mărețe, altele modeste, după posibilitățile fiecăruia, îndemnul la solidarizare adresat cercetătorilor, în sensul unei adevărate comunități științifice, ideea că trebuie să venim cu contribuția noastră personală și să nu „jurăm în vorbele maestrului": iată cîteva dintre aspectele pozitive ale concepției lingvistului și savantului Schuchardt. Alături de aceste păreri găsim, firește, multe altele, care nu pot fi acceptate, ceea ce se explică și în același timp se justifică, dată fiind formația lui și a tuturor contemporanilor lui, mai tineri sau mai bătrîni, de pretutindeni. [2]

---

[1] „Diez hat keine Schule gebildet, d. h. nicht in dem Sinne, wie so manche Philologen und Historiker es getan haben, und wie so viele strebsame Universitätslehrer es zu tun versuchen; ...er hat nie in dringender und zwingender Weise auf die Entwicklung der Jüngeren, eingewirkt, nie für die Kanalisierung der Wissenschaft gesorgt... Wir sind im besten und weitesten Sinne seine Schüler und rühmen uns, dass wir von ihm gelernt haben, nie auf die Worte des Meisters zu schwören." (*Brevier*, ed. II, p. 407.)

[2] O culegere din articolele și studiile lui Schuchardt a apărut în limba rusă sub titlul *Избранные статьи по языкознанию*, Moscova, 1950.

Metoda „cuvinte și lucruri"

Am pomenit mai sus de metoda „cuvinte și lucruri." Iată, pe scurt, în ce constă acest mijloc de a studia lexicul unei limbi. S-a observat că multe cuvinte, cînd trec dintr-o limbă în alta, nu circulă singure, ci împreună cu lucrurile pe care le numesc. Un obiect de îmbrăcăminte, o unealtă agricolă etc., împrumutate de o colectivitate omenească, în viața căreia ele erau mai înainte necunoscute, vin din țara de origine o dată cu numirile lor băștinașe. [1] Poporul împrumutător își îmbogățește astfel în aceeași vreme limba și cultura materială. Ce poate fi atunci mai firesc decît să se cerceteze împreună ambele domenii de activitate prin elementele lor reprezentative, cuvintele și lucrurile? Procedînd în chipul acesta, însemnează să ținem seamă de realitate, să nu separăm, adică, două aspecte ale vieții omenești, care sînt strîns legate unul de altul. Istoria limbii se face astfel paralel cu istoria culturii, fiecare dintre ele aducînd și totodată trăgînd mari foloase de la cealaltă.

Dar cercetarea cuvintelor în strînsă legătură cu lucrurile se poate realiza nu numai în cazul împrumuturilor lexicale. Chiar studiul vocabularului băștinaș al unei regiuni cîștigă mult, dacă-i aplicăm această metodă. Negreșit însă că atunci situația se prezintă întrucîtva diferit sub raportul profitului pe care-l are lingvistica din cunoașterea temeinică a „realiilor", [2] cu toate că și elementele indigene ne pot foarte bine informa asupra culturii poporului respectiv. Să presupunem un cuvînt obscur, nume de plantă sau de animal, căruia vrem să-i aflăm etimologia. Oricît de stăpîni am fi pe „legile fonetice" ale limbii și pe întregul aparat științific de pură specialitate, necesar pentru asemenea cercetări, nu izbutim totdeauna să descoperim originea cuvîntului în discuție, dacă nu facem apel și la informațiile pe care ni le pune la dispoziție botanica sau zoologia. Multe numiri de plante și de animale se bazează pe înfățișarea lor, pe felul lor de viață sau pe întrebuințarea lor, așa că, documentîndu-ne serios asupra acestor amănunte, putem găsi punctul de plecare al cuvîntului care ne interesează. Să luăm, de pildă, numele florii de cîmp *dédiță*, pe care eu l-am explicat, în *Arhiva* XXIX (1922), p. 431 și urm., ca un derivat de la slav. *dědŭ* „bătrîn, bunic", argumentînd, mai mult ori mai puțin teoretic, că poporul a botezat această floare „bunica", fiindcă e cea mai... timpurie dintre toate. Motivul adevărat al denumirii este însă altul, mult mai concret, adică mai realist.

---

[1] E bine să ne ferim însă de exagerări și să nu generalizăm acest principiu, altminteri foarte just. În adevăr, cuvintele nu circulă totdeauna împreună cu lucrurile, chiar cînd e vorba de obiecte materiale. Se întîmplă adesea că numele unui lucru, existent de multă vreme în viața unui popor, se înlocuiește, la un moment dat, printr-un cuvînt străin, împrumutat dintr-o limbă oarecare. Cauza schimbării poate fi, într-un asemenea caz, moda. Tot așa, ba într-o măsură și mai mare, se petrec faptele, în cadrul unuia și aceluiași popor, de la o categorie socială la alta: păturile sociale „inferioare" sînt mereu ispitite să împrumute din limba celor „de sus" termeni de tot felul, chiar pentru noțiunile care au numiri vechi în vorbirea populară. Frecvent este și cazul cînd un lucru nou se numește cu un cuvînt vechi.

[2] Întrebuințez acest cuvînt german, de origine latinească *(Realia)*, pentru a denumi tot ce se referă la obiectele vieții materiale (formă, dimensiune, fabricare, întrebuințare etc.). Să se compare numeroasele opere nemțești cu titlul *Reallexikon (des klassischen Altertums, der indogermanischen Altertumskunde, der Vorgeschichte, des deutschen Aberglaubens* ș.a.), atît de indispensabile lingviștilor.

L. Spitzer, în *Dacor* II (1923), p. 649 și urm., arată că această plantă a fost numită astfel, din cauză că fructul ei, acoperit cu un bogat puf alb, seamănă foarte bine cu capul unui om bătrîn. Și citează termeni analogi din alte limbi. (Cf. și completările făcute de mine în *Arhiva* XXXII [1925], p. 73.) [1] La fel se prezintă situația și pentru alte cuvinte, nume de obiecte în accepția cea mai largă. Așadar, în cazul elementelor lexicale autohtone, adică neîmprumutate, cercetarea cuvintelor împreună cu lucrurile ne înlesnește, în primul rînd, descoperirea etimologiilor. [2]

Rudolf Meringer (1859-1931)

Campion al acestei metode este considerat fostul profesor de lingvistică comparată de la Graz, Rudolf Meringer, care vreme de peste 30 de ani a lucrat neîncetat pentru a-i expune și clarifica principiile. La 1909 înființează, împreună cu mai mulți învățați, printre care un loc de frunte ocupă romanistul W. Meyer-Lübke, revista *Wörter und Sachen*, consacrată exclusiv acestui domeniu de activitate. [3]

---

[1] În considerațiile de mai sus am ținut seamă numai de elementele c u l t u r i i m a t e r i a l e. Dar metoda aceasta se poate aplica și la studiul cuvintelor în legătură cu c u l t u r a s p i r i t u a l ă, mai ales atunci cînd urmărim împrumuturile lexicale. L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, München 1929, p. 370, crede că, cu vremea, studiile lingvistice de acest fel vor acorda atenție și culturii spirituale. De altfel, R. Meringer însuși, creatorul metodei, nu face, teoretic, nici o deosebire între obiecte și idei: pentru el t o a t e sînt „lucruri", prin urmare toate trebuie studiate în sensul arătat aici. Este interesantă definiția pe care o dă el noțiunii „lucru" în *WS* VII (1921), p. 50: „Prin «lucruri» înțelegem nu numai obiectele materiale, ci și gîndirile, ideile și instituțiile, care-și găsesc expresia lingvistică într-un cuvînt oarecare..."; „...fenomenele care se află la baza vorbirii... sînt și ele «lucruri», întocmai ca obiectele spațiului..." („Unter «Sachen» verstehen wir nicht nur die räumlichen Gegenstände, sondern ebensowohl Gedanken, Vorstellungen und Institutionen, die in irgend einem Worte ihren sprachlichen Ausdruck finden..."; „...die dem Sprechen zugrunde liegenden psychischen Phänomene... ebenso als «Sachen» gelten, wie die Gegenstände des Raumes." Ap. L. Weisgerber, *WS* XII [1929], p. 197.) Meringer și discipolii săi au neglijat numai practic studiul cuvintelor în legătură cu noțiunile abstracte, concentrîndu-și întreaga atenție asupra lucrurilor materiale: cu deosebire la început, cînd metoda nu avea toată siguranța și nu inspira încredere, li s-a părut mai potrivit să se ocupe deocamdată de obiectele propriu-zise, ca mai ușor sezisabile din cauza materialității lor.

[2] Să se compare apoi cele spuse mai sus, p. 59, nota 4, despre etimologia lui Schuchardt *turb re* > *trovare, trouver* etc., confirmată prin constatările lui M. L. Wagner (despre acesta, v. ceva mai încolo).

[3] Alături de *Wörter und Sachen* trebuie menționată revista *Volkstum und Kultur der Romanen*, Hamburg 1928 și urm., care, fără a fi consacrată exclusiv metodei „cuvinte și lucruri", îi acordă totuși o foarte mare atenție. De asemenea merită să fie amintit, în aceeași ordine de idei, *Seminarul de Filologie Romanică al Universității din Hamburg*, condus multă vreme de către Fritz Krüger, care a publicat numeroase lucrări consacrate studiului culturii materiale a popoarelor romanice în strînsă legătură cu limba lor. De altfel, revista citată aici a fost organul de publicitate al acestui seminar. Cît despre *Wörter und Sachen*, se știe că a devenit, o dată cu anul 1938, purtătorul de cuvînt al lingvisticii rasiste (v. articolul-program, cu titlul *Neue Zeit — neues Ziel*, publicat de H. Güntert, unul dintre redactorii acestei reviste, în fasc. 1, vol. XIX [1938], p. 1 și urm.). J. Zehnder, în *La lingua nostra* I, 1939, p. 41, consideră drept precursor al metodei „cuvinte și lucruri" pe Gilles Ménage, care în *Le origini della lingua italiana* (1669), explică, așa cum se arată aici, între altele, ital. *amido, colazione, terzuolo*. După L. Weisgerber, lozinca „cuvinte și lucruri" apare deja la Fr. Bacon, *De dignitate et augmentis scientiarum* (1623), care vorbește de o „grammatica quae non analogiam verborum ad invicem, sed analogiam inter verba et res, sive rationem, sedulo inquirit".

Numărul lucrărilor lui Meringer este mare; de aceea voi și pomeni cît mai multe, dintre cele mai importante ori mai cunoscute, precum *Etymologien zum geflochtenen Haus* (în *Abhandlungen zur germanischen Philologie. Festschrift für Richard Heinzel*, Halle a. S. 1898), *Das volkstümliche Haus in Bosnien und Herzegovina*, Wien 1900, *Die Stellung des bosnischen Hauses und Etymologie zum Hausrat*, Wien 1901, *Wörter und Sachen*, în *IF* XVI (1904), p. 101 și urm., *Das deutsche Haus und sein Hausrat*, 1906, *Zu französisch* l a n d i e r, în *ZrPh* XXX (1906), p. 414 și urm., Prefața la *Wörter und Sachen* I (1909) (scrisă împreună cu ceilalți directori ai revistei), *Die Werkzeuge der pinsere-Reihe und ihre Namen*, *ibidem* I, p. 3 și urm., *Sprachlich-sachliche Probleme, ibidem* I, p. 164 și urm., *Beitrag zur Geschichte der Öfen*, tot acolo, vol. III (1911-12), p. 137 și urm., *Omphalos, Nabel, Nebel*, în aceeași revistă, vol. V (1913), p. 43 și urm. etc. Iată cîteva principii ale metodei „cuvinte și lucruri", după concepția lui Meringer. „Așa cum s-au răspîndit inovațiile lingvistice, s-au răspîndit și ideile (indiferent dacă erau politice, religioase sau artistice), și tot așa s-a întîmplat cu elementele culturii materiale, obiectele agricole, ale casei și ale vieții casnice. Alături de valurile lingvistice trebuie constatate «valurile lucrurilor». Amîndouă la un loc pot fi numite v a l u r i d e c u l t u r ă, căci orice inovație, orice progres se realizează în sensul teoriei valurilor, lucru asupra căruia am atras atenția pentru întîia oară în *Archiv für slavische Philologie* XVII [1895!], p. 504."[1] „Viitorul istoriei culturii stă în îmbinarea științei limbii cu știința lucrurilor."[2] „Istoria limbii este istoria culturii."[3] „Științele reale, de la care lingvistul poate în primul rînd să învețe cel mai mult pentru scopurile sale, sînt etnografia și etnologia."[4] Iar despre nevoia ca lingviștii să ia contact cu viața reală Meringer se exprimă foarte sever cînd spune: „Adaug că pentru mine savantul de birou este adesea tot așa de puțin un cercetător, pe cît de puțin vînător este mîzgălitorul de hîrtie, care prinde «purceii» de cerneală cu sugativa."[5]

---

[1] „Wie die Sprachneuerungen sich ausgebreitet haben, haben es auch die Ideen (gleichgültig, ob politische, religiöse oder künstlerische) getan, und ebenso haben sich die Dinge der materiellen Kultur, die Gegenstände des Ackerbaues, des Hauses und häuslichen Lebens verbreitet. Neben den Sprachwellen sind die Sachwellen zu konstatieren. Beide zusammen kann man Kulturwellen nennen, denn jegliche Neuerung, jeglicher Fortschritt vollzieht sich im Sinne der Wellentheorie, worauf ich *Arch. f. slav. Phil.* XVII, 504 zuerst hingewiesen habe." (*IF* XVII [1904], p. 191.)

[2] „...dass in der Vereinigung von Sprachwissenschaft und Sachwissenschaft die Zukunft der Kulturgeschichte liegt." (Ap. L. Spitzer, *op. cit.*, p. 370.)

[3] „Sprachgeschichte ist Kulturgeschichte." (Citat de H. Sperber, *Sprachwissenschaft und Geistesgeschichte*, în *WS* XII [1929], p. 173 și urm. Acest articol prezintă un interes special pentru discuția noastră, fiindcă arată, între altele, atitudinea unor lingviști, mai ales a germanistului O. Behaghel, față de doctrina lui Meringer.)

[4] „Die Sachwissenschaften, von denen der Sprachforscher für seine Zwecke zunächst am meisten lernen kann, sind Volkskunde und Völkerkunde." (R. Meringer, în *GRM* I [1909], p. 597.)

[5] „Ich füge hinzu, dass für mich der Stubenhocker oft ebensowenig ein Forscher ist, als der Tintenkleckser, der die Sau mit dem Löschpapier fängt, ein Jäger ist." (Ap. L. Spitzer, *op. cit.*, p. 370.) Cf., între altele, necrologul lui Meringer, scris de H. Güntert, în *WS* XIV, 1932, p. III-IV, unde campionul metodei aici în discuție este lăudat pentru faptul că a luptat, direct și indirect, împotriva „pozitiviștilor" și a acelora care și-au consacrat întreaga lor activitate studiului sunetelor, părții „moarte" a limbii. Tot acolo, p. V și urm., se dă bibliografia completă a operei lui Meringer.

Hugo Schuchardt

Ocupîndu-mă în paginile precedente de activitatea acestui lingvist, am afirmat că și el a accentuat, în cercetările sale etimologice, importanța metodei „cuvinte și lucruri", pe care a aplicat-o ori de cîte ori i s-a oferit prilejul. Printre articolele reproduse în *Schuchardt-Brevier* găsim unul intitulat *Sachen und Wörter*[1] (din anul 1912), care prezintă în mod mai mult ori mai puțin complet doctrina lui Schuchardt asupra acestei probleme. Reproduc aici cîteva pasaje, din care se vor vedea și unele deosebiri de amănunt între concepția lui și a lui Meringer. „Un progres în sens general nu se obține decît prin faptul că cercetarea lucrurilor și cercetarea cuvintelor trebuie să stea nu numai alături, fie și gata să se ajute reciproc, ci să se și pătrundă una pe alta, să se împletească și să ducă la rezultate îndoite."[2] „Așadar, în raport cu cuvîntul, lucrul este elementul primar și statornic; cuvîntul e legat de el și gravitează în jurul lui."[3] După cum între fapt și frază stă gîndirea, la fel între lucru și cuvînt se află totdeauna ideea (afară de cazul că ea îl «coreprezintă» pe cel dintîi), sau cum ziceau scolasticii evului mediu: Voces significant res mediantibus conceptibus."[4] „...trebuie să ni le închipuim [lucrurile și cuvintele, cînd sînt strîns legate unele de altele] în formă de linii nu paralele, ci care se întretaie, și anume lucrurile ca urzeală, iar cuvintele ca bătătură".[5] „Expunerea raporturilor fundamentale dintre «lucruri și cuvinte» formează totodată partea esențială a unei metodici pentru acest domeniu de cercetare; ea ne învață a cunoaște terenul pe care trebuie să ne mișcăm. Ce drum va apuca fiecare dintre noi, depinde de considerații de tot felul, care, la rîndul lor, după cum am accentuat deja mai înainte, sînt de cele mai multe ori în funcție de forțele noastre individuale."[6] În articolul citat Schuchardt discută și cazurile de schimbare a lucrurilor sau cuvintelor, arătînd efectele reciproce ale acestor modificări, trece apoi de la înțelesul lucrurilor propriu-zise la acela al cuvintelor în general, ne spune cum se nasc cu vremea omonimii și sinonimii în acest domeniu ș.a.

Dar preocupările lui Schuchardt pentru metoda „cuvinte și lucruri" nu încep de-abia în 1912. Cu mult înainte de această dată găsim în lucrările

---

[1] Să se observe inversarea intenționată a termenilor (căci, teoretic, lucrul există înaintea cuvîntului.)

[2] „Ein Fortschritt im allgemeinen Sinn wird nur dadurch erzielt, dass Sachforschung und Wortforschung nicht bloss, wenn auch hilfsbereit, nebeneinanderstehen, sondern dass sie sich durchdringen, sich miteinander verflechten und zu Ergebnissen zweifacher Art führen." (*Brevier*, ed. II, p. 124.)

[3] „Also im Verhältnis zum Wort ist die Sache das Primäre und Feste, das Wort ist an sie geknüpft und bewegt sich um sie herum." (*Ibidem*, p. 125.)

[4] „Wie zwischen Tatsache und Satz der Gedanke, so steht zwischen Sache und Wort immer die Vorstellung (wofern sie jene nicht mitvertritt) oder wie die Scholastiker des Mittelalters sagten: Voces significant res mediantibus conceptibus." (*Ibidem*, p. 126.)

[5] „...so müssen wir sie uns unter dem Bilde nicht paralleler, sondern sich kreuzender Linien vorstellen, etwa die Sachen als Ketten- und die Wörter als Einschussfäden." (*Ibidem*, p. 129.)

[6] „Die Darlegung der Grundverhältnisse von «Sachen und Wörtern» bildet zugleich den wesentlichen Teil einer Methodik für dieses Forschungsgebiet; sie lehrt uns den Boden kennen auf dem wir uns zu bewegen haben. Welche Einzelwege wir einzuschlagen haben, das unterliegt Erwägungen allerlei Art, die wiederum, wie ich schon früher betont habe, grossenteils aus individueller Kraft zur Entscheidung gebracht werden." (*Ibidem*, p. 133.)

lui idei și fapte privitoare la problema în discuție. Încă din 1902 scrisese el că „...nu totdeauna trebuie puse cuvintele înaintea lucrurilor, ci și lucrurile înaintea cuvintelor, așadar acolo unde au stat ele din capul locului.“ [1] Un an mai tîrziu cere să urmărim un cuvînt obscur și din punct de vedere semantic, nu numai fonetic, în toate direcțiile, iar cînd e vorba de lucruri, să procedăm la fel și cu ele, adică să le studiem cît mai amănunțit. Apoi continuă, în același articol: „Că, o dată cu reprezentările noastre despre lucruri și cu lucrurile însești, se schimbă imaginile fonetice ale reprezentărilor, este ceva natural sau mai degrabă ceva prin excelență natural.“ [2] În 1904, el arată necesitatea atît a unui atlas cu fotografii și schițe pentru obiectele obișnuite din viața oamenilor [3], cît și a unui muzeu etnografic în fiecare țară neolatină, ba chiar a unui muzeu general romanic, în care lingviștii ar avea ocazia să cunoască lucrurile și, prin urmare, să cunoască mai bine și numele acestora în ce privește originea lor (*op. cit.*, p. 119). Urmărind bibliografia lui Schuchardt anterioară anului 1912, găsim următoarele articole, care, după titlu, se recunosc ușor că au de obiect metoda aici discutată: *Sichel und Säge; Sichel und Dolch* (1901, cu ilustrații); *Gezähnte Sicheln* și *Fischnetzknoten* (1902, ultimul cu ilustrații); *Sachen und Wörter* (1905); *Sachen und Wörter. F u r c a; b i f u r c u s* (1909); *Sachwortgeschichtliches über den Dreschflegel* (1910); *Cose e parole* (1911) [4], plus alte două, pe care le voi aminti imediat mai jos.

În astfel de împrejurări se pune, firește, întrebarea, dacă inițiatorul metodei „cuvinte și lucruri“ este Meringer sau Schuchardt. Și acesta din urmă a încercat, pesemne, să-și revendice paternitatea, cum probează două articole scrise tocmai în preajma publicării revistei *Wörter und Sachen* de către Meringer și alții. Unul este din 1908, celălalt din 1910, iar amîndouă poartă titlul *Gegen R. Meringer*. Nu le cunosc conținutul, de asemenea nu știu ce va fi răspuns cel vizat. L. Spitzer, *Meisterwerke der rom. Sprachwissenschaft* I, p. 370 consideră această polemică „penibilă“ și trimite la

[1] „... nicht immer sind die Worte vor die Dinge zu stellen, sondern auch die Dinge vor die Worte, also dahin wo sie von Anfang an gestanden haben.“ (*Ibidem*, p. 112.)

[2] „Dass mit den Vorstellungen von den Dingen und mit den Dingen selbst sich die lautlichen Sinnbilder der Vorstellungen ändern, ist etwas Natürliches oder vielmehr ist es das Natürliche.“ (*Ibidem*, p. 118.)

[3] Să se compare acum opera monumentală a lui K. Jaberg și J. Jud, *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, 1928 și urm., despre care va veni vorba în paginile următoare (cap. III, către sfîrșit).

[4] Vedem că Schuchardt inversează totdeauna formula noastră, pornind de la ideea că întîi există „lucrul“ și după aceea „cuvîntul“, adică numele lucrului. Meringer, în *WS* II (1911-12), p. 32-33, combate acest punct de vedere, susținînd, cu dreptate, că numai în cazul lucrurilor noi (invenții și descoperiri din epoca noastră) conținutul precedă forma, deși, chiar atunci, se întîmplă adesea ca un obiect nou să capete un nume vechi, fiindcă seamănă cu un obiect vechi sau cu un element constitutiv al acestuia. Cf. discuția pe care o face, cu privire la acest aspect important al problemei, în aceeași revistă, vol. XVI (1934), p. 97 și urm., L. Weisgerber. Unele dintre părerile acestui lingvist — de pildă evoluția mai rapidă a culturii față de aceea a limbii, adică ideea că forma rămîne în urma conținutului, legătura strînsă dintre lexic și producție (e vorba de tehnică, comerț etc.) ș. a. — îl apropie, într-o anumită măsură, de concepția noastră actuală despre limbă, ceea ce nu modifică esența sistemului său lingvistic, profund idealist și adesea rasist.

WS II (1911-12), p. 31 și urm., pentru Meringer, și la *ZrPh* XXXIV (1910), p. 257 și urm., pentru Schuchardt. [1] Părerea lui Spitzer, că întreaga discuție asupra priorității „este lipsită de însemnătate practică: metoda «cuvinte și lucruri» are rădăcini așa de adînci în concepția despre limbă a lui Schuchardt ca și a lui Meringer, încît și unul și celălalt pot fi socotiți drept creatori ai acestui curent" [2], mi se pare justă. La aceasta trebuie adăugat amănuntul că de multă vreme s-a recunoscut legătura strînsă dintre cuvinte și lucruri: Schuchardt însuși dă asupra acestui punct unele informații (v. *Brevier*, ed. II, p. 122 și urm.), arătînd că nu numai în secolul al XIX-lea, ci și mai înainte și-au dat seama învățații de faptul în sine, care se găsește la baza doctrinei „cuvinte și lucruri". Să nu uităm apoi că revista *Wörter und Sachen* poartă ca motto următoarea frază a lui J. Grimm: „lingvistica pe care o urmez și de la care pornesc n-a putut totuși să mă satisfacă niciodată pe deplin și de aceea am fost totdeauna bucuros cînd am putut ajunge de la cuvinte la lucruri" [3], frază care conține idei asemănătoare cu cele discutate mai sus și trebuie să fi avînd o vechime de peste o sută de ani. [4]

Gottfried Baist

După afirmațiile unor specialiști ar trebui pus printre inițiatorii metodei „cuvinte și lucruri" și romanistul G. Baist, fost profesor la Universitatea din Freiburg i. B. Într-adevăr, cu prilejul morții acestui lingvist, A. Zauner publică un necrolog în *ASnSpr* CXLVII (1924), p. 102 și urm., unde spune, între altele, că Baist a aplicat incidental, dar destul de des, procedeul în discuție pentru a găsi etimologia cuvintelor obscure, chiar înainte de lansarea formulei „Wörter und Sachen" (cf. p. 104). Același lucru îl susține Fr. Schürr, *ZrPh* XLVI (1926), p. 132: „El [Baist] aparține, așadar, împreună cu Schuchardt la grupul acelor lingviști care foarte de timpuriu încă au părăsit etimologiile construite la birou cu ajutorul exclusiv al «legilor fonetice», pentru a urma școala «cuvinte și lucruri», face parte, adică, dintre întemeietorii principali ai acestei școli." [5]

Poate fi amintit aici și cunoscutul lingvist danez Chr. Nyrop, autor, între altele, al excelentei *Grammaire historique de la langue française*, care a scris un studiu, tipărit postum, sub titlul *Linguistique et Histoire des mœurs*, Paris 1934 (tradus din limba daneză), unde sînt discutate și explicate numeroase aspecte ale vieții sociale în legătură cu numele „lucrurilor" din domeniul activității materiale și spirituale.

---

[1] Cf. și W. Meyer-Lübke, *Aufgaben der Wortforschung*, în *GRM* I (1909), p. 634 și urm.

[2] „... ist sachlich bedeutungslos: in Schuchardts wie in Meringers Sprachauffassung ist die «Wörter- und Sachen»-Forschung so fest verankert, dass der eine wie der andere Gelehrte der Richtung Gevatter stehen können." (*Op. cit.*, p. 370.)

[3] „Sprachforschung, der ich anhänge und von der ich ausgehe, hat mich doch nie in der Weise befriedigen können, dass ich nicht immer gern von den Wörtern zu den Sachen gelangt wäre."

[4] Cf. și cele spuse la p. 71, nota 3.

[5] „Er gehört also mit Schuchardt zu denjenigen Sprachforschern, die sehr früh schon das rein konstruktive Etymologisieren auf Grund der «Lautgesetze» vom Schreibtisch aus zugunsten der Richtung «Wörter und Sachen» verlassen haben, beziehungsweise er gehört mit zu den Hauptbegründern dieser Richtung."

Max Leopold Wagner

După ce am arătat principiile și originea acestei metode, să vedem acum, pe scurt, cuprinsul cîtorva opere de lingvistică romanică, în care o găsim întrebuințată. Locul de frunte i se cuvine lui M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921. [1] Se știe că limba sardă, din cauza condițiilor istorice în care s-a format și dezvoltat, este extrem de conservatoare. Aceeași particularitate caracterizează și aspectele vieții sociale a locuitorilor Sardiniei, în special a țăranilor. Pentru aceste motive învățații s-au simțit mereu atrași să studieze limba și cultura materială a sarzilor. Wagner, care este cel mai bun cunoscător al acestui domeniu, s-a hotărît, după ce a publicat numeroase lucrări asupra limbii, să cerceteze și formele primitive ale vieții rurale, pe baze lingvistice. Astfel a luat naștere cartea citată aici, al cărei scop este „să descrie viața rurală a Sardiniei în manifestările ei cele mai importante și să studieze cuvinte și lucruri în cea mai strînsă legătură și totodată, pe cît posibil, în raporturile lor istorice." [2] În peste 200 de pagini in-4° (cu indicele) autorul se ocupă de agricultură, prepararea pîinii, uneltele agricole, cultura inului, a vinului, creșterea albinelor, păstorit (în sens larg), țesut, port (îmbrăcăminte, podoabe etc.), casă (cu obiectele și viața din ea), naștere, nuntă și moarte. Mai mult de 100 de fotografii și schițe înlesnesc cititorului urmărirea discuțiilor, care se caracterizează nu numai printr-o desăvîrșită stăpînire a materiei, ci și prin luarea în considerație a tuturor elementelor și procedeelor necesare pentru soluționarea problemelor puse. [3] De aceea cartea lui Wagner a fost primită foarte favorabil de către

---

[1] A apărut ca supliment al revistei *Wörter und Sachen*, la fel cu alte opere similare, aproape toate aparținînd disciplinei noastre, și anume: W. Gering, *Die Hanf- und Flachskultur in den frankoprovenzalischen Mundarten, mit Ausblicken auf die umgebenden Sprachgebiete (1913)*; G. Huber, *Les appellations du traîneau et de ses parties dans les dialectes de la Suisse Romane* (1919); Fr. Hobi, *Die Benennungen von Sichel und Sense in den Mundarten der romanischen Schweiz* (1926). Fiecare reproduce, în numeroase fotografii și schițe, obiectele discutate.

[2] „...das ländliche Leben Sardiniens in seinen hauptsächlichsten Erscheinungen zu schildern und Wörter und Sachen in engster Verbindung und zugleich nach Möglichkeit in historischem Zusammenhang zu studieren." (Prefața, p. V.)

[3] În această lucrare autorul combină aproape toate metodele. Discută un material extrem de bogat și sigur, adunat așa cum recomandă „pozitiviștii" și pe care-l explică, cu ajutorul obiectelor respective, potrivit normelor fixate de metoda „cuvinte și lucruri". Din lămuririle date în chipul acesta se scot apoi concluzii asupra culturii materiale sarde, care, la rîndul ei, este pusă la contribuție pentru înțelegerea unor anumite fenomene lingvistice: așadar, aplicarea principiilor școlii lui Vossler (v. capitolul următor). În sfîrșit, cînd e vorba de împrumuturi, se ține seamă de răspîndirea cuvintelor și de alte amănunte, care intră în preocupările geografiei lingvistice (cf. mai departe, cap. III). Wagner a scris și un articol cu conținut teoretic despre metoda „cuvinte și lucruri": *Die Beziehungen zwischen Wort- und Sachforschung*, în *GRM* VIII (1920), p. 45 și urm., unde cere lingvistului să se familiarizeze cu viața, obiceiurile, credințele și superstițiile poporului a cărui limbă o studiază. Cu exemple bine alese, luate din mai multe ținuturi ale Romaniei, arată cum a influențat terminologia marinarilor și a pescarilor greci asupra limbilor Mediteranei (sarda, italiana de sud și turca), cum se schimbă înțelesul unui cuvînt transplantat în regiuni cu climă și condiții de viață diferite etc. Interesant cu deosebire pentru noi romînii este ce spune autorul despre cuvintele latinești *camisia* și *linea*, din care au ieșit *cămașă* și *ie*. (Cf. recenziile lui J. Jud, *Romania* XLVII [1921], p. 628 și urm. și S. Pușcariu, *Dacor* II [1921-22], p. 717 și urm.)

specialiști.[1] Iată ce scrie despre ea J. Jud, *Romania* L (1924), p. 605: „e un model de lucrare în care se îmbină studiul simultan al lucrurilor și al cuvintelor, și, dacă nu mă înșel, e unica monografie, existentă pînă în prezent, în care autorul încearcă să ne dea o viziune completă a vieții, a muncii și a limbii țăranului dintr-o regiune romanică."[2]

O operă impresionantă prin bogăția materialului prelucrat, ca și prin proporțiile ei, pe care n-o cunosc direct, ci numai din unele recenzii apă-

[1] Înșir cîteva dări de seamă: K. Vossler, *Litbl* XLIII (1922), col. 192 și urm.; G. Rohlfs, *NSpr* XXX (1922), p. 201 și urm.; L. Spitzer, *ZrPh* XLIII (1923), p. 486 și urm.; G. Giuglea, *Dacor* II (1921-22), p. 816 și urm.; B. A. Terracini, *ASS* XV (1924), p. 220 și urm.; G. Bottiglioni, *RLiR* II (1926), p. 240 și urm.; cf. și *BDC* X (1922), p. 147 și urm.

[2] „C'est le modèle d'un travail où se combinent l'étude simultanée des choses et des mots et, si je ne me trompe, c'est l'unique monographie que nous ayons jusqu'ici où l'auteur essaye de nous donner une vision complète de la vie, des ouvrages et de la langue du paysan d'une région romane." Deși în paginile următoare va mai veni vorba despre M. L. Wagner, cred că trebuie date aici cîteva informații cu privire la activitatea acestui lingvist, pe care mulți îl consideră ca unul dintre fruntașii romanisticii contemporane. Este cel mai bun cunoscător nu numai al domeniului sard, cu privire la care a publicat numeroase lucrări, de pildă *Studien über den sardischen Wortschatz*, Genève 1930, *Historische Lautlehre des Sardischen*, Halle a. S. 1941, *Lingua sarda, Storia, struttura, spirito*, Bern 1950, *Historische Wortbildungslehre des Sardischen* Bern 1952, *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg 1957 și urm., ci și al limbii evreilor spanioli (să se compare, între altele, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Wien 1914 și *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid 1930). De asemenea cunoaște foarte bine problemele de lingvistică spaniolă, interesîndu-se cu deosebire de stările de lucruri din America centrală și meridională. A făcut nenumărate călătorii de studii prin toată Romania (pentru vorbirea evreilor spanioli a cutreierat Peninsula Balcanică, a vizitat chiar și țara noastră), ceea ce i-a înlesnit și învățarea practică a multor limbi. Scrie și vorbește italiana și spaniola tot așa de bine ca limba sa maternă. În sfîrșit, cultivă și istoria literară: în 1924 a publicat *Die spanisch-amerikanische Literatur in ihren Hauptströmungen*, apoi, în diferite rînduri, texte literare. Iată cum îl caracterizează L. Spitzer, *ZrPh* XLIII (1923), p. 486: „Stăpînind în chip uimitor limbile de care se ocupă, Wagner îmbină cea mai întinsă cultură teoretică în acest domeniu cu o cunoaștere, scoasă direct din izvoare, a limbii latine. La aceasta se adaugă o simpatie pentru tot ce-i popular, băștinaș, exotic în civilizațiile străine și o dragoste de a călători, de a străbate regiuni izolate și neospitaliere; de aceea se și ocupă el bucuros de domenii lingvistice periferice, ca sarda, iudeo-spaniola, spaniola din America etc. El îmbogățește cu fapte cunoștințele noastre despre aceste aspecte ale evoluției lingvistice romanice, precum și despre particularitățile culturii materiale a popoarelor neolatine. El este așadar un cercetător al culturii în cel mai bun înțeles al cuvîntului, chiar dacă se simte atras mai mult de elementul individual și material decît de cel general și ideal." („Mit einer erstaunlichen Sprachbeherrschung verbindet er die ausgebreiteste sprachwissenschaftlich-theoretische Bildung und eine unmittelbar aus den Quellen geschöpfte Kenntnis des Lateins. Hinzu kommt eine Freude am Volkstümlichen, Ortsbürtig-Eigentümlichen, Exotischen fremder Kulturen, nicht zuletzt auch an der Reise an sich, dem Durchqueren abgelegener und unwirtlicher Gegenden: daher behandelt er denn gern sprachliche Randgebiete wie das Sardische, das Judenspanisch, das amerikanische Spanisch usw. Er mehrt unser faktisches Wissen um diese Spezialitäten der romanischen Sprachentwicklung, zugleich auch um die Besonderheiten romanischer Sachkultur — er ist also Kulturforscher im besten Sinne des Wortes, wenn es ihn auch mehr zum Individuellen und Sachlichen als zum Allgemeinen und ideellen zieht.") Iar în *Meisterwerke der rom. Sprachwissenschaft* II, p. 344, unde sînt, de altfel, reproduse și aprecierile de mai sus, tot L. Spitzer spune că, după moartea lui Schuchardt, Wagner rămîne cel mai mare cunoscător de limbi printre romaniștii de astăzi. Lista completă a lucrărilor acestui lingvist (apărute pînă în 1955) o găsim la Giacinto Manuppella, *Bibliografia di Max Leopold Wagner*, Lisboa 1955.

rute în revistele de specialitate, este *Die Hochpyrenäen* de F. Krüger, cu următoarele diviziuni: A. *Landschaften, Haus und Hof*, 2 volume, Hamburg 1936 şi 1939; B. *Hirtenkultur*, Hamburg 1935; C. *Ländliche Arbeit. I. Transport und Transportgeräte*, Barcelona 1936 şi II. *Getreide, Heuernte, Bienenwohnung, Wein- und Ölbereitung*, Hamburg 1939; D. *Die Hausindustrie, Tracht, Gewerbe*, în *VKR* VIII (1935), p. 210 şi urm. şi IX (1936), p. 1 şi urm. În total şase volume, fiecare cu o foarte bogată bibliografie, cu planşe, fotografii şi hărţi, care ajută pe cititor la interpretarea justă şi la adîncirea materialului studiat (cf., între altele, *ZrPh* LXI [1941], p. 395 şi urm., unde sînt recenzate toate). Tot Peninsulei Iberice (bineînţeles, altor regiuni ale ei) îi sînt consacrate, între altele, şi următoarele două lucrări valoroase (şi nu numai prin materialul de fapte discutat şi explicat): José Gonçalo C. Herculano de Carvalho, *Coisas e palavras. Alguns problemas etnográficos e linguísticos relacionados com os primitivos sistemas de debulha na Península Ibérica*, Coimbra 1953 şi Alonso Zamora Vicente, *Léxico rural asturiano. Palabras y cosas de Libardón (Colunga)*, Granada 1953.

Numărul lucrărilor de lingvistică romanică în care se aplică, mai mult ori mai puţin sistematic, principiile metodei „cuvinte şi lucruri“ este mare. De aceea nu pot intra în amănunte aici, unde n-am alt scop decît să informez pe cititor mai ales asupra părţii teoretice a fiecărui curent din disciplina noastră. Voi cita totuşi, deocamdată, cîteva opere, care, fără să aparţină propriu-zis metodei „cuvinte şi lucruri“, se apropie însă de ea prin elementele pe care le conţin, iar unele dintre ele oferă un material imens, care poate fi folosit cu succes în sensul acesta. Astfel avem, pentru Franţa, E. Rolland, *Faune populaire de la France*, Paris 1877-1911 (13 volume) şi *Flore populaire de la France ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folklore*, Paris 1896-1914 (11 volume), iar pentru Italia, A. Garbini, *Antroponimie ed omonimie nel campo della zoologia popolare*, Verona 1919-1925 [1], O. Penzig, *Flora popolare italiana*, Genova 1924 (2 volume) [2] şi G. Pedrotti e V. Bertoldi, *Nomi dialettali delle piante indigene del Trentino e della Ladinia dolomitica, presi in esame dal punto di vista della botanica, della linguistica e del folklore*. Con 100 illustrazioni e 11 cartine, Trento 1930. Autorii acestor opere nu sînt (cu excepţia unuia) lingvişti, aşa că ei ne servesc ca îndrumători numai pentru partea privitoare la „lucruri“, adică la animale şi plante, despre care ne dau ştiri sigure şi neobişnuit de bogate.

Dar avem şi lingvişti specializaţi în domeniul zoologiei şi al botanicii populare, un fel de zoologi-lingvişti şi botanişti-lingvişti, care se ocupă în mod obişnuit de numele animalelor şi ale plantelor, încercînd să le explice cu ajutorul particularităţilor mai caracteristice din existenţa acestora. De asemenea caută să lămurească diverse expresii idiomatice, în care apar nume de plante şi de animale, apoi unele obiceiuri şi credinţe populare în legătură cu aceste ramuri de activitate. Aşa sînt R. Riegler şi V. Bertoldi,

---

[1] Această operă a fost recenzată, împreună cu a lui Penzig, din punct de vedere strict lingvistic, de către J. Jud în *Romania* LII (1926), p. 516 şi urm. Despre Garbini singur, v. şi K. Jaberg, *ZrPh* XLVIII (1928), p. 166 şi urm.

[2] Rolland, în ambele sale opere, citează foarte numeroşi termeni dialectali, de asemenea reproduce multe proverbe şi expresii în legătură cu numirile de plante şi animale, iar Garbini dă şi etimologii. Penzig înregistrează numai numele, fără ca măcar să descrie plantele respective.

primul specialist în faună (cf. *Das Tier im Spiegel der Sprache*, Dresden-Leipzig 1906, precum și numeroase articole publicate în *ASnSpr*, *NSpr*, *WS*, *AR*), celălalt în floră (cf., de pildă, *Un ribelle nel regno dei fiori*, Genève 1923, recenzată, între alții, de G. Pascu, *RCr* V [1930], p. 15 și urm., și cîteva studii întinse apărute în *AR*, *RLiR*[1] ș.a.).

Să nu uităm apoi că monumentala operă inițiată și condusă de către K. Jaberg și J. Jud, care este *Der Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, acordă o atenție deosebită părții relative la „lucruri", cu scopul de a ușura înțelegerea „cuvintelor"; așa se explică faptul că fiecare dintre cele opt volume conține, afară de hărți, numeroase schițe ale obiectelor desemnate de cuvintele respective, precum și anexa etnografică a atlasului, albumul cu fotografii (circa 3000 în total). Ca profesori, Jaberg și Jud au aplicat metoda „cuvinte și lucruri" într-o măsură și mai largă decît în operele lor personale: tezele și alte lucrări ale numeroșilor lingviști care au trecut prin serioasa lor școală tratează adesea subiecte din acest domeniu sau cel puțin se folosesc, oricînd li se ivește prilejul, de această metodă.[2]

Tot aici este locul să amintesc, pentru limba noastră, pe F. Damé, *Încercare de terminologie poporană romînă*, București 1898, pe S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană romînă*, 1883 și *Insectele în limba, credințele și obiceiurilor romînilor*, București 1903, pe Zach. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul romîn*, București 1906 (ed. II 1929), pe Gr. Antipa, *Fauna ichtiologică a Romîniei*, București 1909 și *Pescăria și pescuitul în Romînia*, București 1916, Tudor Pamfile, *Agricultura la romîni*, București 1910 și *Industria casnică la romîni*, București 1910. Ca cercetare strict lingvistică în această direcție trebuie citat G. Pascu, *Nume de plante*, în *RCr* III (1929) și urm. (fragmente dintr-o lucrare de proporții mari, pe care autorul a terminat-o, fără s-o poată publica în întregime înainte de a muri).

Gheorghe Giuglea

Avem și în romînește încercări de a aplica metoda „cuvinte și lucruri". Este, în primul rînd, studiul lui G. Giuglea din *Dacor* II (1921-22), p. 327 și urm., intitulat *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic*. Autorul discută o serie de elemente lexicale romînești, precum *strungă*, *a băga*, *a zgribuli*, *nastur* etc., pe care le

---

[1] În vol. II (1926) al acestei reviste, p. 137 și urm., Bertoldi a publicat un articol intitulat *Parole e idee: Monaci e popolo, „calques linguistiques" e etimologie popolari*, care merită să fie amintit și pentru discuțiile de principiu, în legătură cu problema care ne preocupă în acest loc, și pentru introducerea doctrinei lui Gilliéron (v. cap. III al acestei cărți) în cercetarea terminologiei botanice

[2] Jaberg însuși a publicat lucrări similare: *Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden*, în *Bündnerisches Monatsblatt*, 1922, p. 33 și urm. (cf. și W. Meyer-Lübke, *Über die Dreschgeräte*, în *WS* I [1909], p. 211 și urm.) și *Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania*, în *WS* IX (1926), p. 137 și urm. (deja în broșura sa *Die Sprachgeographie*, Aarau 1908, p. 13 și urm. se ocupase Jaberg de chestiunea tratată în acest ultim studiu). Deoarece între concepția care stă la baza metodei „cuvinte și lucruri" și „idealismul" lui Vossler (vezi capitolul următor) există unele atingeri, amintesc aici lucrarea lui G. Rohlfs, *Sprache und Kultur*, Braunschweig 1928, recenzată defavorabil de Vossler (în *DL* XLIX [1928], col. 421 și urm.) și „apărată" de autorul ei (în *ZfrzSpr* LI [1928], p. 355 și urm.). Această polemică interesează direct discuția de față, întrucît se referă, în ce privește școala „idealistă", la posibilitatea de a studia cuvintele în legătură cu conținutul lor abstract, cu „ideea" pe care o exprimă.

socoteşte de origine germanică. Mai cu seamă pentru cel dintîi aduce în sprijinul teoriei sale o mare bogăţie de material informativ, cules, adesea direct, din viaţa păstorească, şi care totuşi nu convinge. Căci etimologia *strungă*<v. germ. *stanga* + lat. *ruga* are în ea ceva artificial, care aminteşte de construcţiile neogramaticilor în domeniul acesta, şi poate fi acceptată cu atît mai greu, cu cît A. Philippide, *Originea Romînilor* I, p. 442 şi urm., a propus o explicaţie, după mine, convingătoare: trac. **strunga*, al cărui radical este *sru-*, *stru-* „curgere, scurgere", acelaşi ca în numele de ape *Strumon*, *Istrus*; cf. sinonimele *gîrlici*, derivat de la *gîrlă*, şi arom. *arîstoacă*, de la rad. slav *tok-*, *tek-* „a curge". (Etimologia lui Philippide a fost reluată de P. Skok, în *ZrPh* IV [1934], p. 444.) De altfel întreg studiul lui Giuglea, care merită a fi luat în consideraţie pentru osteneala autorului de a aplica sistematic metoda „cuvinte şi lucruri" în lingvistica romînească, precum şi pentru atitudinea-i aşa de hotărîtă în favoarea influenţei vechi germane asupra limbii noastre, suferă de cusurul pe care L. Spitzer, *Meisterwerke der rom. Sprachwissenschaft* I, p. 271, îl găseşte lucrării lui Meringer, *Zu französisch l a n d i e r* (*ibidem*, p. 221 şi urm.): „Cred, aşadar, că rezultatele la care a ajuns Meringer nu sînt încă sigure, totuşi mi se pare instructiv chipul cum observarea lucrurilor făcută de un „realist" ca Meringer poate duce la o construcţie lingvistică şi cum aceeaşi observare a lucrurilor poate, cîteodată, să deruteze şi să ducă la idei preconcepute pe un învăţat (în cazul cînd etimologia lui Meringer trebuie, într-adevăr, respinsă)." [1]

Pot fi amintite aici, întrucît se referă tot la limba romînă, următoarele lucrări: G. Weigand, *Die Terminologie der Molkerei*, în *Jber.*, vol. XVI (1910), p. 213 şi urm.; H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen*, *ibidem*, vol. XIX-XX (1913), p. 65 şi urm.; Al. Bocăneţu, *Terminologia agrară în limba romînă*, în *CCosm* II-III (1925-26), p. 121 şi urm.; N. Drăganu, *Cuvinte şi obiceiuri*, în *AAF* II (1933), p. 1 şi urm. Cf. şi P. Skok, *Etudes de vocabulaire balkanique*, în *RBalk* II (1936), p. 31 şi urm.

Întrucît se referă la un teritoriu lingvistic foarte strîns legat de-al nostru, amintesc aici şi cartea lui N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin-Leipzig 1923, care interesează, sub atîtea raporturi, lingvistica romînească. [2] Iată titlurile celor patru mari capitole ale acestei opere: 1) drept, moravuri, credinţe; 2) casa şi obiectele ei; 3) peisajul şi vegetaţia (arbori de pădure, plante de cultură şi alte lucruri din domeniul florei); 4) creşterea vitelor, nume de animale.

---

[1] „Ich halte das Ergebnis Meringers also noch nicht für gesichert, immerhin ist es lehrreich, wie eine sachliche Beobachtung des Realienforschers Meringer dennoch zu einer linguistischen Konstruktion führen, wie möglicherweise die sachliche Beobachtung auch verwirrend, voreinnehmend wirken kann (falls Meringers Etymologie wirklich abzuweisen ist)."

[2] A fost recenzată, ca să citez numai lingvişti romîni, de S. Puşcariu, *Dacor* III (1923), p. 817 şi urm.; O. D.[ensusianu], *GS* I (1923-24), p. 335 şi urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXI (1924), p. 75 şi urm.; G. Pascu, *AR* IX (1925), p. 300 şi urm.

Rudolf Meringer n-a contribuit la înnoirea lingvisticii numai prin entuziasmul şi stăruinţa cu care a studiat vreme de peste treizeci de ani cuvintele împreună cu lucrurile. O atenţie aproape tot aşa de mare a acordat acest învăţat şi schimbărilor provocate în limbă de stările sufleteşti de ordin emoţional (în sens larg), care stăpînesc în diverse momente pe vorbitori şi care ar putea fi numite cu un singur cuvînt afectivitate. Meringer a plecat de la constatarea că omul întrebuinţează unul şi acelaşi cuvînt în tot felul de împrejurări, care nu sînt niciodată absolut identice. Starea psihică a vorbitorului este influenţată de aceste împrejurări, ceea ce are drept efect o modificare, la început imperceptibilă, apoi din ce în ce mai pronunţată, a materialului lingvistic. De altminteri, sufletul nostru, chiar cînd mediul înconjurător nu intră în joc, primeşte de la starea psihologică şi fiziologică a întregului organism felurite impulsiuni, care de asemenea pot cauza modificări în vorbirea zilnică. Aceste modificări ating atît sunetele, cît şi înţelesul cuvintelor. Aşa, ca să dau un exemplu de transformare semantică dintre cele găsite la Meringer, termenii întrebuinţaţi în diferite limbi pentru „a trebui“ aveau la început de tot un sens foarte îndepărtat de cel actual. Numai cu timpul au căpătat nuanţa de „silă“ pe care o constatăm astăzi la cuvinte înrudite, ca „muncă“, „lucru“, „temă“, „lecţie“, corvadă“, din pricină că oamenii însărcinaţi să săvîrşească astfel de acţiuni sînt, în orînduirile sociale bazate pe exploatare, obligaţi (de alţii) să le execute: sclavii şi, mai tîrziu, iobagii erau la dispoziţia stăpînilor, deci trebuiau să muncească pentru aceştia. O situaţie asemănătoare din punct de vedere pur psihologic au elevii, studenţii, soldaţii etc., cărora li se cere de către cei însărcinaţi cu îndrumarea lor să facă anumite lucruri, care nu plac totdeauna. Starea aceasta de neplăcere, de nemulţumire, de dezgust şi silă modifică pe nesimţite înţelesul cuvintelor respective pînă la o transformare aproape completă a semnificaţiei lor iniţiale. [1]

Meringer s-a ocupat şi de schimbările fonetice şi de cele semantice la baza cărora se află drept cauză afectivitatea. Iată cîteva dintre lucrările lui în această direcţie: *Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie*, Stuttgart 1895 (în colaborare cu K. Mayer); *Aus dem Leben der Sprache. Versprechen, Kindersprache, Nachahmungstrieb*, Berlin 1908; *Sprache und Seele*, [2] în *WS* VII (1921), p. 21 şi urm.; *Die innere Sprache in der Erregung*, *ibidem*, p. 50 şi urm.; *Die täglichen Fehler im Sprechen, Lesen und Handeln*, în *WS* VIII (1923), p. 122 şi urm. ş.a. În primele două, autorii discută un mare număr de greşeli de vorbire şi de citire, încercînd o explicare a lor în sensul ideilor arătate aici mai sus.

[1] Să se compare originea şi sensul termenilor pentru „muncă“ în diverse graiuri omeneşti (v., de pildă, articolul lui Iorgu Iordan, *Noţiunea „muncă“ în limbile romanice* din *Arhiva* XXIX [1922], p. 216 şi urm. şi pe acela al lui C. Racoviţă, *BL* VII [1939], p. 96 şi urm. În explicarea modificării semantice a termenilor pentru „muncă“ autorul acestui din urmă articol invocă — şi are dreptate — relaţiile de producţie, adică, în fond, lupta de clasă: munca depusă de exploataţi în folosul exploatatorilor trebuie să trezească la cei dintîi nemulţumire, revoltă şi alte asemenea stări de spirit, care duc în mod inevitabil la schimbări de sens ca cele aici în discuţie).

[2] Acest titlu ne aminteşte foarte bine de numele revistei *Grai şi suflet*, întemeiată şi condusă (1923-1938) de Ovid Densusianu; totuşi semnificaţia dată de lingvistul romîn acestei îmbinări de cuvinte este alta.

A doua conține și un bogat material adunat din vorbirea copiilor, care, se știe, comit în mod obișnuit greșeli de vorbire, deși la dînșii cauza principală trebuie căutată în faptul că nu sînt încă deplin stăpîni pe limbă. Meringer crede că erorile lingvistice de soiul celor observate de el au importanță în evoluția unei limbi date, ceea ce A. Meillet, *BSL* XVI (1908-1910), p. LXVII și urm., contestă, și pe bună dreptate. Articolele din *Wörter und Sachen* reiau unele dintre chestiunile tratate deja în cărțile precedente, ținînd seamă fie de lucrări asemănătoare, datorite altor învățați, fie de modul cum faptele constatate de Meringer au fost interpretate de alții. Căci problema pusă de el a atras numeroși oameni de știință, lingviști sau nu, care au crezut că trebuie să-și spună cuvîntul. Printre aceștia merită a fi pomenit, în primul rînd, creatorul psihanalizei, S. Freud, ale cărui păreri despre greșelile lingvistice au influențat pe unii reprezentanți ai disciplinei noastre.

Freud a publicat, în *Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie* X (-901), p. 1 și urm., un studiu, *Zur Psychopathologie des Alltagslebens (Vergessen, Versprechen, Vergreifen), nebst Bemerkungen über eine Wurzel des Aberglaubens*, unde folosește, între altele, materialul lingvistic din *Versprechen und Verlesen* (cf. aici mai sus), pe care însă îl explică altfel decît Meringer. Pe cînd acesta vede cauza celor mai multe greșeli de vorbire și scriere în cuvintele care aparțin aceleiași fraze ca și cuvîntul pronunțat ori scris greșit,[1] Freud acordă, potrivit concepției sale cunoscute, o atenție neobișnuit de mare așa-ziselor „Nebengedanken", gînduri ascunse, care există în subconștient și influențează asupra celor ce avem de spus. Și Meringer atribuise unele erori lingvistice acestei cauze. Freud însă îi exagerează mult importanța, căutînd în ea izvorul mai tuturor fenomenelor de acest fel și afirmînd că în absolut toate cazurile avem a face cu refularea unor anumite stări sufletești, care, împotriva voinței noastre, revin, fără să ne dăm seama, și influențează gîndirea și, prin urmare, spusele noastre. Așa, de exemplu, uitarea și apoi stîlcirea unor nume proprii, explicată lingvistic de Meringer, cu ajutorul cuvintelor ale căror imagini trec prin mintea noastră în clipa cînd trebuie să pronunțăm numele respective, este pusă de Freud pe socoteala altor nume, asemănătoare, care apar în conștiință și, din diverse motive, ne produc dezgust. Altă dată se uită nume care ating în sufletul vorbitorului un complex personal, de pildă Freud însuși nu-și putea aminti în mod obișnuit numele *Nervi*, din pricină că avea

---

[1] Cît de justă este adeseori această explicație, dovedește împrejurarea că s-a observat de mult cum cuvintele care sînt legate sintactic între ele se influențează reciproc, mai ales atunci cînd seamănă din punct de vedere fonetic. Observația au făcut-o oamenii de rînd, care au căutat s-o utilizeze cu scopul de a provoca rîsul. Se cunosc numeroase fraze alcătuite intenționat din cuvinte în așa fel alese, încît să fie greu de pronunțat fără greșeală, tocmai fiindcă sunete de-ale unuia se pot amesteca printre sunetele celorlalte. Iată două exemple romînești: 1) *capra sare piatra, piatra crapă-n patru; crape capul caprei mele, cum a crăpat piatra-n patru*, pe care în special copiii îl întrebuințează ca mijloc de a pune la încercare vreun prieten mai naiv; 2) *nu-i anevoie a zice bou breaz bîrlobreaz, dar e anevoie a dîrlobîrlobrezi dîrlobîrlobrezitura din oile dîrlobîrlobrezeanului* (citat de A. Philippide, *VRom*, iulie-septembrie 1915, p. 161, după I. Zanne, *Proverbele romînilor* II, p. 539). Pentru exemple nemțești analoge, cf. H. Güntert, *Grundfragen der Sprachwissenschaft*, Leipzig 1925, p. 32, 33 și H. Weimer, *Psychologie der Fehler*, ed. II, Leipzig 1929, p. 56.

des a face cu boli nervoase, sau uita, la un moment dat. numele de localitate *Rosenheim*, pentru că tocmai atunci vizitase pe soră-sa *Rosa* acasă la dînsa („Heim" înseamnează în nemțește „cămin", deci *Rosenheim* ar putea avea și înțelesul de „căminul Rozei").

Meringer combate. cu drept cuvînt, astfel de interpretări, care i se par neverosimile și unilaterale, deja în *Aus dem Leben der Sprache*, dar Freud le-a menținut și în edițiile ulterioare ale lucrării sale, așa că Meringer a crezut necesar să le discute din nou în *WS* VIII (1923), p. 122 și urm.

Un punct de vedere mijlociu. între Meringer și Freud, dar cu înclinații vădite pentru acesta din urmă. reprezintă germanistul H. Sperber în lucrările sale *Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache* din revista *Imago*, Wien 1912, nr. 5 (cf. L. Spitzer, *WS* V [1913], p. 206 și urm.), *Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung*, Halle a. S. 1914 și *Einführung in die Bedeutungslehre*, Bonn-Leipzig 1923 (în special p. 38 și urm.). Meringer îl combate și pe acesta (v. *WS* VII [1921]. p. 21 și urm.), susținînd că cele mai multe greșeli de vorbire sînt de natură pur fonetică și n-au nici o legătură cu refularea gîndurilor noastre. În același articol (din *WS* VII, p. 21 și urm.), Meringer se ocupă și de alți lingviști care au tratat chestiuni asemănătoare, ca, de ex., F. N. Finck, *Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung*, Marburg 1899. *Die Klassifikation der Sprachen*. Marburg 1901, *Die Haupttypen des Sprachbaus*, Leipzig 1910 [1] și E. Lewy: primul a încercat să clasifice limbile pămîntului după temperamentul popoarelor care le vorbesc, iar celălalt, în *Zur Sprache des alten Goethe. Ein Versuch über die Sprache des Einzelnen*, Berlin 1913. a căutat să explice cu ajutorul vîrstei și tot pe baze psihanalitice anumite particularități stilistice din operele aparținînd epocii de bătrînețe a marelui scriitor german. În toate lucrările autorilor citați aici Meringer găsește o idee justă: la producerea vorbirii ia parte foarte activă individualitatea noastră, adică starea sufletească dintr-un moment dat, căreia Meringer îi spune „Erregung" („excitație; emoție", în cel mai larg înțeles). [2] Fără acest factor psihic, vorbirea nu-i posibilă. Dintr-o sursă asemănătoare provine alt element, care joacă, după Meringer, un rol însemnat în felul de a vorbi al oamenilor, anume moda sau imitația. Caracterul flegmatic atît de lăudat al englezilor se explică mai puțin prin temperament decît prin educație, prin voința de a părea flegmatici. Tot așa, crede Meringer, limba nemțească din Germania propriu-zisă a fost într-o vreme puternic influențată de ofițeri: vorbirea curentă a unei mase impunătoare de germani se tră-

---

[1] Meringer discută mai ales ideile din *Die Klassifikation*... Titlul primei opere a lui Finck amintește de teoriile lui K. Vossler din *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, de care mă voi ocupa în capitolul imediat următor. După Pätsch, *op. cit.*, p. 9-10, Finck se bazează, în lucrările sale, pe ideile lui W. v. Humboldt, greșit înțelese.

[2] În ciuda aparențelor, Meringer nu-și însușește ideea „psihanalitică" a lui Freud, pe care am văzut că-l combate. „Vorbirea interioară", așa cum o înțelege el, arată clar, fie și indirect, că acest lingvist își dă seama de imposibilitatea existenței unor „gînduri nude", neîmbrăcate în haină fonetică: noțiunea care se ivește în mintea noastră apare sub forma sonoră a cuvîntului respectiv, așa cum se găsește acesta în limbă, cu singura deosebire că nu e rostit, că sunetele lui alcătuitoare nu se realizează în mod concret, material.

dează a fi imitată după aceea a ofițerilor, care, înainte de primul războ. mondial, se bucurau de un prestigiu extraordinar. [1]

Interesant prin unele idei pe care le conține este și articolul lui Meringer din *WS* VII (1921), p. 50 și urm., intitulat *Die innere Sprache in der Erregung*. Chiar cînd nu rostim nici un cuvînt, există în noi un fel de vorbire interioară: ne amintim anumite lucruri și parcă le-am exprima în gînd; imediat ce începem a vorbi, aceste amintiri, care trăiesc viguros în adîncul sufletului nostru, își exercită, fără să știm, influența asupra celor ce spunem. [2]

Despre rolul afectivității în vorbirea omenească va mai fi vorba în cursul cărții de față (v. capitolul despre școala lingvistică franceză, paragrafele privitoare la Ch. Bally și la „argou", unde se va arăta, de pildă, că chestiunea poate fi discutată și din alte puncte de vedere). Aici trebuie adăugat numai faptul că, dintre romaniști, L. Spitzer este acela care acordă mult loc afectivității, sub toate formele, în studiile sale lingvistice (de altfel stilistica și etimologia, domeniile cultivate de el cu predilecție, sînt foarte potrivite pentru asemenea cercetări). Dar și la mulți alții se poate observa, într-un grad mai mare ori mai mic, luarea în considerație a elementului afectiv, mai ales că influența acestuia se extinde asupra tuturor părților constitutive ale vorbirii omenești, printre ele, și fonetica. [3] Cu titlu de informație citez aici pe J. Marouzeau, *Accent affectif et accent intellectuel* (ap. L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 69 și urm.). [4] Principiul general al afectivității, aplicabil și în fonetică și în celelalte sectoare ale limbii, îl constituie abaterea de la diversele „reguli", pe care le respectăm totdeauna cînd nu sîntem stăpîniți de stări sufletești afective. În sintaxă, de exemplu, abaterea constă în schimbarea

---

[1] Încă de mult s-a remarcat că felul de a vorbi al ofițerilor germani exercita o adîncă influență asupra unui mare număr de locuitori ai Germaniei, în special asupra funcționarilor, profesorilor, negustorilor, femeilor, ba chiar și asupra fetelor, indiferent, aproape, de vîrstă. (Cf. H. Sperber, *WS* XII [1929], p. 183.)

[2] După cum vedem, Meringer pare a se apropia de Freud, pe care-l combătuse mai înainte. (E adevărat însă că ceea ce a nemulțumit pe Meringer la acesta din urmă a fost mai ales generalizarea explicațiilor psihanalitice la toate fenomenele lingvistice în discuție.)

[3] Că sunetele se pot schimba din pricina stărilor de spirit afective dovedesc, de pildă, cuvintele romînești *demon* și *diavol*, devenite, în anumite împrejurări, *dimon*, resp. *ghiavol* (v. Iorgu Iordan, *Demon*, în *Dacor* VII [1931-33], p. 140 și urm.).

[4] Acest autor a mai scris, în aceeași ordine de idei, un mic articol, *Deux aspects de la langue vulgaire: langue expressive et langue banale* (în *BSL* XXVIII [1927-28], fasc. 2, p. 63 și urm.), unde insistă asupra faptului că și oamenii simpli se pot împărți, la fel cu intelectualii, în două categorii: unii care recurg bucuros la limbajul afectiv și alții care, din cauze sociale, psihologice ș. a., evită cuvintele prea expresive și se folosesc de limba „banală", adică obișnuită sau, cu unul dintre termenii menționați ceva mai sus, „obiectivă". Intenția lui Marouzeau a fost să precizeze următorul lucru: vorbirea populară nu-i totdeauna afectivă, după cum cea cultă nu-i totdeauna pur intelectuală (cf. cap. IV din această carte, paragraful privitor la Ch. Bally). W. v. Wartburg, în *ZrPh* LV (1935), p. 252, propune termenul „accent volontaire" în loc de „accent intellectuel", pentru motivul că la baza acestui accent stă tendința, adică „voința", vorbitorului de a se exprima clar. Așa se explică accentuarea cuvintelor respective pe silaba inițială. Cu privire la articolul lui Marouzeau citat în text, cf. cele spuse în *FM* I (1933), p. 61 și urm. și II (1934), p. 123 și urm.

ordinii cuvintelor: se știe că adjectivul pus după substantiv are valoare intelectuală, indică o calitate obiectivă, pe cînd, așezat înainte, el capătă o valoare afectivă, exprimă o apreciere subiectivă. Altă caracteristică a fenomenelor lingvistice de acest fel este că ele se uzează repede, pierzîndu-și forța expresivă, și atunci devin elemente gramaticale, regulate și general răspîndite. Cu alte cuvinte, afectivitatea este un creator de gramatică. Să se compare discuția din cap. IV al cărții de față, cu privire la lucrările lui Ch. Bally.

Printre ceilalți romaniști trebuie menționat, în primul loc, G. Gröber, care, în *Grundriss der romanischen Philologie* I, ed. II, p. 272 și urm., distinge tranșant vorbirea logică (el îi spune „objektive Darstellung") de cea afectivă („subjektive Gedankendarstellung"), punînd astfel bazele întregii cercetări de mai tîrziu, cel puțin în ce privește sintaxa afectivă (cf. L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 66 și urm., 335-36). Iată un pasaj din studiul citat aici: „Vorbirea afectivă se deosebește de cea intelectuală prin faptul că ea lasă neexprimat, înlocuind prin pauze, intonație și gesturi, sau întregind prin context și situație, ceea ce ultima redă explicit; prin faptul că ea repetă ceea ce e suficient să spui o dată pentru a fi clar înțeles; apoi prin faptul că pentru ceea ce are de spus folosește alte denumiri decît cele strict obiective, cît și prin faptul că își plasează elementele în acele locuri ale frazei care, în vorbirea intelectuală, sînt rezervate altor părți de propoziție." [1] Afară de Gröber merită să fie amintiți Elise Richter, *Grundlinien der Wortstellungslehre* (în *ZrPh* XL [1920], p. 9 și urm.) și E. Lerch, *Typen der Wortstellung* (în *Idealistische Neuphilologie. Festschrift für Karl Vossler*, Heidelberg 1922, p. 85 și urm.). Aceștia din urmă studiază influența afectivității numai asupra ordinii cuvintelor în frază. Prima vorbește *(loc. cit.*, p. 17) de „o topică personală («subiectivă»), care nu ține seamă de «reguli»", și de „o topică «obiectivă», care se supune «regulilor»" [2] (una mereu schimbătoare, cealaltă fixă), iar Lerch de „o topică impulsivă" și „o topică adaptată la auditor" [3]: alți termeni pentru noțiunile „intelectuală" și „afectivă". Amîndoi constată însă și alte tipuri de așezare a membrelor frazei. Și cu privire la topică, tot Gröber trebuie socotit drept un precursor, cum arată, între altele, afirmația următoare *(loc. cit.*, p. 273): „În același fel (ca și topica adverbului față de verb) se explică poziția dublă a adjectivului atributiv față de substantiv, în sensul că, pus în urma acestuia ... adjectivul îl determină din punct de vedere intelectual, pe cînd pus înaintea lui, îi atribuie o însușire apreciată subiectiv ... Pe de altă parte, se înțelege de la sine că adjectivele de care afectivitatea e indisolubil legată, întrucît ele exprimă valori indiscutabile, ca *bon*, *mauvais*, *beau*, *joli*, *vieil* etc., se pun numai

[1] „Von der verstandesmässigen unterscheidet sich die affektische [Redeweise] darin, dass sie ungesagt lässt, und durch Pause, Ton und Gebärde ersetzt oder aus Zusammenhang und Situation ergänzen lässt, was jene ausspricht; dass sie wiederholt sagt, was zur deutlichen Auffassung einmal zu sagen genügt; ferner darin, dass für das zu Sagende andere als die sachlichen Benennungen gewählt werden, oder darin, dass etwas an einer Stelle gesagt wird, die in verstandesmässiger Rede anderen Satzgliedern vorbehalten ist." (P. 275.)

[2] „Persönliche «subjektive» Wortfolge oder rücksichtslose" și „sachliche «objektive» Wortfolge oder rücksichtsvolle."

[3] „Impulsive Wortstellung" și „auf den Hörer eingestellte Wortstellung."

după substantiv, atunci cînd cu ajutorul lor trebuie să se facă o distincţie logică." [1] Cf. şi W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg 1931, p. 37.

Am ajuns la sfîrşitul capitolului despre lingvistica romanică în cursul veacului al XIX-lea. Am văzut cum a început această disciplină ca ştiinţă adevărată, care au fost reprezentanţii ei cei mai iluştri, cu operele lor mai importante, ce probleme au preocupat-o şi ce atitudine principială au luat faţă de ele unii sau alţii dintre romaniştii de seamă. Se înţelege că n-am putut separa disciplina noastră de aceea mai vastă, din care s-a născut ea însăşi acum peste o sută de ani, de indo-europenistică, adică, nu numai pentru că, teoretic, este păgubitor să stabilim hotare despărţitoare între diversele ramuri ale lingvisticii, ci şi din altă cauză: pînă pe la sfîrşitul secolului trecut romanistica s-a dezvoltat în dependenţă, adesea foarte strictă, de lingvistica indo-europeană, care, graţie vechimii mai mari şi altor însuşiri caracteristice, s-a bucurat de un prestigiu neobişnuit în ochii învăţaţilor. Tot aşa a trebuit, împotriva titlului prezentului capitol, să trec şi dincoace de anul 1900: reprezentanţii disciplinei noastre, fie partizani, fie adversari ai şcolii neogramatice, care domină ultimul sfert al veacului al XIX-lea, nu şi-au întrerupt activitatea o dată cu începutul secolului actual, ci au continuat să lucreze şi după acest termen, astfel că se impunea să le urmăresc opera ştiinţifică şi dincoace de limita în timp fixată prin titlul capitolului.

Rămîne acum să studiez curentele principale care stăpînesc lingvistica romanică în momentul de faţă. Ţin să precizez două lucruri, pentru a evita eventuale interpretări greşite [2] cu privire la procedeul întrebuinţat în prezenta lucrare. Mai întîi, din faptul că în paginile următoare neogramaticii sînt lăsaţi la o parte nu trebuie trasă concluzia că aceştia au încetat de a mai exista, nici că importanţa lor ar fi neglijabilă în comparaţie cu a adepţilor celorlalte şcoli. Dimpotrivă, un număr considerabil de romanişti continuă a fi credincioşi tradiţiei, lucrînd în sensul predecesorilor, deşi — se cuvine să adaug acest amănunt, spre onoarea lor şi pentru respectul adevărului — ei şi-au însuşit, cu sau fără voie, multe dintre principiile şi

---

[1] „Auf dieselbe Weise (wie die Stellung des Adverbiums dem Verbum gegenüber) erklärt sich auch die Doppelstellung des attributiven Adjektivs beim Nomen, dass es nachgestellt... verständnismässig distinguiert, während es, vorangehend, dem Substantiv eine Eigenschaft, subjektiv bewertend, attribuiert... Anderseits versteht sich, dass Adjektive, mit denen die Empfindung unzertrennlich verbunden ist, weil sie indiskutable Werte bezeichnen, wie *bon, mauvais, beau, joli, vieil* usw., dem Substantiv nur nachfolgen, wo sie logisch unterscheiden sollen."

[2] Cum a făcut W. Meyer-Lübke, care, ocupîndu-se în *RLiR* I (1925) de articolul meu *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* (v. *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*, Heidelberg 1924), îmi reproşează (p. 11) că am distrus... „cu un gest elegant" şcoala veche a romaniştilor, în sensul că am vorbit prea puţin despre ea. Atitudinea mea avea la bază ideea, nemărturisită, deoarece mi se părea înţeleasă de la sine, că într-un articol, care are de obiect „starea a c t u a l ă a lingvisticii romanice", atenţia principală trebuie îndreptată spre curentele noi, ca mai caracteristice pentru atmosfera disciplinei în discuţie şi mai puţin lămurite, mai puţin accesibile decît cele vechi. Dar că am recunoscut, pe scurt, fireşte, căci nu era posibil altfel, valoarea şcolii neogramatice sau istorice, chiar pentru timpurile de faţă, se poate lesne vedea din cele ce spun la p. 620 şi urm. ale lucrării citate.

metodele cele noi. Și totuși îi voi trece cu vederea în discuțiile ce urmează pentru aceste două serioase motive: teoriile neogramaticilor le-am discutat deja cît se poate de amănunțit, de aceea o revenire asupra lor ar însemna să repet lucruri cunoscute; în același timp, reprezentanților cu adevărat străluciți ai neogramaticilor le-am acordat în paginile precedente locul pe care îl merită.

Celălalt punct care are nevoie de precizări este următorul. Mulți dintre lingviștii pomeniți mai departe, deși inovatori, nu rup în întregime legăturile cu trecutul. Mai ales F. de Saussure și majoritatea celor pe care-i vom studia la un loc cu el trebuie considerați, în unele privințe, drept continuatori ai neogramaticismului din secolul trecut. Dar, alături de ideile primite de la predecesori, acești lingviști au introdus în operele lor numeroase altele, pe care nu le găsim mai înainte de dînșii, și de aceea trebuie să le socotim ca adevărate inovații în știința limbii. Afară de aceasta, anumite elemente din doctrina lor, de pildă concepția sociologică a limbajului (reprezentată mai cu seamă prin A. Meillet) sau luarea în considerație a elementului afectiv din limbajul omenesc, care a dus la crearea unei discipline lingvistice noi, stilistica (Ch. Bally), s-au dovedit extrem de fecunde prin influența exercitată asupra studiilor noastre, datorită, probabil, și faptului că ele corespundeau spiritului vremii, ca să mă servesc de echivalentul romînesc al termenului german „Zeitgeist", întrebuințat de Fr. Schürr în titlul lucrării sale *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922, ed. II tot acolo, 1925.[1]

---

[1] Asupra curentelor mai noi din disciplina noastră să se compare următoarele studii și articole, care nu-mi sînt toate cunoscute din lectură proprie: W. Meyer-Lübke, *Die Ziele der romanischen Sprachwissenschaft*, Wien 1906; J. J. Salverda de Grave, *Quelques observations sur l'évolution de la philologie romane depuis 1884* (cf. *Moyen-Age*, nov.-dec. 1907, p. 355); S. Pușcariu, *Probleme nouă în cercetările lingvistice* (în *CL* XLIV [1910], p. 452 și urm., 523 și urm.); A. Franz, *Neuphilologische Strömungen. Überlegungen zum 17. Allgemeinen Deutschen Neuphilologentag*, Halle 1920; O. Schultz-Gora, *Die deutsche Romanistik in den zwei letzten Jahrzehnten* (în *ASnSpr* CXLI [1921], p. 208 și urm.); S. Pușcariu, *Probleme nouă în cercetările lingvistice* (în *CR* I [1922], p. 73 și urm.); Ov. Densusianu, *Orientări nouă în cercetările filologice* (în *GS* I [1923-24], p. 1 și urm.); S. Pușcariu, *Dicționarul Academiei* (în *MAR*, Secția Literară, seria a III-a, tom. III, p. 208 și urm.); M. Friedwagner, *Romanische Philologie. Wege und Ziele* (în *Frankfurter Universitätskalender für das Studienjahr 1924-25*); G. Bertoni, *Nuovi orientamenti linguistici* (în *Leonardo* II [1926], fasc. II); Idem, *Indirizzi e orientamenti della filologia romanza* (în *AR* XIII [1929], p. 209 și urm.); H. Güntert, *Zum heutigen Stand der Sprachforschung* (în *WS* XII [1929]); Christian Rogge, *Der Notstand der heutigen Sprachwissenschaft*, München 1929 (cf. recenzia lui H. Rheinfelder, în *ZrPh* LV [1935], p. 227 și urm.); B. Terracini, *Correnti vecchie e nuove della linguistica storica contemporanea* (în *Atti della Società Italiana per il Progresso delle Scienze*, XVIII Riunione, settembre 1929, Pavia 1929); G. Ipsen, *Sprachphilosophie der Gegenwart*, Berlin 1930; N. Maccarrone, *Principi e metodi nella linguistica storica* (în *RLiR* VI [1930], p. 1 și urm.); W. Meyer-Lübke, *Romanische Philologie* (în *Aus 50 Jahren deutscher Wissenschaft. Fr. Schmidt Ott dargebracht*, Berlin 1930, p. 232 și urm.); Ed. Hermann, *Der heutige Stand der Sprachwissenschaft* (în *ZD* XLV [1931], p. 145 și urm.); M. de Paiva Boléo, *Orientações da Filologia românica na Alemanha e o Seminário Românico de Hamburg* (în *Biblos*, mai-iunie 1931); S. Pușcariu, *Linguistica modernă și evoluția ei* (în *ȚB* 1931, nr. 1); H. Hatzfeld, *Neuere Aufgaben der romanischen Philologie* (în *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Geistesbildung* VIII [1932], p. 432 și urm.); A. Schiaffini, *Linguistica neolatina* (în *NA*, 1 iulie și 16 sept. 1932); L. Spitzer, *L'état actuel des études romanes* (în *Revue d'Allemagne* VI [1932], p. 572 și urm.); G. Bertoni, *I nuovi problemi della linguistica romanza* (în *RLiR* IX [1933], p. 169

Iată ordinea în care voi discuta activitatea celor trei şcoli principale din romanistica contemporană: 1) „Idealismul" lui K. Vossler; 2) Geografia lingvistică (J. Gilliéron); 3) Şcoala lingvistică franceză (F. de Saussure). La acestea se vor adăuga, sub formă de anexe, ramuri de însemnătate mai puţin mare, fie derivate direct din trunchiul celor dintîi, fie numai în strînsă legătură cu ele.

şi urm.); Fr. Neubert, *Gegenwartsaufgaben der Romanistik* (în *NMon* IX [1938], p. 81 şi urm.); V. Bertoldi, *Questioni di metodo nella linguistica storica*, Napoli 1939; G. Devoto-C. Battisti, *Il contributo italiano agli studi nel campo della linguistica negli ultimi cento anni* (în *Un secolo di progresso linguistico*, vol. VI, Roma 1939); W. Horn, *Neue Wege der Sprachforschung*, Marburg 1939; W. v. Wartburg, *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle a.S. 1943 (cf. şi traducerea franceză: *Problèmes et méthodes de la linguistique*, Paris 1946); Fr. Schubel, *Aufgaben und Ergebnisse der allgemeinen Linguistik* (în *SN* XX [1947-48], p. 49 şi urm.).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL II

ŞCOALA IDEALISTĂ SAU ESTETICĂ A LUI K. VOSSLER

Teoriile lingvistice ale lui Vossler

Unul dintre cei mai înverşunaţi adversari ai neogramaticismului a fost Karl Vossler (1872-1949). Bazat pe unele dintre ideile lui W. v. Humboldt şi ale lui Schuchardt, pe rezultatele la care au ajuns, observînd realitatea lingvistică, un Rousselot şi un Gauchat, pe doctrina estetică a lui Croce şi pe propriile sale cercetări, K. Vossler ia încă de la începutul activităţii sale lingvistice atitudine contra şcolii vechi, a neogramaticilor. Părerile sale asupra problemelor care am văzut că formează obiectul dezbaterilor de ordin teoretic în disciplina noastră le găsim într-o serie de lucrări apărute cu începere din anul 1904. Voi analiza, pe scurt, conţinutul lor, luîndu-le în ordine cronologică.

Atacul l-a deschis cu *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1904, care, în multe privinţe, poate fi socotit drept manifestul şcolii idealiste. Pentru Vossler lingvistica este o d i s c i p l i n ă i s t o r i c ă [1], întocmai ca şi pentru neogramatici, cu deosebirea, esenţială, că trebuie să ne conducem în studiul vorbirii omeneşti după principii „idealiste", nu „pozitiviste". În concepţia lui Vossler, „p o z i t i v i s m" înseamnă a cerceta faptele de limbă ca scop în sine şi, deci, a face din operele lingvistice o colecţie cît mai bogată de material [2], pe cînd „i d e a l i s m" înseamnă a descoperi legăturile de cauzalitate dintre fenomene.

---

[1] Şi în sensul de ştiinţă a „spiritului" sau noologică (germ. „Geisteswissenschaft"), dar şi în acela, obişnuit, de disciplină care studiază evoluţia unor anumite fenomene de-a lungul veacurilor.

[2] Vossler combate numai aşa-numitul p o z i t i v i s m m e t a f i z i c, acela care confundă faptele lingvistice, adică produsele unor forţe interne ale limbii, cu aceste forţe înseşi. Cît despre p o z i t i v i s m u l m e t o d o l o g i c, care cere o documentare cît mai temeinică, atunci cînd vrem să rezolvăm o problemă oarecare, învăţatul german îl admite, cum nu se poate altfel, pentru motivul, foarte simplu, că discuţia teoretică are absolută nevoie de o bază materială. Iată cum defineşte pozitivismul şi idealismul un indo-europenist, W. Porzig, care, fără să aparţină şcolii lui Vossler, se apropie totuşi de acesta prin concepţia sa despre limbă: „Înţelegem, aşadar, prin p o z i t i v i s m acea atitudine ştiinţifică care, pornind de la faptul izolat (*fait*), vede scopul ştiinţei în coordonarea (*ordre*) precisă a tuturor faptelor izolate. I d e a l i s m u l, dimpotrivă, concepe lumea ca o întocmire de unităţi sensibile (*forme*), a căror natură se defineşte numai prin funcţiunea lor înăuntrul întregului. Fenomenul izolat are valoare pentru pozitivism prin aceea că e x i s t ă, pentru idealism, prin aceea că a r e o s e m n i f i c a ţ i e." („Unter P o s i t i v i s m u s verstehen wir also diejenige wissenschaftliche Haltung, die, von der Einzeltatsache (*fait*) ausgehend, die Aufgabe der Wissenschaft in der eindeutigen Zuordnung (*ordre*) aller Einzeltatsachen erblickt. Dagegen

„Pozitiviştii" cred, de pildă, că împărţirea gramaticii în fonetică, morfologie, sintaxă ş.a. este ceva mai mult decît un mijloc practic pentru studierea comodă şi sistematică a limbii. Ei pierd din vedere un lucru esenţial, şi anume că sunetele, cuvintele şi propoziţiile sînt simple articulaţii ale vorbirii omeneşti, cu ajutorul cărora aceasta se poate mişca liber. În realitate „spiritul limbii" este forţa care constituie şi întregeşte propoziţia cu elementele ei alcătuitoare: cuvintele şi sunetele. În concepţia idealistă, limba apare ca o expresie a sufletului omenesc, şi, drept urmare, istoria limbii înseamnă istoria formelor de expresie, adică istorie artistică în sensul cel mai larg. Potrivit acestei definiţii, gramatica aparţine istoriei stilului şi literaturii, care, la rîndul ei, reprezintă o ramură a istoriei culturale. Cea mai bună metodă în studiul limbii este, aşadar, să descriem fiecare parte a gramaticii şi să explicăm apoi fenomenele respective cu ajutorul stilisticii.[1] Aceste consideraţii de natură pur teoretică, Vossler încearcă să le ilustreze cu exemple luate din toate ramurile gramaticii.

Astfel se susţine de obicei că dispariţia flexiunii nominale latineşti în limbile romanice se datoreşte căderii consoanelor finale. De aceea vechea franceză şi vechea provensală, care au păstrat pe *-s* pînă prin jurul anului 1300, cunosc cam pînă pe atunci sistemul celor două cazuri. Pentru ce însă limba spaniolă, în care *s* final există şi astăzi, n-a avut niciodată un caz subiect şi un caz regim?[2] La fel de falsă este afirmaţia pozitivişti-

---

begreift der Idealismus die Welt als ein Gefüge von Sinneinheiten (*Gestalten*), deren Wesen erst durch ihre Funktionen innerhalb des Ganzen bestimmt wird. Das einzelne Phänomen gilt dem Positivismus, weil es ist, dem Idealismus, weil es einen Sinn hat." Din articolul *Sprachform und Bedeutung*, apărut în *IJ* XII [1928], p. 2-3.) Cu alte cuvinte, idealismul, în sensul lui Vossler, constă în căutarea şi descoperirea „ideii", adică a conţinutului pe care îl îmbracă forma. Este evident că Vossler greşeşte, cînd consideră drept idealism orice căutare a legăturilor cauzale dintre fenomene. Idealism înseamnă a căuta legăturile cauzale nu în realitatea obiectivă, ci în conştiinţa individului. Bineînţeles, acest lingvist este idealist şi din punct de vedere strict filozofic, cum vom vedea din discuţia care urmează.

[1] Se va vedea mai încolo, cînd mă voi ocupa de L. Spitzer, apoi de Ch. Bally, ce este stilistica. Pentru moment trebuie arătat că, după unii, această parte a lingvisticii studiază fenomenele în care se mai poate constata ceea ce ei numesc viaţa sau „spiritul" limbii, deosebindu-se astfel de sintaxă şi de gramatică în general, care cercetează fenomenele lingvistice devenite oarecum formule, scheme, lipsite de suflul viu al limbii.

[2] Din nominativul unui substantiv ca lat. *mūrus* a ieşit, potrivit regulilor fonetice, v. frc. şi v. prov. *murs*, iar din acuzativul *mūrum* a rezultat v. frc. şi v. prov. *mur*, aşadar două forme diferite una de alta: prima funcţiona ca subiect (sau casus rectus), cealaltă ca regim, adică atribut şi complement (sau casus obliquus). Tot aşa la plural: lat. *muri* > v. frc., v. prov. *mur*; lat. *muros* > v. frc., v. prov. *murs*. După modelul substantivelor de acest fel s-au declinat apoi majoritatea celorlalte, indiferent de categoria căreia aparţinuseră prototipurile lor latineşti. Cu vremea a rămas numai cîte o formă pentru cele două numere, una fără *-s*, la singular, alta cu *-s*, la plural, ceea ce înseamnă că s-a impus şi la unul şi la altul cazul regim. Problema dispariţiei declinării cu două cazuri din franceză şi provensală a fost mult discutată. Citez aici cîţiva dintre lingviştii care au emis păreri mai interesante: A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* II, Paris 1936, p. 97, după care menţinerea declinării cu două cazuri se datoreşte influenţei germanice (de unde urmează că dispariţia ei trebuie pusă în legătură cu slăbirea, pînă la dispariţia totală, a acestei influenţe); Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, p. 175, care invocă ritmul „bariton" (= descendent) şi, drept consecinţă, pro-

lor: că dispariţia declinării cu două cazuri a adus după sine topica din franceza modernă (subiect, verb, obiect), în locul libertăţii de odinioară. Ordinea cuvintelor, aşa cum o cunoaştem de multă vreme, îşi are originea în „spiritul limbii", adică în sufletul indivizilor vorbitori: dragostea francezului pentru logică şi regularitate a creat acest uz, care, la început, va fi fost o apariţie individuală, dar cu timpul, pe măsură ce „spiritul limbii" devenea tot mai puternic, s-a generalizat, transformîndu-se într-o normă sintactică fixă. Dispariţia lui *s* final şi existenţa celor două cazuri ar fi, crede Vossler, neluînd în consideraţie unele realităţi lingvistice evidente, numai fenomene accesorii, nu cauze ale topicii subiect, verb, obiect, iar toate trei trebuie puse pe seama constituţiei psihice a poporului francez.[1] Chiar şi cele mai neînsemnate prefaceri lingvistice izvorăsc din spiritul limbii, de pildă genul substantivelor în diferite limbi (să se compare termenii pentru „soare" şi „lună" în limbile romanice şi în nemţeşte), despre care s-a spus că ar fi în funcţie de înfăţişarea fonetică a cuvintelor, întrucît nu există un motiv logic pentru diferenţierea genurilor. Această afirmaţie conţine încă o greşeală, mai gravă chiar decît explicaţia însăşi, spune Vossler, aceea că se vorbeşte de logică în cercetarea fenomenelor lingvistice: limba este alogică, deoarece cuvintele sînt numai nişte simboluri, nişte metafore, care niciodată nu coincid pe deplin cu noţiunile exprimate. (Asupra acestui punct de vedere, care reprezintă una dintre cele mai grave erori ale doctrinei lingvistice idealiste, voi insista mai pe larg în paragraful consacrat criticii teoriilor lui Vossler şi ale discipolilor săi.)

În sintaxă, „pozitiviştii" vorbesc de tendinţe obiective, bazate pe judecată, şi tendinţe subiective, bazate pe afectivtate, sau, mai scurt, de sintaxă regulată şi sintaxă neregulată. Vorbindu-se astfel, se comit două erori: una, că se dă termenilor respectivi o valoare absolută (căci ceea ce ni se pare neregulat astăzi poate deveni cu vremea o construcţie perfect regulată); cealaltă, mult mai gravă, că se porneşte de la sintaxă, adică de la regularitate sau uz general, spre a se ajunge la stilistică, adică la neregularitate sau uz individual. În realitate drumul urmat de limbă este invers. Căci orice expresie lingvistică — spune Vossler, punînd pe planul al doilea ceea ce în chip firesc trebuie pus pe planul întîi (am în vedere factorul social, care constituie neîndoios condiţia primordială a producerii oricărui fenomen lingvistic, căci o limbă în afară de societate e cu neputinţă de conceput) — se caracterizează printr-un fond pur individual: chiar cînd repetăm cuvintele altuia, nu se poate spune că le imităm, fiindcă în momentul reproducerii lor noi le creăm din nou, le dăm ceva din sufletul nostru, care diferă esenţial de al altor oameni.[2] De aceea, pentru Vossler

nunţarea din ce în ce mai slabă a finalei cuvintelor, dispărută cu vremea, mai înainte ca ritmul opus (oxiton sau ascendent), ivit după aceea, s-o poată întări. Cf. şi H. Frei, *La grammaire des fautes*, Genève-Paris 1929, p. 179-180, *AL* I (1939), p. 175 şi urm., apoi părerea unui filozof, H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II, Paris 1936, p. 50-51.

[1] În paragraful de faţă mă limitez, în general, din considerente de ordin metodologic, la o simplă expunere a doctrinei lui Vossler. Examenului critic al teoriilor acestui lingvist îi este rezervat, mai departe, un paragraf special.

[2] Afară de aceasta, se înţelege că şi modificările lingvistice (adică inovaţiile) de tot felul au origine individuală (v. ceva mai departe, p. 92-93), provin,

nu există dialecte, subdialecte ș. a., ci numai graiuri individuale: cîți indivizi, atîtea limbi, atîtea stiluri.[1] Totuși, aceste mari deosebiri de la un individ la altul nu exclud existența unei asemănări generale în ce privește expresia și conținutul; totodată, conținuturi asemănătoare duc la forme lingvistice asemănătoare. Așa se face că de la stilistică ajungem la sintaxă. Numai stilistica este lingvistică în sensul strict al cuvîntului, căci „vorbirea însemnează reprezentare și intuiție"; „esența limbii este activitatea interioară: intuiție."[2] De aceea lingvistul trebuie să creeze din nou limba pe care o studiază, întocmai cum face esteticianul cu opera de artă.

Cît despre semantică, factorul psihic joacă un rol atît de mare, încît „pozitiviștii" înșiși îi recunosc importanța, atunci cînd vorbesc de înțelesul uzual (sau general) și de cel ocazional (sau individual), pe care le are unul și același cuvînt, primul dezvoltîndu-se din al doilea. Dar și aici „pozitiviștii" comit greșeli, căci recurg la tot felul de numiri pentru diversele modificări semantice, care, oricît de numeroase, nu sînt, în fond, altceva decît aspecte diferite ale singurei transformări semantice reale: metafora. Numai ea este produsul intuiției, adică al limbii (să nu uităm că la Vossler limba=expresie=intuiție), pe cînd toate așa-zisele figuri de stil sînt produse ale logicii; prin urmare, lingvistul are a se ocupa exclusiv de metaforă, nu și de acestea din urmă.

Atenție mare acordă șeful școlii idealiste „legilor fonetice", cu privire la care concepția sa lingvistică se deosebește fundamental de a „pozitiviștilor". Ca să dovedească slăbiciunea acestora, Vossler analizează amănunțit lucrarea lui Ed. Wechssler, *Gibt es Lautgesetze?*[3], care i se pare tot ce s-a scris mai bun despre legile fonetice pînă la 1904. Prima greșeală a lui Wechssler este că socotește limba ca un produs fizic sau psihofizic, și numai în chip secundar ca rezultat al unei activități spirituale. De aceea și vorbește acest lingvist de învățarea trudnică a limbii și de năzuința către o regularitate fonetică. Asemenea afirmații sînt, evident, false, fiindcă esența limbii o constituie tocmai activitatea psihică, iar tendința de uniformizare fonetică însemnează, atunci cînd ea există, moartea limbii. Se știe doar că oamenii maturi, care au, mai mult ori mai puțin, o personalitate a lor proprie, nu pot reproduce sunetele unei limbi străine cu aceeași perfecție cu care le redau copiii, lipsiți de personalitate. Cît despre legile „fonetice", considerate în ele însești, Vossler crede că avem a face cu niște tautologii: se hotărăște întîi că toate modificările

---

adică, de la anumiți vorbitori, pe care i-am putea numi „sprachbegabt" (înzestrați cu talent pentru limbă, cu simțul limbii foarte dezvoltat), și se răspîndesc încet-încet la toți membrii comunității lingvistice. Cum vedem, Vossler seamănă cu Schuchardt și Meringer, dintre învățații amintiți mai sus (ultimul susține păreri analoge în *Aus dem Leben der Sprache)*, și cu J. Gilliéron, dintre cei de care mă voi ocupa mai încolo. Noțiunea „talent pentru limbă" apare și la S. Pușcariu, *Despre legile fonologice* (citat de mine, p. 47).

[1] Asupra acestui punct ideile lui Vossler amintesc de ale lui Schuchardt, Rousselot și Gauchat (v. mai sus, p. 35, 39 și urm., 58). De asemenea le vom regăsi la Gilliéron. Trebuie adăugat că Vossler a ajuns la concepția aceasta mai mult pe cale teoretică, nu bazat, ca ceilalți, pe observarea fenomenelor lingvistice. Despre modul cum trebuie apreciată concepția, v. cele spuse la p. 97.

[2] „Sprechen ist immer Vorstellung und Anschauung" *(op. cit.*, p. 42). „Das Wesen der Sprache ist innere Tätigkeit: Intuition" *(Ibidem*, p. 50.)

[3] V. mai sus, p. 51.

de sunete care-și au izvorul în schimbarea bazei de articulație și a accentului sînt generale, iar apoi se ia fiecare modificare fonetică în parte și se afirmă că-i fără excepții, pentru că... depinde de baza de articulație sau de accent. Cu toate acestea, există destule excepții, pe care „pozitiviștii" încearcă să le explice cu ajutorul analogiei și al contaminației, ori ca împrumuturi. De fapt, spune Vossler, toate modificările fonetice sînt individuale, iar deosebirea dintre cuvintele populare și cuvintele așa-zise savante (intrate mai tîrziu, nu moștenite din latinește) este numai cantitativă, nu calitativă.[1] Să nu se creadă însă că a combate legile fonetice înseamnă a susține că schimbările suferite de sunete sînt arbitrare. Contrariul „legii" trebuie căutat în „libertate": transformările fonetice se produc pe temeiul unor legi și al unei meniri proprii, care aparțin „spiritului limbii." Pe acesta se cuvine să-l descopere lingvistica.

Deosebirile pe care le stabilesc „pozitiviștii" între alunecarea sunetului (germ. „Lautwandel") și analogie au numai o valoare practică, fiindcă, dacă la ultima joacă rol mare înțelesul cuvîntului, cea dintîi este, la rîndul ei, puternic influențată de accent. Iar „accent" și „înțeles" sînt două nume date aceleiași noțiuni, adică „spiritului limbii."[2] Nu există fenomene fonetice care să fie produse exclusive ale alunecării de sunet ori ale analogiei: așa-zisa lege fonetică este efectul tendinței de nivelare a limbii. De aceea, prima lucrează acolo unde cuvîntul își păstrează individualitatea, iar a doua, acolo unde cuvîntul se compară cu altele (adică mai ales în flexiune). Accentul nu este de mai multe feluri, cum se spune de obicei; în realitate avem un singur accent, pe cel retoric, sau, mai exact, artistic, care variază de la o limbă la alta, cum dovedește, de pildă, compararea limbii germane cu cele romanice și a acestora între ele. Totodată accentul este, ca și stilul, individual, întrucît diferă nu numai de la un om la altul, ci și în vorbirea aceluiași om, după starea lui sufletească.

În rezumat, orice expresie lingvistică este rezultatul unei activități individuale, dar se generalizează, fiind primită de ceilalți vorbitori. Cînd se produce o inovație lingvistică, avem a face cu un progres absolut al limbii, căci aceasta este activă; cînd inovația se răspîndește, are loc un progres relativ, iar limba nu mai înseamnă creație, ci dezvoltare. Fiecare om se lasă condus de două impulsuri: unul îl silește să întrebuințeze, pe cît posibil, aceeași limbă ca și semenii săi, pentru a se putea înțelege cu dînșii[3], celălalt îl îndeamnă să aibă un stil propriu. Momentul progresului absolut al limbii poate fi studiat numai din punct

[1] În ce privește această chestiune, Vossler se apropie iarăși de Gilliéron (v. mai încolo, capitolul următor, p. 179), deși drumul bătut de unul se deosebește de al celuilalt (cf. mai sus, p. 91, nota 2).

[2] Accentul este considerat ca adevăratul factor modificator al limbii și de către Elise Richter în studiul său *Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen* (27. Beiheft zur *ZrPh*, Halle a.S. 1911, p. 57 și urm.). Despre această lucrare, v. ampla discuție pe care o face A. Philippide în *VRom*, vol. XXIII (1911), p. 57 și urm.

[3] Vossler afirmă însă explicit că limba nu este un mijloc de comunicare între oameni, iar dacă ea servește totuși ca atare, aceasta se datorește nu unei convenții lingvistice, ci faptului că indivizii care vorbesc aceeași limbă posedă o capacitate lingvistică asemănătoare. Această afirmație este nu numai total greșită, ci și, în partea ei finală, absolut de neînțeles.

de vedere estetic, cel al progresului relativ, din punct de vedere estetico-istoric. Sau, cum spun pozitiviştii, în primul caz avem gramatică descriptivă, în al doilea gramatică istorică. Aceste două criterii nu se exclud numaidecît şi trebuie aplicate comparativ: o dată se compară formele de expresie cu intuiţia, a doua oară, cu alte forme de expresie.

Ce înseamnă moment creator şi moment evolutiv în limbă aflăm din altă scriere a lui Vossler, anume *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, Heidelberg 1905. Dacă în prima sa lucrare el combătea pe pozitivişti, în aceasta se ocupă de aşa-zisa psihologie lingvistică (germ. „Sprachpsychologie"), reprezentată cu deosebire prin *Völkerpsychologie*. I. Band: *Die Sprache* a filozofului german W. Wundt.[1] Vossler se ridică împotriva afirmaţiei acestuia că baza cercetărilor lingvistice trebuie să fie psihologia, pentru motivul că psihologia, fiind o disciplină empirică şi descriptivă, care studiază sufletul omenesc ca ceva condiţionat, nu are decît prea puţin a face cu limba. Ea poate servi la explicarea fenomenelor de analogie deja existente (cum au probat, de pildă, experienţele făcute de lingvistul A. Thumb şi psihologul K. Marbe)[2], pe cînd nouă ne trebuie o disciplină care să facă posibilă înţelegerea oricărei analogii, în momentul producerii ei.[3] Numai estetica, luată în sensul cel

---

[1] Ed. I, Leipzig 1900, ed. II şi III, tot acolo, 1904, respectiv 1911-12.

[2] *Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung*, Leipzig 1901 (cf. recenziile lui H. Schuchardt, *Litbl* XXIII [1902], col. 393 şi urm.; W. Kinkel, *ibidem*, col. 400 şi urm.; A. Meillet, *RCHL* LIII [1902], p. 64 şi urm.; E. Herzog, *ZfrzSpr* XXV [1903], partea a II-a, p. 124 şi urm.).

[3] Pe Wundt l-au combătut şi alţi lingvişti, de pildă B. Delbrück, *Grundfragen der Sprachforschung, mit Rücksicht auf Wundts Sprachpsychologie*, Strassburg 1901; L. Sütterlin, *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, Heidelberg 1902; Jan von Rozwadowski, *Wortbildung und Wortbedeutung*, Heidelberg 1904 şi H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte* (prefaţă la ed. IV, 1909), deşi din puncte de vedere mai mult sau mai puţin diferite de al lui Vossler. Paul, de exemplu, nu poate admite încercarea lui Wundt de a explica modificările lingvistice cu ajutorul psihologiei colective; el crede, dimpotrivă, că limba se transformă din cauza schimbărilor care au loc în sufletul individual. Cf. de asemenea A. Philippide, *Originea romînilor* II, p. 258 şi urm. passim şi H. Delacroix, *op. cit.*, p. 25 şi urm. — Teoriile lui Wundt şi le-a însuşit, fără rezerve, elevul său O. Dittrich, *Grundzüge der Sprachpsychologie*. I. Band: *Einleitung und allgemein psychologische Grundlage (mit einem Bilderatlas)*, Halle a. S. 1903 (despre care v. L. Sütterlin, în *ZrPh* XXX [1906], p. 592 şi urm.). Tot Dittrich a publicat *Die Probleme der Sprachpsychologie*, Leipzig 1913. După M. L. Wagner (*VKR* XII [1939], p. 183), R. Lenz, *La oración y sus partes*, Madrid, 1920 (ed. II, tot acolo, 1925) pune la baza lucrării sale concepţia lui Wundt. În aceeaşi ordine de idei trebuie citat aici J. van Ginneken, *Principes de linguistique psychologique. Essai synthétique*, Amsterdam-Paris-Leipzig 1907 (prelucrare după originalul olandez apărut la Louvain în 1904-1906), despre care J. Ronjat, *RLR* LIII (1910), p. 197 şi urm., se pronunţă foarte favorabil. Recenzentul laudă pe autor pentru importanţa pe care o acordă afectivităţii în concepţia sa despre limbă, precum şi pentru atitudinea-i cuminte faţă de pozitivişti şi idealişti, luînd ce-i bun de la fiecare (metoda sigură a celor dintîi şi vederile de ansamblu ale celor din urmă). Cu privire la această apreciere a lui Ronjat prezintă interes afirmaţia lui v. Ginneken însuşi (*op. cit.*, p. 533): „Şi totuşi am vrut să împrumut cîte ceva de la fiecare dintre ei. De la pozitivişti, metoda lor sigură; de la idealişti, perspectiva lor de ansamblu; de la istorici, cum se naşte şi se modifică limba; de la foneticieni şi dialectologi, cum e alcătuită limba în cele mai mici amănunte ale ei". („Et cependant j'ai voulu emprunter quelque chose de chacun d'eux. Aux positivistes, leur méthode sûre; aux idéalistes, leur vue

mai larg al cuvîntului, ne poate aduce acest serviciu, fiindcă ea și logica sînt singurele științe care cercetează spiritul omenesc ca forță creatoare și necondiționată.

De obicei se consideră analogia drept o cauză de schimbare a limbii care tulbură și întrerupe activitatea alunecării de sunet. Numeroase exemple contrazic totuși această concepție, spune Vossler. Astfel în franceză orice *au* devine *o*, orice *u* devine *ü*, după modelul elementelor latinești moștenite. În asemenea cazuri, analogia s-a folosit de o alunecare a sunetului, răspîndind-o și generalizînd-o. Se mai afirmă apoi că analogia are loc dintr-o dată, pe cînd alunecarea sunetului se produce treptat. Cu toate acestea, prefacerea lui *r* franțuzesc, din coronal, cum a fost pînă în veacul al XVI-lea, în uvular, cum îl pronunță astăzi parizienii și imitatorii lor din provincie, s-a petrecut brusc, și anume în momentul cînd limba franceză, datorită tendinței de a articula posterior, poseda relativ puține sunete anterioare. Dimpotrivă, întîlnim analogii care s-au produs încetul cu încetul, de pildă uniformizarea conjugării franțuzești (într-o vreme formele accentuate pe temă ale verbului *aimer* sunau *aim-*, cele cu accentul pe terminație *am-*). În sfîrșit, se susține că alunecarea sunetului cuprinde întregul material de cuvinte respectiv, pe cînd analogia numai elemente izolate. Se știe însă că în limba franceză orice cuvînt poartă accentul pe silaba finală. Ce alunecare de sunet poate fi mai generală decît această analogie, care, în exemple de felul lui *plaît-il* (alături de *il plaît*), *puissé-je* (al. de *que je puisse*), duce chiar la o accentuare contrară înțelesului, întrucît accentul trece de pe verb pe pronume sau de pe temă pe terminație? În schimb, există alunecări de sunet sporadice, ca în franc. *larmes*<*lermes*, *harlequin*<*herlequin*, alături de *ferme*, *merlette*, cu *e* neprefăcut în *a*.

Aceste fapte și altele asemănătoare au silit pe învățați să caute deosebirea dintre analogie și alunecarea sunetului în cauzele lor și să afirme că ultima este de natură fiziologică, prima de natură psihologică. Dar sunetele limbii omenești sînt zgomote articulate, presupun, cu alte cuvinte, o activitate psihică, și, prin urmare, dacă vrem să le explicăm, avem datoria să luăm în considerație și factorul psihologic. Alunecarea sunetului se produce în condiții determinate, adică individuale, iar răspîn-

---

d'ensemble; aux historiques, comment la langue naît et change; aux phonétistes et aux dialectologues, comment la langue est faite dans les menus détails"), după care adaugă precizarea că, în primul rînd, s-a ținut de psihologie, care i-a servit ca o *virtus in medio*, ca un suport pentru toate metodele și doctrinele. Cf. și A. Meillet, *BSL* XV (1907-08), p. XX și urm., care scrie, între altele: „Această lucrare... reprezintă cel mai viguros efort, făcut de la *Sprache* a domnului Wundt încoace, pentru a îmbina lingvistica cu psihologia." („Cet ouvrage... résume le plus vigoureux effort fait depuis la *Sprache* de M. Wundt pour unir la linguistique et la psychologie.") Totuși Meillet face rezerve destul de serioase cu privire la faptele pe care își bazează v. Ginneken discuția teoretică. Ca lucrări în care se studiază limba pe baze psihologice menționez, între altele (afară de aceea a lui H. Delacroix, citată aici mai sus), următoarele două, cunoscute mie din unele recenzii: K. Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena 1934 (cf. A. M.[eillet], *BSL* XXXVI [1935], fasc. 3 și E. Winkler, *GRM* 1936, fasc. 5/6) și Fr. Kainz, *Psychologie der Sprache*. I. Band: *Grundlagen der Sprachpsychologie*, Stuttgart 1941 și II. Band: *Vergleichend-genetische Sprachpsychologie*, Stuttgart 1943 (ambele volume au fost recenzate de H. Ammann, în *Litbl* LXIV [1943], col. 177 și urm. și LXV-LXVI [1944], col. 65 și urm.). Această ultimă operă are și un al treilea volum (1954), despre care nu știu ce conține.

direa fenomenului se datorește unei activități analogice. Ambele momente sînt identice, fiindcă au o cauză comună: „spiritul limbii". Sau, altfel spus, avem o alunecare de sunet creatoare (germ. „Schöpfung") și una istorică sau evolutivă (germ. „Entwicklung"). Prima este conștientă, ca orice activitate psihică, a doua inconștientă, în sensul că atunci cînd vorbim nu ne dăm seama că ne servim de un material lingvistic transmis de alții. Deoarece nu s-a făcut deosebirea cuvenită între cele două feluri de alunecare a sunetului, gramaticii, pe de o parte s-au ocupat numai de cea evolutivă, pe de alta însă, au încercat să explice estetic sau, cum zice Wundt, psihologic, așa-numitele legi fonetice, încercare zadarnică, firește, întrucît tot ce îmbrățișează ele într-o limbă este condiționat și comun, așa că aparține la domeniul gramaticii istorice, nu la al celei descriptive. Pentru ilustrarea considerațiilor sale teoretice Vossler dă exemple, în special analizează anumite pasaje din poezia clasică franceză, cu care vrea să dovedească importanța mare a accentului stilistic sau artistic (v. mai sus, p. 93) în producerea alunecării sunetului. Totodată stăruie asupra legăturii strînse dintre studiul accentului și stilistică: accentul artistic se bazează pe configurația sintactică a vorbirii.

După ce a studiat limba ca forță creatoare, Vossler analizează noțiunea „l i m b a c a e v o l u ț i e", care alcătuiește obiectivul exclusiv al lingvisticii (psihologia n-are, deci, nici un amestec în rezolvarea problemelor respective) și al cărei domeniu de activitate este analogia, deosebit de puternică în formarea cuvintelor și în flexiune. Prima întrebare care se pune aici este următoarea: de unde vine materialul lingvistic, pe care individul îl fasonează și-l transformă necontenit ca un creator? De la comunitatea lingvistică. Dar aceasta, la rîndul ei, este alcătuită din indivizii vorbitori. Va să zică ne învîrtim într-un cerc vicios. De aceea s-a căutat originea limbajului în dialog. Așa, de exemplu, Wundt spune că limba e un fenomen psiho-social, pentru că, pe de o parte, activitatea individuală nu se poate constata, iar pe de alta, limba prezintă anumite legi evolutive generale, a căror descoperire cade în sarcina psihologiei. Vossler combate cu toată tăria această concepție. Mai întîi omul vorbește adesea și singur, atît la propriu, cît și la figurat (în poezie), iar faptul că nu putem spune totdeauna care-i contribuția individului la producerea transformărilor lingvistice nu ne dă dreptul să creăm o știință nouă. Wundt însuși recunoaște că istoria limbii este suficientă pentru cercetarea acestor transformări, dar pretinde totuși pentru psihologie rolul pe care-l joacă fizica față de științele naturale propriu-zise, căci o pune să lămurească raporturile reciproce dintre comunitatea lingvistică și membrii ei, apoi pe acelea dintre vorbitori unul față de altul, și totodată să găsească legile care guvernează aceste raporturi.

Împotriva concepției lui Wundt se pot invoca numeroase cazuri care dovedesc, pînă la evidență, marea importanță a creației individuale în evoluția și, implicit, în nașterea limbii. Se știe, de pildă, ce rol însemnat joacă analogia în vorbirea copiilor. Vossler citează exemple din graiul copiilor săi, care vorbeau la fel de bine italienește ca și nemțește. În loc de *(io) piango*, ei spuneau *piangio*, pentru că majoritatea formelor acestui verb, auzite de ei, aveau *g(i)*, nu *g(o)*; tot așa *ti ricordevi* (imperfect) în loc de *ti ricordi* (prezent), fiindcă mama-i ajuta să povestească anumite întîmplări punîndu-le întrebările *Ti ricordi? Come facevi al nonno? Che facevi? Ti ricordi?* Astfel de fenomene analogice sînt pretutindeni extrem

de numeroase[1] și pot fi explicate de lingvistică, fără intervenția altei discipline. Cercetările dialectologice au arătat apoi că unitatea fonetică nu-i posibilă nici în graiul uneia și aceleiași localități.[2] Toate aceste lucruri și altele asemănătoare probează, după părerea lui Vossler, că l i m b a p r o v i n e d e l a i n d i v i z i i z o l a ț i, dar se dezvoltă în sînul unei comunități: tot ce-i deosebit și particular în ea aparține creației individuale; tot ce-i comun și stabil s-a răspîndit prin contactul dintre oameni. Comunitatea lingvistică este, așadar, numai o condiție, nu o cauză a dezvoltării limbii. Spiritul omenesc posedă înclinația către creații analogice, care nu sînt altceva decît ordine și grupare artificială a reprezentărilor noastre. Activitatea analogică a limbii — spune Vossler, scindînd astfel, în chip artificial procesul lingvistic în două faze: una „superioară" sau creatoare și alta „inferioară" sau imitativă — are ceva voluțional, practic în ea, pe cînd activitatea creatoare este, din contra, pur intelectuală sau teoretică. „S p i r i t u l t e o r e t i c" a l l i m b i i s e g ă s e ș t e n u m a i î n o a m e n i i t a l e n t a ț i, a d i c ă î n a r t i ș t i; c e l p r a c t i c, î n i n d i v i z i i o b i ș n u i ț i. Este evident că Vossler exagerează mult rolul individului în evoluția limbii, chiar dacă se gîndește (fără dreptate!) în mod exclusiv la „oamenii talentați". El diminuează astfel importanța colectivității lingvistice, fapt care îl determină să inverseze raportul dintre aceasta și individ. Membrii colectivității lingvistice, considerați izolat, participă, desigur, la dezvoltarea limbii, iar unii dintre ei (cei „talentați", adică, în primul rînd, scriitorii) contribuie la creșterea forței expresive a graiului lor matern, la sporirea și rafinarea calităților lui artistice. Factorul hotărîtor este și rămîne însă colectivitatea lingvistică. Ea selectează și generalizează inovațiile individuale.

După expunerea concepției sale lingvistice, așa cum am văzut-o în paginile precedente, Vossler a încercat aplicarea ei la studiul unei limbi date, în mult discutata-i carte *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*, Heidelberg 1913[3], care, potrivit titlului, are de scop să arate

---

[1] Profit de prilej ca să notez și eu cîteva cazuri de analogie, tot din limbajul copiilor. Un nepot al meu nu putea spune (*eu*) *sînt*, ci „crea" forme proprii, după modelul persoanei a II-a singular de la indicativ sau imperativ (și conjunctiv), anume *ĭ scu* și *fiŭ*: întrucît părinții și frații mai mari i se adresau obișnuit cu formulele consacrate în asemenea împrejurări: *de ce nu ești cuminte?*, (*să*) *fii cuminte!* etc., era firesc ca el să răspundă *ĭescu cuminte* sau *fiŭ cuminte*. Iar faptul că în dialectul aromîn formele *ĭ scu* și *hiŭ* au devenit generale confirmă justețea explicației propuse de Vossler. Forma *ĭescu* pentru *sînt* apare și în graiul din satul Jina, reg. Sibiu (v. *GS* V [1931-32], p. 323), poate și în alte graiuri dacoromînești. Fetița unui prieten, extrem de isteață și de curioasă, trudindu-se să afle răspuns la întrebarea, pe care și-o formulase de altfel singură, ce origine vor fi avut Adam și Eva, din cunoscuta legendă biblică, a raționat în modul următor: deoarece dumnezeu i-a făcut din *lut*, primii noștri strămoși trebuie să fi fost cu siguranță... *luteni*, după cum oamenii din Moldova sînt moldoveni, cei din Ardeal ardeleni ș. a. Un băiețaș, care avea multe de îndurat de la soră-sa mai în vîrstă, cînd nu-și mai putea stăpîni furia, îi arunca suprema insultă, spunîndu-i... *derbedeá* (feminin format de el de la *derbedeu*)!

[2] L. Gauchat, de pildă, a constatat (în *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*) că generația tînără se deosebește în vorbire de generația bătrînă a unui sat mai mult decît generațiile de aceeași vîrstă din localități diferite. Cf. mai sus, p. 41.

[3] Ca o completare a acestei cărți a apărut, tot acolo, în 1921, un „Nachtrag", care conține discuția criticilor aduse de recenzenți, completări și îndreptări, apoi un indice de cuvinte și altul general (de materii și autori).

în ce chip se oglindește cultura, adică spiritul poporului francez, în evoluția limbii lui. Cu alte cuvinte, această operă este o istorie a limbii franceze literare, care merge de la origini pînă în vremea clasicismului, și caută să explice transformările de tot felul, produse în cursul veacurilor, prin ceea ce Vossler numește spiritul limbii (v. ceva mai sus, p. 90, 93). Se înțelege că istoria limbii franceze înfățișată în această carte e necompletă. Mai întîi, pentru că ea nu trece de secolul al XVII-lea. Autorul își justifică procedeul, arătînd că, în perioada clasică, franceza a ajuns la maximum de dezvoltare și totodată a căpătat, în multe privințe, o formă oarecum definitivă. Afară de aceasta, nu sînt studiate toate modificările lingvistice care au avut loc de-a lungul celor opt secole de evoluție a limbii în discuție. Această lacună își găsește explicația în doctrina lui Vossler: din cuprinsul celor două lucrări teoretice pe care le cunoaștem deja rezultă clar că metoda idealistă nu se poate aplica oricărui fenomen lingvistic, ci numai acelora la care acțiunea spiritului limbii este evidentă.

Un rezumat al acestei cărți este, firește, imposibil. De aceea voi scoate în evidență numai anumite lucruri, care mi se par caracteristice pentru concepția autorului. (Mă bazez, în expunerea mea, pe ed. I a cărții. Ca și în paginile precedente, mă voi limita la o simplă reproducere a ideilor lui Vossler, urmînd ca examenul lor critic să-l fac în unul dintre paragrafele următoare.) Principiul general de la care pornește el este următorul: între evoluția limbii franceze și aceea a vieții politice și literare a Franței există o strînsă legătură, idee justă, în esență, dar dezvoltată și exemplificată de către autor într-un fel care vădește limpede fondul idealist al concepției sale, spiritul subiectiv, uneori chiar impresionist, și incapacitatea lui de a desprinde legăturile intime dintre fenomenul lingvistic și cel social. Pentru fiecare epocă lingvistică (veche, pînă pe la mijlocul veacului al XIII-lea, medie, pînă aproape de anul 1500 și nouă, pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea), Vossler cercetează, în primul rînd, starea socială, politică, literară, artistică etc. a Franței din perioada respectivă: studiind toate aspectele vieții publice a poporului francez, îi putem cunoaște „sufletul", care, la rîndul lui, influențează și modifică limba. După ce ne arată astfel spiritul limbii, adică cultura spirituală a francezilor, dintr-o epocă dată, autorul analizează schimbările lingvistice, explicîndu-le tocmai cu ajutorul acestui spirit, așa cum se manifestă el în activitatea socială, politică, literară etc. a poporului francez din timpul acela.

Trăsătura cea mai caracteristică a sufletului francez în prima epocă ar fi, după Vossler, o fericită și desăvîrșită îmbinare a sentimentului național cu cel religios, pe care o găsim admirabil exprimată în *Chanson de Roland*, cu stilu-i retoric și tehnica-i paratactică, impresionistă. Aceeași unitate, rezultat al organizației sociale, o constatăm și în limba literară din vremea aceea, care se distinge printr-o armonie perfectă între accentul cuvîntului și acela al frazei, între structura ritmului și aceea a ideilor, între sintaxă și fonetică, între fenomenele analogice și cele spontane. Acest spirit unitar și armonios ne explică diferitele transformări pe care le-a suferit limba franceză în faza ei veche.

Dacă trecem la perioada medie, observăm, în prima ei parte (pînă la 1339), o foarte puternică conștiință de clasă. Toate categoriile sociale se organizează și, adesecori, luptă unele contra altora. Între

1339 și 1500, dimpotrivă, spiritul de clasă slăbește, pentru a face loc sentimentului național, care treptat-treptat capătă, în absolutismul regal, și un suport material. Dar și într-un caz și în celălalt conștiința individuală dispare: prin aceasta se caracterizează, înainte de toate, poporul francez în epoca medie a istoriei sale lingvistice. Consecința acestei stări de lucruri este predominarea spiritului practic, obiectiv și realist, dispus a observa în special lucrurile exterioare, mai puțin pe cele din sufletul omului. În limbă, acest spirit se manifestă printr-o îmbogățire a vocabularului și printr-o mare dezordine în fonetică și în flexiune. Limba franceză capătă astfel un caracter practic, intelectual și documentar, care-i amenință și primejduiește calitățile artistice.

Epoca nouă (secolele al XVI-lea și al XVII-lea) se împarte și ea în două faze: a) pînă la edictul din Nantes (1598), b) pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, și se poate foarte bine caracteriza prin ceea ce Ferd. Brunot numește „efforts pour constituer une grammaire". Individualismul, care în perioada precedentă fusese înăbușit, își redobîndește drepturile, cum probează renașterea și reforma religioasă; totodată însă sentimentul național devine, din cauza regimului monarhic absolut, așa de puternic, încît individualitățile se pun în serviciul ideii naționale. Secolul al XVI-lea este naturalist, al XVII-lea rationalist, dar și unul și celălalt sînt naționaliste. Această trăsătură comună le unește pe amîndouă. De aceea scriitorii luptă, pe de o parte, pentru îmbogățirea limbii materne, ca s-o poată utiliza în tot felul de opere și s-o ridice, prin urmare, la nivelul limbilor greacă și latină, căroa, după credința lor, nu le era întru nimic inferioară, pe de altă parte, pentru „naționalizarea" ei, cum dovedesc transformările suferite de elementele străine în scopul de a se adapta la spiritul limbii franceze. Cele mai numeroase modificări lingvistice din acest timp le găsim în sintaxă și în morfologie, fiindcă aici libertatea, mai bine zis dezordinea, din epoca mijlocie cerea o intervenție cu atît mai energică și mai urgentă, cu cît individualismul exagerat al veacului al XVI-lea contribuia la menținerea stării de lucruri anterioare. De-abia secolul al XVII-lea, cu saloanele și cu gramaticii lui, produse ale raționalismului, introduce regulă și ordine în limbă. Legătura strînsă, pînă la contopire, dintre umanism și naționalism în veacul al XVI-lea, dintre raționalism și naționalism în cel următor, a dus la echilibrul și gustul desăvîrșit pe care le vedem în operele marilor poeți din vremea lui Ludovic al XIV-lea: Molière, Racine și La Fontaine. Se poate spune că în epoca sa clasică limba franceză a atins idealul pe care poporul francez și-l făurise în general.

În 1929, Vossler a publicat, tot la Heidelberg, o ediție nouă a cărții sale, sub titlul *Frankreichs Kultur und Sprache. Geschichte der französischen Schriftsprache von den Anfängen bis zur Gegenwart.* Deosebirile dintre cele două variante ale acestei opere sînt cît se poate de mari. Pe lîngă modificările de amănunt, foarte numeroase (în special s-au adăugat informații bibliografice și exemple noi), autorul a introdus trei capitole, care lipseau în prima ediție, și anume: a) „De la limba latină la cea franceză"; b) „Epoca enciclopediștilor" (=veacul al XVIII-lea); c) „De la romantism pînă astăzi". În modul acesta, Vossler ne dă o istorie completă a limbii franceze literare, care merge de la latina (vorbită și scrisă) din Galia pînă în secolul nostru. Metoda urmată

în ultimele două capitole este aceeași: după ce descrie atmosfera culturală a vieții poporului francez din epocile respective, autorul studiază influența exercitată de această atmosferă asupra limbii, arătînd modificările lingvistice mai importante. Concluzia finală este că, în ciuda atîtor frămîntări care au avut loc de la 1700 încoace, franceza clasică, așa cum o cunoaștem din scrierile marilor literați ai secolului al XVII-lea, se menține, în fond, aceeași pînă astăzi, „cu toate regulile flexiunii și ale sintaxei, cu simțul ei clar și rafinat pentru ordine, cu o ortografie ale cărei baze fonetice aparțin, parte secolului al XII-lea, parte celui de-al XVII-lea, cu o tehnică a versului care-i învechită cam de pe la 1500, cu o pronunțare care, ocazional — pe scenă — știe să facă legătura între trei veacuri. O dovadă că forțele conservatoare sînt încă mereu vii, ba, de fapt, lucrează cu mai mare tărie decît cele distrugătoare."[1]

Pe scurt, secolul al XVIII-lea se caracterizează prin jurnalism, și în sensul propriu, căci se înmulțesc și cîștigă teren publicațiile periodice, și în cel figurat, întrucît scriitorii se ocupă de tot felul de probleme (sînt enciclopedici) și au în vedere un public foarte larg. Urmarea este că limba franceză se răspîndește atît înlăuntrul țării, unde înăbușă dialectele, cît și în afară, devenind limba oamenilor de cultură de pretutindeni. Din punct de vedere intern se constată o îmbogățire a vocabularului cu elemente străine (științifice, de origine latinească și grecească, apoi englezești și exotice, ultimele venite mai ales prin intermediul coloniilor), cu creații proprii (extraordinar de multe derivații pretențioase și pedante, din care destule au rămas definitiv în limbă) și cu termeni tehnici. O adevărată revoluție, cum nici nu se putea altfel în ajunul lui 1789, care însă nu-și găsește un echivalent în formele lingvistice. Acestea rămîn aproape neatinse: respectul față de regulile gramaticale și stilistice apare cu atît mai mare și totodată mai curios, cu cît în multe alte domenii de activitate intelectuală anarhismul era o adevărată dogmă. Chiar la autorii mari ai veacului precedent credeau unii pedanți, neînsemnați de altminteri, că găsesc construcții necorecte, și de aceea se apucau să cenzureze pe un Racine, un Boileau ș. a. Așa se face că epoca aceasta nu aduce modificări sintactice care să atingă temeliile limbii fixate în perioada clasică.

Romantismul, cu toate ramificațiile și prelungirile lui, din secolul al XIX-lea și din cel actual, dă naștere, între altele, unei griji exagerate pentru stil. Oricine, chiar cel mai mediocru mînuitor al limbii franceze, se silește acum să scrie bine și frumos. În același timp are loc un amestec voit de stiluri și de genuri literare, care este urmarea unui amestec asemănător produs în viața socială și politică. Dispariția sau, cel puțin, atenuarea deosebirilor exterioare dintre clase se manifestă, sub raportul lingvistic, printr-o solidaritate aproape perfectă a scriitorilor cu poporul. Tendințele care stăpînesc evo-

[1] „Trotzdem besteht zur Zeit noch die klassische Schrift- und Kunstsprache unerschüttert mit all ihren flexivischen und syntaktischen Regeln, mit ihrem klaren tüfteligen Ordnungssinn, mit einer Rechtschreibung deren lautliche Grundlagen teils ins 12., teils ins 17. Jahrhundert gehören, mit einer Verstechnik, die seit 1500 etwa veraltet ist, mit einer Aussprache, die gelegentlich — auf der Bühne — zwischen drei Jahrhunderten zu vermitteln weiss. Ein Beweis, dass die erhaltenden Kräfte noch immer lebendig sind, ja dass sie tatsächlich stärken wirken als die zerstörenden." (P. 331.)

luţia limbii vorbite în păturile populare se observă şi la poeţi, romancieri etc., de pildă părăsirea construcţiilor active şi înlocuirea lor prin pasiv şi reflexiv, evitarea subjonctivului (în special la imperfect), a perfectului simplu, preferinţa pentru pleonasm, prescurtări, emfază, parataxă ş. a., suprimarea deosebirilor dintre părţile de vorbire (întrebuinţarea substantivelor ca adjective, a adjectivelor ca substantive, a adverbelor ca adjective etc.), predilecţia pentru expresii concrete ş. a. Bineînţeles, izvorul acestor tendinţe comune este diferit: în limba vorbită ele apar ca o manifestare spontană, firească a sufletului popular, pe cînd la scriitori avem a face cu o atitudine voită, calculată, adeseori cu modă şi snobism. În ce priveşte condiţiile exterioare de dezvoltare, se constată iarăşi puternice şi bogate influenţe străine (engleză, germană, scandinavă, rusească, americană, africană), care se exercită nu numai asupra lexicului, ci şi asupra accentului, a melodiei frazei şi a sintaxei (natural că într-o măsură mult mai redusă decît asupra vocabularului). Afară de aceasta, a t o t p u t e r n i c i a c e n t r u l u i p o l i t i c ş i c u l t u r a l, care este Parisul, se accentuează mereu, ceea ce dă de gîndit, dacă nu uităm marele număr de străini din capitala Franţei şi lipsa de rezistenţă a graiurilor regionale.

Cam acesta este, bineînţeles foarte pe scurt, conţinutul cărţii lui Vossler. După cum am mai spus, lingvistul münchenez porneşte de la un principiu just — acela al legăturii dintre limbă şi societate — dar în dezvoltarea lui, în încercarea de a-l aplica la o limbă şi o societate concrete, săvîrşeşte — consecinţă inevitabilă a concepţiei sale idealiste — o serie de erori dintre cele mai grave, pe care le voi discuta mai departe.

Chestiuni teoretice tratează Vossler şi într-o serie de articole, care, după ce au apărut, rînd pe rînd, în diverse reviste, au fost publicate împreună în volumul *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München 1923. Voi arăta aici, pe scurt, despre ce este vorba în ele. Deoarece i s t o r i a l i m b i i are legături strînse, pe de o parte, c u g r a m a t i c a, pe de alta cu i s t o r i a l i t e r a t u r i i, autorul, nemulţumit de chipul cum specialiştii concep, de obicei, aceste legături, caută să le clarifice, potrivit principiilor care se găsesc la baza filozofiei sale lingvistice. Gramatica nu-şi are raţiunea de a exista, dacă continuă a fi studiată în şcoli, academii etc. ca o disciplină pur formală, care se mărgineşte la înregistrarea fenomenelor din punctul de vedere al corectitudinii, şi la o explicare superficială a lor. Ea trebuie să se pună în slujba limbii socotite ca artă şi să ne înveţe tehnica frumuseţii lingvistice: o construcţie, o formă gramaticală ş. a. pot fi corecte sau necorecte numai sub raportul estetic, astfel că aceşti termeni sînt, de fapt, echivalenţi cu aceia de frumos sau urît. Iar cînd vrea să explice anumite fapte, gramatica să recurgă la istoria limbii, care, în concepţia lui Vossler (v. aici mai sus), este o istorie a gustului lingvistic, bazată pe cunoaşterea întregii activităţi culturale a unui popor, adică pe înţelegerea spiritului limbii. Cît despre istoria literaturii, raporturile ei cu istoria limbii sînt aşa de strînse, încît fiecare dintre ele trebuie să ţină seamă de existenţa celeilalte, considerîndu-se însă nu rivale, ci aliate.[1] De asemenea este nevoie să se

[1] Vossler s-a conformat acestui postulat şi în sensul că a studiat tot atît de asiduu literatura popoarelor romanice. Lucrările sale de istorie literară, precum *Poetische Theorien in der italienischen Frührenaissance*, Berlin 1900; *Italienische Literaturgeschichte* (în colecţia Göschen), Leipzig 1900 (cu numeroase ediţii); *Die philosophischen Grundlagen zum „süssen neuen Stil" des G. Guinizelli, G. Caval-*

stabilească apropieri tot mai mari între istoria culturii și aceea a limbii: toate aceste trei discipline tind, în definitiv, să înțeleagă sufletul omenesc cu ajutorul unor manifestări care numai superficial se deosebesc unele de altele, dar în fond se înrudesc, întrucît izvorul lor este același.[1] Nici una însă nu are dreptul să se creadă superioară celorlalte și să caute, deci, a și le anexa într-un mod oarecare.

Problema raporturilor dintre formele gramaticale și cele psihologice o tratează Vossler într-un important articol, unde pornește de la celebra definiție a lui W. v. Humboldt, că limba nu-i un lucru, un obiect (ἔργον), ci o activitate, o forță vie (ἐνέργεια), interpretînd-o în sensul că valoarea limbii ca activitate spirituală stă în ceea ce vrea să spună vorbitorul. H. Paul a lămurit foarte bine natura categoriilor gramaticale și pe a celor psihologice, arătînd că primele sînt o petrificare a acestora din urmă, dar greșește cînd încearcă să stabilească reguli cu ajutorul cărora s-ar putea descoperi categoriile psihologice: o gramatică generală, pe deasupra celei istorice, nu există, iar numărul categoriilor psihologice este nelimitat. Vossler crede că acestea iau naștere numai dacă au la bază anumite tendințe gramaticale; totodată însă ele indică direcția în care vorbitorul poate depăși granițele impuse de gramatica limbii sale materne. Tot de gramatică se ocupă alt articol din *Gesammelte Aufsätze*, intitulat *Das System der Grammatik*, în care autorul combate procedeele întrebuințate de gramatici, pentru motivul că limba apare în studiile acestora ca ceva mecanic, schematic, lipsit de viață. De aceea este

---

canti und Dante Alighieri, Heidelberg 1904; *Die Göttliche Komödie. Entwicklungsgeschichte und Erklärung*, 2 vol., Heidelberg 1907-1910 (ed. II, tot acolo, 1925); *Salvatore di Giacomo, ein neapolitanischer Dichter in Wort, Bild und Musik*, Heidelberg 1908; *Italienische Literatur der Gegenwart*, Heidelberg 1914; *La Fontaine und sein Fabelwerk*, Heidelberg 1919; *Dante als religiöser Dichter*, Bern 1921; *Giacomo Leopardi*, München 1923; *Die neuesten Richtungen der italienischen Literatur*, Marburg a. L. 1925; *Jean Racine*, München 1926; *Einführung in die spanische Dichtung des goldenen Zeitalters*, Hamburg 1939; *Aus der romanischen Welt*, 2 volume, Leipzig 1940 (conțin traduceri, multe în versuri, făcute de Vossler, din opere literare romanice); *Südliche Romania*, München 1940 etc. au fost primite cu cel mai cald entuziasm de către critici. (A tradus și *Divina Commedia*.) Din acest punct de vedere Vossler urmează tradiția întemeiată de creatorul romanisticii, Fr. Diez, și continuată de personalități ca G. Paris și H. Morf. Bibliografia completă a lucrărilor publicate de Vossler pînă în 1932 o găsim în *Festgabe zum 60. Geburtstage K. Vosslers*, München 1932, p 164-205, în total 481 de titluri (autor Th. Ostermann), iar a celor publicate după această dată, în *Bibliographie der Schriften Karl Vosslers 1897-1951, von Th. Ostermann mit einem Nachruf auf Karl Vossler vorgelegt von H. Rheinfelder, in SBAW*, Philosophisch-historische Klasse, Jahrgang 1950, Heft 11.

[1] Deja Fr. Schlegel, *Geschichte der alten und neuen Literatur* (1812) urmărea felul cum se oglindește în literatură sufletul poporului care a produs-o. Tot așa studia acest șef al romantismului german influența literaturii asupra vieții unui popor, bineînțeles din alte motive, și anume naționale și religioase; dar principiul exista încă de pe atunci. Ideea că istoria literaturii și istoria limbii trebuie să meargă mînă în mînă o întîlnim la numeroși filologi contemporani. Nu numai discipoli ai lui Vossler, ca E. Lerch ș. a. (vezi mai departe), sau adepți ai teoriilor lui, ca Leo Spitzer, Fr. Schürr (toți aceștia cercetează deopotrivă limba și literatura popoarelor neolatine), ci chiar adversari ai lui, de pildă J. Brüch, *Literaturgeschichte und Sprachgeschichte* (în *Hauptfragen der Romanistik. Festschrift für Ph. Aug. Becker*, Heidelberg 1922, p. 195 și urm.), susțin această părere, care mi se pare foarte justă. Cf. și B. Migliorini, *Storia della lingua e storia della cultura* (în *La Cultura* XI [1932], fasc. 1).

necesar să se introducă în gramatică metodele istorice, ale istoriei limbii, care consideră fenomenele lingvistice ca produse ale spiritului unui popor, ale întregii lui culturi. În modul acesta gramatica devine o disciplină istorică și, implicit, comparativă, propriu-zis științifică.

Importante sînt iarăși alte două articole, care tratează chestiuni întrucîtva asemănătoare. Unul ne arată poziția individului vorbitor față de limbă, celălalt cercetează limitele așa-numitei sociologii lingvistice. Membrii unei colectivități oarecare, luați izolat, se bucură în vorbire de o libertate cu mult mai mare decît colectivitatea însăși. Această libertate dă naștere tuturor figurilor stilistice, care, izvorînd din sufletul omului, trebuie explicate numai psihologic, adică stilistic. Cînd e vorba însă de răspîndirea lor, se înțelege că vom ține seamă atît de condițiile psihologice, cît și de cele lingvistice. Dimpotrivă, modificările exterioare ale limbii, cum sînt analogia, contaminația, diferențierea, gramaticalizarea, schimbările generale de sens ș. a., își au originea în limba însăși, adică în comunitatea vorbitoare. Așadar, în viața limbii avem activitate individuală și activitate colectivă. Prima este creație, deci expresie sau intuiție (artistică), cealaltă generalizează inovațiile individuale, făcînd din limbă un instrument de înțelegere a oamenilor între dînșii. Concepția sociologică a limbajului,[1] care vede în graiul omenesc un simplu mijloc de comunicare a ideilor și simțirilor, este îndreptățită numai în măsura în care studiază fenomenele lingvistice propriu-zise, produse ale colectivității. Acolo unde limba încetează de a fi comunicare, pentru a deveni expresie — (ca și cum faptul lingvistic, caracterizat printr-o desăvîrșită unitate dialectică, în care funcțiunea comunicativă este organic legată de cea expresivă, ar putea fi desfăcut, ca un conglomerat amorf, în mai multe părți, capabile, fiecare, de o existență proprie!) — sociologia lingvistică nu trebuie să se mai amestece.

Ca să sfîrșesc cu expunerea doctrinei lui Vossler, voi aminti ultima carte în care acest fecund învățat discută probleme de lingvistică generală: *Geist und Kultur in der Sprache*, Heidelberg 1925. Spre deosebire de lucrările anterioare, unde se preocupă mai ales de metodele științei noastre, autorul cercetează aici modul cum vorbirea omenească vine în atingere cu celelalte domenii de activitate ale spiritului, arătînd influențele reciproce care se produc în urma acestei atingeri. Iată titlurile capitolelor, cu subdiviziunile lor: a) vorbire, dialog și limbă; b) limbă și religie; c) forme noi de gîndire în latina populară; d) limbă și natură; e) limbă și viață; f) comunitățile lingvistice (1. comunitate lingvistică metafizică și empirică; 2. limba maternă ca limbă trăită; 3. limbă și sentiment național; 4. limbile naționale ca stiluri; 5. comunitatea lingvistică socotită drept comunitate de interese; 6. comunitatea lingvistică socotită drept comunitate de convingeri); g) limbă și știință; h) limbă și poezie. Deoarece concepția lingvistică a lui Vossler a fost descrisă destul de amănunțit în paginile precedente, nu cred necesar să insist asupra conținutului cărții acesteia, mai ales că, pe de o parte, cititorul n-ar afla multe lucruri noi, iar pe de alta, autorul ia în considerație condițiile exterioare în care se desfășoară activitatea lingvistică și nu limba însăși.

---

[1] V. mai departe, cap. IV.

Discuţii în legătură cu doctrina lui Vossler

Teoriile romanistului münchenez s-au bucurat de o discuţie foarte largă din partea specialiştilor. În ce priveşte atitudinea, aceştia se deosebesc enorm unul de altul: de la entuziasmul cel mai înflăcărat pînă la ostilitatea cea mai violentă, toate sau aproape toate nuanţele sînt reprezentate în criticile aduse lucrărilor lui Vossler. Au intervenit în atitudinea recenzenţilor, afară de temperamentul fiecăruia, adesea în funcţie de vîrstă, şi elemente de ordin personal sau de grup, care mai mult au dăunat discuţiei.

Se poate constata că, în general, tineretul a primit această nouă doctrină lingvistică destul de favorabil (fireşte, cu unele excepţii, după cum era şi de aşteptat, ţinînd seamă de numeroasele şi gravele erori ale romanistului münchenez). Dacă lăsăm la o parte pe elevii lui Vossler, ca, de pildă, V. Klemperer, *SFM* VII (1914), p. 93 şi urm., trebuie citaţi aici L. Spitzer[1], cu recenziile lui din *ZfrzSpr* XLII (1914), partea a II-a, p. 139 şi urm. şi *Litbl* XLIII (1922), col. 246 şi urm., apoi, dintre cei cunoscuţi mai puţin, R. Rübel, *ASnSpr* CXXXI (1913), p. 220 şi urm. şi O. Weidenmüller, *NSpr* XXVI (1918), p. 552 şi urm. Dar şi oameni mai în vîrstă s-au arătat dispuşi să accepte, într-o anumită măsură, noua doctrină (de exemplu E. Bovet, *ASnSpr* CXXIII [1909], p. 430 şi urm.[2]), ceea ce trebuie interpretat ca o reacţie, legitimă de altfel, împotriva şcolii neogramatice, ale cărei obiective şi metode de lucru — reduse, adesea, la o simplă acumulare de fapte — nu mai satisfăceau aspiraţiile unor cercetători dornici să cunoască procesul lingvistic în însăşi esenţa lui, în legăturile lui intime cu psihicul omenesc şi cu realităţile sociale. Alţi recenzenţi au avut o atitudine mai mult ori mai puţin rezervată, căutînd să scoată în evidenţă părţile bune ca şi pe cele rele, cu toată obiectivitatea de rigoare. Este, între altele, cazul lui Ed. Wechssler, *LZ* LVI (1905), col. 137 şi urm. şi al lui L. Sütterlin, *Litbl* XXVI (1905), col. 265 şi urm. şi XXVII (1906), col. 297 şi urm.[3] Cei mai numeroşi dintre criticii operelor lui Vossler i-au fost hotărît potrivnici. Pe unii pasiunea i-a dus atît de departe, încît ori au publicat dări de seamă anonime (cf. *Frankreichs Kultur. Nachtrag*, p. 371, n. 1) ori au văzut în fostul profesor de la München un... seducător al tinerimii studioase.[4] În această ultimă categorie intră mai ales aşa-numiţii pozitivişti, care niciodată n-au putut admite amestecul intuiţiei în cercetările lingvistice. Citez, ca mai obiective, recenziile lui O. Dittrich,

---

[1] Va veni imediat vorba despre activitatea ştiinţifică a acestui savant, precum şi despre legătura lui cu şcoala idealistă.

[2] Iată un pasaj din recenzia lui Bovet: „Nici un sistem nu poate împiedica pentru totdeauna năzuinţa spre viaţă; pozitivismul a trecut, o nouă credinţă ne stăpîneşte, care va muri şi ea o dată; cîtă vreme trăieşte, să lucrăm. Asta-i principalul. În acest sens a luat naştere scrierea lui Vossler, şi aici stă marea ei importanţă." („Kein System kann auf die Dauer den Drang nach Leben zurückhalten; der Positivismus liegt hinter uns, ein neuer Glaube beseelt uns, das ja auch einmal erstarren wird; solange er lebendig ist, wollen wir arbeiten. Das ist die Hauptsache. In diesem Sinne ist Vosslers Schrift [*Positivismus und Idealismus*...] entstanden, das macht ihre grosse Bedeutung aus." *Loc. cit.*, p. 432.)

[3] Sütterlin este, între altele, autorul unei lucrări de lingvistică generală: *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, Heidelberg 1902, la baza căreia se află sistemul lui W. Wundt (v. mai sus, p. 94, n. 3), amendat însă în multe privinţe.

[4] Afirmaţia a făcut-o O. Schultz-Gora la al XVII-lea congres al filologilor germani (octombrie 1920, Halle a. S.). V. *ASnSpr* CXLI (1921), p. 208 şi urm., unde comunicarea ţinută la congres este reprodusă fără aprecierea incriminată.

ZrPh XXX (1906), p. 472 și urm.[1] și E Herzog, *ZfrzSpr* XXXIII (1908), partea a II-a, p. 1 și urm. (despre primele două lucrări ale lui Vossler), *Litbl* XLII (1921), col. 24 și urm. (despre *Frankreichs Kultur...*)[2].

Ca să înțelegem, măcar în parte, atitudinea ostilă a majorității lingviștilor față de șeful școlii idealiste, trebuie să ne gîndim la atmosfera care, grație progreselor realizate cu ajutorul doctrinei și metodei neogramaticilor, domnea în disciplina noastră pe la sfîrșitul veacului trecut și la începutul celui actual. În ciuda luptei duse de Schuchardt și de alții (v. mai sus, p. 30 și urm.), convingerea aproape general răspîndită era că fenomenele lingvistice nu se pot studia decît pe baza „legilor fonetice", așa cum le concepeau neogramaticii. Un tînăr ca Vossler, care îndrăznea să se ridice contra acestora, trebuia să fie privit cu neîncredere, dispreț sau ură, mai cu seamă dacă nu pierdem din vedere, pe de o parte importanța mare pe care o acordă el intuiției, element subiectiv și, deci, prin definiție neștiințific, iar pe de alta, anumite izbucniri, aspre și nedrepte, la adresa „pozitiviștilor."[3]

[1] Dittrich este un partizan al teoriilor lui Wundt, pe care le-a combătut Vossler în *Sprache als Schöpfung*... (v. mai sus, pe. 94, n. 3).

[2] Pentru completarea datelor bibliografice nu strică să înșir aici și alte recenzii, cunoscute mie, direct sau indirect, despre lucrările lui Vossler: Ph. Aug. Becker, *DL* XXVI (1905), col. 2568 și urm. (despre *Positivismus*... și *Sprache als Schöpfung*...); J. Ronjat, *RLR* LXI (1921-22), p. 406 și urm. și G. Rohlfs, *Sprachgeist und Zeitcharakter*, în *NSpr* XXXI (1923), p. 65 și urm. (despre *Frankreichs Kultur*...); V. Klemperer, *DL* LI (1930), col. 356 și urm. și A. Zauner, *ZfrzSpr* LIII (1930), p. 94 și urm. (despre ed. II a aceleiași cărți); Leo Jordan, *AR* IX (1925), p. 83 și urm., C. Appel, *ZFEU* XXIII (1924), p. 264-65, Jul. Stenzel, *DL* XLV (1924), col. 579, E. Lerch, *ZvS* LIII (1925), p. 269 și urm., H. J. Pos, *Neophilologus* X (1925), p. 310 și urm. (toate acestea despre *Gesammelte Aufsätze*...); A. M.[eillet], *BSL* (1925), fasc. 3, p. 26 și urm., L. Spitzer, *Litbl* XLVII (1926), col. 81 și urm., E. Lewy, *ZvS* III (1927) martie, p. 101 și urm., W. E. Collinson, *Litteris* IV (1927), p. 100 și urm., A. Bussenius, *NM* XXVIII (1927), p. 40 și urm., A. Kastil, *ASnSpr* CLII (1927), p. 97 și urm. (toate despre *Geist und Kultur in der Sprache*); F. Schalk, *NSpr* XXXIX (1931), p. 238 și urm. și K. Glaser, *Litbl* LII (1931), col. 125 și urm. (amîndouă despre *Frankreichs Kultur*..., ed. II). Cf. și articolele lui V. Klemperer și L. Spitzer, intitulate *Karl Vossler* și publicate, unul în *JPh* II (1927), p. 3 și urm., celălalt în nr. 6, an. XVII (1929-30) al revistei *Der Lesezirkel* (Zürich), p. 59 și urm.; ambele caracterizează scurt, dar complet, personalitatea științifică a șefului idealiștilor. Despre concepția lingvistică a lui Vossler, în general, analizată din punct de vedere filozofic, v. O. Funke, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Bern 1928, p. 94 și urm. și G. Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Berlin 1955, p. 105, 122, 130 și urm.

[3] Iată cîteva: „Pentru filologia pozitivistă, adică pentru adunare de material, ajunge să aibă cineva cinci sau poate chiar numai patru simțuri și o doză corespunzătoare de răbdare. Pentru lingvistica propriu-zisă este însă nevoie de ceea ce italienii numesc *bernoccolo* [= înclinație naturală, talent]." („Zur positivistischen Philologie, d. h. zur Materialsammlung, genügt es, wenn man fünf oder vielleicht auch nur vier Sinne und eine gehörige Portion Geduld hat. Zur eigentlichen Sprachwissenschaft aber braucht man das, was die Italiener *bernoccolo* nennen." *Positivismus*..., p. 43.) „Oameni de spirit dintre profani au botezat cu numele potrivit de «mutători de sunete» [care «mută» sunetele dintr-un loc în altul] pe acei reprezentanți ai filologiei care, prin «severul lor empirism», cred că au «consolidat ca știință independentă» fonetica..." („Geistreiche Leute aus der Laienwelt haben diejenigen Vertreter der Philologie, die durch ihre «strenge Empirie» die Lautlehre als eine «selbständige Wissenschaft konsolidiert» zu haben glauben, mit dem passenden Namen «Lautschieber» bedacht..." *Ibidem*, p. 63.) — În *Sprache als Schöpfung*... nu se mai găsesc afirmații de felul acestora, ci, dimpotrivă, autorul a crezut că trebuie să revină asupra unor pasaje din opera precedentă, pentru a le da o interpretare mai puțin defavorabilă pozitiviștilor (cf., de pildă, p. 63 și, în alt sens, p. 96, 97).

Cu vremea, se poate spune că atmosfera creată în jurul teoriilor lingvistice ale lui Vossler s-a limpezit, iar spiritele s-au mai potolit. (V. totuşi ceva mai departe, p. 109, nota 1.) În orice caz, interesul de actualitate pe care-l prezenta doctrina acestuia în primii ani după publicarea operelor sale *Positivismus*... şi *Sprache als Schöpfung*..., a dispărut de mult, ceea ce înseamnează un progres incontestabil din punctul de vedere al unei discuţii calme şi obiective. La această situaţie s-a ajuns nu numai datorită timpului care s-a scurs de atunci, ci şi faptului că unele dintre părerile lui Vossler s-au dovedit întemeiate. Mai întîi, lupta lui contra neogramaticilor şi a „legilor fonetice", aşa cum le concepeau aceştia [1], este considerată aproape de toată lumea ca perfect îndreptăţită. Cercetările lui Gilliéron şi ale elevilor lui au dus adesea la aceleaşi rezultate, pe care şeful şcolii idealiste le întrevăzuse oarecum pe cale de intuiţie. Căci, în ciuda deosebirilor care există, atît ca doctrină, cît şi ca metodă, între geografia lingvistică şi idealism, aceste două şcoli prezintă destule elemente comune, fără să ne putem gîndi totuşi la influenţe exercitate de una asupra celeilalte. Cea mai importantă asemănare, care explică, de altfel, pe toate celelalte, constă în faptul că amîndouă pun la baza cercetării lingvistice vorbirea, adică aspectul mai mult ori mai puţin individual al limbii, nu limba însăşi, deşi concepţia şi scopul urmărit diferă esenţial de la una la alta. Aşa se face că atît Vossler, cît şi Gilliéron insistă asupra originii individuale a modificărilor lingvistice, asupra importanţei factorului psihic în producerea acestor modificări, asupra faptului că realitatea nu cunoaşte dialecte, subdialecte etc. [2] Pe de

[1] Căci Vossler n-a fost adversarul cu orice preţ al „legilor fonetice". În recenzia pe care o face lui E. G. Parodi, *Questioni teoriche: le leggi fonetiche* (v. mai sus, p. 50, nota 2) în *Litbl* XLVI (1925), găsim afirmaţii ca acestea: „...noţiunea pe cît de delicată, pe atît de utilă, în realitate, a legilor fonetice." („...des ebenso misslichen, wie doch tatsächlich nützlichen Begriffes der Lautgesetze." *Loc. cit.*, col. 3.) „...că legile fonetice şi tot aşa analogiile îşi au rostul şi însemnătatea lor, care trebuie numaidecît luată în serios, pretutindeni acolo unde este vorba să trecem în revistă etapele de parcurs în timp şi în spaţiu ale unei sau mai multor limbi, să le orînduim sinoptic, să le raportăm una la alta, să le comparăm, să măsurăm distanţa dintre ele, în scurt, să le dăm o orientare; dar că aceleaşi legi fonetice şi analogii devin absurde şi incomode şi de aceea trebuie date uitării, imediat ce se pune chestiunea să concepem limba în activitatea ei, în mersul ei, şi s-o înţelegem ca atare." („... dass die Lautgesetze und ebenso die Analogien überall dort ihren Zweck und ihre durchaus ernst zu nehmende Bedeutung haben, wo es darauf ankommt, die in Zeit und Raum von einer oder mehreren Sprachen durchlaufenen Phasen zu überlicken, synoptisch zu ordnen, aufeinander zu beziehen, miteinander zu vergleichen, ihren Abstand zu ermessen, kurzum, sie zu orientieren; dass aber diese selben Lautgesetze und Analogien sinnlos und hinderlich werden und daher in Vergessenheit zu tauchen sind, sobald es sich darum handelt, die Sprache in ihrer Tätigkeit, auf ihrem Marsch zu verstehen und begreifend dabei zu sein." *Ibidem*, col. 3-4.)

[2] Unele idei ale lui Vossler se regăsesc aproape identic, dacă nu ca text, cel puţin ca spirit, la Gilliéron. Iată cîteva exemple: În *Positivismus*..., p. 39, se spune că fiecare expresie îşi are rădăcina sau originea ei proprie şi de aceea trebuie studiată izolat, fără legătură cu alte expresii, deci stilistic, şi nu gramatical, adică sintactic. Această frază aminteşte de principiul care se află la baza doctrinei lui Gilliéron, că fiecare cuvînt are istoria lui proprie, deosebită de a tuturor celorlalte, oricît de strînse ar fi raporturile dintre ele. Tot aşa îi apropie pe aceşti învăţaţi atenţia mare pe care amîndoi o acordă elementului psihic în producerea şi, drept consecinţă logică, în explicarea fenomenelor lingvistice. Ce susţine Vossler cu privire la acest punct am arătat destul de amănunţit în paginile

altă parte, idealismul se întîlneşte cu metoda „cuvinte şi lucruri", acolo unde amîndouă cer să se studieze limba o dată şi în strînsă legătură cu cultura poporului respectiv. Că Vossler stăruie mai mult asupra culturii spirituale (în literatură, artă, ştiinţă etc.), pe cînd Meringer şi ceilalţi asupra culturii materiale, că cel dintîi neglijează vocabularul, căruia Meringer îi acordă o atenţie aproape exclusivă, că idealiştii studiază cultura pentru a explica, cu ajutorul ei, evoluţia într-un anumit sens a limbii, pe cînd partizanii metodei „cuvinte şi lucruri" pun limba şi cultura pe acelaşi plan, ca şi cum amîndouă ar constitui obiectul de cercetare şi scopul lingvisticii — toate aceste deosebiri, şi altele care mai există între cele două curente nu sînt esenţiale, ci se referă oarecum la detalii.[1] Dar

---

precedente. Voi reproduce aici numai două afirmaţii ale lui Gilliéron, pentru ca să se constate marea asemănare dintre unul şi celălalt: „Foneticienii... nu văd în evoluţia unei limbi decît ceea ce produc organele fonatoare şi neglijează ceea ce se produce în creier." „Viaţa limbii franceze nu e în organele fonatoare: ea e în creier." („Les phonéticiens... ne perçoivent guère dans l'évolution d'une langue que celle qu'y produisent les organes phonateurs et négligent celle qui se produit dans le cerveau." *Faillite de l'étymologie phonétique*, p. 67.) („La vie du français n'est pas dans les organes phonateurs, elle est dans le cerveau." *Ibidem*, p. 102.)

[1] Merită să reproduc aici cîteva dintre aprecierile pe care H. Güntert, codirector al revistei *Wörter und Sachen*, le face în volumul XII (1929) al acesteia, închinat lui Meringer cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani. Amănuntul că autorul este conducător al publicaţiei citate şi subscrie afirmaţii ca cele de mai jos, într-un articol dedicat creatorului metodei „cuvinte şi lucruri", are o mare importanţă pentru discuţia noastră. „A fi arătat cu energie valoarea artistică a limbii într-o vreme cînd se lua în consideraţie numai partea ei pur fonetică, este meritul trainic al lui Vossler; de la el a pornit un prim asalt şi atac contra punctului de vedere neogramatic. Negreşit că în lucrările lui Vossler supără un estetism prea unilateral, care este cu totul deplasat faţă de limba populară." („Auf die Sprache als Kunstwerk in einer Zeit energisch hingewiesen zu haben, wo nur das rein Lautliche beachtet wurde, ist das bleibende Verdienst Vosslers: von hier erfolgte ein erster Ansturm und Angriff auf den junggrammatischen Standpunkt. Freilich stört bei den Arbeiten Vosslers ein allzu einseitiger Ästhetizismus, der gegenüber der Volkssprache ganz unangebracht ist." *Loc. cit.*, p. 389.) „A trecut timpul simplei «mutări de sunete»; ne cheamă ţeluri mai importante decît ocupaţia exclusivă cu literele alfabetului! Pe fundamentul solid, pe care l-au aşezat neogramaticii şi care nu trebuie părăsit niciodată, se cere să clădim mai departe şi să umplem forma cu conţinut." („Die Zeit der blossen «Lautschiebereien» [v. mai sus, p. 105, nota 3, termenul «Lautschieber» întrebuinţat de Vossler încă din anul 1904] ist vorüber, grössere Ziele winken als die ausschliessliche Beschäftigung mit den Buchstaben des Alphabets! Auf dem soliden Fundament, das die Junggrammatiker geschaffen haben, und das nie verlassen werden darf, heisst es nun, weiterbauen und die Form mit Inhalt füllen." *Ibidem*, p. 393.) Articolul lui Güntert, intitulat *Zum heutigen Stand der Sprachforschung*, are o deosebită importanţă pentru chestiunile discutate în această parte a cărţii mele, căci conţine o caracterizare, scurtă, e adevărat, dar foarte justă şi obiectivă, a principalelor curente din lingvistica contemporană şi totodată enunţă o problemă, neglijată pînă acum, dar mai importantă, poate, decît celelalte: aceea a n o ţ i u n i l o r l i n g v i s t i c e („Sprachbegriffe"), căreia W. v. Humboldt i-a acordat, sub numele de „innere Sprachform", încă de acum o sută de ani, atenţia cuvenită. Este vorba, anume, de faptul că limba serveşte nu numai ca expresie şi ca mijloc de comunicare a ideilor şi simţirilor; ea este totodată şi instrumentul cel mai important al cugetării însăşi; după cum numerele ne ajută să calculăm, tot aşa cuvintele ne ajută să gîndim. De aceea Güntert cere crearea unei orientări noi în lingvistică, o „o r i e n t a r e i d e o l o g i c ă", al cărei scop să fie cercetarea naşterii, transformării şi dezvoltării noţiunilor lingvistice, prin compararea lor de la o limbă la alta. S-ar completa metoda „cuvinte şi lucruri", care s-a ocupat aproape exclusiv de „lucruri" şi a neglijat elementul spiritual, deşi Meringer a pus de la început ideile şi institu-

părerile lui Vossler și-au făcut drum nu numai atunci cînd se întîlneau cu ale altor lingviști, și nici numai în cercurile neutre sau în cele favorabile lui. Atitudinea sa față de pozitiviști, mai ales caracterizarea acestora așa cum am arătat-o mai sus (oameni care văd în materialul lingvistic, adică în adunarea și catalogarea lui, scopul ultim al științei limbii), s-a răspîndit mult mai iute decît s-ar fi așteptat, poate, el însuși, și, ceea ce este mai interesant, ea a fost adoptată chiar de către acei învățați despre care s-ar fi crezut că aparțin la categoria ironizată de Vossler. În orice caz, termenul „pozitivism" (cu întreaga lui familie) a devenit curent, și, în sensul pe care i l-a dat creatorul lui, însemnează un lucru de care foarte mulți caută să se scuture.[1] Semnificativ este faptul că într-o revistă ca *Indogermanische Forschungen*, fondată de unul dintre șefii neogramaticilor, Karl Brugmann, și condusă apoi de elevul acestuia, W. Streitberg, se vorbește adesea de „pozitivism" întocmai cum vorbea Vossler[2] însuși, iar în suplimentul ei, *Indogermanisches Jahrbuch* XI (1926-27), p. 1 și urm., G. Ipsen publică, sub titlul *Besinnung der Sprachwissenschaft (Karl Vossler und seine Schule)*, un articol plin de înțelegere pentru doctrina idealistă și care se încheie astfel: „Lingvistica trebuie să se decidă; problema esențială a pus-o și a rezolvat-o, cel dintîi, Vossler. Drumul este pregătit de Vossler. Fie ca înnoirea să devină curînd realitate."[3] Chiar un lingvist cu experiența lui A. Meillet, care, în general, nu se arată favorabil lui Vossler — dimpotrivă îl critică, uneori destul de aspru — este silit să-i recunoască anumite merite: „Și, fără a înceta să considerăm primejdioase «anticipările» domnului Vossler, trebuie să-i fim recunoscători pentru faptul de a fi afirmat că problema [e vorba de raporturile dintre limbă și cultură] există și că e cazul s-o studiem; apoi, în genere, pentru faptul de a fi contribuit în mare măsură la lărgirea perspectivei

---

țiile alături de obiectele propriu-zise (v. mai sus, p. 71, n. 1). Despre raporturile dintre școala lui Vossler și metoda inaugurată de Meringer vorbește și A. Nehring în același volum din *WS*, p. 253 și urm., cerînd, între altele, o completare reciprocă a celor două curente: idealiștii să-și extindă cercetările la un număr mai mare de limbi (să nu se mărginească la una singură, cum fac de obicei), căci numai așa pot trage concluzii valabile asupra spiritului limbii, iar reprezentanții metodei „cuvinte și lucruri" să se ocupe, utilizînd procedeele deja încercate, și de categoriile gramaticale, nu exclusiv de cuvinte, ca pînă acum, sau, mai scurt, să se „idealizeze", adică să se intereseze și practic de idei, de spirit.

[1] Situația a sesizat-o just L. Spitzer în articolul *Der Romanist an der deutschen Hochschule* din *NSpr* XXXV (1927), unde, la p. 5 (a extrasului), scrie: „Karl Vossler a ridicat un monument funerar ironic erudiției și activității prea zeloase și totuși cam lipsite de țel a pozitivismului. Este drept că n-a putut scăpa idealismul său de toate atacurile, dar grație lui «pozitivist» este ceva ce nimeni dintre noi nu mai vrea astăzi să fie." („Karl Vossler hat der vielgeschäftigen und doch ein wenig ziellosen Gelehr- und Betriebsamkeit des Positivismus ein ironisches Grabmal gesetzt. Er hat zwar seinen Idealismus nicht allen Anfechtungen entziehen können, aber dank ihm ist Positivist etwas, was heute niemand unter uns mehr sein will.")

[2] Cf., de pildă, vol. XLII (1924), partea consacrată recenziilor („Anzeiger"), p. 1 și urm., 13 și urm.: G. Ipsen, în dările de seamă pe care le face, se pronunță despre pozitiviști cu ostilitate și dispreț, parcă ar fi un discipol al lui Vossler. În același volum, un colaborator ia poziție contra psihologiei lingvistice a lui W. Wundt, pe care am văzut (p. 94 și urm.) ce aspru o combătea romanistul de la München.

[3] „Die Sprachforschung steht vor der Entscheidung; die wesentliche Frage hat Vossler als erster gestellt und entschieden. Der Weg ist durch Vossler bereitet. Möge ihre Erneuerung bald wirklich werden." (*Loc. cit.*, p. 32.)

și la aducerea unui suflu de aer proaspăt în lingvistică„"[1] Este semnificativ că Meillet face această afirmație în recenzia despre o lucrare a lui Rohlfs (vezi nota imediat precedentă), în care acesta critică destul de aspru pe Vossler. De altfel, chiar *Frankreichs Kultur...*, care, printre romaniști, a stîrnit critici așa de acerbe, ba adesea și proteste, a apreciat-o Meillet favorabil, poate chiar exagerat de favorabil, în același *BSL*, XVIII (1912-13), p. CCLXXXVII și urm., unde scrie, între altele: „Iată una dintre acele rare cărți de istorie a limbilor pe care o citești cu plăcere de la un capăt la altul, unde admiri gustul unui autor care are simțul problemelor tratate, precum și pe acela al diferitelor stiluri; unde abundă ideile și unde talentul se vede la fiecare pas."[2] Meillet aprobă hotărît partea pur istorică a cărții lui Vossler, mai ales pentru că acesta

[1] „Et, tout en tenant pour dangereuses les «anticipations» de M. Vossler, il faut lui savoir gré d'avoir affirmé que le problème existe, et qu'il y a lieu de l'étudier, en somme d'avoir largement contribué à ouvrir la fenêtre et à donner de l'air à la linguistique." (*BSL* XXIX [1928-29], fasc. 2, p. 34-35.) La cîtva timp după primul război mondial teoriile lui Vossler au redevenit oarecum actuale, în sensul că au fost supuse iarăși unei discuții și analize amănunțite. Un număr de învățați, puși de împrejurări în situația de a studia doctrina idealistă, au adus din nou la ordinea zilei această chestiune, care începuse să aparțină, într-o anumită măsură, istoriei. Unii au luat o atitudine ostilă, adesea chiar pătimașă, ceea ce a provocat o polemică dintre cele mai răsunătoare. În această categorie intră G. Rohlfs și Leo Jordan, care, o bucată de vreme, și-au făcut, s-ar putea zice, o specialitate din combaterea, cu orice preț și la orice prilej, a școlii vossleriene. Primul și-a concentrat forțele mai ales contra lui E. Lerch, cu care a concurat la un premiu pentru o lucrare de lingvistică (v. ceva mai departe), atacîndu-l, cu o vehemență puțin obișnuită la oamenii de știință, în articolul *„Idealistische" Neuphilologie* din *ZfrzSpr* XLVIII (1925), p. 121 și urm. Lerch a răspuns în *JPh* II (1927), p. 298 și urm., iar Rohlfs a replicat în *ZfrzSpr* LI (1928), p. 309 și urm. Dar și cu Vossler însuși a polemizat Rohlfs (v. *ZfzSpr* LI [1928], p. 355 și urm.), apărîndu-și punctul de vedere cu privire la legăturile dintre limbă și cultură, susținut în broșura sa *Sprache und Kultur*, Braunschweig 1928 și criticat de șeful școlii idealiste în *DL* XLIX (1928), col. 421 și urm. (Rohlfs a scris și alte studii în care urmărește raporturile dintre cultură și limbă, întocmai ca Vossler, dar dintr-un punct de vedere cu totul deosebit; cf., de pildă, *Baskische Kultur im Spiegel des lateinischen Lehnworts*, în *Philologische Studien. Aus dem romanisch-germanischen Kulturkreise. Karl Voretzsch zum 60. Geburtstage und zum Gedenken an seine erste akademische Berufung vor 35 Jahren*, Halle a.S. 1927, p. 58 și urm.) L. Jordan n-a purtat polemici propriu-zise cu idealiștii, ci, ocupîndu-se de probleme pe care le-au tratat și aceștia, discută în contradictoriu cu ei, mai ales cu Vossler (cf., de pildă, articolul *Studium der Lautgewohnheiten und Erkenntnis* din *ZrPh* XLVII [1927], p. 219 și urm., unde caracterizează doctrina idealistă ca un neoromantism, cu rădăcini rousseau-iste). Cele mai multe studii și recenzii în această ordine de idei le-a publicat Jordan în *AR* și *ZrPh*. Chestiuni de lingvistică generală și, deci, păreri opuse idealiștilor se găsesc apoi în lucrările aceluiași învățat: *Kunst des begrifflichen Denkens*, München 1926 și *Les idées, leurs rapports et le jugement de l'homme*, Genève 1926. Cu totul alt caracter are critica pe care o fac sistemului lingvistic al lui Vossler, K. Jaberg, *GRM* XIV (1926), p. 1 și urm. și A. Philippide, *Originea romînilor* II, p. 256 și urm.: deși adversari și ei ai idealismului, amîndoi acești lingviști se arată obiectivi, recunoscînd mai ales primul, și părțile bune ale școlii de la München, astfel că problemele discutate se clarifică în mintea cititorului, care se alege, într-adevăr, cu cîștig din lectura paginilor respective. Despre doctrina lui Vossler au mai scris Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922 (ed. II, 1925), p. 29 și urm. și Hugo Pipping, în *NM* XXV (1924), p. 125 și urm.

[2] „Voici l'un de ces rares livres sur l'histoire des langues qu'on lit d'un bout à l'autre avec plaisir, où l'on admire le goût d'un auteur qui a la sentiment des choses dont il parle et le sens des styles; où fourmillent les idées et où partout on voit le talent." (P. CCLXXXVII.)

ia în considerație influența mediului social asupra evoluției limbii, idee așa de scumpă lingvistului francez; combate totuși încercarea de a atribui modificările tehnice ale formelor și sunetelor unor cauze de ordin estetic. Apoi adaugă: „Dar el [Vossler] prezintă faptele în mișcarea lor, ne face să sesizăm acțiunile și reacțiunile și, chiar atunci cînd nu sîntem prea convinși, avem de profitat citindu-l și meditînd împreună cu dînsul. Căci el are meritul de a nu se mulțumi cu formule mecanice. Pretutindeni vrea să sesizeze acțiunile și cauzele." [1] Astfel, chiar din recenzia elogioasă a lui Meillet, rezultă că vrednice de apreciere sînt n u m a i i n t e n ț i i l e lui Vossler, tendința lui de a studia faptele lingvistice în legătură cu cele sociale, încercarea de a descoperi relațiile dintre cauze și efecte. Cît despre felul în care sînt realizate aceste intenții, recenzentul se pronunță, indirect, mai puțin favorabil, recunoscînd că afirmațiile romanistului münchenez n u a u t o t d e a u n a d a r u l d e a c o n v i n g e, ceea ce corespunde pe deplin realității.

Atitudinea așa de ostilă a „pozitiviștilor" față de teoriile lingvistice ale lui Vossler surprinde, la prima vedere, cu atît mai tare, cu cît multe dintre ideile sale au fost exprimate înaintea lui de către numeroși învățați. Este adevărat că aceștia aveau reputația de a fi drept-credincioși în materie de doctrină neogramatică, sau, cel puțin, se bucurau în ochii confraților de o autoritate nelimitată, care-i ferea de critici prea îndrăznețe sau prea severe. Vossler însuși citează numele unor lingviști ca H. Osthoff, W. Wundt, A. Tobler [2], G. Gröber, J. v. Rozwadowski ș. a., care au înțeles și apreciat valoarea momentului creator sau stilistic în evoluția limbii. Meritul acestor oameni este, spune Vossler în *Sprache als Schöpfung...*, p. 113, că „au scos în evidență arbitrarul și relativitatea gramaticii formaliste și au arătat necesitatea de a explica orice expresie cu ajutorul elementului psihologic". [3] Dar și pentru alte puncte esențiale din doctrina școlii idealiste se pot cita predecesori, de la care Vossler a împrumutat, după propria sa mărturisire, anumite idei. În această privință, originalitatea promotorului curentului idealist este mai puțin mare decît se crede.

Adversarii au făcut caz de această... descoperire, fiindcă vedeau în ea încă un argument în favoarea lor. Eu relev amănuntul numai pentru a

---

[1] „Mais il présente les faits dans leur mouvement, il en fait saisir les actions et réactions, et, même quand on ne sera pas convaincu, on aura profit à le lire et à réfléchir avec lui. Car il a le mérite de ne pas se contenter de formules mécaniques. Il veut partout saisir les actions et les causes." (P. CCXC.) Și ediția a doua a acestei cărți a recenzat-o Meillet, în aceeași revistă, vol. XXXI (1931), fasc. 3, p. 129 și urm., lăudînd pe Vossler, între altele, pentru ideea că limba reprezintă un „tip de civilizație", adică, altfel spus, pentru că urmărește legătura strînsă dintre limbă și cultură, care face ca prima dintre aceste noțiuni să fie purtătoarea celeilalte.

[2] Cu deosebire acest filolog, fost profesor de romanistică la Universitatea din Berlin, se bucură de admirația lui Vossler, pentru motivul că în renumitele sale *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*, 5 volume (publicate la Leipzig, unele în mai multe ediții), a izbutit să explice stilistic (sau psihologic, adică individual-psihologic) numeroase fenomene sintactice și de altă natură din limba franceză.

[3] „...dass die Willkürlichkeit und Relativität der formalistischen Grammatik zum Bewusstsein gebracht, und die Notwendigkeit erwiesen wird, jeden Ausdruck auf seinen psychischen Zusammenhang zurückzuführen."

arăta că lucruri spuse de alții și nebăgate în seamă ori acceptate pur și simplu de toată lumea au fost considerate primejdioase după ce au trecut prin mintea lui Vossler. Trebuie să adaug totuși că din păreri exprimate mai mult incidental de către unii înaintași, îmbinate cu propriile sale reflecții, acest lingvist a reușit să alcătuiască un sistem de filozofie a limbajului, care, cu toate greșelile inerente lui, poartă pecetea unei originalități autentice. Căci Vossler a meditat mult asupra probemelor lingvistice, a știut să imprime ideilor sale, fie complet noi, fie asemănătoare cu ale altora, un caracter personal extrem de puternic, și nu s-a sfiit să tragă din principiile o dată stabilite toate consecințele. Dar concepția lui filozofică idealistă — în ciuda căreia el a izbutit să întrevadă unele aspecte importante și necercetate încă din viața limbii — l-a împiedicat să dea o soluție justă problemelor capitale ale lingvisticii, probleme a căror rezolvare nu e posibilă decît în lumina principiilor materialismului dialectic și istoric.

Wilhelm von Humboldt

Printre învățații care au contribuit într-o măsură mai mare la constituirea doctrinei vossleriene doi merită să fie amintiți în mod special. Aceștia sînt W. v. Humboldt și Benedetto Croce. Primul ocupă în istoria lingvisticii un loc deosebit de important, întrucît este întemeietorul lingvisticii generale sau, mai bine zis, al filozofiei limbajului. Cu toate acestea se vorbește relativ rar despre dînsul. Faptul că a trăit la începutul veacului trecut, cînd știința limbii de-abia se înjgheba, precum și împrejurarea că a emis, asupra celor mai multe probleme lingvistice, păreri absolut noi și originale explică, măcar în parte, de ce numele lui se pomenește cam rar în lucrările din domeniul specialității noastre. În epoca dintre cele două războaie și în continuare, după aceea, personalitatea lui W. v. Humboldt a redevenit însă actuală, în bună parte, din motive politice [1], și o întreagă școală din lingvistica generală și indo-europeană [2] pornește, în multe privințe, de la el. Mai cu seamă s-a discutat și se mai discută chestiunea așa-numitei „innere Sprachform", pusă pentru întîia oară de către W. v. Humboldt (v. mai sus, p. 107, n. 1).

Deoarece această noțiune, extrem de importantă atît în doctrina lui W. v. Humboldt, cît și în aceea a continuatorilor lui, a fost înțeleasă și aplicată diferit de la unul la altul, trebuie să mă opresc puțin asupra ei, precizînd că nici una dintre afirmațiile care urmează nu corespunde realității. Iată ce înțelege W. v. Humboldt prin „innere Sprachform": „Elementul

---

[1] Vezi mai departe, p. 357 și urm.

[2] Este școala neoromantică (așa-i zice O. Funke, *Studien zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Bern 1928, p. 49 și urm., care o consideră drept continuatoarea școlii romantice, întemeiată de W. v. Humboldt și reprezentată mai tîrziu prin H. Steinthal, în ramura ei „psihologică", și prin W. Wundt, în ramura ei „biologică"), căreia-i aparțin, între alții, E. Cassirer, W. Porzig și Leo Weisgerber. Despre doctrina și tendințele acestei școli în lingvistica actuală a scris unul dintre corifeii ei, L. Weisgerber, un articol interesant sub toate raporturile: *„Neuromantik" in der Sprachwissenschaft* (în *GRM* XVIII [1930], p. 241 și urm.). Cu privire la unii dintre acești „neoromantici" (printre ei, în primul rînd, E. Cassirer, neokantian, dar strîns legat și de W. v. Humboldt, de care se ocupă pe larg la p. 98 și urm. ale lucrării sale *Philosophie der symbolischen Formen*, I. Teil: *Die Sprache*, Berlin 1923), vezi Pätsch, *op. cit.*, p. 14, 29-34.

constant și uniform, existent în munca pe care o depune spiritul pentru a transforma sunetul articulat în expresie a gîndirii, conceput cît mai complet posibil în raporturile lui și prezentat în mod sistematic, alcătuiește forma limbii."[1] Acest element constant nu-i o simplă abstracție, ci un impuls al sufletului și constituie o unitate bine închegată. „Limba este prezentă pentru suflet în totalitatea ei, adică fiecare parte din ea se comportă în așa fel, încît corespunde altor părți, rămase încă nelămurite, precum și unui tot, determinat prin suma fenomenelor și prin legile spiritului sau, mai degrabă, apt de a fi creat. Dezvoltarea reală are loc însă treptat, și ceea ce trebuie adăugat din nou se formează analogic după ceea ce deja există."[2] „Limba nu s-ar putea inventa, dacă tipul ei n-ar exista de mai înainte în mintea omului."[3] Cu alte cuvinte, această „formă interioară a limbii" face parte din constituția intimă și primordială a sufletului omenesc. Ar urma, deci, ca ea să fie identică la toate popoarele. Lucrurile se prezintă în realitate altminteri; totuși deosebirile dintre forma interioară a unui popor și aceea a altor popoare, deosebiri provocate, pe de o parte, de puterea lingvistică creatoare, care nu-i pretutindeni aceeași, pe de alta, de amestecul diversificator al simțirii și al fanteziei, sînt infinit mai mici decît deosebirile fonetice de la o limbă la alta (am în vedere „forma fonetică", adică exterioară). „... forma tuturor limbilor trebuie să fie în esență identică și să corespundă scopului general. Varietate poate exista numai în mijloace și numai înlăuntrul limitelor pe care le îngăduie atingerea scopului."[4] Pentru a ușura clarificarea acestei idei mai mult ori mai puțin vagi, reproduc aici cîteva precizări ale lui Funke, *op. cit.*, p. 128 și urm., unde se face o comparație între concepția lui W. v. Humboldt și aceea a lui H. Marty cu privire la „forma interioară a limbii". Cel dintîi înțelege prin „formă", cînd elementul noțional, deci conținutul cuvîntului, sau, în sens dinamic, formarea lumii de idei cu ajutorul limbii („die Formung der Gedankenwelt durch die Sprache"), cînd elementul plastic („bildhaft") al vorbirii. Marty, dimpotrivă, numește cu termenul „figürliche innere Sprachform", în mod consecvent, partea plastică a unei expresii lingvistice, adică reprezentarea („Vorstellung"), care îmbracă și mijlocește sensul. Altfel spus, forma interioară a limbii se poate compara cu un vas în care se toarnă un lichid: vasul reprezintă forma interioară, iar lichidul, reprezintă „însemnarea" (germ. „Bedeutung") sau înțelesul, adică conținutul,

---

[1] „Das in der Arbeit des Geistes, den artikulierten Laut zum Gedankenausdruck zu erheben, liegende Beständige und Gleichförmige, so vollständig als möglich in seinem Zusammenhange aufgefasst und systematisch dargestellt, macht die Form der Sprache aus." (Citat de B. Delbrück, *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen. Ein Beitrag zur Geschichte und Methodik der vergleichenden Sprachforschung*, VI. Auflage, Leipzig 1919, p. 52.)

[2] „Die Sprache ist der Seele in ihrer Totalität gegenwärtig, d. h. jedes einzelne in ihr verhält sich so, dass es anderem noch nicht deutlich gewordenen und einem durch die Summe der Erscheinungen und die Gesetze des Geistes gegebenen oder vielmehr zu schaffen möglichen Ganzen entspricht. Allein die wirkliche Entwicklung geschieht allmählich, und das neu Hinzutretende bildet sich analogisch nach dem schon Vorhandenen." (*Ibidem*, p. 51.)

[3] „Die Sprache liesse sich nicht erfinden, wenn nicht ihr Typus schon in dem menschlichen Verstande vorhanden wäre." (*Ibidem*, p. 51-52.)

[4] „... die Form aller Sprachen sich im wesentlichen gleich sein und immer den allgemeinen Zweck erreichen muss. Die Verschiedenheit kann nur in den Mitteln und nur innerhalb der Grenzen liegen, welche die Erreichung des Zweckes verstattet. (*Ibidem*, p. 52).

care se modelează după forma interioară. Funke ține să precizeze că, la W. v. Humboldt, noțiunea aici în discuție este difuză, întrucît cuprinde în ea „orice“ („alles Mögliche“), și aceasta, din cauza unui anumit misticism, de natură romantică, pe cînd la Marty, care este, mai degrabă, un raționalist, ea apare, în general, clară.[1] Și în ce privește modul cum a luat naștere limba există deosebiri între acești doi filozofi ai limbajului: cel dintîi crede că vorbirea omenească s-a ivit oarecum întîmplător, în sensul că n-a avut la bază intenția omului de a comunica ceva semenilor lui, al doilea, din contra, admite existența conștiinței și a voinței la primii membri ai speciei umane care au vorbit. Concepția lui Marty este, spune Funke, „empiric-teleologică“, deși după părerea mea, există în ea destule elemente care o apropie de adevărul științific.[2]

În cele ce urmează prezint, pe scurt, unele dintre ideile lui W. v. Humboldt cu privire la limbă, indiferent dacă ele apar ori nu în doctrina lingvistică a lui Vossler. (Țin să precizez că cele mai multe trebuie respinse, întrucît izvorăsc dintr-o concepție net idealistă și adesea mistică.) Mă servesc pentru aceasta de rezumatul pe care-l face B. Delbrück la p. 47 și urm. ale operei citate aici mai sus. Facultatea omului de a vorbi izvorăște din constituția lui intimă; ea corespunde unei necesități interioare, care nu poate fi înăbușită. După cum geniul există în indivizi izolați, tot așa constatăm prezența lui în colectivități etnice. Grație geniului etnic au loc în evoluția limbii progrese subite, care altfel nu se pot explica. Limba reprezintă un domeniu de activitate unde un popor se manifestă ca atare, participînd în totalitatea lui. Căci, chiar dacă partea de contribuție individuală ar fi însemnată, faptul că membrii unei comunități etnice, oricare ar fi valoarea lor personală, se manifestă totdeauna, fără să-și dea seama, în concordanță cu felul de a fi al poporului căruia aparțin, dovedește că sufletul celui mai genial, ca și al celui mai mediocru individ, nu reprezintă altceva decît o fracțiune din sufletul colectiv.[3] În esența ei, limba conține un important element artistic, care este urmarea necesară a naturii ei intime și nu se datorește vreunei tendințe conștiente a oamenilor. Simțul pentru limbă, care există în orice individ, fiindcă-i născut o dată cu el, provine nu din vreo forță specială a spiritului, ci din aplicarea întregii capacități spirituale a omului la formarea și întrebuințarea limbii. De aceea limba este organul creator al gîndirii: ideile noastre devin, prin exprimare, elemente obiective (din subiective, cum sînt mai înainte de a le comunica altora) și ca atare se întorc iarăși în creierul nostru, unde sînt întrebuințate la formarea de idei noi. Limba nu-i un lucru, ea este o activitate, și anume o activitate neîntreruptă, chiar și atunci cînd o fixăm în scris: partea ei oarecum moartă trebuie supusă din nou unui proces de elaborare psihică. O limbă vie creează necontenit, cu ajutorul

---

[1] Despre forma interioară, v. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 160 și urm. (autorul îi spune „formă internă“ și-i dă o interpretare total diferită, fără a se referi la Humboldt.)

[2] Despre „forma interioară a limbii“, v. și *V-e Congrès international des linguistes (Bruxelles 1939). Réponses au questionnaire*, I, p. 25 și urm., II, p. 11 și urm., *Résumés des communications*, p. 60 și urm. și *Rapports*, p. 19 și urm.

[3] Potrivit acestei concepții, inovațiile lingvistice se răspîndesc grație identității spirituale a tuturor indivizilor vorbitori, care, la rîndul ei, este rezultatul nu al traiului în comun, ci al constituției sufletești identice. Se vede că W. v. Humboldt a trăit în plin romantism, căci a suferit influența atmosferei intelectuale pe care această mișcare a produs-o în toate domeniile de activitate.

unei aptitudini speciale a sufletului omenesc. Așa se explică de ce individul vorbitor are totdeauna la dispoziție expresia necesară: aceasta-i vine în minte grație nu atît memoriei, cît mai ales acelei facultăți sufletești „care păstrează în ea instinctiv însăși cheia pentru formarea cuvintelor". Cuvîntul nu comunică ceva existent de mai înainte, nici nu conține o noțiune deja formată; el sugerează numai formarea noțiunilor, cu mijloace proprii, bineînțeles într-un anumit mod, indicat de el însuși: la auzirea acestuia, în mintea noastră „se atinge aceeași clapă a instrumentului spiritual", ceea ce dă naștere unei noțiuni corespunzătoare, nu însă identice.

După ce constată existența celor două elemente ale limbii, forma interioară (v. aici mai sus) și sunetele, pe care le numește, mai scurt, m a t e r i e,[1] W. v. Humboldt le analizează amănunțit, ca să ajungă la concluzia, foarte importantă din punct de vedere teoretic, că f o r m a e x t e r i o a r ă a r e o î n s e m n ă t a t e i n f i n i t m a i m i c ă d e c î t c e a i n t e r i o a r ă,[2] sau, cu termenii de astăzi, în preocupările noastre științifice trebuie să dăm preferință factorului psihic față de cel psihofizic, adică, aplicînd principiul la un caz special, foarte frecvent de altfel, elementul semantic trebuie să predomine asupra celui fonetic (cum a cerut mereu, între alții, H. Schuchardt). Totuși, dată fiind marea asemănare dintre limbi în ce privește forma lor interioară, sunetele joacă un rol capital, fiindcă prin e l e se deosebește, în genere, o limbă de alta.[3] De aceea o clasificare a idiomelor omenești ar trebui să se bazeze pe elementul lor fonetic, adică pe deosebirile dintre ele; o astfel de clasificare este însă imposibilă, din cauză că sunetele variază la infinit. Rămîne, prin urmare, să le luăm în considerație tot forma interioară, nu atît fiindcă o împărțire a limbilor ar fi, cu ajutorul acestui criteriu, mai lesnicioasă, ci pentru alt motiv: „Limba este, la un popor, organul ființei lui intime, este chiar această ființă, așa cum ajunge ea încet-încet să se cunoască pe sine însăși și să se manifeste"[4]; „...structura limbilor speciei omenești este diferită, din cauză că și în măsura în care însuși caracterul spiritual al popoarelor este diferit."[5] În evoluția idiomelor omenești, W. v. Humboldt crede

---

[1] În această noțiune intră nu numai sunetele, ci și toate impresiile fizice, apoi mișcările automate ale spiritului, care precedă formarea noțiunii cu ajutorul limbii.

[2] Mai mult decît atîta: W. v. Humboldt consideră sunetele ca un obstacol, pe care trebuie să-l biruie ideile în lupta lor pentru formarea limbii. Se vede bine, deci, cît de mari sînt asemănările dintre doctrina acestui lingvist filozof și estetismul lui B. Croce, care de asemenea a inspirat pe Vossler (v. mai departe.)

[3] Această afirmație este valabilă numai cu privire la un grup de limbi înrudite, care au moștenit de la limba de bază aceeași structură gramaticală și același fond lexical principal. Cînd e vorba de limbi aparținînd la familii diferite, deosebirile nu sînt nici pe departe de natură fonetică; dimpotrivă, se poate spune, mai degrabă, că ele seamănă prin sunete, care sînt, în general, aceleași, din punct de vedere fiziologic, și se deosebesc, de obicei profund, tocmai prin structura lor gramaticală și prin vocabular, adică prin tipul lingvistic pe care îl reprezintă fiecare familie.

[4] „Die Sprache ist (bei einer Nation) das Organ des inneren Seins, dieses Sein selbst, wie es nach und nach zur inneren Erkenntnis und zur Äusserung anlangt." (Reprodus textual după W. v. Humbouldt de către B. Delbrück, *op. cit.*, p. 55.)

[5] „...der Bau der Sprachen im Menschengeschlechte darum und insofern verschieden ist, weil und als es die Geisteseigentümlichkeit der Nation selbst ist." (*Ibidem*, p. 55, cu aceeași observație ca la nota precedentă.) În aceste două pasaje e conținută ideea, așa de importantă în doctrina lui Vossler, că limba este expresia

că există două faze: „Una, cînd impulsul creator de sunete al limbii se găsește încă în creștere și în activitate vie, cealaltă, în care, după constituirea desăvîrșită cel puțin a formei lingvistice exterioare, intervine o pauză aparentă și apoi urmează o scădere evidentă a acelei forțe fizice creatoare. Dar și în epoca decăderii se pot ivi principii noi de viață și transformări ale limbii care să se realizeze iarăși." (Subliniat de mine.)[1] În sfîrșit, la formarea sunetelor, adică la alcătuirea formei exterioare a limbii, participă două elemente: unul pur organic sau fizic, care-i produsul organelor vocale și al colaborării lor, dependent de ușurința și greutatea pronunțării și, de aceea, supus înrudirii naturale a sunetelor, celălalt psihic, care împiedică organele să asculte numai de înclinația sau de lenevia lor.[2]

Din rezumatul acesta se vede că între teoriile lui W. v. Humboldt și acelea ale lui Vossler se pot constata asemănări mai numeroase decît se afirmă de obicei. K. Jaberg, în articolul său așa de profund din *GRM* XIV (1926), p. 1 și urm., găsește că șeful școlii idealiste a împrumutat de la W. v. Humboldt numai ideea că limba este expresia unui caracter etnic (cu corolarul: istoria limbii este istorie a culturii). Nu-i nevoie să arăt eu punctele comune ale celor două doctrine aici în discuție. Acest lucru îl poate face singur cititorul, punînd alături părerile ambilor lingviști.

Sînt interesante aprecierile lui E. Lerch, cel mai entuziast adept al idealismului vosslerian, în legătură cu asemănările și deosebirile dintre W. v. Humboldt și Vossler, și de aceea le reproduc, în rezumat, aici. La baza doctrinei acestuia din urmă, spune Lerch (în recenzia despre a doua ediție a operei *Frankreichs Kultur...*, v. *ZrPh* LVI [1936], p. 459 și urm.), se află idei de-ale lui Humboldt, în special așa-numita „innere Sprachform", pe care recenzentul o prezintă drept „latura intelectuală a activității lingvistice" și în care se manifestă „legile viziunii, gîndirii și simțirii unei limbi date". La fel cu Humboldt, Vossler pune preț pe ceea ce-i individual într-o limbă, pe ceea ce o distinge de alte limbi (spre deosebire de francezi, de ex., care urmăresc mai ales elementele comune mai multor limbi). Cu toate acestea, Vossler se îndepărtează de Humboldt, atunci cînd nu separă, ca acesta, „forma interioară a limbii" de „aspectul ei exterior". Vossler explică prin „spiritul limbii" nu numai sintaxa și stilistica, produse ale „formei interioare", ci și celelalte laturi ale limbii (fonetica și

---

sufletului unui popor și că, în consecință, trebuie studiată o dată cu întreaga cultură a poporului respectiv, care și ea izvorăște, în primul rînd, din particularitățile psihice ale acestuia. După A. Trombetti, *Elementi di glottologia*, Bologna 1922-23, p. 5, deja Leibniz a susținut că în limbă se oglindește sufletul poporului care o vorbește.

[1] „Die eine ist die, wo der lautschaffende Trieb der Sprache noch im Wachstum und in lebendiger Tätigkeit ist, die andere, wo nach vollendeter Gestaltung wenigstens der äusseren Sprachform ein scheinbarer Stillstand eintritt und dann eine sichtbare Abnahme jenes schöpferischen sinnlichen Triebes folgt. Allein auch aus der Periode der Abnahme können neue Lebensprinzipe und neu gelingende Umgestaltungen der Sprache hervorgehen." (*Ibidem*, p. 58, reprodus cuvînt cu cuvînt după W. v. Humboldt.) Aceste două perioade în viața limbilor amintesc foarte bine de „Sprache als Schöpfung" și „Sprache als Entwicklung" ale lui Vossler, deși trebuie să adaug amănuntul că la W. v. Humboldt cele două momente apar într-o altă ordine de idei (e vorba, anume, de evoluția flexiunii, întocmai ca la Schleicher, v. mai sus, p. 20).

[2] Așadar cu cincizeci de ani înaintea neogramaticilor, W. v. Humboldt admitea, împotriva acestora, că la emiterea sunetelor participă și psihicul, ceea ce chiar astăzi mai tăgăduiesc, explicit sau implicit, unii lingviști.

morfologia). Altă deosebire față de Humboldt constă în faptul că Vossler nu consideră „individualitatea" sau „naționalitatea" drept cauză a caracterului unei limbi; el invocă „spiritul vremii" *(Zeitgeist)*, adică curentele culturale, atunci cînd trebuie să explice evoluția limbii, aspectul și „viața" ei într-o anumită epocă. Această atitudine presupune, e adevărat, recunoașterea individualității, adică a caracterului individual, specific, al unei limbi, dar nu și a naționalității.

Concepția lingvistică a lui W. v. Humboldt a fost mult discutată în timpul din urmă, cînd, datorită continuatorilor lui actuali, desemnați sub numele de „neoromantici" (v. mai sus, p. 111), ea a devenit iarăși actuală. Iată cîteva lucrări privitoare la creatorul filozofiei limbajului: J. Gaudefroy-Demombynes, *L'œuvre linguistique de Humboldt*, Paris 1931; O. F. Bollnow, *W. v. Humboldts Sprachphilosophie* (în *ZDB* XIV [1938], p. 102 și urm.); Johann-Albrecht von Rantzau, *W. v. Humboldt*, München 1939; E. Lerch, *Die Sprache als Ausdruck der nationalen Wesensart* (în revista *Die Sprache*, nov. 1941, p. 1 și urm.); José María Valverde, *Guillermo de Humboldt y la filosofía del lenguaje*, Madrid 1955. Cf. și Eva Fiesel, *Die Sprachphilosophie der deutschen Romantik*, Tübingen 1927. W. v. Humboldt s-a inspirat nu numai din filozofia lui Hegel (v. Pätsch, *op. cit.*, p. 8), ci și, mai ales, din aceea a lui Herder, în care apare pentru întîia oară foarte clar ideea că limba se leagă strîns de celelalte forme de manifestare ale vieții spirituale colective (v. Leo Weisgerber, *WS* XV [1933], p. 137 și urm.). Ar mai fi de adăugat că, interpretînd greșit ecuația (ea însăși criticabilă) „spiritul poporului"=„spiritul limbii", stabilită de Humboldt („Limba este oarecum manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor, și spiritul lor este limba lor; amîndouă trebuie considerate ca fiind identice" [1]), precum și afirmația despre caracterul național specific al limbii, lingviști germani șovini ca H. Güntert, Leo Weisgerber ș. a. au făcut posibilă apariția, din fericire trecătoare, a curentului rasist în lingvistică, pe care l-a ilustrat, ca să zic așa, E. Glässer, *Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung*, Heidelberg 1939, o monstruoasă aberație științifică de tristă amintire (v. recenzia mea, în *BPh* VII-VIII [1941-1942], p. 337 și urm.). Ecouri puternice ale aceste „concepții" găsim astăzi la etnolingviști, care susțin că există „modele lingvistice" diferite de la o limbă la alta și că aceste modele, creații ale „geniului limbii", influențează felul de a gîndi al oamenilor, întrucît limba s-a născut înaintea gîndirii (v. *VI* III [1954], fasc. I, p. 110 și urm.). Cf. și Pätsch, *op. cit.*, p. 11-12.

Să vedem acum influența exercitată asupra lui Vossler de către filozoful și esteticianul italian B. Croce. [2]

---

[1] „Die Sprache ist gleichsam die äusserliche Erscheinung des Geistes der Völker; ihre Sprache ist ihr Geist und ihr Geist ihre Sprache; man kann sie beide nicht identisch genug halten." (Ap. Leo Weisgerber, *loc. cit.*, p. 196.)

[2] Teoriile lingvistice ale lui Croce au fost discutate, între alții, de M. de Montoliu, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (în *Biblioteca filològica de l'Institut de la Llengua catalana* XIII, Barcelona 1921, p. 134 și urm.), care, după cum aflăm din *BDC* IX (1921), p. 101, se declară adept al doctrinei lui W. v. Humboldt despre natura limbajului, susținînd că vorbirea omenească are caracter estetic în frază, dar este logică în cuvînt. Cf. și studiul aceluiași autor, *El lenguaje como fenómeno estético*, Buenos Aires 1926, unde se expune concepția estetică a limbajului, așa cum o întîlnim la Herder, Humboldt, Croce și Vossler. Despre doctrina filozofului italian cu privire la limbă și influența ei asupra lui Vossler, cf. H. Friedrich, *Croces*

Benedetto Croce

După Jaberg, *loc. cit.*, p. 5, B. Croce, reprezentant al idealismului filozofic în formele lui cele mai extremiste și, deci, cele mai străine de realitate, discută chestiuni de filozofie a limbajului în următoarele opere: *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale, Breviario di estetica* 1912, p. 43-46 (retipărit în *Nuovi saggi di estetica*. Bari 1920) și *Filosofia del linguaggio* (publicată în *Conversazioni critiche*, serie I-a, II-a ediz., Bari 1924, p. 87-113). Deoarece prima dintre lucrările menționate aici este cea mai importantă și totodată a fost folosită de Vossler la fundamentarea concepției sale lingvistice, voi prezenta, în cele ce urmează, teoriile filozofului italian cu privire la limbă bazîndu-mă exclusiv pe această operă. [1]

Deja în prefața primei ediții găsim principiul, enunțat și în titlu, că limba și arta, respectiv lingvistica și estetica, ar fi unul și același lucru: „Dacă limbajul este cea dintîi manifestare a spiritului și dacă forma estetică nu-i altceva decît limbajul luat în sensul lui cel mai pur și în toată extensiunea lui adevărată și științifică, nu ne putem aștepta să înțelegem bine formele ulterioare și mai complexe ale vieții spiritului, cîtă vreme prima și cea mai simplă rămîne prost cunoscută, mutilată, desfigurată." [2] Iar în prefața ediției a V-a citim: „arta este expresie, firește expresie nu imediată și practică, ci teoretică, adică intuiție." [3] Cap. I al părții teoretice se ocupă de intuiție și expresie. Intuiția nu-i nici percepție, nici senzație, nici reprezentare (dacă prin reprezentare înțelegem o senzație complexă). Ea este activitatea cea mai pură a spiritului nostru, activitate în care nu intervine de loc reflexia, judecata. Iată criteriul sigur cu ajutorul căruia o putem deosebi de alte activități psihice, inferioare: „Orice intuiție sau reprezentare adevărată este totodată expresie." [4] „Spiritul nu intuiește altfel decît făcînd, formînd, exprimînd." „Activitatea intuitivă intuiește numai în măsura în care exprimă." [5] Așadar, în concepția lui Croce termenul „expresie"

Ästhetik und Vosslers Sprachphilosophie (în *ZFEU* XXXI [1932], p. 201 și urm.). Foarte interesant este articolul lui Vossler însuși, publicat în *DVLG* XIX (1941), p. 121 și urm., sub titlul *Ben. Croces Sprachphilosophie*.

[1] Ediția întîi a apărut la Milano-Palermo-Napoli în 1902. Ultima pe care o cunosc și o folosesc în discuția de față, anume a cincea, a fost publicată la Bari în 1922. Toate trimiterile se referă la această ediție. Cititorul romîn poate găsi cîteva dintre ideile lui Croce cu privire la limbă în *Elemente de estetică*, trad. Ștefan I. Nenițescu, București 1922, p. 49 și urm.

[2] „Se il linguaggio è la prima manifestazione spirituale, e se la forma estetica è nient'altro che il linguaggio inteso nella sua schietta natura e in tutta la sua vera e scientifica estensione, non si può sperare di bene intendere le forme posteriori e più complesse della vita dello spirito quando la prima e più semplice rimane mal nota, mutilata, sfigurata." (P. VIII.)

[3] „...l'arte è espressione, espressione, beninteso, non già immediata e pratica, ma teoretica, ossia intuizione." (P. XI-XII.)

[4] „Ogni vera intuizione o rappresentazione è, insieme, espressione." (P. 11.) Trebuie precizat aici că Croce este intuiționist numai în estetică, nu ca Bergson, de pildă, care-și întemeiază întreg sistemul filozofic pe intuiție. În filozofia sa propriu-zisă Croce ar aparține după unii școlii raționaliste. (Cf. articolul lui Giuseppe Esposito din *El*, ianuarie-martie 1925, p. 21 și urm.) În Большая Советская Энциклопедия, ed. II, vol. XXIII, p. 490, filozofia lui Croce este prezentată ca eclectică, produs al unui amestec de idei reacționare luate din neohegelianism, kantianism, machism și bergsonism.

[5] „Lo spirito non intuisce se non facendo, formando, esprimendo." „L'attività intuitiva tanto intuisce quanto esprime." (P. 11.)

are înţelesul cel mai larg cu putinţă: expresie verbală, manifestată prin cuvinte, dar şi expresie a culorilor, a tonurilor, a liniilor. Pe de altă parte, expresia şi intuiţia sînt identice, pentru că se nasc simultan: o dată cu intuiţia unui obiect, a unui instrument etc. avem şi forma lor în minte. Nu putem intui un lucru, dacă nu ne reprezentăm în acelaşi timp şi forma pe care o are. Dar, din moment ce forma lui există clar în mintea noastră, urmează că prin însuşi acest fapt noi am şi exprimat lucrul în discuţie, i-am şi dat expresia cuvenită, indiferent dacă expresia capătă formă materială, spre a deveni cunoscută şi altor oameni, ori rămîne numai în mintea noastră.[1] Intuiţia, fiind identică cu expresia, este identică totodată şi cu arta, căci arta înseamnează expresie. Între intuiţia artistului şi aceea a omului obişnuit nu sînt decît deosebiri cantitative, empirice, de care estetica, ştiinţă a calităţilor, nu se ocupă. „Genialitatea intuitivă sau artistică, la fel cu orice altă activitate omenească, este totdeauna conştientă; altminteri, ar fi mecanism orb. Ceea ce poate lipsi geniului artistic este numai conştiinţa reflectată, conştiinţa adăugată a istoricului sau a criticului, care-i este neesenţială.“[2]

Ideea că intuiţia înseamnează expresie şi că prin expresie nu trebuie să înţelegem numai exprimarea materială a intuiţiilor noastre o reia şi o dezvoltă Croce în cap. VI, unde găsim, între altele, următorul pasaj: „Faptul estetic se epuizează complet în elaborarea expresivă a impresiilor. Cînd am pus stăpînire pe cuvîntul interior, cînd am conceput limpede şi vie o figură sau o statuie, cînd am găsit un motiv muzical, expresia este deja născută şi completă: nu mai avem nevoie de altceva. Că pe urmă deschidem şi vrem să deschidem gura pentru a vorbi, gîtlejul pentru a cînta, şi spunem, deci, cu voce tare şi cu toată puterea ceea ce ne-am spus şi ne-am cîntat încet nouă înşine, sau întindem şi vrem să întindem mîinile pentru a cînta dintr-un instrument, aceasta este un fapt secundar, care ascultă de legi cu totul altele decît cel dintîi, şi de care, pentru moment, nu trebuie să ţinem socoteală, deşi recunoaştem de pe acum că este o producere de lucruri şi un fapt practic sau de voinţă.“[3] Acelaşi punct de vedere idealist şi aceeaşi tendinţă de a

---

[1] Am văzut mai sus (p. 96) că şi pentru Vossler este indiferent faptul dacă un om vorbeşte cu glas tare, în faţa altora, ori vorbeşte numai cu sine însuşi: în ambele cazuri, am avea, din punct de vedere strict teoretic, adică filozofic, una şi aceeaşi manifestare a spiritului.

[2] „La genialità intuitiva o artistica, come ogni forma d'attività umana, è sempre cosciente; altrimenti sarebbe cieco meccanismo. Ciò che al genio artistico può mancare è soltanto la coscienza riflessa, la coscienza sovraggiunta dello storico o del critico, che gli è inessentiale.“ (P. 18.) Să se compare ce spune Vossler despre actul vorbirii, pe care-l consideră conştient, numai fiindcă-i un produs al spiritului, dar nu în sensul că vrem să fim conştienţi cînd vorbim.

[3] „Il fatto estetico si esaurisce tutto nell'elaborazione espressiva delle impressioni. Quando abbiamo conquistato la parola interna, concepito netta e viva una figura o una statua, trovato un motivo musicale, l'espressione è nota ed è completa: non ha bisogno d'altro. Che noi poi apriamo e vogliamo aprire la bocca per parlare o la gola per cantare, e cioè diciamo a voce alta e a gola spiegata quanto abbiamo già sommessamente detto e cantato a noi stessi; o stendiamo e vogliamo stender le mani a toccare, è questo un fatto sopraggiunto, che obbedisce a tutt'altre leggi che non il primo, e del quale, per ora, non dobbiamo tener conto; benchè fin da ora riconosciamo che esso è produzione di cose e fatto pratico o di volontà.“ (P. 56-57.) S-ar putea obiecta contra acestui punct de vedere, pe care şi l-a însuşit Vossler cu privire la limbă (vezi aici mai sus, n. 1), că intuiţiile estetice neexprimate încă prin sunete,

opera cu noțiuni nebuloase, total desprinse de realitățile sociale (care în materie de estetică joacă un rol atît de important) apar și în cap. XIII, unde Croce se ocupă de „frumosul fizic" al naturii și al artei: „Procesul complet al producției estetice poate fi simbolizat în patru stadii, care sînt: a) impresii; b) expresie sau sinteză spirituală estetică; c) sentimentul hedonistic sau plăcerea frumosului (plăcerea estetică); d) traducerea faptului estetic în fenomene fizice (sunete, tonuri, mișcări, combinații de linii sau culori etc.). Oricine vede că punctul esențial, singurul care este propriu-zis estetic și cu adevărat real, este cel de sub b), care lipsește din manifestarea pură sau din construcția naturalistică, numită și ea, metaforic, expresie." [1]

A judeca o operă de artă înseamnă a o reproduce în tine însuți, a te transpune în situația autorului și a reface, a crea din nou procesul de elaborare a operei respective, cu ajutorul formei ei materiale. Iar dacă vrem s-o apreciem și istoric, trebuie să ținem seamă de timpul cînd a apărut și de personalitatea celui care a produs-o: ne trebuie, cu alte cuvinte, pe lîngă aptitudinea de a ne transpune exact în sufletul autorului, și cunoștințe istorice, cu ajutorul cărora s-o putem înțelege și judeca așa cum se cuvine, în ce privește vremea și pe creatorul ei. De aceea o operă de artă nu se poate compara cu altele, cu care ni s-ar părea că seamănă, ci numai cu ea însăși. [2]

Capitolul final (XVIII) al părții teoretice expune concluziile (evident greșite) ale lui Croce asupra identității dintre lingvistică și estetică: „...știința artei și aceea a limbajului, Estetica și Lingvistica, concepute ca științe adevărate și propriu-zise, nu sînt două lucruri diferite, ci unul singur. Nu că ar exista o Lingvistică specială; dar știința limbii cea veritabilă, Lingvistica generală, în *partea ei filozofică*, nu-i altceva decît Estetică. Cine lucrează în domeniul Lingvisticii generale, adică al Lingvisticii filozofice, studiază probleme estetice, și invers. *Filozofia limbajului și filozofia artei sînt aceiași*

---

culori etc. sînt neexistente pentru ceilalți oameni și de aceea nu pot fi cunoscute, nici analizate de alții, căci numai din clipa în care au căpătat formă materială ele pot deveni obiect de studiu; dar atunci, spune Croce, interesul lor teoretic, adică științific, dispare, rămînîndu-le numai elementul practic, care nu interesează știința adevărată. Urmează, deci, că esteticianul (tot așa lingvistul) se află într-o dilemă, din care nu poate ieși. Croce (iar după el Vossler) își închipuie că a găsit scăparea din această situație dificilă, cerînd să studiem opera de artă (și limba) ca și cum ea n-ar avea o existență materială: să ne folosim de aceasta din urmă pentru a reproduce în spiritul nostru intuiția respectivă, pe care apoi s-o judecăm în ea însăși, fără a-i mai lua în considerație materialitatea, operație cu neputință de înfăptuit în practică, întrucît limba, lipsită fiind de elementul ei material, încetează să mai existe ca atare. Aici este izvorul stilisticii, în sensul imaginat de Vossler (v. mai sus, p. 91 și urm.) și realizat mai ales de către Spitzer (cf. puțin mai departe).

[1] „Il processo completo della produzione estetica può essere simboleggiato in quattro stadi, che sono: a) impressioni; b) espressione o sintesi spirituale estetica; c) accompagnamento edonistico o piacere del bello (piacere estetico); d) traduzione del fatto estetico in fenomeni fisici (suoni, toni, movimenti, combinazioni di linee o colori ecc.). Ognun vede che il punto essenziale, il solo che sia propriamente estetico e davvero reale, è quel b), che manca alla mera manifestazione o costruzione naturalistica, detta anch'essa, per metafora, espressione." (P. 105.)

[2] Ne amintim că aceeași afirmație a făcut-o și Vossler, susținînd că o expresie lingvistică trebuie comparată nu cu alte expresii, asemănătoare ori ba, ci cu ea însăși.

lucru."[1] Aceasta, pentru că limba se folosește, ca și arta, de mijloace materiale în vederea exprimării intuițiilor: mijloacele diferă de la una la alta, dar acest amănunt, de ordin practic, n-are nici o importanță. Ceea ce este esențial, adică intuiția și, deci, expresia (pură), nu prezintă absolut nici o deosebire. Și atunci, dacă expresia lingvistică și cea artistică sînt identice, urmează că aceeași disciplină se va ocupa de amîndouă. Croce critică apoi diversele concepții asupra expresiei lingvistice (: interjecție, asociație sau convenție, onomatopee etc.), arătînd că numai puțini lingviști s-au apropiat de adevăr, aceia, anume, care au văzut în limbă o „creație" spirituală. Dar și aceștia au greșit, cînd au susținut că limba s-a dezvoltat și a crescut prin asociație. Formarea de cuvinte noi cu ajutorul celor vechi este, spune Croce, tot creație, nu asociație, căci cuvintele vechi devin impresii, care dau naștere unor expresii noi (întocmai cum, la artist, impresiile venite din afară se transformă în expresii, adică în operă de artă).

Tot așa se ridică filozoful italian — dovedind lipsă de înțelegere pentru structura limbajului omenesc în general — contra împărțirii în categorii a elementelor lingvistice (substantiv, verb ș.a.): limbajul, adică expresia, alcătuiește un tot indivizibil. *Singura realitate lingvistică este propoziția*, pe care o definește ca un organism expresiv cu înțeles deplin. Prin urmare, și o simplă interjecție și o întreagă poemă sînt, potrivit acestei concepții, tot propoziții. Nici clasificarea limbilor n-are rost, pentru că limbile nu constituie genuri sau specii diferite, ci un complex unic de fapte în diversele lui faze de dezvoltare. Absurdă este și gramatica normativă, care vrea să dea reguli de vorbire: adevărata *gramatică* nu poate fi decît *teoretică*, adică estetică, așa că gramatică normativă sau tehnică înseamnă o contrazicere de termeni. Altfel stau lucrurile, dacă înțelegem gramatica numai ca o disciplină empirică sau, cu alte cuvinte, ca o serie de scheme necesare pentru învățarea limbilor. În acest caz, chiar împărțirea cuvintelor în substantiv, verb, adjectiv etc. se poate admite, fiindcă ajută la atingerea scopului practic pe care-l urmărim. „În afară de *Estetică*, grație căreia cunoaștem natura limbajului, și de *Gramatica empirică*, socotită drept un expedient pedagogic, nu mai rămîne altceva decît *Istoria limbilor* în realitatea lor vie, adică istoria producțiilor literare concrete, identică în substanță cu *Istoria literaturii*."[2]

Afară de categoriile gramaticale, Croce combate și așa-zisele fapte elementare lingvistice (: sunete, silabe ș.a.), care sînt, în realitate, fapte

---

[1] „...la scienza dell'arte e quella del linguaggio, l'Estetica e la Linguistica, concepite come vere e proprie scienze, non sono già due cose distinte, ma una sola. Non che vi sia una Linguistica speciale; ma la ricercata scienza linguistica, Linguistica generale, *in ciò che ha di riducibile a filosofia*, non è se non Estetica. Chi lavora sulla Linguistica generale, ossia sulla Linguistica filosofica. lavora su problemi estetici, e all'inverso. *Filosofia del linguaggio e filosofia dell'arte sono la stessa cosa*." (P. 155-56.)

[2] „Fuori dell' *Estetica*, che dà la conoscenza della natura del linguaggio, e della *Grammatica empirica*, ch'è un espediente pedagogico, non resta altro che la *Storia delle lingue* nella loro realtà vivente, cioè la storia dei prodotti letterari concreti, sostanzialmente identica con la *Storia della letteratura*." (P. 162.) Aici se vede și mai limpede izvorul atitudinii lui Vossler din *Frankreichs Kultur*, unde lingvistul german studiază evoluția limbii franceze paralel cu aceea a literaturii (și a celorlalte produse ale spiritului poporului francez), precum și din articolul în care discută teoretic necesitatea unei relații strînse între istoria limbii și istoria literaturii.

fizice, fără înțeles, deci nelingvistice, precum și „rădăcinile“, cu care-și frămîntau mintea filologii de altădată.[1] Aberație i se pare și limba-model sau unitatea de limbă, de care vorbesc unii lingviști, căci limba înseamnează activitate neîntreruptă, pe cînd „limba-model“ este ceva fix, nemișcat. Firește că învățații pot discuta astfel de chestiuni, dar ele nu aparțin Lingvisticii, adică Esteticii. Tot absurdă este pentru Croce și problema limbii universale, creație artificială și mai rea decît limba fixă.[2]

---

[1] Prin „rădăcină“ se înțelege elementul ultim și ireductibil din care se formează un cuvînt, cu ajutorul sufixelor, prefixelor etc.

[2] În partea a doua a operei sale, Croce face istoricul esteticii (și al lingvisticii). Cred interesant să relev cîteva amănunte, care au legătură cu doctrina lui Vossler. Cu peste 200 de ani în urmă, G. B. Vico a afirmat, în *Scienza nuova*, că limbajul și poezia sînt același lucru. Acest filozof italian, care a exercitat o anumită influență asupra lui Croce, susține, între altele, că limba este, de fapt, istoria omenirii, o istorie nu a evenimentelor, cum se înțelege, de obicei, istoria, ci a spiritului, căci limba înseamnează spirit, manifestare directă a spiritului, atît național, cît și uman în general. Vezi Gustav Konrad, *Vico und das Problem vom Geist der Sprache*, în *GRM* XXVII (1939), p. 412 și urm. Iar jumătate de veac mai tîrziu, J. G. Herder, în *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, dă următoarea definiție: „Limbajul este înțelegerea sufletului cu el însuși, lucru tot atît de necesar cum este și acela ca omul să fie om“. („Il linguaggio è l'intesa della sua anima [dell'uomo] con sè stessa, altrettanto necessaria quanto che l'uomo sia uomo." Ap. Croce, *op cit.*, p. 283.) Despre concepția lingvistică a lui Herder, cf. Hanna Weber, *Herders Sprachphilosophie. Eine Interpretation im Hinblick auf die moderne Sprachphilosophie*, Berlin 1939. Atenție mare acordă Croce sistemului lingvistic al lui W. v. Humboldt, care, fără a putea scăpa complet de influența predecesorilor, aduce multe idei noi și juste. Printre cele neamintite în paginile de mai sus sînt două care merită, în această ordine de idei, să fie relevate. W. v. Humboldt combate împărțirea vorbirii în categorii morfologice (substantiv, verb etc.) și stabilirea de reguli gramaticale care omoară viața limbii și-i distrug unitatea firească. Totodată el vorbește de activitatea lingvistică a omului în așa fel, încît dovedește că și pentru el limbajul este înrudit cu arta. Într-adevăr noțiunea „innere Sprachform“ (vezi mai sus, p. 111) seamănă foarte bine cu ceea ce Croce și Vossler numesc „intuiție“, iar „sinteza internă“, adică îmbinarea dintre „innere Sprachform“ și sunetul fizic al vorbirii care, după W. v. Humboldt, constituie esența limbajului, amintește de „expresia“ din doctrina lui Croce și Vossler. Deosebirea constă în faptul că, pentru cel dintîi, procedeele artistului sînt numai comparabile, nu identice cu ale vorbitorului, pe cînd ceilalți doi le consideră perfect identice. H. Steinthal, discipol al lui W. v. Humboldt, se apropie și mai mult de teoriile lui Croce (și Vossler). Într-adevăr găsim la el afirmații de felul acesta: putem exprima gîndiri fără cuvinte (prin semne), ceea ce face ca un surdomut, de pildă, să nu se deosebească de un om care vorbește; logica n-are nici un amestec în limbă, care-i autonomă; nu există nici o diferență între creația lingvistică originară, primitivă („Urschöpfung“) și aceea care se repetă zilnic etc Cu privire la Steinthal, cf. Pätsch, *op. cit.*, p. 17 și urm. și H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II, p. 35 și urm. (acesta din urmă se ocupă și de Lazarus, alt reprezentant al etnopsihologiei; v. ceva mai încolo). Și despre H. Paul are Croce cuvinte de laudă, între altele, pentru că a reintrodus spiritul filozofic în studiile asupra limbii, de unde îl alungaseră pozitivismul și naturalismul. „Dar Paul, dacă se arată nesigur în ce privește raporturile dintre Logică și Gramatică, are meritul de a fi restabilit identificarea făcută de Humboldt între chestiunea originii și a naturii limbajului, susținînd din nou că limbajul este originar ori de cîte ori vorbim. Tot lui îi mai revine și meritul de a fi criticat în chip definitiv Etnopsihologia («Völkerpsychologie») a lui Steinthal și Lazarus, arătînd că nu există un suflet colectiv și că limbajul nu poate fi decît individual.“ („Ma il Paul, se appare incerto circa i rapporti tra Logica e Grammatica, ha il merito di avere restaurato l'identificazione fatta dallo Humboldt tra la questione dell'origine e quella della natura del linguaggio, riaffermando che il linguaggio ha origine ogni volta che si parla. E gli spetta anche l'altro merito, di avere criticato in modo definitivo l'Etnopsicologia («Völkerpsychologie») dello Steinthal e Lazarus, mostrando che non

Dacă Vossler, pe lîngă numeroasele sale greşeli, are şi incontestabile merite, pe care criticul, în urma unei cercetări atente, făcute cu mult discernămînt, are datoria de a le pune în lumină, în cazul lui Croce lucrurile se prezintă întrucîtva mai simplu, căci teoriile lui în materie de limbă, cu neînsemnate excepţii, sînt — se poate spune fără exagerare — greşite de la început pînă la sfîrşit. Faptul se explică, în mare măsură, prin aceea că Vossler a fost înainte de toate nu filozof, ci lingvist, cu o serioasă pregătire de specialitate, pe cînd lui Croce, filozof prin excelenţă, i-au lipsit cunoştinţele necesare pentru tratarea temeinică a problemelor de limbă. Nefiind deprins cu studiul sistematic şi aprofundat al faptelor lingvistice, el vede lucrurile, de cele mai multe ori, numai la suprafaţă, face generalizări grăbite, formulează principii pe care realitatea le infirmă în modul cel mai evident. I se poate recunoaşte, cu unele rezerve, meritul de a fi formulat, indirect, principiul unităţii dintre gîndire şi limbă (mă refer la unitatea dintre „intuiţie" şi „expresie", care ocupă un loc important în doctrina lui), de a fi arătat (nu fără să exagereze) importanţa propoziţiei ca unitate fundamentală a procesului de comunicare şi, în sfîrşit, de a se fi ridicat împotriva aşa-zisei limbi „fixe" sau „universale".[1] Restul doctrinei lui trebuie respins aproape în întregime, ca necorespunzător realităţilor lingvistice, psihice şi sociale.

Astfel, una dintre principalele greşeli ale lui Croce constă în identificarea faptului de limbă cu actul de creaţie artistică şi, în consecinţă, a lingvisticii cu estetica. Arta şi limba — deşi legate între ele prin unele caracteristici comune — rămîn totuşi două manifestări bine distincte ale psihicului omenesc. Cea dintîi este o c a t e g o r i e s u p r a s t r u c t u r a l ă, cu un incontestabil caracter de clasă şi cu un conţinut variabil de la epocă la epocă; cea de-a doua n u f a c e p a r t e n i c i d i n b a z ă, n i c i d i n s u p r a s t r u c t u r ă, nu are un caracter de clasă şi constituie produsul unui întreg şir de epoci istorice.[2] Prin artă înţelegem oglindirea realităţii în imagini concrete,[3] care trezesc în noi s e n t i m e n t u l f r u m o s u l u i, ne provoacă aşa-zisa emoţie estetică. Prin limbă înţelegem, în primul rînd, un m i j l o c d e c o m u n i c a r e a i d e i l o r ş i a s e n t i m e n t e l o r noastre, o manifestare indisolubil legată de întreaga activitate intelectuală a omului, precum şi de viaţa lui afectivă. Noţiunea de f r u m o s, care constituie elementul esenţial al actului de creaţie artistică şi, deci, nu poate lipsi din definiţia noţiunii de artă, nu intră nicidecum în aceea a noţiunii de limbă. Faptul că sentimentul frumosului poate fi trezit în noi şi cu ajutorul unui material lingvistic, prelucrat într-un anumit fel de către poet sau scriitor, constituie un aspect secundar şi oarecum accidental al limbii, nu o trăsătură esenţială a ei.

Pe un fapt accidental se întemeiază şi distincţia dintre e x p r e s i e ş i c o m u n i c a r e, pe care Croce o ridică la rangul de principiu. Este

---

esiste una psiche colettiva e che non vi ha linguaggio se non dell'individuo". P. 450.) Despre ideile lingvistice ale lui Croce (şi G. Gentile) v. M. Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925, p. 101 şi M. Bartoli e G. Bertoni, *Breviario di Neolinguistica*, Modena 1925, p. 4.

[1] A cărei existenţă o afirmă în zilele noastre unii structuralişti în frunte cu L. Hjelmslev (v. *Prolegomena to a Theory of Language*, în *IJAL* [Supliment], XIX [1953], nr. 1, p. 10 şi passim), aducînd însă prea puţine argumente în sprijinul acestui punct de vedere.

[2] Cf. I. V. Stalin, *Marxismul şi problemele lingvisticii*, Bucureşti 1953, passim.

[3] Vezi *Большая Советская Энциклопедия*, ed. II, vol. XLIX, p. 190.

adevărat că uneori „vorbim cu noi înşine", dar acest lucru e posibil numai în măsura în care avem deprinderea de a vorbi cu alţii, deprinderea de a comunica altora ideile şi sentimentele noastre. Un om crescut de copil în afara societăţii nu va avea facultatea de a vorbi, în genere, şi, deci, cu atît mai puţin pe aceea de a vorbi cu sine însuşi (adică de a „exprima" fără a comunica), după cum acelaşi om nu va fi niciodată în stare să creeze o operă de artă. Prin urmare nu este nicidecum indiferent „dacă deschidem sau nu deschidem gura pentru a vorbi şi gîtlejul pentru a cînta". Expresia „nematerializată", deci necomunicată altora, este o manifestare întîmplătoare a psihicului nostru, posibilă numai în măsura în care pînă la ea avem experienţa a mii de expresii comunicate. Chiar atunci cînd vorbim cu noi înşine avem a face cu un fel de comunicare în formă latentă, caracterizată printr-un început de materializare, organele noastre vocale execută mişcări, imperceptibile pentru noi, dar care se pot totuşi înregistra cu ajutorul unor aparate foarte sensibile, după cum au dovedit experienţele făcute în acest domeniu de către foneticieni şi psihologi sovietici. [1]

A afirma — cum face filozoful italian — că elementul material constituie un simplu aspect superfluu al limbii, înseamnă a săvîrşi o gravă eroare ştiinţifică, întrucît caracteristica esenţială a faptului de limbă este tocmai legătura dintre un element psihic şi un element material. Fără unul dintre aceste două elemente constitutive ale ei, limba încetează să mai fie limbă, identificîndu-se, în ipoteza că îl înlăturăm pe cel de-al doilea, cu gîndirea ori cu celelalte manifestări ale psihicului nostru, sau transformîndu-se, dacă îl suprimăm pe cel dintîi, într-o simplă serie de fenomene acustice.

În sfîrşit, cu totul nemotivată este şi încercarea lui Croce de a separa teoria de practică: dacă diversele categorii gramaticale sînt — după cum recunoaşte el însuşi — utile din punct de vedere practic, servind, de pildă, la învăţarea mai lesnicioasă a unei limbi străine, înseamnă că ele au o existenţă reală ca elemente constitutive ale structurii limbii pe care o învăţăm. Or, lingvistica — atît sub aspectul ei teoretic, cît şi sub cel practic — are datoria să se ocupe, printre altele, tocmai cu studiul acestor elemente. De altfel, ţinînd seamă de cele spuse pînă acum, poziţia lui Croce în această problemă nu trebuie să ne surprindă, căci separarea teoriei de practică, tendinţa de a opera cu noţiuni vagi, fără un conţinut bine definit, predilecţia pentru speculaţiile sterile, străine de realităţi, alcătuiesc una dintre principalele caracteristici ale filozofiei idealiste.

Critica doctrinei idealiste

Privită dintr-un punct de vedere teoretic foarte abstract, s-ar părea că doctrina lingvistică a lui Vossler nu dă loc la obiecţii prea serioase. Cine poate tăgădui că limba este produsul „spiritului" unui popor, că, adică, în ea se manifestă felul de a gîndi şi a simţi al colectivităţii etnice respective? Prin urmare, cauza modificărilor lingvistice (cu excepţia celor fonetice) trebuie căutată în psihicul individului vorbitor, şi nu în organele lui vocale. Rolul acestora din urmă nu trebuie

---

[1] Vezi, de pildă, Л. Н. Новикова, *Электрофизиологическое исследование речевых кинестезий*, în *VP*, 1955, fasc. 5, p. 84-94.

însă subevaluat, cum se întîmplă de cele mai multe ori în scrierile romanistului münchenez. De pildă, a afirma că topica fixă subiect-predicat-obiect din franceza actuală ar fi un produs al „sufletului" francez şi nu rezultatul dispariţiei declinării cu două cazuri (consecinţă a unei evoluţii fonetice), înseamnează a neglija faptul că situaţia este aceeaşi în toate limbile în care diverse modificări fonetice, petrecute în decursul veacurilor, au avut drept efect înlocuirea declinării sintetice printr-o declinare analitică. În latina clasică, de pildă, se putea spune, fără a modifica sensul logic al enunţării, *filius amat patrem* sau *patrem amat filius*, după cum şi astăzi în rusă, limbă cu declinare sintetică, se poate spune *сын любит отца* sau *отца любит сын*. În latina populară tîrzie însă, în limbile romanice, precum şi într-o serie de limbi aparţinînd altor grupuri, cum sînt, de pildă, engleza sau bulgara, prin schimbarea locului celor două substantive se schimbă şi sensul enunţării: subiectul devine obiect, şi invers. Rezultă oare de aici că „sufletul" popoarelor italian, spaniol, portughez, romîn, englez, bulgar etc. este identic, în această privinţă, cu acela al poporului francez? Bineînţeles că nu: aici avem a face cu un fenomen în care factorul material — adică transformările de sunete — joacă un rol hotărîtor.

Dar limba este numai unul dintre aspectele activităţii psihice a unei comunităţi etnice. Alături de ea avem literatura, arta ş.a., care prezintă înrudiri esenţiale cu limba, întrucît toate au acelaşi izvor. De aceea este necesar să studiem şi aceste manifestări ale sufletului omenesc, pentru a putea înţelege mai bine evoluţia limbii înseşi: cauza modificatoare a acesteia, adică „spiritul limbii" sau, ceea ce e tot una, „spiritul" poporului care o vorbeşte (produs al condiţiilor de viaţă) se poate înţelege cu mai mare uşurinţă dacă-l urmărim şi în celelalte domenii de activitate intelectuală. Astfel istoria limbii devine identică cu istoria culturii, mai exact spus, un capitol al acesteia.[1]

Nici ideea că limba e un produs estetic, la fel cu literatura şi arta în general, nu poate fi respinsă pe de-a întregul. Căci preocupări estetice există în vorbirea omenească. În primul rînd poeţii (în sens larg) acordă acestui element cea mai mare atenţie, cum nici nu-i posibil altfel, dat fiind că unul dintre scopurile poeziei este realizarea frumosului. Dar chiar în vorbirea obişnuită se poate observa, dacă nu o preocupare statornică şi propriu-zisă, în orice caz manifestarea, destul de puternică, a unei tendinţe pe care avem dreptul s-o numim estetică. Căci cum se explică întrebuinţarea atîtor figuri de stil, „alegerea" cuvintelor celor mai expresive, mai ales atunci cînd sîntem stăpîniţi de puternice stări sufleteşti afective? Greşeala fundamentală a idealismului lingvistic, din care decurg în mod firesc altele, printre ele negarea caracterului logic al limbii, constă în faptul că exagerează enorm importanţa elementului estetic al limbii, mergînd pînă la confundarea limbii cu arta şi, drept consecinţă inevitabilă, a lingvisticii cu estetica. Faţă de Croce, care nu recunoaşte decît partea „teoretică" a limbii (v. mai sus, p. 117 şi urm.), Vossler reprezintă oarecum un progres: fiind lingvist, nu filozof, el

[1] W. v. Wartburg, despre care nu se poate spune că ar avea legături personale sau de şcoală cu idealiştii (v. capitolul imediat următor), afirmă în *ZrPh* XL (1920), p. 509, că *Frankreichs Kultur*... este singura sau cea mai însemnată încercare de a înţelege schimbările lingvistice împreună cu şi din curentul general al culturii.

acceptă și partea „practică" a limbii, expresia materială a acesteia, manifestarea ei sub formă de cuvinte și propoziții, pe care o neglijează însă pînă aproape de desființare, cînd cere lingvistului să se intereseze, în principiu, numai de caracterul ei individual, adică estetic. Pe de altă parte, chiar dacă am admite, împotriva realității, că omul vorbește numai pentru a da expresie concretă intuițiilor sale, care altfel ar fi străine de orice scopuri practice, constatăm totuși că în orice împrejurare intervine la vorbitor (oricine ar fi el) nevoia de a comunica altora anumite idei și sentimente. Căci limba este, înainte de toate, un mijloc de comunicare între oameni și numai în al doilea rînd (dar nu totdeauna) expresie (estetică). Din această cauză, intuițiile cele mai pure se tulbură, își pierd caracterul exclusiv teoretic și capătă un aspect practic, de care lingvistul este dator să țină socoteală.

În aceeași ordine de idei Vossler comite încă o greșeală: nu face distincție între „limbă" (=langue, după terminologia lui F. de Saussure) și „vorbire" (= parole),[1] sau, cum spune K. Jaberg, *loc. cit.*, între lingvistica limbii și aceea a vorbirii. Jaberg aduce această obiecție lui Croce, care înlătură cu totul „limba", ca aparținînd la lucrurile practice. Dar și lui Vossler i se poate imputa același lucru, întrucît la baza doctrinei sale lingvistice se află „vorbirea", nu „limba", cum dovedește faptul că atît el, cît și elevii lui studiază numai limbile romanice literare (și anume varianta lor beletristică).[2] Așa se explică afirmația că există atîtea limbi cîți indivizi, care însemnează confundarea limbii cu stilul individual. Și totuși, concluziile la care ajung, ei le consideră valabile și pentru discuțiile privitoare la „limbă".

Am văzut în cursul discuției de pînă aici ce loc însemnat ocupă în activitatea școlii idealiste intuiția. Și asupra acestui punct pot fi lingviștii de acord, cel puțin teoretic. Căci nu încape îndoială că, după cum criticul literar nu poate înțelege bine o operă poetică numai cu ajutorul cunoștințelor, oricît de multe și de variate ar fi ele, tot așa lingvistul trebuie să posede, afară de erudiție, și o însușire specială, căreia i-am putea spune simț pentru limbă și care-l ajută să înțeleagă cum a luat naștere, în mintea primului vorbitor, un anumit mod de exprimare. Să ne gîndim, de pildă, la H. Schuchardt dintre cei mai vechi și la Leo Spitzer, printre contemporani.[3] Dificultatea se ivește însă și aici în momentul cînd vrem să aplicăm intuiția la explicarea unor fapte concrete. Deoarece intuiția este un element personal prin definiție, ea diferă de la un lingvist la altul, astfel că discuțiile capătă un pronunțat caracter subiectiv, care poate dăuna, și adesea chiar dăunează, atmosferei științifice din disciplina noastră. Și fără aceasta părerile învățaților variază, de multe ori se bat cap în cap, deși se referă la același fenomen lingvistic.

---

[1] Vezi despre sensul acestor termeni începutul capitolului al IV-lea, unde se discută teoriile lui F. de Saussure.

[2] Aceasta, fiindcă în operele scriitorilor avem a face cu stiluri individuale, cu aplicări particulare ale sistemului lingvistic, nu cu „limba" însăși.

[3] Chiar K. Jaberg, *loc. cit.* se arată, în principiu, favorabil intuiției, adăugînd însă că intuiția nu poate să dea roade efective în disciplina noastră, decît dacă se bazează pe o mare experiență lingvistică, așa cum au avut-o W. v. Humboldt și H. Schuchardt, ori pe un temperament ca al lui J. Gilliéron, care avea „posibilitățile lingvistice oarecum în vîrfurile degetelor" și stăpînea în chip desăvîrșit metodele de cercetare. Punctul de vedere al lui Jaberg trebuie acceptat, în sensul că intuiția urmează să se sprijine pe o serioasă pregătire științifică.

Prin introducerea în mod oarecum obligatoriu a intuiției în cercetările asupra limbii s-ar putea ajunge la o stare de lucruri mai mult ori mai puțin anarhică, de pe urma căreia ar avea de suferit caracterul științific al lingvisticii.

Dar subiectivismul, care face parte integrantă din doctrina lui Vossler, poate avea cîteodată urmări și mai păgubitoare decît cele deja arătate. Studiem o limbă anumită și căutăm să-i înțelegem evoluția cu ajutorul spiritului poporului respectiv, pe care-l cunoaștem din alte manifestări ale acestuia. Dacă, din diverse motive, avem despre poporul în discuție păreri defavorabile, riscăm să interpretăm faptele lingvistice sub imperiul sentimentului și să descoperim, astfel, pretutindeni urmele unui psihic puțin simpatic nouă. În asemenea condiții, filologia, care ar trebui să contribuie la apropierea popoarelor, duce la rezultate opuse, iar reprezentanții ei păcătuiesc deopotrivă contra adevărului și contra omenirii.[1] (Să se compare cele spuse mai încolo despre lucrarea lui E. Lerch, *Das romanische Futurum*...) În ce privește rolul individului în evoluția limbii, Vossler merge atît de departe, încît, după ce spune că toate modificările fonetice, ca și toate expresiile lingvistice, sînt individuale, afirmă pur și simplu că limba provine de la indivizi izolați. Această afirmație nu poate fi acceptată, fără rezerve, nici în cazul cînd ne-am referi exclusiv la stilul individual al scriitorilor, pe care îl are, probabil, în vedere Vossler. Ea este valabilă numai pentru așa-zisele figuri de stil și pentru alte elemente alcătuitoare ale măiestriei artistice, care totuși nu se generalizează, ba nici măcar nu se imită, din cauză că fiecare scriitor tinde spre originalitate și din punctul de vedere al exprimării. Individul izolat, fie artist, fie simplu vorbitor, participă, prin contribuția sa personală, la dezvoltarea limbii, dar într-o măsură redusă, care nu poate fi precizată decît rareori și mai cu seamă în cazul scriitorilor. Să nu uităm apoi că chiar dacă inovațiile lingvistice vin, inițial, de la indivizi izolați, acei indivizi sînt, la rîndul lor, produse ale societății respective, de la care au facultatea de a inova, fondul pe care își întemeiază inovațiile. Căci — repetînd exemplul pe care l-am dat mai înainte, cînd m-am ocupat de Croce — un om crescut în afara societății n-ar putea, de sigur, să vorbească și, cu atît mai puțin, să inoveze, să „creeze" ceva în materie de limbă. Prin urmare, elementul individual este indisolubil legat de cel social, rolul de căpetenie revenindu-i, neîndoios, acestuia din urmă, căci tocmai el este cel care condiționează însăși existența limbii. Or, acest lucru, Vossler — necunoscător al principiilor materialismului dialectic și istoric — nu izbutește să-l sesizeze, ceea ce îl face să considere că factorul hotărîtor în procesul lingvistic ar fi individul. După această afirmație urmează, este drept, precizarea că faptele de limbă individuale se dezvoltă în sînul comunității, generalizîndu-se, dar generalizarea însemnează „moartea" inovației respective. Aici se vede puternica influență a estetismului crocian asupra lui Vossler. Căci W. v. Humboldt, celălalt maestru al lui, se pronunță hotărît împotriva unei asemenea concepții: „Limba nu este însă produsul liber al omului izolat, ci aparține totdeauna întregii națiuni; în sînul acesteia se trans-

---

[1] Menirea filologiei de a apropia pe oameni a fost recunoscută de multă vreme (cf., între altele, părerea lui Ascoli, reprodusă de A. Trombetti, *Elementi di glottologia*, Bologna 1922-23, p. 6).

mite ea de la o generație la alta." [1] Se vede ușor că Humboldt se referă la limbă, în sens strict, pe cînd Vossler (urmînd pe Croce) are în vedere stilul individual (în primul rînd pe al scriitorilor și al vorbitorilor anonimi cu talent lingvistic). Cu privire la această chestiune, cf. și indicațiile, sumare, dar precise, pe care le dă Pätsch, *op. cit.*, p. 12 și urm., 105, 122.

Lingvistica idealistă suferă apoi și de o anumită unilateralitate. Căutînd să explice evoluția limbii prin ceea ce are caracteristic sufletul unui popor, ea trece cu vederea asemănările dintre mai multe idiome, înrudite ori nu, dînd astfel unor fapte lingvistice interpretări valabile pentru o singură limbă, dar nu și pentru celelalte, care prezintă totuși fenomene similare sau chiar identice. Mai ales H. Schuchardt a dovedit de atîtea ori cum în idiomele cele mai îndepărtate din punct de vedere geografic și istoric se ivesc inovații paralele, perfect asemănătoare, care nu se pot explica, prin urmare, cu ajutorul specificului etnic, căci ar trebui să presupunem că mai multe popoare, diferite unul de altul, posedă anumite particularități spirituale identice, ci numai grație unui element psihic fundamental (gîndirea logică și afectivitatea) comun tuturor oamenilor și care, deci, îi apropie, nu-i diferențiază.[2] După cum am mai spus, Vossler stabilește o distincție tranșantă între gîndirea logică și limbă, afirmînd hotărît că aceasta din urmă ar fi a l o g i c ă. A face o asemenea afirmație însemnează a săvîrși o eroare dintre cele mai grave, căci între limbă și gîndire este o unitate atît de strînsă, încît existența uneia nu se poate concepe fără a celeilalte. „Limba este realitatea nemijlocită a gîndirii". (Marx.) Limba face comunicabilă altora gîndirea logică, contribuind totodată, într-o măsură hotărîtoare, la dezvoltarea ei. „Uriașa superioritate a omului față de animale — scrie Pavlov — constă în posibilitatea de a avea noțiuni generale, iar acestea s-au format cu ajutorul cuvîntului..." [3] Prin urmare, gîndirea logică poate fi și, efectiv este, cauza unor asemănări între limbi nelegate genetic și neintrate în contact. Afară de aceasta, numeroasele studii privitoare la limbajul militar din timpul primului război mondial au scos în evidență o serie de lucruri care arată că, în multe privințe, psihologia soldaților seamănă în chip uimitor de la un popor la altul și că, în consecință, avem datoria să ne gîndim nu numai la caracterul etnic, ci și la o psihologie de grup social (cf. jargoanele de clasă despre care vorbește I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, p. 12 și urm.) sau profesional, atunci cînd vrem să explicăm diverse fenomene lingvistice. [4]

---

[1] „Die Sprache ist aber kein freies Erzeugnis des einzelnen Menschen, sondern gehört immer der ganzen Nation an; auch in dieser empfangen die späteren Generationen dieselbe von früher dagewesenen Geschlechtern." (Reprodus de Pätsch, *op. cit.*, p. 13.)

[2] Cf. mai sus, p. 61 și urm., cele spuse de Schuchardt despre așa-numita înrudire elementară a limbilor.

[3] „Огромное преимущество человека над животными заключается в возможности иметь общие понятия, которые образовались при помощи слова..." (*Павловские среды*, I [1949], p. 270.)

[4] În legătură cu caracterul unilateral al cercetărilor întreprinse de Vossler în domeniul lingvisticii istorice este interesant de semnalat că însuși E. Lerch, adeptul cel mai entuziast al curentului idealist, recenzînd (în *ZrPh* LVI [1936], p. 459 și urm.) ediția a II-a din *Frankreichs Kultur...*, critică pe Vossler pentru faptul că nu aplică metoda comparativă, singura care poate arăta prin ce se deosebește franceza de celelalte limbi romanice, sau, altfel spus, ce are ea specific față de idio-

După cum se vede din discuția precedentă, criticile aduse școlii idealiste se referă atît la concepția care-i stă la bază, cît și la aplicarea ei în anumite cazuri concrete. Cei mai mulți dintre numeroșii adversari ai lui Vossler au insistat, în special, asupra greșelilor de interpretare a faptelor, și trebuie recunoscut că majoritatea criticilor respective sînt juste. Astfel K. Jaberg, care dovedește, în studiul deja citat, o mare obiectivitate, întrucît recunoaște și părțile bune ale activității lui Vossler, îi reproșează că adesea își ia materialul lingvistic nu din izvoarele propriu-zise, ci din operele învățaților care s-au ocupat și ei de aceleași probleme. În modul acesta greșelile de interpretare a faptelor sînt foarte greu sau chiar imposibil de înlăturat. Iar pe unii dintre adepții idealismului, Jaberg nu se sfiește să-i numească diletanți.[1] De altfel Vossler însuși a recunoscut, fie direct, fie indirect, că adversarii săi au cîteodată dreptate în chestiuni de detaliu. Să se compare modificările acceptate în „Nachtrag"-ul la *Frankreichs Kultur*..., apoi cele două ediții ale acestei cărți (prima din 1913, a doua din 1929). Tot așa se poate observa o schimbare de atitudine, adesea esențială, în *Sprache als Schöpfung*... față de *Positivismus und Idealismus*..., precum și revenirea, cu puncte de vedere întrucîtva diferite, asupra unor lucruri pe care le-a discutat în lucrări anterioare. Toate aceste șovăiri dovedesc mai cu seamă o anumită nesiguranță în mînuirea metodei de cercetare riguros științifice.

Felul în care privește Vossler relațiile dintre limba și societatea franceză ar merita o discuție amănunțită, mult prea amplă pentru a putea fi făcută în paginile cărții de față. Mă limitez, de aceea, la semnalarea numai a cîtorva dintre greșelile săvîrșite de el în încercarea de a aplica un principiu științific just: acela al legăturii dintre limbă și societate. Astfel, i se poate reproșa faptul că nu vede limpede (cum nici nu se putea altminteri) raporturile dintre limbă, bază și suprastructură, că nesocotește total, sau aproape total, elementul bază, concentrîndu-și întreaga atenție asupra manifestărilor culturale (deci de suprastructură) ale poporului francez (ca și cum acestea ar fi entități existente „în sine" și nu produse ale bazei), că ia în considerație numai limba literară, că confundă limba cu diversele ei stiluri, că acordă elementului individual-normativ o importanță exagerată (am în vedere, de pildă, afirmația lui că saloanele și gramaticii secolului al XVII-lea introduc ordine în limbă), că adesea nu reușește să distingă ceea ce e esențial în limbă de ceea ce e accidental, precum și alte lipsuri, asupra cărora nu mai insist, pentru a nu lungi prea mult discuția. În felul acesta, legăturile dintre cauze și efecte sînt stabilite adesea în mod superficial și nu au — după cum observă pe bună dreptate Meillet — darul de a convinge. Să dau un singur exemplu. Afirmația că sentimentul național și cel religios ar fi influențat profund evoluția francezei vechi e valabilă în realitate numai pentru unul dintre stilurile acestei limbi, nu pentru limba văzută în

mele înrudite. Această lipsă serioasă este urmarea inevitabilă a ideii că în limbă trebuie descoperit „spiritul poporului" în funcție de „spiritul timpului". De aceea Vossler compară între ele numai diversele faze de dezvoltare ale limbii franceze înseși, pe care le explică cu ajutorul condițiilor istorice, diferite de la o epocă la alta.

[1] Citează ca exemplu de diletantism articolul lui E. Lerch, *Zu den Anfängen der altfranzösischen Literatur*, apărut în *Vom Geiste neuer Literaturforschung. Festschrift für Oskar Walzel*, Wildpark-Potsdam 1924, pe care l-a criticat foarte aspru și G. Rohlfs (cf. mai sus, n. 1 de la p. 109).

ansamblul ei. O manifestare psihico-socială ca sentimentul religios sau cel național (dacă poate fi vorba de un sentiment național, în plin ev mediu!) își poate lăsa amprenta cel mult în lexic și nu în ceea ce are limba esențial, adică în structura ei gramaticală. Prin urmare, chiar dacă în acea epocă psihologia poporului francez va fi avut trăsăturile pe care i le atribuie Vossler, existența lor n-a putut modifica morfemele declinării sau ale conjugării franțuzești. Nici conștiința de clasă nu poate modifica, în general, structura unei limbi, căci limba, ca instrument de comunicare, servește „în egală măsură pe membrii societății, indiferent de poziția lor socială." [1] În sfîrșit, Vossler se contrazice pe sine însuși, cînd susține, pe de o parte, că manifestările vieții sociale se oglindesc în limbă, invocînd, pentru diversele epoci din istoria Franței, sentimentul religios, sentimentul național, conștiința de clasă, naturalismul, raționalismul și alte trăsături (adesea discutabile) ale „spiritului" francez drept cauze care ar fi avut o influență hotărîtoare asupra evoluției limbii franceze, iar pe de altă parte, revoluția franceză, eveniment de o importanță covîrșitoare, căci marchează trecerea de la o orînduire socială la alta, n-a influențat limba de loc sau aproape de loc. De altfel, în întreaga lucrare consacrată istoriei limbii franceze (este vorba despre *Frankreichs Kultur...)* se simte același spirit idealist care caracterizează toate scrierile lui Vossler și constituie principala sursă a erorilor sale științifice.

După ce am arătat numeroasele părți criticabile ale concepției lui Vossler despre limbă, se impune să mă opresc și asupra puținelor ei aspecte pozitive. Stăruind cu deosebire asupra factorului psihic în evoluția limbii, lingvistica devine mai profundă, căci truda de a descoperi așa-zisul spirit al limbii, chiar dacă nu duce totdeauna la explicații juste, ne apropie într-o largă măsură de ceea ce constituie esența vorbirii omenești. Totodată munca lingvistului devine mai grea și mai delicată: dacă pentru cercetările „pozitiviste" erau suficiente sîrguința și îndemînarea, întocmirea de lucrări în felul dorit de Vossler cere și talent, adică puterea de a înțelege „spiritul limbii", intuiție. În modul acesta, istoria limbii se transformă într-o istorie a sufletului omenesc, cum spune L. Spitzer, *Italienische Umgangssprache*, p. 293. [2] Prețuirea după cuviință a factorului psihic a adus un aer proaspăt și o viață nouă în cercetările lingvistice, care, prin enorma îngrămădire de material, în special fonetic, aminteau prea adesea de o hală de vechituri. Se înțelege că nu-i vorba de un merit exclusiv al lui Vossler în acest domeniu, dar partea lui de contribuție merită să fie ținută în seamă, mai ales că temperamentul și atitudinea foarte combativă a idealiștilor au izbutit să trezească pe mulți reprezentanți ai vechii școli lingvistice din amorțeala în care căzuseră încetul cu încetul. [3]

[1] I. V. Stalin, *op. cit.*, p. 12.

[2] „Denn Sprachforschung sei vor allem Sprachseelenforschung, Sprachgeschichte, Seelengeschichte". Iar Lorck, *Die „erlebte Rede"*, p. 70, scrie: „Sufletul limbii ca domeniu de cercetare a fost descoperit mai întîi de către K. Vossler". („Das Gebiet der Sprachseelenforschung ist zuerst von K. Vossler erschlossen worden".)

[3] Acest lucru îl recunoaște și K. Jaberg, *loc. cit.*, p. 4: „Meritul incontestabil mare al lui Vossler pentru noua orientare a filologiei romanice stă mai mult în acțiunea înviorătoare pe care această afirmație [anume că nu sunetele reprezintă elementul esențial al limbii] a exercitat-o asupra seminariilor universitare, care

Deoarece „spiritul limbii" se manifestă mai vizibil în sintaxă şi în stilistică, adepţii şcolii idealiste cultivă de preferinţă aceste ramuri ale lingvisticii, care sînt, de altminteri, aşa de înrudite, încît se poate spune că alcătuiesc o singură disciplină: un fenomen stilistic devine sintatic în momentul cînd se fixează sau se gramaticalizează, după cum numeroase formule sintactice au origine stilistică, adică individuală. „Spiritul limbii", în sensul de istoric a vieţii poporului, sub toate aspectele ei, se poate urmări şi descoperi mai cu seamă în lexic, oglindă fidelă a culturii materiale şi spirituale. Totuşi nici Vossler, nici elevii lui n-au acordat atenţia cuvenită lexicului limbilor cercetate de ei. Acest fapt, care surprinde, la prima vedere, a fost remarcat de adversari şi folosit ca un cap de acuzare. Explicaţia unei asemenea atitudini faţă de cercetările lexicale este, cred, următoarea. Dintre cele două idei de bază ale doctrinei sale: limba ca purtătoare a culturii în general (împrumutată de la W. v. Humboldt) şi limba ca expresie artistică (enunţată de Croce), Vossler dă preferinţă acesteia din urmă. Aşa se face că el îşi îndreaptă atenţia exclusiv spre limba scrisă, şi anume spre limba artistică, întrebuinţată în opere literare. Din aceeaşi cauză Vossler cultivă stăruitor şi — trebuie adăugat — cu mult succes istoria literaturii. Aceste preferinţe ale şefului şcolii idealiste se observă, în general, şi la elevii lui. De altfel, între stilistică şi istoria literară, luată în sensul larg al cuvîntului, există legături foarte strînse. Studiul stilului operelor beletristice este mai mult critică literară decît lingvistică.

Alt merit al lui Vossler este că, văzînd în limbă un produs de aceeaşi natură ca şi literatura, arta etc., a situat lingvistica în cadrul ei firesc, alături şi intim legată de istoria literaturii, a artei ş. a., de istoria culturii în general. Astfel au dispărut, cel puţin la unii romanişti, hotarele despărţitoare dintre istoria limbii şi disciplinele înrudite, hotare care mai înainte erau riguros şi principial respectate, a încetat specializarea prea strictă şi păgubitoare. Şi dacă nu-i totdeauna posibil să se cultive, în aceeaşi vreme şi de către o singură persoană, istoria limbii şi istoria literară, s-a ajuns totuşi la deşteptarea interesului pentru lucruri considerate odinioară deosebite, poate chiar opuse: au început să se intereseze lingvistul de literatură şi istoricul literar de limbă. Urmarea este lărgirea orizontului, înţelegerea mai justă a fenomenelor studiate, ceea ce, cu deosebire în lingvistică, era absolut necesar.

În sfîrşit, nu trebuie să pierdem din vedere încă ceva. Am amintit deja, în mai multe rînduri, preferinţa „idealiştilor" pentru limba operelor literare: studiile lor lingvistice au ca obiect nu vorbirea zilnică sau populară, ci limba existentă în scrierile poetice. Se ştie că în primele decenii ale secolului nostru atenţia romaniştilor s-a îndreptat foarte insistent spre dialectologie, în special de cînd geografia lingvistică a făcut progrese cu adevărat uimitoare.[1] Pe măsură ce graiurile populare atrăgeau majoritatea învăţaţilor, limba scrisă era din ce în ce mai neglijată. În asemenea condiţii, reacţia provocată de Vossler şi discipolii săi a avut

---

miroseau a mucegai, decît în formularea unor idei lingvistice cu totul noi." („In der aufrüttelnden Wirkung, die dieses Feldgeschrei auf muffig riechende Hochschulseminarien ausgeübt hat, mehr als in der Formulierung grundlegend neuer sprachwissenschaftlicher Ideen liegt das unbestreitbar grosse Verdienst Vosslers um die Neuorientierung der romanischen Philologie.")

[1] Cf. capitolul următor.

efecte binefăcătoare. Oricît de interesante ar fi dialectele, mai ales prin caracterul lor viu, spontan şi liber, nu se poate spune că ele reprezintă t o a t ă limba unui popor. Ca să înţelegem întreaga viaţă a unei limbi, ca să-i putem aprecia just evoluţia, este absolut necesară cercetarea ştiinţifică a aspectului ei literar (înţelegînd însă prin aceasta t o a t e stilurile, nu numai pe cel artistic). Alt amănunt care caracterizează atitudinea şcolii idealiste este următorul. Epocile vechi ale limbilor studiate de către reprezentanţii acesteia nu mai deţin locul de frunte pe care am văzut că-l ocupă în cercetările „pozitiviştilor". La fel cu majoritatea romaniştilor germani, Vossler şi elevii lui s-au simţit atraşi mai ales de limba franceză, şi totuşi nici el, nici discipolii săi n-au scris lucrări pur lingvistice al căror obiect exclusiv să fie vechea franceză.

Mai trebuie relevată o trăsătură caracteristică a „idealiştilor", şi anume stilul în care-şi îmbracă ideile. Se poate spune că „pozitiviştii" germani neglijau p r i n c i p i a l forma lucrărilor lor ştiinţifice: cine le-a urmărit mai de aproape activitatea ştie din proprie experienţă cu cîte greutăţi a avut de luptat pentru înţelegerea atîtor lucruri, şi aceasta nu pentru că ar fi vorba de probleme inaccesibile unei minţi obişnuite, nici pentru că cititorului străin i-ar lipsi cunoştinţele necesare de limbă germană. Vossler a provocat din acest punct de vedere o reacţie binemeritată. Operele lui se citesc nu numai cu uşurinţă, ci şi cu plăcere, graţie tocmai vioiciunii, bogăţiei verbale şi artei care-i caracterizează felul de a scrie. Aceeaşi observaţie este, într-o măsură mai redusă, valabilă şi pentru discipolii lui. Faptul prezintă însă şi un aspect negativ destul de important: uneori frumuseţea stilului unei opere ştiinţifice îl poate cuceri în aşa măsură pe cititor, încît acesta să accepte drept adevăruri afirmaţii lipsite de temei, primejdie care se ascunde adesea în scrierile lui Vossler.

Fireşte, a aprecia meritele şi, mai ales, lipsurile şefului şcolii idealiste şi ale adepţilor săi din punctul de vedere al lingvisticii marxiste nu e o problemă uşoară. La prima vedere, însăşi d e n u m i r e a curentului în discuţie ne-ar putea face să luăm atitudine hotărîtă împotriva lui şi, deci, să-l respingem în întregime. „Ar fi însă greşit — observă pe bună dreptate lingvistul sovietic V. A. Zveghinţev — să ne limităm critica la faptul de a-i aplica eticheta «idealist» şi să ne mulţumim numai cu atîta." [1] Doctrina vossleriană trebuie examinată sub toate aspectele ei, în aşa fel încît să iasă în evidenţă nu numai greşelile, numeroase şi, adesea, foarte grave, care-i sînt specifice, ci totodată şi contribuţia pozitivă pe care a adus-o la dezvoltarea studiilor lingvistice. Un asemenea examen am încercat să fac în paginile precedente. Dacă am reuşit sau nu, rămîne să aprecieze cititorii. Nu pot trece, totuşi, peste faptul că argumentele aduse de către lingvistul sovietic amintit mai sus împotriva lui Vossler sînt luate, în mare măsură, tocmai din cartea de faţă (ediţia I, versiunea englezească), pe care V. A. Zveghinţev o citează de cîteva ori, reproducînd

---

[1] „Но было бы неправильно всю критику свести только к наклеиванию на него, на Фосслера, ярлыка идеалист и этим ограничиться". В. А. Звегинцев, *Эстетический идеализм в языкознании. К. Фосслер и его школа*, Москва 1956, p. 22.—Cu privire la concepţia lui Vossler şi a şcolii lui vezi, între alţii, A. Alonso - V. Garcia de Diego, *El idealismo del lenguaje*, Madrid 1929; J. Jiménez Borja, *El idealismo en la lingüística y su derivación metodológica*, Denia 1931; G. Rohlfs, *K. Vossler zum 70. Geburtstag* (în *ASnSpr* CLXXXII [1924], p. 1 şi urm.); V. A. Zveghinţev, *op. cit.* Acest ultim studiu prezintă o deosebită importanţă, prin faptul că autorul lui analizează critic doctrina vossleriană, bazîndu-se pe concepţia marxistă despre limbă.

din ea două pasaje destul de lungi (la p. 24, 25), ceea ce mă îndreptățește să presupun că încercarea făcută de mine este, cel puțin în parte, izbutită. La rîndul meu, îmi îngădui să citez alineatul final din lucrarea confratelui sovietic, care reușește să sintetizeze foarte clar atît părțile pozitive, cît și cele negative ale școlii vossleriene: „K. Vossler a ridicat în fața științei limbii o serie de probleme noi: studiul lingvistic al stilisticii, interdependența dintre limba scriitorilor și limba întregului popor, legătura dintre istoria civilizației și istoria limbii etc.; dar calea pe care a urmat-o în rezolvarea acestor probleme s-a dovedit greșită și l-a dus într-un impas fără ieșire. Și aceasta, în primul rînd, datorită faptului că la baza principiilor sale de investigație a stat idealismul filozofic și lingvistic." [1]

Eugen Lerch (1888-1952)

Elevii propriu-ziși ai lui Vossler nu sînt prea numeroși. [2] Printre lingviști trebuie amintit, în primul rînd, Eugen Lerch, fost profesor la Universitatea din Münster (Westfalia), de unde l-a scos regimul hitlerist, iar apoi, după cel de-al doilea război mondial, la Universitatea din Mainz. S-a specializat în sintaxă, mai ales în sintaxa limbii franceze. Operele lui principale sînt și întinse și numeroase. Voi aminti cîteva, indicîndu-le pe scurt conținutul și arătînd cum au fost ele primite de către recenzenți. *Die Verwendung des romanischen Futurums als Ausdruck eines sittlichen Sollens*, Leipzig 1919 tratează tema următoare. Se știe că în anumite împrejurări viitorul îndeplinește funcțiunea unui imperativ: avem ceea ce Lerch numește „imperatives oder Heischefuturum". Particularitățile acestui viitor sînt: pe de o parte el exprimă siguranța că ceea ce dorește vorbitorul se va realiza, iar pe de alta diferă de viitorul obișnuit printr-o intonație specială. După ce discută în prima parte („sistematica") diversele înțelesuri ale acestei forme verbale, pe baza unui

---

[1] „К. Фосслер выдвинул перед языкознанием ряд новых задач: лингвистическое изучение стилистики, взаимоотношение языка писателей и общенародного языка, связь истории культуры с развитием языка и другие, но путь по которому он пошел при их разрешении, оказался ошибочным и завел его в тупик. Это произошло главным образом потому что основу его исследовательских принципов составлял философский и лингвистический идеализм." (*Op. cit.*, p. 26.)

[2] Deși preocupările cărții da față sînt exclusiv lingvistice, cred necesar să pomenesc numele a doi dintre discipolii lui Vossler a căror contribuție științifică în alte domenii de activitate, cultivate, de altminteri, și de către el însuși, este deosebit de valoroasă: Leonardo Olschki, autor a numeroase studii de istorie literară și culturală (privitoare, mai ales, la Renaștere, la epoca imediat următoare și, în genere, la evul mediu), și Viktor Klemperer (fost pînă la moarte, în 1960, profesor la Universitatea din Halle a.S. și membru al Academiei germane de științe din Berlin), istoric literar de mare talent, care a publicat o serie de importante lucrări asupra literaturii franceze. Amîndoi au colaborat la *Handbuch der Literaturwissenschaft*, operă monumentală, care a apărut la Wildpark-Potsdam sub direcția lui O. Walzel și îmbrățișează literatura tuturor popoarelor. Pentru Klemperer, literatura națională înseamnă exprimarea lingvistică a i d e a l u r i l o r unui popor. De aceea și intitulează el una dintre cărțile sale *Idealistische Literaturgeschichte*, Bielefeld-Leipzig 1929: epitetul „idealist" caracterizează aici nu atît metoda, cît conținutul istoriei literare, așa cum o înțelege autorul. (Cf. K. Vossler, *DL* LI [1930], col. 18 și urm.) Împreună cu Lerch, Klemperer a întemeiat (în 1925) și a condus revista *Jahrbuch für Philologie* (devenită, la al treilea volum, *Idealistische Philologie)*, care poate fi socotită drept organul publicistic al școlii idealiste. Din anul 1929 și-a încetat apariția.

bogat material aparținînd tuturor limbilor romanice, autorul încearcă să dea fenomenului o explicație „idealistă", adică stilistică, în sensul lui Vossler. De astă dată ia în considerație limba franceză singură, nu numai fiindcă e mai bine cunoscută, ci și din altă cauză: întrebuințarea viitorului ca imperativ i se pare lui Lerch mai caracteristică pentru această limbă, unde se întîlnește mai des, cu deosebire în vorbirea populară, fapt care ar proba că n-avem a face cu un latinism, cum ar putea fi cazul în alte limbi romanice. Explicația trebuie căutată în „spiritul" limbii, adică în „sufletul" poporului francez, așa cum îl cunoaștem și din alte manifestări ale lui; trăsătura dominantă a acestui „spirit" ar fi impulsivitatea, care dă naștere la atitudini disprețuitoare și tiranice față de persoana altuia. Căci viitorul imperativ presupune că vorbitorul vede în oamenii cărora se adresează un fel de obiecte, lipsite de voință și de personalitate proprie, incapabile de a se împotrivi unei porunci date.

Critica [1] s-a arătat, în general, nemulțumită de explicația dată de Lerch fenomenului în discuție (și aceasta pe bună dreptate), dar a primit, în schimb, cu elogii partea întîi, unde este clasificat, din punct de vedere gramatical, materialul lingvistic. Ceea ce n-au putut admite recenzenții a fost neglijarea celorlalte limbi, nu numai romanice, în care de asemenea apare viitorul cu înțeles de imperativ: dacă această funcțiune a viitorului se întîlnește și aiurea, urmează că și alte popoare se caracterizează prin impulsivitate, dar atunci nu mai poate fi vorba de o însușire specific franceză; sau, mult mai probabil, cauza fenomenului este alta, nu aceea pe care o indică Lerch. Chiar Vossler a recunoscut exagerările discipolului său [2], cînd a scris în *Frankreichs Kultur*... ediția I, p. 384: „Lerch a mers, fără îndoială, prea departe cu explicarea moral-psihologică a întrebuințării viitorului imperativ în limba franceză." [3] Iar L. Spitzer, în articolul *Eine Strömung innerhalb der romanischen Sprachwissenschaft* (v. *ASnSpr* CXLI [1921], p. 111 și urm.), face obiecții și din punctul de

[1] Cf., de pildă, A. Debrunner, *DL* XLI (1920), col. 377 și urm.; K. Vossler, *Litbl* XLI (1920), col. 101 și urm.; A. Wallensköld, *NM* XXI (1920), p. 153 și urm.; A. Franz, *Zur galloromanischen Syntax*, Jena-Leipzig 1920, p. 87 și urm.; V. Klemperer, *ASnSpr* CXL (1920), p. 125 și urm.; W. v. Wartburg, *ZrPh* XLI (1921), p. 364 și urm.; W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 17 și urm. Aceeași temă o tratează G. Rohlfs, *Das romanische habeo-Futurum und Konditionalis*, în *AR* VI (1922), p. 105 și urm., care a concurat, împreună cu Lerch, la un premiu pus de Academia de Științe din München pentru tratarea problemei aici în discuție. Rohlfs se interesează mai ales de modul cum au luat naștere viitorul și condiționatul din limbile romanice. Să se compare recenziile lui J. Ronjat, *RLR* LXII (1923-24), p. 444 și urm.; Elise Richter, *ZrPh* XLIV (1924), p. 91 și urm. (sub formă de articol, intitulat *Zu Gerhard Rohlfs' Das romanische habeo-Futurum*); A. M[eillet], *BSL* XXIV (1923), fasc. 2, p. 85; Eva Seifert, *NSpr* XXXII (1924), p. 111 și urm.; K. Sneyders de Vogel, *Neophilologus* X (1925), p. 223; W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 17 și urm. Lucruri mai mult ori mai puțin asemănătoare discută W. Esser, *Beiträge zur Geschichte des Irrealis in Italien*, în *RF* XXXIX (1921-25), p. 267 și urm. (se ocupă numai de condițional) și P. Meriggi, *Paralleli nell'evoluzione del sistema verbale romanzo e germanico*, în *ZrPh* L (1930), p. 129 și urm.

[2] Trebuie precizat că Lerch a început ca elev al lui A. Tobler, la Universitatea din Berlin, și numai ulterior a devenit adept al lui Vossler, pe care l-a urmat apoi fără rezerve. Așa se explică de ce lucrările sale amintesc, în ce privește documentarea, de școala „veche". Ba unele dintre ele, de pildă *Historische französische Syntax*, firește și din cauza naturii lor, au prea puțin caracter „idealist".

[3] „Zweifellos ist Lerch in der moralpsychologischen Ausdeutung des französischen Gebrauchs des Heischefuturums zu weit gegangen."

vedere al atmosferei dușmănoase pe care o pot crea, între popoare, studii de felul acesta.[1]

Celelalte lucrări ale lui Lerch, și anume (înșir numai pe cele apărute în volum) *Die Bedeutung der Modi im Französischen*[2], Leipzig 1919, *Historische französische Syntax*, vol. I[3], Leipzig 1925, vol. II[4], tot acolo 1929,

---

[1] Se pare că o atitudine asemănătoare cu aceea a lui Lerch din *Futurum*... a avut celălalt elev favorit al lui Vossler, V. Klemperer, față de literatura franceză. Cel puțin așa rezultă din recenzia pe care o face cărții acestuia, *Romanische Sonderart*, München 1926, Leo Jordan, în *ZrPh* LI (1931), p. 112 și urm. Este evident că avem a face cu un răsunet al naționalismului șovin pe care primul război mondial l-a făcut să se manifeste deosebit de intens pînă și la oamenii de știință. Căci cum s-ar putea explica altfel faptul că Ed. Wechssler, fost profesor la Universitatea din Berlin și adversar declarat al școlii lui Vossler, se face vinovat de același păcat în voluminoasa-i operă *Esprit und Geist. Versuch einer Wesenskunde des Deutschen und des Franzosen*, Bielefeld 1927? Se pare că Wechssler depășește chiar limitele îngăduite de către... Klemperer însuși, care, într-o lungă recenzie din *Litbl* XLIX (1928), col. 89 și urm., combate cu asprime punctul de vedere șovinist al acestui filolog. Fiindcă am atins această problemă, trebuie să adaug amănuntul că nici francezii n-au scăpat de influența atmosferei războinice în lucrările lor științifice. Ca ilustrare a acestei stări de spirit, care cu vremea, a dispărut aproape complet, și la germani și la francezi, voi cita numai articolul *Ce que doit la linguistique aux Allemands*, unde A. Meillet, cel mai mare lingvist al Franței, susține că știința limbii nu datorește... prea mult germanilor! (Cf. recenzia-protest a lui L. Spitzer, *Litbl* XLIV [1923], col. 297 și urm.) Acest articol al lui Meillet, care a fost retipărit în volumul *Linguistique historique et linguistique générale* II, p. 152 și urm., recunoaște totuși, în mod obiectiv, meritele lingviștilor germani, mai cu seamă ca creatori și organizatori, pînă pe la 1870, cînd contribuția celorlalte popoare la progresul studiilor lingvistice începe a fi tot mai mare, întrecînd cu vremea pe a germanilor. Articolul este, de fapt, o schiță sumară a istoriei lingvisticii din secolul al XIX-lea, în care se prezintă și se apreciază critic activitatea celor mai mari savanți în domeniul științei limbii.

[2] A fost recenzată de K. Vossler, *Litbl* XL (1919), col. 246 și urm.; A. Wallensköld, *NM* XX (1919), p. 124 și urm.; K. Sneyders de Vogel, *Neophilologus* V (1920-21), p. 81 și urm.; W. v. Wartburg, *ZrPh* XL (1920), p. 721 și urm. ș. a. Acesta din urmă o apreciază foarte favorabil, scriind, între altele, că este prima cercetare într-adevăr profundă a modurilor limbii franceze în comparație cu corelatele lor psihice. Ca o completare a acestei lucrări trebuie considerate studiile lui M. Regula, *Über die modale und psycho-dynamische Bedeutung der französischen Modi im Nebensatze*, în *ZrPh* XLV (1925), p. 129 și urm.; *Die Modi des Französischen in erfassungstheoretischer Beleuchtung*, *ibidem* XLIX (1929), p. 676 și urm.; *Zum französischen Konjunktiv*, în *JPh* II (1927), p. 209 și urm.; *Über die Beziehungen zwischen Erfassungsart, psychologischem Gewicht und Modalität des Denkindhaltes*, *ibidem* III (1927-28), p. 273 și urm.

[3] S-a bucurat de o discuție extrem de largă din partea lingviștilor celor mai deosebiți ca orientare, care i-au recunoscut, fără înconjur, valoarea. Iată cîteva recenzii, dintre cele mai importante: L. Spitzer, *Litbl* XLVII (1926), col. 19 și urm.; A. M[eillet], *BSL* XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 100 și urm.; K. Sneyders de Vogel, *Neophilogus* XII (1926-27), p. 291 și urm.; O. Bloch, *RCHL* LXII (1928), p. 138 și urm.; N. Drăganu, *Dacor* V (1927-28), p. 698 și urm. Prefața acestui volum, foarte întinsă, tratează chestiuni teoretice, și anume despre „idealism": autorul își lămurește atitudinea față de școala müncheneză, pe care, natural, o ridică în slavă, socotind-o superioară tuturor celorlalte. Spitzer și Meillet, în recenziile citate, îi reproșează că ține cu orice preț să se proclame idealist și să-și facă un titlu de glorie din aceasta. Cf. și articolul din *NSpr* XLI (1934), p. 375 și urm., intitulat *Die neue Sprachwissenschaft. Sprachgeschicte und Nationalkunde*, în care Lerch discută doctrina lui Vossler și, implicit, propria sa atitudine față de această doctrină.

[4] Cf. recenziile lui E. Bourciez, *RCHL* LXIII (1929), p. 313 și urm.; Elise Richter, *Litbl* LI (1930), col. 107 și urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXVII (1930), p. 306 și urm.; K. Sneyders de Vogel, *Neophilologus* XV (1929-30), p. 279 și urm.; M. Regula, *NSpr* XXXVIII (1930), p. 430 și urm.; O. Schultz-Gora, *ASnSpr* CLVII (1930), p. 310; M. Delbouille, *RBPhH* IX (1930), p. 947 și urm.

vol. III [1], tot acolo 1934, au fost, în general, bine primite de specialişti. În 1930-1931 a apărut, la Braunschweig, *Hauptprobleme der französischen Sprache*, vol. I : *Allgemeineres*, vol. II : *Besonderes* [2], care, aşa cum arată titlurile capitolelor, conţin diverse studii publicate de Lerch, în curs de mai mulţi ani, prin reviste şi volume festive. Merită să fie menţionat unul dintre cele mai bune, anume Die *„halbe" Negation* [3], în care se explică de ce cîteodată limba franceză se mulţumeşte numai cu partea întîi a negaţiei *(ne)*, pe cînd, de obicei, întrebuinţează negaţia întreagă *(ne. . . pas)*. Construcţia fără *pas* este foarte răspîndită în vechea franceză, dar devine din ce în ce mai rară cu cît ne apropiem de epoca actuală. Deosebirea dintre cele două formule o atribuie Lerch afectivităţii, care există în prima (de aceea accentul stă pe verb) şi lipseşte în a doua (unde accentul trece pe *pas*). Totodată, conform procedeului aplicat de Vossler în *Frankreichs Kultur . . .*, autorul urmăreşte istoric fazele prin care a trecut construcţia negativă, punînd-o în legătură cu evoluţia „spiritului limbii franceze." [4]

Un întins şi interesant studiu consacră celor două volume de *Hauptprobleme . . .* E. Winkler, în *ZfrzSpr* LIV (1930-31), p. 423 şi urm., sub titlul *Aus dem Denksystem des Französischen*. Împotriva părerii lui Lerch, că singura metodă utilizabilă în domeniul sintaxei este cea istorică, autorul acestui studiu, care prezintă interes mai cu seamă teoretic, susţine că metoda istorică şi cea descriptivă se pot foarte bine aplica împreună (Lerch însuşi dovedeşte aceasta, de mai multe ori, de-a lungul celor două volume în discuţie), ba încă, precizează Winkler, trebuie să dăm preferinţă metodei descriptive (sau psihologice, cum îi spune el), care stă, de altfel, la baza celei istorice: pentru a înţelege un fenomen lingvistic (deci şi sintatic) este necesar să-ţi explici mai întîi cum a luat naştere

---

[1] A fost recenzat, între alţii, de G. Rohlfs, *AsnSpr* CLXVII (1935), p. 152-53; M. Regula, *Litbl* LVI (1935), col. 500 şi urm. ; A. M.[eillet], *BSL* XXXVI (1935), fasc. 2, p. 57-58; Iorgu Iordan, *BPh* II (1935), p. 244 şi urm. Toate trei volumele (singurele apărute pînă la moartea autorului) au fost discutate împreună de către A. Dauzat în *FM* III (1935), p. 365 şi urm.

[2] Să se compare recenziile lui P. Fouché, *RLR* LXVI (1929-32), p. 248 şi urm. ; E. Bourciez, *RCHL* LXIV (1930), p. 427 şi urm. ; A. M.[eillet], *BSL* XXXI (1930), fasc. 3, p. 136 şi urm. şi XXXII (1931), fasc. 3, p. 27 şi urm. ; K. Lewent, *NMon* II (1931), p. 249 şi urm. ; O. Bloch, *RCHL* LXVI (1932), p. 128 şi urm. ; Kr. Sandfeld, *ASnSpr* CLX (1931), p. 283 şi urm. ; Eva Seifert, *ZFEU* XXXI (1932), nr. 4; H. Oppenheim, *NSpr* XLI (1933), nr. 1.

[3] Apărut în *NSpr* XXIX (1921), p. 6 şi urm. şi reprodus de L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 98 şi urm. În notiţa bio-bibliografică de la sfîrşitul volumului (p. 338-339), Spitzer numeşte pe Lerch „cel mai mare cercetător al sintaxei de la moartea lui Tobler încoace" şi redă unele dintre aprecierile pe care le-a făcut el însuşi în *Litbl* despre *Historische französische Syntax*, vol. I (cf. aici mai sus, p. 134, n. 3).

[4] Contra explicaţiei date de Lerch s-au ridicat, între alţii, G. Rohlfs, *ZrPh* XLII (1922), p. 80 şi urm. şi M. Kuttner, *NSpr* XXX (1922), p. 440 şi urm. Acesta din urmă susţine că negaţia completă apare foarte de timpuriu (nu relativ tîrziu, cum afirmă Lerch) şi că prezenţa ori absenţa lui *pas* etc. stă în legătură cu accentul sau ritmul frazei, depinde, adică, de ordinea cuvintelor în frază: dacă verbul este predicatul logic, deci elementul cel mai important al propoziţiei, prezenţa lui *pas* etc. devine de prisos, din cauză că accentul stă pe verb; dacă, dimpotrivă, predicatul logic este negaţia, *pas* etc. trebuie numaidecît să apară, fiindcă poartă accentul propoziţiei. Lerch a cultivat şi istoria literară, întocmai ca Vossler, deşi cu mai puţină asiduitate şi cu mai puţin succes decît acesta. De asemenea a desfăşurat activitate de filolog propriu-zis, editînd texte (cf., de pildă, *Das Rolandslied*, München 1923).

din punct de vedere psihologic. (Cf. recenzia lui M. Regula, în *Litbl* LIII [1932], col. 169 și urm., de unde am luat aceste informații.)

Dacă în lucrările amintite pînă aici Lerch folosește doctrina lui Vossler mai mult ca un mijloc de orientare generală, în altele, ca, de pildă, *Die spanische Kultur im Spiegel des spanischen Wortschatzes* (în *NMon* I [1930], p. 525 și urm., 596 și urm.), *Spanische Sprache und Wesensart* (în *Handbuch der Spanienkunde*, Frankfurt a.M. 1932, p. 147 și urm.) și *Französische Sprache und Wesensart*, Frankfurt a.M. 1933, el caută să aplice ideile maestrului său la cazuri concrete, așa cum a procedat, aproximativ vorbind, Vossler însuși în *Frankreichs Kultur*... Primul dintre aceste studii, unde autorul face un istoric al culturii spaniole de la origine pînă în epoca de aur, bazîndu-se pe elementele nelatinești din vocabularul limbii spaniole, a fost criticat sever de către G. Rohlfs, *ASnSpr* CLX (1931), iar al doilea, de către R. Ruppert y Ujaravi, *Litbl* LIV (1933), col. 257 și urm.

Numeroase studii ale lui Lerch, publicate în diverse reviste (printre ele, una, mai puțin cunoscută, este *Die Sprache*), se ocupă de istoria unor cuvinte de origine latină, existente nu numai în limbile romanice și care s-au răspîndit prin literatura religioasă (în sens larg) scrisă latinește. Fostul profesor de la Mainz acorda, în ultimii ani ai vieții sale, o mare importanță latinei biblice, cu ajutorul căreia încerca să explice anumite aspecte ale evoluției idiomelor romanice. (Cf., de pildă, *Der Einfluss des Christentums auf den französischen Wortschatz*, în *NMon* III [1932], p. 65 și urm., 108 și urm.) [1]

Etienne Lorck

Aici este locul să mă ocup de activitatea a doi lingviști, care, fără a fi discipoli propriu-ziși ai lui Vossler, pot fi trecuți la școala idealistă, întrucît au adoptat principiile și metodele de lucru ale acesteia. Unul dintre ei, E. Lorck, fost profesor la Universitatea din Colonia, a scris relativ puțin și de aceea a rămas aproape necunoscut, chiar unora dintre reprezentanții disciplinei noastre. Și-a legat numele mai ales de problema așa-numitei „v o r b i r i t r ă i t e", pe care a tratat-o într-o lucrare specială, intitulată *Die „erlebte Rede". Eine sprachliche Untersuchung*, Heidelberg 1921. Iată pe scurt în ce constă acest fenomen lingvistic. Cînd vrem să redăm spusele altuia, avem trei mijloace la dispoziție: a) le reproducem întocmai (=vorbire directă, care în scris se arată cu ajutorul semnelor citării); b) repetăm afirmațiile unei a treia persoane, nu cu propriile ei cuvinte, ci cu ale noastre, fie pentru că n-avem siguranță deplină că le-am înregistrat exact, fie pentru alte motive, ceea ce anunțăm de mai înainte ascultătorului prin formula *N. a spus că*... (=vorbire indirectă); c) redăm vorbele altuia ca și cînd ar fi ale noastre, dar din felul cum procedăm se vede lămurit că ne gîndim la altcineva (=„vorbire trăită"). Un exemplu va ilustra mai bine cele trei feluri de a reproduce spusele unei terțe persoane: a) „Să mă umilesc eu în fața unui asemenea om? Niciodată!"; b) N. spune că nu se va umili nici-

---

[1] Trebuie menționate și studiile lui Lerch asupra articolului romanic (și, în special, romînesc), publicate în *ZrPh* LX (1940), p. 114 și urm., LXI, p. 25 și urm., unde autorul susține că articolul este o apariție tîrzie (nu mai veche de anul 700), întocmai ca latinistul suedez E. Löfstedt, *Syntactica* I, ed. II, Lund 1942, p. 358 și urm.

odată în fața unui asemenea om; c) „Să se umilească el în fața unui asemenea om? Niciodată!" Explicația psihologică pentru c) este următoarea. Vorbitorul dă drept sigure faptele altuia, pentru că așa sînt prezentate de acesta; nu-și spune însă părerea asupra lor, ci și le însușește oarecum, mai bine-zis împrumută siguranța cu care le-a afirmat celălalt și le relatează obiectiv, fără a face aprecieri personale cu privire la ele. O caracteristică a acestui procedeu stilistic este că el nu se întîlnește decît foarte rar în vorbirea de toate zilele; dimpotrivă, îl utilizează într-o largă măsură scriitorii, și anume, după cît se pare, mai ales cei moderni, în literatura franceză (cam de la Balzac încoace; pentru alte literaturi, mult mai tîrziu), tocmai pentru că au simțit ce efecte pot obține. Într-adevăr, amestecul povestitorului în viața eroului, cu care, dintr-un anumit punct de vedere, se identifică — își însușește toate gîndurile, simțirile și vorbele lui — insuflă narațiunii o viață neobișnuită. Pe de altă parte însă, cititorul își dă ușor seama că povestitorul păstrează totuși o atitudine proprie, este oarecum obiectiv, ținînd la distanța cuvenită pe eroul întîmplării, asupra căruia își rezervă dreptul de a face aprecierile sale. Cum vedem, „vorbirea trăită" se bazează pe un joc al fantaziei poetice și-i menită, ca atare, să provoace în cititor acea trecere, așa de plăcută pentru dînsul, de la realitatea povestirii în sine la ficțiunea faptelor istorisite.[1]

Problema aceasta a preocupat numeroși lingviști, cu deosebire pe aceia care se interesează de stilistică. Dacă lăsăm la o parte pe A. Tobler, *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*, vol. II, ed. II, p. 7 și urm. și pe alții, mai puțin însemnați, se poate spune că aducerea ei în discuție, din nou și pe alte baze, se datorește lui Ch. Bally, care i-a consacrat, sub titlul *Le style indirect libre en français moderne*, o serie de articole în *GRM* IV (1912), p. 549 și urm., 597 și urm., VI (1914), p. 405 și urm., 456 și urm.[2] Au mai scris despre ea: E. Lerch, *Die stilistische Bedeutung des Imperfektums der Rede (style indirect libre)*, *ibidem* VI (1914), p. 470 și urm. și *Ursprung und Bedeutung der sogenannten „Erlebten Rede" („Rede als Tatsache")*, *ibidem* XVI (1928), p. 459 și urm.; Gertraud Lerch, *Die uneigentlich direkte Rede*, în *Idealistische Neuphilologie. Festschrift für Karl Vossler*, Heidelberg 1922, p. 107 și urm.; Marguerite Lips, *Le style indirect libre*, Paris 1926; W. Günther, *Probleme der Rededarstellung*, Marburg a. L. 1928; Th. Kalepky, *Verkleidete Rede*, în *Neophilologus* XIII (1928), p. 1 și urm. (același autor folosește termenul „verschleierte Rede", în *ZrPh* XLVIII [1928], p. 54); E. Läftman, *Stellvertretende Darstellung*, *ibidem* XIV (1929), p. 161 și urm.; Fr. Todemann, *Die erlebte Rede im Spanischen*, în *RF* XLIV (1930) și urm.[3]

[1] Un fel de variantă a stilului indirect liber este ceea ce L. Spitzer, *VR* IV (1939), p. 65 și urm. numește (chiar în titlul articolului) „verlebendigte direkte Rede als Mittel der Charakterisierung": în cursul povestirii „obiective", scriitorul (e vorba de Montherlant, din a cărui operă *Les jeunes filles* sînt luate exemplele) introduce în paranteză vorbele eroului (eventual pe ale altui personaj, dar referitoare tot la erou), cu scopul de a-i pune în lumină o anumită caracteristică. Spitzer compară acest procedeu stilistic cu vorbirea trăită, de care crede el că se apropie din punctul de vedere al efectului, dar diferă prin faptul că e „subiectiv" (scriitorul ia atitudine, interpelează etc.).

[2] Articolele din vol. VI se cheamă *Figures de pensée et formes linguistiques*, dar tratează aceeași problemă (în contradictoriu cu filologul german Th. Kalepky).

[3] Pentru completarea informațiilor bibliografice, v. ultimele lucrări citate aici, în special pe a lui Günther, p. 82, n. 1, care face adaosuri la bibliografia dată de Lips, *op. cit.*, p. 220 și urm. (Cartea acesteia a fost recenzată, în romînește, de

Lorck însuşi a revenit asupra problemei, în *NSpr* XXXV (1927), p. 456 şi urm., sub titlul *Noch einiges zur Frage der „erlebten Rede"*, şi, incidental, în *JPh* II (1927), p. 175 şi urm. (articolul *Sprache als Medium und als Mittel* are de obiect cercetarea limbajului ca produs al inteligenţei şi ca produs al fantaziei), lămurind astfel, s-ar putea zice definitiv, natura procesului stilistic, pe care îl numeşte „vorbire trăită". [1]

Aceeaşi metodă psihologică (individual-, nu colectiv-psihologică), sau, ca să mă folosesc de terminologia lui Vossler, care s-a răspîndit şi a devenit aproape curentă, aceeaşi metodă stilistică o aplică Lorck şi la studiul unor forme verbale franţuzeşti: cf. lucrările *Passé indéfini, imparfait, passé défini*, Heidelberg 1914 [2] şi

---

N. Drăganu, *Dacor* V [1927-28], p. 714 şi urm., care, la p. 716-17, înşiră principalele studii asupra problemei aici în discuţie.) Alte lucrări privitoare la acest fenomen stilistic, cunoscute direct sau indirect de mine, sînt: Ch. Bally, *Antiphrase et style indirect libre*, în *A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his seventieth birthday*, Kopenhagen-London 1930, unde autorul, după ce se ocupă de criticile aduse concepţiei sale asupra stilului indirect liber, studiază comparativ acest procedeu şi antifraza (=ironia), ajungînd la concluzia că ele nu diferă prin nimic, în ce priveşte textul, dar se deosebesc, ba chiar se şi opun, prin conţinut (al celui dintîi e obiectiv, al celuilalt subiectiv); Fr. Karpf, *Die klängliche Form der erlebten Rede*, în *NSpr* XXXIX (1931), nr. 3 (acesta aplică, probabil judecînd după titlul articolului, principiile aşa-numitei „Schallanalyse" a foneticianului E. Sievers la studiul „vorbirii trăite"); Th. Heinermann, *Die Arten der reproduzierten Rede*, Münster 1931. Cf. şi J. Bayet, *Le style indirect libre en latin*, în *RPhLHA* LVII (1931), p. 327 şi urm.; Willi Bühler, *Die „erlebte Rede" im englischen Roman*, Zürich-Leipzig 1938; H. Jacquier, *BL* XII (1944), p. 7 şi urm.; Leo Spitzer, *ibidem* XIV (1946), p. 17 şi urm.; N. J. Švedova, *VI* I (1952), fasc. 2, p. 113 şi urm. Interesant este faptul că de această particularitate stilistică s-au ocupat şi istorici literari (întrebuinţez acest termen în sensul cel mai larg posibil: istorici şi critici literari), printre ei O. Walzel şi A. Thibaudet.

[1] Din titlurile înşirate mai sus se vede că acest procedeu stilistic a căpătat tot felul de numiri. W. Günther, *op. cit.*, p. 85, n. 3 reproduce pe cele mai multe, de pildă „berichtende Form" (O. Behaghel), „verschleierte" sau „verkleidete Rede" (Th. Kalepky), „Imperfekt der Rede" (E. Lerch; însă şi „Rede als Tatsache" a aceluiaşi), „pseudo-objektive", „gebundene direkte Rede" sau „halbdirekte Rede" (L. Spitzer), „style indirect double" (A. Thibaudet), „style direct figuré" (H. Frei, *La grammaire des fautes*, p. 242-43). Într-un articol intitulat *Zur Entstehung der sogenannten „erlebten Rede"* şi publicat în *GRM* XVI (1928), p. 327 şi urm., L. Spitzer face un fel de rezumat al discuţiilor asupra acestei probleme, trecînd în revistă explicaţiile pe care le-au dat unii şi alţii „vorbirii trăite". Părerea sa este că fenomenul a fost înţeles just de către A. Thibaudet, *Gustave Flaubert*, Paris 1922, în capitolul privitor la stilul marelui romancier francez. Thibaudet a pornit de la limba vorbită, nu de la texte, ca ceilalţi; de aceea a putut găsi uşor caracteristica acestui aşa-numit de el „style indirect double", care constă într-o intonaţie deosebită a cuvintelor respective. Cînd reproducem spusele altuia sub forma „vorbirii trăite", le accentuăm într-un mod special, care variază după atitudinea noastră faţă de ele: dacă le aprobăm, le dăm o modulaţie care arată că ni le însuşim, mai exact, ne identificăm cu gîndirile şi simţirile pe care le exprimă (Spitzer întrebuinţează termenul intraductibil „Einfühlung"); dacă nu le aprobăm, le dăm o nuanţă ironică. Alegerea unuia dintre cele trei feluri de a repeta vorbele altuia (v. mai sus, p. 136) depinde, spune Spitzer, de starea sufletească a vorbitorului: cînd acesta este stăpînit de o afectivitate puternică, recurge la „vorbirea trăită".

[2] Extras din *GRM* VI (1914). Cf. aprecierile făcute asupra acestei lucrări de către E. Lerch, *Litbl* XXXVI (1915), col. 208 şi urm., Elise Richter, *ASnSpr* CXXXIV (1916), p. 209 şi urm. şi Th. Kalepky, *ZrPh* XLVIII (1928), p. 55 şi urm. Despre imperfect au scris şi E. Lerch, *Das Imperfektum als Ausdruck der lebhaften Vorstellung*, în *ZrPh* XLII (1922), p. 311 şi urm., 385 şi urm.; E. Winkler, *Die seelische Grundlage der Imperfektverwendung im Romanischen*, în *GRM* XII (1924),

Die Sprachseelenforschung und die französischen Modi, în *JPh* I (1925), p. 24 și urm., II (1927), p. 188 și urm. În toate studiile sale, Lorck acordă o deosebită atenție fantaziei ca forță creatoare de construcții sintactice noi: cu ajutorul ei caută să explice atîtea fenomene pe care predecesorii săi au încercat să le înțeleagă mai mult cu rațiunea, fie din punct de vedere istoric-psihologic (ca A. Tobler, în deja citatele *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik*), fie din punct de vedere psihologic-naturalist (ca J. Haas, *Neufranzösische Syntax*, Halle a. S. 1912 și *Französische Syntax*, Halle a. S. 1916).

Leo Spitzer (1887-1960)

Celălalt romanist care, fără să fi fost elev propriu-zis a lui Vossler, a adoptat totuși teoriile și metodele acestuia, este Leo Spitzer, fost profesor la Marburg a. L. și la Colonia (aici, ca urmaș al lui Lorck), iar apoi, după luarea puterii de către Hitler, la Istanbul (1933-36) și la Baltimore (S.U.A.). Trebuie arătat, tocmai pentru lămurirea poziției sale față de școala idealistă, că Spitzer și-a început activitatea științifică independent de Vossler, cu o lucrare din domeniul stilisticii, *Die Wortbildung als stilistisches Mittel, exemplifiziert an Rabelais*, Halle a. S. 1910, într-o vreme cînd de-abia se puneau bazele acestei discipline ca ramură independentă a științei limbii. După aceea a început să sufere influența șefului idealiștilor, către care se simțea atras nu numai din cauza perspectivelor noi, deschise prin concepția lingvistică a acestuia, ci și grație unei puternice afinități spirituale. Dintre cele două idei fundamentale care am văzut că constituie esența doctrinei vossleriene: limba ca produs cultural și limba ca produs estetic, Spitzer și-a însușit-o mai cu seamă pe a doua, dîndu-i însă un sens cu mult mai extins, cum probează, de pildă, faptul că el studiază tot atît de bine particularitățile stilistice ale limbii scrise ca și pe ale celei familiare, fără a face distincție între vorbirea oamenilor culți și aceea a maselor: și una și alta sînt limbă, pentru că au un izvor comun, sufletul omenesc, același oricînd și oriunde, în constituția lui intimă (gîndirea logică și afectivitatea). Pregătirea-i anterioară „pozitivistă" — Spitzer a fost elevul lui W. Meyer-Lübke — precum și puternica sa personalitate l-au ajutat să vadă părțile slabe ale doctrinei lui Vossler, așa cum s-au manifestat ele mai ales în lucrările elevilor acestuia. Cînd i s-a oferit prilejul, a criticat deschis, dar obiectiv, exagerările și defectele idealiștilor: am citat deja articolul *Eine Strömung innerhalb der romanischen Sprachwissenschaft*, unde pornește de la cartea lui Lerch despre viitorul imperativ (v. mai sus, p. 132 și urm.). Iar în recenzia pe care o face unui alt elev al lui Vossler, H. Hatzfeld, *Meisterwerke der spanischen Literatur*, München 1923 (cf. *ZrPh* XLIV [1924],

---

p. 233 și urm.; J. Damourette et Ed. Pichon, *Le tiroir type Saviez et la notion de l'actualité dans le français d'aujourd'hui*, în *RPhFL* XLII (1930), p. 1 și urm. (autorii acestui studiu susțin că imperfectul n-are drept funcțiune esențială exprimarea unei acțiuni trecute); Ed. Pichon et H. Hoesli, *Über den Ausdruck der Vergangenheit im Französischen*, în *NMon* II (1931), p. 481 și urm., 555 și urm. (se studiază, exact ca în lucrarea lui Lorck amintită mai sus, toate timpurile trecute din franceză, cu excepția mai-mult-ca perfectului; despre imperfect se spune că exprimă o acțiune actuală în trecut). Între imperfect și „vorbirea trăită" există o strînsă legătură, căci în acest fel de a reda spusele altuia imperfectul apare mai des decît alte forme verbale.

p. 373 și urm.), pune munca serioasă și cunoștințele solide ale filologilor vechi (=„pozitiviști") în contrast cu graba, lipsa de pregătire și americanismul „idealistului" Hatzfeld. Atitudinea sa față de Vossler și-a precizat-o Spitzer în mai multe rînduri: v. recenziile despre diferite lucrări ale acestuia, de exemplu în *Litbl* XLIII (1922), col. 246 și urm., și despre Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, *ibidem* XLIV (1923), col. 81 și urm., apoi operele sale *Italienische Umgangssprache*, p. 290 și urm., *Stilstudien* II, p. 503 ș. a.[1]

Dar Spitzer se deosebește de idealiști și prin altceva. Am văzut că acestora li s-a imputat o anumită unilateralitate a activității lor științifice. Vossler însuși s-a ocupat aproape exclusiv de limba franceză, la fel ca și Lerch. Totodată ei au aplicat în studiile lor lingvistice numai metoda idealistă, ceea ce pare mai mult decît firesc la întemeietorul școlii, ca și la discipolul său cel mai credincios. Spitzer nu suferă de asemenea lipsuri. Dimpotrivă, este greu de găsit un romanist mai m u l t i l a t e r a l decît el, și aceasta în amîndouă sensurile: și ca bogăție de preocupări și ca metodă de lucru. Într-adevăr, cele trei limbi romanice principale: franceza, italiana și spaniola se bucură deopotrivă de atenția acestui lingvist neobișnuit de fecund. De asemenea nu neglijează nici catalana și romîna, cărora le-a consacrat numeroase studii etimologice sau de altă natură. Incidental însă Spitzer ia în considerație toate limbile romanice, după cum, bineînțeles, recurge, ori de cîte ori împrejurările cer, și la altfel de limbi (germanice, slave, ungara etc.), pe care le cunoaște aproape ca un specialist. Din acest punct de vedere, aprecierile pe care le face el asupra lui M. L. Wagner în *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 344, anume că-i cel mai mare cunoscător de limbi printre romaniștii actuali, după moartea lui Schuchardt (v. mai sus, p. 77, nota 2), i se potrivesc și lui însuși.

După cum n-are preferințe științifice pentru anumite regiuni ale Romaniei, tot așa cultivă Spitzer fără alegere diferitele aspecte ale limbii: fonetica și morfologia (mai puțin), formarea cuvintelor și sintaxa, stilistica și lexicul. Trăsătura de unire între ele o alcătuiește interesul pentru ceea ce este individual-psihologic în fiecare categorie de fapte lingvistice pe care le discută: Spitzer se arată un adept convins al doctrinei lui Vossler, înainte de toate, prin tendința care-l stăpînește în tot momentul de a explica s t i l i s t i c orice fenomen de limbă. Mereu și pretutindeni el caută să înțeleagă, cu ajutorul psihologiei individuale, în ce mod a luat naștere o inovație lingvistică, în ce împrejurări s-a produs și răspîndit cutare modificare, fie foarte veche, fie recentă, aparținînd limbii comune (scrise ori vorbite) sau graiurilor populare. Aceeași năzuință spre universal caracterizează pe Spitzer și sub raportul metodei de cercetare. Din faptul că vorbesc despre el în capitolul de față nu trebuie să conchidem că am avea a face cu un „idealist" pur și simplu, care, dacă nu

[1] Cf. și ce spune Vossler despre Spitzer, de pildă în *DL* XLV (1924), col. 1963 și urm., unde, ocupîndu-se de studiile acestuia asupra particularităților stilistice ale unui Barbusse, Jules Romains etc. (v. mai încolo), le consideră mai mult ca lucrări de istorie literară decît de lingvistică. Totodată cere ca cele două discipline, deși înrudite, să nu se amestece, cum pare că se întîmplă în cazul lui Spitzer. Oricum, astfel de cercetări dovedesc că știința limbii poate, cu mijloacele ei proprii, să înțeleagă și să explice elementul lingvistic individual din operele de artă. În aceasta vede Vossler valoarea principială mare a studiilor stilistice pe care le face Spitzer cu privire la opere literare.

dispreţuieşte, în orice caz exclude celelalte mijloace de descoperire a adevărului. Vom vedea mai încolo că Spitzer a lucrat serios şi în domeniul geografiei lingvistice, ale cărei secrete îi sînt cunoscute în toate detaliile. De asemenea a tratat probleme de „terapie" şi „politică" lingvistică (cum intitulează singur paginile respective din *Hugo Schuchardt-Brevier*) în broşurile *Fremdwörterhatz und Fremdwörterhass. Eine Streitschrift gegen die Sprachreinigung*, Wien 1918 şi *Anti-Chamberlain. Betrachtungen eines Linguisten über Houston Stewart Chamberlains „Kriegsaufsätze" und die Sprachbewertung im allgemeinen*, Leipzig 1918. Mai important decît aceste preocupări, dincolo de cadrul doctrinei idealiste, este însă altceva. Spitzer trebuie considerat ca vosslerian numai în privinţa scopului final pe care-l urmăreşte, acela de a readuce un fenomen lingvistic la originea lui individuală, de a-l interpreta ca atare. Mijloacele folosite pentru atingerea acestei ţinte, elementele pe care îşi sprijină discuţia, sînt, dimpotrivă, luate de la toate şcolile şi curentele. Nici un moment din viaţa limbii nu este lăsat la o parte, dacă poate contribui la rezolvarea unei probleme date: stările lingvistice anterioare, răspîndirea geografică, istoria culturii, condiţiile sociale ş.a. apar în lucrările lui Spitzer ori de cîte ori autorul crede că găseşte în ele argumente favorabile tezei sale. În această privinţă el ne aminteşte de Schuchardt, cu care seamănă şi prin aceea că revine adesea asupra problemelor studiate, că nu i se par niciodată definitive rezultatele obţinute de el sau de alţii.

Dacă metoda stilistică, în sensul lui Vossler, a fost preconizată de acesta însuşi şi aplicată chiar de predecesori ai lui în domeniul sintaxei, lui Spitzer i se datoreşte introducerea punctului de vedere stilistic în studiile etimologice, faţă de care a arătat, foarte de timpuriu, o predilecţie specială. De aici preferinţa pentru creaţiile lingvistice spontane, adică nu numai pentru onomatopee, ci şi pentru tot ce un idiom produce singur, independent de altele şi servindu-se de propriile-i mijloace. De altfel resursele de care dispune limba în acest scop sînt de fapt mult mai bogate decît se admite de obicei.[1] Aşa se face că Spitzer a scos din această constatare un principiu etimologic: înainte de a recurge la alte idiome pentru lămurirea unui cuvînt obscur, trebuie să încercăm a-l explica prin şi din limba în care el există. Cercetările etimologice ale lui Spitzer sînt extrem de numeroase. Marea lor majoritate au apărut în revistele unde şi-a publicat obişnuit şi celelalte articole: *Zeitschrift für romanische Philologie*, *Archivum Romanicum*, *Neuphilologische Mitteilungen*, *Revista de Filologia Espanola* (pentru limbile iberoromanice), *Dacoromania* (pentru a noastră) ş.a. Merită a fi menţionate, din cauza marelui lor interes metodologic, studiile *Aus der Werkstatt des Etymologen* (în *JPh* I [1925], p. 129 şi urm.)[2] şi *Ein neues „Französisches Etymologisches Wörterbuch"* (în *ZrPh* XLVI [1926], p. 563 şi urm.), cu urmarea lui, *Zur Methodik der etymologischen Forschung* (*ibidem* XLVIII [1928], p. 77 şi urm.).

---

[1] Pentru limba franceză s-a silit, şi adesea a izbutit, să confirme acest adevăr L. Sainéan în lucrările deja citate *Les sources indigènes de l'étymologie française*, 3 vol., Paris 1925-1930 şi *Autour des Sources indigènes. Etudes d'étymologie française et romane*, Firenze 1935.

[2] Analizat de Iorgu Iordan, sub titlul *Un catéchisme étymologique*, în *RLiR* I (1925), p. 162 şi urm.

Am văzut că Vossler cere să se cerceteze i s t o r i a l i m b i i în s t r î n s ă l e g ă t u r ă c u i s t o r i a l i t e r a t u r i i. Şi Spitzer este de această părere. Numai că se desparte de Vossler prin modul cum stabileşte legătura între studiile lingvistice şi cele literare. El porneşte de la ideea că autorul unei opere poetice nu diferă de un vorbitor obişnuit decît formal: primul exprimă artistic, celălalt spune, fără preocupări estetice propriu-zise, ceea ce gîndeşte şi simte. Altfel amîndoi se aseamănă, mai ales prin faptul că în spusele lor se manifestă nestingherit sufletul fiecăruia. Urmează, deci, că, studiind limba şi a poetului şi a omului de rînd, putem să le cunoaştem starea sufletească dintr-un moment dat. Procedeul va fi acelaşi în ambele cazuri: plecăm de la chipul cum se exprimă cel ce scrie sau vorbeşte, spre a-i caracteriza psihologia. Aşa au luat naştere numeroasele lucrări stilistice ale lui Spitzer care au de obiect limba ori anumite particularităţi lingvistice ale unor autori sau opere literare, precum *Studien zu Henri Barbusse*. Bonn 1920, *Der Unanimismus Jules Romains' im Spiegel seiner Sprache, Zu Charles Peguy's Stil, Zum Stil Marcel Proust's, Zur Kunstgestalt einer spanischen Romanze, Über zeitliche Perspektive in der neueren französischen Lyrik (Anredelyrik und evokatives Präsens)* etc. (acestea toate, împreună cu altele, retipărite în *Stilstudien* II: *Stilsprachen*, München 1928). Le amintesc aici, pentru că ele aparţin mai mult lingvisticii decît criticii literare: spre deosebire de esteticienii obişnuiţi, Spitzer fixează imaginea sufletească a unui poet, bazîndu-se în primul rînd pe limba acestuia şi apoi pe conţinutul operei. De asemenea trebuie precizat că felul cum cercetează Spitzer stilul poeţilor se deosebeşte profund de ceea ce se înţelegea şi, adesea, se mai înţelege chiar astăzi prin „stilistică": pe de o parte, metoda sa este pur lingvistică, nu retorică sau formală, pe de alta, el studiază nu numai aşa-zisele figuri de stil (în sensul larg al cuvîntului), ci şi mijloacele obişnuite de expresie, ba încă acordă acestora din urmă o atenţie mult mai mare decît celorlalte (cf. *Stilstudien* II, p. 510). O continuare a acestui fel de cercetări avem în *Romanische Stil- und Literaturstudien*, 2 volume, Marburg a.L. 1931, unde predomină punctul de vedere pur estetic, adică literar. Cf. recenziile lui A. M. [eillet], *BSL* XXXII (1931), fasc. 3, p. 14 şi urm.; G. Gougenheim, *RPhFL* XLIV (1932), fasc. I şi 2; W. Petersen, *Boletín bibliográfico del Centro de intercambio intelectual germano-español* V (1932), p. 9-10; Eva Seifert, *ZFEU* XXXI (1932), nr. 4; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXIX (1932), p. 115 şi urm.; Ulrich Leo, *ASnSpr* CLXII (1932), p. 246 şi urm.; J. Fransen, *Museum* (Leiden) XL (1933), col. 158-59; A. Rosenblat, *RFE* XXI (1934), p. 285 şi urm.

Pentru a înţelege mai bine concepţia lingvistică a lui Spitzer, aşa cum a evoluat ea mai cu seamă după stabilirea lui în S.U.A., trebuie să amintesc aici polemicile sale cu unii lingvişti americani, printre care cel mai cunoscut este L. Bloomfield, autor, între altele, al cărţii *Language*, New York 1933. In răspunsul dat acestuia (v. revista *Language* XX [1944], p. 245 şi urm.), Spitzer se proclamă „mentalist", contra „mechanist"-ului Bloomfield, înclinat să vadă în limbajul uman mai ales fapte mecanice. Aceşti doi termeni sînt sinonimi respectiv cu „idealist" şi „pozitivist" (sau „neogramatic"): Bloomfield şi alţi lingvişti americani mecanicişti, care colaborează în mod obişnuit la revista citată, se dovedesc, spune Spitzer, a fi „legaţi de şcoala neogramatică, ale cărei operă şi

metodă le continuă", şi sînt neogramatici „de tipul cel mai pozitivist", în felul lui K. Brugmann, nu al lui B. Delbrück, care, ca autor al atîtor studii de sintaxă, a lucrat „în cîmpul mentalistic". Dintr-o notă a articolului publicat de Spitzer în *RFH* III (1941), p. 371 aflăm că şcoala „neopozitivistă" (sau, cu termenul amintit mai sus, „mecanicistă"), foarte bine reprezentată (numeric vorbind) în S.U.A., este adversara metodei „psiho-lingvistice", aplicată de Ed. Pichon şi de Spitzer însuşi şi care a fost, spune acesta, a lui Herder şi a lui J. Grimm. Mecaniciştii numesc pe „mentalişti", în derîdere, „senti-mentalişti", adică oameni care nu cunosc caracterul esenţial al limbajului omenesc, simplu l i m b a j, adică „speech-habits", şi nu expresie a unor idei şi (oroare!) sentimente. Interesant, din punctul de vedere al atitudinii lui Spitzer, este şi articolul său din *Language* XIX (1943), unde, la p. 260, îşi apără poziţia „stilistică": porneşte de la stilistică spre a ajunge la sintaxă („nihil est in syntaxi quod non fuerit in stylo", spune el, parafrazînd o maximă filozofică medievală) şi la lexicologie, apoi la morfologie şi formarea cuvintelor şi, în sfîrşit, la fonetică (morfologia şi fonetica sînt mai puţin permeabile la explicaţii „mentalistice").

O admirabilă prezentare a poziţiei acestor două concepţii, cu critica respectivă, adesea subtilă şi ironică, găsim în articolul postum al lingvistului sovietic G. A. Vinokur, publicat în *VI*, vol. VI (1957), fasc. 2, p. 59 şi urm. Din el înţelegem uşor, pe de o parte, în ce constă „mecanicismul" lui Bloomfield şi al şcolii lui, care continuă, de fapt, pe neogramatici, dar însemnează un regres faţă de aceştia, întrucît studiază, de preferinţă, fonetica şi morfologia, adică acele compartimente ale limbii unde, aparent, caracterul „mecanic" al faptelor lingvistice se impune oarecum, fără a lua în consideraţie semnificaţia lor, iar pe de altă parte, prin ce se caracterizează, în fond, „mentalismul" lui Spitzer, căruia autorul îi recunoaşte anumite merite (între altele, încrederea în forţa minţii, a spiritului), şi ce are el la bază, cel puţin în ultima vreme, anume un idealism subiectivist şi psihologist, foarte înrudit, uneori, cu o stare de spirit pur religioasă. Despre „mecanicişti" (în special despre Bloomfield, comparat cu Saussure din punctul de vedere al concepţiei lui lingvistice) aflăm lucruri interesante şi în lucrarea lui Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, Montevideo 1954 (extras din *RFHC*, fasc. 12, iulie 1954).

Înşir acum operele pur lingvistice ale lui Spitzer, care au ieşit în volum aparte, trimiţînd şi la unele dintre dările de seamă consacrate lor: *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a.S. 1918 [1]; *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1919 [2]; *Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger" im Italienischen*, Halle a. S. 1921 [3]; *Italienische*

---

[1] Cf. K. Vossler, *Litbl* XL (1919), col. 242 şi urm.; E. Lerch, *ASnSpr* CXL (1920), p. 282 şi urm.; X., *BDC* VIII (1920), p. 79 şi urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXII (1920-21), p. 73 şi urm.; G. Rohlfs, *ZrPh* XLII (1922), p. 509 şi urm.; W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 20.

[2] Cf. E. Lerch, *ASnSpr* CXL (1920), p. 167 şi urm.; E. Herzog, *Litbl* XLII (1921), col. 30 şi urm.; R. Riegler, *ZrPh* XLII (1922), p. 246 şi urm.; W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 30 şi urm.

[3] Cf. J. J. Salverda de Grave, *Neophilologus* VI (1921-22), p. 272 şi urm.; E. A. Saarimaa, *NM* XXII (1921), p. 156 şi urm.; G. Rohlfs, *ASnSpr* CXLII (1922), p. 311 şi urm.; G. Giuglea, *Dacor* II (1921-22), p. 827 şi urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXX (1923), p. 123 şi urm.; Fr. Schürr, *Litbl* XLV (1924), col. 127 şi urm.

Kriegsgefangenenbriefe, Bonn 1921[1]; *Lexikalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iberoromanischen Sprachen*, Genève 1921[2]; *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Genève 1921, p. 81 și urm.[3]; *Italienische Umgangssprache*, Bonn-Leipzig 1922[4]; *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927[5]; *Stilstudien* (vol. I *Sprachstile*, vol. II *Stilsprachen*). München 1928[6]; *Roma-*

---

[1] Cf. G. Rohlfs, *ASnSpr* CXLIV (122), p. 286 și urm.; Fr. Schürr, *Litbl* XLV (1924), col. 127 și urm. Această operă a lui Spitzer face legătura între lucrările lui strict lingvistice, care studiază ceea ce F. de Saussure numește „langue", și cele menționate mai sus, la p. 142, care au de obiect limba unui autor sau a unui gen literar (=„parole", în terminologia lui Saussure).

[2] Cf. W. v. Wartburg, *ZrPh* XLI (1921), p. 619 și urm.; X., *BDC* IX (1921), p. 96 și urm.

[3] Sub titlul *Über Ausbildung von Gegensinn in der Wortbildung*. Cf. recenziile lui S. Pușcariu, *Dacor* II (1921-22), p. 693 și urm.; W. v. Wartburg, *ZrPh* XLIII (1923), p. 109 și urm.; M. L. Wagner, *ibid.*, p. 121 și urm.; W. Meyer-Lübke, *RLiR* I (1925), p. 19.

[4] Cf. Elise Richter, *NSpr* XXXI (1923), p. 426 și urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXX (1923), p. 399 și urm.; B. Wiese, *IF* XLIII (1925), Anzeiger, p. 60 și urm.; Leo Jordan, *AR* IX (1925), p. 77 și urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXVI (1925), fasc. 3, p. 105 și urm.; K. Rogger, *Litbl* XLVI (1925), col. 371 și urm. și Aline Pipping, *NM* XXVI (1925), p. 123 și urm. Conducîndu-se după *Italienische Umgangssprache*, un elev al lui Spitzer, W. Beinhauer, a scris *Spanische Umgangssprache*, Berlin-Bonn 1930 (ed. II, Bonn 1958), recenzată de W. Giese, *NSpr* XXXVIII (1930), p. 614 și urm.; M. L. Wagner, *VKR* III (1930), p. 109 și urm.; A. Hämel, *ZrPh* LI (1931), p. 740; R. Riegler, *Litbl* LII (1931), col. 373 și urm. Și mai aproape de stilistică, în sensul lui Spitzer, sînt alte lucrări ale lui Beinhauer, anume *Spanischer Sprachhumor (Augenblicksbildungen)*, Bonn-Köln 1932 (cf. recenzia lui H. Hatzfeld, în *DL* LIV 1933, col. 2032 și urm.) și *Das Tier in der spanischen Bildersprache*, Hamburg 1949.

[5] Extras din *JPh* III (1927-28). Cf. K. Jaberg, *Litbl* XLVIII (1927), col. 329 și urm.; B. Migliorini, *AR* XI (1927), p. 413 și urm.; Jos. Schrijnen, *Neophilologus* XIII (1928), p. 70; Elise Richter, *NSpr* XXXVI (1928), p. 305 și urm.; A. Debrunner, *IF* XLV (1928), p. 192 și urm.

[6] Cf. H. Hatzfeld, *Litbl* XLIX (1928), col. 420 și urm.; M. Kuttner, *DL* XLIX (1928), col. 2159 și urm.; Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXVI (1929), p. 65 și urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXIX (1928-29), fasc. 2, p. 10 și urm.; Elise Richter, *NSpr* XXXVII (1929), p. 344 și urm.; N. Drăganu, *Dacor* V (1927-28), p. 719 și urm.; O. D.[ensusianu], *GS* IV (1929-30), p. 184 și urm.; C. Tagliavini, *SR* IV (1929-30), p. 190 și urm.; A. Barth, *ZfrzSpr* LIV (1930), p. 487 și urm. Kuttner, care combate pe Spitzer, a scris, cu același scop, și un articol special, *„Stilstudien" und Studienstil*, în *ASnSpr* CLV (1929), p. 229 și urm. Spitzer răspunde în *AR* XIII (1929), p. 195 și urm. O încercare de a sistematiza cunoștințele și problemele care aparțin stilisticii a făcut E. Winkler în volumașul său *Grundlegung der Stilistik*, Bielefeld-Leipzig 1929, despre care v. recenziile lui H. Kuen, *DL* (1930), col. 1284 și urm. și E. Glässer, *GGA* CXCIII (1931), p. 473 și urm., precum și articolele următoare: Elise Richter, *Sprachpsychologie und Stilistik*, în *ASnSpr* CLVI [1929], p. 203 și urm.; Leo Jordan, *Äusserlich phantasiemässig anschauen oder begrifflich-wertig denken und fühlen?*, *ibidem*, p. 237 și urm.; M. Regula, *Zu Winklers Grundlegung der Stilistik*, în *ZfrzSpr* LIV (1930), p. 160 și urm. Lui Leo Jordan îi răspunde Winkler, sub titlul *Kritik, Logik und Ethos. Leo Jordan als Rezensent*, în *ZfrzSpr* LV (1931), p. 224 și urm. Să se compare apoi studiile lui Winkler: *Die neuen Wege und Aufgaben der Stilistik*, în *NSpr* XXXII (1925), p. 407 și urm. (recenzat de L. Spitzer, *Litbl* XLVII [1926], col. 89 și urm.) și *Seelische Energie und Wortwert. Ein Kapitel Stilistik*, în *Festschrift für Karl Voretzsch*, Halle a. S. 1927, p. 1 și urm., unde sînt explicate, cu ajutorul „energiei sufletești", unele fapte din limba franceză, ca „die halbe Negation", topica adjectivului atributiv ș.a., apoi *Sprachtheoretische Studien*, Jena 1933. Despre lucrările de stilistică romanică avînd la bază stilul individual tratează H. Hatzfeld, *Die romanistische Stilforschung in den letzten Jahren*, în *GRM* (1929), p. 50 și urm. și XX (1932), p. 453

nische Stil- und Literaturstudien, 2 volume, Marburg a. L. 1931 [1]; *Essays in Historical Semantics*, New York 1948; *Linguistics and Literary History. Essays in Stilistics*, Princeton-New Jersey 1948. De adăugat culegerea de studii traduse în italiană şi publicate, cu o prefaţă de A. Schiaffini, sub titlul *Critica stilistica e storia del linguaggio*, Bari 1954. [2] Cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani i s-a dedicat un volum omagial, intitulat *Studia philologica et litteraria in honorem L. Spitzer*, Bern 1958.

Am văzut (p. 54) că Spitzer a publicat o culegere din operele lui Schuchardt, aducînd astfel un serviciu nepreţuit tuturor lingviştilor, care, oricît ar dispune de mijloace bibliografice personale sau publice, încă nu pot avea la îndemînă toate lucrările marelui învăţat şi înnoitor al disciplinei noastre. Acelaşi lucru a făcut Spitzer cu o parte din scrisorile primite de el însuşi, în curs de mai mulţi ani, de la Schuchardt: a ales din ele pasajele care prezintă interes ştiinţific şi exprimă unele păreri pe care nu le găsim în scrierile lui Schuchardt, şi le-a tipărit, sub titlul *Hugo Schuchardt als Briefschreiber*, în *RIEB* XXI (1930), [3] grupîndu-le, ca şi articolele din *Schuchardt-Brevier*, în mai multe categorii, după chestiunile discutate. În chipul acesta, imaginea patriarhului lingvisticii romanice şi al celei generale se completează şi se luminează în mintea noastră. Dar Spitzer, în ciuda atitudinii sale mai mult sau mai puţin revoluţionare, simte admiraţie pentru predecesorii şi contemporanii care au muncit şi muncesc cu dragoste în domeniul specialităţii noastre. Din această admiraţie, precum şi din gîndul de a familiariza pe romaniştii tineri cu ceea ce i se pare lui mai vrednic de a fi cunoscut din activitatea înaintaşilor, au luat naştere cele două volume de *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft*, München 1929-30 [4]: o adevărată antologie a lingvisticii romanice, care conţine 42 de studii ale fruntaşilor acestei ştiinţe, începînd cu creatorul ei, Friedrich Diez, şi sfîrşind cu cei mai apropiaţi de noi, E. Lerch şi W. v. Wartburg. Se înţelege că lipsesc unii dintre aceia care ar fi meritat să figureze în această culegere, după cum iarăşi găsim reprezentanţi ai altor domenii, înrudite cu al nostru (germanistică şi lingvistică indo-europeană): asupra procedeului, autorul culegerii ne dă toate lămuririle în vol. I, p. 1 şi urm. Dar Spitzer nu s-a mulţumit numai să reproducă paginile pe care le crede mai frumoase în literatura lingvistică, ci a căutat să informeze pe cititori, şi anume tot pe începători, despre activitatea ştiinţifică a savanţilor reprezentaţi în aceste volume, precum şi despre articolele respective. Aprecierile pe care

---

şi urm. Acest lingvist a publicat, în 1955, la Madrid, o carte voluminoasă despre studiile de stilistică apărute, cele mai multe, în ultimii 30 de ani: *Bibliografía crítica de la nueva estilística, aplicada a las literaturas románicas* (versiune spaniolă, întregită, a ediției englezești din 1953).

[1] Să se compare recenziile lui E. Auerbach, în *DL* LIII (1932), col. 360 şi urm.; H. Hatzfeld, în *ZrPh* LXII (1932), p. 624 şi urm.; Iorgu Iordan, în *Arhiva* XXXIX (1932), p. 115 şi urm.; Eva Seifert, în *ZFEU* XXXI (1932), p. 249 şi urm.

[2] Tot traduceri ale unor studii publicate anterior conţine, probabil, şi volumul *Lingüística y Historia Literaria*, Madrid 1955, pe care nu l-am văzut.

[3] 29 de pagini în extras.

[4] Cf. recenziile lui Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXVI (1929), p. 291 şi urm.; E. Otto, *Litbl* LI (1930), col. 261 şi urm.; H. Rheinfelder, *NSpr* XXXVIII (1930), p. 606 şi urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXX (1929-30), fasc. 2, p. 127 şi urm.; H. Rheinfelder, *NSpr* XL (1932), p. 54-55; O. Schultz-Gora, *ZrPh* LII (1932), p. 492 şi urm. (despre vol. II). Cf. şi A. Hämel, *GRM* XIX (1931), p. 231.

le face Spitzer dovedesc, cum am spus deja, admirație și respect pentru munca altuia, indiferent cărei școli aparține, precum și o calitate foarte rară, anume capacitatea de a înțelege, nu numai cu mintea, ci cu tot sufletul, personalitatea întreagă a aceluia care-și frămîntă creierul ca să rezolve o problemă. Această aptitudine, pe care nemții o numesc „Einfühlung“, o găsim la Spitzer într-o măsură și mai mare atunci cînd studiază limba unui autor sau vorbirea obișnuită a oamenilor. Ea i-a fost recunoscută cu orice prilej de către toți recenzenții, fără deosebire. [1]

Giulio Bertoni (1878-1942)

Pentru a încheia discuția asupra școlii idealiste trebuie să mă ocup, pe scurt, de activitatea acestui lingvist italian și, în primul rînd, de lucrarea lui, *Programma di filologia romanza come scienza idealistica*, Ginevra 1923, în care el își expune concepția lingvistică. Autorul, fost profesor la Universitatea din Roma și director al Institutului de Filologie Romanică din același oraș, întemeiat de dînsul, înțelege prin „idealism“ ceva mai mult decît Vossler. Este adevărat că mare parte din ideile acestuia revin în paginile lui Bertoni; de asemenea, după cum aflăm din prefață și putem constata cu ajutorul citatelor și al altor pasaje, romanistul italian s-a inspirat din operele lui B. Croce și ale lui G. Gentile [2], ceea ce, firește, nu-l îndepărtează prea mult de șeful școlii idealiste. Dar în doctrina lui Bertoni apar și numeroase elemente din doctrina lui Gilliéron [3] și a lui Schuchardt. Astfel „programma“ lui devine un sistem eclectic, avînd la bază principii de origine adesea foarte diferită, dacă nu și contradictorii. Mai mult decît atît: Bertoni face unele concesii chiar „pozitivismului“, și nu numai celui metodologic, cum îi spune Vossler, care am văzut că recunoaște și el necesitatea adunării unui material bogat, pentru a-l prelucra apoi „idealistic“, ci și unora dintre ideile „pozitiviste“ fundamentale. De aceea Vossler, recenzînd cartea lui Bertoni (v. *Litbl* XLIV [1923], col. 225 și urm.), se arată nemulțumit de atitudinea acestuia. Trebuie să mai precizez că în *Programma*... termenului „filologie“ i se dă sensul cel mai larg; așa se explică de ce autorul tratează probleme de istorie și critică literară, alături de cele pur lingvistice. Ulterior, Bertoni a îmbrățișat doctrina așa-numită neolingvistică, de care va fi vorba în capitolul următor. Pot spune însă de pe acum că de la *Programma*... la *Breviario di neolinguistica* (Parte I: *Principi generali*) depărtarea e mult mai mică decît s-ar părea după numirile între-

---

[1] Despre diferite lucrări ale lui Spitzer vorbește și O. Tallgren în *NM* XIX (1918), p. 78 și urm. și XX (1919), p. 38 și urm., iar studiile lui de sintaxă franceză, apărute pînă în 1934, au fost discutate de G. Gougenheim în *FM* II (1934) p. 50 și urm.

[2] Filozof al Italiei fasciste. A început ca discipol al lui Croce, de care apoi s-a despărțit (poate și din cauze politice), devenind spiritualist, spre deosebire de fostul său maestru.

[3] În lecția de deschidere a cursului de filologie romanică de la Universitatea din Roma, pe care Bertoni a publicat-o în *AR* XIII (1929), p. 209 și urm., sub titlul *Indirizzi e orientamenti della filologia romanza*, Gilliéron este pus printre „idealiști“, ceea ce probează că pentru lingvistul italian noțiunea „idealism“ are o sferă cu mult mai largă decît pentru Vossler (cf. mai departe, paragraful despre neolingvistică).

buințate în ambele lucrări; de fapt, „idealismul" din prima revine, cu puține și neesențiale modificări, în a doua.[1]

Interesantă, pentru cunoașterea concepției lingvistice a lui Bertoni, este trilogia sa; *Lingua e pensiero*, Firenze 1932; *Lingua e poesia*, Firenze 1937; *Lingua e cultura*, Firenze 1939. Toate aceste volume conțin articole și studii, publicate mai întîi în reviste, asupra unor opere literare, a unor scriitori și oameni de știință etc., a căror limbă este cercetată din punctul de vedere al raporturilor cu limba comună, a întregii colectivități lingvistice respective. Bertoni face deosebire între „lingua" și „linguaggio", în sensul lui Vossler, nu al lui Saussure, cum s-ar părea, înțelegînd prin primul termen mijlocul de înțelegere comun tuturor vorbitorilor unei limbi, factor oarecum pur cultural, iar prin al doilea, ceea ce numim, în mod obișnuit, stil (individual), sau, altfel spus, *lingua* ar fi „comunicare", iar *linguaggio* „expresie": cea dintîi participă numai la „limba" scriitorului sau omului de știință, nu și la „limbajul", adică la stilul lor, care rămîne, în toate împrejurările, strict personal și reprezintă o creație artistică. „Limba" oglindește viața culturală a unui popor, „limbajul", viața sufletească a poetului, a filozofului, a omului de știință. De „limbă" se ocupă, cum arată unul dintre recenzenții celui de-al doilea volum al trilogiei, critica istorică, spre a reconstitui atmosfera culturală (generală) a unei epoci din istoria poporului care a creat limba în discuție, pe cînd „limbajul" îl studiază critica estetică, pentru a extrage din el „poezia pură". Nu toată limba unui poet este „limbaj", spune același recenzent (v. *ZrPh* LX [1940], p. 524-25), și de aceea, adaugă el, ca să înțelegem just o operă de artă, trebuie să luăm în considerație nu numai „limbajul", ci și „limba", aspecte care, de altfel, nu pot fi separate. Această ultimă idee amintește bine de Croce, care, în cartea sa *La Poesia di Dante*, Bari 1921, pornind de la o concepție asemănătoare în ce privește

---

[1] Cu privire la limba romînă se poate cita, ca aparținînd, prin temă, la preocupările idealiste în sensul lui Vossler, articolul lui O. Densusianu, *Limba noastră ca icoană a vieții culturale*, din *Vieața nouă* I (1905-1906), p. 533 și urm., în care sînt studiate cuvinte de felul lui *dor, zînă, suflet, rușine, cetate, popă, călugăr, mănăstire, crai* ș.a., cu scopul de a se arăta urmele lăsate în limbă de influențele culturale străine, exercitate asupra poporului romîn. Cf. și articolul *Cunoașterea sufletului poporului prin studiul limbii*, publicat tot acolo, p. 110 și urm., de V. Vîrcol, care, constatînd că unele dintre sinonimele mai mult ori mai puțin aproximative ale lui *muncă* sînt, la fel cu acesta, de origine slavă și că chiar cuvinte latinești (*greutate, sudoare, suferință*) au căpătat un sens întrucîtva asemănător, probabil tot în epoca puternicei influențe slave, trage concluzia, greșită, că condițiile de viață ale romînilor ar fi devenit mai grele în urma contactului cu slavii. Și în alt articol (*ibidem*, p. 271 și urm.), Vîrcol urmărește reflectarea unor stări de spirit ale întregului nostru popor în cuvinte ca *bun, blînd* ș.a. Densusianu a aplicat, cu mult succes, aceeași metodă la studiul poeziei populare romînești în lucrarea *Vieața păstorească în poesia noastră populară*, 2 volume, București 1922-23 (ed. II, București 1943) unde analizează modul cum se reflectă în poezia populară un singur aspect al culturii noastre materiale, păstoritul, care însă a jucat vreme foarte îndelungată un rol predominant în viața romînilor. În recenzia despre prima ediție a prezentei cărți, Densusianu protestează, după mine, fără dreptate, contra apropierii pe care am făcut-o între preocupările sale (și ale unor elevi ai săi, printre ei V. Vîrcol) amintite aici și idealismul lui Vossler. Cred că însuși titlul *Grai și suflet*, dat revistei întemeiate de dînsul, vorbește în sprijinul punctului meu de vedere, chiar dacă în intenția lui Densusianu alăturarea celor două cuvinte nu însemna numaidecît stabilirea, adică proclamarea, unității indestructibile dintre noțiunile în discuție.

conținutul operei literare, a încercat să aleagă, așa zicînd, „poezia" și „non-poezia" la marele poet italian.

Lucrările aici amintite ale lui Bertoni au fost recenzate, între alții, de R. Garzia, *AR* XV (1931), p. 429 și urm. (sub forma unui articol, intitulat *Di un rinnovamento della linguistica*, cu note ale lui Bertoni însuși, directorul revistei citate); E. Borelli, *Leonardo* IV (1933), p. 164-65; n.[ina] f.[açon], *Roma* XIII (1933), p. 55 și urm.; Elise Richter, *AR* XVII (1933), p. 421-22; W. Giese, *Litbl* LIV (1933), col. 369 și urm.; Ferruccio Blasi, *AR* XXI (1937). p. 161 și urm.; A. Buck, *ZrPh* LX (1940), p. 524-25; G. Iraggi, *AR* XXV (1941), p. 207 și urm. (sub titlul *Note e considerazioni sulla trilogia di G. Bertoni*); B. Croce, *La Critica* XXXII (1941), p. 168 și urm. (acesta acuză pe Bertoni că și-a însușit unele dintre ideile sale, fără să spună, și, ceea ce este mai grav, nu le-a înțeles cum trebuie; cf. răspunsul celui criticat, în *Cultura Neolatina* I [1941], p. 255).

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL III

GEOGRAFIA LINGVISTICĂ

Hărţi lingvistice

Trecînd, pentru a scurta vorba, peste amănunte, care vor ieşi, de altfel, clar la iveală în cursul discuţiei ce urmează, putem defini geografia lingvistică drept s t u d i u l c a r t o g r a f i c a l g r a i u r i l o r p o p u l a r e, ceea ce se va vedea amănunţit mai departe. Deoarece obiectul acestei metode[1] lingvistice îl constituie dialectele (în sens larg), şi nu limba comună (vorbită ori scrisă), unii specialişti îi spun geografie d i a l e c t a l ă.[2] Germanii întrebuinţează ambii termeni: *Sprachgeographie* şi *Dialektgeographie*, cu predominarea celui dintîi, care, dacă nu mă înşel, ne întîmpină totdeauna în lucrările partizanilor acestei discipline, pe cînd celălalt pare a fi preferat de învăţaţii care nu lucrează propriu-zis în domeniul geografiei lingvistice. În schimb, francezii folosesc numai denumirea *géographie linguistique*; la fel procedează italienii, spaniolii şi alţi neolatini, care au format, în limba lor, cuvinte corespunzătoare. Fiind vorba de o metodă creată de francezi, trebuie să adoptăm şi noi expresia întrebuinţată de dînşii, mai ales că, în modul acesta, ne conformăm terminologiei general romanice.

Am arătat în cap. I (p. 21 şi urm.) că un punct esenţial în manifestul neogramaticilor era şi cercetarea dialectelor, a graiurilor vii, pentru că de la acestea se aştepta o înţelegere mai justă a limbajului omenesc, deci o concepţie nouă asupra limbii. Înaintea lor şi fără declaraţii de principiu, inaugurase studiul ştiinţific al dialectelor marele lingvist italian G. I. Ascoli, în care K. Jaberg şi J. Jud, reprezentanţi autorizaţi ai

---

[1] Cred că trebuie să-i zicem metodă (sau d i s c i p l i n ă) l i n g v i s t i c ă, si nu ştiinţă, cum pretind cîtiva adepţi fanatici ai ei, şi aceasta, pentru că într-adevăr avem a face numai cu un procedeu nou de a studia limbajul omenesc. Dialectologia, adică cercetarea ştiinţifică a dialectelor, exista, cum am arătat în cap. I (p. 16, 39 şi urm.) şi cum se va vedea mai bine în paginile următoare, înainte de crearea geografiei lingvistice, numai că se servea de alte mijloace. Este drept că, graţie acestei metode noi, lingvistica a trecut printr-o adevărată revoluţie, care a modificat profund concepţia noastră despre limbă. Dar, oricît de extraordinare ar fi rezultatele la care s-a ajuns cu ajutorul geografiei lingvistice, nu înţeleg pentru ce i s-ar spune ştiinţă.

[2] Cf., de pildă, H. Sköld, *DL* LI (1930), col. 1454 şi urm., care recenzează pe A. Terracher, *L'histoire des langues et la géographie linguistique*. Şi H. Güntert, *Zum heutigen Stand der Sprachforschung*, în *WS* XII (1929), p. 386 şi urm., o numeşte regulat *Dialektgeographie*.

geografiei lingvistice, văd „pe cel mai însemnat precursor“ al acesteia.[1] Cam în aceeaşi vreme filologul francez P. Meyer scria, în *Romania* IV (1875), p. 295: „...să facem oarecum geografia caracterelor dialectale, mai curînd decît pe aceea a dialectelor“.[2] Procedeul aplicat de cei ce voiau să cerceteze un grai popular era, în mod obişnuit, următorul: vizitau una sau mai multe localităţi din regiunea aleasă de mai înainte şi notau, în cursul convorbirilor pe care le aveau cu locuitorii, particularităţile lingvistice mai interesante din anumite puncte de vedere. Atenţie mare se acorda sunetelor, după care veneau formele gramaticale şi, mult mai rar, construcţiile sintactice. Vocabularul nu era aproape de loc luat în consideraţie.[3] Materialul astfel adunat se prelucra potrivit normelor obişnuite: particularităţile caracteristice ale dialectului studiat erau puse alături de ale limbii comune, eventual şi de ale altor graiuri populare, şi explicate cu ajutorul metodei tradiţionale a gramaticii. Astfel se puteau cunoaşte foarte bine dialectele unei limbi, luate fiecare în parte, dar legătura dintre ele, asemănările şi deosebirile, cauzele pentru care unele seamănă sau se deosebesc mai mult decît altele etc. rămîneau, în largă măsură, lucruri ascunse ori neînţelese. Foarte adesea însă, lingviştii îşi întemeiau cercetările numai pe materialul strîns, sub formă de glosare, de către diletanţi care n-aveau nici o pregătire ştiinţifică pentru asemenea lucrări. În aceste condiţii, valoarea studiilor făcute de specialişti cu privire la un dialect oarecare era adesea destul de redusă.

Un pas înainte s-a făcut atunci cînd lingviştilor le-a venit ideea să prezinte rezultatele cercetărilor dialectale sub formă de a t l a s e, care, pentru că aveau alt obiect decît cele geografice, au fost numite l i n g v i s t i c e. Această idee s-a impus oarecum de la sine în momentul în care specialiştii au simţit nevoia să studieze mai multe graiuri deodată. Pentru a le putea compara între ele fără dificultate, se impunea ca o particularitate fonetică sau morfologică oarecare să fie urmărită dintr-o aruncătură de ochi în toate graiurile unei regiuni. Mijlocul care ducea la realizarea acestui scop era înfăţişarea fenomenului în discuţie pe o hartă a teritoriului lingvistic supus cercetării. În loc să recurgi la cîteva zeci de glosare — presupunînd că le-ai avea pe toate la dispoziţie — spre a vedea cum s-a modificat cutare sunet sau formă gramaticală în cele cîteva

---

[1] În articolul *Ein Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* din *WS* IX (1924-26), p. 126. După A. Debrunner, *IF* LV (1937), p. 79, trebuie consideraţi drept precursori ai geografiei lingvistice şi Ludwig Tobler, cu lucrarea sa *Die lexikalischen Unterschiede der deutschen Dialekte mit besonderer Rücksicht auf die Schweiz* (1887), şi Karl Haag, *Die Mundarten der oberen Neckar- und Donauländer* (1898). Iar Ulrich Leo, *Dialektgeographie und romanische Sprachwissenschaft*, în *ASnSpr* CLXII (1932), p. 203 şi urm., susţine că, în linii mari, geografia lingvistică, aşa cum o concepe Gilliéron, a fost întrevăzută încă din 1870 de către Schuchardt în lecţia lui inaugurală, *Die Klassifikation der romanischen Mundarten* (v. *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. II, p. 167).

[2] „...faire en quelque sorte la géographie des caractères dialectaux bien plus que celle des dialectes“. Aceste idei le-a aplicat Gilliéron în lucrarea sa de debut *Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*, 1881. P. Meyer însuşi a urmat sugestiile lui Ascoli din lucrarea *Schizzi franco-provenzali*, publicată în *AGII* III (1878-79), p. 61 şi urm. (aşa spun Jaberg şi Jud, *loc. cit.*). Cf. şi G. I. Ascoli, *P. Meyer e il franco-provenzale*, *ibid.* II (1873-76), p. 385 şi urm.

[3] Studiile dialectale astfel întocmite erau, deseori, însoţite de texte populare, în versuri şi în proză, culese din localităţile ale căror graiuri serviseră ca obiect de studiu.

zeci de graiuri populare pe care vrei să le cercetezi, este de ajuns să examinezi harta respectivă: într-un interval de timp mult mai scurt ajungi nu numai la acelaşi rezultat — cunoaşterea situaţiei fenomenului urmărit — ci şi la multe altele, cu totul neaşteptate şi despre care va fi vorba în paginile următoare. O hartă lingvistică este un adevărat tablou sinoptic al faptelor de limbă dintr-o anumită regiune, legate de problema pe care dorim s-o rezolvăm.

Atlasul lui G. Wenker

Prima încercare de atlas lingvistic se datoreşte germanului Georg Wenker. Stăpînit de ideile neogramaticilor, acest savant a pornit la lucru cu intenţia de a dovedi existenţa limitelor dialectale şi, implicit, a dialectelor înseşi. De aceea s-a preocupat exclusiv de aspectul fonetic al limbii, alcătuindu-şi chestionarul, care consta, de fapt, dintr-o listă de 40 de propoziţii scurte, numai în vederea acestui scop. Chestionarul a fost trimis învăţătorilor şi altor oameni instruiţi de la ţară, care urmau să transpună aceste propoziţii în graiul lor local. Pe baza comunicărilor primite, Wenker a început să lucreze hărţile. Împrejurări de tot felul, care nu interesează aici, au împiedicat publicarea atlasului plănuit. A apărut o singură fasciculă, în 1881, sub titlul *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland, auf Grund von systematisch mit Hülfe der Volksschullehrer gesammeltem Material aus circa 30.000 Orten, bearbeitet, entworfen und gezeichnet von Dr. G. Wenker*. Abteilung I, Lieferung I, 23 S. in- 8°. Text. 6 Karten gr. Folio, Strassburg 1881.[1] Merită să relev faptul, foarte important pentru discuţia noastră, că Wenker a ajuns la rezultate opuse acelora pe care le urmărea. S-a constatat, anume, că g r a n i ţ e d i a l e c t a l e ş i, d e c i, d i a l e c t e î n s e n s s t r i c t n u e x i s t ă, sau, mai precis: liniile care, pe baza fenomenelor de ordin fonetic, aveau să delimiteze extinderea teritorială a diverselor graiuri, mergeau foarte neregulat şi curios, erau nestabile; ba încă, de multe ori, nici nu se puteau trage linii propriu-zise, fiindcă aproape fiecare cuvînt avea o

[1] Recenzată de O. Behaghel, în *Litbl* II (1881), col. 434. Materialul adunat şi, în parte, prelucrat de Wenker nu s-a pierdut, ci a fost depus la Academia de Ştiinţe din Berlin, pentru ca, îmbogăţit prin anchete noi (tot cu ajutorul corespondenţilor), să fie utilizat mai tîrziu de Ferdinand Wrede, fost profesor la Universitatea din Marburg a. L., unde s-a înfiinţat un adevărat institut de geografie lingvistică. În 1926 a început să se tipărească *Deutscher Sprachatlas auf Grund des von Georg Wenker begründeten Sprachatlas des Deutschen Reiches und mit Einschluss von Luxemburg in vereinfachter Form bearbeitet bei der Zentralstelle für den Sprachatlas des Deutschen Reiches und deutscher Mundartenforschung unter Leitung von Ferdinand Wrede*, Marburg. (Pînă în 1939 apăruseră 10 fascicule.) Prima fasciculă a fost recenzată de acelaşi O. Behaghel, în *Litbl* XLVIII (1927), col. 401 şi urm., apoi de A. Hübner, în *DL* XLIX (1928), col. 565 şi urm. (darea de seamă a acestuia din urmă are o importanţă principială deosebită). La localităţile anchetate de Wenker, al căror număr era de aproximativ 30.000, s-au adăugat ulterior încă vreo 14.000. Cu privire la acest atlas, să se compare, între altele, articolele şi dările de seamă ale lui Ferd. Wrede, *Der Sprachatlas des Deutschen Reiches und die elsässische Dialektforschung*, în *ASnSpr* CXI (1903), p. 29 şi urm.; F. Maurer, *Der deutsche Sprachatlas. Eine kritische Würdigung zum Erscheinen der ersten Lieferung*, în *ZD* XLI (1927), Heft 9; B. Martin, ap. J. Schrijnen, *Essai de bibliographie de géographie linguistique générale*, Nimègue 1933, p. 19 şi urm.; A. Bach, *Deutsche Mundartforschung. Ihre Wege, Ergebnisse und Aufgaben. Eine Einführung*, Heidelberg 1934, p. 14 şi urm. După moartea lui Wrede, munca la această operă a fost continuată de Walter Mitzka, în calitate de „director al Atlasului lingvistic german", şi de Bernhard Martin.

situație specială, diferită de a celorlalte, cu care se credea că trebuie să meargă împreună.[1] În special așa-numita mutație consonantică (germ. *Lautverschiebung)*[2] prezenta deosebiri mari de la un caz la altul, ceea ce probează că în viața dialectelor amestecul vorbirii joacă un rol capital.[3]

ATLASUL DACOROMINESC AL LUI G. WEIGAND

Dintre celelalte opere similare care precedă, într-un fel sau altul, pe a lui Gilliéron, cred necesar să mă opresc puțin asupra lui G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig 1909, nu pentru că se referă la limba noastră, ci pentru că însemnează un progres față de lucrările similare anterioare. Autorul s-a servit, la adunarea materialului, de ancheta directă, pe care a făcut-o el însuși, cu ajutorul unui chestionar alcătuit de mai înainte. Nu-i nevoie să stăruim asupra avantajelor anchetei directe față de aceea prin corespondenți, în ce privește precizia și siguranța cu care sînt percepute și apoi transcrise sunetele vorbirii populare: înțelege ușor oricine că un lingvist, fie și alogen, tocmai fiindcă are pregătirea științifică trebuincioasă, va reda cuvintele auzite de la persoanele interogate mult mai exact decît un învățător sau un preot, care, în cazul cel mai bun, posedă numai bunăvoință și interes pentru opera întreprinsă.[4] Dar nu se cade să exagerăm meritele lui Weigand în istoria geografiei lingvistice.[5] Chiar dacă ținem seamă nu de anul cînd își tipărește atlasul (1909), ci de acela în care purcede la explorarea teritoriului de limbă dacoromînească (1895), încă nu putem să-i atribuim lui exclusiv inovația cu ancheta la fața locului, pentru motivul că tot așa au procedat, înainte de dînsul, Gilliéron, pentru al său *Petit Atlas phonétique du Valais roman* (1881), și Rousselot, autorul operei *Modifications phonétiques du langage étudiées dans le patois d'une famillie de Cellefrouin* (1891). Este drept că aceștia doi n-au utilizat un chestionar sistematic așa cum a făcut Weigand, dar la 1895, cînd învățatul german își începe cercetările asupra graiurilor dacoromînești — presupunînd că ar fi avut încă de pe atunci gîndul să dea la iveală un atlas — ideea listelor de întrebări fixate de mai înainte pentru ancheta pe teren se răspîndise deja printre lingviști, plutea în aer, cum se zice. Dovadă, faptul că, doi ani mai tîrziu, colaboratorul lui Gilliéron pornește la drum cu chestionarul pe care acesta a trebuit, evident, să-l alcătuiască din vreme. Afară de asta, la 1909, cînd Weigand își imprimă atlasul, opera similară a lui Gilliéron, infinit

---

[1] Păreri asemănătoare cu privire la granițele dintre dialectele, subdialectele și graiurile aceleiași limbi au exprimat, cam tot pe atunci, între alții, B.-P. Hasdeu (v. Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București 1943, p. 341) și G. Paris; acesta din urmă spunea: „în realitate nu există dialecte" („il n'y a réellement pas de dialectes"), cf. U. Leo, *ASnSpr* CLXII (1932), p. 180 și urm.

[2] E vorba de a doua mutație consonantică (sau „germană"), care a avut loc prin secolele VI-VII și a atins mai ales oclusivele surde *p, k, t*, prefăcîndu-le în africate sau fricative.

[3] Cf. O. Behaghel, *Die Alten und die Jungen*, în *GRM* XIV (1926), p. 385 și urm., articol interesant și pentru cearta dintre „pozitiviști" și „idealiști".

[4] Despre avantajele și dezavantajele acestor două feluri de anchetă va mai veni vorba de-a lungul prezentului capitol.

[5] Cf. recenziile lui M. Roques, în *Romania* XXXVIII (1909), p. 310, Kr. Sandfeld-Jensen, în *RDR* II (1910), p. 403 și urm. și A. Zauner, în *Litbl* XXXI (1910) col. 291 și urm.

mai întinsă și mai bogată, apăruse aproape întreagă. Cît despre o comparație între amîndouă, ea ar ieși cu totul în defavoarea lui Weigand, care a făcut ancheta cu o listă de 114 cuvinte, s-a interesat numai de sunetele limbii studiate, ba încă nu de toate și în orice poziție, și a publicat un atlas compus din 67 de hărți (dintre acestea, 16 sînt așa-numite „Übersichtskarten", un fel de rezumat al celorlalte, iar 3 dau informații asupra întinderii geografice a subdialectelor dacoromînești ș. a.).

ATLASUL LINGVISTIC AL FRANȚEI

Prima realizare în domeniul acesta, care a satisfăcut cele mai multe, dacă nu toate cerințele științei, și de aceea a fost luată ca model de către specialiști, este *Atlas linguistique de la France* par J. Gilliéron et E. Edmont, Paris 1902-1910. Autorul principal, Jules Gilliéron, a purces la lucru, după o pregătire îndelungată. Originar din Elveția, unde simțul pentru limbă și, în special, pentru dialect este, grație condițiilor lingvistice din acea țară, extrem de dezvoltat, acest om, făcut parcă să trăiască printre țărani și să le studieze graiul, a publicat în 1880-81 două lucrări,[1] care, departe de a corespunde cerințelor de astăzi ale dialectologiei, însemnează totuși pentru vremea aceea un vădit progres și, mai cu seamă, dovedesc din partea autorului o înțelegere deosebită pentru vorbirea populară. (Materialul prelucrat fusese cules la fața locului de Gilliéron însuși.) În 1883 este numit profesor de dialectologie franceză la École Pratique des Hautes-Études din Paris, unde a funcționat pînă la moarte (1926). Patru ani mai tîrziu întemeiază, împreună cu abatele Rousselot, *Revue des patois gallo-romans*, publicație destinată exclusiv cercetărilor dialectologice.[2] Astfel înarmat, Gilliéron era nu numai pregătit, ci și indicat să pornească la explorarea lingvistică a graiurilor populare franțuzești. Nu e, deci, o simplă întîmplare faptul că, dintre toți lingviștii Franței, el singur a dat curs sugestiei lui G. Paris, care spunea, în 1888, următoarele: „Ar trebui ca fiecare comună, pe de o parte, și fiecare cuvînt, pe de alta, să-și aibă monografia, o monografie pur descriptivă, alcătuită pe baza unor izvoare directe și a unei observații tot atît de riguroase ca și aceea care se cere în științele naturale."[3] Necesitatea de

---

[1] *Patois de la commune de Vionnaz (Bas-Valais)* și *Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône)*, deja citate. Îndemnul de a întocmi acest atlas regional i-a venit lui Gilliéron de la Paul Meyer (cu articolul acestuia din *Romania* IV [1875]), spune R. Hotzenköcherle, *Die schweizerischen Wörterbücher, Sprach- und Volkskunde-Atlanten*, Zürich 1947, p. 9. În această lucrare se găsesc (la aceeași pagină) unele detalii cu privire la cele mai vechi încercări în domeniul geografiei lingvistice.

[2] Și alte lucrări mai mici, precum *Remarques sur la vitalité phonétique des patois* (în *Études romanes dédiés à Gaston Paris*, Paris 1891, p. 459 și urm.), *Notes dialectologiques* (în *Romania* XXV [1896], p. 424 și urm.), arată serioase și constante preocupări dialectologice la viitorul creator al geografiei lingvistice. Primul dintre aceste articole conține deja o idee fundamentală a doctrinei gilliéroniene: dezvoltarea fonetică a „patois"-urilor este împiedicată de influenta tot mai puternică a limbii franceze comune și a dialectelor vecine.

[3] „Il faudrait que chaque commune d'une part, chaque mot de l'autre, eût sa monographie, purement descriptive, faite de première main et tracée avec toute la rigueur d'observation qu'exigent les sciences naturelles." Este un pasaj din celebrul articol al lui G. Paris, *Les Parlers de France*, publicat în *RPG* II (1888), p. 161 și urm. și retipărit în *Mélanges linguistiques*, p. 432 și urm. (cf. mai sus, p. 19, nota 2).

a se studia mai intens dialectele se impunea și din altă cauză. Datorită răspîndirii tot mai largi a instrucțiunii în masele populare, precum și spiritul centralist, așa de puternic în Franța, vorbirea țăranilor suferea din ce în ce mai mult influența limbii comune, care îi amenința astfel puritatea și, deci, existența. Pentru a o salva de la pieire, trebuia începută cît mai repede adunarea materialului lingvistic, care să fie apoi depozitat într-un atlas, ca florile în ierbar. Această sarcină a luat-o asupra sa Gilliéron.

Iată cum a procedat. A alcătuit mai întîi un chestionar, cu ajutorul căruia urma să se obțină răspunsurile de la persoanele interogate. Numărul întrebărilor trecea de 1900, o cifră enormă. în comparație cu ale predecesorilor. Spre deosebire de aceștia, care s-au interesat exclusiv de fonetică, Gilliéron și-a dat seama că este necesar să se studieze, împreună cu sunetele, toate celelalte particularități ale dialectelor. De aceea întocmește chestionarul astfel, încît răspunsurile obținute să-l informeze și asupra morfologiei, sintaxei și lexicului. În ce privește acest din urmă domeniu, el a înscris pe listă, alături de termeni populari, și destule cuvinte „culte", ca să vadă cum sînt primite acestea de dialecte și în ce mod s-au răspîndit (dacă se ia ca punct de plecare Parisul, capitala politică și culturală a țării). Iar pentru cuvintele curat populare, s-a recurs, de preferință, la terminologia care desemnează lucrurile și ființele obișnuite. Astfel ancheta putea să arate bogăția și varietatea lexicului dialectal (căci e firesc ca un obiect de întrebuințare curentă să aibă numiri mai multe și mai felurite decît un obiect rar).

După completarea chestionarului, s-a fixat planul călătoriei. Din cele 37 000 de localități ale Franței dinaintea primului război mondial s-au ales numai 639, deci foarte puține,[1] pentru că altminteri ancheta ar fi durat peste măsură de mult.[2] Dar alegerea lor s-a făcut în așa fel, încît toate dialectele franceze, provensale și francoprovensale, împreună cu subdiviziunile lor principale, să fie reprezentate în viitorul atlas lingvistic. Firește că au fost lăsate la o parte ținuturile din Bretagne unde se vorbește bretona, cele de limbă flamandă din nord-estul Franței și regiunile basce din sud-vest: intenția lui Gilliéron era să exploreze numai graiurile galoromanice, nu și pe cele străine. În schimb, și pentru același motiv, ancheta a depășit granițele politice ale statului francez, întinzîndu-se asupra jumătății sudice a Belgiei, unde se vorbesc dialecte franțuzești (valone), asupra vestului Elveției (în așa-numita Elveție romandă), unde locuitorii se folosesc obișnuit de graiuri francoprovensale. și asupra unei fîșii de pămînt din Piemont (Italia), în care există cîteva insule lingvistice francoprovensale (la nord) și provensale (la sud).

---

[1] În acest număr intră și sate din Belgia, Elveția etc., unde se vorbesc graiuri galoromanice.

[2] Dacă s-ar uni prin linii localitățile vizitate, s-ar obține un desen asemănător cu o plasă; de aceea se și întrebuințează termenul „rețea" (frc. *réseau*, germ. *Netz*) pentru a arăta desimea mai mare sau mai mică a punctelor explorate. De asemenea se vorbește de „ochiurile" rețelei (frc. *mailles*, germ. *Maschen*), care trebuie să fie cît mai mici cu putință, pentru a nu lăsa să se strecoare printre ele prea mult material lingvistic (ca la o plasă rară, prin ochiurile căreia se furișează peștii mici).

Cu ancheta propriu-zisă, la fața locului, a fost însărcinat Edmond Edmont[1], colaboratorul lui Gilliéron. S-a discutat mult în jurul acestui amănunt. Adversarii dialectologului francez i-au făcut o vină din faptul că a lăsat pe Edmont să întreprindă călătoria singur. Răspunsul lui Gilliéron mi se pare foarte judicios. Pentru unitatea, ca și pentru exactitatea perceperii și a transcrierii cuvintelor este nu numai bine, ci și necesar să intre în joc o ureche u n i c ă. Acest amănunt îl considera Gilliéron așa de esențial, încît prefera chiar o ureche defectuoasă mai multora fine. Dar Edmont se distingea tocmai printr-o finețe neobișnuită a auzului și, afară de aceasta, poseda o calitate foarte prețioasă în ochii lui Gilliéron, care nu avea prea mare încredere în capacitatea lingviștilor de a înregistra, cu toată obiectivitatea necesară, faptele de limbă: ca nespecialist și lipsit de cultură filologică propriu-zisă, Edmont nu se putea lăsa stăpînit de teorii și de idei preconcepute, care împiedică adesea pe lingviști să sesizeze realitatea lingvistică, pură și vie, așa cum există ea în indivizii vorbitori. Se înțelege că Edmont fusese suficient instruit de Gilliéron, ca să poată utiliza în mod desăvîrșit atît alfabetul fonetic, special alcătuit pentru transcrierea răspunsurilor obținute, cît și toate celelalte elemente tehnice ale anchetei.

Călătoria lui Edmont a durat aproape patru ani și jumătate (de la 1 august 1897 pînă la sfîrșitul lui 1901, fără întrerupere). Pentru fiecare dintre cele 639 de localități cercetate, anchetatorul avea un caiet care conținea întreg chestionarul, cu întrebările așezate într-o anumită ordine, totdeauna aceeași. Cînd sosea într-un sat, prima lui grijă era să-și aleagă „subiectele", oamenii pe care avea să-i interogheze. Erau preferați locuitorii băștinași, cunoscători ai graiului respectiv în toată puritatea lui, și fără cultură, mai exact, cu atîta știință de carte, încît convorbirea să se poată face cu oarecare ușurință și potrivit scopului urmărit. Principiul era libertate deplină pentru cei întrebați. Numai dacă nu se ajungea la nici un rezultat pozitiv intervenea Edmont cu întrebări ajutătoare. Răspunsurile trebuiau, cu alte cuvinte, să fie spontane, nu „extorcate", să reflecteze, adică, graiul popular așa cum era el în realitate, nu influențat de amestecul anchetatorului, care, servindu-se de franceza comună în convorbirile sale cu subiectele[2], puteau contribui oarecum la falsificarea lingvistică a răspunsurilor. Afară de aceasta, insistența pe lîngă cei interogați, pentru a-i face să răspundă cu orice preț la întrebările puse de anchetator.

---

[1] Este interesant, în multe privințe, să se știe că Edmont nu era lingvist, ci... comerciant. Avea însă pasiune pentru graiul său natal și, ceea ce e mult mai important, o înțelegere deosebită pentru problemele lingvistice. A devenit prietenul lui Gilliéron, cînd a început să lucreze la *Lexique Saint-Polois*, Saint-Pol 1897, din care o parte (literele A—G) a apărut în *RPG*, vol. I și urm., grație lui Gilliéron, care-l prezintă ca „cel mai bun, cel mai real dintre glosarele noastre regionale" („le meilleur, le plus réel de nos lexiques patois"). Pasiunea pentru dialectologie îl stăpînea așa de puternic, încît primește, la vîrsta de 50 de ani, să întreprindă ancheta, părăsindu-și, firește, vreme îndelungată casa și ocupațiile obișnuite. Cf. necrologul scris de M. R.[oques], în *Romania* LII (1926), p. 220 și urm.

[2] I s-a făcut lui Gilliéron un cap de acuzație din faptul că întrebările puse de Edmont erau în franceza comună. Dar se putea altfel? E singura limbă pe care se presupune că o înțeleg, dacă nu toți, cel puțin marea majoritate a locuitorilor Franței. Iar Edmont cu a c e ș t i a trebuia să stea de vorbă. Și pe urmă, ar fi fost nevoie de un anchetator care să cunoască t o a t e dialectele și subdialectele patriei sale, ceea ce este o imposibilitate. Să nu uităm, în sfîrșit, că anchetatorul poate recurge, cînd situația cere, la desene, la semne cu mîna etc., pentru a ajuta pe cel întrebat să înțeleagă despre ce este vorba.

provoacă sau poate provoca în ei sugestii care-i determină să folosească material lingvistic inexistent în vorbirea lor obișnuită. Răspunsurile se notau pe caiet, în dreptul întrebării corespunzătoare, iar cînd ancheta se termina într-o localitate, caietul era trimis lui Gilliéron, care proceda imediat la prelucrarea materialului. Astfel Edmont nu mai revenea asupra înregistrărilor sale, chiar dacă i se părea cîteodată că s-a înșelat în perceperea sau transcrierea răspunsurilor, și nici nu se putea lăsa influențat, la explorarea graiurilor următoare, de rezultatele obținute în localitățile precedente. Acest fel de notație (i se spune impresionist) este singurul care garantează obiectivitatea atît de necesară în asemenea cercetări.[1]

După ce toate caietele au fost completate, s-a pornit la întocmirea atlasului. Pentru fiecare noțiune s-a confecționat o hartă, în care localitățile cercetate sînt însemnate printr-un număr de ordine, același în toate hărțile: sus, la stînga, stă numele din franceza comună al noțiunii respective, iar pe hartă, în dreptul fiecărui număr, cuvîntul dialectal corespunzător. Dacă într-o localitate oarecare nu exista un termen pentru obiectul respectiv, se nota un cuvînt înrudit sau, mai des, se lăsa locul gol. Pentru fraze întregi au fost necesare mai multe hărți, înfățișînd fiecare numai o parte din teritoriul explorat, căci reproducerea răspunsurilor cerea, în asemenea cazuri, un spațiu mai întins decît notarea unui singur cuvînt. Astfel atlasul conține ceva mai mult de 1920 de hărți (acesta-i numărul exact al întrebărilor chestionarului). Cam un sfert din totalul hărților (de la nr. 1422 înainte) înfățișează numai jumătatea sudică a Franței (în întregime sau partea mai mare dinspre est), fiindcă dialectele vorbite acolo diferă enorm de celelalte (ca o limbă de alta) și prezintă, prin urmare, un interes deosebit. Pentru a înlesni folosirea atlasului, Gilliéron și Edmont au scris o broșură explicativă; de asemenea au alcătuit un indice alfabetic al tuturor cuvintelor franțuzești literare și dialectale în discuție.[2]

Impresia produsă de *Atlas linguistique de la France* a fost pretutindeni mare. Mulți lingviști au văzut în această operă începutul unei adevărate revoluții în domeniul disciplinei noastre. Grație ei, studiile de istorie a limbii aveau să capete altă înfățișare, fie pentru că trebuia să se pună probleme noi, fie pentru că soluția celor vechi trebuia modificată. De aceea unii specialiști, stăpîniți prea puternic de spiritul tradiției, au primit cu neîncredere sau chiar cu ostilitate Atlasul lui Gilliéron. Cei mai mulți dintre aceștia au fost francezi.[3] În schimb, entuziasmul a fost

---

[1] Gilliéron era atît de convins că nu se putea proceda altfel, încît prefera să treacă în hărțile atlasului său răspunsuri greșite, adică auzite ori transcrise fals, decît răspunsuri corectate pe baza unor considerații teoretice, care, totdeauna, deformează realitatea, fiindcă sînt de natură mai mult sau mai puțin subiectivă.

[2] *Atlas linguistique de la France. Notice servant à l'intelligence des cartes.* Paris 1902; *Table de l'Atlas linguistique de la France*, Paris 1912; cf. apoi *Atlas linguistique de la France. Suppléments*, tome premier, Paris 1920, în care figurează material cules „pe lîngă și în afară de chestionar" (A. Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris 1922, p. 8, nota 2).

[3] În fruntea lor a stat A. Thomas, fost profesor la Sorbona, care a scris, în *JS* 1904, p. 89 și urm., o recenzie devenită repede celebră. Gilliéron i-a răspuns printr-o broșură specială, intitulată *Atlas linguistique de la France, compte-rendu de M. A. Thomas*, Paris 1905. Alți adversari au fost E. Bourciez și M. Grammont, despre care va veni vorba mai încolo. Totuși s-au găsit și oameni foarte înțelegători pentru uriașa operă a lui Gilliéron, care însemna și un eveniment științific de ordin național. Printre ei trebuie puși, în primul rînd, A. Meillet, apoi M. Roques ș. a. (v. mai departe).

mare și aproape general în Elveția și în Germania, unde, cum vom vedea mai încolo, s-a cultivat de la început și se cultivă încă foarte asiduu geografia lingvistică.

Pe baza materialului adunat și prezentat în modul descris mai sus, Gilliéron și alții au publicat lucrări care au confirmat într-o largă măsură așteptările multor lingviști. Căci, oricît de nouă era metoda de strîngere și de prezentare a materialului dialectal, imaginată și realizată pentru întîia oară pînă la capăt de către Gilliéron, partea importantă a întreprinderii de-abia acum urma să vină. Mulțimea aceea neobișnuită de cuvinte și forme dialectale avea nevoie de interpretare, pentru ca lingvistica să tragă profit din ea: hărțile trebuiau citite și lămurite; viața limbii, prezentată în ele oarecum static, trebuia urmărită moment cu moment în fazele ei anterioare, spre a înțelege cum și din ce cauză s-a ajuns la actuala stare de lucruri. Numai după aceasta avea să se poată vorbi de o disciplină nouă: geografia lingvistică.[1]

Înainte de a trece la analiza principiilor fundamentale ale doctrinei lui Gilliéron, cred necesar să amintesc aici cîteva constatări și rezultate oarecum imediate, care s-au impus chiar din clipa cînd hărțile atlasului au ajuns sub ochii specialiștilor.[2] Astfel s-a văzut că cuvintele migrează, întocmai ca oamenii, adică prin ei sau cu ei: pornesc dintr-un loc anumit, i-am putea spune locul natal, și se răspîndesc prin regiuni mai apropiate sau mai îndepărtate, după împrejurări. În drumul lor ele au de luptat cu multe greutăți, din cauza altor cuvinte, cu care vin în concurență, sau din cauza condițiilor materiale. Din această luptă pot ieși învingătoare, dar și învinse, după cum sînt bine sau rău înarmate pentru viață. Numeroase cuvinte au dispărut, fiind înlocuite prin altele, numai pentru că concurentele lor veneau din Paris, capitala politică și culturală a Franței: prin această origine a lor, atîți termeni dobîndesc o superioritate netăgăduită, un prestigiu extraordinar, în fața căruia rezistența slăbește pînă la minimum. Căci centrul de expansiune este aproape totdeauna Parisul, cu împrejurimile lui. De acolo cuvintele se răspîndesc, pe diverse căi, în restul țării. Cu cît legăturile dintre acest centru și un ținut oarecare sînt mai strînse, cu atît expansiunea lingvistică are loc în condiții mai favorabile. Regiunile prea îndepărtate sau avînd relații prea slabe cu capitala se arată, în general, refractare față de invazia cuvintelor pariziene. S-a constatat astfel că sudul Franței, în special departamentele dinspre Oceanul Atlantic și cele dinspre Italia, apoi anumite ținuturi, destul de întinse, din Franche-Comté și din Burgundia, sînt cele mai rezistente în lupta lor cu limba comună.[3]

---

[1] A. Meillet spunea undeva că geografia lingvistică a creat-o abatele Rousselot prin lucrarea, citată deja cu altă ocazie, *Les modifications phonétiques...* (cf. mai sus, p. 39). Ceea ce a făcut Gilliéron, secondat de elevii săi, este geologie lingvistică. Din discuția cuprinsă în paginile următoare se va vedea cum trebuie înțeleși acești termeni.

[2] Amănuntele pe care le dau în această parte a capitolului de față sînt luate din K. Jaberg, *Sprachgeographie. Beitrag zum Verständnis des Atlas linguistique de la France*, Aarau 1908.

[3] Cf. articolul lui G. Gougenheim, *Un problème de configuration des aires: les aires dépassantes*, în *Orbis* VI (1957), 1, p. 177-184.

Primele, pentru că se află departe de Paris, celelalte, pentru că, pe de o parte, s-au menţinut mai multă vreme independente sub raportul politic, iar pe de alta, mijloacele de comunicaţie imperfecte le-au împiedicat să aibă legături prea strînse cu capitala. Dimpotrivă, valea Ronului, pînă la vărsarea acestuia în mare, suferă o puternică influenţă lingvistică din partea Parisului, deşi se găseşte la o mare depărtare, fiindcă Ronul, cu afluenţii lui, iar mai tîrziu căile ferate şi şoselele, i-au înlesnit enorm relaţiile cu centrul politic al ţării.

Dar nu numai condiţii de această natură sprijină ori zdruncină păstrarea tradiţiei dialectale. Intervin şi factori de ordin cultural, care decid adesea de soarta cuvintelor în migraţiile lor. Un centru de cultură este mai dispus să accepte inovaţiile lingvistice venite din capitală decît o localitate fără importanţă culturală, întocmai ca în viaţa oamenilor, unde observăm că cei semidocţi sînt, de obicei, mai refractari la ideile noi. Aşa se explică, de pildă, pentru ce regiunea din jurul oraşului Bordeaux, deşi departe de Paris şi, în plus, oarecum izolată ca aşezare geografică (aşadar, arie periferică sau laterală, ca să folosesc o expresie devenită tehnică în terminologia lingvistică), îşi modifică simţitor vorbirea sub influenţa limbii scrise, pe cînd ţinuturi situate între Bordeaux şi Paris, deci mai apropiate de acesta, conservă încă multe dintre trăsăturile caracteristice ale graiurilor locale.

Cîteva exemple vor lămuri mai bine lucrurile. Substantivul *soif*, care provine din lat. *sĭ is*, suna în vechea franceză *soiz* (nominativ) şi *soi* (acuzativ). Pe la sfîrşitul secolului al XII-lea s-a format, prin analogie cu *nois* (<lat. *nĭvis*) — *noif* (<*nĭvem*), un acuzativ nou: *soif*. Aceasta s-a întîmplat la început în vorbirea din Paris şi împrejurimi; încet-încet pronunţarea cu *f* s-a răspîndit mereu, pînă ce a cuprins cea mai mare parte din Franţa nordică, unde se vorbesc dialecte franţuzeşti propriu-zise. Şi drumul biruitor al lui *soif* continuă în momentul de faţă. Cuvîntul *blaireau* „viezure" este relativ recent, întrucît apare de-abia în veacul al XIV-lea. Astăzi el se întrebuinţează în numeroase regiuni ale Franţei septentrionale, unde a înlocuit pe urmaşii germanicului * *thahs*[1] (cf. germ. *Dachs)*, păstrat încă, sub formele *tais*, *taisson* ş. a., în sud, în Franche-Comté, Burgundia, Lorena şi Valonia. Cam tot aşa s-au petrecut lucrurile cu *établi de menuisier*, care a înlăturat în aceleaşi regiuni pe mai vechiul *banc de menuisier*.

Altă dată propagarea unui cuvînt s-a făcut astfel, încît se poate vedea foarte bine cum la început de tot a existat pe un teritoriu întins, sau chiar în toată Galia, un singur termen pentru o noţiune oarecare, pe urmă s-a ivit altul, care a înlocuit pe primul în anumite regiuni, după aceea al treilea, care s-a suprapus, fie peste cel dintîi, fie peste cel de-al doilea, şi aşa mai departe. În asemenea cazuri se vorbeşte de stratificări[2] lingvistice. Sub acest aspect se prezintă istoria cuvintelor care denumesc „pantalonii", precum *braie*, *chausse*, *culotte*, *pantalon*[3] etc. şi aceea a termenilor de „căldare", adică *chaudière*, *chaudron*, *grap*, *pai-*

[1] Semnul *th* redă un sunet identic cu *th* surd din englezeşte şi cu z spaniol.
[2] Expresie împrumutată din geologie. Se spune şi stratigrafie lingvistică; de asemenea se vorbeşte, cum vom vedea mai încolo, de erupţii lingvistice.
[3] Cu privire la acestea, K. Jaberg a publicat un studiu special în *WS* IX (1924-26), p. 137 şi urm. (despre care va fi vorba mai departe).

rol, *pairolo* etc.[1] Sudul Franței nu cunoștea, probabil, căldarea mare, sau nu făcea deosebire între ea și căldarea mică, din punctul de vedere al formei; de aceea avea la origine un singur cuvînt pentru amîndouă obiectele. Cu timpul s-a introdus căldarea mare și în regiunile meridionale, din care cauză s-a ajuns la rezultate destul de complicate sub raportul lingvistic. O dată cu lucrul a venit și numele lui, lat. *caldaria*, pe care-l găsim în sud-vest (cu *k*-) și în sud-est (cu *ch*-): variantele cu *ch*- sînt, evident, originare din Franța nordică, unde *ca*- latinesc s-a transformat în *ča*-, *če*-, apoi în *ša*-, *še*-; despre cele cu *k*- nu se poate spune sigur cum au luat naștere. Dar nu pretutindeni se prezintă situația la fel. Unele regiuni au primit obiectul, dar au păstrat termenul vechi, singur (*pairol*) sau însoțit de un adjectiv (*grand pairol*). Altele, în fine, au modificat cuvîntul băștinaș, spre a-l adapta la împrejurările noi, de pildă i-au zis căldării mari *pairolo*. iar pentru cea mai mică au creat un diminutiv, *pairulet* (aceasta în ținuturile situate la mijloc, între sud-vest, cu *kaud*-, și sud-est, cu *chaud*-).

Alteori inovațiile lingvistice apar ca niște erupții. Cuvinte noi sau modificări fonetice la cuvintele deja existente izbucnesc în locuri izolate, fără legătură vizibilă între ele, întocmai ca vulcanii situați la distanțe mari unii de alții, dar comunicînd între ei pe sub pămînt. Astfel de erupții lingvistice constatăm studiind istoria cuvintelor care denumesc „păducelul": lat. *alba spina* și varianta-i masculină *albus spinus*, devenite frc. *aubépin(e)*, au început a suferi însemnate prefaceri atunci cînd lat. *albus* a fost înlocuit prin germ. *blank*. Căci prima parte a termenului franțuzesc a ajuns cu vremea să nu mai spună nimic, întrucît încetase de a mai exista ca element lingvistic independent. Schimbările produse în viața lui *aubépin(e)* sînt numeroase și de aceea se pot grupa în mai multe categorii: a) unele au la bază subst. *épine*, de pildă *épinette*, *épinar* etc. (tot aici trebuie pus *buisson*, întrucît și el dovedește că punctul de plecare pentru numirile noi au fost „spinii" arbustului); b) în altele, vechiul adjectiv latinesc a fost înlocuit prin corespunzătorul lui germanic, ținîndu-se, deci, seamă de culoarea spinilor: *blanche épine*, *épine blanche* ș.a.; c) s-a pornit de la fructul păducelului: *asañe*, *asaña*, *cenélier* etc. Pe lîngă acești termeni și diverși alții, asemănători prin faptul că modificările suferite de ei au fost provocate tot de anumite particularități ale copăcelului în discuție, s-a născut o categorie nouă, care are la bază vechiul *aubépin(e)*, supus însă la diverse transformări fonetice, de pildă *ebopẽ*, *bopẽ*, *epopẽ* ș.a., proveniți din *obépẽ*[2] (prin metateză, asimilație etc.), sau *noble épine* (rezultat din *aubépine*, ca efect al încorporării la substantiv a lui *n* de la articolul nedefinit *une*, care-l preceda, precum și al amestecului lui *noble*, cu care prima parte a cuvîntului a fost pusă în legătură prin etimologie populară). Toate aceste numiri apar în chip mai mult ori mai puțin neregulat pe teritoriul lingvistic al Franței, cum ne arată harta a XIII-a din broșura *Sprachgeographie*, citată, a lui Jaberg.[3]

---

[1] Cf. articolul lui R. Brummer, *Zwei Wörter im Kampf: kelt.* **parium und lat. caldaria*, în *RF* LIII (1939), p. 97 și urm.

[2] Transcriere fonetică pentru *aubépin*; această observație se referă și la celelalte cuvinte, cu înfățișare cam curioasă în ce privește grafia.

[3] Cînd se urmărește geografic soarta unuia sau a mai multor cuvinte, se confecționează de obicei hărți colorate; pentru fiecare expresie se întrebuințează o culoare, astfel că putem cuprinde ușor cu ochii regiunile în care este răspîndit cutare sau cutare termen.

LUCRĂRILE DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ ALE LUI GILLIÉRON

După ce am arătat în paginile precedente avantajele mari pe care le prezintă studiul geografic al dialectelor, în comparație cu ceea ce ne oferă glosarele și culegerile obișnuite de material lingvistic viu, și am ilustrat, bazîndu-mă pe lucrarea lui Jaberg, cîteva dintre problemele pe care le pune geografia lingvistică, se cuvine să insist asupra unui punct de cea mai mare importanță. Ancheta dialectală la fața locului, realizată științific, a dovedit justețea ideii unora dintre marile figuri ale disciplinei noastre, că limba vorbită se prezintă sub aspecte mult mai variate și mai complexe decît ne lăsau să bănuim cercetările întemeiate pe texte și făcute în spiritul neogramaticilor. Metoda istorică, aplicată de aceștia, simplifică și de aceea falsifică, în parte, imaginea pe care ne-o dă despre limbă. Atlasul lingvistic ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu, punîndu-ne în situația de a asista la munca grea și obositoare a limbajului omenesc. Într-un atlas sînt depozitate rezultatele unei experiențe lingvistice, care, și în sine, și, mai ales, prin perspectivele ce deschide, interesează într-un grad neobișnuit pe specialiști. Studiind modul cum ariile mai multor fenomene lingvistice se juxtapun și se suprapun, avem posibilitatea de a reconstitui stări de limbă anterioare, care pot merge înapoi pînă la limba de bază. Aceasta ar fi g e o l o g i a l i n g v i s t i c ă, adică urmărirea extinderii verticale, în adîncime, a faptelor, rămînînd să numim g e o g r a f i e l i n g v i s t i c ă, în sensul strict al cuvîntului, numai cercetarea, cu ajutorul hărților, a condițiilor în care anumite fenomene lingvistice migrează, se răspîndesc orizontal pe teren. Totodată istoria limbii capătă puncte de sprijin noi prin faptul că adeseori două inovații prezintă aproximativ aceeași arie de expansiune, astfel că putem dovedi legătura dintre ele.

Nimeni nu era mai indicat decît Gilliéron pentru asemenea studii. Și aceasta, nu numai fiindcă el a conceput și realizat Atlasul lingvistic al Franței, nici numai fiindcă avea, cum am arătat mai sus, pregătirea științifică necesară pentru înțelegerea graiurilor populare. Acest lingvist poseda ca nici unul dintre reprezentanții disciplinei noastre o calitate cu adevărat excepțională: avea i n t u i ț i a clară a elementului viu din limbă, s i m ț e a pas cu pas, moment cu moment, fazele pe care le traversează în evoluția lui un cuvînt și contingențele vieții lui actuale, ca un chimist, care, asistînd la o experiență de laborator, v e d e tot ce se petrece sub ochii săi, întrucît este vorba de fenomene materiale, accesibile simțurilor obișnuite. Calitatea aceasta iese la iveală în toate lucrările lui Gilliéron, dar era mai ușor de observat la cursurile lui. Cine a avut prilejul și fericirea să-l audieze vreme mai îndelungată a fost izbit, între altele, tocmai de ușurința extraordinară cu care pătrundea în vălmășagul limbii vii: îți făcea impresia că a u d e și v e d e într-adevăr toată frămîntarea din viața unui cuvînt, lupta pe care acesta o dă ca să trăiască și greutățile ivite în calea existenței lui. De aceea și întrebuința el un stil curios, plin de imagini și abrupt, care surprinde la un lingvist obișnuit, dar în cazul lui părea mai mult decît firesc.[1] Dacă ținem seamă apoi

---

[1] Felul său de a se exprima a și fost comparat de cineva — cred că de Spitzer — cu al expresioniștilor de după primul război mondial, care se sileau și ei să redea imaginea, nu a propriei lor vieți, cu ajutorul lucrurilor dinafară, ci a acestora înseși.

că Gilliéron cunoştea în chip desăvîrşit limba franceză, cu dialectele ei, precum şi materialul adunat, după propriile-i indicaţii, în atlas, înţelegem de ce studiile sale au o putere de convingere pe care n-o întîlnim la alţii: el îmbina intuiţia unui Vossler cu documentarea „pozitivistă" a unui Meyer-Lübke. Viziunile lui lingvistice se bazau totdeauna pe fapte, care prezentau şi avantajul de a fi noi şi neaşteptate. Aşa se explică succesul mare şi impresia adîncă a teoriilor lui Gilliéron în lumea specialiştilor şi tot aşa locul însemnat pe care-l ocupă geografia lingvistică în ştiinţa limbii.

Să vedem acum care sînt principiile esenţiale ale doctrinei lui Gilliéron.[1] Alunecarea sunetului şi analogia, de care

---

[1] M-am servit pentru aceasta, în primul rînd, de opera sa cea mai întinsă şi totodată cea mai importantă, *L'Abeille* (titlul întreg urmează mai încolo). Iată lucrările lui principale, în ordine cronologică (Primele au fost scrise în colaborare cu alţi lingvişti, probabil pentru că el spera să cîştige astfel mai uşor interesul acelora care se arătaseră neîncrezători sau chiar ostili faţă de Atlas. Dar poate şi din altă cauză: după cum declară singur undeva, Gilliéron nu stăpînea în mod desăvîrşit franceza literară, mai exact spus, avea un fel de a scrie în care amesteca, cu voie şi fără voie, multe particularităţi din graiul său natal elveţian; de aceea îi spunea, mai mult în glumă, fireşte, „mon français fédéral", adică „franceza mea federală". Pentru înlăturarea lor, ca şi pentru a introduce în expunere oarecare ordine şi „formă", va fi simţit nevoia unor colaboratori.)

J. Gilliéron et J. Mongin, *Etude de Géographie linguistique: „Scier" dans la Gaule Romane du Sud et de l'Est*, Paris 1905 (recenzată de A. Dauzat, în *Romania* XXXIV [1905], p. 621 şi urm.; L. Vignon, în *RPhFL* XIX [1905], p. 308 şi urm.; L. Gauchat, în *ZfrzSpr* XXIX [1906], partea a II-a, p. 273 şi urm.; J. Jud, în *Litbl* XXIX [1908], col. 332 şi urm.).

J. Gilliéron, *Les noms gallo-romans des jours de la semaine*, Paris 1908.

J. Gilliéron et M. Roques, *Études de Géographie linguistique d'après l'Atlas linguistique de la France*, Paris 1912 (recenzată de A. M.[eillet], în *BSL* XVIII [1912-13], p. CCLXXXIV şi urm.; A. Dauzat, în *AM* XXV [1913], p. 354 şi urm.; Idem, în *Romania* VLII]1913[, p. 287 şi urm.; L. Spitzer, în *ZfrzSpr* VLII [1914], partea a II-a, p. 25 şi urm.; E. Winkler, în *ZrPh* XXXIX [1919], p. 108 şi urm.; J. Jud, în *Litbl* XXXIII [1911], col. 330 şi urm. [numai despre o parte din studiile cuprinse în acest volum, publicate mai întîi separat în reviste] ş. a.).

J. Gilliéron, *L'Aire Clavellus, d'après L'Atlas linguistique de la France*, Neuveville 1912 (recenzată de A. Dauzat, în *RPhFL* XXVI [1912], p. 228 şi urm.; L. Spitzer, în *ZfrzSpr* XL [1912-13], partea a II-a, p 139 şi urm.; W. v. Wartburg, în *ZrPh* XXXVIII [1914-15], p. 490 şi urm.).

J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, I şi II (fiecare aparte), Neuveville 1915 (recenzate de A. M.[eillet], în *BSL* XX [1916], p. 65 şi urm.; J. Ronjat, în *RLR* LIX [1916-17], p. 138 şi urm.; W. Meyer-Lübke, în *Litbl* XXXVII [1916], col. 238 şi urm.; J. J. Salverda de Grave, în *Neophilologus* I [1915-16], p. 306 şi urm.).

J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille, d'après L'Atlas linguistique de la France*, Paris 1918 (recenzată de A. Terracher, în *BSL* XXI [1918-19], fasc. 2, p. 231 şi urm.; W. Meyer-Lübke, în *Litbl* XL [1919], col. 371 şi urm.; K. Jaberg, în *Romania* XLVI [1920], p. 212 şi urm. Cf. şi articolul lui A. Terracher: *À propos de la Généalogie des mots qui ont désigné* [sic!] *l'abeille*, în *BSL* aici citat, fasc. 3, p. 147 şi urm.).

J. Gilliéron, *Étude sur la défectivité des verbes. La faillite de l'étymologie phonétique*, Paris 1919 (recenzată de L. Spitzer, în *Litbl* XLI [1920], col. 380 şi urm.; A. M.[eillet], în *BSL* XII [1920-21], fasc. 2. p. 70 şi urm.).

J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, III şi IV (aparte, fiecare), Paris 1921 (vol. IV a fost recenzat de A. M.[eillet], în *BSL* XXII [1920-21], fasc. 3, p. 228 şi urm.; V. Bogrea, în *Dacor* III [1923], p. 856 şi urm.).

J. Gilliéron, *Les conséquences d'une collision lexicale et la latinisation des mots français*, în *Cinquantenaire de l'École Pratique des Hautes-Études. Mélanges publiés par les directeurs d'études de la section des sciences historiques et philologiques*, Paris 1921, p. 55 şi urm. (recenzată de M. Roques, în *Romania* XLVII [1922], p. 455 şi urm.).

am văzut că neogramaticii se serveau în mod exclusiv spre a explica, din punct de vedere istoric, materialul lingvistic obişnuit, nu sînt suficiente cînd e vorba să înţelegem şi să lămurim starea de lucruri, complicată la extrem, pe care ne-o oferă graiurile populare. De aceea Gilliéron recurge la alte cauze de schimbare a limbii, izvorînd în general, toate, din tendinţa vorbitorilor de a se exprima clar şi de a evita, prin urmare, confuziile. Printre acestea omonimia şi etimologia populară joacă rolul cel mai important.

Modificările fonetice de tot felul, la care sînt supuse, în mod inevitabil, cuvintele, exercită asupra acestora o acţiune adesea distrugătoare, căci le macină scheletul încet-încet, pînă aproape de desfiinţare. Bineînţeles, această influenţă dizolvantă o suferă, înainte de toate, cuvintele care din capul locului au avut un corp fonetic redus, fiind alcătuite numai din una ori două silabe. Un exemplu elocvent, între multe altele, este lat. *apis*, devenit în dialectele franţuzeşti *ep*, *ef*, *es*, *e* etc. O situaţie asemănătoare au actualele monosilabe, atît de numeroase, de soiul lui *mai*, *mars*, *août* ş. a., despre care Gilliéron scrie în *L'Abeille*, p. 153, că sînt „predestinate mutilării şi, în consecinţă, omonimiei." [1] Aşadar, pe lîngă ameninţarea de a dispărea pur şi simplu din limbă, căci şi-au împuţinat pînă la ultima expresie materia sonoră, astfel de cuvinte mai sînt expuse şi primejdiei de a deveni omonime cu altele şi de a putea, deci, provoacă confuzie în mintea ascultătorului. Ambele aceste situaţii dificile, limba, adică vorbitorii, caută să le corijeze într-o anumită măsură cu ajutorul a tot felul de mijloace. Pentru a împiedica dispariţia completă a unui cuvînt cu sunete puţine, se recurge la înmulţirea acestora, adăugîndu-i-se unul sau mai multe, la început ori la sfîrşit, după împrejurări şi, fireşte, dacă este posibil. Adaosurile provin de la cuvintele precedente sau următoare, cu care cel primejduit formează, în vorbire, o unitate sintactică. [2] Astfel *ep* sau *ef*, amintite mai sus, s-au transformat în *nep*, resp. *nef*, primind pe *n* de la articolul nedefinit (*une ef* pronunţat *ünef* şi despărţit apoi în *ü* şi *nef*). Cele mai adeseori însă asemenea remedii, ca să mă folosesc de termeni gilliéronieni, nu se pot aplica sau nu vindecă

J. Gilliéron, *Ménagiana du XX-e siècle*, Paris 1922. (*Ménage* este numele unui cunoscut gramatic francez din veacul al XVII-lea.) Titlul lucrării are, fireşte, sens ironic (la adresa unor lingvişti contemporani).

J. Gilliéron, *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, Paris 1922 (recenzată de A. M.[eillet], în *BSL* XXIII [1922], fasc. 2, p. 32; V. Bogrea, în *Dacor* III [1923], p. 858; A. Dauzat, în *RLR* LXII [1923-24], p. 184 şi urm.).

J. Gilliéron, *Thaumaturgie linguistique*, Paris 1923 (recenzată de A. M.[eillet], în *BSL* XXV [1925], fasc. 2, p. 95 şi urm.; A. Dauzat, în *RLR* LXII [1923-24], p. 193 şi urm.).

Pentru completarea datelor de mai sus pot servi: M. Roques, *J. Gilliéron. Notes biographiques et bibliographie*, în *AEP, section des sciences historiques et philologiques*, Paris 1926-27, p. 3 şi urm. (cf. recenzia lui L. Spitzer din *Litbl* XLVIII [1927], col. 111 şi urm.) şi Idem, în *Bibliographie des travaux de J. Gilliéron*, Paris (în colecţia „Société de publications romanes et françaises").

[1] „... prédestinés à la mutilation et, par conséquent, à l'homonymie."

[2] Aici intră în joc aşa-numita fonetică sintactică, adică modificările de sunete pe care le suferă un cuvînt din cauza cuvintelor cu care este strîns legat în frază. Nevoia de a avea cuvinte mai pline, adică nu prea reduse ca schelet fonetic, tocmai pentru că ele sînt mai rezistente chiar din punct de vedere semantic (dată fiind legătura indestructibilă dintre materia sonoră şi înţelesul cuvîntului), se constată, în grade diferite, în tot felul de limbi. Cf., pentru latină, E. Löfstedt *Syntactica* II, Lund 1933, p. 35 şi urm.

decît pentru moment cuvîntul bolnav. În cazuri de acestea limba trebuie să creeze expresii noi în locul celor periclitate.

Tot alunecarea sunetului provoacă și omonimia sau omofonia[1], care, în sistemul lui Gilliéron, joacă un rol neobișnuit de important. Omonimia poate avea loc între cuvinte de orice fel, indiferent dacă ele sînt ori nu înrudite sau apropiate din punct de vedere semantic. Se pare chiar că atunci cînd deosebirea de sens este mare, omonimia produce efecte mai sensibile: confuzia la care poate duce identitatea fonetică dintre două cuvinte cu înțelesuri diferite este mai supărătoare tocmai din pricina depărtării semantice. De aceea limba caută să evite omonimia sau confuzia, de fapt, efectele ei dăunătoare. mai ales în asemenea cazuri. Așa se explică, de pildă, pentru ce se zice *l'héroïne*, *l'héroïsme* etc., cu *h* mut și cu elidarea lui *e* al articolului, însă *le héros*, plural *les* sau *des héros*, cu *h* aspirat, deci fără elidarea lui *-e* precedent și fără „liaison" între articol și substantiv, deși toate aceste cuvinte aparțin aceleiași familii: dacă *les* sau *des héros* s-ar pronunța cu „liaison". ascultătorul s-ar putea gîndi la *les* sau *des zéros*, ceea ce ar produce efecte comice, atît de opuse intențiilor vorbitorului[2], tocmai din cauza prăpastiei care desparte pe un „erou" de o „nulitate".[3]

---

[1] Prima dintre aceste numiri s-a răspîndit în dauna celeilalte. Ar fi putut rămîne amîndouă, întrebuințîndu-se „omofonie" pentru cazul cînd două cuvinte, deosebite la început nu numai ca înțeles, ci și ca sunete, ajung să se pronunțe identic, iar „omonimie", atunci cînd unul și același cuvînt capătă cu vremea mai multe sensuri, diferite unul de altul (despre ipoteza din urmă va veni vorba ceva mai departe). Unii lingviști sovietici folosesc termenul „omonimie" pentru ambele fenomene aici în discuție. La fel unii lingviști germani (cf., de pildă, H. Grapow, *Miscellanea Academica Berolinensia* II/2, Berlin 1950, p. 67).

[2] Cu privire la deosebirea dintre *héros* (cu *h* aspirat) și derivatele lui (cu *h* mut) este interesantă asemănarea constatată de Leo Spitzer (vezi *ZfrzSpr* LXII [1933], p. 451-52), în cazul altor două cuvinte înrudite, dintre care primul este tratat în franceză ca avînd *h* aspirat, al doilea, ca avînd *h* mut. Concluzia ar fi, după Spitzer, că limba are mai mult „respect" față de cuvintele-rădăcină decît față de derivate. (Cf. și *FM* II [1934], p. 376-77). Explicația dată pentru (*le*) *héros* și (*l'*) *héroïsme*, care apare deja la Vaugelas (secolul al XVII-lea), o combate G. Rohlfs, în *ASnSpr* CLXXXV (noiembrie 1948), p. 6 a extrasului, bazîndu-se pe faptul că *zéro* există în franceză de-abia din secolul al XVI-lea. Argumentul nu mi se pare întemeiat; trebuie dovedit mai întîi că se spunea *le héros* și înainte de apariția lui *zéro*, și chiar în această ipoteză ar mai fi necesară o dovadă, aceea că *zéro*, atestat în secolul al XVI-lea, nu circula încă mai demult în limba vorbită. Spre a explica pe *h* aspirat al lui *héros*, Rohlfs se gîndește la influența lui *héraut* (printr-un fel de etimologie populară). În această ipoteză rămîne însă neînțeles faptul că derivatele lui *héros* au totuși *h* mut.

[3] Iată și alte exemple asemănătoare. *Christ*, singur, se rostește cu *st* final, pe cînd precedat de *Jésus* se pronunță *cri*, fiindcă în primul caz s-ar confunda cu subst. *cri* „strigăt". Să nu uităm că *Christ* este însoțit de *le*, iar ca nume comun, *christ* „icoana lui Hristos", de *le* și *un*, așa că confuzia cu *cri* este inevitabilă. O situație perfect asemănătoare are *lis* „crin", pronunțat cu *s*, cînd apare singur, și fără *s* în expresia *fleur de lis*. (Acest cuvînt a păstrat sau a recăpătat, în pronunțare, pe *s*, spre a nu se confunda cu *lit* „pat".) La fel *sens*, cu *-s* pronunțat, alături de *bon sens*, *sens dessus dessous*, *sens devant derrière*, unde *s* final nu se aude: tot teama de confuzie (cu *sang*, *cent*) a provocat această deosebire în rostirea unuia și aceluiași cuvînt, după condițiile sintactice în care apare. (Deja în secolul al XVII-lea se cerea pronunțarea lui *-s* la *sens*, ca să nu se confunde cu *sang*; cf. A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, Paris 1930, p. 97.) Probabil că pentru motive similare se zice *mars*, cu *-s*, cîteodată *août* (pronunțat *ut*), *mois de mai* (mai des decît *mai* singur), apoi *mois d'août*, *fait* „fapt", cu *-t* (spre deosebire de *fait* „făcut", fără *-t*): această pronunțare am auzit-o de nenumărate ori la cursurile unor profesori de la

Graiurile populare, mai libere în dezvoltarea lor, sînt și mai expuse acestui pericol al omonimiei. În anumite regiuni ale Franței, substantivele corespunzătoare literarelor *sable*, *savon*, *sève* și *sel* au ajuns să sune la fel, deși, din punct de vedere semantic, deosebirea dintre ele este cît se poate de mare. Posibilitatea de a provoca omonimii crește enorm și din cauză că elementele alcătuitoare ale vorbirii nu apar izolat, ci sub formă de propoziții și fraze: cuvinte, care întrebuințate singure nu se pot confunda cu altele, sînt lovite de omonimie, imediat ce devin membre ale unei construcții sintactice, unde se leagă strîns de cuvintele învecinate. Fonetica sintactică, de care am pomenit ceva mai înainte, are în viața limbii o importanță covîrșitoare, grație faptului, adesea neglijat chiar astăzi, că omul se exprimă în mod obișnuit prin propoziții și fraze, nu prin cuvinte izolate. Astfel *ep* „albină" < lat. *apis*, precedat de *une*, se pronunță, în unele graiuri populare, absolut la fel cu *une nep* „une nèfle", iar *és*, plur. lui *é* „albină" < lat. *apis*, întocmai ca *ézés*, plur. lui *ézé*=frc. comun *oiseau* < lat. *aucellus*, într-o construcție ca *le vol des és*, care, citită *le vol dézés*, poate fi înțeleasă și ca „zborul albinelor" și ca „zborul de păsări" (adică *le vol d'ézés*).[1]

Sorbona, Hautes-Études etc.; (exemple de felul lui *fait* dă H. Frei, în *La grammaire des fautes*, Paris-Genève-Leipzig 1929, p. 70-71). Cazuri asemănătoare cu cele de pînă aici sînt, între altele, *fils* (pronunțat *fis*), alături de *fil*, (*la*) *vis* (cu *s* rostit) alături de (*la*) *vie*, *tous* (adică *tus*), pronume și *tous* (*tu*) adjectiv nedefinit etc. (v. J. Hubschmied, în *RC* L [1933], p. 269, nota). Cf. și *les-êtres* alături de *les hêtres*, *les-auteurs* alături de *les hauteurs* ș. a.

[1] În *L'Abeille*, passim, și cu deosebire la p. 218 și urm., omonimia ocupă un loc extraordinar de important. Mai înainte, Gilliéron pare să fi apreciat acest fenomen cu alți ochi. Căci iată ce citim în *Études de Géographie linguistique*, Paris 1912, p. 149: „Omonimia nu este o forță care lucrează fatal, ineluctabil, distrugînd fără milă tot ce îi furnizează o fonetică oarbă: pentru ca ea să acționeze, trebuie să aibă loc o «întîlnire», iar «întîlnirea» nu se produce decît în cazul cuvintelor angajate pe aceleași linii de gîndire." („L'homonymie n'est pas une force qui va fatale, inéluctable, détruisant sans merci tout ce que lui livre une phonétique aveugle: pour qu'elle ait à agir, encore faut-il qu'il y ait rencontre, et la rencontre ne se produit que pour des mots engagés dans les mêmes chemins de la pensée.") Dar această carte a fost scrisă împreună cu M. Roques, și la o lecție din cele pe care le-am audiat în 1925, Gilliéron, pornind de la constatarea făcută de mine în *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg 1924, p. 598, nota, a declarat că pasajul reprodus aici n u provine de la el. Cf. și următoarea apreciere a lui G. Paris, *Mélanges linguistiques*, Paris 1909, p. 303: „Omofonia nu ne poate face — cred — să renunțăm la un cuvînt decît atunci cînd atinge două cuvinte oarecum apropiate ca sens, amenințînd astfel să dea naștere la echivoc." („L'homophonie ne peut, me semble-t-il, faire renoncer à un mot que quand elle frappe deux mots quelque peu voisins de sens et peut amener de l'équivoque.") Cred că se înșală J. Marouzeau (și, o dată cu el, E. Löfstedt, *Syntactica* II, Lund 1933, p. 58, n. 3, care-l aprobă), cînd spune: „Omul din popor nu se îngrijește să fie înțeles exact, sau, mai bine zis, nu se îndoiește niciodată că e înțeles. Nu el, ci omul cult, omul cu spirit critic, e cel care se străduiește să vorbească pe înțelesul interocutorului său și își reglează, în consecință, felul de exprimare." („L'homme du peuple ne se soucie pas d'être exactement compris, ou plutôt il ne doute jamais de l'être; ce n'est pas lui, c'est l'homme cultivé, l'homme critique qui fait effort pour se mettre à la portée de son interlocuteur et qui règle son expression en conséquence." Apud Löfstedt, *loc. cit.*) Dacă am admite acest punct de vedere, ar însemna că nevoia imperioasă de a comunica cu semenii în procesul muncii (această nevoie este cauza și izvorul limbajului articulat) a existat sau există numai la oamenii cultivați, că, altfel spus, rostul limbii este altul la aceștia decît la cei simpli. Interesantă mi se pare distincția pe care o face J. Orr, *Autre, outre... et foutre*, în *RLiR* IX (1933), p. 52 și urm., între omonimii „totale" (de felul

Nu toate omonimiile sînt deopotrivă de primejdioase pentru claritatea vorbirii. Anumite condiții, de ordin material sau formal, înlătură confuzia, ori, dimpotrivă, o fac inevitabilă. De aceea vorbește Gilliéron de omonimii suportabile, pe care limba le îngăduie, fiindcă nu dau numaidecît loc la neînțelegere, și de omonimii insuportabile, care trebuie evitate cu orice preț. Tot așa consideră el și cuvintele care, din diverse cauze, au ajuns să aibă numeroase înțelesuri. Și în aceste cazuri se vorbește de omonimii, pentru că, sub raportul confuziei care se poate produce în mintea ascultătorului, situația este exact aceeași. Afară de asta, și aici avem a face cu identitate de nume. Singura deosebire este de ordin etimologic, care, în cursul vorbirii, este inexistentă pentru conștiința vorbitorilor, chiar cînd aceștia sînt... lingviști. Subst. *pomme*, de pildă, însemnează „măr“ și „cartof“ (cu acest din urmă sens apare tot atît de bine singur, ca și împreună cu determinarea *de terre*). Pentru majoritatea vorbitorilor, confuzia între „măr“ și „cartof“ nu se produce, sau, în caz afirmativ, n-are totdeauna urmări supărătoare, pe cînd în limbajul culinar se poate foarte bine ca ascultătorul să nu înțeleagă ușor despre ce este vorba, fiindcă ambele obiecte servesc la gătit. De aceea bucătăresele spun *pomme* pentru „cartof“, iar pentru „măr“ *pomme-pomme*, *pomme de l'air* sau *pomme fruit*.[1] Dimpotrivă, un cuvînt ca *truffe* „trufă“ (o specie de ciupercă, ale cărei fructe se află în pămînt și au formă de tubercule) și „cartof“ constituie o omonomie mult mai puțin jenantă, pentru că în regiunile unde ea există, trufele, ori nu se întrebuințează ca aliment, ori se întrebuințează în condiții care exclud confuzia dintre „trufă“ și „cartof“.[2]

Pentru înlăturarea omonimiilor insuportabile limba dispune de diverse mijloace. Printre acestea avem, bunăoară, deosebirea de gen sau de număr între cuvinte amenințate să se confunde. Astfel *livre* „carte“ și *livre* „livră“ (măsură de greutate) se mențin unul lîngă altul, fără nici un inconvenient, fiindcă primul e masculin, celălalt feminin, și amîndouă apar foarte des însoțite de articol, precum și de unele determinante care-și schimbă forma după gen și după număr. De asemenea pot sta alături *(le) moule* „tipar, model“ și *(la) moule* „midie“ (o specie de moluscă), *(le) foie* „ficat“ și *(la) foi* „credință“ etc. În și mai mare măsură decît deosebirea de gen ajută la înlăturarea confuziei între aceste cuvinte împrejurarea că nici unul dintre cele două omonime ale fiecărei perechi citate nu poate fi socotit drept masculinul, respectiv

---

celor amintite pînă aici), comune, mai mult ori mai puțin, tuturor vorbitorilor unei limbi, și omonimii „parțiale“, existente numai în vorbirea unor anumiți indivizi sau a unor anumite grupuri sociale, în anumite pături lingvistice sau în anumite domenii ale limbii (cf. în special p. 83-84 ale revistei citate).

[1] Cum vedem, *pomme* singur a rămas să denumească „cartoful“, deși însemna numai „măr“ (< lat. **poma* = *pomum*) în vremea cînd cartoful era necunoscut europenilor: dintre cele două articole alimentare, cartoful are importanță mai mare în arta culinară. A trebuit, deci, să se recurgă la expresii noi pentru noțiunea mai puțin uzitată.

[2] „Avem din ce în ce mai mult sentimentul că rolul destructiv al omonimiei nu începe decît atunci cînd un grai are pe deplin conștiința caracterului intolerabil al conflictelor ivite; încercări de remediere nu se fac decît după ce experiența arată că s-a creat o situație intolerabilă.“ („Nous avons de plus en plus le sentiment que le rôle destructeur de l'homonymie n'apparaît que lorsque le parler a pleine conscience du caractère intolérable des conflits; on n'essaye d'y remédier qu'après expérience d'une gêne intolérable.“ *L'Abeille*, p. 58.)

femininul, celuilalt. Că amănuntul acesta este esențial, probează un exemplu ca *(la) moisson* „recoltă" și *(le) moisson* (dialectal) „vrabie; pasăre". Ultimul, datorită noțiunii pe care o exprimă, poate avea ambele genuri (poate însemna, adică, „vrăbioi", la masculin, și „vrabie", la feminin), astfel că o confuzie între forma lui feminină și *la moisson* „recoltă" este foarte posibilă. Ne găsim, așadar, în cazul unei omonimii intolerabile, care trebuie numaidecît suprimată. Într-adevăr, acolo unde lucrurile se prezintă precum am arătat (și anume în regiunea Paris-Boulogne), *moisson* „vrabie; pasăre" a dispărut, fiind înlocuit prin *moineau*. Un exemplu de evitare a neînțelegerii cu ajutorul deosebirii de număr între cuvintele omonime este următorul. De la *moucher* „a curăți lumînările aprinse" s-a format subst. *mouchettes* „mucări, cleşte de curățit lumînările (la biserică)". Acest cuvînt se menține foarte bine alături de *mouchette*, diminutivul aparent al lui *mouche*, fără să se confunde cu el, pentru că se întrebuințează totdeauna numai la plural, pe cînd ultimul are amîndouă numerele.

Deoarece am amintit subst. *mouchettes*, care se înfățișează, la prima vedere, ca un diminutiv, trebuie arătat că pentru evitarea omonimiei se recurge și la formații de acest fel. Lat. *napus* „nap" și *navis* „corabie" au ajuns omonime în multe dialecte galoromanice, datorită legilor fonetice ale limbii franceze: v. frc. *nef* „nap" și *nef* „corabie". Iar în regiunile unde lat. *apis* a devenit *ef*, a apărut un al treilea omonim, în legătura sintactică *une ef* (identică, în ce privește rostirea, cu *une nef*). Pentru înlăturarea acestei omonimii, după cît se pare, insuportabilă, limba a creat cuvinte noi pe baza celor vechi: *nef* „nap" a fost înlocuit prin *navet*[1], care în franceza comună este singurul echivalent al rom. *nap*, iar de la *navis*>*nef* „corabie" s-a derivat *navire* (*nef* există pînă astăzi, dar cu sensul special de „naos" la biserică). Dacă *navet* este o formație diminutivală, atît semantic, cît și formal vorbind, deseori derivate de felul acesta sînt numai în aparență diminutive. Așa-i cazul cu *mouchettes*, de mai sus, cu *pommette* „cartof" (în Lorena), cu *soleil*, format de la lat. *sol*[2], cu *hirondelle*, de la lat. *hirundo* ș.a.: toate aceste exemple au aspect diminutival, dar, în privința înțelesului, ele nu diferă prin nimic de primitivele de la care s-au format și pe care le-au înlocuit numai pentru evitarea omonimiei și, deci, a confuziei.[3]

---

[1] Deja în vechea franceză exista un *navel*, din care au rezultat actualele *naveau*, *naviau*, forme dialectale. Un interesant exemplu, asemănător cu acesta în ce privește formația, găsim la G. Gougenheim. *FM* IV (1936), p. 49 și urm.: *quarte* „figură la jocul de cărți" a fost înlocuit prin *quatrième*, ca să nu se confunde cu *carte* „carte de joc." Același *quarte* se păstrează însă, fiindcă nu există primejdie de confuzie, în terminologia muzicală etc. Alte cazuri de omonimii înlăturate dă, tot pentru limba franceză, A. Dauzat, *ibid.*, p. 87.

[2] *Sol, solis* a dispărut (fiind înlocuit printr-un „diminutiv") din cauza omonimiei cu *solum* (cum a afirmat deja Diez; v. W. Meyer-Lübke, *Hist. Gramm. der franz. Sprache* II, Heidelberg 1921, p. 10) sau cu *solum* și *solidum*, dar nu numai în Galia, ci și în Catalonia (cf. A. Griera, în *Homenaje ofrecido a Ramón Menéndez Pidal*, Madrid 1925, p. 689 și urm. și în *Études de Géographie linguistique*, Première série, Barcelona 1933, p. 38 și urm.).

[3] De aceeași natură par a fi și derivatele latinești *auricula* pentru *auris*, *avicellus* pentru *avis*, *cauliculus* pentru *caulis*, *ovicula* pentru *ovis* etc., care în limbile romanice sînt mai bine reprezentate decît cuvintele lor de bază (din cauză că numărul mare de silabe le-a făcut mai rezistente). Iată un număr de diminutive românești, a căror existență se explică la fel: *ațică* „pînză confecționată din fire subțiri de bumbac" (adică din ață); *mănușă* „obiect care seamănă cu mîna" (la fel în bulgară, albaneză și neogreacă; cf. *RBalk* II [1936], p. 227); *oușoare* „bulete de

În principiu, toate cuvintele sînt amenințate de pericolul omonimiei, întrucît cauza acestui fenomen, care este acțiunea nimicitoare a prefacerilor fonetice, lucrează deopotrivă asupra tuturor; teoretic vorbind, nu există în nici o limbă vreun element lexical, despre care să se poată spune că este scutit de modificări fonetice. Chiar cuvintele cu totul recente, pe care graiurile populare le împrumută din limba comună sau le creează singure, spre a înlocui pe cele dispărute din pricina omonimiei, sînt supuse aceleiași soarte, fiind tratate la fel cu elementele vechi, așa că, mai devreme ori mai tîrziu, se pot găsi și ele în situația de a se confunda cu altele. Totuși, după cum am mai spus, primejdia aceasta amenință mai puternic cuvintele reduse ca schelet fonetic, în primul rînd pe acelea care au o singură silabă sau cel mult două. Dintre două sau mai multe omonime, poate, în principiu, să dispară oricare, pentru înlăturarea confuziei: limba nu dă preferință unuia sau altuia, ci aplică tuturor același tratament. Există însă împrejurări de fapt care impun dispariția unui anumit cuvînt și păstrarea omonimului corespunzător. Am citat la p. 166 *(la) moisson* și *(le) moisson:* acolo unde acești termeni dădeau loc la neînțelegere, a fost înlocuit ultimul (prin *moineau*), și nu primul, fiindcă pentru „recoltă" este mai greu de găsit un cuvînt nou decît pentru „pasăre" sau „vrabie" (ori din cauza importanței mai mari a noțiunii de „recoltă"). La fel se vor fi petrecut lucrurile cu lat. *avena* „ovăz" și *habena* „frîu": devenind omonime în latina populară (prin pierderea aspirației și transformarea în *v* a lui *b* intervocalic la cel de-al doilea), a dispărut *habena*, și nu *avena*, din cauză că expresii pentru „frîu" se pot crea mai lesne decît pentru „ovăz".[1] Alături de cazurile acestea, pe care eu le interpretez astfel, fără să fiu absolut sigur că am dreptate, pot cita din *L'Aire Clavellus...* ceva asemănător. La p. 2 Gilliéron scrie: „Cronologic și fonetic, *clavis* și *clavus* trebuiau să devină identice; crearea unui substitut cădea în sarcina aceluia dintre ele care

---

cărbune în formă de ou"; *săricică* „sare de lămîie"; *secărică* „alcool fabricat din secară" (și din alte cereale); *umăraș* „partea cămășii sau a bluzei care acoperă umărul; bățul în formă de umeri pe care se așază hainele" etc. În *Les étymologies des étymologistes...*, p. 38, Gilliéron spune despre *pommette* că înseamnă un „tubercul care seamănă cu mărul" („un tubercule ressemblant à la pomme"), după cum *mouchette* vrea să zică „insecta care seamănă cu musca („insecte ressemblant à la mouche".) Cf. și L. Spitzer, în *Miscellanea linguistica dedicata a Hugo Schuchardt*, Genève 1922, p. 143, unde se explică la fel cuvinte de soiul lui *corset* (< v. frc. *cors-corps*), *épaulette*, *œillet*, *petit-fils*, *roitelet* etc. Asemenea formații pseudodiminutivale apar și în domeniul onomasticii, unde se explică la fel și au aceeași semnificație, eventual una în plus, anume (în cazul toponimicelor) „apropierea (de noțiunea exprimată prin cuvîntul de bază)", uneori „apartenența" sau „imitarea". Exemple: *Bucureștioara* „pîrîu care curgea pe lîngă București"; *Negrilică* „numele unui țăran care semăna foarte bine cu boierul Neculai *Negri*" (v. ziarul ieșean *Opinia*, 18 august 1933, p 1); *Tecucel* „pîrîu care curge pe la marginea orașului *Tecuci*" etc. (pentru alte fapte asemănătoare din domeniul toponimiei, cf. Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn-Leipzig 1924-26, p. 276 și urm. și *Actes du IV-e Congrès international des linguistes*, Copenhague 1938, p. 239 și urm.). Foarte interesante sînt următoarele două formații de dată relativ recentă: frc. *Galipettes* „colecția de monologuri și povestiri ale actorului Félix *Galipaux*" (v. *ALA*, 24 ianuarie 1932, p. 2, col. 4) și *bedoucette* „moneda de 5 franci (de nichel)", bătută în 1933, la propunerea deputatului *Bedouce*" (v. *AR* XXI [1937], p. 203).

[1] Acest exemplu l-am luat din studiul lui J. Jud, *Probleme der altromanischen Sprachgeographie* (*ZrPh* XXXVIII [1914-15], p. 1 și urm.). Să se compare și cele spuse mai sus (p. 165, nota 1) despre *pomme* „măr" și „cartof".

era cel mai apt sau cel mai indicat să-i dea naștere."[1] Din acest pasaj rezultă că există și condiții strict lingvistice („le plus apte") și condiții de fapt („le plus invité"), care fac ca dintre două omonime unul anumit să dea naștere cuvîntului nou, destinat să-l înlocuiască.

Deoarece în concepția lui Gilliéron omonimia ocupă un loc foarte important, socot util să mă opresc ceva mai mult asupra ei, dînd cîteva informații bibliografice, precum și un număr de exemple romînești, menite să ilustreze aspectul teoretic al problemei.

Despre această cauză de schimbare a limbii au scris, între alții, A. Meillet, *Sur les effets de l'homonymie dans les anciennes langues indo-européennes*, în *Cinquantenaire de l'École des Hautes-Études*, p. 169 și urm. (citat de V. Bogrea, în *Dacor* IV [1924-26], p. 1057); H. Hatzfeld. *Über Bedeutungsverschiedenheit durch Formähnlichkeit im Neufranzösischen*, München 1924 (recenzat de V. Bogrea, *ibidem*, p. 1045 și urm.); Elise Richter, *Über Homonymie*, în *Beiträge zur griechischen und lateinischen Sprachforschung. Festschrift für Univ.-Prof. Hofrat Dr. Paul Kretschmer*, Berlin-Wien-Leipzig-New York 1926, p. 167 și urm.; P. Skok, *Du rôle de l'homonymie dans les changements phonétiques et morphologiques*, în *ČMF* XII (1925-26), p. 273 și urm., XV (1928-29), p. 39 și urm., 147 și urm., 265 și urm., XVI (1929-30), p. 44 și urm., 276 și urm., XVII (1930-31), p. 133 și urm. (deosebit de interesant mai cu seamă prin atenția care se acordă faptelor morfologice); M. Runes, *Aussterben der Wörter (mit besonderer Berücksichtigung der klassischen Sprachen)*, în *Actes du II-e Congrès international des linguistes*, Genève 25-29 août 1931, p. 205 și urm. (printre multele cauze care provoacă „moartea" cuvintelor, autorul discută și omonimia, apoi, destul de strîns legat de ea, numărul prea mare de silabe: nu numai „scurtimea", ci și „lungimea" exagerată a unui cuvînt poate duce la dispariția lui); Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, p. 142 și urm. (se ocupă și de omonimiile gramaticale, nu numai de cele lexicale, ca Gilliéron, dar fără să urmărească efectele lor, adică eventualele confuzii la care pot da ele naștere); E. Öhmann, *Über Homonymie und Homonyme im Deutschen*, în *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, B. XXXII, I, Helsinki 1934 (cf. recenzia lui B. E. Vidos, în *AR* XIX [1935], fasc. 2 și pe a lui Alf Sommerfelt, în *BSL* XXXVI [1935], fasc. 2, p. 82); Robert Menner, *The conflict of homonyms in English*, în *Language*, octombrie-decembrie 1936, p. 229 și urm.; John Orr, *On Homonymics*, în *Studies presented to M. K. Pope*, Manchester 1937, p. 253 și urm.; A. P. Kieft, *Homonymie en haar Invloed op de Taalontwikkeling*, Groningen-Batavia 1938 (material lingvistic olandez, dar discuția teoretică, bogată și profundă, prezintă interes de ordin general); J. Malkiel. *Studies in Hispano-Latin Homonymics*, în *Language* XXVII (1952), p. 290 și urm.; Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba romînă*, în *SCL* IX (1958), p. 315 și urm.; Finuța Asan, *Observații cu privire la omonime*, în *Probleme de lingvistică generală*, II, București 1960, p. 113 și urm.; Sorin Stati, *Omonimie în sistemul morfologic*, ibid., p. 125 și urm.; Marius Sala, *Un cas de synonymie et d'homonymie: roum.* n o a t e n,

---

[1] „Chronologiquement et phonétiquement *clavis* et *clavus* ont dû être égaux et la création d'un substitut incombait à celui des deux qui était le plus apte ou le plus invité à le produire."

cîrlan, în *RLiR*, XXIX (1960), p. 373-389. Elise Richter, care se arată rezervată față de puterea atotnimicitoare a omonimiei, constată două cauze: a) evoluția fonetică, datorită căreia cuvinte deosebite sub raportul etimologic ajung să se confunde, să sune, adică, identic; b) evoluția semantică, din cauza căreia unul și același cuvînt capătă un mare număr de sensuri, un fel de inflație sau pletoră semantică. Omonimii propriu-zise sînt puține, fiindcă legătura sintactică din frază ne ajută să înțelegem ușor despre ce este vorba. Numai în mod cu totul excepțional un cuvînt poate dispărea din cauza omonimiei, sau, ca să mă exprim precis, exclusiv din cauza omonimiei, ceea ce autoarea se silește să arate discutînd cazuri concrete (printre ele și pe *clavus-clavis-clavellus*, cărora Gilliéron le-a consacrat un studiu special, citat de mine mai sus, p. 161). Öhmann (v. aici mai sus) apără omonimia, împotriva Elisei Richter, susținînd că, în multe cazuri de felul celor discutate ceva mai înainte, „factorul determinant al modificărilor lingvistice, dacă nu totdeauna singurul, este omonimia" (din recenzia citată a lui Vidos, care aprobă acest punct de vedere). P. Skok se ocupă, în articolele amintite, și de omonimii morfologice în sens larg (morfologie propriu-zisă și formarea cuvintelor), bazîndu-se pe fapte existente în diverse limbi romanice și în albaneză, dar exagerează, mi se pare, roul omonimiei, mai exact spus, vede efecte ale ei și acolo unde nu este cazul (de pildă explică rom. *fiică* pentru *fie*<lat. *filia*, din nevoia de a se evita confuzia cu *(să) fie*<lat. *fiat)*. Altă noutate de natură teoretică, adusă de Skok în discuția acestui fenomen lingvistic, este invocarea factorului sociologic: omonimele sînt insuportabile mai ales cînd apar în vorbirea unor oameni aparținînd la categorii sociale diferite. Cu privire specială la limba romînă merită a fi amintit aici studiul lui D. Caracostea, *Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität*, în *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, herausgegeben von W. Meyer-Lübke, Heidelberg 1914, p. 79 și urm., unde autorul caută să explice în modul discutat pînă aici dispariția, totală sau parțială, a unor cuvinte romînești, ca *păcurar* „cioban"< lat. *pecorarius* (confundat cu *păcurar* „vînzător de păcură; cel care scoate păcură din pămînt"), v. rom. *a deșira* „a dori" (cu varianta *a deșidera*)<lat. *desiderare* (devenit omonim cu *a deșira*, derivat de la *șir*), lat. *basiare* „a săruta" (păstrat în arom. *bășare*, idem, dar înlocuit la dacoromîni prin *sărutare*, din cauză că s-ar fi confundat cu urmașul lat. *vessire*) etc. Caracostea discută și cazurile de care, înaintea lui, s-au ocupat G. I. Ascoli și S. Pușcariu, și anume dispariția lui *centum* (înlocuit prin *sută*, fiindcă ar fi devenit omonim cu reflexele lat. pop. *cinque* = *quinque)* și crearea participiului trecut *fost*.

Incidental a acordat atenție acestei probleme și S. Pușcariu, în articolul *Dicționarul Academiei*, din *MAR*, tom. III, București 1926, p. 213 și urm. Ocupîndu-se de cauzele pentru care se pierd din limbă unele cuvinte, autorul amintește reducerea lor formală (sau insuficiența fonetică) și omonimia. Datorită primei cauze au dispărut din romînă, total sau în parte, lat. *ire*, *lavare* (păstrat numai în unele ținuturi și cu sensuri foarte reduse), *ura*, *limus*, *nivem* etc. Iar omonimia a făcut să se înlocuiască prin alte elemente latineștile *amo* „iubesc" (confundat cu *am* = *habeo)*, *audet* „îndrăznește" (omonim cu *aude*), *carus* „scump" (identic cu *car* < lat. *carrum*), *labrum* „buză" (trebuia să dea *laur*, întocmai cu *laurus* > *laur*, planta) etc.

Să se vadă şi exemplele citate de S. Puşcariu, *Studii istroromîne* II, Bucureşti 1926, § 200 şi de I.-A. Candrea, *GS* I (1923-24), p. 192 (studiul acestuia, intitulat *Constatări în domeniul dialectologiei, loc. cit.*, p. 169 şi urm., prezintă interes pentru mai toate problemele de geografie lingvistică). Eu însumi am propus la cursurile mele, independent de predecesorii înşiraţi aici, explicaţii asemănătoare pentru diverse cuvinte, dintre care unele se găsesc în listele lor. De pildă: lat. *altus* a devenit *înalt*, pentru a se evita confuzia cu *alt* <*alter* (explicaţia lui Puşcariu, *Dacor* IV [1924-26], p. 690: *in alto* sau *in altum* nu infirmă ipoteza mea); *aratrum* (>arom. *aratu*) a fost înlocuit prin slav. *plug*, fiindcă devenise omonim cu *arat*, supinul şi participiul trecut de la *a ara* (cf. şi *Dacor* I [1921], p. 400 şi urm.); *macru* s-a păstrat numai în *carne macră*, din pricină că, în legătură cu unele substantive, se putea confunda cu *acru* (cf. *om *macru = om slab*, aşa de des întrebuinţat în vorbirea de toate zilele); acolo unde se pronunţă fără *i*, *miere* a devenit omonim cu *mere*, plur. lui *măr*, şi de aceea se spune *m(i)ere de albine* pentru *miere* şi simplu *mere* pentru fruct (să se compare frc. *pomme* şi *pomme-fruit*, *pomme-pomme* etc. de mai sus); pluralul feminin al lui *nou* are astăzi, în vorbirea oamenilor instruiţi şi în limba literară, forma *noi*, nu *nouă*, ca pînă nu de mult, fiindcă altfel s-ar confunda cu numeralul *nouă* (în construcţii ca acestea: *nouă evenimente la ordinea zilei, nouă cărţi apărute* ş. a.: cf. şi următorul interesant citat din *Cuvîntul Liber*, 1 septembrie 1934, p. 5, col. 3: *Ce vor face aceste noi zeci de mii de guri flămînde?* [1]) În graiurile munteneşti numele păsării porumb sună aproape totdeauna *porumbel*, ca să se deosebească de omonimul *porumb* (planta) (în sudul Moldovei se întrebuinţează acelaşi cuvînt, dar, deoarece planta se cheamă acolo *păpuşoi*, astfel că neînţelegerea este exclusă, păsării i se zice numai *porumb*, iar cînd apare diminutivul, acesta are înţeles cu adevărat diminutival, nu ca în Muntenia, unde *porumbel* îndeplineşte acelaşi rol ca frc. *navet* şi *soleil*, citate mai sus) etc. Exemple similare cu acesta sînt *pescăruş*, numele unei păsări acvatice, căreia i se spune, mai rar însă, şi *pescar*; *verişoară*<*vară* (femininul lui *văr*, mai cu seamă în vorbirea oamenilor cultivaţi, care recurg destul de rar la formulele aşa de răspîndite în limba populară, *var(ă)-mea*, *var(ă)-ta* etc.); mold. *pipăruş* (pop. *chipăruş*) „ardei", ca să nu se confunde cu *piper* (*chiper*),

---

[1] În sprijinul acestei explicaţii aduc următoarele fapte, care prezintă, cred, un interes deosebit prin aceea că ne arată „pe viu" în ce mod s-a produs la cei dintîi vorbitori înlocuirea lui *nouă* prin *noi*. Asistînd, cu mulţi ani în urmă, la reprezentarea piesei *Omul cu mîrţoaga* de G. Ciprian, am auzit pe eroul principal spunînd nevestii-sei *mai am vreo trei pardesie aproape nouă*; apariţia lui *nouă* în aceeaşi construcţie şi imediat după *trei* mi-a deşteptat în minte, o clipă, noţiunea numărului, nu a calităţii pardesielor. Acad. G. Călinescu, într-un raport de activitate al Institutului de istorie literară şi folclor al Academiei R.P.R., pe anul 1954, după ce a citit propoziţia *s-au redactat nouă capitole din lucrare*, s-a corectat numaidecît, spunînd *noi*, nu *nouă capitole*. În schimb, actualul *noi* este expus primejdiei de a se confunda cu pron. *noi*, cum dovedeşte următoarea întîmplare. Un fost student al meu, prof. V. Emanoil din Cluj, mi-a povestit un fapt, observat de dînsul, în anul 1933, cînd făcea serviciul militar ca artilerist: un coleg al său, răspunzînd la unele întrebări ale ofiţerului de serviciu în legătură cu nişte tunuri existente la regiment, a făcut, la un moment dat, afirmaţia *le-am luat noi de la ruşi*, asupra căreia a trebuit să revină, cu explicaţii, cînd şi-a dat seama că ascultătorii n-au înţeles valoarea semantică şi sintactică a lui *noi* (vorbitorul a vrut să spună că romînii au luat, adică au primit, de la ruşi, în timpul războiului de la 1877-78, tunurile în discuţie n o i, adică atunci fabricate).

numele condimentului (evitarea acestei omonimii se face, în unele graiuri moldovenești, prin folosirea adj. *negru* pe lîngă *piper* (*chiper*) pentru a desemna condimentul, așadar întocmai ca în cazul lui *m(i)ere de albine*, amintit mai sus). Cred că și la formarea numeralelor 11-19 cu ajutorul lui *spre* (după model slav) a ajutat omonimia: fără această prepoziție, așezată între unități și zeci, numeralele respective s-ar fi confundat cu 20-90 (femininul lui 12 ar fi trebuit să sune *două zeci* sau măcar *două zece*, tot așa 13 *trei zeci* sau *trei zece* etc.). Să se compare apoi gluma populară, atît de răspîndită, *seamănă dar nu răsare:* cînd se spune despre un om că seamănă cu altul, cine nu-i de aceeași părere folosește omonimia celor două verbe *a semăna*, spre a face un joc de cuvinte, care exprimă în formă glumeață ideea că nu poate fi vorba de asemănare, ci în cel mai bun caz, de... semănat plante, care nu răsar! Cf. și gluma, cu intenții satirice, *seamănă cui l-a semănat* (despre un copil cu privire la care se discută dacă seamănă ori nu tatălui său). Tot jocuri de cuvinte pe bază de omonimie avem și în cazuri ca acestea: *înșel* „păcălesc" (pe cineva) și *înșel* „pun șaua" (cf. *Dacor* VI [1929-30], p. 329); *mă căiesc* și *măcăiesc* (ca rațele!); *sîntem chit* sau *balenă* (în limbajul jucătorilor de table, cînd partenerii au cîștigat și au pierdut același număr de partide: *chit* „achitat" și „o specie de balenă"); *s-a părăduit de 10 mai la București* (*părădui*, creație glumeață momentană de la *paradă*, omonim cu verbul vechi *a (se) părădui* „a se pierde, a se distruge") etc. Fapte asemănătoare cu cele de pînă aici au discutat Tache Papahagi, în *GS* III (1927-28), p. 84 și urm., 96 și urm., IV (1929-30), p. 87 și urm. și S. Pușcariu în *Dacor* VIII (1934-35), p. 351 și urm.

Afară de omonimie, există încă o cauză care provoacă „îmbolnăvirea" cuvintelor, cum spune Gilliéron, și, deci, dispariția lor: este așa-numita hipertrofie sau pletoră semantică (obișnuit i se spune polisemie), de care am pomenit deja mai sus. Un cuvînt poate căpăta cu vremea un mare număr de înțelesuri, datorită asociațiilor pe care le provoacă observarea realității înconjurătoare și reflectarea ei în mintea vorbitorilor. În chipul acesta cuvintele se pot uza, pierzîndu-și treptat puterea de expresie. Pe de altă parte, numeroasele sensuri ale unuia și aceluiași cuvînt, adesea destul de diferite unul de altul, vin în concurență, ceea ce produce confuzie în mintea ascultătorului, întrucît acesta nu știe totdeauna dintr-o dată la care dintre înțelesurile cuvîntului în discuție se gîndește vorbitorul. Deși se deosebește de cauza discutată mai înainte, anume insuficiența sau puținătatea fonetică (deosebirea există atît din punctul de vedere al elementului atins de boală: acolo sunetele, aici sensul, cît și din acela al naturii fenomenului), hipertrofia sau suprasaturația semantică are urmări identice: în ambele cazuri se produc omonimii, care, dacă sînt supărătoare, trebuie evitate. Afară de aceasta, după cum cuvintele prea reduse ca schelet fonetic capătă, înainte de a muri definitiv, un fel de întărire, prin adăugarea unuia sau mai multor sunete, tot așa, la cuvintele amenințate în existența lor de prea numeroasele sensuri pe care le au, limba încearcă prin diverse mijloace să le mărească expresivitatea. Un cuvînt, aflat în primejdie de moarte din pricina hipertrofiei semantice, poate suferi transformări fonetice care-l fac adesea de nerecunoscut. De pildă. frc. *vaisseau*, care desemnează multe alte obiecte afară de „vas", însemna odată în nordul Franței (punctele 282 și 283 ale *Atlasului*) „roi", după ce mai întîi a avut sensul de „stup". Fiind supra-

saturat de înțelesuri, trebuia să dispară, ceea ce s-a și întîmplat, dar înainte de aceasta s-a transformat în *maisseau*, sub influența lui *mouche* „albină", sau în *faisseau*[1] (cînd era precedat de cuvinte terminate în consoane surde).[2]

Dacă mijloacele de felul celor arătate aici nu duc la rezultatul dorit ori s-au epuizat, limba renunță pur și simplu la astfel de cuvinte, înlocuindu-le prin altele, mai expresive, mai pline de viață. Prin urmare, soluția finală este aceeași ca la omonimele propriu-zise, discutate mai sus. Am arătat acolo că, dintre două cuvinte care se pronunță identic, unul se pierde cu vremea, bineînțeles cînd este vorba de omonimii insuportabile. Dar se întîmplă adesea ca în lupta lor pentru existență să cadă învinse ambele omonime. Ba încă, afirmă Gilliéron, în cazul omonimiilor jenante, pe care limba nu le poate tolera, ipoteza aceasta e cea mai obișnuită. Iată un exemplu, dintre cele mai cunoscute. Lat. *aestimare* și *amare* s-au confundat în franceză, după ce *-s-*, al unuia amuțise, iar formele tari ale celuilalt se generalizaseră.[3] În orașul St. Pol, verbul unic rezultat din confundarea amîndurora, anume *émer*, care însemna și „a prețui" și „a iubi", a ajuns cu vremea să dispară complet, pe cînd în franceza comună a biruit *amare*, mai exact spus, forma acestuia.[4]

Înlocuirea cuvintelor care stînjenesc claritatea vorbirii, prin faptul că provoacă neînțelegere din partea ascultătorului, nu se face întotdeauna în același chip, ci variază de la caz la caz, în funcțiune de condițiile fonetice ale cuvîntului și de situația obiectivă din momentul vorbirii. Astfel, un rol mare joacă aspectul exterior al cuvîntului, sensibilitatea graiurilor populare față de omonimie, posibilitatea de a găsi alte expresii etc. Afară de aceasta, se produc tot felul de șovăieli, cînd, pentru a lua locul termenului primejduit, se prezintă mai multe cuvinte: și acestea trebuie să lupte între ele, pînă ce unul, mai bine înarmat pentru viață, învinge pe celelalte. Deși m i j l o a c e l e t e r a p e u t i c e de care se folosește limba ca să vindece elementele ei bolnave sînt, cum vedem, numeroase și diferite unul de altul, toate au un element comun de foarte mare importanță: s î n t p r o d u s e p s i h i c e, spre deosebire de cau-

---

[1] Redau acești termeni dialectali în forma pe care ar avea-o dacă ar exista în franceză literară, pentru a evita transcrierea prea complicată, folosită de Gilliéron în *Atlas linguistique de la France*.

[2] Despre raportul dintre omonimia propriu-zisă, discutată în paginile precedente, și polisemie, v., între altele, Paula Diaconescu, *Omonimia și polisemia*, în *Probleme de lingvistică generală* I, București 1959, p. 133 și urm. (cu bogate referințe bibliografice).

[3] Din lat. *amo, amas* etc. au ieșit v. frc. *aime(s)* etc., cu *a* devenit *é*, pentru că era accentuat și în silabă deschisă. Din contra, *amamus, amare* ș.a. s-au prefăcut în *amons, amer* etc., fiindcă *a* inițial, nemaipurtînd accentul, trebuia să se păstreze. Situația aceasta nu putea dura multă vreme, din cauza analogiei (adică sub presiunea sistemului), care mai cu seamă în flexiunea verbală lucrează cu o forță neobișnuit de mare, și astfel s-au generalizat formele cu *ai-* (numite tari, fiindcă au accentul pe temă), ajungîndu-se la *aimons, aimer* etc. Din vechile forme a rămas numai *amant*, fost participiu prezent, astăzi substantiv (ca participiu a fost înlocuit prin analogicul *aimant*).

[4] Gilliéron susține că actualul *aimer* continuă lat. *amare* numai din punct de vedere formal și numai în construcția *aimer à* + infinitiv. În ce privește sensul, cu excepția construcției citate, *aimer* este lat. *aestimare*, cum ar proba, între altele, *j'aime mieux danser que me reposer* alături de *l'aime à danser* (în primul exemplu, *aimer* = *aestimare*, altfel *mieux* nu s-ar putea explica, pe cînd în al doilea, *aimer* = *amare*). W. v. Wartburg, *FEW* I, p. 46, col. 1 combate această părere.

zele omonimiei, care au un caracter pur fiziologic. Așadar, pentru Gilliéron fonetica reprezintă partea mecanică și totodată nimicitoare a limbii, pe cînd ceea ce întreține viața acesteia este sufletul individului vorbitor. El se deosebește astfel în mod esențial de neogramatici (sau „foneticști“, cum le spunea adesea, din pricină că acordă atenție exagerat de mare sunetelor), cărora le impută că vor să explice totul cu ajutorul legilor fonetice. Aceste două principii, fundamental opuse: „patologia“ cuvintelor (cauzată de modificările fonetice) și „terapeutica“ lor (izvorîtă din psihicul omenesc) revin ca un leit-motiv în toată doctrina lui Gilliéron.

Cîteodată graiurile populare încearcă să iasă singure din dificultatea în care se află din cauza insuficienței fonetice sau a omonimiei. Așa, de pildă, un cuvînt cu prea puține sunete capătă un *-s-*, deși are formă de singular: *é*, provenit în mod regulat din lat. *apis*, s-a transformat în *és*, care, avînd un corp fonetic mai mare, este ceva mai rezistent în lupta pentru existență; la fel *ou* < lat. *ovum* a devenit *ous*. Acest *-s* „terapeutic“ se aplică adesea și la cuvinte care, spre deosebire de cele citate, nu se întrebuințează mai des la plural[1] decît la singular. Aceasta se întîmplă numai în ipoteza că un dialect nu poate, din diverse cauze, să creeze un derivat ori un cuvînt nou în locul celui „bolnav“. Asemenea mijloace terapeutice rămîn, de regulă, fără efect, întrucît nu salvează decît pentru moment un cuvînt amenințat să piară. De aceea graiul popular cheamă în ajutor alt grai popular sau limba literară. Într-o vreme, cînd aceasta din urmă nu era încă destul de puternică, iar vechile dialecte continuau să existe, așa-numitele „patois“ stăteau sub influența „centrului regional“ sau a „ariei dialectale“[2]: mai multe graiuri populare alcătuiau o grupă relativ unitară, care era condusă dintr-un punct central.

Afară de aceasta, oamenii culți de atunci nu disprețuiau vorbirea populară, și această atitudine ajuta și mai mult la păstrarea unității lingvistice a centrului regional. Dar, cu trecerea timpului, limba literară s-a impus tot mai viguros, pînă cînd a cucerit definitiv întreaga Franță. Din momentul acela, influența ei a devenit covîrșitoare, astfel că „patois“-urile recurg aproape totdeauna la limba literară, cînd se află în nevoie: ea introduce ordine în locul dezordinii din graiurile populare, supuse acțiunii distrugătoare a legilor fonetice și a suprasaturației semantice. Se întîmplă, firește, adesea că termenul împrumutat din limba literară nu este potrivit pentru a înlocui pe cel popular, amenințat să piară. În asemenea cazuri, acesta din urmă se încăpățînează să trăiască mai departe. Un exemplu elocvent ni-l oferă lat. *apis*, ai cărui descendenți galoromanici, în ciuda constituției lor „patologice“ (am văzut mai sus cum s-a redus acest cuvînt la un singur sunet), continuă să existe pînă astăzi prin unele regiuni ale Franței, unde duc, evident, o viață meschină și precară.

---

[1] Căci de la această formă a cuvîntului a primit singularul pe s final.

[2] Terminologia franceză e mai bogată și, deci, mai precisă decît a noastră: frc. *patois* îi corespunde rom. *grai* (*popular*), iar frc. *dialecte*, rom. *dialect* (eventual *subdialect*, dacă ne referim la situația din dacoromînă). Eu m-am silit să întrebuințez termenii romînești potrivit acestei corespondențe semantice, dar n-am respectat cu strictețe norma impusă, fiindcă nu-i totdeauna posibil. Iată cum definește Gilliéron numirile de care se folosește el însuși: „«Patois»-urile nu sînt decît rămășițele dialectelor, organe decăzute din drepturi în urma defecțiunii claselor intelectuale.“ („Les patois ne sont que les débris des dialectes, organes tombés en déchéance par la défection des classes intellectuelles.“)

În lupta lor pentru ordine și claritate, graiurile populare creează numeroase formații proprii, ale căror istorie și fonetism, sînt, de obicei, extrem de complicate, astfel că fonetica nu le poate în nici un chip explica: așa-numitele legi fonetice nu sînt în stare să ne lămurească situații atît de haotice. Foarte bine caracterizează Gilliéron astfel de stări de lucruri cînd spune: „De asemenea, nu e inutil să dăm în apendice un exemplu în ce privește numărul mare și lipsa de rezultate a eforturilor depuse de ei pentru a explica critic[1] fapte care decurg în modul cel mai natural dintr-o luptă între cuvinte asociate, luptă în urma căreia învingătorii apar, acum, ca îmbogățiți cu ceea ce au luat de la învinși, iar învinșii, ca lipsiți de tot ce constituie trofeul învingătorilor."[2] Astfel s-a născut în mintea lui Gilliéron ideea pe care o exprimă prin celebra formulă „falimentul etimologiei fonetice."[3] Greșeala mare a neogramaticilor constă, după el, în faptul că ei vor să explice cu o singură lege fonetică toate cuvintele, care, potrivit regulii stabilite de ei înșiși, s-ar afla în aceeași situație. Realitatea lingvistică, așa cum se dezvăluie ea în urma studiilor întreprinse de Gilliéron și de discipolii săi, arată însă că nu poate fi vorba de aplicarea unei „norme fonetice" la o serie de cuvinte, pentru că niciodată nu găsim mai mult decît un singur cuvînt într-o situație determinată. Celelalte, care, la prima vedere, par a merge împreună, se prezintă, de fapt, în condiții mai mult ori mai puțin speciale pentru fiecare în parte. De aici a izvorît încă un principiu fundamental din doctrina gilliéroniană, acela că fiecare cuvînt are istoria

---

[1] Acest citat este concluzia unei discuții în cursul căreia autorul stăruie asupra următorului fapt. În vălmășagul luptei pentru existență a dialectelor, așa cum am descris-o destul de sumar în paginile precedente, se întîmplă adesea că unele cuvinte sau forme trăiesc numai o clipă și apoi dispar, nu însă fără a lăsa urme în cuvintele cu care s-au contaminat, grație faptului că semănau cu ele sub raportul semantic. Asemenea cuvinte, adevărate efemeride, nu sînt, firește, atestate în nici un text, totuși existența lor se poate dovedi cu o siguranță aproape matematică, grație tocmai urmelor de care am amintit. Romaniștii, adaugă Gilliéron, „n-au prea izbutit, din cîte știm, să găsească acele irealități lingvistice pe care geografia le transformă în realități." („...n'ont guère rencontré, que nous sachions, ces irréalités linguistiques que la géographie transforme en réalités." *L'Abeille*, p. 114.) La aceasta se referă pasajul din citatul reprodus mai sus.

[2] „Aussi ne paraîtra-t-il pas inutile que nous donnions en appendice un exemple du grand déploiement et de la vanité de leurs efforts critiques pour expliquer des faits qui découlent de la façon la plus naturelle d'une lutte entre mots associés et d'où les vainqueurs apparaissent actuellement munis des dépouilles des vaincus et les vaincus dépossédés de ce qui constitue le trophée des vainqueurs." (*L'Abeille*, p. 115.)

[3] *La faillite de l'étymologie phonétique* este subtitlul uneia dintre lucrările creatorului geografiei lingvistice. Cum înțelegea Gilliéron termenul „faliment", ne spune el însuși în *Pathologie et thérapeutique verbales* III, p. 19: „Vreau să fac tot posibilul pentru a convinge [pe cititori] că falimentul etimologiei fonetice nu e doar un titlu de reclamă, ci că el reprezintă expresia exactă a gîndirii mele, pe care o rezum astfel: etimologia primară n-are adesea decît o valoare efemeră; o dată îmbarcat, cuvîntul franțuzesc plutește încotro îl poartă limba franceză, ascultă de etimologia populară, devine fluture, din crisalidă cum fusese și cum continuă să rămînă în ochii lexicografilor." („Je veux chercher à convaincre que la faillite de l'étymologie phonétique n'est pas un titre de réclame, mais qu'il renferme l'expression exacte de ma pensée, que je résume ainsi: l'étymologie primaire n'a souvent qu'une valeur fugitive; une fois embarqué, le mot français vogue où le pousse le français, obéit à l'étymologie populaire, devient papillon, de chrysalide qu'il était et à l'état de quoi il reste selon les lexicographes.")

lui *proprie*, diferită de a oricărui altuia.[1] Un interesant exemplu în sprijinul acestei idei ne oferă soarta lui *s* final, care dovedește în mod convingător că, recurgînd în mod exclusiv la așa-zisele legi fonetice, ne găsim, foarte adesea, în fața unor simple „miraje fonetice".[2] Într-adevăr, geografia lingvistică probează negru pe alb că aria de răspîndire a lui *Jacques*, de pildă, nu coincide cu a lui *diables*, și amîndouă se deosebesc de aceea a lui *Dieus*. Tot astfel nu merg împreună *pays*, *pis*, *plus* și *prix*. Constatări identice se pot face cu privire la cuvintele al căror *-s* are valoare morfologică, servește, adică, să marcheze pluralul substantivelor, adjectivelor etc. (cf. *arbres* și *autres*, din cele conținute în *Atlas*) și persoana a II-a singular a verbelor (cf. *tu as* și *tu vas*).[3]

---

[1] Această idee, pe care o găsim, între alții, și la G. Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig 1909, p. 18, poate fi acceptată numai dacă ne punem din punctul de vedere al „vorbirii", nu al „limbii" (ca să folosesc terminologia lui Saussure, v. cap. IV al prezentei cărți), și considerăm faptele lingvistice sub aspectul lor actual, adică al momentului cînd iau naștere, nu și sub aspectul istoric. Formularea dată de Gilliéron constatărilor sale conține, implicit, încă o afirmație: că *nu există granițe dialectale* și, deci, *nici dialecte* (v. capitolul I al lucrării de față, p. 35, 56). Totodată ne amintim, fără voie, de ideea, asupra căreia insistă atît de mult Vossler, că inovațiile lingvistice sînt individuale la origine. Și aceste afirmații sînt valabile tot numai în condițiile arătate mai sus, în legătură cu ideea că fiecare cuvînt are istoria lui proprie.

[2] Așa este intitulat un capitol din *Etudes de Géographie linguistique* (lucrare scrisă în colaborare cu M. Roques), p. 49 și urm., unde se discută reflexele galoromanice ale grupurilor fonetice *cl-* și *fl-*. Deși înțelesul acestei formule sare în ochi, voi reproduce aici cîteva pasaje, care prezintă și un interes mai general în legătură cu atitudinea lui Gilliéron față de fonetică și de „foneticști" (=neogramatici). „De pe acum fonetica ne-a revelat într-o măsură suficientă slăbiciunile ei: deși instrument de observație puternic, în sensul că ne îngăduie să descoperim caracteristicile fizice de origine străină ori recentă pe care le prezintă cutare sau cutare cuvînt, ea nu este totuși un instrument sigur de verificare; ea nu ne pune la îndemînă mijlocul de a recunoaște într-un grai pe străinii și pe noii veniți care se deghizează: ea se lasă înșelată și ne înșală pe noi." „... limbajul nu este numai oglinda fidelă a unei activități exterioare lui; el solicită și pentru sine însuși atenția și activitatea subiectului vorbitor. Pe toate treptele lui, limbajul este obiect al unor preocupări în care, pe lîngă voința de a fi pe deplin inteligibil, se amestecă conștiința diversității vorbirilor individuale sau locale, sentimentul confuz al unei ierarhii a vorbirilor și formelor, o dorință vagă de a se exprima mai bine." „Limbajul este, astfel, obiect al unui studiu neîntrerupt, al unei munci de ameliorare și retușare care îi paralizează libertatea dezvoltării." („Dès maintenant la phonétique nous a suffisamment révélé ses faiblesses: puissante comme instrument d'observation, pour nous permettre de découvrir les marques physiques d'origine étrangère ou récente que peut présenter tel ou tel mot, elle n'est pas un instrument d'épreuve certain; elle ne nous donne pas le moyen de reconnaître dans un parler les étrangers et les nouveau-venus qui se déguisent: elle se laisse tromper et nous trompe." „... le langage n'est pas seulement le miroir fidèle d'une activité qui lui est extérieure, il sollicite encore pour lui-même l'attention et l'activité du sujet parlant. A tous les degrés, le langage est l'objet de préoccupation où se mêlent à la volonté d'être pleinement intelligible, la conscience de la diversité des parlers individuels ou locaux, le sentiment confus d'une hiérachie des parlers et des formes, un désir obscur de mieux dire." „Le langage est ainsi l'objet d'une étude incessante, d'un travail d'amélioration et de retouche, qui paralysent la liberté de son développement..." *Op. cit.*, p. 73-73.)

[3] Să se compare *op. cit.*, p. 102 și urm. Un exemplu romînesc în sprijinul principiului că fiecare cuvînt are istoria lui este următorul. Substantivele *păreche* < lat. *paricula* și *părete* < lat. *par(i)etem* se găsesc exact în „aceleași condiții fonetice" (*k'* al unuia și *t* al celuilalt se deosebesc cu atît mai puțin unul de altul, cu cît, în anumite împrejurări, aceste sunete se pot confunda între ele). Ar trebui, deci, ca ele să aibă mereu și pretutindeni aceeași soartă. Totuși la Tecuci (sudul Mol-

În locul alunecării sunetului, factor pur fizic şi, după cum am văzut. distrugător, intervin alte cauze de schimbare a limbii, care-şi au originea în p s i h i c u l individului vorbitor şi totodată exercită asupra limbajului omenesc o acţiune binefăcătoare, vreau să spun creatoare. Aceste cauze sînt c o n t a m i n a ţ i a şi e t i m o l o g i a p o p u l a r ă. Iată cîteva exemple pentru ilustrarea celei dintîi. În unele graiuri populare din Franţa, latinescului *apis* îi corespunde *op*, provenit, la rîndul lui, dintr-un mai vechi *ap*. Gilliéron crede şi dovedeşte, mi se pare, în mod cît se poate de convingător, că *p* din aceste cuvinte se datoreşte unei contaminaţii a urmaşului lat. *apis* cu * *wespa* „viespe“.[1] Am citat mai sus dialectualul *maisseau*, provenit din *vaisseau* + *mouche*. Tot aşa *mouchette* „albină“, din unele ţinuturi, nu este, afirmă Gilliéron, un diminutiv al lui *mouche*, între altele pentru că albina nu-i mai mică decît musca (dacă pornim de la sensul originar al subst. *mouche*) şi nici nu se pretează la numiri diminutivale (dacă admitem, ceea ce nu poate fi tăgăduit, că la baza lui *mouchette* se află *mouche* = *mouche à miel* „albină“).[2] Acest cuvînt s-a născut din *mouche* contaminat cu *ep* < lat. *apis*: am avut întîi un **mouchep*, care s-a prefăcut în *mouchette*, sub influenţa substantivelor în *-ette*. De asemenea

---

dovei), foarte probabil şi în alte locuri, se zice *părete*, dar *pereche*. Este evident că la acesta din urmă *ă-é*>*e-é* prin asimilaţie (ca în graiurile munteneşti, unde însă fenomenul a avut loc la ambele cuvinte). De ce *părete*, care se află în condiţii absolut identice, păstrează pînă astăzi pe *ă*? Fonetica nu ne poate explica acest lucru, fiindcă nu-i vorba de un fenomen fonetic. De fapt, *pereche*, sub această formă, este, la Tecuci, un cuvînt introdus din limba literară prin intermediul negustorilor (în bună parte străini de localitate, vorbind, deci, nu graiul obişnuit al regiunii): locuitorii suburbiilor oraşului. apoi ţăranii din satele vecine, care-şi cumpărau haine, cizme, ghete etc. (se zice doar în vorbirea populară *o pereche de haine* etc.) de la prăvălie, au adoptat cuvîntul în discuţie sub forma lui din limba literară, generalizînd-o apoi şi la celelalte cazuri (care sînt mai puţin numeroase decît cele citate). Aşezarea geografică a Tecuciului, în apropierea subdialectului muntenesc, care coincide, din punct de vedere fonetic, de atîtea ori cu limba literară, a favorizat introducerea variantei cu e, ceea ce în vorbirea populară din centrul şi nordul Moldovei nu s-a putut întîmpla. La al doilea cuvînt, *părete*, *ă* s-a conservat, pentru că influenţa limbii comune n-avea cum să se exercite: noţiunea exprimată prin acest termen este eminamente populară şi de aceea mai puţin aptă de a ceda unei presiuni din partea oamenilor instruiţi. Aşa cum am afirmat deja, *pereche*, aici în discuţie, este a l t cuvînt decît vechiul *păreche*, în sensul că l-a înlocuit pur şi simplu pe acesta. Explicaţia dată de mine încă în prima ediţie a prezentei cărţi este confirmată acum, indirect, dar nu mai puţin temeinic, de G. Pätsch, *op. cit.*, p. 151, care, însuşindu-şi o idee a germanistului Th. Frings, spune, despre două sau mai multe forme ale aceluiaşi cuvînt, de pildă germ. *ses*, *seks* etc., că sînt n u variante fonetice (ale literarului *sechs*), ci dublete lexicale, deci cuvinte oarecum diferite, şi că în asemenea cazuri „este posibil ca fiecare dintre aceste cuvinte să aibă, potrivit însemnării lui, o istorie proprie şi o arie proprie de răspîndire." („...dann ist es allerdings möglich, dass jedes dieser Wörter seiner Bedeutung gemäss seine eigene Geschichte hat und seine eigene Verbreitungssphäre erlangt.")

[1] Lat. *vespa* a fost influenţat de * *wespa*, sinonimul lui din limba francilor, altfel nu se poate explica franc. *guêpe*, al cărui *gu-* presupune un etimon cu *w-*. De aceea se admite ca punct de plecare, nu cuvîntul latinesc, nici cel franc, ci tot un neatestat *wespa*, rezultat din contaminarea acestora două.

[2] Este necesar şi interesant de notat aici că şi în limba noastră se spune *muscă* pentru „albină". După cît ştiu (H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 1024, col. 1, precizează numai că în special albinarii se folosesc de acest termen), subst. *muscă* „albină" apare exclusiv sub forma singularului şi are înţeles colectiv. Cînd se constată primăvara că stupii sînt bine populaţi cu albine, apicultorii spun: *este muscă multă anul acesta.*

trebuie să vedem, susține Gilliéron, în *essaim* „roi“, nu un urmaș al lat. *examen*, cu care seamănă atît de bine, și ca sunete și ca înțeles, ci un derivat de la *es* < *apis*; mai exact spus, partea de la început a acestui cuvînt este identică cu *es*. În unele dintre aceste cazuri, explicațiile date de Gilliéron sînt juste numai din punctul de vedere al sentimentului vorbitorului, nu și obiectiv vorbind: acolo unde se mai spune *es* pentru „albină“ pare foarte probabil ca vorbitorii să simtă pe *essaim* drept un derivat al lui *es*.

Un rol foarte important joacă, în viața limbii și mai ales în aceea a graiurilor locale, e t i m o l o g i a p o p u l a r ă, care, de altminteri, se înrudește de aproape cu contaminația.[1] Cînd Gilliéron spune, de pildă, că partea inițială a lui *essaim* este pop. *es* < *apis*, fenomenul poate fi interpretat, în principiu, și ca contaminație (a urmașului lat. *examen* cu *es*), și ca etimologie populară, cum am arătat aici mai sus, unde m-am referit la sentimentul vorbitorilor. Așa se face că în lucrările lui Gilliéron

---

[1] Despre etimologia populară v., de pildă, Lazăr Șăineanu, *Cîteva specimene de etimologie poporană romînă*, București 1883; A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 106 și urm.; Iorgu Iordan, în *VRom*, iulie 1923, p. 119 și urm.; W. v. Wartburg, *Zur Frage der Volksetymologie*, în *Homenaje ofrecido a Ramón Menéndez Pidal*, Madrid 1925, vol. I, p. 17 și urm.; Marie-Elisabeth Houtzager, *Unconscious Sound and Sense-Assimilations*, Amsterdam, 1935 (cu exemple din limbile engleză, germană, olandeză și suedeză); John Orr, *L'étymologie populaire*, în *RLiR* XVIII (1954), p. 129 și urm. W. v. Wartburg o definește astfel: „În esență, etimologia populară este gruparea cuvintelor, pe familii, variabile după timpuri și locuri, în conștiința vorbitorului.“ A. Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris 1922, p. 72 și urm., discută de asemenea acest fenomen, pentru care propune o numire nouă: a t r a c ț i e o m o n i m i c ă. Căci, motivează el, nu este vorba, în realitate, de „etimologie“, deși poporul posedă ceea ce Ch. Bally numește undeva „instinctul etimologic“, ci numai de atracția pe care un cuvînt o exercită asupra altuia, mai mult ori mai puțin asemănător cu el ca aspect fonetic. Tot Dauzat se gîndește în lucrarea sa *Les patois*, Paris 1927, p. 109, la alt termen pentru „etimologia populară“, și anume „a t r a c ț i e p a r o n i m i c ă“. Acesta este și mai potrivit, întrucît cele două cuvinte care se atrag reciproc nu sînt omonime, adică perfect identice, ci numai paronime, adică foarte asemănătoare ca pronunțare. De-abia după ce etimologia populară are loc, ele devin omonime. Totuși vechea numire continuă a fi utilizată aproape exclusiv. Trebuie precizat că Dauzat identifică etimologia populară cu contaminația, văzînd în ele un singur fenomen, dar cu nume diferite (respinge termenul ultim, pentru că evocă ideea de boală, ceea ce nu i se pare just, întrucît cuvîntul care influențează este mai sănătos decît cel influențat). Împotriva denumirii curente s-au ridicat și alți specialiști, de ex. W. Wundt, *Die Sprache* I, ediția a II-a, Leipzig 1904, p. 474-75, care o înlocuiește prin „asimilație fonetico-semantică“; M. Runes, *Actes du II-e Congrès international des linguistes*, Genève 25-29 août 1931, p. 208 (în separarea etimologiei „culte“ de cea „populară“, Runes vede o influență, prin nimic justificată, a logicii asupra lingvisticii și propune pentru cea „populară“, a cărei cauză este nevoia de claritate, numele de „analogie lexicală“). W. v. Wartburg, *loc. cit.* distinge în mod strict contaminația de etimologia populară, în schimb, printre cele cinci specii ale acesteia pune și derivația sinonimică, despre care va fi vorba mai departe, în paragraful privitor la argou. A. Dauzat s-a ocupat în special de acest fenomen, considerat din punctul de vedere al limbii franceze, în *AR* XXI (1937), p. 201 și urm., sub titlul *L'attraction paronymique dans le français populaire contemporain*: la producerea etimologiei populare lucrează, întocmai ca în cazul asimilației, disimilației etc., legea raportului de forțe, în sensul că cuvîntul mai cunoscut, cu familie mai bogată etc., atrage pe cel care se găsește izolat în limbă și-l modifică. Fenomenul se petrece, așadar, în memorie, dar intervine și perceperea vagă sau necompletă a cuvîntului supus modificării. După E. Boisacq, *RBPhH* V (1926), p. 535, expresia „etimologie populară“ a fost întrebuințată prima oară de E. Förstemann, într-un articol din *Kuhns Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* I (1852), p. 1 și urm.

și mai cu seamă în *L'Abeille*, acest fenomen este invocat la tot pasul pentru a explica fie anumite modificări petrecute în cuvinte vechi, fie formații noi, toate menite să clarifice situația și să evite confuziile din graiurile populare. Spre deosebire de numeroși lingviști, creatorul geografiei lingvistice crede că etimologia populară nu atinge numai cuvintele rare, tehnice sau străine, care, din cauză că n-au în mintea vorbitorului puncte de sprijin, sînt supuse la transformări de tot felul. În consecință, el nu vede în etimologia populară o apariție patologică.[1] Această concepție falsă, Gilliéron o atribuie tot „fonetiștilor", „care nu văd de obicei în structura limbii decît elementul mecanic și nu s-au preocupat îndeajuns de celălalt element, de elementul psihologic."[2] Aici este izvorul numeroaselor greșeli ale neogramaticilor, dintre care separarea c u v i n t e l o r p o p u l a r e de cele s a v a n t e trebuie socotită ca cea mai gravă.[3] Deosebirea dintre aceste două categorii de cuvinte are numai o valoare relativă: fiecare termen așa-numit savant trebuie cercetat aparte. Etimologia populară a lucrat în toate fazele de dezvoltare ale idiomelor omenești, salvînd de la acțiunea distrugătoare a „legilor fonetice" un mare număr de cuvinte. Ea vrea să lămurească tot ce este obscur în limbă, căci stabilește legături între cuvinte care sînt (mai exact spus, par a fi) înrudite numai din punct de vedere semantic, nu însă și etimologic. „Etimologia populară este, dacă vreți, un parazit al etimologiei fonetice a unui cuvînt, dar un parazit care poate să curme de tot viața acesteia (ex. *fermer*), sau să trăiască alături de ea (ex. *dégoûter*), și atunci, am văzut ce consecințe pot decurge din această asociere intimă, din acest fel de a trage la același jug (ex. *dégoûtant* zdruncinat, caduc)."[4]

---

[1] Să se compare, de exemplu, F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris 1916, p. 247: „Etimologia populară este un fenomen patologic; ea nu acționează decît în anumite împrejurări și nu atinge decît cuvintele rare, tehnice sau străine, pe care subiectele vorbitoare le asimilează imperfect." („L'étymologie populaire est un phénomène pathologique; elle n'agit que dans des conditions particulières et n'atteint que les mots rares, techniques ou étrangers, que les sujets s'assimilent imparfaitement.") În ediția a II-a (ibidem 1923), p. 241, prima propoziție a fost suprimată. Totuși, din comparația pe care autorul o face între etimologia populară și analogie rezultă clar că fenomenul aici în discuție continuă a fi considerat ca ceva anormal, căci este pus în opoziție cu analogia „care ține de funcționarea n o r m a l ă a limbii" („qui appartient au fonctionnement n o r m a l de la langue").

[2] „...qui ne voient guère dans la constitution de la langue que l'élément mécanique et ne se sont pas suffisamment préoccupés de l'autre élément, de l'élément psychologique." (*L'Abeille*, p. 224.)

[3] Această afirmație amintește bine de ideea lui Vossler, că deosebirea dintre cuvintele savante și cele populare este de ordin cantitativ, nu calitativ (v. aici mai sus, p. 93).

[4] „L'étymologie populaire est, si l'on veut, un parasite de l'étymologie phonétique d'un mot, mais un parasite qui peut supprimer en entier la vie de celle-ci (Ex. *fermer*), ou vivre collatéralement (Ex. *dégoûter*) et, alors, nous venons de voir quelle conséquence il peut résulter de cette intime association, de cet attelage sous le même joug (Ex. *dégoûtant* ébranlé, caduc." *Pathologie et thérapeutique verbales* III, p. 26.) În aceeași lucrare, p. 20 și urm., Gilliéron explică pe *fermer* ca un „derivat semantic" de la *fer* < lat. *ferrum*, nu ca urmaș al lat. *firmare* (întocmai cum pe *essaim* îl derivă din *es* „albină", nu din lat. *examen*; vezi mai sus, p. 177): vorbitorul simte în prima silabă a lui *fermer* substantivul *fer*, nu atît pentru că sună identic, ci mai ales pentru că încuierea ușilor se făcea odinioară (adesea se mai face și astăzi) cu ajutorul unui cui de fier (cf. rom. *încuia*). Tot acolo citim că *dégoûtant*, pe care „fonetiștii" îl scot din lat. *gustum* (de fapt, din

Iată cîteva exemple. Lat. *cubare* „a fi culcat (în general)“ a devenit frc. *couver* „a fi culcat (despre păsări)“, fiindcă poporul l-a înglobat în familia lui *ovum* „ou“ — *ovare* „a oua“, şi anume atunci cînd *b* intervocalic s-a prefăcut în *v*. Dovadă am avea faptul că *ovare* lipseşte în toate regiunile unde s-a păstrat *cubare* (cf. totuşi prov. *coar* alături de *ovar*, înregistrate de *REW*. nr. 2351 şi 6128). Dintre vechile numiri ale zilelor, compuse cu *di-*, a rămas în unele ţinuturi ale Franţei numai *dimyèk* (*dimercre)*; toate celelalte s-au pierdut, fiind înlocuite prin formele corespunzătoare din limba comună, cu *di* pus la sfîrşit. Cauza pentru care trăieşte pînă astăzi singur *dimyèk* este, după Gilliéron, etimologia populară: acest cuvînt a fost pus în legătură cu *demi*, cu care seamănă foarte bine şi ca înţeles, întrucît „miercuri“ este „mijlocul“ săptămînii (cf. germ. *Mittwoch* „miercuri“ = *Mitte* „mijloc“ + *Woche* „săptămînă“, slav. *srěda* „mijloc; miercuri“; despre ultimul, Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. p. 292, col. 2, spune că a căpătat sensul de „miercuri“ sub influenţa germ. *Mittwoch)*. Liter. *absinthe* sună în unele graiuri populare *herbe sainte*, ceea ce adversarii geografiei lingvistice au tăgăduit

---

dégoûter, la baza căruia se află lat. *gustum*), este în realitate identic cu *dégouttant* < *goutte* „picătură“ (există verbul *dégoutter* „a picura“): vorbitorii simt în el un derivat de la acesta din urmă, nu de la *goût* (cf. *déborder* „a da peste margine“, care, într-un anumit sens, aminteşte de „dezgustător“), căci în mintea lor se trezeşte imaginea unui pahar, vas etc. din care curge lichidul picătură cu picătură. Şi alte cuvinte explică Gilliéron în felul arătat aici. Astfel, în *Pathologie et thérapeutique verbales* IV, p. 124 şi urm., *maison*, care în graiurile populare înseamnă „bucătărie“, este derivat de la *maie* „covată de făcut pîine“ (deci *maison* = „pièce où est la maie“): această etimologie o numeşte el „franceză“ şi o opune celei „latineşti“ (< *mansio*, *-onis*.). Iar la cursul pe care l-am audiat în 1925, pe *adorer* îl considera opus, din punct de vedere semantic, lui *abhorrer* (adică *ad+orer* alături de *ab+orer*: pronunţarea lui *orer* este perfect identică cu a lui *horrer*), căci, altfel, zicea el, nu se poate înţelege cum s-a ajuns la construcţii ca *j'adore les huîtres* ş. a. Tot la curs explica înţelesul atît de curent al adj. *fruste* „primitiv, necioplit, dintr-o bucată“ (< ital. *frusto* „uzat“) cu ajutorul lui *rustre* „bădăran“; pentru vorbitori, *fruste* este un „derivat semantic“ de la *rustre*. Şi Vendryes, *Le langage*, Paris 1921, p. 232 s-a ocupat de acest cuvînt, despre care spune următoarele lucruri foarte judicioase: „Adjectivul *fruste* nu se folosea la început decît în legătură cu o monedă a cărei efigie fusese ştearsă; [sintagma] *monnaie fruste* a fost înţeleasă ca desemnînd o monedă bătută grosolan, lipsită de estetică, nefinisată. Prin extensiune s-a spus aşa despre un om grosolan, incult, necioplit. Avem a face cu un fals înţeles, care a prevalat totuşi, sprijinit, poate, de o vagă asemănare fonică cu termenii *rustre* şi *rustaud*.“ („L'adjectif *fruste* ne se disait, à l'origine, que d'une monnaie dont l'effigie était effacée; *monnaie fruste* a été compris comme désignant une monnaie grossièrement frappée, dépourvue d'art et de fini. Par extension le mot s'est dit d'un homme grossier, sans culture, rude. C'est un faux sens qui a prévalu, favorisé peut-être par une vague similitude de sons avec les mots *rustre* et *rustaud*.“) Acest cuvînt a intrat şi în romîneşte, unde se întrebuinţează cu acelaşi sens ca în fraza citată de Vendryes în nota de la p. 232: „În ansamblu, e o figură [a unui erou din primul război mondial] masivă, dominatoare, dintr-o bucată.“ („L'ensemble est solide, dominateur et fruste.“) Cîteodată astfel de etimologii populare se fixează în scris: Gilliéron cita dintr-un articol de ziar, al cărui autor era un om cu adevărat cult, propoziţia *les maisons se sèment sur la plaine*, unde *se sèment* (de la *semer* „a semăna“) stă pentru *s'essaiment* (de la *essaimer* „a roi“). Că teoretic creatorul geografiei lingvistice are dreptate, dovedeşte existenţa în orice limbă a unor asemenea fenomene. Eu, de pildă, simt verbul *a forfeca* ca aparţinînd semantic la aceeaşi familie cu *ferfeniţă*, şi nicidecum cu *foarfece*, de care mi se pare complet străin. În ce priveşte explicaţiile concrete, propuse pentru cuvintele enumerate pînă aici, putem să ne exprimăm îndoiala şi, deci, să le combatem (cf. cele spuse în text despre ariile lat. *ovare* şi *cubare)*.

(mai precis spus, au rîs pe socoteala lui Gilliéron și Edmont, care cred în toate... glumele). Urmărind variantele dialectale ale frc. *herbe*, s-a constatat că etimologia populară *herbe sainte=absinthe* există numai acolo unde *herbe* se pronunță *arb* și unde, printr-o falsă regresiune, cum se exprimă Gilliéron, sau prin hiperurbanism, [1] cum spun alții, *ab* poate fi interpretat ca=*arb* (cf. *arbre* devenit *abr*).

Simțul etimologic lucrează cu atîta putere în mintea vorbitorilor, încît este de ajuns ca un număr de cuvinte să se modifice, sub influența etimologiei populare, într-o direcție anumită, pentru ca să atragă după ele pe altele care se găsesc în condiții asemănătoare.[2] Astfel prin apropierea lor de *fumée* și familia acestuia, cuvintele *femer* (<lat. **fimare*) și *femier* (< lat. * *fimarium*) [3] au devenit *fumer* „a gunoi", respectiv *fumier* „gunoi, bălegar". De aici s-a răspîndit prefacerea lui *e* în *ü* și la alte cuvinte, care seamănă cu precedentele numai prin aceea că au un *e* precedat de *f* și urmat de *m*; așa se explică, de pildă, dialectalul *fumelle* [4] pentru *femelle*. Iată cum caracterizează Gilliéron etimologia populară și acțiunea ei asupra limbajului omenesc: „Etimologia populară pîndește cuvintele, le cercetează atent; viza ei este necesară pentru ca un cuvînt să ajungă pînă la noi, și adesea ea îi schimbă destinația." [5]

---

[1] Așa i se spune în mod obișnuit acestui fenomen: cînd unui sunet din limba literară îi corespunde în dialect altul, socotit ca necorect, vorbitorii sînt ispitiți să îndrepte pronunțarea „greșită" și acolo unde nu trebuie. Să se compare, de pildă, *chiftea* < turc. *köfté*, corectat de munteni în *piftea*, pentru motivul că *chi* este considerat ca variantă dialectală a lui *pi*. Cf. E. Lerch, *Hyperkorrekte Sprachformen*, în *AGPs*, vol. CV, an. 1940, p. 432 și urm. Germanii numesc, de obicei, acest fenomen *Hyperkorrektheit* (tradus de Ed. Pichon prin *surcorrection*), mai rar *Überentäusserung*.

[2] Am impresia că ne aflăm aici în fața unei adevărate legi, care amintește de legile neogramaticilor, combătute de Gilliéron.

[3] De la *fimum* „bălegar".

[4] Alți lingviști cred că e vorba de un fenomen pur fonetic (de asimilație): *f* și *m* sînt consoane labiale și de aceea au transformat pe *e* într-o vocală labială (la pronunțarea lui *ü* participă și buzele). O modificare asemănătoare, în multe privințe cu aceasta prezintă rom. dial. *fomeie*, provenit din *fămeie* (< lat. *familia*) tot prin asimilație (consoanele *f* și *m* au făcut ca *ă* să se articuleze și cu buzele, ceea ce a dat naștere unei vocale labiale, *o*).

[5] „L'étymologie populaire épie les mots, les épluche, son visa est nécessaire pour qu'un mot parvienne jusqu'à nous, et souvent elle en modifie la destination." (*L'Abeille*, p. 230.) Pentru înlesnirea discuției despre etimologia populară voi da mai multe exemple romînești, de preferință dintre acelea care, după cît știu, n-au fost încă relevate. *Adagiu* cu sensul de „adaos" (l-am auzit pentru prima dată în gura unui profesor universitar, apoi și la alți oameni): avem aici, ca să mă exprim în termeni gilliéronieni, un derivat semantic de la *a adăugi*. *Buratic*, din *broatec*, sub influența lui *bură*: broatecii apar pe vreme de ploaie. *Căprar*, popular pentru *caporal*: s-a produs întîi o asimilație, grație căreia acest cuvînt s-a prefăcut în *căpurar* (variantă auzită de mine la Tecuci), iar apoi, prin alăturarea lui la familia subst. *capră*, a devenit *căprar*. *Ciocantin* „o specie de porumb" este ital. *cinquantino* „o specie de porumb (care ajunge la maturitate în 50 de zile)", modificat sub influența lui *ciocan* „tulpina uscată a porumbului" (la Tecuci). *Filigram* în loc de *filigran*: partea a doua a acestui termen tehnic special s-a confundat cu *gram* (aici avem o adevărată atracție omonimică sau paronimică, întrucît numai marea asemănare fonetică dintre *gran* și *gram* a cauzat schimbarea lui *filigran* în *filigram*; cf. și *monogramă*, care de asemenea a putut contribui la producerea acestei etimologii populare). *Holercă* pentru *horilcă* „rachiu prost": metateza *r—l*>*l—r* a fost mult ajutată, dacă nu chiar provocată, de etimologia populară cu *holeră* (cum probează și prefacerea lui *i* accentuat în *e*). Cf. și varianta *bolearcă*, pe care *Dicționarul Academiei* I, 2, p. 401, col. 1 o explică din *holercă+boală*. Vechea

Ceea ce am spus pînă aici despre dialecte este valabil și pentru l i m b a l i t e r a r ă. Deosebirea care se face obișnuit între vorbirea populară și limba literară nu se întemeiază de loc pe realitate, tot așa cum n-are rost să distingem cuvintele populare de cele culte sau savante. Din momentul în care un cuvînt a intrat în vocabularul limbii, el este supus acelorași prefaceri ca toate celelalte, indiferent de vechime. Afară de aceasta, se întîmplă foarte des ca un fenomen oarecare să aparțină deopotrivă foneticii „populare" și celei „savante" : într-un asemenea caz distincția amintită aici ne-ar pune în mare încurcătură. Așa fiind, are dreptate Gilliéron să ceară, în *L'Abeille*, p. 289 : „Să nu mai considerăm limba literară ca fiind de o esență superioară și scutită de acțiunea legii comune tuturor graiurilor populare." [1] Limba literară tinde și ea către claritate, ba încă într-o și mai largă măsură decît dialectele ; de aceea luptă și ea din toate puterile contra coliziunii fonetice și a celei semantice. Este adevărat că se arată mai puțin sensibilă față de omonimie, sau, ca să mă exprim

prepoziție *întru*, care se păstrează azi aproape numai în construcții fixe, s-a confundat cu *între* sau cu *într-o*, cum se vede din pasajele rugăciunii „Împărate ceresc" : *vino și te sălășluiește între noi* ; *și nu ne duce într-o ispită* ș. a. (așa spune marea majoritate a celor care se mai roagă). *Normă* pentru *noimă* : am auzit la Buzău o femeie, incultă, dar pretențioasă, spunînd *n-are nici o normă să faci cutare lucru*. *Palmac* „măsură de lungime" este turc. *parmak*, influențat de *palmă*, care de asemenea însemna altădată o măsură de lungime. *Patvagon* „vagonul de bagaje (al unui tren de persoane)" provine, evident, din germanul *Packwagen* (cu aceeași semnificație) : în mintea funcționarilor mărunți de la C.F.R., căci aceștia au romînizat, probabil, cuvîntul nemțesc și apoi l-au impus ca termen tehnic în limbajul ceferist, singur vagonul de bagaje are pat (pentru conductorul însărcinat cu primirea și predarea pachetelor). *Prenumele*, adică numele mic sau de botez (i se zice așa, fiindcă stă înaintea celui de familie), a devenit, sub influența terminologiei gramaticale, *pronume*, și nu numai în vorbirea funcționarilor municipali și judiciari, nici numai în aceea a oamenilor puțin cultivați. *Privință* pentru *prevenție* : popular se spune (*cineva*) *a fost închis în privință pentru tîlhărie*. *Rușfert*, varianta moldovenească (populară) a lui *rușfet* „clacă ; mită" < turc. *rüşvet* se datorește influenței lui *șfert* : nu trebuie să ne surprindă faptul că etimologia populară s-a produs de astă dată numai în Moldova, căci numai în graiul acestei provincii se zice *șfert* cu *ș* (munt. *sfert*). *Săricică* „sare de lămîie" suna la Tecuci *sărăcică*, din cauza apropierii de *sărac*. *Storul* de la ferestre a devenit *stol* în vorbirea unora. *Strănuta* se pronunță în unele regiuni (la Tecuci, de pildă) *strămuta*, prin etimologie populară cu *a muta*. *Sirepe*, din sintagma *iepe sirepe*, s-a transformat în *sure iepe* (așa apare într-un plugușor, comunicat din Lozna-Dorohoi) : a ajutat la această modificare și pronunțarea regională a lui *i* ca *î* (*sîrepe* s-a prefăcut ușor în *sure iepe*, mai ales că vor fi intrat în joc și nevoile versificației). Pentru *uger* se spune (la Tecuci, de exemplu) *unger*, sub influența lui *a unge*. În unele cazuri, etimologia populară dă naștere la superstiții. Astfel, numele sfîntului *Foca* (< n. pers. grec. Φωκάς) a fost pus în legătură cu *foc* (< lat. *focus*), și de aceea se credea că nu-i bine să lucrezi (mai ales la cîmp) în ziua respectivă (21 iulie), fiindcă altfel ești în primejdie să-ți ardă casa ori semănăturile. Sf. *Chiril*, căruia, în unele regiuni, i se spune și *Ciurică*, te ferește, dacă-l... respecți, de... ciuruiala bătăii, iar sf. Grigore *Teologul*, de... ologeală. (Cf. articolul lui I.-A. Candrea din *ALA*, 1 aprilie 1923, intitulat *Sfinții*. Ultimele două exemple au aerul unor glume.) Și în alte limbi se găsesc fapte asemănătoare, de pildă la italieni sf. *Lucia* vindecă bolile de ochi (etimologie populară cu *luce* „lumină"), iar la francezi, *Toussaint* (=toți sfinții), interpretat ca un nume personal, a fost atras de *tousser* și transformat într-un sfînt care ajută la vindecarea tusei. Numeroase exemple romînești de etimologie populară discută și explică V. Bogrea, în *Dacor* II (1921-22), p. 437 și urm., IV (1924-26), p. 892 și urm. și Iorgu Iordan, în *Arhiva* XXXIX (1932), p. 34 și urm.

[1] „Cessons de considérer la langue littéraire comme d'une essence supérieure et comme étant en dehors des atteintes de la loi commune aux parlers populaires."

precis, pare a fi mai puțin expusă operațiilor terapeutice impuse de omonimie, și aceasta, fiindcă dispune de mijloace mai numeroase pentru a o combate [1]; în schimb suferă mai mult decît graiurile populare de hipertrofie semantică, din cauza marii bogății de noțiuni folosite de un om cult.

Împotriva acestor dușmani amenințători, franceza literară a recurs, în primul rînd, la a j u t o r u l l i m b i i l a t i n e. Contactul ei cu aceasta a fost întotdeauna viu, dar mai cu seamă de la Renaștere încoace.[2] Latina a pus franceze la dispoziție nu numai elementele necesare pentru îmbogățirea vocabularului, ci și armele cu care să-și făurească acea claritate admirată de lumea întreagă. Afară de limba latină, franceza literară s-a folosit și de graiurile populare în lupta ei contra confuziilor fonetice și semantice. Cu privire la această chestiune, concepția lui Gilliéron diferă iarăși de cea tradițională. Se știe că existența cuvintelor sau a formelor dialectale în limba literară se explică de obicei cu ajutorul metodei „cuvinte și lucruri".[3] O dată cu diversele obiecte pe care capitala le importă din provincie, vin și numele obiectelor înseși. O astfel de explicație s-a dat, între altele, cuvintelor *avoine* și *foin*. Primul derivă din lat. *avēna*, celălalt din lat. *fēnum*. Conform legilor fonetice ale limbii franceze comune, aceste substantive trebuiau să sune *aveine* (așa-l și găsim în textele vechi), respectiv *fein* (cf. *plein* < *plēnus*, *pleine* < *plēna* ș.a.). Înlocuirea reflexului „regulat" *ei* prin *oi* este produsul influenței dialectelor din regiunile unde *ē* în condițiile arătate, a devenit *oi*. Printre ele se află și graiurile din Burgundia. Cum această provincie a servit mereu Parisului ca furnizoare de ovăz și fîn, W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* I. p. 104, § 89 crede că datorită acestui fapt numirile specific burgunde ale celor două articole de comerț s-au impus cu vremea în vorbirea pariziană, făcînd să dispară definitiv vechile forme cu *ei*. Gilliéron nu acceptă această explicație, pe care o ridiculizează,[4] și propune alta, în conformitate cu prin-

---

[1] „Pe lîngă limba vorbită, limba literară are la dispoziție o limbă scrisă, plină de tradiții etimologice — legitime sau nelegitime — ceea ce constituie oarecum o altă viață lingvistică, o viață care tolerează foneme [citește «sunete»] proscrise de către fonetica limbii vorbite și dispune, totodată, de un rezervor unde aceasta din urmă se poate regenera și poate dobîndi rezistență la accidentele care o amenință." („La langue littéraire possède, à côte de la langue parlée, une langue écrite pleine de traditions étymologiques — légitimes ou illégitimes — qui constitue en quelque sorte une autre vie linguistique, tolérant des phonèmes proscrits par la phonétique de la langue parlée, en même temps qu'un réservoir où celle-ci peut se régénérer et se prémunir des accidents qui la menacent." *Pathologie et thérapeutique verbales* II, p. 16.) Limba literară este mai conservatoare în ce privește gramatica și fonetica, nu însă și lexicul, care, dimpotrivă, se mișcă mult mai liber, datorită faptului că progresul realizat în toate domeniile culturii materiale și spirituale cere termeni noi pentru obiectele și noțiunile apărute în viața omului ca rezultat logic al acestui progres. Pentru diverse aspecte ale limbii literare, cf., între altele, *Trav* I, p. 15 și urm.

[2] Deja cu multe sute de ani înainte, pe vremea lui Carol cel Mare, deci în primul veac de existență a limbii franceze, a avut loc în Franța o reînviere a culturii și limbii latine, o adevărată Renaștere, căreia i s-ar putea spune prima, ca să se deosebească de cea propriu-zisă, a doua.

[3] V. mai sus, cap. I, p. 70 și urm.

[4] „Ce motiv putea să aibă limba Parisului ca să-și părăsească tradiția fonetică, tradiția «legală» (pentru *foin* și *avoine*, fiindcă Parisul își aducea «fînul» și «ovăzul» din Burgundia!), ea, care în epoca în care ar fi trebuit să aibă loc aceste împrumuturi era conștientă de superioritatea ei și de inferioritatea graiurilor înrudite? Cine-și schimbă haina de sărbătoare pentru cea de lucru, cînd trebuie să se prezinte la curte?" („Quelle raison pouvait avoir la langue de Paris d'abandonner

cipiile geografiei lingvistice, aşa cum le-am prezentat în paginile precedente. Cauza înlocuirii lui *ei* prin *oi* în cuvintele citate, precum şi în *moins*<lat. *mĭnus*, pe care Meyer-Lübke îl lasă neexplicat, este omonimia. Vechiul *aveine* se confunda cu *veine* (*l'aveine, s'aveine*, adică *sa aveine* în locul literarului *son av-*, se pronunţau exact la fel cu *la veine, sa veine*), *fein* cu *fin* şi *meins* cu *main, maint* etc.[1] Modificarea aceasta a avut loc tocmai în timpul cînd pe teritoriul limbii franceze propriu-zise coexistau, la cuvinte de felul celor discutate aici, variante cu *ei* şi cu *oi* (cf. actualele *français, japonais* etc. alături de *danois, suédois* etc., care au toate în partea lor finală sufixul *-ĭscus*, apoi *François* şi *français*, la origine unul şi acelaşi cuvînt). De aceea Gilliéron respinge şi explicaţia de ordin pur fonetic pe care au propus-o alţii, anume că *ei* > *oi* sub influenţa sunetelor labiale (*v, f, m*) dinaintea lui *ei*: asimilarea cu acestea ar fi făcut ca *ei* să devină *oi* (*o* se pronunţă cu participarea buzelor, ca şi consoanele labiale). Dacă ar fi aşa, cum au păstrat pînă astăzi pe vechiul *ei* atîtea cuvinte, la care acest diftong este precedat de labiale?[2] Aşadar, în cazul care ne preocupă aici, limba literară n-a avut nevoie de sprijinul dialectelor, căci a găsit în ea însăşi posibilitatea de a ieşi din încurcătură. Nu urmează însă că Gilliéron tăgăduieşte aportul graiurilor populare în lupta pe care limba literară o duce pentru claritate şi ordine; dimpotrivă, el acordă „patois"-urilor şi din acest punct de vedere atenţia cuvenită. Ceea ce combate creatorul geografiei lingvistice este exagerarea factorului „lucru" în explicarea unor fenomene de felul celor discutate: limba literară primeşte de la dialecte orice element care-i poate folosi în tendinţa ei de a fi cît mai înţeleasă, indife-

sa tradition phonétique, sa tradition légale (pour *foin* et pour *avoine*, parce que Paris tirait son „foin" et son „avoine" de la Bourgogne!), elle, qui, à l'époque où se seraient produits ces emprunts, était consciente de sa supériorité et de l'infériorité des patois congénères? Troquer l'habit pour la blouse quand on va se présenter à la cour?" *L'Abeille*, p. 202-3.) — A. Dauzat, *Histoire de la langue française*, Paris 1930, p. 102, nota 1 spune că explicatia lui Meyer-Lübke nu se bazează pe nici un fapt şi, în acelaşi timp, e neverosimilă. Dimpotrivă, se ştie acum sigur că Parisul se aproviziona cu fîn din regiunile Poissy, Pontoise, l'Isle Adam ş. a., nu din Burgundia. C. B. Lewis, în *RBPhH* IX (1930), p. 801 şi urm., susţine că *oi*, nu *ei*, este regulat, dar n-are dreptate (v. *ZrPh* LVI [1936], p. 188).

[1] Gilliéron nu spune cu care cuvînt ar fi devenit *meins* omonim, dar dă drept exemplu o frază anume construită pentru a arăta ce confuzii ar fi provocat menţinerea lui *ei* în cazurile arătate: *le cheval mange s'aveine et aussi du fein fin, mais meins* (adică: *le cheval mange son avoine et aussi du foin fin, mais moins*).

[2] Leo Jordan, *Altfranzösisches Elementarbuch*, Bielefeld-Leipzig 1923, p. 74-75, reia problema, încercînd să-i dea o soluţie pur fonetică. El crede că în *avoine, foin* şi *moins* s-a înlocuit *ei* prin *oi* din cauza sunetelor labiale precedente. Ştie însă că mai sînt cuvinte la care *ei* s-a păstrat, deşi se găsea exact în aceleaşi condiţii. Acestea sînt *mène* (v. frc. *meinet*) < lat. *minat*, *peine* < *poena* şi *veine* < *vena*. Primul apare adesea în texte vechi franceze sub forma *moine*, deci s-a supus şi el modificării aici în discuţie, iar dacă limba literară a preferat pe *mène*, aceasta din cauza infinitivului *mener* şi a celorlalte forme accentuate pe terminaţie. La fel stau lucrurile cu *peine*, care are varianta *poine*: în acest caz a ajutat, la impunerea lui *ei*, lat. *poena*, căci e vorba de un termen religios (pedepsele aplicate celor care păcătuiesc), şi limba oficială a bisericii catolice a fost totdeauna latina. Cît despre *veine*, care de la început şi pînă astăzi nu cunoaşte variante cu *oi*, Jordan crede că avem a face cu un termen tehnic din limbajul medicilor, deci savant, care, în această calitate, nu se supune legilor fonetice obişnuite. G. Rohlfs, în *Litbl* XLVI (1925), col. 297 şi urm., aprobă, cu oarecare amendări, această explicaţie. Şi W. v. Wartburg, *FEW* I, p. 187, col. 2 pune la îndoială explicaţia lui Gilliéron, pentru motivul că alte limbi romanice şi chiar unele dialecte franţuzeşti au suportat şi suportă încă omonimia (despre valoarea acestui argument vezi ceva mai încolo).

rent dacă cuvintele populare vin ori nu împreună cu obiectele respective. Gilliéron se arată mai degrabă dispus să creadă că motivele „reale" (în legătură cu „lucrurile) nu joacă un rol prea mare în asemenea chestiuni.

Critica teoriilor lui Gilliéron

După ce am făcut cunoştinţă cu principiile geografiei lingvistice, precum şi cu metoda pe care o întrebuinţează Gilliéron în interpretarea *Atlasului*, să vedem cum au primit specialiştii lucrările acestuia. Am spus deja în treacăt că cei mai mulţi lingvişti francezi i-au fost de la început ostili. În fruntea lor stă A. Thomas, care a publicat o severă recenzie despre *Atlas linguistique de la France*, în *JS* 1904, p. 89 şi urm.[1] Vin apoi M. Grammont, *IF* XVI (1904), Anzeiger, p. 12 şi urm. (cf. şi *RLR* XLVIII [1905], p. 377 şi urm.), E. Bourciez, J. Ronjat şi G. Millardet. Acesta din urmă a scris, între altele, o carte întreagă, foarte voluminoasă, *Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et Méthodes*, Montpellier-Paris 1923, care, deşi se ocupă, în general, de metodele aplicate în disciplina noastră, cu privire la toate compartimentele limbii (fonetică, morfologie, sintaxă etc.), se poate spune că urmăreşte drept scop principal combaterea geografiei lingvistice, reprezentată prin Gilliéron şi elevii francezi ai acestuia: O. Bloch, Ch. Bruneau, A. Terracher.[2] Unele aprecieri ale adversarilor lui Gilliéron sînt de o severitate care le face suspecte, mai ales dacă ţinem seamă de faptul că între autorii lor şi creatorul geografiei lingvistice au existat fricţiuni personale. Iată ce scrie, de pildă, M. Grammont, *RLR* XLVIII (1905), p. 377: „Iar dacă

---

[1] Reimprimată de autor în volumul său *Nouveaux essais de philologie française*, Paris 1904, p. 346 şi urm.

[2] Cartea lui Millardet a fost recenzată de S. Puşcariu, *Dacor* III (1923), p. 827 şi urm.; E. Bourciez, *RCHL* XC (1923), p. 145 şi urm.; O. D.[ensusianu], *GS* I (1923-24), p. 150 şi urm.; J. Ronjat, *RLR* LXIII (1925), p. 152 şi urm.; O. J. Tallgren, *NM* XXVI (1925), p. 185 şi urm. ş. a. Cf. şi N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 20 şi urm., apoi articolul, extrem de elogios, pe care-l publică J. Feller în *RBPhH* V (1926), p. 759 şi urm. (sub titlul general de *Quelques aspects récents de la philologie romane en France*, autorul discută mai multe opere, între ele şi pe aceasta). Din partea celor atacaţi a răspuns A. Terracher, *Géographie linguistique, histoire et philologie*, în *BSL* XXIV (1923-24), p. 259 şi urm., la care a replicat Millardet, în *RLR* LXII (1923-24), p. 1 şi urm. (ale extrasului). Această discuţie prezintă un interes deosebit, întrucît, lăsînd la o parte chestiunile personale şi de pură polemică, pe care nu le poate evita, se pare, nici cel mai obiectiv om de ştiinţă, limpezeşte multe lucruri cu privire la geografia lingvistică. Trebuie precizat, ceea ce, de altfel, se va vedea mai încolo, că Millardet a început cu lucrări de geografie lingvistică, aşadar, oarecum, ca discipol al lui Gilliéron. Nu ne surprinde, deci, că paginile cele mai bune ale cărţii sale sînt acelea în care vorbeşte ca adept (sau fost adept) al acestei discipline: combate geografia lingvistică a lui Gilliéron cu a sa proprie, care, în mare măsură, este şi a lui Gilliéron însuşi. Prin concepţia sa despre fonetică, pe care o ridică la înălţimi de neatins, prin apărarea pe care o face comparatismului, aşa cum îl reprezintă E. Bourciez şi W. Meyer-Lübke, ca şi prin alte puncte de vedere, Millardet aparţine mai degrabă la şcoala neogramaticilor. Cred util să redau în rezumat aprecierile, nu numai competente, ci şi foarte obiective, ale lui A. M.[eillet], *BSL* XXIV (1923-24), fasc. 2, p. 80 şi urm., cu privire la cartea aici în discuţie, pe care o caracterizează drept „un fel de pamflet contra pretenţiilor geografiei lingvistice": Millardet face destule observaţii noi, aşadar interesante, dar se lasă stăpînit în prea mare măsură de spiritul polemic; anumite merite ale lui Gilliéron sînt recunoscute, dar cu rezervă; discipolii francezi ai autorului *Atlasului* sînt foarte aspru trataţi; cartea conţine multe lucruri bune, chiar referitor la geografia lingvistică.

l-am făcut pe cititor să vadă (*Indogermanische Forschungen* XVI, Anzeiger, s. 12 ff. [sic!]) ce servicii poate aduce acest atlas [*Atlasul lingvistic al Franței*] și pînă unde merg aceste servicii, am arătat nu mai puțin clar că în ce privește cuvintele și forma cuvintelor totul trebuie considerat a priori ca fals. Nimic nu poate fi acceptat decît în urma unei verificări minuțioase."[1] Sau același învățat, în aceeași revistă, LIV (1911), p. 323: „Cît despre geografia lingvistică, de care se face atîta caz, aceasta nu e o disciplină nouă; ceea ce e nou, este abuzul care se face astăzi de ea."[2] Tot așa G. Millardet, *RLR* LXII (1923-24) spune: „El [Bourciez] s-a ferit, așadar, să accepte fără rezerve teoria brutală a omonimiei și a polisemantismului, care constituie fondul doctrinei domnului Gilliéron și al școlii sale — doctrină a exagerărilor — pe care domnul Bourciez a condamnat-o sever în altă parte [*RCHL* 1923, p. 145 și urm.] și despre care declară, o dată pentru totdeauna, în prefața cărții sale[3] că o cunoaște, dar că nu va ține seamă de ea."[4] La unii dintre criticii amintiți se gîndea, probabil, A. Meillet, cînd, ocupîndu-se de *Pathologie et thérapeutique*

---

[1] „Or, si nous avons fait voir (*Indogermanische Forschungen* XVI, Anzeiger, s. 12 ff. [sic!]) quels services peut rendre cet atlas et quelle est l'étendue de ses services, nous n'avons pas moins nettement montré que pour ce qui est des mots et de la forme des mots tout doit être considéré a priori comme flaux. Rien ne saurait être accepté qu'après une minutieuse vérification." (Subliniat de mine.)

[2] „Quant à la géographie linguistique, dont on fait grand tapage, ce n'est pas une discipline nouvelle; ce qui este nouveau, c'est l'abus qu'on en fait aujourd'hui." (Subliniat de mine.)

[3] În prefața cărții *Eléments de linguistique romane*, ediția a II-a, Paris 1923, p. VIII-IX: „...am lăsat înadins la o parte anumite articole de revistă sau anumite cărți apărute, fie peste hotare, fie la noi, și privitoare mai cu seamă la sintaxă ori la repartiția geografică a cuvintelor: primele, în ciuda unei terminologii noi, nu adaugă mare lucru la rezultatele încă de mult obținute; ultimele mi s-au părut produse ale unei metode confuze și cu totul aventuroase. Le cunosc; am considerat însă inutil să le mai semnalez aici, unde n-am izbutit să menționez nici măcar tot ce ar fi meritat o mențiune." („... j'ai à dessein laissé de côte certains articles de revues ou certains livres parus soit à l'étranger, soit chez nous, et qui concernent notamment la syntaxe ou la répartition géographique des mots: les uns, en dépit d'une terminologie nouvelle, n'ajoutent pas grand'chose aux résultats depuis longtemps acquis; les autres m'ont paru procéder d'une méthode trouble et vraiment trop aventureuse. Je les connais, j'ai jugé inutile de les signaler ici où je ne pouvais même pas mentionner tout ce qui en eût valu la peine." Sublinierile sînt făcute de mine.) Această carte este un excelent manual de lingvistică romanică, pe care nu numai începătorii, ci și specialiștii deja formați pot, ba chiar trebuie, să-l utilizeze în studiile lor. Așa se explică apariția ei în patru ediții (I-a în 1910, a IV-a în 1946 și a V-a, care reproduce întocmai pe a IV-a, în 1956, după moartea autorului), precum și faptul că a fost tradusă în rusește, sub titlul *Основы романского языкознания*, Москва 1952. Ultima ediție franceză și traducerea rusească conțin numeroase adaosuri, făcute respectiv de J. Bourciez și D. E. Mihalči. O bună lucrare, similară atît ca conținut, cît și ca metodă, cu a lui Bourciez, este *Введение в романское языкознание*, Москва, 1952, de M. V. Serghievski.

[4] „Il [Bourciez] s'est donc gardé d'accepter sans réserves la théorie brutale de l'homonymie et du polysémantisme qui fait le fond de la doctrine de M. Gilliéron et de son école, doctrine des exagérations de laquelle M. Bourciez a fait justice ailleurs [*RCHL* 1923, p. 145 și urm.], et dont il déclare une fois pour toutes dans sa préface qu'il la connaît, mais ne s'embarrassera pas."

verbales I și II, în *BSL* XX (1916), p. 65 și urm., credea necesar să le ia apărarea contra lui Gilliéron, care-i acuza de rea-credință. Recunoaște și el unele dintre cusururile acestuia, de care voi vorbi imediat mai jos, dar adaugă, la sfîrșitul discuției (p. 67): „...domnul Gilliéron a făcut ca teoria generală a vocabularului să progreseze într-o măsură importantă." [1] De altfel, Meillet, de la început și tot timpul, a avut față de geografia lingvistică și de lucrările întemeietorului ei atitudinea cea mai obiectivă cu putință.

În celelalte țări, afară de Franța, doctrina lui Gilliéron s-a bucurat de o primire entuziastă sau cel puțin binevoitoare. Rezerve mai serioase a făcut W. Meyer-Lübke, care și-a spus părerea despre unele dintre operele lui Gilliéron în recenziile deja citate (v. aici mai sus, nota de la p. 161), precum și despre principiile geografiei lingvistice, cu diferite prilejuri, de pildă în recenzia broșurii *Sprachgeographie* a lui K. Jaberg, publicată în *GGA* CLXXI (1909), p. 138 și urm.. în articolul *Aufgaben der Wortforschung*, din *GRM* I (1909), p. 634 și urm., în *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ed. III, § 65, p. 80 și urm.[2] Pe Meyer-Lübke l-au urmat unii dintre elevii lui mai în vîrstă, ca E. Herzog, *Litbl* XXXII (1911), col. 234 și urm. (unde recenzează pe K. Jaberg, *Sprachgeographie*, dar se ocupă, în general, de geografia lingvistică și de Gilliéron, apărînd legile fonetice și trimițînd la lucrarea sa *Streitfragen der romanischen Philologie*, Halle a.S. 1904), K. v. Ettmayer, *ZrPh* XXXV (1911), p. 250 și urm. (despre același studiu al lui Jaberg) ș. a. Acesta din urmă reprezintă un punct de vedere pe care-l putem socoti ca aparținînd întregii școli a lui Meyer-Lübke, și anume punctul de vedere istorist, cu respectarea legilor fonetice. Iată ce scrie, *loc. cit.*, p. 255: „În lingvistică există, după părerea mea, o singură atitudine care evită greșelile în această direcție, și aceasta este atitudinea strict istorică." [3] De asemenea protestează, ca și Herzog, *loc. cit.*, împotriva afirmației pe care o fac partizanii geografiei lingvistice, că legile fonetice sînt niște ficțiuni. Iar Meyer-Lübke însuși, *ASnSpr* CL (1926), p. 82 (în concluzia articolului relativ la cartea lui G. Rohlfs, *Griechen und Romanen in Unteritalien*, Genève 1924), spune, pe scurt, următoarele: Geografia lingvistică, deși aduce mari servicii, nu izbutește totdeauna să explice fenomenele lingvistice. Așa s-a întîmplat, în cazul de față, lui Rohlfs, care a cercetat lexicul dialectelor italienești de sud numai orizontal (adică geografic), nu și vertical (sau istoric). Tot fonetica, cea mult hulită, ne scapă de greutăți în asemenea împrejurări.

---

[1] „... M. Gilliéron a fait progresser d'une manière importante la théorie générale du vocabulaire."

[2] Două pagini consacrate geografiei lingvistice într-o lucrare de aproape 300 de pagini care are drept obiect tocmai probleme teoretice însemnează ele înseși că autorul nu acordă nici pe departe atenția cuvenită unei metode așa de importante. Imputarea aceasta i-a adus-o lui Meyer-Lübke, încă de acum 50 de ani, J. Jud, în recenzia ediției a II-a a cărții citate (v. *ASnSpr* CXXIV [1910], p. 383 și urm.). M.-Lübke s-a mai ocupat de geografia lingvistică în *Litbl* XXIII (1902), col. 219 și urm. (recenzează, foarte favorabil, prima fasciculă din *Atlas linguistique de la France*), *ZrPh* XXXIII (1909), p. 431 și urm. (în legătură cu studiul lui J. Jud despre frc. *aune*, v. mai departe), *RLiR* I (1925), p. 22 și urm. ș. a.

[3] „In der Sprachwissenschaft gibt es meines Erachtens nur einen Standpunkt, der von einem Fehldenken bewahrt, es ist der des strengen Historikers."

Să trecem acum la criticile mai importante care s-au adus geografiei lingvistice. În primul rînd, s-a pus la îndoială exactitatea materialului depozitat în *Atlasul lingvistic al Franței*. Diferiți recenzenți au comparat informațiile din această operă cu ceea ce știau ei despre diversele graiuri populare din Franța și, constatînd multe nepotriviri, au tras concluzia că răspunsurile date de oamenii cu care a stat de vorbă Edmont sînt false sau fals redate. Chiar dacă aceste nepotriviri ar fi cu mult mai numeroase și mai mari, tot n-am avea dreptul să afirmăm că faptele de limbă respective nu corespund realității. Nu trebuie să uităm că un atlas lingvistic, alcătuit în modul arătat mai sus, înregistrează vorbirea populară din diverse localități așa cum o reprezintă anumiți indivizi (cei aleși ca subiecte) și în condiții determinate.[1] Dacă condițiile se schimbă, adică intervin alte subiecte, sau, în ipoteza că subiectele sînt aceleași, situația întreagă devine alta, este imposibil ca răspunsurile obținute (la aceleași întrebări, firește) să nu varieze într-o anumită măsură. Se știe doar că în vorbirea unui singur individ pronunțarea, adesea chiar formele gramaticale și lexicul, suferă modificări provocate de împrejurările exterioare și, mai ales, de starea lui sufletească. Cu atît mai mult intervin astfel de schimbări atunci cînd cercetările noastre au loc în altă epocă și se bazează pe interogarea altor indivizi. Și dacă, prin absurd, am admite că, din mai multe anchete asupra graiului aceleiași localități, una singură conține rezultate conforme cu realitatea, cum putem hotărî care este aceasta? Cu ce drept cred adversarii lui Gilliéron că ei au perceput și au notat mai exact decît Edmont vorbirea populară dintr-un sat oarecare? Poate pentru că acesta nu avea cultură filologică, iar ei sînt specialiști? Argumentul este neserios, ba chiar se întoarce împotriva lor. Căci pentru anchete cu ajutorul chestionarului nu se cer decît o ureche fină și deprinderea de a transcrie exact răspunsurile. Edmont poseda în gradul cel mai înalt ambele calități și, în plus, știa, cu siguranță, să se apropie de țărani destul de ușor, grație tocmai faptului că venea dintr-un mediu social modest. Dar se pot invoca și argumente de fapt, nu numai logice, în favoarea *Atlasului lingvistic al Franței*. Precum vom vedea mai încolo, un număr de elevi ai lui Gilliéron (O. Bloch, Ch. Bruneau ș.a.) au repetat experiența maestrului în ținuturi mai puțin întinse, au studiat, adică, în același fel graiurile populare ale unor anumite regiuni din Franța. Fiind vorba de suprafețe reduse, rețeaua punctelor cercetate era cu mult mai deasă decît în atlasul general. Ei bine, toți au constatat că, afară de puține și neînsemnate cazuri, rezultatele obținute de ei confirmă pe ale lui Edmont. Mai mult decît atît. Cele cîteva localități anchetate de acesta pot fi socotite ca reprezentante autentice ale vorbirii populare de pe întregul teritoriu respectiv: limba lor rezumă oarecum graiurile tuturor localităților din aceeași regiune, pe care Edmont nu le-a vizitat, fiindcă a trebuit să cutreiere

[1] Adică în termeni saussurieni (v. mai departe, p. 286), atlasele lingvistice înregistrează așa-numita „parole", nu „langue". Cf. afirmația lui K. Jaberg și J. Jud, autorii *Atlasului lingvistic și etnografic al Italiei și al Elveției meridionale*: „Noi reproducem vorbirea, nu limba." („Wir geben Sprechen wieder, nicht Sprache.") Vezi *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*, Halle a. S. 1928, p. 214; afirmația se repetă la p. 241: „Obiectul lui [al *Atlasului*] nu este limba, ci vorbirea." („Sein Gegenstand ist nicht die Sprache, sondern das Sprechen.")

Franța întreagă, dar le-au vizitat lingviștii amintiți mai sus, a căror anchetă a îmbrățișat o regiune bine determinată și cu o suprafață relativ mică.

Cît despre criticile care s-au adus studiilor publicate de Gilliéron pe baza materialului din *Atlas linguistique de la France*, ele sînt mai numeroase și la fel de aspre. I s-a reproșat, de pildă, că face prea des apel la omonimie pentru a explica dispariția sau modificarea cuvintelor. Este adevărat că în lucrările creatorului geografiei lingvistice și ale unor adepți ai lui omonimia ne întîmpină la tot pasul și, mai ales, în cazuri neașteptate, care pot părea curioase multora dintre noi. Dar discuția trebuie, cred, să se facă nu cu privire la numărul omonimelor dintr-o limbă dată, ci în jurul principiului însuși: se încumetă a tăgădui cineva că un cuvînt poate fi înlocuit sau supus la tot felul de prefaceri, din cauză că sună identic cu altul? Dacă acest fapt este recunoscut de toată lumea, amănuntul privitor la cantitatea omonimiilor rămîne fără importanță. Și aici însă trebuie să nu pierdem din vedere un lucru. O dată ce limba, prin subiectele vorbitoare, a căpătat conștiința că omonimia este jenantă, întrucît dă naștere la confuzii, și poate fi evitată prin diverse mijloace, chestiunea limitei pînă la care este posibilă acțiunea acestui fenomen nu se mai pune: limba nu procedează ca specialiștii și nici nu apreciază faptele lingvistice la fel cu aceștia. Afară de asta, cei care se ridică împotriva „abuzului“ de omonomie nu propun totdeauna alte explicații, sau, cînd fac aceasta, nu izbutesc să convingă. Atunci de ce vor să creadă că ei au mai multă dreptate decît Gilliéron? Dintre două impresii, una a creatorului geografiei lingvistice și cealaltă a unui lingvist, care, oricît de bine ar cunoaște *Atlasul* și graiurile populare din Franța, nu se poate totuși compara cu Gilliéron, de ce n-am accepta-o pe a acestuia, mai ales că în sprijinul ei vin argumente pur geografice, cum am arătat în cîteva dintre cazurile citate mai sus? Am insistat cu alt prilej asupra unei calități, într-adevăr excepționale, a lui Gilliéron: putința de a se introduce, cu ajutorul unui simț lingvistic foarte subtil, pe care i l-au recunoscut toți, în ceea ce se poate numi viața limbii, laboratorul vorbirii omenești, și de a observa lucruri care pentru ceilalți lingviști sînt mai mult ori mai puțin inaccesibile. Nu pare atunci probabil că, măcar în unele cazuri, așa-zisul abuz de omonimie al lui Gilliéron este de fapt o incapacitate a adversarilor lui de a vedea realitatea cu adevărat vie a limbii?

Dar obiecțiile contra omonimiei nu se opresc aici. Dacă unii găsesc că Gilliéron recurge prea des la această explicație, alții, printre care mulți fac parte și din prima categorie, îl combat cu argumentul că atît în franceză, cît și în alte limbi, continuă să existe numeroase omonime. Trebuie remarcat, în treacăt, că această obiecție vine în contradicție cu cea amintită mai sus, chiar cînd nu este vorba de unul și același adversar. În ciuda aspectului aparent glumeț, răspunsul dat de Gilliéron mi se pare foarte întemeiat: „Cu sutele se numără cazurile de înlocuire a cuvintelor «indezirabile» datorită pletorei semantice, și tot cu sutele, acelea care au drept cauză coliziunea omonimică. Această din urmă categorie de înlocuiri este în genere negată, iar negarea ei se întemeiază pe constatarea că omonimia este frecventă în limbă. Ciudat raționament: catastrofa n-a avut loc, pentru că au rămas

m u l ţ i s u p r a v i e ţ u i t o r i ! [1]" Este foarte adevărat că numeroase omonime există pînă astăzi, fără ca limba să se simtă prea jenată şi să încerce, deci, a le înlătura. Dacă am admite acest argument, ar însemna să admitem, implicit, că limba franceză — de ea se ocupă doar Gilliéron — a ajuns la un punct mort cu evoluţia ei, a încetat de a mai trăi, cel puţin sub acest raport. Căci cine poate susţine că cel puţin o parte din omonimele actuale nu vor dispărea cu timpul şi că în clipa de faţă nu se dă cumva lupta tocmai pentru suprimarea unora dintre ele? Faptul că noi n-avem posibilitatea să observăm un fenomen lingvistic în timpul devenirii lui, ci numai după ce el s-a produs, ne dă dreptul să afirmăm că acel fenomen n-are loc sau nu va mai avea loc niciodată? Afară de aceasta, limba întîmpină tot felul de greutăţi în lupta ei pentru claritate. Adesea aceste greutăţi sînt de neînvins, pentru moment sau pentru vreme mai îndelungată. Am văzut mai sus că nu-i rar cazul cînd un cuvînt, modificat cu scopul de a se evita omonimia, nu se poate menţine sub noua lui înfăţişare şi ajunge iarăşi să se confunde cu unul sau altul dintre cuvintele limbii respective. Iată o cauză, foarte puternică, de menţinere a numeroase omonime. Pentru ca obiecţia să fie într-adevăr serioasă, ar trebui să se studieze amănunţit fiecare serie de omonime în parte, conform postulatului, enunţat de Gilliéron, că fiecare cuvînt are istoria lui; numai aşa s-ar putea afla cauza persistenţei lor.

Cei care invocau împotriva omonimiei situaţia din alte limbi comiteau încă o greşeală. Dacă admitem că fiecare cuvînt trebuie examinat aparte, cu atît mai vîrtos este aplicabil acest principiu, cînd ne ocupăm de mai multe limbi. În 1925, data ultimei lucrări a lui Gilliéron, existau un singur atlas complet (acela al Franţei) şi două atlase parţiale (al Corsicii [2] şi al Cataloniei) [3]. Cum se puteau întreprinde, cu toată seriozitatea, studii de geografie lingvistică comparată pe baza unor atlase aflate în situaţii atît de diferite unul de altul? Iar pentru celelalte limbi romanice, afară de aceste trei, ar fi trebuit să se recurgă la texte şi glosare. Este recomandabil din punct de vedere metodologic să se compare material depozitat în atlase cu cel existent în altfel de izvoare şi cules după alte criterii? Am văzut doar, şi toată lumea recunoaşte într-o anumită măsură, că una dintre noutăţile aduse de geografia lingvistică constă tocmai în faptul că imaginea pe care ne-o dă ea despre limbă diferă fundamental de aceea din texte şi dicţionare. Să presupunem însă că am avea atlase pentru toate limbile romanice şi că, prin urmare, o comparaţie între ele, pe temeiul aceloraşi criterii, ar fi posibilă. Faptul că italiana, spaniola etc. posedă mai puţine omonime decît franceza poate fi invocat contra principiului însuşi? Sînt toate idiomele omeneşti egal de sensibile la omo-

---

[1] „C'est par centaines que se chiffrent les substitutions à des mots „indésirables" pour cause de pléthore sémantique, par centaines même celles qui ont pour cause la collision homonymique. Cette dernière catégorie de substitutions est généralement niée, et cette négation repose sur la constatation que l'homonymie est fréquente dans la langue. S i n g u l i e r r a i s o n n e m e n t : l a c a t a s t r o p h e n ' a p a s e u l i e u , p a r c e q u ' i l y a e u d e n o m b r e u x r e s c a p é s !" (*L'Abeille*, p. 263. Subliniat de mine.)

[2] E vorba de *Atlas linguistique de la Corse* par J. Gilliéron et E. Edmont (v. mai departe, p. 255).

[3] Atlasul dacoromînesc al lui Weigand, dat fiind conţinutul lui (strict fonetic), nu poate fi luat în consideraţie pentru discuţia de faţă.

nimie? Nu depinde această sensibilitate, cel puțin în parte, de psihologia popoarelor respective și mai ales de structura limbilor vorbite de ele?

Și cu aceasta ajungem la partea cea mai importantă a discuției despre omonimie. Limba franceză se găsește într-o situație specială, care o deosebește de toate celelalte. Gilliéron însuși, apoi unii dintre discipolii săi au insistat asupra unei calități a „spiritului" francez: c l a r i t a t e a. După părerea lor, la nici un alt popor nu s-ar observa această trăsătură psihică într-un grad atît de dezvoltat ca la francezi. Am văzut însă că evitarea omonimiei se datorește tocmai nevoii pe care o simte limba de a fi clară, de a corespunde menirii ei esențiale: înțelegerea între oameni. Nu îndrăznesc să contest existența trăsăturii psihice aici în discuție, cu rezerva, însă, că ea nu poate fi atribuită numai francezilor, cu excluderea altor popoare. În cazul de față cred totuși că tendința către claritate are o importanță relativă. Vreau să spun că ea ne poate explica numai modificarea sau dispariția omonimelor din limba franceză literară. Se știe ce rol mare au jucat, tocmai în epoca de fixare a normelor ei, gramaticii, saloanele și Academia Franceză, care nu urmăreau numai purificarea (în toate sensurile) și reglementarea vorbirii culte, ci se preocupau și de numeroase alte probleme lingvistice, pe care le rezolvau exclusiv cu ajutorul rațiunii. Printre acestea a fost desigur și omonimia, care mai ales în conversația „distinsă" trebuia cu orice preț evitată. Graiurile populare însă n-au fost supuse canoanelor gramaticale și sociale. Ele s-au dezvoltat în deplină libertate, măcar o bună bucată de vreme, astfel că conștiința (în sensul de voință) a vorbitorilor a intervenit prea puțin în evoluția lor. Iar sensibilitatea pentru omonimie și, în special, încercarea de a o înlătura sînt un produs al conștiinței propriu-zise.

În altă parte cred eu că trebuie căutată cauza pentru care limba franceză pare a fi mai bogată în omonimii și, deci, mai refractară față de ele.[1] Fonetica istorică a limbilor romanice ne arată de la prima aruncătură de ochi că cele mai multe și mai profunde modificări suferite de sunetele latinești au avut loc în franceză.[2] Să ne amintim, de pildă, că majoritatea ocluzivelor surde și a celor sonore (*t*, *d*, *c*, *g*) s-au confundat și după aceea au dispărut fără urmă, cînd se găseau între vocale, că *p* și *b* au dat naștere, în condiții fonetice identice, la același sunet (*v*), că atît *o* deschis, cît și *o* închis au devenit (în silabă deschisă accentuată) *ö*, că vocalele finale s-au redus la *e* (mut astăzi), că accentuarea pe ultima silabă (din punct de vedere istoric, penultima, la cuvintele moștenite) s-a generalizat etc. Așa se face că franceza este, dintre toate limbile neolatine, cea mai avansată sub raportul evoluției fonetice. Și această situație este, desigur, foarte veche, căci altfel nu s-ar atribui teritoriului galoromanic cele mai multe dintre inovațiile epocii romanice comune: Galia se prezintă ca un focar revoluționar, din care radiază spre celelalte provincii ale fostului imperiu roman numeroase modificări lingvistice. Astfel stînd lucrurile, se înțelege de ce în limba franceză s-au produs mai multe omo-

---

[1] Alf Lombard, *Litbl* LXVI (1944), col. 29 spune că franceza „pare a se împăca mai bine decît celelalte limbi romanice cu omonimia." Această afirmație, surprinzătoare pentru mine, trebuie înțeleasă, cred, în sensul că franceza este mai expusă la omonimie și de aceea cunoaște acest fenomen într-o măsură mai mare decît celelalte continuatoare ale limbii latine.

[2] Cf. și observația lui E. Gamillscheg, *Die Sprachgeographie*..., Bielefeld-Leipzig 1928, p. 42.

nimii (şi de ce, prin urmare, a recurs Gilliéron atît de des la omonimie pentru a explica anumite fenomene). În toate fazele de dezvoltare ale acestei limbi omonimia a avut o importanţă mare, dar rolul ei a crescut, cu siguranţă, de pe la sfîrşitul epocii vechi franceze propriu-zise (a doua jumătate a veacului al XIII-lea) înainte, cînd consoanele finale slăbesc treptat pînă la dispariţia lor totală (*s* dispare chiar în mijlocul cuvîntului). Dacă s-ar studia, aşa cum cere undeva Gilliéron, şi limba veche din punctul de vedere al omonimiei, s-ar constata, cred, că sensibilitatea francezilor faţă de acest fenomen a devenit mai mare de pe la 1300 încoace. Şi atunci, tendinţa spre claritate apare în altă lumină: nu tăgăduiesc că ea aparţine oarecum organic psihologiei omeneşti în general, deci şi celei franceze, dar am impresia că în domeniul limbii, şi cu privire specială la omonimie, această tendinţă a fost pusă în funcţiune cu o mare vigoare de cauzele pur lingvistice indicate mai sus. În ce alt idiom romanic, afară de franceză, s-au putut confunda, de pildă, lat. *mŭlgĕre* „a mulge“ (trecut la conjugarea a III-a) şi *molĕre* „a măcina“, dînd ambele *moudre* (prin faza intermediară *moldre*), pentru ca apoi primul să dispară şi să fie înlocuit prin *traire* („a trage“), *tirer*, *ajuster* ş. a.? Sau *augustus* > *août*, *aut* > *ou* şi *ubi* > *où?*

Celelalte limbi romanice au mai fost folosite ca argument contra lui Gilliéron şi în alt scop. I s-a imputat anume l u a r e a î n c o n s i d e r a ţ i e n u m a i a f r a n c e z e i şi neglijarea totală a italienei, spaniolei etc. Obiecţia ar fi întemeiată numai în ipoteza că am vrea să tragem din rezultatele geografiei lingvistice, obţinute cu ajutorul *Atlasului Franţei*, concluzii de ordin general romanic. În acest caz, principiile ei n-ar putea fi aplicate şi la alte teritorii lingvistice afară de Franţa, sau, mai exact spus, valoarea şi forţa lor de convingere s-ar reduce simţitor. După cît ştiu, Gilliéron n-avea ambiţia să-şi impună doctrina dincolo de limitele *Atlasului:* în nici una dintre lucrările sale nu-mi amintesc să fi găsit vreo afirmaţie care să poată fi interpretată astfel. Dimpotrivă, el ţinea să declare, ori de cîte ori i se prezenta prilejul, că domeniul său de activitate este dialectologia g a l o r o m a n i c ă, şi de aceea nu-l interesează celelalte limbi şi dialecte neolatine. „În ultimele mele studii m-am abţinut — cred — cu grijă să abordez orice problemă a cărei soluţionare să fi fost condiţionată de existenţa ei dincolo de limitele teritoriului cuprins în Atlasul lingvistic al Franţei — simplă schiţă a unei opere care mai rămîne de făcut; am eliminat orice problemă a cărei soluţionare ar cere cunoaşterea personală a altor limbi romanice afară de franceză. În felul acesta, cred că am izbutit să mă pun la adăpost de greşeli inevitabile care ar decurge dintr-o documentare foarte incompletă asupra diverselor graiuri romanice necunoscute mie.“ [1] Unii critici ar putea spune că prin această declaraţie categorică Gilliéron n-a făcut altceva decît să eludeze obligaţia de a studia, în anumite cazuri, şi fapte de limbă din alte regiuni

---

[1] „Dans mes dernières études, je crois m'être soigneusement abstenu d'aborder tout problème dont la solution aurait pu être conditionnée par son existence au-delà du territoire que comprend l'Atlas linguistique de la France — lequel n'est qu'une ébauche d'un travail restant à faire — j'ai écarté tout problème dont la solution exigerait la connaissance personnelle d'autres langues romanes que le français. Je crois ainsi m'être préservé des erreurs inévitables qui découleraient d'une documentation très incomplète sur les parlers romans qui me sont inconnus.“ (*Pathologie et thérapeutique verbales* III, p. 27.)

ale Romaniei. Căci este sigur că cel puțin unele probleme sînt comune mai multor limbi romanice, astfel că și soluția lor trebuie să fie comună. Era însă posibil un asemenea procedeu? Am arătat doar că numai pentru Galia exista un atlas lingvistic vrednic de acest nume. Pentru celelalte teritorii de limbă romanică ar fi fost nevoie să se recurgă la mijloacele de documentare obișnuite, ceea ce nu este însă admisibil din punctul de vedere al metodei. Dar în cuvintele lui Gilliéron reproduse mai sus eu văd și o imputare la adresa unor romaniști care cred că au dreptul să publice lucrări asupra unor limbi mai mult sau mai puțin aproximativ cunoscute. Nu-i necesar să citez aici nume de autori celebri, despre cărțile cărora specialiștii, unii dintre ei autohtoni, au afirmat și dovedit negru pe alb că sînt pline de greșeli, adesea elementare. Am convingerea că Gilliéron poseda unele limbi romanice mai bine decît atîți alți învățați, care nu se sfiesc totuși să discute chestiuni dintre cele mai dificile cu privire la ele. Dar el înțelegea să stăpînească domeniul pe care ar fi trebuit să-l cerceteze întocmai cum stăpînea limba sa maternă. De asemenea simțea nevoia să cunoască graiurile populare dintr-o fostă provincie romană la fel de temeinic ca și pe acelea din Franța. Numai așa credea el că se pot spune lucruri serioase și adînci, care să merite a fi luate în seamă și, eventual, aplicate la studiul altor limbi. Cine a citit măcar o carte de-a lui Gilliéron știe ce însemnează la el cunoașterea materialului prelucrat: nu-i vorba numai de cunoașterea propriu-zisă, intelectuală, ci și de înțelegerea aceea aproape instinctivă, la baza căreia stă simțul înnăscut pentru limbă, pe care, în mod normal, n-o poate avea cineva decît în cazul graiului său matern, și încă...

Tot așa i s-a imputat lui Gilliéron că nu ia totdeauna în considerație *stările de lucruri din secolele trecute*. Și aici mărturisește el însuși că fazele anterioare ale graiurilor populare nu aparțin domeniului său de activitate. „Studiul acestei chestiuni [este vorba de alternarea lui *we*[1] cu *e*] *trebuie să se întemeieze, în primul rînd, pe o explorare de texte și, de aceea, nu intră în preocupările noastre*. Dar faptul în discuție, natura lui fluctuantă, limitele cronologice în care a avut loc fluctuația — toate acestea sînt lucruri sigure, și tocmai ele constituie punctele care interesează istoria denumirilor albinei."[2] De astă dată critica pare îndreptățită, dar nu pentru motivul arătat de unii adversari, care au acuzat pe creatorul geografiei lingvistice că-i lipsește simțul istoric. Căci trebuie precizat că atît această imputare, cît și cea deja discutată provin de la reprezentanții extremiști ai punctului de vedere comparatist și istorist, care-și închipuie că o limbă nu poate fi cercetată decît împreună cu limbile „surori" și pornind de la origine, adică de la limba de bază. În ce privește metoda comparativă, Gilliéron o aplică în toate lucrările sale, numai că altfel decît se face de obicei. Adversarii îi cer să studieze limba și dialectele din Franța în comparație cu idiomele din celelalte teritorii romanice, pe

---

[1] Semnul *w* reprezintă un *u* consonantic.

[2] „L'étude de cette question *doit reposer avant tout sur une exploration des textes et, pour cette raison, n'est pas de notre ressort*. Mais le fait qui constitue la question, sa nature de flottement, la marge chronologique dans laquelle s'est mû le flottement sont certains, et ce sont là précisément les points qui intéressent l'histoire des mots désignant l'abeille." (*L'Abeille*, p. 196. Subliniat de mine.)

cînd el cercetează graiurile populare galoromanice comparîndu-le unele cu altele și totodată cu limba literară, sau, mai precis, arătînd legăturile dintre ele (cum influențează un dialect asupra altora, cum toate suferă influența limbii scrise, cum aceasta primește elemente dialectale etc.). Și este evident că Gilliéron are dreptate să procedeze astfel, dacă nu trecem cu vederea unul dintre rezultatele cele mai importante ale geografiei lingvistice, acela că nici un grai popular galoromanic actual nu se leagă d i r e c t de limba latină, din care se susține obișnuit că derivă. Și atunci, are rost să compari aceste dialecte cu alte dialecte romanice, care s-au modificat, probabil, și ele în decursul vremii așa de profund, încît au pierdut legătura imediată cu limba de origine? Tot nelogică ar fi o astfel de comparație și în cazul cînd am admite că în celelalte teritorii romanice dialectele au fost mai puțin influențate de limba literară și, deci, păstrează încă numeroase particularități, pe care le-am putea considera drept continuatoare ale fenomenelor respective din latina populară.

Argumentul acesta nu se poate aduce însă și împotriva obiecției că Gilliéron exclude aproape principial comparația stărilor lingvistice de astăzi cu cele din epocile trecute. Este drept că metoda inaugurată de dînsul are ca obiect propriu-zis cercetarea graiurilor populare a c t u a l e, și cu siguranță la aceasta s-a gîndit el, cînd a făcut afirmația reprodusă mai sus. Dar geografia lingvistică nu se mărginește la studiul descriptiv, de suprafață, al dialectelor, ci, după cum am văzut, se transformă în geologie lingvistică, urmărește, adică, servindu-se de materialul cartografic, și păturile lingvistice care se găsesc dedesubtul celei de la suprafață. Această adîncire a terenului înseamnează răscolirea unor stări de lucruri din ce în ce mai vechi, este identică, deci, cu munca lingvistului care, studiind istoric o limbă anumită, urmărește în trecut toate fazele unui sunet, ale unei forme, ale unei construcții sintactice etc. Pentru ca imaginea straturilor lingvistice inferioare, pe care Gilliéron o reconstituie aproape numai cu ajutorul *Atlasului*, să corespundă și mai bine realității, este însă nu numai recomandabilă, ci chiar necesară, cunoașterea epocilor lingvistice anterioare, pe bază, bineînțeles, de texte, căci altfel nu-i posibil. În chipul acesta s-ar putea preciza adesea, dacă nu chiar totdeauna, cărei perioade din evoluția limbii franceze îi corespunde cutare sau cutare pătură lingvistică consemnată în hărțile respective. O legătură strînsă între geografia lingvistică și istoria limbii ar folosi negreșit ambelor discipline.[1] Vom vedea mai încolo la ce rezultate frumoase a ajuns, procedînd astfel, J. Jud.

Dintre celelalte critici care s-au adus lui Gilliéron voi aminti încă două. Autorul lor este L. Spitzer, care a publicat el însuși lucrări de geografie lingvistică (v. mai departe) și a fost un mare admirator al creatorului acesteia. Potrivit concepției sale stilistice despre vorbirea omenească — am arătat acest lucru în cap. II, p. 139 și urm. — Spitzer acuză

[1] La primul Congres internațional al lingviștilor, ținut în aprilie 1928 la Haga, s-a discutat, între altele, și problema aceasta, cum rezultă din titlul următoarelor două articole pe care le-a publicat G. Neckel în *Actes du premier Congrès international de Linguistes à La Haye du 10-15 avril 1928*, Leiden 1930: *Dialektgeographie und Sprachgeschichte müssen enger zusammenwirken als bisher* și *Sprachgeschichte „historische Lautgeographie"*: să se studieze sunetele limbilor vechi din punct de vedere istoric și geografic, căci este sigur că au existat și altă dată arii lingvistice.

pe Gilliéron că, atunci cînd ia în considerație evoluția limbii, n e g l i j e a z ă f a c t o r u l c r e a t o r, care-i totdeauna de natură individuală. În *AR* VIII (1924), p. 383[1], Spitzer discută următorul caz. Dialectul bearnez (din sud-vestul Franței) a pierdut subst. lat. *gallus* „cocoș", din cauză că legile fonetice au făcut ca acest cuvînt să se confunde cu *gat* „pisică". În locul lui *gat* < *gallus* se întrebuințează formele corespunzătoare literarelor *faisan* „fazan" și *vicaire* „vicar". Gilliéron constata acest lucru și-l explica, firește, cu ajutorul omonimiei: nevoia limbii de a fi clară, de a servi scopului pentru care a fost creată (înțelegerea oamenilor între dînșii), a înlăturat confuzia dintre două noțiuni așa de curente și aparținînd la același domeniu de activitate (e vorba de animale domestice). Dar c u m le-a venit bearnezilor în minte să spună cocoșului „fazan" și „vicar", această întrebare Gilliéron nu și-o pune. Este sigur că, înainte de a se produce confuzia celor două numiri, s-au întrebuințat cînd și cînd, în glumă, termenii „fazan" și „vicar" pentru „cocoș", iar în momentul cînd a simțit trebuința de a evita o neînțelegere, limba a recurs la ei, fixîndu-i pentru multă vreme ca nume obișnuite ale acestei păsări domestice, fără nici o urmă de ironie în ele. În rezumat, Spitzer cere să distingem în limbă momentul creator, produs al fantaziei, de momentul „fixator"[2], produs al necesității. Același lingvist face (*loc. cit.*, p. 350) r e z e r v e a s u p r a t e o r i e i l u i G i l l i é r o n d e s p r e „p a t o l o g i a v e r b a l ă", c a u z a t ă d e p o l i s e m i e. Nu totdeauna un cuvînt se îmbolnăvește din pricina prea multelor sensuri pe care le are și, deci, nu totdeauna un astfel de cuvînt e condamnat să piară. Spitzer citează ca exemplu verbul *facere*, care, deși are nenumărate sensuri în diferite limbi romanice, a ajuns să fie întrebuințat în anumite împrejurări pentru *dicere*, care nu-i nici pe departe atît de bogat în sensuri ca *facere*. Este necesară, așadar, o revizuire sau, cel puțin, o limitare a rolului așa-zisei patologii verbale[3].

---

[1] Cf. și *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 368, unde Spitzer repetă obiecția că Gilliéron are despre limbă o concepție e c o n o m i c ă: vede în ea numai mijlocul de a satisface o nevoie (aceea de a ne comunica gîndurile), și atîta tot.

[2] Această terminologie Spitzer a împrumutat-o de la H. Sperber (v. cap. I, p. 83); ea amintește foarte bine de ceea ce Vossler numea „limba ca creație" și „limba ca evoluție" (v. cap. II, p. 92 și urm.).

[3] Unor lingviști nu le-a plăcut nici termenul însuși, care, de altfel, se găsește foarte la locul lui în doctrina gilliéroniană. Am văzut că pentru creatorul geografiei lingvistice alunecarea sunetului, cu toate urmările ei, apoi omonimia, polisemia etc. sînt cauze de „îmbolnăvire" a cuvintelor: datorită acestor fenomene, materialul lingvistic este supus unei distrugeri încete, dar sigure, foarte asemănătoare cu acțiunea pe care o exercită bolile asupra corpului omenesc. Și aici avem una dintre ideile cele mai fecunde ale lui Gilliéron: alături de cuvintele vii, pe care le studiază toți lingviștii, el se ocupă și de cele moarte sau muribunde. În chipul acesta, el face cu adevărat b i o l o g i a l i m b i i, căci ne înfățișează întreaga ei evoluție: viața propriu-zisă presupune și moarte. Totodată, cercetînd și cuvintele care pier cu vremea, Gilliéron descoperă cauzele pieirii lor. De aceea imaginea limbajului, așa cum ni-l prezintă creatorul geografiei lingvistice, ni se pare completă, ca un tablou căruia nu-i lipsește nici cel mai neînsemnat amănunt. Este interesant răspunsul său la acuzația că prea seamănă cu un medic în fața bolnavului: „Mi s-a reproșat (în legătură cu broșura mea *Pathologie et thérapeutique verbales*) că aș conduce pe tinerii lingviști într-un salon de spital. Cine zice moarte, zice boală; cine zice transformare, zice tămăduire; cine zice viață, zice necesitate de a trăi! Unde ar fi trebuit, deci, să-i duc? La un bal mascat, unde cuvintele dănțuie în vîrtejuri și unde, la fiecare intrare și ieșire, maeștrii de dans înregistrează diverse nume fără nici o

Oricîte şi oricare ar fi criticile aduse doctrinei lui Gilliéron, este incontestabil că geografia lingvistică a exercitat o influenţă adîncă şi binefăcătoare asupra studiilor, ca şi asupra concepţiei noastre despre limbă. Postulatul neogramaticilor de acum 80 de ani, de a se cerceta în primul rînd limbajul viu al oamenilor, de-abia prin Gilliéron s-a realizat în măsura în care era necesar pentru ca ideile noastre cu privire

---

formalitate de anchetă în ce priveşte cauzele plecării şi ale venirii lor — de altfel, nici în ce priveşte cauzele care îi fac pe primii participanţi să-şi schimbe măştile?" („On m'a reproché [à propos de ma brochure *Pathologie et thérapeutique verbales*] de conduire de jeunes linguistes dans une salle d'hôpital. Qui dit mort, dit maladie; qui dit transformation, dit guérison; qui dit vie, dit nécessité de vivre! Où devais-je donc les conduire? Au bal masqué, où tourbillonnent les mots, et où des maîtres de danse, à chaque entrée et à chaque départ, enregistrent des noms sans autre formalité d'enquête sur les causes de départ et d'arrivée, pas plus d'ailleurs que sur celles qui font changer de masque aux premiers participants?" *Pathologie et thérapeutique verbales* III, p. 34.) Trebuie arătat aici că termenul „patologie" se întîlneşte deja la E. Littré, autorul cunoscutului *Dictionnaire de la langue française* (4 vol. + 1 supliment): A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris 1928, p. X, nota citează articolul *Pathologie du langage* al lui Littré, iar la p. 158 îşi însuşeşte expresia, dînd ca exemplu de „îmbolnăvire" restrîngerea înţelesului la un număr de cuvinte franţuzeşti. Dacă nu uităm că Littré a fost medic şi numai după aceea a devenit lingvist, întrebuinţarea unui limbaj medical nu trebuie de loc să ne surprindă în cazul lui. De asemenea întîlnim acest termen la G. I. Ascoli, *Corsi di glottologia*, Torino 1870, p. 28, unde se vorbeşte de „continuatori etimologici", adică de modificări lingvistice regulate, şi de „fenomeni patologici", care se abat de la regulă. (După informaţiile comunicate mie de către Bruno Migliorini.) Cf. traducerea germană a acestei opere, *Vorlesungen über die vergleichende Lautlehre des Sanskrit, des Griechischen und des Lateinischen*, Halle 1872, unde se spune (p. 25-26) că faptele de care se ocupă fonetica comparată a limbilor indo-europene sînt de două feluri: unele reprezintă „seria paralelelor etimologice" (de pildă grec. ὕπ corespunzînd regulat latinescului *sop* şi sanscritului *svap*, teme existente în cuvintele care înseamnă „somn"), adică „starea sănătoasă sau, mai bine zis, fiziologică a organismelor în fiecare limbă"; celelalte constituie „seriile paralele ale accidentelor patologice suferite de aceste organisme" (de exemplu υ din grec. ὕπ a rezultat prin contragere din *va*, iar *p* din acelaşi radical devine *m* în lat. *somno*), care atacă cuvîntul însuşi, nu (cel puţin nu direct) un singur sunet al acestuia. Mai scurt, primele sînt numite „continuatoare etimologice" (ale sunetelor primitive), cele de-al doilea, „fenomene patologice". Deoarece am citat lucrarea lui Darmesteter, este necesar să spun că partea a III-a, intitulată *Comment meurent les mots* (p. 151 şi urm. şi în special p. 162 şi urm.), aminteşte adesea de Gilliéron. (*La vie des mots* a apărut în prima ediţie la 1877; prin urmare, s-ar putea vorbi şi de o influenţă, mai mare ori mai mică, din partea lui Darmesteter, fost profesor la Sorbona, asupra lui Gilliéron.) Ulterior am luat cunoştinţă de articolul lui Littré, citat de Darmesteter: poartă titlul *Pathologie verbale ou lésions de certains mots dans le cours de l'usage* şi a fost publicat în volumul *Études et glanures* (*pour faire suite à l'Histoire de la langue française*), Paris 1880, p. 1 şi urm. Iată cum defineşte Littré „patologia verbală": „Sub acest titlu tratez formaţiile greşite (la *cour* în loc de la *court*, *épellation* în loc de *épelation*), confuziile (*éconduire* şi vechiul verb *escondir*), abrogările de sensuri, pierderile de rang (de pildă cînd un cuvînt cu sensuri «nobile» decade, căpătînd sensuri vulgare, triviale) şi, în sfîrşit, schimbările de semnificaţie." („Sous ce titre, je comprends les malformations (la *cour* au lieu de la *court*, *épellation* au lieu *d'épelation*), les confusions (*éconduire* et l'ancien verbe *escondir*), les abrogations de signification, les pertes de rang (par exemple quand un mot, attaché aux usages nobles, tombe aux usages vulgaires ou vils), enfin les mutations de signification." *Op. cit.*, p. 1.) De o boală a sunetelor (πάθ τῆς φωνῆς) vorbesc deja gramaticii greci (aşa spune V. Bogrea, *Dacor* III [1923], p. 856). Pentru terminologia aici în discuţie, să se compare şi cele spuse la p. 30-31, unde se rezumă părerile lui G. Curtius despre analogie, în care acest lingvist vede o manifestare „bolnavă". Cf. şi W. D. Whitney, *The Life and Growth of Language*, 1875 (şi traducerea germană, de A. Leskien, sub titlul *Leben und Wachstum der Sprache*, 1876), care aminteşte de A. Schleicher (v. mai sus, p. 20).

la limbă să se schimbe și să se apropie de realitate. Grație *Atlasului lingvistic al Franței* și lucrărilor alcătuite pe baza lui, am ajuns într-adevăr să înțelegem viața limbii, mișcarea și frămîntarea neîncetată din sînul ei, spiritul care o animă în tot momentul și de care mai înainte se vorbea fără să se știe lămurit ce este. Afirmația lui Schuchardt că limba este un „continuum" a devenit o realitate palpabilă pentru toată lumea numai în urma creării geografiei lingvistice. Tot așa a căpătat o confirmare strălucită, datorită acestei discipline, altă idee a marelui lingvist, precursor în atîtea privințe al lui Gilliéron, aceea că nu există limbi (mai exact vorbiri) neamestecate: chipul cum influențează graiurile populare unul asupra altuia, apoi asupra limbii scrise, iar aceasta asupra celor dintîi, nu se putea ilustra mai convingător decît a făcut Gilliéron în lucrările sale. Urmărind întretăierea în toate direcțiile a tendințelor care acționează asupra limbajului omenesc, geografia lingvistică ne arată participarea momentelor politice, religioase și culturale la evoluția limbii. Iar prin căutarea cauzelor de schimbare a cuvintelor, nu în elementul exterior, deci mai mult sau mai puțin mecanic al acestora, ci în psihicul vorbitorilor, adică, de fapt, în viața lor, în condițiile istorice ale dezvoltării societății, ea a „umanizat" limba, a redus-o la unica și adevărata ei sursă. În sfîrșit, grație geografiei lingvistice o întreagă serie de probleme, care păreau insolubile mai înainte, și-au găsit dezlegarea în chipul cel mai firesc cu putință. De aceea cred că are dreptate Gilliéron, chiar dacă exagerează, cînd spune, în *Pathologie et thérapeutique verbales* II, p. 10: „Cei ce vor să sustragă lingvistica de la examenul geografic o lipsesc de un factor important — cel mai important, poate — capabil să-i dea dreptul de a fi considerată știință în adevăratul sens al cuvîntului"[1].

Dintre școlile lingvistice care fac obiectul cărții de față, doctrina lui Gilliéron prezintă puncte comune cînd cu una, cînd cu alta. În capitolul al II-lea am stăruit asupra asemănării cu „idealismul" lui K. Vossler din punctul de vedere al importanței pe care o acordă factorului psihic în crearea și evoluția limbii. Aici am constatat o nouă apropiere între Gilliéron și „idealiști": luarea în considerație a vorbirii (=„parole", „Sprechen"), nu a limbii (=„langue", „Sprache"), sau, cu alte cuvinte, studierea limbajului omenesc așa cum se prezintă el la un moment dat, în condiții bine determinate (Vossler se bazează pe limba scriitorilor, pentru că îl interesează elementul estetic, Gilliéron pe graiul popular, reprezentat prin subiectele interogate, fiindcă ancheta la fața locului nu se poate face altfel). L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 368 mai găsește o asemănare între acești doi lingviști. Pornind de la constatarea că „expediția columbiană a lui Gilliéron... a avut de scop să descopere «adevărata viață a limbii» în dialecte și a ajuns la limba scrisă, care în realitate se revarsă în dialecte", romanistul german adaugă: „Dialectologul Gilliéron ne-a învățat să descoperim limba cultă (prin aceasta, cercetarea dialectelor, ca disciplină paralelă cu aceea a studiului întregii vieți locale a suferit, în fond, teoretic vorbind, o înfrîngere) — și, pînă la urmă, activitatea lui lingvistică s-a îmbinat cu a lui Vossler

[1] „En voulant soustraire la linguistique à l'examen de la géographie on la diminue d'un facteur puissant — le plus puissant peut-être — qui peut lui donner le droit d'être considérée comme une véritable science."

(i-a lipsit, firește, simțul estetic al acestuia)."[1] Spitzer vrea să spună că Gilliéron a ajuns prin dialecte la limba literară, astfel că studiile lui au devenit, într-o privință, identice cu ale lui Vossler, care de la început și principial a făcut din limba scrisă obiectul cercetărilor sale.

Geografia lingvistică seamănă în unele puncte și cu doctrina lui F. de Saussure (v. capitolul următor). Ca și acesta, Gilliéron se interesează mai cu seamă de aspectul static al limbajului omenesc, face lingvistică descriptivă sau, în termeni saussurieni, sincronică; nu studiază limba în fazele ei anterioare, nici n-o vede în evoluția ei trecută. Dacă adesea ia în considerație și stările de lucruri mai vechi, faptul se datorește nevoii de a distinge unele de altele straturile lingvistice. De asemenea există identitate între concepția despre limbă a lui Gilliéron și aceea a lui F. de Saussure, în sensul că amîndoi socotesc limbajul uman drept un simplu mijloc de înțelegere între oameni, neglijînd cu totul elementul artistic, care, incontestabil, există în limbă. Prin aceasta se apropie amîndoi de neogramatici. Totodată ei se dovedesc a fi raționaliști puri, care văd în vorbirea omenească un produs exclusiv al rațiunii. Poate aici ar trebui căutată, în parte, cauza pentru care omonimia joacă un rol așa de mare în sistemul gilliéronian: creatorul geografiei lingvistice, raționalist[2] prin formație, descoperă amestecul rațiunii în viața limbii chiar acolo unde alții n-ar fi înclinați să-l admită.

După N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 5-6, Gilliéron s-ar fi inspirat din concepția lui Schuchardt și a lui Ascoli: de la primul ar fi luat ideea „imitării limbajelor" (sau, cum am arătat eu însumi mai sus, amestecul vorbirilor), iar de la celălalt, indirect, ideea de „substrat". Partea finală a afirmației lui Maccarrone mă surprinde, fiindcă Gilliéron nu face apel la stările vechi de limbă (nici măcar latinești, și cu atît mai puțin preromane), și de aceea n-avea cum să invoce substratul pentru a le explica. Am văzut doar ceva mai înainte că el se interesează numai de influențele reciproce dintre dialecte, pe de o parte, și dintre dialecte și limba literară, pe de alta.

Spre a încheia discuția asupra creatorului geografiei lingvistice, voi reproduce aprecierile cîtorva specialiști. A. Terracher, ocupîndu-se, în *BSL* XXI (1918-19), p. 147 și urm., de *L'Abeille*, arată, între altele, că nimeni nu cunoaște *Atlasul Franței* ca Gilliéron, apoi adaugă: „Iată, fără îndoială, cauza pentru care lucrările domnului Gilliéron sînt atît de bogate, iar studiile similare [ale altora, care s-au ocupat și ei cu geografia lingvistică] atît de sărace, comparativ vorbind." „Iată, de asemenea,

---

[1] „Die Kolumbusfahrt Gilliérons bestand darin, dass er auszog, um in den Dialekten das «wahre Sprachleben» zu entdecken, und landete bei — der Schriftsprache, die in Wirklichkeit in die Dialekte hineinflutet. Der Dialektologe Gilliéron hat (und damit ist die der Heimatkunst parallele Dialektforschung eigentlich theoretisch überwunden) uns die Hochsprache entdecken gelehrt — und letztlich biegt seine Forschung in die stilistische Vosslers ein (allerdings fehlte ihm dessen künstlerisches Sensorium)."

[2] Așa se explică și marea lui încredere în postulatele disciplinei pe care a creat-o, siguranța aproape absolută cu care prezintă rezultatele cercetărilor sale; în mintea lui Gilliéron, construcțiile geografiei lingvistice stăteau pe același plan aproape cu deducțiile matematice în ce privește infailibilitatea lor logică. De altfel, în majoritatea cazurilor, argumentarea lui nu este, sub raportul solidității, prin nimic inferioară celei mai perfecte demonstrații din domeniul științelor exacte.

cauza pentru care raționamentele domnului Gilliéron par adesea prolixe: unele apropieri care dezorientează la prima vedere nu sînt altceva decît expresia unui contact intim, prelungit și unic, cu *Atlasul*."[1] Vorbește apoi de criticile pe care le-au adus adversarii, bazați pe faptul că Gilliéron trage concluzii asupra graiului unei localități întregi din răspunsurile date numai de unul sau doi vorbitori și că face istoricul cuvintelor nu dintr-un singur dialect, ci din toată Franța. „În realitate e vorba de două concepții diametral opuse care se ciocnesc: una, aceea a domnului Gilliéron, afirmă că amănuntele nu se lămuresc decît cu ajutorul întregului (cf. p. 118-119 etc.); cealaltă, concepția curentă, speră, inconștient, să construiască întregul din amănunte." „Romaniștii, dialectologi sau nu, ar fi, în orice caz, foarte prost inspirați, dacă ar protesta împotriva punctului de vedere al domnului Gilliéron, întrucît toate studiile lor de detaliu nu fac altceva decît să vădească o concepție de ansamblu... pe care ei n-au inventat-o, pe care cei mai mulți dintre dînșii n-au examinat-o și nici n-au discutat-o vreodată, de care adesea nu sînt nici măcar conștienți. Chiar dacă domnul Gilliéron s-ar înșela de la început pînă la sfîrșit, el ar aduce, totuși, studiilor romanice un serviciu imens, formulînd, în legătură cu romanizarea, cu viața graiurilor populare și a limbilor literare, și chiar cu fonetica, o idee generală foarte deosebită de aceea care se acceptă în mod obișnuit și care de la Diez încoace s-a modificat într-un sens mult mai puțin fericit decît s-ar putea crede sau dori."[2] „Pentru că Diez a întemeiat lingvistica romanică — și era nevoit s-o facă — după modelul lingvisticii indo-europene din vremea lui, romaniștii preferă și acum să reconstruiască latina în loc s-o studieze și par într-adevăr a tăgădui limbilor romanice, într-o măsură cam exagerată, orice forță vitală, cu toate că acestea trăiesc deja de un număr respectabil de secole."[3] „În

---

[1] „Voilà sans doute pourquoi les travaux de M. Gilliéron sont si riches et les études similaires si pauvres, par comparaison". „Voilà aussi pourquoi les raisonnements de M. Gilliéron apparaissent souvent touffus: des rapprochements qui déconcertent à première vue ne sont que le signe d'un commerce intime, prolongé et unique avec *l'Atlas*." (*Loc. cit.*, p. 148.)

[2] Am subliniat acest pasaj (în traducere și în original), fiindcă mi se pare foarte just punctul de vedere exprimat de Terracher. Într-adevăr, lucrările lui Gilliéron fac parte din categoria acelora care, chiar dacă am admite, prin imposibil, că sînt greșite de la un capăt la celălalt, se dovedesc mai fecunde și mai folositoare decît atîtea altele, tocmai prin noutatea și originalitatea ideilor pe care le conțin.

[3] „En réalité ce sont deux conceptions fondamentalement opposées qui se heurtent: l'une, celle de M. Gilliéron, affirme que les détails ne s'éclairent que par l'ensemble (cf., p. 118-119 etc.); l'autre, la conception courante, espère inconsciemment construire l'ensemble avec les détails." „Les romanistes, dialectologues ou non, seraient en tout cas particulièrement mal venus à protester contre le point de vue de M. Gilliéron, car presque toutes leurs études de détail ne font que mettre en œuvre une conception d'ensemble... qu'ils n'ont pas inventée, qu'ils n'ont, pour la plupart, jamais examinée ni discutée, dont trop souvent ils n'ont pas même conscience. Si M. Gilliéron se trompait entièrement, il rendrait encore aux études romanes un service immense en apportant de la romanisation, de la vie des parlers populaires et des langues littéraires, et même de la phonétique, une idée générale très différente de celle qu'on accepte d'ordinaire et qui, depuis Diez, s'est beaucoup moins heureusement modi-

ultima analiză e vorba nici mai mult, nici mai puţin decît de o răsturnare a metodelor moştenite: domnul Gilliéron aproape că ajunge să situeze pe primul plan, în cadrul legilor care guvernează transformările lexicologice şi fonetice, etimologia populară, cuvintele aşa-zise savante, conştiinţa lingvistică etc., pe care lucrările făcute «după metoda cea bună» le menţionează de obicei ca pe nişte excepţii de la legi; iar aceste legi tradiţionale de corespondenţă fonetică i se par — cel puţin în forma obişnuită pe care o îmbracă ele — o amăgeală, care, în cazul francezei literare, s-ar explica, înainte de toate, prin «reluarea contactului» cu latina, mai ales în epoca Renaşterii (p. 14, 59 şi urm., 200 etc.)." „După triumful universal, legitim şi necesar al ideilor şi metodelor lui Diez (sau ale lui J. Grimm?) nu s-au mai găsit decît foarte puţini romanişti care să exprime rezerve în ce priveşte elementele pe care dezvoltarea ulterioară a lingvisticii le-a mai adăugat ca mecanism; şi dacă majoritatea disidenţilor (mai ales Ascoli şi Schuchardt, ale căror idei prezintă o serie de analogii cu acelea ale domnului Gilliéron) s-au ocupat, în primul rînd, de influenţele etnografice care au putut acţiona asupra dezvoltării fonetice a limbilor romanice, totuşi de aceştia se apropie, în fond, creatorul «geologiei lingvistice», chiar dacă protestul său se referă la cu totul alt domeniu şi chiar dacă el se revoltă în numele unor principii mai puţin efemere, cu putinţă de aplicat la fapte mai tangibile. *Opportet haereses esse.*" [1]

Tot despre *L'Abeille* a publicat şi K. Jaberg o foarte importantă dare de seamă, în *Romania* XLVI (1920), p. 121 şi urm. Voi rezuma sau reproduce pasajele caracteristice. „De altfel importanţa excepţională pe care trebuie s-o atribuim cărţii domnului G. cred că rezidă mai puţin în soluţiile pe care le dă el diferitelor probleme în parte, oricît de pasionantă ar fi discutarea acestora, cît în metoda pe care o foloseşte pentru a ajunge la ele, precum şi în ideile generale pe care le sugerează studierea problemelor respec-

---

fiée qu'on ne pourrait croire ou souhaiter." (*Loc. cit.*, p. 151.) „Parce que Diez a constitué — et était tenu de constituer — la linguistique romane sur le patron de la linguistique indo-européenne de son temps, les romanistes préfèrent encore reconstruire le latin au lieu de l'étudier et semblent vraiment refuser un peu trop aux langues romanes toute puissance vitale, alors qu'elles vivent pourtant depuis un nombre respectable de siècles." (*Loc. cit.*, p. 152-53.)

[1] „Au total il ne s'agit de rien moins que d'un renversement des méthodes reçues: M. Gilliéron en arrive à peu près à mettre au premier rang des lois qui président aux transformations lexicologiques et phonétiques l'étymologie populaire, les mots dits savants, la conscience linguistique etc., que les ouvrages faits «selon la bonne méthode» mentionnent ordinairement comme des exceptions aux lois; et ces lois traditionnelles de correspondance phonétique lui apparaissent — du moins sous la forme courante qu'elles revêtent — comme un leurre qui, dans le cas du français littéraire, s'expliqueraient principalement par la «reprise de contact» avec le latin, surtout à l'époque de la Renaissance (p. 14, 59 sqq., 200 etc.)." (*Loc. cit.*, p. 153-54.) „Depuis le triomphe universel, légitime et nécessaire des idées et des méthodes de Diez (ou de J. Grimm?), il ne s'est trouvé que de trop rares romanistes pour faire des réserves sur ce que le développement de la linguistique y a encore ajouté de mécanisme: si la plupart des dissidents (notamment Ascoli et Schuchardt, dont les idées offrent plus d'une analogie avec celles de M. Gilliéron) ont été surtout préoccupés des influences ethnographiques qui ont pu agir sur le développement phonétique des langues romanes, c'est bien à eux, au fond, que se rattache le créateur de la «géologie linguistique», quoiqu'il élève sa protestation sur un tout autre terrain et qu'il la fasse au nom de principes, moins fugitifs s'appliquant à des faits plus tangibles. *Opportet haereses esse.*" (*Loc. cit.*, p. 156.) Cf. cele spuse mai sus, p. 197, în legătură cu aprecierile lui N. Maccarrone.

tive." [1]. Cartea lui Gilliéron realizează în întregime idealul etimologic formulat de Schuchardt prin cuvintele: „...nu mai etimologizăm doar în felul în care căutăm dezlegarea unei cimilituri, a unei șarade, ci tot timpul avem dinaintea noastră, ca țel final, o istorie continuă a cuvîntului." [2] (*ZrPh* XXV [1901], p. 615.) „A căuta esența ideilor domnului G. la Diez (Meyer-Lübke. *Litbl* 1919, p. 372), înseamnează să atribui lui Leonardo da Vinci meritul de a fi inventat avionul. Nici Leonardo, nici Diez n-au nevoie să fie făcuți și mai mari decît sînt, prin micșorarea urmașilor lor." [3] La principiile pe care le-am discutat destul de amănunțit în paginile precedente Gilliéron a ajuns cu ajutorul metodei impuse de *Atlas* și care se poate reduce la două idei esențiale: coincidența ariilor a două fenomene lingvistice și solidaritatea geografică. Astfel, în sud-vestul Franței au dispărut *épi* și *épine*: aria dispariției lor coincide cu căderea lui *n* intervocalic. Acest din urmă fenomen este cauza pierderii celor două cuvinte, căci *épine* a devenit omonim cu *épi*, după ce *-n-* a căzut. Pentru ilustrarea solidarității geografice poate servi următorul caz. În punctele 184 și 191 (ale *Atlasului)*, pentru *abeille* se zice *mouche* (nicăieri în Franța nu se mai întîlnește acest termen); între ele se află 190, unde *mouche* stă pentru *moucheron* (de asemenea nu se mai spune așa în nici o altă localitate franceză). Urmează că între primele două puncte și cel de-al treilea există legătură (solidaritate geografică), și anume: *mouche* „abeille" este o dediminutivizare a lui *mouchette*, care a provocat apoi dediminutivizarea lui mouchette „musculiță", „...nimeni n-a avut vreodată o intuiție atît de profundă în ce privește viața intimă a limbii, intuiție bazată pe o experiență de patruzeci de ani, în care timp a căutat să pătrundă secretele graiurilor populare din Franța." „Izolarea științifică în care trăiește maestrul prezintă desigur și ea primejdii; dar, de vreme ce tocmai această izolare i-a îngăduit să deschidă noi orizonturi științei, cine ar îndrăzni să-i facă un repros din asta?" [4].

A. Meillet, despre care am spus cu alt prilej că a înțeles de la început însemnătatea operei lui Gilliéron și de aceea a susținut-o prin toate mijloacele, consacră în cartea sa *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo 1925 cîteva pagini (60-71) geografiei lingvistice. Ca indo-europenist, Meillet nu poate fi decît comparatist și istorist: nu-i posibil să se studieze altfel limbile indo-europene, dintre care atîtea au dispărut de multă vreme. Aceasta nu l-a împiedicat însă, ca pe unii romaniști, care s-ar fi putut arăta

[1] „D'ailleurs l'importance extrême qu'il faut attribuer au livre de M. G. me paraît résider moins dans les solutions qu'il donne à des problèmes particuliers, quelque passionnante qu'en soit la discussion, que dans la méthode qu'il emploie pour y parvenir et dans les idées générales que suggère l'étude de ces problèmes." (P. 121.)

[2] „...wir etymologisieren ja nicht mehr in dem Sinne wie wir die Lösung eines Rätsels, einer Charade suchen, es schwebt uns als letztes Ziel immer eine kontinuierliche Wortgeschichte vor."

[3] „Chercher le noyau des idées de M. G. dans Diez (Meyer-Lübke, *Litbl* 1919, p. 372), c'est attribuer à Léonard de Vinci le mérite d'avoir inventé l'aéroplane. Ni Léonard, ni Diez, n'ont besoin d'être grandis par l'amoindrissement de leurs successeurs." (P. 123, nota 1.)

[4] „...personne n'a jamais eu une intuition aussi profonde de la vie intime de la langue, intuition basée sur une expérience de quarante ans passés à pénétrer les secrets des parlers populaires de la France." „L'isolement scientifique dans lequel vit le maître a ses dangers; mais puisque c'est cet isolement qui lui a permis d'ouvrir de nouveaux horizons à la science, qui oserait lui en faire un grief?" (P. 130.)

mai puţin intransigenţi, tocmai fiindcă lucrează cu limbi vii, să recunoască marea valoare a acestei noi ramuri a lingvisticii, din punctul de vedere şi al metodei şi al rezultatelor obţinute, nu numai pentru lingvistica generală, ci şi pentru cea indo-europeană, care, în aparenţă cel puţin, se găseşte într-o situaţie specială faţă de cea romanică. Astfel aprecierile lui Meillet au o semnificaţie deosebită, mai ales că e vorba de raporturile dintre geografia lingvistică şi studiul istoric-comparativ al limbilor indo-europene. Iată cîteva dintre ele. „Căci munca de comparare a găsit în aceste anchete [pentru adunarea materialului pe teren] un instrument de lucru superior tuturor celor pe care le poseda şi adaptat întocmai la nevoile ei. Pentru întîia oară a fost prezentat clar un ansamblu de date comparabile, nemijlocit, între ele şi repartizate pe întreg teritoriul studiat. Oricine a făcut studii de gramatică comparată ştie cîte inconveniente rezultă din aceea că faptele supuse comparării prezintă diferenţe de nivel de care trebuie să se facă abstracţie: comparatiştii care lucrează în domeniul limbilor indo-europene operează cu date cuprinse într-un interval de timp de vreo trei mii de ani, care abundă în unele momente şi lipsesc cu desăvîrşire în altele, care există în cutare regiune, pe cînd în alta nu sînt semnalate de loc.[1] Înainte de a face o apropiere oarecare, toate elementele respective trebuie supuse unui examen critic amănunţit. În gramatica comparată a limbilor indo-europene există puţine apropieri care să nu şchioapăteze sub un aspect sau altul." „Pretutindeni unde s-a putut aplica metoda geografică, ea a dat naştere la progrese hotărîtoare. Ea implică efectuarea unor anchete cît mai întinse cu putinţă, precum şi utilizarea tuturor datelor existente cu privire la un teritoriu lingvistic în ansamblul lui. Metoda comparativă capătă în felul acesta o precizie, o extindere şi o uşurinţă de lucru, nebănuite pînă acum."[2] Deja mai înainte, în *Linguistique historique et linguistique générale* I, Paris 1921, Meillet spusese multe lucruri bune şi juste despre *L'Abeille* a lui Gilliéron.

[1] Aceste observaţii sînt valabile, într-o măsură oarecare, şi pentru studiile de gramatică comparată a limbilor romanice. Să nu uităm că franceza posedă monumente scrise încă din veacul al IX-lea, pe cînd romîna nu oferă texte mai vechi de secolul al XVI-lea. O distanţă în timp de 700 de ani contează mult în domeniul nostru, care n-are vîrsta celui indo-european.

[2] „C'est que la comparaison a trouvé, dans ces enquêtes un instrument de travail supérieur à tout ce qu'elle possédait et précisément adapté à ses besoins. Pour la première fois, on avait, clairement présenté, un ensemble de données immédiatement comparables entre elles, et réparties sur tout le domaine étudié. Quiconque a fait des travaux de grammaire comparée sait combien on souffre de ce que les faits rapprochés offrent des différences de niveau dont il faut faire abstraction: le comparatiste qui travaille sur les langues indo-européennes se sert de données dont les dates s'étendent sur un espace de quelque trois mille ans, qui abondent à certains moments et manquent tout à fait à d'autres, qui existent pour une région alors que, pour tel autre domaine, toute indication manque. Avant de faire un rapprochement, il en faut critiquer en détail tous les éléments. Dans la grammaire comparée des langues indo-européennes, il y a peu de rapprochements qui ne boitent pas de quelque côté." (*Op. cit.*, p. 65.) „Partout où l'on a pu appliquer la méthode géographique, elle a donné lieu à des progrès décisifs. Elle exige des enquêtes aussi étendues qu'il est possible et l'utilisation de toutes les données qu'on possède sur l'ensemble d'un domaine linguistique. La méthode comparative gagne par là une précision, une étendue et une aisance jusqu'alors imprévues." (*Ibidem*, p. 70. Toate sublinierile sînt ale mele.)

Nu mă pot stăpîni să reproduc și cîteva dintre aprecierile acelea. „Dar n-a mai fost om care, de cînd predă, să fi exercitat o acțiune mai puternică asupra tuturor celor ce au studiat istoria graiurilor galoromanice, istoria limbilor romanice și, în sfîrșit, toată lingvistica istorică în general." „Într-o anumită măsură — pe care nu trebuie, firește, s-o exagerăm — fiecare sat din Franța a avut, încă din epoca latină, propria lui evoluție lingvistică." „Prin urmare, dacă în loc de a compara cincisprezece sau douăzeci de dialecte simțitor deosebite unele de altele, localizate nesigur și cunoscute imperfect în ce privește raporturile lor reciproce, avem posibilitatea să comparăm sute de graiuri foarte apropiate unele de altele, graiuri a căror veche repartizare geografică s-a menținut, fără nici o îndoială, pînă acum, însemnează că dispunem de un mijloc de cercetare mult superior și că avem toate șansele să lămurim, cu o precizie necunoscută pînă azi, istoria graiurilor studiate, în ansamblul lor." „Pînă acum gramatica comparată a limbilor romanice s-a făcut după metoda pe care o impun anumite stări de fapt, destul de dificile, proprii lingvisticii indo-europene: niciodată cu privire la limba inițială; un număr mic de grupuri lingvistice, foarte deosebite între ele; cele cîteva date [de care dispunem] ne îngăduie să vedem numai anumite linii mari, amănuntele nefiind cu putință de perceput decît în unele cazuri rare, deosebit de favorabile." [1]

Leo Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 368, după ce face obiecții de principiu împotriva atlaselor lingvistice și arată că concepția lui Gilliéron despre limbă, ca simplu mijloc de înțelegere între oameni, este unilaterală, adaugă: „Toate încercările (ca cele din Gramatica romanică a lui Meyer-Lübke sau din cercetările dialectologice ale lui Ascoli), de a lega dialectul d i r e c t de limba latină, ca dezvoltare ulterioară autohtonă a acesteia, s-au dovedit greșite [în urma studiilor de geologie lingvistică] [2]; Gilliéron a ilustrat practic concepția teoretică a lui Schuchardt

[1] „Mais il n'y a pas d'homme qui, depuis qu'il enseigne, ait eu plus d'action sur tous ceux qui ont étudié l'histoire des parlers gallo-romans, l'histoire des langues romanes et, finalement, toute la linguistique historique en général." (*Op. cit.*, p. 305.) „En une certaine mesure — qu'il ne faut naturellement pas exagérer — chaque village de France a eu, depuis l'époque latine, son développement linguistique propre." (*Ibidem*, p. 306.) „Dès lors, si, au lieu de comparer quinze ou vingt dialectes fortement distincts les uns des autres, mal localisés et dont les rapports mutuels sont mal connus ou inconnus, on peut comparer des centaines de parlers très voisins, ayant conservé d'une manière certaine leur ancienne répartition géographique, on dispose d'un moyen de recherche bien supérieur et l'on a chance de déterminer avec une précision toute nouvelle l'histoire de l'ensemble des parlers étudiés." „Jusqu'ici, on a fait la grammaire comparée des langues romanes avec la méthode qu'imposent les conditions de fait, assez fâcheuses, où se trouve la grammaire comparée des langues indo-européennes: aucune donnée sur la langue initiale; un petit nombre de groupes de langues très différentes entre elles; ces quelques données permettent surtout de saisir certaines grandes lignes, le détail n'étant perceptible que dans quelques rares cas spécialement favorables." (*Ibidem*, p. 308.)

[2] De această părere au fost și unii lingviști tradiționaliști, de pildă, A. Meillet, care, în *RM*, iulie 1917, p. 119, scrie: „Oamenii împrumută limba unii de la alții, în întregime sau în parte, iar evoluția lingvistică este nu atît o istorie a inovațiilor spontane, cît o istorie a substituirilor succesive între diverse limbi centrale și locale, o istorie neînchipuit de complexă, adesea cu neputință de lămurit." („Les hommes empruntent la langue les uns aux autres, en tout ou en partie, et, beaucoup plus que l'histoire des innovations spontanées, le développement linguistique est une histoire de substitutions successives de langues centrales et de langues locales, histoire infiniment complexe, souvent impossible à débrouiller." Citat de A. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest de l'Angoumois (1800-1900)*, Paris 1914, p 223)

despre migrația cuvintelor și a «legilor fonetice». Gilliéron cel dintîi a pus întrebarea «de ce tocmai în a c e s t loc tocmai a c e s t fenomen lingvistic»: o comparație a cărții sale despre genealogia expresiilor pentru «albină» cu articolul lui Meyer-Lübke, de pildă, bazat pe harta «abeille» din *Atlasul lingvistic* al lui Gilliéron, despre prov. *beko* «albină, viespe» *(ZrPh* XXIX [1905], p. 402 și urm.) care mai mult vrea să facă «transparente din punct de vedere etimologic» tipurile existente în *Atlas*, este caracteristică: trebuie să presupunem mai degrabă că filozofia lingvistică a lui Gilliéron a condiționat concepția *Atlasului* său decît că, dimpotrivă, filozofia sa lingvistică s-ar fi născut ulterior din *Atlasul* alcătuit — întîmplător? — pe baze geologice."[1]

În sfîrșit, M. Roques scrie: „Cei despre care Gilliéron a vorbit cîteodată cu asprime să încerce acum să-și imagineze această luptă interioară a spiritului său împotriva vechilor idoli lingvistici, uimirea sa în clipa cînd a întrevăzut adevărul...[;]...vor rămîne de pe urma lui două minunate daruri pe care el le-a făcut Franței și științei: *Atlasul*, cea mai vastă și mai sigură anchetă care s-a întreprins cîndva asupra limbajului, bază necesară pentru orice altă anchetă asupra graiurilor din Franța, pentru orice studiu viitor asupra evoluției acestor graiuri, primul model pentru orice anchetă ulterioară asupra indiferent căror graiuri; apoi acel principiu, despre care nu prea are rost să ne întrebăm dacă pune bazele unei științe sau ale unei metode noi, dar de care lingvistica nu se va mai putea lipsi de acum înainte, și anume, că repartizarea faptelor de limbă este ea însăși un fapt care trebuie explicat și că tot prin ea însăși e generatoare de explicații."[2]

Pentru completarea informațiilor despre geografia lingvistică și despre creatorul ei, voi cita (sau re-cita) aici încă o serie de studii și articole, care, împreună cu recenziile asupra *Atlasului* și lucrărilor lui Gilliéron, amintite la locul lor, și cu altele, rămase necunoscute mie, ar putea alcătui o mo-

---

[1] „Alle Versuche (wie etwa in Meyer-Lübkes Rom. Grammatik oder in Ascolis Dialektuntersuchungen), den Dialekt als bodenständige Weiterentwicklung eines Latein an dieses d i r e k t anzuknüpfen, sind damit gescheitert — Gilliéron hat die theoretische Erkenntnis Schuchardts vom Wandern der Wörter und «Lautgesetze» praktisch erwiesen. Gilliéron hat die Frage «warum gerade an d i e s e m Ort gerade d i e s e sprachliche Erscheinung» angeschnitten: ein Vergleich seines Buches über die Genealogie der «Bienen»-Ausdrücke etwa mit Meyer-Lübkes an die Sprachkarte «abeille» des Gilliéronschen Sprachatlas anknüpfenden Aufsatz über prov. *beko* «Biene, Wespe» (*Zeitschr. f. rom. Phil.* 29, 402 ff.), der mehr die auf dem Atlas erscheinenden Typen «etymologisch durchsichtig», machen will, ist bezeichnend: dabei muss man eher annehmen, dass Gilliérons Sprachphilosophie die Anlage seines Atlas bedingt hat, als dass umgekehrt erst aus dem — zufällig? — geologisch komponierten Atlas seine Sprachphilosophie erwachsen wäre."

[2] „Que ceux dont Gilliéron a parfois parlé avec rudesse fassent aujourd'hui effort pour imaginer cette lutte intime de son esprit contre les vieilles idoles linguistiques, son éblouissement devant la vérité entrevue... [;]... il restera de lui deux magnifiques dons qu'il a faits à la France et à la science: l'*Atlas*, la plus vaste et la plus sûre enquête qui ait jamais été faite sur le langage, base nécessaire de toute autre enquête sur les parlers de France, de toute étude future sur l'évolution de ces parlers, et premier modèle de toute enquête ultérieure sur quelques parlers que ce soit; et ce principe dont il est un peu vain de se demander s'il fonde une science ou une méthode nouvelle, mais auquel la linguistique ne pourra plus désormais faillir, que la répartition des faits du langage est elle-même un fait qu'il faut expliquer et par elle-même est génératrice d'explications". (Apud L. Spitzer, *op. cit.*, p. 367-68.)

destă bibliografie a geografiei lingvistice. Iată-le în ordine cronologică: E. Tappolet, *Über die Bedeutung der Sprachgeographie mit besonderer Berücksichtigung französischer Mundarten*, extras din *Aus romanischen Sprachen und Literaturen. Festgabe für Heinrich Morf*, Halle a.S. 1905 (32 pagini); K. Jaberg, *Sprachgeographie, Beitrag zum Verständnis des Atlas linguistique de la France*, Aarau 1908; J. Huber, *Sprachgeographie. Ein Rückblick und Ausblick*, în *BDR* I (1909), p. 89 și urm.; A. Bayot, *La géographie linguistique*, în *BDW* VI (1911), p. 65 și urm.; G. Bertoni, *A proposito di geografia linguistica*, în *Atti e memorie della R. Deputazione di Storia Patria per le Provincie Modenesi*, serie V, vol. VII, Modena 1911 (extras, 10 pagini); M. de Montoliu, *La geografia lingüística*, în *Estudio* I (1912), p. 24 și urm. și II (1913), p. 76 și urm.; K. Jaberg, *Die neuere Forschung auf dem Gebiete der romanischen Sprachgeographie*, în *Die Geisteswissenschaften* I (1913-14), col. 487 și urm.; L. Spitzer, *Die Sprachgeographie. Kritische Zusammenfassung (1909-1914)*, în *RDR* VI (1914), p. 318 și urm.; G. Bertoni, *Studi di geografia linguistica*, în *AR* I (1917), p. 258 și urm.; J. Feller, *L'évolution de la géographie linguistique*, în *BDW* XII (1917), p. 73 și urm.; L. Gauchat et J. Jeanjaquet, *Bibliographie linguistique de la Suisse Romande* II, Neuchâtel 1920, p. 158 și urm.; K. Jaberg, *Romania* XLVI (1920), p. 121 și urm.; A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* I, Paris 1921, p. 305 și urm.; B. A. Terracini, *Questioni di metodo nella linguistica storica*, în *AeR*, nuova serie, II (1921), nr. 1-3, 4-6 (extras, 38 pagini); Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922, p. 72 și urm.; A Dauzat, *La géographie linguistique*, Paris 1922; W. v. Wartburg, *FEW*, Bonn 1922, p. 1 și urm.; J. Feller, *L'évolution de la géographie linguistique*, Liège 1923 (extras din *BDW*); I.-A Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în *GS* I (1923-24), p. 169 și urm.; G. Bertoni, *La geografia linguistica*, în *RSFF* V (1924), p. 214 și urm. (reproducerea neschimbată a unui articol publicat mai înainte în *La Cultura* III [1923-24], p. 404 și urm.); A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo 1925, p. 60 și urm.; W. Meyer-Lübke, în *RLiR* I (1925), p. 22 și urm.; A. Philippide, *Originea Romînilor* I, Iași 1925, p. 380 și urm.; Fr. Ribezzo, *Metodo storico e metodo geografico allo stato presente della scienza del linguaggio*, în *RIGI* IX (1925), p. 277 și urm.[1]; J. Broendum-Nielsen, *Dialekter og Dialektforskning*, Copenhaga 1927; A. Dauzat, *Les patois*, Paris 1927[2]; *Actes du premier Congrès de linguistes tenu à la Haye du 10-15 avril 1928*, p. 19 și urm.; G. Bertoni, *Geografia linguistica*, în *AR* XII (1928), p. 333 și urm.; A. Dauzat, *Les atlas linguistiques et la cartographie*, în *MF*, 15 dec. 1928, p. 592 și urm.; E. Platz, *Géographie panlinguistique*, în *JLS* 1928, p. 63 și urm.; W. J. Doroszewski, *Betrachtungen über die Methode der linguistischen Geographie*, în *PF* XIV (1929), p. 154 și urm.; Al. Rosetti, *Jules Gilliéron și geografia lingvistică*.

---

[1] Acest lingvist vrea ca geografia lingvistică să fie subordonată metodei istorice: „Totuși, pe cît de mare poate fi valoarea ei ca reprezentare a unei stări de fapt, a unei stări momentane, cartografia lingvistică nu va avea valoare științifică într-o materie unde există o realitate mobilă de-a lungul secolelor... Cu o singură condiție ar putea deveni știință, atunci cînd ar fi repetată periodic la distanță de ani, cînd ar deveni, la rîndul ei, reprezentare de fapte succesive, ar ajunge, ea la rîndul ei, istorică." Citat după H. Mihăescu, *Arhiva* XL (1933), p. 42.

[2] Această carte trebuie considerată ca o completare a lucrării aceluiași autor, *La géographie linguistique*, citată mai sus.

în *VRom*, ianuarie 1929, p. 20 și urm.; O. Bloch, *J. Gilliéron et l'Atlas linguistique de la France*, în *RP*, 1 février 1929 (extras, 16 pag.); P. N. Savicky, *Les problèmes de la géographie linguistique du point de vue du géographe*, în *Trav* I (1929), p. 145 și urm.[1]; A. Terracher. *L'histoire des langues et la géographie linguistique*, în *The Zaharoff Lecture*, Oxford 1929 (extras 31 pagini); Al. Rosetti, *Lingvistica în cercetarea monografică*, în *VRom*, iulie-august 1930, p. 69 și urm.; Th Frings, *Sprachgeographie und Kulturgeographie*, în *ZD* 1930, p. 564 și urm.; F. Karg, *Mundartgeographie*, *AK* XX (1930), p. 222 și urm.; N. S. Trubetzkoy, *Phonologie und Sprachgeographie*, în *Trav* IV (1931), p. 228 și urm.; G. Bottiglioni, *Le inchieste dialettali e gli atlanti linguistici*, în *Atti della XX riunione della Società italiana per il progresso delle scienze*, Milano 1932; Idem, *Il valore unitario e quello obiettivo degli atlanti linguistici*, în *ASNS*, Serie II, vol. I, Bologna 1932; Ulrich Leo, *Dialektgeographie und romanische Sprachwissenschaft*, în *ASnSpr* CLXII (1932), p. 203 și urm.[2]; W. Pessler, *Deutsche Wortgeographie*, în *WS* XV (1932), p. 1 și urm.; Jos. Schrijnen, *Essai de bibliographie de géographie linguistique* I-II, Nimègue 1933-34; E. Papp, *Die Sprachatlasarbeiten der Welt*, în *Scientia*, luglio-agosto 1934; N. Lindqvist, *Språkgeografi*, ap. H. S. Nyberg, *Orientenring i Språkvetenskap*, Stockholm 1943, p. 36 și urm.; A. Kuhn, *Sechzig Jahre Sprachgeographie in der Romania*. in *RJ* I (1947-48), p. 25 și urm.; J. Broendum-Nielsen, *Dialekter og Dialektforskning*, ed. II, Koebenhaven 1951; Gino Bottiglioni, *Questioni di metodo nella preparazione degli atlanti linguistici. (A proposito di una recente pubblicazione)*, în *CN* XII (1952), p. 144 și urm.; M. Sanchis Guarner, *La cartografia lingüística en la actualidad y el Atlas de la Península Ibérica*, Palma de Mallorca 1953; Gino Bottiglioni, *La geografia linguistica. Realizzazioni, metodi e orientamenti*, în *RLiR* XVIII (1954), p. 143 și urm. (articol apărut și în *Word* X [1954], p. 375 și urm.); C. Schick, *La geografia linguistica*, în *Paideia* IX (1954), p. 241 și urm.; Cf. și Alwin Kuhn, *Romanische Philologie* I. *Die romanischen Sprachen*. Bern 1951, p. 100 și urm.; Eugenio Coseriu, *La geografia lingüística*, Montevideo 1955 (extras, 41 pagini); Р. И. Аванесов, *Лингвистическая география и история русского языка*, în *VI* I (1952), fasc. 6. p. 25 și urm.; В. М. Жирмунский, *О некоторых проблемах лингвистической географии*, *ibid.*, III (1954), fasc. 4, p. 3 și urm. (articol interesant prin poziția critică a autorului, care poate fi considerată, în linii mari, ca aparținînd întregii lingvistici sovietice față de unele idei ale lui Gilliéron); Р. И. Аванесов și С. Б. Бернштейн, *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*, Москва 1958; Т. А. Дэгтерева, *Пути развития современной лингвистики* I, Москва 1961, p. 113-159.

---

[1] Autorul, geograf de profesie, arată că constatările geografiei lingvistice cu privire la arii, centre de iradiație etc., ale căror limite nu coincid de la un fapt la altul, seamănă cu ale geografiei propriu-zise: climatologice, economice, botanice, zoologice etc. Chiar ariile lingvistice coincid sau pot coincide cu cele economice, botanice etc., ceea ce autorul încearcă a dovedi cu ajutorul studiilor întreprinse asupra regiunii „Cisuralia" din U.R.S.S. În consecință, el propune să se coordoneze diversele categorii de fapte — lingvistice, economice, botanice ș. a.

[2] Interesează unele afirmații ale autorului, de pildă: „geografia lingvistică este un copil al concepției naturaliste și, mai ales, evoluționiste", ceea ce explică tăria, dar și unilateralitatea ei, precum și faptul că ea satisface atît pe neogramatici, care văd în limbă un produs natural, autonom și absolut, cît și pe lingviștii sociologi, pentru care limba este un mijloc de comunicare a ideilor noastre.

Redau aici cîteva dintre părerile lui Jirmunski. Geografia lingvistică occidentală manifestă o lipsă serioasă în ce privește interpretarea izoglo-selor (*loc. cit.*, p. 6); ideea că fiecare cuvînt are istoria lui proprie se bazează pe faptul că sînt puse pe același plan două procese lingvistice diferite: de o parte alunecarea sunetului, care este produsul schimbării spontane și treptate a articulației, de alta „mișcarea cuvintelor", adică împrumutul lexical, care face ca într-un grai să intre cuvinte cu aspect fonetic deosebit de al celor băștinașe, întrucît au suferit în graiul lor de origine modificări conforme cu „legile fonetice" ale acestuia (*ibid.*, p. 7); în anumite condiții, fiecare cuvînt poate avea, cel puțin în principiu, propria lui istorie, condiționată de sensul și de întrebuințarea lui, dar în asemenea cazuri este vorba de înlocuirea sau deplasarea cuvintelor (*ibid.*, p. 10; ca exemplificare pot servi *părete* și *pereche* din graiul moldovenesc de sud, discutate de mine la p. 176-177); dialectele nu sînt unități lingvistice d a t e, ci categorii istorice, produs nu numai al diferențierii, ci și al integrării (*ibid.*, p. 23).

Cu prilejul morții lui Gilliéron s-au scris numeroase necrologuri, care prezintă interes pentru doctrina lui, dar și pentru cunoașterea personalității sale omenești, tot așa de originală și de ciudată ca și cea științifică: K. Jaberg, în ziarul *Der Bund* (Berna), 4 mai 1926; J. U. Hubschmied, în *Neue Züricher Zeitung*, 6 mai 1926; E. Tappolet, în *Basler Nachrichten* (autorul mi-a trimis extrasul, fără să noteze data); L. Spitzer, în *ZfrzSpr* XLVIII (1926), p. 506 și urm.; B. A. Terracini, în *AGII*, sezione neolatina, XX (1926), p. 151 și urm.; L. Clédat, în *RPhFL* XXXVIII (1926), p. 87 și urm.; Iorgu Iordan, în *Arhiva* XXXIII (1926), p. 223 și urm.; A. Terracher, în *RLiR* II (1926), p. 1; M. Roques, în *Romania* LII (1926), p. 219 și urm.; Idem, *Jules Gilliéron, notes biographiques et bibliographie*, în *AEP* (Section des sciences historiques et philologiques) 1926-27, p. 3 și urm. (cf. recenzia lui L. Spitzer, în *Litbl XLVIII* [1927], col. III și urm.); A. Griera, în *BDC* XVI (1928), p. 72 și urm. [1]

ALTE LUCRĂRI DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ ÎN FRANȚA

Influența exercitată de geografia lingvistică, așa cum a conceput-o Gilliéron, apare în toată strălucirea ei, dacă luăm în considerație activitatea pe care, după modelul făurit de creatorul acestei discipline, au desfășurat-o și o desfășoară încă un mare număr de specialiști din toate țările. Voi trece în revistă principalele lucrări de geografie lingvistică privitoare la limbile romanice, apoi diversele atlase lingvistice publicate, în curs de publicare sau de pregătire și, în sfîrșit, încercările de aplicare a doctrinei gilliéroniene la alte domenii de activitate. Se înțelege că n-am intenția să dau informații complete despre toate aceste lucruri, între altele, pentru motivul că o epuizare, măcar aproximativă, a chestiunilor enunțate este foarte grea, dacă nu chiar imposibilă. Vreau numai, pe de o parte, să arăt influența într-adevăr enormă a geografiei lingvistice asupra științei limbii și să justific astfel afirmația că de la Diez încoace n-a avut loc o revoluție mai profundă

---

[1] În ultimii ani i s-au consacrat lui Gilliéron, privit sub toate aspectele personalității lui, două studii foarte bogate în material informativ: *Mélanges Jules Gilliéron*, în *Orbis. Bulletin International de Documentation Linguistique* VI (1957), p. 7 și urm. (mai mult amintiri, din partea celor ce l-au cunoscut, despre creatorul geografiei lingvistice) și Sever Pop et Rodica Doina Pop, *Jules Gilliéron. Vie, enseignement, élèves, œuvres, souvenirs*, Louvain 1959 (200 de pagini).

în disciplina noastră, iar pe de altă parte, să pun în evidență inovațiile pe care discipolii și continuatorii lui Gilliéron le-au introdus în opera acestuia, izbutind s-o perfecționeze și s-o facă a trăi mai departe, potrivit cerințelor vremii. Încep cu discipolii săi francezi, care s-au dovedit, în multe privințe, urmași fideli ai maestrului.

Georges Millardet

Cel mai vechi dintre ei este Georges Millardet, care, mai tîrziu, a ajuns un adversar al geografici lingvistice (v. mai sus, p. 184, unde a fost vorba de cartea sa *Linguistique et dialectologie romanes*). A studiat la E. Bourciez,[1] căruia-i și dedică una dintre lucrările de mai jos. Acest amănunt explică admirația lui Millardet pentru fonetică și pentru metoda istorică, inaugurată încă de la crearea disciplinei noastre. De aceea a și putut deveni cu timpul atît de rezervat, ba chiar ostil, față de Gilliéron și de geografia lingvistică.[2] Totodată înțelegem pentru ce îmbină în lucrările sale procedeele tradiționale cu cele noi. A publicat în același an trei cărți, care sînt așa de strîns legate una de alta, încît alcătuiesc, de fapt, o singură operă. Iată-le: *Petit Atlas linguistique d'une région des Landes. Contribution à la dialectologie gasconne*, Toulouse-Paris 1910; *Études de dialectologie landaise. Le développement des phonèmes additionnels*, Toulouse 1910; *Recueil de textes des anciens dialectes landais*, Paris 1910.

Atlasul conține 573 de hărți ale regiunii Landes, unde se vorbesc graiuri aparținînd dialectului gascon. Autorul a ales intenționat acest ținut vast și lipsit de unitate politică, geografică și economică, în speranța că va găsi mai ușor soluția mult discutatei probleme a existenței dialectelor. Chestionarul avea 800 de întrebări, dintre care 400 de cuvinte izolate și 400 de fraze. Numărul mare al acestora din urmă se explică prin atenția deosebită pe care Millardet a acordat-o sintaxei și semanticii. Ancheta s-a făcut la fața locului, în curs de patru ani (cu întreruperi). S-au adunat 68 000 de răspunsuri. La baza cercetării sale, autorul a pus comuna[3], cu „bourg"-ul principal drept nucleu; cătunele n-au fost neglijate nici ele, deși sînt puțin numeroase în acea regiune. Afară de hărți, atlasul conține și planșe fonetice: Millardet s-a servit, cum spune el însuși, de metodele științelor naturale, care sînt observația și experimentul. Din prima au rezultat hărțile lingvistice, din a doua, planșele fonetice, cu ajutorul palatului artificial și al chimografului (a procedat la fel ca abatele Rousselot în *Les modifications du langage...* și *Principes de phonétique expérimentale*). Introducerea volumului (peste 70 de pagini) dă informații despre ținutul explorat, despre oamenii și limba vorbită de ei, despre metodă, „subiecte", transcriere ș.a.

Materialul cules în chipul arătat mai sus este prelucrat din punct de vedere fonetic în a doua carte. Autorul studiază însă numai anumite modi-

---

[1] Așadar este numai indirect elevul lui Gilliéron. De altfel, doctoratul și l-a trecut la Sorbona, cu alți profesori decît Bourciez.

[2] Cu toate acestea găsim în cărțile de la început ale lui Millardet aprecieri mai mult decît favorabile despre *Atlas linguistique de la France*, pe care-l numește „magnifique", despre metoda utilizată de Gilliéron pentru adunarea materialului („nu trebuie exagerate inconvenientele acesteia"), despre chestionarul întrebuințat (după modelul căruia și l-a alcătuit pe al său) etc. Privitor la raporturile lui Millardet cu Gilliéron și cu geografia lingvistică, să se compare și ce spune N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 20 și urm.

[3] Au fost anchetate, în total, 85 de comune.

ficări de sunete, ca inserția, epenteza, proteza și tranziția sau „sprijinirea" („soutien"). Toate aceste fenomene, cînd nu se datoresc unei cauze extra-fonetice, își au izvorul într-o tendință inerentă marii majorități a sunetelor și pe care Millardet o numește tendința spre segmentare: cel mai simplu sunet pune în mișcare diverse organe vocale, care, dacă nu funcționează în perfectă concordanță — ceea ce se întîmplă de cele mai multe ori —, dau naștere cu vremea la sunete noi, neexistente mai înainte. De asemenea poate avea loc și următorul fapt: organele vocale nu se opresc la timp și atunci produc niște începuturi de sunete, care, ajutate de sunetele vecine, capătă încetul cu încetul existență proprie. Pentru datarea fenomenelor discutate au fost puse la contribuție textele strînse în a treia lucrare. Astfel autorul a aplicat, după cum ne spune și singur în *Études de dialectologie landaise*, pentru a vedea la ce rezultate va ajunge, toate metodele de cercetare lingvistică: a) studiul critic al documentelor istorice sau literare („. . . cea mai veche dintre cele trei metode, aceea căreia știința îi datorește majoritatea certitudinilor ei de astăzi")[1]; b) metoda experimentală, nouă, dar indispensabilă; c) metoda geografică („. . . întinerită astăzi grație unei școli care i-a dat un impuls și o valoare nouă").[2] (*Op. cit.*, p. 12-13.) Cea dintîi i-a servit la stabilirea cronologiei fenomenelor, a doua l-a ajutat să înțeleagă mecanismul formării sunetelor noi, ultima i-a arătat extinderea în spațiu a faptelor lingvistice.

Interesante sînt concluziile (*ibidem*, p. 215 și urm.). Autorul constată pretutindeni o v a r i e t a t e i n f i n i t ă a f e n o m e n e l o r s t u d i a t e, deși e vorba de un teritoriu puțin întins. De asemenea se observă o dezordine și o lipsă de regularitate aproape totală. Cauzele diversității i se par a fi următoarele: ori a încetat de a mai lucra o „lege" veche, ori s-a ivit o tendință nouă, care n-a izbutit încă să se realizeze. În ciuda dezordinii și a varietății, s e p o t c o n s t a t a t o t u ș i „l e g i" generale în răspîndirea fenomenelor organice,[3], cum probează liniile izoglose[4] trasate pe hărți. Millardet explică existența acestor „legi" astfel: modificările fiziologice ale sunetelor se produc inconștient, dar se dezvoltă și devin cu vremea conștiente; din acest moment, ele tind să se fixeze și să se generalizeze, dînd naștere unor norme sau „legi".

Nu-i greu de observat din expunerea făcută în paginile precedente că M i l l a r d e t c a u t ă s ă î m p a c e m e t o d e l e v e c h i c u c e l e în-

---

[1] „. . . la plus ancienne des trois méthodes, celle à qui la science doit la plupart de ses certitudes actuelles."

[2] „. . . rajeunie aujourd'hui par une école qui lui a communiqué une impulsion et une portée nouvelles." Aceste cuvinte dovedesc că Millardet consideră ca întemeietor al geografiei lingvistice pe altcineva, nu pe Gilliéron. Cf. spusele lui Meillet (citate aici mai sus, p. 157, nota 1), care vede în Rousselot pe creatorul g e o g r a f i e i, iar în Gilliéron pe acela al g e o l o g i e i lingvistice.

[3] Adică fonetice propriu-zise, sau fiziologice (spre deosebire de cele „intelectuale", cum numește autorul contaminația, analogia, trecerile de sunete de la un cuvînt la altul, din pricina neatenției ori a incapacității de a distinge elementele frazei etc.).

[4] Răspîndirea geografică a faptelor lingvistice se exprimă grafic cu ajutorul unor linii. Dacă două sau mai multe fenomene au aproximativ aceeași arie, urmează că liniile respective coincid mai mult ori mai puțin. În asemenea cazuri se vorbește de (linii) i z o g l o s e. Unii lingviști vor să precizeze natura fenomenelor în discuție și spun (linii) i z o f o n e pentru cele fonetice, i z o m o r f e pentru cele morfologice, i z o l e x e pentru cele lexicale ș.a.m.d. Cf. și i z o t o n e, i z o s i n t a g m e etc.

trebuințate de Gilliéron și, totodată, concepția tradiționalistă cu aceea a creatorului geografiei lingvistice. (Cf. și aprecierile lui N. Maccarrone, în *RLiR* VI [1930], p. 20 și urm.) Dacă, și în ce măsură, reușește, nu se poate arăta aici. Oricum, preferințele autorului merg, fără îndoială, spre școala veche, mai exact spus, metodele noi i-au servit numai pentru a verifica, cu argumente neutilizate încă de alții, soliditatea teoriilor consacrate. Așa se explică atitudinea pe care o ia, mai tîrziu, în *Linguistique et dialectologie romanes*, față de Gilliéron și de geografia lingvistică.[1]

Charles Bruneau

Ch. Bruneau seamănă cu Millardet prin faptul că se interesează în special de sunete și studiază, o dată cu stările lingvistice actuale, și fazele anterioare ale graiurilor explorate. În schimb, se dovedește mult mai atașat de doctrina gilliéroniană. Afară de aceasta, prezentarea materialului dialectal o face nu cartografic, ci în forma tradițională a glosarului. Metoda aplicată a fost însă ancheta personală la fața locului, pe baza unui chestionar, completată cu procedeul experimental, cum am văzut, mai sus, la Millardet. Materialul a fost publicat, după studiile teoretice cărora le-a servit ca punct de plecare, sub titlu *Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne*: volumul I, care conține cuvintele de la *a* pînă la *l*, a apărut în 1914 la Paris, volumul al II-lea și ultimul (literele *m-y*), în 1926, tot acolo. Autorul a vizitat 93 de sate din departamentul francez Ardennes și din provinciile belgiene Namur și Luxembourg, utilizînd chestionarul alcătuit de Gilliéron pentru *Atlas linguistique de la France*, pe care însă l-a modificat potrivit împrejurărilor speciale din regiunea cercetată. Împotriva principiului stabilit de Gilliéron, Bruneau a extorcat răspunsurile, a stăruit, adică, să obțină răspunsuri la toate întrebările puse. Cînd a crezut necesar și interesant, s-a folosit și de materialul cuprins în memoriile alcătuite de învățătorii departamentului Ardennes cu prilejul conferinței pedagogice din 1910. Astfel Bruneau a combinat ancheta personală cu aceea prin corespondenți. Răspunsurile la întrebări sînt grupate alfabetic, ca într-un dicționar: în fruntea fiecărui articol figurează cuvîntul din limba comună, iar dedesubt, echivalentele dialectale, cu numărul de ordine al satului din care au fost culese. Multe articole sînt foarte bogate, fiindcă autorul nu se limitează la înregistrarea cuvintelor, ci dă tot felul de informații lingvistice asupra lor. În chipul acesta, un articol are aceeași valoare ca și o hartă dintr-un atlas lingvistic, de care se deosebește numai din punct de vedere grafic. Dar din cînd în cînd ni se dau și hărți (în total 89), cu scopul de a arăta răspîndirea geografică a unor fenomene fonetice și lexicale (în felul hărților lui Millardet, de care a fost vorba mai sus).

[1] Lucrările lui Millardet au fost recenzate, între alții, de A. Meillet, *BSL* XVI (1909-10), p. CCCXXVII și urm., care laudă bogăția atlasului, cu atît mai mare, cu cît ținutul explorat este relativ puțin întins: nici o țară și nici o limbă nu poseda atunci ceva analog. Regretă numai că autorul n-a acordat destulă atenție informațiilor privitoare la „lucruri": așa se face, de pildă, că nu putem înțelege de ce „grîul" se numește „secară". Este evident că o astfel de confuzie are cauze „reale", nu lingvistice. Și M. Grammont s-a pronunțat favorabil despre cărțile lui Millardet, în *RLR* XLVI (1913), p. 481 și urm. Cf. apoi E. Bourciez, *AM* XXIII (1911), p. 79 și urm.

Prelucrarea materialului din *Enquête*. . . o face Bruneau în *Étude phonétique des patois d'Ardenne*, Paris 1913, al cărui obiect ni-l arată singur la p. 3: „Am studiat, deci, succesiv diferitele f e n o m e n e [citește: s u n e t e, aici și mai jos; n. tr.] pe care le prezintă astăzi graiurile din Ardenne și, după o descriere cît se poate de precisă a acestor f o n e m e, am indicat principalele cazuri în care pot fi întîlnite ele."[1] Destul de des însă autorul se preocupă și de evoluția graiurilor populare pe care le studiază. În acest scop exploatează un număr de documente lingvistice vechi, aparținînd aceleiași regiuni, pe care le publică, parțial, sub titlul *Chartes de Mézières en langue vulgaire*, la sfîrșitul volumului. *L'Étude phonétique des patois d'Ardenne* prezintă, deci, un tablou complet al principalelor caractere dialectale, specifice regiunii Ardenne atît în trecut, cît și astăzi. După ce voi fi studiat succesiv fiecare fapt în parte, voi încerca să fac sinteza concluziilor de detaliu pe care le voi fi stabilit și să desprind t e n d i n ț e l e f o n e t i c e g e n e r a l e care au dominat toate cazurile particulare de evoluție."[2] Aceste tendințe generale sînt expuse în concluzia cărții (p. 534 și urm.).

A treia lucrare a lui Bruneau, strîns legată de precedentele, este *La limite des dialectes wallon, champenois et lorrain en Ardenne*, Paris 1913. Pentru problemele pe care le pune geografia lingvistică, acest studiu prezintă un interes considerabil. Dialectele din Ardenne sînt produsul unei triple serii de cauze: lingvistice (numai fonetica și morfologia sînt originare, celelalte elemente nu; mai ales vocabularul constituie partea cea mai puțin stabilă, din pricina lipsei de fixitate, a influenței limbii comune ș. a.), sociale (un grup lingvistic stă în contact cu altele, vecine, care-l influențează) și istorice (în trecut au avut loc deplasări de populație și alte evenimente, care au contribuit la constituirea dialectelor, așa cum există ele în momentul de față). Datorită așezării lor geografice, graiurile populare cercetate de Bruneau aparțin la trei grupuri lingvistice distincte: „wallon" (din Valonia), „champenois" (din Champagne) și „lorrain" (din Lorena), ale căror granițe, odinioară bine determinate, sînt astăzi flotante. „Granița dialectală a unui caracter fonetic oarecare nu poate fi trasată cu precizie. Satele învecinate cu o graniță fonetică amestecă formele sau le schimbă unele cu altele: diferențele de articulare se atenuează; vocale intermediare fac un fel de tranziție între două vocale extreme. Granița unui caracter fonetic oarecare depinde și de vitalitatea cuvîntului studiat: ea variază simțitor de la un cuvînt la altul."[3] Conform constatării amintite mai sus, autorul studiază și morfologia, care, întocmai ca și sunetele, se dovedește

---

[1] „J'ai donc étudié successivement les différents p h o n è m e s que présentent, à l'époque actuelle, les patois d'Ardenne, et, après une description aussi précise que possible de ces p h o n è m e s, j'ai indiqué les principaux cas dans lesquels on les rencontre."

[2] „*L'Étude phonétique des patois d'Ardenne* présente donc un tableau complet des principaux caractères dialectaux de la région ardennaise à l'époque ancienne et à l'époque moderne. J'essaierai, après avoir étudié successivement chaque fait, de faire la syntèse des conclusions de détail que j'aurai établies et de dégager les t e n d a n c e s p h o n é t i q u e g é n é r a l e s qui ont dominé toutes les évolutions particulières." (*Ibidem*, p. 7.)

[3] „La limite dialectale d'un caractère phonétique n'est pas nette. Les villages voisins de la frontière phonétique mélangent, ou échangent, les formes: les différences d'articulation s'atténuent; des voyelles intermédiaires créent entre deux voyelles extrêmes une sorte de transition. La limite d'un caractère phonétique dépend aussi de la vitalité du mot étudié: elle varie sensiblement avec chaque mot." (*Op. cit.*, p. 179.)

mai mult sau mai puţin băştinaşă. Rezultatul la care ajunge este „...confuzia de forme din interiorul fiecărui dialect şi dintre diferitele dialecte. Această confuzie provine din trei cauze principale: invazia formelor franceze, evoluţiile fonetice care au sporit, de pildă, numărul transformărilor aceleiaşi vocale (*-ō* desinenţa persoanei a III-a plural de la indicativul prezent) şi mai ales creaţiile analogice."[1] Concluzia cu privire la graniţele dialectale şi la existenţa dialectelor o găsim la începutul cărţii: „Prin urmare, nu există d i a l e c t e; şi chiar dacă ar exista, hărţile noastre nu ar fi în stare să le reproducă aşa cum sînt ele în realitate. Dacă supunem unei analize unitatea aparentă, pur abstractă, a dialectului, ea se preface într-o mulţime de g r u p u r i l i n g v i s t i c e." „Deci pot exista g r a n i ţ e î n t r e d i a l e c t e, şi este necesar să le determinăm; dar aceste graniţe n-au decît o existenţă ştiinţifică şi abstractă; ele nu corespund nici unei realităţi în conştiinţa subiectului vorbitor."[2] Aceleaşi lucruri le spune Bruneau, cu alţi termeni, şi la p. 231 şi urm. sub titlul „conclusion".[3]

A. Terracher

Dacă Millardet şi Bruneau, în ciuda atitudinii lor favorabile faţă de geografia lingvistică, au făcut totuşi concesii şcolii tradiţionale, mai cu seamă prin faptul că au studiat f o n e t i c a graiurilor populare, alt elev al lui Gilliéron, A. Terracher, rupe complet cu tradiţia, alegînd m o r f o l o g i a drept bază a cercetărilor sale. Afară de aceasta, Terracher introduce încă un punct de vedere nou, care-şi are originea în doctrina şcolii lingvistice franceze (vezi mai departe, cap. IV). E vorba de c o n c e p ţ i a s o c i o l o g i c ă a l i m b a j u l u i: vorbirea omenească este un fapt social şi ca atare evoluează în funcţie de alte fapte sociale.

---

[1] „...la confusion des formes dans l'intérieur de chaque dialecte et entre les différents dialectes. Cette confusion provient de trois causes principales: l'invasion des formes françaises; les évolutions phonétiques, qui ont multiplié, par exemple, les évolutions d'une voyelle unique (*-ō* désinence de la III-e personne du pluriel de l'indicatif présent); et surtout les créations analogiques." (*Ibidem*, p. 230.)

[2] „Il n'y a donc pas de d i a l e c t e s; et, s'il y en avait, nos cartes seraient impuissantes à les reproduire dans leur réalité. L'unité aparente, purement abstraite, de dialecte se résout à l'analyse en une multitude de g r o u p e s l i n g u i s t i q u e s." (*Ibidem*, p. 9-10.) „Il peut donc y avoir d e s l i m i t e s d e d i a l e c t e s, et il est nécessaire de les déterminer: mais ces limites n'ont qu'une existence scientifique et abstraite; elles ne correspondent à rien de réel dans la conscience du sujet parlant." (*Ibidem*, p. 19.)

[3] Cf. recenziile lui O. Bloch, *BSL* XVIII (1912-13), p. CCLXXIII şi urm. şi J. Ronjat, *RLR* LX (1918-20), p. 191 şi urm. Acesta din urmă laudă pe Bruneau pentru că spune multe lucruri noi relativ la problemele lingvistice nu numai locale, ci şi generale. Dacă n-aduce lumină definitivă, aceasta se datoreşte complexităţii faptelor, nu metodei întrebuinţate. Se vede lămurit din lucrările lui Bruneau că nu există graniţe dialectale în sens strict, liniar, ceea ce ilustrează din nou constatările lui L. Gauchat (*Gibt es Mundartgrenzen?*), anume că limitele dialectale formează un „mănunchi de trăsături" („faisceau de traits") şi nu coincid cu graniţele naturale, şi, parţial, pe ale lui H. Morf, privitoare la diviziunile ecleziastice (cf. mai încolo, în capitolul de faţă). Aprecierile lui Ronjat sînt cu atît mai interesante, cu cît vin de la un adversar al geografiei lingvistice (v. mai sus, p. 184). Merită a fi amintite aici studiile de bibliografie critică pe care le-a publicat Bruneau în *RLiR* I (1925), p. 348 şi urm. şi VI (1930), p. 71 şi urm., cu privire la dialectele din Lorena şi din Champagne. O completare, într-un anumit sens, a lucrărilor acestui lingvist despre graiurile din Ardenne este *Tous les patois des Ardennes. Vieux langages et vieilles choses*, Gespunsart 1940, de A. Vauchelet (cu prefaţă de Ch. Bruneau).

Terracher studiază chipul cum anumite dialecte franțuzești și-au modificat morfologia datorită influenței pe care au suferit-o din partea altor dialecte, aduse în localitățile respective p r i n c ă s ă t o r i i d i n a f a r ă. Aceeași concepție a dat naștere și principiului, aplicat de asemenea în lucrările acestui lingvist, că dintre două graiuri aflate față în față influențează foarte puternic cel care, grație unor împrejurări favorabile, se bucură de u n p r e s t i g i u d e o s e b i t. Cu alte cuvinte, Terracher aparține, în ce privește doctrina, la școala lingvistică franceză (așa cum o reprezintă mai ales A. Meillet), care de altfel nu se deosebește esențial de concepția despre limbă a lui Gilliéron, iar în ce privește metoda, la geografia lingvistică. Dacă, afară de aceasta, luăm în considerație și spiritul critic, extrem de ascuțit, care domnește în opera fostului rector al universităților din Dijon și Bordeaux, se poate afirma că, dintre toți elevii francezi ai lui Gilliéron, Terracher se dovedește a fi cel mai original.

Opera cu care-și face el intrarea în lingvistica romanică este *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du nord-ouest de l'Angoumois (1800-1900)*, vol. I, Paris 1914, vol. II (cu subtitlul *Appendices*), Paris 1912, vol. III (cu subtitlul *Atlas*), Paris 1914. Trebuie să precizez de pe acum că, afară de materialul lingvistic, atlasul mai conține (tot sub formă de hărți) informații bogate și variate asupra regiunii explorate. Iată cîteva titluri: epoca preistorică, perioada galoromanică, toponimie, agricultură, comerț și industrie, căi de comunicație, bîlciuri și tîrguri, pluralul articolului hotărît, pluralul substantivelor și al adjectivelor feminine, pronumele *ego*, terminații personale, perfectul indicativului, imperfectul conjunctivului, cîteva granițe fonetice și particularități fonetice, ariile morfologice, proporția căsătoriilor, densități matrimoniale, intercăsătorii, populație stabilă ș. a. Volumul al II-lea conține material statistic: pentru a vedea cum a influențat instituția specială a căsătoriei asupra morfologiei dialectelor studiate, autorul a cercetat arhivele localităților respective pentru epoca 1800-1900 Rezultatele acestei anchete sînt consemnate în volumul al II-lea, sub titluri ca: listele căsătoriilor și intercăsătoriilor („intermariages“: cînd unul dintre soți vine de aiurea), mișcarea matrimonială a localnicilor, mișcarea matrimonială a imigraților, calcule pentru alcătuirea hărților matrimoniale etc. Rămîne, deci, să mă ocup mai amănunțit de volumul I, fiindcă din el se pot afla constatările și ideile autorului.

În introducere, Terracher discută chestiuni generale relativ la geografia și geologia lingvistică,[1] arătîndu-se foarte independent în aprecieri, mai ales cînd vorbește despre omonimie, despre rezultatele pozitive și negative ale metodei geografice etc. Studiul cartografic al graiurilor populare, așa cum l-au făcut predecesorii, are cusurul că nu explică fenomenele, ci numai le constată. Pentru a deveni o disciplină cu adevărat științifică, geografia lingvistică (în sensul strict al cuvîntului, v. mai jos, nota 1) ar trebui să descopere cauzele repartiției topografice a faptelor lingvistice.

---

[1] Și în întrebuințarea acestor termeni vedem influența lui Meillet (cf. mai sus, p. 157, nota 1). Terracher le precizează valoarea semantică: g e o g r a f i a l i n g v i s t i c ă înseamnează prezentarea materialului lingvistic sub formă de h ă r ț i, cu scopul de a urmări repartiția topografică a fenomenelor f o n e t i c e; g e o l o g i a l i n g v i s t i c ă, pe care a creat-o Gilliéron, utilizează h ă r ț i d e c u v i n t e (în locul celor fonetice) și se interesează de suprapunerile lexicale, face, adică, s t r a t i g r a f i e l i n g v i s t i c ă, arătînd cum diverse pături de cuvinte s-au depus în decursul vremii unele peste altele.

Acest lucru îl încearcă autorul în lucrarea lui. Se știe că existența granițelor dialectale a fost pusă în legătură, de unii, cu populațiile care au trăit în provinciile fostului imperiu roman înaintea colonizării, de alții, cu anumite împrejurări de ordin geografic și istoric. Deși s-au observat numeroase coincidențe mai ales între granițele lingvistice și cele geografice sau politice, explicațiile propuse nu conving, fiindcă nu pot stabili un raport real între limbaj și indivizii vorbitori. Spre a stabili acest raport este nevoie să luăm în considerație „... intermediarii umani constanți între repartiția limbii și «istoria locală».“ [1] Un astfel de „intermediar“ uman constant îl constituie căsătoriile în care unul dintre soți este străin de localitate. [2] De aceea s-a hotărît Terracher să studieze dialectele unei regiuni franceze din punctul de vedere al influenței acestui fapt social — căsătoria — asupra limbajului omenesc.

Pentru ce a ales morfologia, și nu fonetica, ne spune autorul la p. 35 și urm. Faptele morfologice sînt mai caracteristice pentru o limbă, au o fixitate mare (în special cînd aparțin unui sistem riguros), sînt instrumente lingvistice inconștiente și, deci, mai puțin supuse influențelor străine, se pot observa mai repede și mai sigur. A urmărit de preferință nu formele propriu-zise, ci t i p u r i l e m o r f o l o g i c e[3], mai ales că fiecare tip coincide cu o a r i e m o r f o l o g i c ă. [4] Rezultatul anchetei a fost constatarea că i n t e r c ă s ă t o r i i l e p r o v o a c ă s c h i m b ă r i c h i a r î n a s p e c t u l f o r m e l o r, bineînțeles al acelora care nu constituie un sistem riguros, cum ar fi articolul definit, infinitivul și participiul. Aceste schimbări au caracterul unui amestec al vorbirilor („Sprachmischung“): indivizii veniți, prin căsătorie, de aiurea își acomodează sistemul lor morfologic la acela al noului grai, deși numai în chip imperfect, din diverse cauze (de pildă, știința de carte ajută la modificarea limbii, fiindcă vorbitorul își dă seama de deosebirile dintre un grai și altul; tot așa conștiința că un dialect este, cum spune Terracher, „moins patois“ sau „plus patois“ [5] joacă un rol important, în sensul că al doilea este fatal supus influenței celui dintîi). Dar și limba băștinașilor suferă transformări din pricina imigranților: vorbirea copiilor născuți din aceste intercăsătorii se îndepărtează mai repede și mai complet (decît a copiilor din părinți băștinași) de vorbirea tradițională, care cu vremea este înlocuită prin una nouă. Pentru ilustrarea acestor păreri, autorul citează cazul unui mic sat, Blancheteaux,

---

[1] „... les intermédiares humains constants entre la répartition du langage et «l'histoire locale».“ (Vol. I, p. XI.)

[2] Terracher citează un fapt menit să probeze temeinicia acestei afirmații. Într-un ținut din Suedia există un grai popular foarte deosebit de al regiunilor limitrofe. Căutîndu-se o explicație, s-a constatat că locuitorii acelui ținut nu se căsătoresc decît între ei, din cauză că pămîntul de muncă se împarte egal la toți copiii. Spre a se evita urmarea fatală a acestui obicei străvechi, și anume pulverizarea proprietății, căsătoriile au loc aproape totdeauna din interes: două familii vecine își unesc copiii în scopul de a mări întinderea pămîntului pe care îl posedă. Astfel graiul respectiv n-a suferit influențe din afară, îndepărtîndu-se mereu de acela al regiunilor învecinate, care, grație condițiilor de viață deosebite, au avut necontenit legături de tot felul unele cu altele.

[3] Adică sisteme morfologice, de pildă, cum sună persoana a II-a singular a verbelor, cum se formează pluralul ș. a.

[4] Teritoriul al cărui grai oferă pretutindeni un tip morfologic identic, în opoziție cu tipurile corespunzătoare ale teritoriilor limitrofe, se cheamă arie morfologică.

[5] „Mai puțin «patois»“ sau „mai «patois».“

cu numai 46 de locuitori, pe care l-a ales în mod intenționat, fiindcă reprezintă o colectivitate lingvistică mijlocie între familia lui Rousselot și comuna lui Gauchat.[1] Iată la ce constatări a ajuns. Graiul popular din această localitate manifestă o tendință generală de a substitui formelor vechi altele noi, venite însă nu din franceza comună, ci din dialectele vecine (occidentale); substituirea aceasta este mai avansată pentru unele forme decît pentru altele; cauzele dezagregării tipului morfologic par a se datori mai ales imigrației provocate de căsătorii cu oameni din afară. Căci cei 46 de locuitori ai satului Blancheteaux se repartizează, după originea lor locală, astfel: 20 sînt veniți de aiurea, 18 născuți din părinți diferiți (unul băștinaș, celălalt imigrat) și numai 8, adică mai puțin de 20%, născuți din părinți localnici. Dimpotrivă, în satele unde populația indigenă este numeroasă nu se observă nici un fel de dezagregare a tipului morfologic.

Există, deci, zone matrimoniale care coincid cu ariile morfologice. „Așadar e ușor să stabilim un raport între fenomenele de rezistență sau dezagregare morfologice și fapte de ordin demografic și matrimonial, paralele cu acestea. În schimb, n-am putut descoperi, în nici una dintre cele cîteva comune pe care nu le-am menționat în notele precedente, vreo necoincidență între această dublă serie de fapte."[2] Terracher nu exagerează însă rezultatele cercetărilor sale. Își dă seama de imperfecțiunea sistemului întrebuințat și, în consecință, se arată rezervat și prudent, adică obiectiv, ca un adevărat om de știință. Mai ales nu uită că regiunea explorată de el se află la granița dintre dialectele franțuzești propriu-zise și cele provensale, ceea ce explică, în parte, marea varietate lingvistică a acelei regiuni. Cu toate acestea, faptele nu pot fi trecute cu vederea, și e greu de admis că coincidențele, de ansamblu și de amănunt, între mișcarea matrimonială și rezistența, respectiv dezagregarea morfologică s-ar datori unei simple întîmplări. Chipul cum s-au petrecut lucrurile în ținutul explorat de Terracher ne poate informa asupra trecutului, cînd de asemenea au avut loc substituiri lingvistice (latina coloniștilor romani a îndepărtat limba celților autohtoni), și din aceeași cauză psihologică (produs al unor condiții obiective), anume tendința generală și conștientă pe care o manifestă vorbitorii atunci cînd două idiome se găsesc în contact, de a părăsi pe cel considerat inferior și a adopta pe cel „superior" sau cu prestigiu. Dar această tendință are nevoie de împrejurări speciale pentru a da rezultate practice; altfel, cum s-ar explica rezistența, cîteodată foarte puternică, a atîtor graiuri, care, deși supuse presiunii altora, superioare lor din diferite puncte de vedere, își păstrează mai mult sau mai puțin înfățișarea tradițională? Printre condițiile de fapt care ajută sau împiedică substituirile lingvistice, Terracher a dovedit convingător că trebuie numărată și căsătoria. Ce ne oprește să presupunem că această instituție socială va fi avut și în trecut aceleași efecte asupra evoluției lingvistice?

---

[1] Terracher discută chestiuni principiale în contradictoriu cu acești doi lingviști, care, cum am văzut la timp (p. 39 și urm.), au susținut și dovedit, cu ajutorul anchetei la fața locului, că unitate lingvistică deplină nu există în nici o comunitate de vorbitori, oricît de restrînsă ar fi ea.

[2] „Donc, il est aisé de mettre en rapport avec les faits de résistance ou de désagrégation morphologiques des faits démographiques et matrimoniaux strictement parallèles. Par contre, je n'ai pu relever, pour aucune des rares communautés dont il n'a pas été fait mention dans les notes qui précèdent, un manque de coïncidence entre cette double série de faits." (*Op. cit.*, p. 220.)

Presupunerea pare cu atît mai întemeiată, cu cît autorul a făcut cercetări asupra mişcării matrimoniale din regiunea explorată şi pentru timpul dinainte de 1800, constatînd că, împotriva afirmaţiilor lui Rousselot şi Dauzat [1], intercăsătoriile se practicau. într-o măsură destul de largă, şi altădată. Cu o restricţie totuşi, pe care o prevedeau vechile obiceiuri juridice: căsătoriile de la un sat la altul erau permise numai în cuprinsul aceleiaşi feude, nu şi dincolo de hotarele ei. Răspîndirea geografică a tipurilor morfologice actuale confirmă datele obţinute cu ajutorul statisticilor şi al istoriei, astfel că Terracher stabileşte o relaţie între graniţele lingvistice şi hotarele feudelor de odinioară: ariile morfologice (din regiunea studiată de el) nu corespund vechilor diviziuni administrative sau ecleziastice, cum susţin E. Boehmer, resp. H. Morf, despre alte teritorii de limbă romanică, ci coincid adesea cu împărţirea de odinioară în feude. (Ultima hartă din atlasul lui Terracher poartă titlul „Limites des fiefs [XII-e-XIII-e siècles]". [2]) Această constatare pre-

---

[1] Primul, în cartea deja citată, *Les modifications phonétiques*..., celălalt, în studiile de geografie lingvistică asupra graiurilor din Basse-Auvergne (v. ceva mai încolo).

[2] Lucrările lui Terracher au fost primite foarte favorabil de specialişti. A. M.[eillet], în *BSL* XIX (1914-15), p. 28 şi urm., laudă fără rezerve nu numai materialul şi ideile autorului, ci şi spiritul critic de care acesta dă dovadă, atît faţă de alţii, cît şi faţă de sine însuşi. Unele aprecieri ale lui Meillet privesc geografia lingvistică în general. De aceea cred nimerit să le redau aici. „Fapt este că, de la apariţia cărţii domnului Rousselot încoace [v. nota precedentă], geografia lingvistică a devenit o forţă." „Noutatea termenului şi a aspectului sub care se prezintă lucrurile au disimulat în prea mare măsură faptul că geografia lingvistică reprezintă pur şi simplu perfecţionarea metodei comparative." „Dar nu este nimic esenţialmente nou în această metodă; este vorba numai de aplicarea la un număr de fapte mult mai mare a vechii metode comparative, singura cu care se poate face istoria limbilor." („C'est que, depuis le livre de M. Rousselot, la géographie linguistique est devenue une force." „La nouveauté du mot et de l'aspect sous lequel se présentent les choses a trop dissimulé le fait que la géographie linguistique représente simplement la perfection de la méthode comparative." „Mais il n'y a rien d'essentiellement nouveau dans la méthode; il ne s'agit que d'appliquer à des masses de faits beaucoup plus grandes la vieille méthode comparative, la seule avec laquelle on puisse faire l'histoire des langues." (*Loc. cit.*, p. 30.) La fel de elogioasă este şi recenzia lui J. Ronjat din *RLR* LX (1918-20), p. 194 şi urm., care scrie, între altele: „Lucrările domnului Terracher completează sau modifică multe dintre ideile îndeobşte admise şi aduc puncte de vedere noi extrem de preţioase. Interesul lor depăşeşte cadrul romanisticii, şi, pe bună dreptate, domnul Meillet, în ediţia a IV-a a lucrării sale *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, spune despre *Les aires morphologiques*... că este o «carte capitală» pentru o bună orientare în domeniul lingvisticii generale." („Les travaux de M. Terracher complètent ou modifient beaucoup d'idées admises et apportent des vues nouvelles extrêmement précieuses. Leur intérêt dépasse le cadre du romanisme, et c'est à bon droit que dans la IV-e édition de son *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes* M. Meillet indique *Les aires morphologiques*... comme un «livre capital» pour une bonne orientation en linguistique générale." *Loc. cit.*, p. 194.) Cf. şi J. Anglade, în *AM* XXIX-XXX (1917-18), p. 99 şi urm. Printre alte lucrări ale lui Terracher merită a fi menţionate aici următoarele: *Aveille<apicula à Paris?* în *Mélanges Antoine Thomas*, Paris 1927 (extras, 14 pagini), *La rencontre des langues entre Loire et Dordogne* (extras din *Centre-Ouest*, Paris 1926; 7 pagini) şi *L'histoire des langues et la géographie linguistique*. Trebuie să adaug apoi că *Revue de linguistique romane*, care apare din 1925, şi, prin caracterul ei, poate fi socotită drept organul de publicitate al geografiei lingvistice, a fost condusă vreme îndelungată de Terracher, cu concursul lui O. Bloch, despre care voi vorbi chiar acum.

zintă o importanță mare de ordin general teoretic. întrucît se întemeiază pe un fapt istoric bine cunoscut, caracteristic pentru condițiile de viață din epoca medievală, și anume ceea ce istoricii marxiști numesc fărîmițarea feudală.

Oscar Bloch

Ultimul dintre discipolii francezi ai lui Gilliéron, în ordinea cronologică a lucrărilor, este O. Bloch, fost succesor al maestrului la catedra de dialectologie galoromanică de la Hautes-Études. A studiat graiurile populare dintr-o regiune a munților Vosgi, care aparțin, sub raportul lingvistic, la dialectele lorene. Ceea ce aduce nou acest adept al geografiei lingvistice este, pe de o parte, faptul că se i n t e r e s e a z ă d e t o a t e a s p e c t e l e (fonetice, morfologice, sintactice și lexicale) ale graiurilor cercetate, iar pe de alta, u r m ă r i r e a foarte atentă a i n f l u e n ț e i pe care o exercită asupra lor l i m b a c o m u n ă. Materialul prelucrat se găsește în *Atlas linguistique des Vosges méridionales*, Paris 1917, apoi în *Lexique patois-français des Vosges méridionales*. Paris 1917, și a fost adunat din 22 de localități, cu ajutorul unui chestionar alcătuit după modelul celui utilizat de Edmont pentru *Atlasul Franței*. Prima dintre aceste două lucrări conține 810 hărți, format minuscul (din pricina micii întinderi a teritoriului explorat): cîte opt pe o pagină in-4°. Pentru înțelegerea unor chestiuni în strînsă legătură cu ancheta făcută, precum și cu interpretarea *Atlasului*, autorul dă ample informații explicative. Interesant este mai cu seamă amănuntul că printre localitățile anchetate de Bloch se află două care figurează și în *ALF* (punctele 66 și 67). Față de discuția stîrnită în jurul acestei opere (v. mai sus, p. 184 și urm.), nu ne surprinde faptul că Bloch a căutat să confrunte propriile sale date cu ale lui Edmont. Întîmplarea a făcut ca unul dintre cele două „subiecte“ ale acestuia să poată fi interogat și de Bloch. Iată la ce rezultate s-a ajuns: „...reiese, din examenul de mai sus, că, dacă în ce privește consoanele, grafia domnului Edmont și a mea sînt deosebite la un număr oarecare de cuvinte, această nepotrivire se explică, de cele mai multe ori, în diferite chipuri, fără a i se putea atribui domnului Edmont vreo eroare de audiție.“ [1] Și mai departe: „În ultima analiză, ce rezultă din acest examen minuțios al datelor A[tlasului] L[ingvistic al Franței]? Cîteva forme, puține la număr, au drept cauză felul greșit în care martorii [2] au înțeles întrebările; alte cîteva sînt forme individuale sau de origine străină — acestea din urmă mult mai numeroase la Val-d'Ajol decît la Ramonchamp, din motive specifice graiurilor acestei localități. Toate aceste fapte sînt inerente metodei anchetelor, despre care am vorbit mai sus. Care este atunci partea domnului Edmont în ce privește erorile de audiție? Pe drept cuvînt — după cum am văzut — puțin importantă. Deosebirile dintre grafiile noastre sînt, desigur, destul de numeroase, mai ales în ce privește vocalele. Însă multe dintre ele sînt neînsemnate, multe explicabile prin caracterul imperfect al sistemului de notație, în sfîrșit, pentru multe altele

---

[1] „...il résulte de l'examen précédent que, si les graphies des consonnes de M. Edmont et les miennes sont divergentes dans un certain nombre de mots, ce désaccord, dans la plupart des cas, s'explique de différentes façons, sans qu'on puisse l'attribuer à une erreur de l'audition de M. Edmont.“ (*Atlas*, p. XXI.)

[2] Bloch numește „martori“ („témoins“, în loc de „sujets“) persoanele interogate.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

greşeala poate să fie de partea mea, tot atît de bine ca şi de partea domnului Edmont. Rămîne pe socoteala domnului Edmont o anumită insuficienţă în ce priveşte audiţia vocalelor nazale scurte din Ramonchamp, un număr foarte mic de erori în ce priveşte consoanele, un număr, mai mare, în ce priveşte timbrul vocalelor la cuvintele înregistrate în grup. În concluzie, datele AL-ului merită, în ansamblul lor, toată încrederea noastră."[1]

Materialele lingvistice care n-au putut intra în atlas, fie pentru că răspunsurile erau prea simple, ca să necesite hărţi speciale, fie pentru că erau prea complicate ca să încapă în una singură, autorul le-a publicat în *Lexique...*, unde găsim, în plus, o listă alfabetică a numelor de localităţi din regiunea explorată (p. 145 şi urm.) şi 40 de texte „patois", însoţite de transpunerea lor în franceza literară (p. 155 şi urm.). Astfel Bloch a combinat cele două procedee de prezentare a materialului dialectal, sub formă de hărţi, cum cere geografia lingvistică, şi sub formă de glosar, cum vrea metoda tradiţională.

Studiul întregii recolte depozitate în lucrările amintite mai sus îl face autorul în *Les parlers des Vosges méridionales (Arrondissement de Remiremont, Département des Vosges). Étude de dialectologie*, Paris 1917. Obiectul acestei opere este următorul: „Ne propunem să arătăm cum s-au format sistemele fonetic şi morfologic ale graiurilor noastre şi de unde provine uimitoarea varietate a acestor sisteme; afară de aceasta, o a treia parte, consacrată lexicului, dovedeşte că nici activitatea lexicală [a graiurilor franceze] nu este mai redusă. În întregul nostru studiu am luat drept bază starea actuală a graiurilor."[2] Lucrarea este „esenţialmente lingvistică" („essentiellement linguistique", p. XVII), dar „... geografia îşi are şi ea partea în această lucrare: date fiind configuraţia regiunii anchetate, precum şi existenţa acelui centru puternic pe care Remiremont l-a constituit în toate epocile, era firesc să se cerceteze ce acţiune a exercitat graiul acestui oraş asupra graiurilor celorlalte localităţi."[3] Aproape jumătate din

[1] „En somme, que ressort-il de cet examen minutieux des données de l'AL? Quelques formes, en petit nombre, proviennent des méprises que les témoins ont commises sur le sens de la question; quelques autres sont des formes individuelles, ou sont d'origine étrangère, ces dernières plus nombreuses à Val-d'Ajol qu'à Ramonchamp, pour des raisons propres aux parlers de cette localité. Tous ces faits sont inhérents à la méthode de l'enquête. dont j'ai parlé plus haut. Quelle est à son tour la part des erreurs de l'audition de M. Edmont? En vérité, on l'a vu, peu considérable. Les différences de nos graphies sont sans doute assez nombreuses, concernant surtout les voyelles. Mais beaucoup sont menues, beaucoup attribuables à une insuffisance de système graphique, pour plusieurs l'erreur peut être de mon côté aussi bien que de celui de M. Edmont; il reste au compte de M. Edmont une insuffisance dans l'audition des voyelles nasales brèves de Ramonchamp, un nombre très réduit d'erreurs sur les consonnes, plus important sur le timbre des voyelles dans des mots qui ont été obtenus en groupe. En conclusion finale, les données de l'AL méritent, dans l'ensemble, toute notre confiance." (*Ibidem*, p. XXIV. Subliniat de mine.)

[2] „On se propose de montrer comment les systèmes phonétique et morphologique des nos parlers se sont formés, et d'où procède l'étonnante variété de ces systèmes; en outre une troisième partie, consacrée au lexique, montre que l'activité lexicale n'est pas moindre. Dans cette étude on a pris pour base l'état actuel des parlers." (P. XVI.)

[3] „...la géographie a aussi sa part dans ce travail: étant donné la configuration de notre domaine et l'existence du centre prépondérant que Remiremont a été à toute époque, il convenait d'examiner quelle action le parler de cette ville a exercée sur ceux des autres localités." (P. XVII.)

carte este consacrată foneticii (p. 1-150), după care urmează morfologia și sintaxa (p. 151-243), apoi lexicul (p. 244-319). Cu privire la acesta din urmă, merită să fie relevată existența unui însemnat număr de elemente alemanice moderne, pe care autorul le explică nu geografic, adică prin vecinătatea graiurilor germane din Alsacia, ci cu ajutorul migrațiilor etnice (populația alsaciană s-a așezat în regiunea anchetată) și al dezvoltării economice (din ținuturile de limbă germană a venit în cele franțuzești terminologia tehnică, o dată cu mijloacele de exploatare industrială). Interesante sînt mai ales concluziile (p. 320 și urm.), unde autorul discută, pe baza constatărilor de amănunt expuse în restul lucrării, chestiuni de ordin general. Nici un grai popular nu seamănă bine cu cele vecine, ba adesea în unul și același se observă, pentru un singur fapt lingvistic, două sau mai multe evoluții diferite. Din această cauză nu se poate trage o graniță precisă între ele, deși sînt strîns legate unul de altul. Numai Val-d'Ajol prezintă cîteva particularități distincte, și aceasta, fiindcă e așezat excentric față de celelalte. Totuși există unele coincidențe, care trebuie scoase în evidență. O fîșie de mai multe izofone și izomorfe[1] trece tocmai prin locul unde se unesc cele două văi ale teritoriului studiat. De asemenea se pare că repartiția fenomenelor lingvistice nu s-a făcut în trecut după parohii, cum susținuseră Rousselot și Dauzat, și nu se face în prezent după comune; deci o confirmare a observațiilor lui Terracher.[2] Cu toată înrudirea dintre ele, graiurile anchetate de Bloch manifestă o puternică tendință de dezagregare, din mai multe cauze, precum: influențe reciproce (în special vorbirea din Remiremont, superioară sub raport social, întrucît vine de la oraș, se bucură de un prestigiu deosebit și, de aceea, influențează pe celelalte), răspîndirea tot mai largă a limbii franceze literare (ceea ce face ca graiurile populare să devină locale în sensul propriu al termenului, adică să se limiteze la localitatea respectivă) ș. a.

Acest ultim fenomen îl discută Bloch într-o lucrare aparte, intitulată *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris 1921, unde constată că graiurile populare cedează mereu în fața limbii literare, și cercetează modul de infiltrare a acesteia. Acțiunea francezei se exercită direct (sub formă de împrumuturi din partea graiurilor populare) și indirect (substituindu-se pur și simplu acestora). Acțiunea directă sau internă prezintă, din punct de vedere lingvistic, un interes cu mult mai mare decît cealaltă; de aceea autorul n-o studiază decît pe ea. Iată cîteva fapte mai elocvente, de natură materială. Orășenii se servesc de graiul local numai în relațiile cu țăranii, iar între ei, cînd... glumesc. Locuitorii de la țară întrebuințează obișnuit vorbirea lor populară, dar se vede ușor că-i atrage cu o forță de neînvins limba franceză. Așa se explică de ce numai un foarte mic număr dintre dînșii n-o înțeleg. Copiilor li se vorbește de către părinți franțuzește, în marea majoritate a familiilor. Răspîndirea limbii literare se face prin școală, prin serviciul militar, prin legăturile economice cu orașul (industria bumbacului, mai cu seamă, joacă un rol important) ș. a. Cele aproape 150 de pagini ale cărții se ocupă însă de fenomenele strict lingvistice pe care le provoacă acest proces de infiltrare a francezei literare în graiurile locale: cum își

---

[1] V. despre acești termeni mai sus, p. 208, nota 4.
[2] Cf. mai sus, p. 214-215.

asimilează acestea din urmă formele, sunetele, lexicul etc. ale celei dintîi. Ca de obicei în asemenea cazuri, se constată și aici că gramatica propriu-zisă (morfologia și sintaxa) suferă o influență mult mai redusă decît fonetica și în special vocabularul. [1]

Albert Dauzat
1877–1955

Ca să completez informațiile despre reprezentanții geografiei lingvistice din Franța, trebuie să amintesc pe A. Dauzat, fost director de studii la Hautes-Études. N-a fost un elev propriu-zis al lui Gilliéron, în domeniul geografiei lingvistice [2], dar a învățat multe de la creatorul ei, cum se poate vedea, între altele, și din unele recenzii despre operele acestuia (v. mai sus, p. 161, nota 1). [3] Așa se explică faptul că Dauzat, pe de o parte, s-a arătat, cu deosebire la început, partizan entuziast al geografiei lingvistice, iar pe de alta, a combătut pe Gilliéron, de pildă în dările de seamă asupra studiilor acestuia: *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple* (v. *RLR* LXII [1923-24], p. 184 și urm.) și *Thaumaturgie linguistique* (v. *ibidem*, p. 193 și urm.). Discuția a pornit însă de la interpretarea unor cazuri speciale, astfel că nu poate fi vorba de o atitudine ostilă a lui Dauzat față de Gilliéron și cu atît mai puțin față de geografia lingvistică. Totuși, din recenziile citate se vede lesne că Dauzat, care ține să se pronunțe și cu privire la unele probleme de ordin general, are mai puțină admirație pentru noua metodă decît la început. Lucrările lui de geografie lingvistică sînt, între altele, *Géographie phonétique d'une région de la basse Auvergne*, Paris 1906; *Essais de géographie linguistique. Noms d'animaux*, Paris 1921; *La géographie linguistique*, Paris 1922, ed. II, tot acolo 1944; *Les Patois*, Paris 1927 [4]; *Essais de géographie linguistique*. Deuxième série: *Problèmes phonétiques*, Paris 1929; *Essais de géographie linguistique*. Nouvelle série. I. *Pièges phonétiques et extension de formes* (în *RLR* LXVI [1929-1932], p. 45 și urm.) și II. *Aires phonétiques (ibid.*, LXVII [1933], p. 1 și urm.); *Essais de géographie linguistique*. Nouvelle série III, Montpellier 1938. Chestiuni asemănătoare

---

[1] Lucrările lui Bloch au fost recenzate, între alții, de A. M.[eillet], în *BSL* XX (1916), p. 182; A. Terracher, *ibidem* XXI (1918-19), p. 88 și urm.; M. Grammont, *RLR* LX (1918-20), p. 121 și urm. și A. Horning, *Romania* LI (1925), p. 581 și urm. Alte studii ale acestui lingvist sînt, de pildă, *S e t a i r e en gallo-roman, d'après la carte 1277 de l'ALF* (în *Études de dialectologie romane dédiées à la mémoire de Charles Grandgagnage*, Liège 1932, p. 39 și urm.) și *Une frontière linguistique entre les Vosges et la Haute-Saône* (în *Festschrift für Ernst Tappolet*, Basel 1935, p. 42 și urm.). Bloch este și autorul unui dicționar etimologic al limbii franceze (*Dictionnaire étymologique de la langue française*, avec la collaboration de W. de Wartburg, Paris 1932).

[2] Într-o scrisoare cu data de 13 ianuarie 1933, pe care mi-a adresat-o, în legătură cu acest detaliu, Dauzat spunea: „E adevărat că am fost elevul lui Gilliéron, însă aceasta în 1897-1900, deci într-o epocă în care el nu se gîndea încă la geografia lingvistică." („J'ai bien été l'élève de Gilliéron, mais en 1897-1900, c'est-à-dire à une époque où il ne songeait pas encore à la géographie linguistique.")

[3] Și în prefața cărții sale, *Histoire de la langue française*, Dauzat pune pe Gilliéron printre maeștrii săi.

[4] Nu-i o lucrare de geografie lingvistică propriu-zisă, dar se bazează la tot pasul pe rezultatele acesteia. Ca și *La géographie linguistique*, *Les Patois* se adresează, în primul rînd, unui public larg, nu specialiștilor. Pînă în 1946 a apărut în trei ediții.

discută Dauzat și în teza sa de doctorat, *Essai de méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans*, Paris 1906, și anume, în partea a doua, unde se ocupă de studiul dialectelor.

Experiența sa în domeniul geografiei lingvistice l-a dus la convingerea că studiul cartografic al graiurilor populare se poate face în mod mai temeinic cu ajutorul unor atlase regionale, limitate, adică, la teritorii puțin întinse. Așa se explică inițiativa pe care a luat-o, și pe care au îmbrățișat-o numeroși lingviști francezi, de a se alcătui atlase lingvistice pe regiuni. Cf. articolele sale publicate în *Le français moderne* (revistă întemeiată de dînsul), vol VII (1939), p. 97 și urm., 289 și urm., vol. X, fasc. 1 și 3. [1]

GEOGRAFIA LINGVISTICĂ ÎN ELVEȚIA

Am afirmat în alt loc că geografia lingvistică a găsit partizani entuziaști și numeroși în Elveția. Acest lucru se explică prin simțul foarte dezvoltat al lingviștilor elvețieni pentru limbă în general și pentru dialect în special. Dar atîta n-ar fi fost de ajuns. Era nevoie și de o atmosferă științifică favorabilă acestei discipline: înțelegerea empirică ori instinctivă trebuie ajutată de o inițiere profesională, pentru a putea duce la rezultate cu adevărat remarcabile. Elveția a avut parte și de această pregătire științifică, datorită muncii depuse de mai mulți lingviști, printre care trebuie pomeniți H. Morf și L. Gauchat. Mai toți lingviștii elvețieni de o anumită vîrstă au fost elevii acestora. Este drept că nici unul, nici celălalt n-au cultivat, strict vorbind, geografia lingvistică: n-au publicat lucrări în genul celor discutate pînă aici și nici n-au vorbit prea des sau prea amănunțit despre această metodă nouă. Amîndoi au făcut numai d i a l e c t o l o g i e. Dar nu-i greu de văzut că între geografia lingvistică și dialectologie există raporturi foarte strînse: și una și alta au drept obiect de studiu graiurile populare. Aceste două discipline se deosebesc numai prin procedee (de altfel, chiar cu privire la acest punct diferența dintre ele nu-i esențială, întrucît și un dialectolog propriu-zis, în sensul vechi al termenului, se folosește de ancheta directă la fața locului) și, mai cu seamă, prin modul de a prezenta materialul lingvistic (hărți, de o parte, glosare și texte, de alta). De aceea activitatea lui Gilliéron a găsit — t r e b u i a să găsească — la reprezentanții dialectologiei elvețiene o primire entuziastă și o înțelegere serioasă. [2]

---

[1] Pot fi amintite aici și alte opere ale acestui lingvist neobișnuit de activ, de pildă *Les noms de personnes*, ed. II, Paris 1925 (în total, pînă în 1956, șase ediții); *Les noms de lieux*, Paris 1926 (șase ediții); *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris 1938 (ed. IV, 1946); *Les noms de famille de France*, Paris 1945; *La toponymie française*, Paris 1946; *Études de linguistique française*, ed. II, Paris 1936; *Phonétique et grammaire historique de la langue française*, Paris 1950; *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*, Paris 1951. Despre diverse aspecte ale activității lui, v. *Mélanges linguistiques offerts à Albert Dauzat*, Paris 1951. — O trecere în revistă a cercetărilor dialectologice în domeniul galoromanic, pînă în anul 1935, a făcut O. Bloch (în *FM* III [1935], p. 109 și urm.).

[2] Merită să fie amintit aici și numele lui J. Cornu, compatriot (din Elveția romandă) și fost profesor al lui Gilliéron: mai cu seamă la începutul activității sale științifice, acest lingvist a cultivat, cu succes, dialectologia (cf., de pildă, *Phonologie du Bagnard*, în *Romania* VI [1877], p. 369 și urm.) și a influențat astfel asupra creatorului de mai tîrziu al geografiei lingvistice.

Heinrich Morf (1854—1921)

H. Morf[1] n-a studiat graiurile populare ca un explorator propriu-zis. A utilizat materialul adunat de alții, pentru ca, pe baza lui, să discute probleme de ordin general asupra formării și extinderii dialectelor. Dar prin aceasta el se apropie foarte mult de geografia lingvistică, al cărei scop, între altele, este și acela de a constata dacă în realitate există dialecte și, în caz afirmativ, care sînt ariile lor de răspîndire. Lucrările în care Morf tratează chestiuni de dialectologie sînt: *Ein Sprachenstreit in der rätischen Schweiz*[2], *Deutsche und Romanen in der Schweiz*[3], *Die romanische Schweiz und die Mundartenforschung*[4], *Mundartenforschung und Geschichte auf romanischem Gebiet*[5] și *Zur sprachlichen Gliederung Frankreichs.*[6] Punctul nou de vedere pe care-l aduce în cercetările asupra formării dialectelor este marea importanță acordată împărțirii de odinioară a fostelor provincii romane în dioceze.[7] Morf se ocupă mai ales de cazurile care au stîrnit totdeauna interesul lingviștilor, și anume granițele dintre limbile și dialectele galoromanice, poziția graiurilor francoprovensale și aceea a limbii catalane. Iată cîteva exemple, din care se poate vedea atitudinea acestui învățat față de problema în discuție. Urmărind modificările lui *c* înainte de *a*, *e* și *i*, precum și răspîndirea lor geografică, Morf constată o unitate lingvistică veche, alcătuită din Normandia, Picardia și Valonia. De asemenea observă că dialectele picarde și valone păstrează pe *e* nazal provenit din lat. *en*, care în dialectul „francien" (din Île-de-France) și apoi în cel normand a devenit *a* nazal. Extinderea acestor fenomene arată că între graiurile picarde, de o parte, și cele din Île-de-France și Champagne, de altă parte, există o graniță tranșantă cam de 200 de km, care coincide aproape exact cu hotarele vechilor dioceze Beauvais, Noyon și Cambrai, respectiv Rouen, Paris și Laon, iar acestea, la rîndul lor, se confundă, în general, cu fostele „civitates" galoromane Bellovacensis, Noviomensis și Cameracensis. Avem a face, așadar, cu diviziuni teritoriale care au durat vreo 2000 de ani.

---

[1] Fost profesor la Berna, Zürich, Frankfurt a. M. și Berlin (a murit în acest din urmă oraș, înainte de a fi ieșit la pensie, în primele zile ale anului 1921). A cultivat cu aceeași asiduitate și cu mare succes și istoria literară (cf., de ex., *Geschichte der französischen Literatur im Zeitalter der Renaissance*, Strassburg 1898, ed. II, 1914; *Die romanischen Literaturen*, în colecția *Die Kultur der Gegenwart*, Teil I, Abteilung XI, I, Berlin 1909, ed. II, Berlin-Leipzig 1925, și admirabilele eseuri, care, împreună cu diverse articole lingvistice, umplu cele trei volume intitulate *Aus Dichtung und Sprache der Romanen*: I, Strassburg 1903, II, ibidem 1911, III, Berlin-Leipzig 1922).

[2] *Aus Dichtung und Sprache der Romanen* I, p. 418 și urm.

[3] *Ibidem* II, p. 220 și urm.

[4] *Ibidem* II, p. 288 și urm.

[5] *Ibidem* III, p. 295 și urm.

[6] *APAWB*, 1911 (și extras aparte, 37 pagini și 7 hărți). (O lucrare cu același titlu a apărut în *Hauptfragen der Romanistik. Festschrift für Ph. Aug. Becker*, Heidelberg 1922, p. 50 și urm.) Trebuie citate apoi o conferință, ținută la *Berliner Gesellschaft für das Studium der neueren Sprachen*, despre *ALF*, și publicată, sub forma unui rezumat destul de extins, în *ASnSpr* CXXVIII (1912), p. 212 și urm., precum și notița relativă la J. Gilliéron et M. Roques, *Études de géographie linguistique*, în aceeași revistă, vol. CXXXI (1913), p. 268. Despre *ALF* vorbește cu mare admirație și în *Aus Dichtung und Sprache der Romanen* II, p. 314 și urm.

[7] În *RFE* III (1916), p. 82, nota, se afirmă că ideea coincidenței granițelor dialectale cu cele ecleziastice apare și la C. Salvioni (în anul 1901), apoi la R. Menéndez Pidal (în 1906 și 1908). Această idee o susține, între alții, J. Jud, *RLiR* (1934), p. 1 și urm.

La fel stau lucrurile și cu extinderea dialectelor franco-provensale: cercetînd tratamentul lui *ā* latinesc, Morf constată că granițele lingvistice se confundă, la sudul și vestul ținuturilor în discuție, cu granițele episcopatelor de Vienne și Lyon, care au de asemenea la bază împărțiri administrative de pe vremea romanilor. De aceea Morf încearcă să grupeze, de jurîmprejurul principalelor căi de comunicație ale Galiei, vechile „civitates" galoromane în unități mari, care coincid, aproximativ, cu cele trei Galii ale lui Cezar.[1]

Pentru caracterizarea personalității științifice a lui Morf cred necesar să arăt că acest lingvist a avut, încă de la începutul activității sale, o atitudine conformă cu spiritul care stăpînește astăzi, în general, disciplina noastră. Astfel, în lecția de deschidere a cursului de filologie romanică la Universitatea din Zürich (anul 1889!), Morf se ridică împotriva atenției exagerate pe care romaniștii vremii o acordau studiului limbii vechi franceze; de asemenea afirmă că modificările lingvistice sînt individuale la origine și au cauze psihice (v. *Aus Dichtung und Sprache der Romanen* II, p. 331 și urm.).

---

[1] J. Ronjat, din a cărui recenzie despre Morf, *Zur sprachlichen Gliederung Frankreichs* (în *RLR* XLV [1912], p. 18 și urm.) am luat informațiile de mai sus, crede că diocezele au jucat un rol însemnat la formarea dialectelor numai în regiunile de șes; în cele accidentate, la baza frontierelor lingvistice se găsesc pagus-ul roman, văile și fracțiunile de văi. Privitor la coincidența granițelor lingvistice cu cele administrative și ecleziastice, să se compare și spusele lui R. Menéndez Pidal, *Orígenes del español*, ed. II, Madrid 1929, p. 572 și urm. După ce arată că diviziunile teritoriale, în sensul larg al cuvîntului, nu pot împiedica totdeauna legăturile dintre oameni, care sînt adesea foarte puternice, tocmai pentru că izvorăsc din necesități mai durabile decît interesele politice sau religioase, autorul adaugă (p. 574): „Diviziunile politice romane, continuate prin diocezele ecleziastice, pot fi cauza unor granițe lingvistice, dar niciodată nu vor putea explica întreaga repartiție dialectală a Romaniei. Și același lucru se poate spune, cu mai multă dreptate, despre diviziunile politice medievale, în care mulți au vrut să caute cauzele împărțirii dialectale moderne. În fine, trebuie să luăm în considerație și faptul că stabilirea unei granițe lingvistice, pe care am putut-o verifica sau bănui cîteodată, nu-i ușor să fie absolută. Cel mai probabil este că o frontieră, oricît de statornică ar rămîne, a fost modificată și re-formată întrucîtva de curentele venite mai tîrziu decît acela care a determinat prima expansiune a fenomenului delimitat." („Les divisiones politicas romanas, continuadas por las diócesis eclesiásticas, pueden dar razón de algún límite lingüístico pero nunca podrán explicar el conjunto de la repartición dialectal de la Romania. Y lo mismo se puede decir, con más razón, de las divisiones políticas medievales, en que muchos pretendieron buscar las causas de la articulación dialectal moderna. Por último, hay que considerar también que la estabilidad de un límite lingüístico, que alguna vez hemos podido comprobar o sospechar, no es fácil que sea absoluta. Lo más probable es que un límite, por estacionario que permanezca, haya sido alterado y reformado en algo por corrientes posteriores a la que determinó la primera expansión del fenómeno delimitado." Problema segmentării lingvistice a unui teritoriu aparent unitar se pune nu numai din punctul de vedere al dialectelor uneia și aceleiași limbi, ci și din acela al limbilor care au luat naștere în teritoriul respectiv. Afară de Franța (în termeni antici, Galia), care, așa cum am arătat ceva mai sus, a oprit atenția unui număr de cercetători, trebuie amintită aici, ca mai interesantă, poate, Peninsula Iberică, unde au luat naștere trei limbi romanice (și s-a conservat, pînă astăzi, unul dintre idiomele băștinașe: basca). Și această parte a Romaniei a fost studiată în legătură cu fragmentarea ei lingvistică. Iată cîteva lucrări mai importante (și sub aspectul bogăției faptelor sau a discuțiilor): Harri Meier, *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihrer historischen Begründung*, Hamburg 1930; В. Ф. Шишмарев, *Очерки по истории языков Испании*. Москва-Ленинград 1941 (XI+335 p. și un număr mare de hărți), carte deosebit de importantă, mai ales prin mulțimea informațiilor de ordin

Louis Gauchat (1866—1942)

Numele lui L. Gauchat ne este deja cunoscut. Am arătat (v. p. 40 și urm.) că unele dintre studiile sale au contribuit în largă măsură la schimbarea concepției despre dialect și granițe dialectale. Nu mai repet cele spuse acolo, ci trimit pe cititor la locul indicat. Aici trebuie să dau lămuriri asupra unei mărețe opere dialectologice, al cărei inițiator și conducător principal a fost acest lingvist. Luînd ca model vocabularul dialectelor germane din Elveția, care, sub titlul *Schweizerisches Idiotikon*, începuse să apară încă din 1881, Gauchat s-a hotărît să întreprindă o lucrare analogă pentru graiurile din Elveția romandă.[1] Gîndul acesta i-a venit în 1890, cînd și-a susținut teza de doctorat cu un studiu despre vorbirea populară din Dompierre (cant. Fribourg).[2] Cinci ani mai tîrziu obține sprijin de la autorități, așa că se poate apuca de organizarea lucrărilor. Adunarea materialului începe în 1899 și durează 12 ani. Înțelegînd că opera întrece puterile unui singur om și dorind totodată să-i dea un caracter oarecum național, Gauchat își ia de colaboratori pe romaniștii E. Tappolet și J. Jeanjaquet, formați la aceeași școală ca și el însuși. Pentru strîngerea materialului ei s-au servit de ambele metode: au trimis chestionare la corespondenți și în același timp au cules singuri cuvinte, forme etc. la fața locului (mai mult ca să verifice răspunsurile corespondenților și să fixeze anumite particularități fonetice ale graiurilor studiate). De asemenea au utilizat glosarele regionale publicate pînă atunci, documentele (tipărite sau inedite), precum și textele vechi și moderne. Astfel s-au adunat un milion și jumătate de fișe. Pentru ca să nu rămînă nimic neexploatat, cei trei redactori au decis să introducă în opera lor și numele proprii (de locuri și de familie), mai ales că foarte multe dintre ele sînt, la origine, cuvinte din limba curentă. În acest scop și-au asigurat colaborarea lui E. Muret, fost profesor la Geneva, specialist în toponimie și antroponimie.[3] În 1924 apare prima fascicula din această operă cu adevărat

---

istoric menite să explice împărțirea lingvistică a Peninsulei Iberice (se ocupă și de limba bască); Kurt Baldinger, *Die sprachliche Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihre historische Begründung*, în *WZHU* (Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, Nr. 1), IV (1954-55), articol mult amplificat și îmbogățit cu date bibliografice critic-analitice, sub titlul *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel*, Berlin 1958. Printre lingviștii actuali, acela care aplică în mod consecvent teoria lui Morf privitoare la coincidența granițelor lingvistice cu cele ecleziastice este catalanul A. Griera (v. ceva mai încolo). Pentru situația din Franța, sub raportul corespondenței dintre diviziunile administrative și cele lingvistice, să se compare A. Rosenqvist, *Limites administratives et division dialectale de la France*, în *NM* XX (1919), p. 87 și urm. Problema granițelor dialectale a fost mult discutată, și nu numai de către romaniști. Iată cîteva studii: A. Horning, *Über Dialektgrenzen im Romanischen* (*ZrPh* XVII [1893], p. 160 și urm.); Karl Haag, *Mundartgrenzen* (*ASnSpr* CXV [1905], p. 182 și urm.); K. Bohnenberger, *Über Mundartgrenzen* (*Verhandlungen der 49-ten Philologenversammlung in Basel*, 1907); Karl Haag, *Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen* (*Theutonista* VI [1929], p. 1 și urm.); W. v. Wartburg, *Die Entstehung der Sprachgrenzen im Innern der Romania*, *BGDSL* LVIII [1934], p. 209 și urm.).

[1] Aceste graiuri aparțin la grupul francoprovensal, de care s-a amintit ceva mai sus, și se vorbesc în cantoanele Genève, Vaud, Neuchâtel (întregi), Valais, Fribourg și Berne (părțile dinspre apus).

[2] Trebuie arătat că Gauchat a fost elevul lui Morf.

[3] Așa se cheamă, cu un termen special, cercetările asupra numelor de oameni (ca să corespundă „toponimiei", care însemnează studiul numelor de locuri). Acest termen a fost folosit pentru întîia oară de către lingvistul portughez J. Leite de Vasconcellos (v. *RL* I [1887], p. 45).

monumentală, intitulată *Glossaire des patois de la Suisse romande*, élaboré avec le concours de nombreux auxiliaires et rédigé par L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet, avec la collaboration de E. Muret. Din prefață și din introducere aflăm foarte multe lucruri interesante despre antecedentele ei, despre modul de alcătuire și conținutul articolelor etc. [1] Ca să se vadă cum au știut autorii să satisfacă toate cerințele lingvisticii actuale, trebuie să spun că la fiecare cuvînt se dau: a) forma și proveniența, b) definiția gramaticală și sensul, cu exemple, c) note asupra istoriei lui și informații enciclopedice. De asemenea se dă fotografia sau schița obiectelor importante din vreun punct de vedere oarecare, aria geografică a diverselor forme sau cuvinte (cu ajutorul unor mici hărți) și orice alte lămuriri menite să ajute la înțelegerea deplină a problemelor discutate. Astfel metoda aplicată de autorii glosarului reprezintă toate curentele principale din disciplina noastră: istoric, geografic, „cuvinte și lucruri" etc. De aceea *Glosarul* a fost primit cu entuziasm de toți recenzenții (extrem de numeroși: pentru întîia fasciculă mi-am notat 20 de dări de seamă). [2] Un singur cusur are această operă, într-adevăr rară: apare foarte încet (cîte 64 de pagini pe an). [3]

---

[1] Să se compare și publicațiile auxiliare ale *Glosarului*, anume *Bibliographie linguistique de la Suisse romande*, vol. I, Neuchâtel 1912, vol. II, ibidem 1920; *Bulletin du Glossaire des patois dela Suisse romande*, ibidem 1902 și urm.; *Tableaux phonétiques des patois suisses romands*, ibidem 1925. A doua dintre ele avea drept scop principal să mențină strînse legăturile corespondenților cu redactorii *Glosarului*, iar ultima conține transcrierea fonetică a vreo 500 de cuvinte aparținînd la 62 de graiuri populare tip (în tablouri comparative).

[2] Citez cîteva dintre cele mai importante: *RLR* LXII (1923-24), p. 492 și urm. (G. Millardet); *Romania* LI (1925), p. 571 și urm. (K. Jaberg); *Litbl* XLVI (1925), col. 159 și urm. (W. Meyer-Lübke). Acest ultim lingvist a publicat, în aceeași revistă (LV [1934], col. 398 și urm.), o recenzie despre primele zece fascicule ale *Glosarului*. Cf. și interesantul articol al lui E. Tappolet, unul dintre redactorii *Glosarului*: *Neuere Aufgaben der Wortforschung*, în *GRM* XIII (1925), p. 130 și urm. (discută și chestiuni principiale, pornind de la această operă). În romînește cunosc numai recenzia lui O. D.[ensusianu] din *GS* II (1925-26), p. 179 și urm.

[3] Acest inconvenient este cu atît mai mare, cu cît primele opt fascicule, publicate între 1924 și 1931, merg de-abia pînă la cuvîntul *apothicaire*. În 1958 au apărut fasc. XXX și XXXI, care merg pînă la cuvîntul *chapeau* inclusiv. Exemplul lui Gauchatși al colaboratorilor săi a fost urmat cu privire la celelalte dialecte romanice din Elveția. R. v. Planta a pus bazele unei opere similare (*Rätisches Idiotikon*, apărut, în întregime, între 1881 și 1958) pentru graiurile retoromane, iar C. Salvioni (decedat în 1920), cu ajutorul lui P. E. Guarnerio (și acesta mort, în 1919) și cu C. Merlo, pentru cele italienești din cantonul Ticino (*Vocabolario della Svizzera italiana*). În 1938 a apărut prima fasciculă din *Dicziunari Rumantsch Grischun* (publichà da la Società Retorumantscha, cul agüd da la Confederaziuni dal chantun Grischun e da la Lia Rumantscha), fundà da Robert de Planta e Florian Melcher. Redacziun: Chasper Pult et Andrea Schorta, Cuoira, operă perfect similară, în toate privințele, cu „Glosarul" analizat mai sus. Ultima fasciculă (a XXXIII-a) a apărut în 1959. Ca un supliment al acestui dicționar trebuie considerat volumul *Rätisches Namenbuch*. Band I: *Materialien*,, Paris-Zürich 1939, publicat de R. v. Planta și A. Schorta (conține circa 70 000 de nume topice culese din cantonul elvețian Graubünden [=Grischun, Grisons, Grigioni], unde se vorbesc graiurile retoromane din grupul vestic). Altă lucrare, strîns legată de dicționarul în discuție, căruia îi servește oarecum drept introducere, este *Bibliografia retoromantscha* (Bibliographie des gedrucken bündnerromanischen Schrifttums von den Anfängen bis 1930, herausgegeben von der Ligia Romantscha), vol. 1, Chur 1938; vol. II, de la 1931 pînă la 1952, a apărut, în 1956, la Samedan. Cu privire la *Vocabolario della Svizzera italiana* s-au publicat în revista *L'Italia dialettale*, condusă de C. Merlo, diverse rapoarte, foarte scurte, despre activitatea desfășurată de comisia respectivă

Karl Jaberg (1877-1958)

În asemenea condiții nu surprinde faptul că geografia lingvistică a recrutat adepți numeroși și valoroși tocmai în Elveția. Spre a nu lungi peste măsură discuția, voi cita numai pe cîțiva dintre cei mai de frunte, cu lucrările lor mai însemnate. De altminteri va trebui să revin, în parte, asupra acestei chestiuni, ceva mai tîrziu, cînd voi vorbi despre alte atlase lingvistice afară de cele deja analizate. Urmez ordinea cronologică. K. Jaberg, fost profesor la Berna, a îmbrățișat de timpuriu doctrina lui Gilliéron. Întocmai ca acesta, și spre deosebire de învățații francezi menționați în paginile precedente, Jaberg își întemeiază cercetările de geografie lingvistică pe materialul Atlasului Franței sau al Italiei și al Elveției meridionale (v. mai încolo) : își alege o noțiune, adică o hartă, și studiază, sub toate raporturile, cuvintele care servesc la denumirea acelei noțiuni. Trebuie precizat că Jaberg ia în considerație unele elemente pe care Gilliéron le neglija ori le înlătura cu desăvîrșire din discuție. În primul rînd, elementul istoric și pe cel comparativ, care merg, de obicei, mînă în mînă : fazele vechi ale unui cuvînt și stările de lucruri din alte limbi romanice sînt invocate ori de cîte ori se simte nevoia. De asemenea acordă atenția cuvenită istoriei culturale, în sensul metodei „cuvinte și lucruri“ [1], cum se vede mai mult sau mai puțin în toate lucrările sale, dar cu deosebire în *Kultur und Sprache in Romanisch Bünden*, Bern 1921, *Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden* (în revista *Bündnerisches Monatsblatt* 1922) și *Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinkleidung in der Zentralromania* (*WS* IX [1924-26], p. 137 și urm.). [2] În sfîrșit, Jaberg se interesează și de factorul psihologic : în ce măsură stările sufletești afective participă la modificările lingvistice. [3] Studiul său *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung. Grundfragen der Onomasiologie*, din *ASnSpr* CXXXVI (1917), p. 84 și urm.,

---

(v., de pildă, vol. IV [1928], p. 306 și urm., VI [1930], p. 275 și urm., VII [1931], p. 303 și urm., VIII [1932], p. 257 și urm.); cf. și *VR* I (1936), p. 199. A început să apară în 1952, la Lugano, cu prima fasciculă: *A-Agnese*. Unele detalii asupra dicționarelor de care ne ocupăm aici găsim la R. Hotzenköcherle, *Die schweizerischen Wörterbücher, Sprach- und Volkskunde-Atlanten*, Zürich 1947. Printre alte studii ale lui Gauchat, afară de cele discutate la p. 40 și urm., citez aici pe următoarele: *Über die Bedeutung der Wortzonen*, Basel 1907; *Sprachgeschichte eines Alpenübergangs (Furka-Oberalp)*, în *ASnSpr* CXVII (1907), p. 345 și urm.; *Les noms gallo-romans de l'écureuil*, în *Mélanges de philologie romane et d'histoire littéraire offerts à M. Maurice Wilmotte*, Paris 1910, p. 174 și urm.; *Régression linguistique*, în *Festschrift zum XIV. Allgemeinen deutschen Neuphilologentage in Zürich*, 1910, p. 335 și urm. și *Sprachforschung im Terrain*, în *BDR* II (1910), p. 93 și urm. Cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani, prietenii și elevii i-au dedicat un volum omagial, important prin numărul și valoarea contribuțiilor: *Festschrift Louis Gauchat*, Aarau 1926.

[1] Se va arăta mai departe că principiile acestei metode au fost utilizate în concepția și realizarea Atlasului Italiei și al Elveției meridionale.

[2] După cum spune și titlul, această din urmă lucrare îmbrățișează nu numai Franța, ci întreaga Romanie centrală. Aceeași chestiune o tratase Jaberg, din punct de vedere galoromanic și pe scurt, în *Sprachgeographie*, p. 13 și urm. *Kultur u. Sprache...* și *Dreschmethoden...* au fost recenzate amănunțit de către S. Pușcariu în *Dacor* II (1921-22), p. 714 și urm., unde este vorba și de altă lucrare a aceluiași învățat.

[3] Cît de pătrunzătoare este înțelegerea lui Jaberg pentru astfel de aspecte ale limbajului probează, de pildă, recenzia despre L. Spitzer, *Puxi, eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, din *Litbl* XLVIII (1927), col. 329 și urm.

poate fi socotit ca o încercare foarte fericită de a îmbina metoda psihologică și geografia lingvistică. Totuși Jaberg cere lingviștilor să se ocupe în primul rînd de problemele pur lingvistice, fiindcă numai așa îmbinarea metodelor poate duce la rezultate valabile atît în domeniul lingvisticii, cît și în acela al psihologiei și al istoriei civilizației. Trebuie menționat tot aici și articolul *Spiel und Scherz in der Sprache*, publicat în *Festgabe für Samuel Singer*, Tübingen 1930, p. 67 și urm.

Chiar studii relativ reduse ca întindere, de pildă *Escalier* (în *RLiR* VI [1930], p. 91 și urm.), arată clar cum izbutește Jaberg să ia în considerație toate punctele de vedere și să aplice toate metodele impuse de natura temei tratate: utilizează texte, pentru stabilirea vechimii fenomenului studiat, urmărește răspîndirea lui geografică, cercetează paralel „lucrurile" și „cuvintele", recurge la toponimie etc. Reproduc o afirmație semnificativă în acest sens (*loc. cit.*, p. 100): „Limba ca expresie a culturii și limba ca mijloc de comunicare își întind mîna în semn de înțelegere." [1]

Deja din aceste informații sumare se poate constata cît de variate și de multilaterale sînt preocupările lui Jaberg. Dacă ținem seamă însă și de alte scrieri ale sale, ca de pildă *Idealistische Neuphilologie* [2] și de numeroasele recenzii despre tot felul de lucrări din domeniul disciplinei noastre, sîntem în drept să afirmăm că nu există mulți romaniști care să dovedească un interes mai viu și o înțelegere mai largă pentru problemele lingvistice decît Jaberg. Iată încă o parte din studiile lui, mai vechi și mai noi, afară de cele citate: *Pejorative Bedeutungsentwicklung im Französischen, mit Berücksichtigung allgemeiner Fragen der Semasiologie*, în *ZrPh* XXV (1901), p. 561 și urm., XXVII (1903), p. 25 și urm., XXIX (1905), p. 57 și urm.; *Sprachgeographie* [3], Aarau 1908; *Sprachgeographische Untersuchungen*, în *ASnSpr* CXX (1908), p. 96 și urm. (despre frc. *arocher*, *garocher*, *garoter*, *rocher*, *rucher*=a arunca), CXXVI (1911), p. 371 și urm. (despre frc. *s'asseoir*); *Sprachgeographisches. „Soif" und die sprachliche Expansion in Nordfrankreich*, în *ZfrzSpr* XXXVIII (1911), p. 231 și urm. (cf. E. Herzog, *Aus dem Atlas linguistique*, în aceeași revistă XXXVII [1911], p. 125 și urm., din care p. 134 și urm. despre „soif", apoi Idem, *Noch einmal „soif"*, *ibidem* XL [1912—13], p. 213 și urm.); *Der Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz und die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „anfangen"*, în *RLiR* I (1925), p. 118 și urm.; *Una pera mezza* [4], în *Festschrift Louis Gauchat*, Aarau 1926, p. 52 și urm.; *Sprache und Leben* [5], în *RLiR* II (1926), p. 3 și urm.; *Sprachtradition und Sprachwandel*, Bern 1932; *Aspects géographiques du langage*, Paris 1936; *Considérations sur quelques caractères généraux du romanche*, în *Mélanges de linguistique*

---

[1] „Sprache als Kulturausdruck und Sprache als Verkehrsmittel reichen sich versöhnlich die Hand."

[2] Cf. mai sus, p. 109, nota 1, p. 115 etc.

[3] Cf. mai sus, p. 157 și urm. Trebuie remarcat că, în momentul apariției acestei broșuri, *Atlas linguistique de la France* nu fusese încă publicat în întregime, iar Gilliéron tipărise numai studiul despre *scier* (în colaborare cu J. Mongin). Și totuși găsim în ea, aplicate cu mare pricepere, multe dintre principiile geografiei și ale geologiei lingvistice.

[4] Lucrare de geografie lingvistică, avînd la bază, ca și cea imediat precedentă, material din *AIS*, care nu începuse încă să apară.

[5] În legătură cu cartea lui Ch. Bally, *Le langage et la vie*, despre care va veni vorba în capitolul următor.

offerts à Charles Bally, Genève 1939, p. 283 și urm.; *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dakorumänischen Sprachgebietes*, în *VR* V (1940), p. 49 și urm.; *Mittelfranzösische Wortstudien*, în *Sache, Ort und Wort. Jakob Jud zum sechzigsten Geburtstag*, Genève-Zürich 1943, p. 281 și urm.; *Géographie linguistique et expressivisme phonétique. Les noms de la balançoire en portugais*, în *RPF* I (1946), p. 1 și urm.; *Krankheitsnamen, Metaphern und Dämonie*, în *SAV* XLVII (1951), p. 77 și urm.; *Grossräumige und kleinräumige Sprachatlanten*, în *VR* XIV (1954), p. 1 și urm.; *The Birthmark in Folk Belief, Language, Literature and Fashion*, în *RPh* X (1957), p. 307 și urm. ș. a. [1]

Jakob Jud
(1882-1952)

De numele lui Jaberg este strîns legat acela al lui Jakob Jud, fost profesor la Universitatea din Zürich, nu numai pentru că amîndoi sînt elvețieni și reprezentanții cei mai autorizați ai geografiei lingvistice, s-ar putea spune de pretutindeni, ci și din altă cauză, mai adîncă. Multă vreme acești învățați au lucrat într-o înțelegere desăvîrșită pentru progresul disciplinei noastre, care le datorește multe și frumoase izbînzi. Rodul cel mai important al colaborării lor îl constituie monumentalul *Atlas al Italiei și al Elveției meridionale*, pe care îl voi discuta în paginile următoare. Ceea ce am spus despre activitatea lingvistică a lui Jaberg este valabil, cu oarecare aproximație, și pentru Jud. Deosebirile sînt mai mult de dimensiune: primul îmbrățișează un cîmp mai larg (sub raportul teritoriilor romanice pe care le explorează și al punctelor de vedere din care le studiază) decît al doilea, care, în schimb, aprofundează pînă la ultimele limite problemele cercetate. Cred că nici unul dintre romaniștii contemporani nu se poate compara cu Jud în ce privește bogăția și siguranța materialului lingvistic (mai ales lexical) exploatat. Acest lucru se vede din propriile sale lucrări și din ale atîtor alți lingviști, care-și exprimă cu orice prilej recunoștința față de dînsul, pentru că le-a pus la dispoziție inepuizabilul său fișier. De aceea Jud era foarte indicat să scrie un dicționar etimologic al limbilor și dialectelor romanice, cu mult mai bogat și mai corespunzător realității decît cele de pînă acum. Dacă la toate aceste constatări adăugăm amănuntul, foarte important pentru dezvoltarea disciplinei noastre, că seminarul romanic de la Universitatea din Zürich a fost o adevărată pepinieră de lingviști, învățați și foarte muncitori, am arătat tot ce trebuia pentru caracterizarea aspectului oarecum exterior al activității lui Jud.

Trecînd acum la felul lui de a lucra, constatăm că a c o r d ă f a c t o r u l u i i s t o r i c u n l o c t o t a t î t d e i m p o r t a n t c a ș i c e l u i g e o g r a f i c. Lacuna pe care de multe ori partizanii istorismului au reproșat-o, pe bună dreptate, cercetărilor lui Gilliéron, o umple cu prisosință Jud: în studiile acestuia, tradiția vechilor monumente de limbă stă

[1] Ceva mai departe se vor arăta și alte lucrări ale lui Jaberg, scrise în colaborare cu J. Jud și privitoare la *Atlasul* deja citat, pe care de asemenea l-au alcătuit și publicat împreună. În 1937, cînd a împlinit vîrsta de 60 de ani și 60 de semestre de activitate profesorală, i s-au dedicat fasc. II-IV din *ZrPh* și volumul intitulat *Donum natalicium Carolo Jaberg, messori indefesso sexagenario*, Zürich-Leipzig 1937 (cu articole de J. Jud și de P. Scheuermeier, G. Rohlfs și M. L. Wagner, anchetatorii *AIS*). Bibliografia completă a acestui mare romanist o dă S. Heinimann, în necrologul din *VR* XVII (1958), fasc. 1 (extras, 18 pagini).

minunat de bine alături de datele atlaselor lingvistice, cu care nu numai că se împacă, dar şi colaborează în cea mai desăvîrşită armonie, pentru a duce la rezultate într-adevăr excepţionale. Jud a dovedit în mod convingător că studiul istoric şi cel geografic al fenomenelor lingvistice se completează reciproc, ceea ce mai înainte tăgăduiau partizanii fanatici atît ai şcolii istorice, cît şi ai lui Gilliéron. Aşa se face că lucrările lui au şi o mare valoare de ordin teoretic general. Predilecţia lui Jud pentru metoda istorică, pe care aş atribui-o mai degrabă temperamentului decît pregătirii sale lingvistice, merge şi mai departe decît s-ar părea din cele spuse pînă aici. Pe de o parte, el încearcă să studieze stări vechi de limbă, din vremea cînd idiomele romanice nu se diferenţiaseră încă, folosindu-se în acest scop de rezultatele geografiei lingvistice (aşa procedează, de pildă, în *Probleme der altromanischen Wortgeographie*, v. *ZrPh* XXXVIII [1914-15], p. 1 şi urm.) ; pe de altă parte, reconstruieşte, la fel cu reprezentanţii cei mai autentici ai şcolii istorice, cuvinte preromane, în special galice, care se presupune că au existat odinioară în limbile respective, întrucît s-au transmis graiurilor romanice actuale. În această privinţă, Jud poate sta alături de Meyer-Lübke, maestrul necontestat al metodei reconstructive, pe care-l egalează aproape prin simţul istoric şi prin ingeniozitatea combinaţiilor etimologice. Să se compare mai cu seamă seria de articole intitulate *Mots d'origine gauloise?* pe care le-a publicat în *Romania* (I : vol. XLVI [1920], p. 465 şi urm. ; II : vol. XLVII [1921], p. 481 şi urm. ; III : vol. XLIX [1923], p. 389 şi urm. ; IV : vol. LII [1926], p. 328 şi urm.).

Pentru a completa caracterizarea activităţii lingvistice a lui Jud, reproduc aici unele dintre aprecierile lui L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 369 : „A pus de acord doctrina lui Gilliéron cu rezultatele de pînă acum ale filologiei romanice şi oferă în lucrările sale lexicologice, cu deosebire în articolul de faţă [despre frc. *dru*, v. mai jos], o sinteză a tuturor metodelor, şi anume reconstruirea de etimonuri, comparatismul lingvistic, curentul «cuvinte şi lucruri», studiul valorii stilistice, geografia lingvistică — toate acestea în serviciul unei atitudini istorico-culturale, care, spre deosebire de Vossler, năzuieşte să scoată în evidenţă mai puţin oglindirea fenomenologică a culturii în limbă, decît legătura cauzală dintre factorul lingvistic şi cel cultural." [1] După ce-i impută încrederea prea mare pe care o arată faţă de tipurile etimologice reconstruite, Spitzer compară pe Jud cu Schuchardt, pentru a conchide că bogăţia materialului prelucrat de primul întrece adesea pe a acestuia din urmă ; apoi, lingvistul de la Zürich izbuteşte să pară mai convingător şi din cauză că, orînduind geografic exem-

---

[1] „Hat Gilliérons Lehre mit den bisherigen Resultaten der romanischen Philologie in Einklang gebracht und bietet in seinen lexikologischen Arbeiten, vor allem in unserem Aufsatz, eine Synthese der bisherigen Methoden der Rekonstruktion von Etyma, der Sprachvergleichung, der Wörter- und Sachenrichtung, der Erforschung des stilistischen Gehalts, der sprachgeographischen Richtung — alles im Dienste einer kulturgeschichtlichen Haltung, die zum Unterschied von Vossler weniger die phänomenologische Spiegelung von Kultur in Sprache als kausale Verflochtenheit von Sprachlichem und Kulturellem herauszuheben trachtet."

plele vechi și moderne, prezintă lucrurile în așa fel, încît cititorul poate să le treacă în revistă și să le rețină cu mare ușurință. [1]

Afară de lucrările deja citate, merită a fi pomenite aici următoarele: *Sprachgeographische Untersuchungen*, în *ASnCpr* CXX (1908), p. 72 și urm. (despre frc. *poutre)*, CXXI (1908), p. 76 și urm. (despre frc. *aune* „Erle", ital. nord. *barba* „Onkel"), CXXIV (1910), p. 83 și urm. (despre frc. *aune* „Erle", partea a II-a), CXXVI, (1911), p. 109 și urm. (despre frc. *son* „Kleie"); *Zur Geschichte der bündner-romanischen Kirchensprache* (extras din *XLIX. Jahresbericht der historisch-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden*, Chur 1919) [2]; *Zur Geschichte zweier französischer Rechtsausdrücke*, în *ZSG* II (1922), p. 412 și urm. (se ocupă de frc. *corvée* și frc. dial. sud. *verchère); Zur Geschichte und Herkunft von franz. dru*, în *AR* VI (1922), p. 313 și urm.; *Problèmes de géographie linguistique romane. I. Introduction: Problèmes lexicologiques de l'hispano-roman. II. Éteindre dans les langues romanes*, în *RLiR* I (1925), p. 181 și urm.; *Zum schriftitalienischen Wortschatz in seinem Verhältnis zum Toskanischen und zur Wortgeographie der Toskana*, în *Festschrift Louis Gauchat*, Aarau 1926, p. 298 și urm.; *Problèmes de géographie linguistique romane. III. S'éveiller dans les langues romanes*, în *RLiR* II (1926). p. 163 și urm.; *La valeur documentaire de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale, ibid.* IV (1928), p. 251 și urm.; *Sur l'histoire de la terminologie ecclésiastique de la France et de l'Italie, ibid.* X (1934), p. 1 și urm.; *Methodische Anleitung zur sachgemässen Interpretation von Karten der romanischen Sprachatlanten*, în *VR* XIII (1954), p. 219 și urm. Nu trebuie să uităm apoi recenziile publicate în reviste ca *ASnSpr*, *Romania*, *AR* etc. și care adesea au o importanță deosebită prin chestiunile discutate, ca și prin materialul adus pentru completarea lipsurilor din cărțile recenzate. [3]

Trebuie să mai adaug, în sfîrșit, că Jud a întemeiat, în 1936, și a condus pînă la moartea sa importanta revistă *Vox Romanica*, unde a publicat numeroase contribuții de tot felul (studii, note, recenzii), iar în 1942, cu prilejul celei de a 60-a aniversări, elevii, prietenii și admiratorii i-au dedicat un masiv volum omagial, intitulat (în mod semnificativ pentru va-

---

[1] Să se compare și aprecierile lui W. v. Wartburg, *ZrPh* XL (1920), p. 508: Jud a văzut de timpuriu că geografia lingvistică nu-i o ramură nouă a romanisticii, ci o metodă nouă, care, pe de o parte, ne dă informații prețioase asupra dezvoltării limbii, pe de alta, aruncă o lumină vie și neașteptată asupra condițiilor ei istorice. Marele merit al lui Jud constă în faptul că a adăugat această metodă nouă la cele existente și le-a pus pe toate într-o concordanță bogată în consecințe. Fără Jud, istoria limbii ar mai fi întîrziat să se folosească după cuviință de acest admirabil instrument care este geografia lingvistică.

[2] În ciuda titlului, autorul se ocupă aici și de alte limbi din grupul romanic: s-ar putea spune că acest stadiu conține o schiță de istorie a terminologiei creștine romanice. Cf. darea de seamă din *Dacor* I (1920-21), p. 434 și urm., scrisă de S. Pușcariu, care scoate în evidență mai ales lucrurile interesante pentru limba noastră. Articolele din *RLiR*, cum arată simpla lor enumerare, iau în considerație mai multe limbi romanice (îndeosebi pe cele occidentale), astfel că avem dreptul să vedem în ele începutul unei geografii lingvistice general romanice. Iarăși o noutate foarte importantă în activitatea lui Jud.

[3] Despre metoda de lucru a lui Jud a scris L. Spitzer în *RDR* VI (1914), p. 332 și urm.

riata activitate a celui sărbătorit) *Sache, Ort und Wort. Jakob Jud zum sechzigsten Geburtstag (12. Januar 1942)*, Zürich-Genève 1943 (XIX+893 p., cu 35 de hărţi şi 48 de ilustraţii).[1]

J. U. Hubschmied

Alt discipol elveţian al lui Gilliéron este J. U. Hubschmied. A scris puţin, din cauza unui excesiv simţ autocritic, dar, poate, şi pentru că cea mai mare parte din timp i-au luat-o ocupaţiile profesionale (a funcţionat vreme îndelungată în învăţămîntul secundar din Zürich). Cu toate acestea, maestrul său îl aprecia în chip extrem de favorabil, şi păreri asemănătoare au exprimat, în general, şi recenzenţii lucrărilor acestui modest, dar profund cercetător al limbilor romanice. Dintre lingviştii studiaţi pînă aici, Hubschmied se apropie mai mult de Jud, prin importanţa pe care o acordă factorului istoric şi prin predilecţia pentru studiul elementelor celtice din idiomele neolatine occidentale. Pe acestea le caută mai ales în toponimie, unde se găseşte totdeauna un mai mare număr de resturi lingvistice preromane decît în vocabularul obişnuit. De altfel studiul numelor de locuri îl atrage pe Hubschmied nu numai pentru relictele celtice, ci şi pentru atîtea alte probleme pe care le pune toponimia. Ceea ce interesează aici, în legătură cu discuţia asupra geografiei lingvistice, este faptul că Hubschmied încearcă să dezlege enigmele toponimiei preromane, servindu-se de principiile şi procedeele lui Gilliéron, pe care le combină cu rezultatele metodei istorice. O lucrare mai întinsă a sa este *Zur Bildung des Imperfekts im Frankoprovenzalischen. Die v- losen Formen, mit Untersuchung über die Bedeutung der Satzphonetik für die Entwicklung der Verbalformen*, Halle a. S. 1914.[2] Are la bază mai cu seamă material din *Atlas linguistique de la France*. Scopul principal al autorului este să explice anumite modificări morfologice, nu cu ajutorul analogiei, de care s-a uzat şi uneori s-a abuzat în asemenea cazuri, ci cu ajutorul foneticii sintactice: influenţa cuvintelor din aceeaşi frază se exercită şi asupra formelor verbale, care suferă astfel tot soiul de prefaceri. A. M.[eillet], în *BSL* XIX (1914-15), p. 33 şi urm., recenzează favorabil această carte, scriind, între altele: „Domnul Hubschmied nu este un adversar al «legilor fonetice»: propunîndu-şi să le imprime supleţea şi precizia care le lipsesc prea adesea, el le insuflă o viaţă nouă şi le face într-adevăr potrivite pentru explicarea dezvoltării limbajului."[3] La fel J. Ronjat, *RLR* LVIII (1915), p. 333 şi urm., un adversar al geografiei lingvistice şi al creatorului acesteia.[4]

---

[1] Primele pagini ale acestui volum conţin bibliografia completă (pînă în anul 1941 inclusiv) a celui sărbătorit.

[2] A apărut ca al 58-lea supliment la *ZrPh*.

[3] „M. Hubschmied n'est pas l'ennemi des «lois phonétiques»: en proposant de leur donner la souplesse et la précision qui leur manquent trop souvent, il leur souffle une nouvelle vie, et il les rend vraiment propres à expliquer le développement du langage." (*Loc cit.*, p. 36.)

[4] „Această carte este dedicată domnului Gilliéron, dar ea se inspiră, mai curînd, din doctrina pe care o reprezintă domnul Gauchat, şi nu eu am să mă plîng de asta" („Ce livre est dédié à M. Gilliéron, mais il procède plutôt de la doctrine que représente M. Gauchat, et ce n'est pas moi qui m'en plaindrai", spune Ronjat, *loc. cit.*, p. 333. Această apreciere şi, mai ales, afirmaţia lui Meillet reprodusă mai sus, surprind, dacă le punem în legătură cu părerea nespus de favorabilă a lui Gilliéron despre Hubschmied (şi se ştie că autorul *Atlasului lingvistic al Franţei* nu era de loc darnic în elogii). Ceea ce interesează în toată discuţia

Dintre celelalte studii ale lui Hubschmied amintesc pe următoarele: *Drei Ortsnamen gallischen Ursprungs: O g o, C h â t e a u d'O e x, U e c h t l a n d*, în *ZDM* XIX (1924), p. 169 și urm.; *Gallische Nomina auf -pi-, -pa-*, în *Festschrift Louis Gauchat*, Aarau 1926, p. 435 și urm.; *Ausdrücke der Milchwirtschaft gallischen Ursprungs*, în *VR* I (1936), p. 88 și urm.; *Sprachliche Zeugen für das späte Aussterben des Gallischen, ibidem* III (1938), p. 48 și urm.

Walther von Wartburg

Caracteristica cea mai importantă a geografiei lingvistice elvețiene, pe care am constatat-o la Jaberg, Jud și Hubschmied, adică l u a r e a î n c o n s i d e r a ț i e a e l e m e n t u l u i i s t o r i c, o găsim și la W. v. Wartburg, fost elev, la Zürich, al lui Gauchat și Jud, apoi, la Paris, al lui Gilliéron. Se poate spune chiar că acest lingvist, profesor onorar al Universității din Basel, duce așa de departe atenția pentru factorul istoric și pentru toate problemele care se leagă de viața trecută a limbilor, încît pare a-i da preferință față de cel geografic. Este drept că atitudinea aceasta i-o impune și natura operei sale principale, la care mă gîndesc înainte de toate aici, anume *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, Bonn 1922 și urm.[1] Căci un asemenea dicționar nu poate fi decît istoric, în sensul că trebuie să înregistreze tezaurul lexical al limbii franceze din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. Și atunci, pentru că momentele trecute din viața unei limbi sînt fatal mai numeroase decît cele actuale, apare ca o imposibilitate de fapt predominarea punctului de vedere geografic asupra celui istoric. Dar că v. Wartburg a utilizat într-o largă măsură nu numai *ALF* și toate lucrările de geografie lingvistică privitoare la limba franceză, ci și însăși doctrina lui Gilliéron, se vede ușor de la primele pagini ale dicționarului, care nici n-ar fi putut lua naștere, așa cum îl avem acum la dispoziție, fără activitatea schițată în paginile precedente.

---

este însă o chestiune oarecum de principiu, anume că între geografia lingvistică și cercetările dialectologice în felul celor inaugurate de Gauchat există o relație și mai strînsă decît s-ar părea la prima vedere. Ba însă, doctrina lui Gilliéron se poate împăca uneori chiar cu școala neogramaticilor, cum au susținut diverși lingviști, printre care pot fi citați aici Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922, passim și H. Güntert, în *WS* XII (1929), p. 390.

[1] Această operă cu adevărat monumentală și unică în istoria lexicografiei romanice a trecut prin multe peripeții înainte de a-și asigura o apariție statornică. Au ieșit, pînă la începutul anului 1961, vol. I (literele *A,B*), II (în două tomuri: lit. *C, K, Q*), III (*D-F*), IV (*G, H, I*), VII-VIII (*N, O, P*), și fascicule izolate din V (*J, L*), VI (*M*), X (*R*), XI (*S*), XIV (*U, V*) și XVI (elementele germanice). Sînt necesare unele lămuriri. Cuvintele de origine germanică de la *a* pînă la *f* inclusiv au fost înregistrate împreună cu cele de origine latină, celtică etc., la locul corespunzător. Ulterior, autorul a crezut mai potrivit să le discute aparte, ceea ce va face într-un volum special (XVI), în care vor intra și cele studiate deja în vol. I-III. Pentru ușurarea muncii și, mai ales, pentru temeinicia ei științifică, W. v. Wartburg, romanist ca formație, a apelat la concursul marelui germanist Theodor Frings de la Leipzig, cu care a colaborat și altfel, pe vremea cînd era profesor la universitatea acestui din urmă oraș. Au mai apărut trei suplimente, cu indicarea abrevierilor, a bibliografiei folosite, a localităților menționate în dicționar etc. De la fasc. 21 înainte, această operă s-a publicat, un timp, la Leipzig, iar apoi la Basel, unde continuă să apară și în momentul de față.

Pentru atitudinea științifică a lui v. Wartburg prezintă interes lămurirea care precedă prefața la vol. I. Deoarece opera aceasta este dedicată lui Gilliéron și lui Meyer-Lübke, autorul caută să explice împerecherea a două nume, adică școli, care nu merg de obicei împreună. După ce caracterizează pe cei doi antipozi (Gilliéron, romantic, Meyer-Lübke, realist), v. Wartburg adaugă: „Astfel ambii bărbați reprezintă, într-o rară puritate, cele două forțe fundamentale ale lingvisticii romanice, din colaborarea și acțiunea reciprocă a cărora se clădește știința. Fără bogata recoltă a acestor două lungi vieți de învățați, pline de nobilă simplitate, starea cunoștințelor noastre ar fi cu totul alta. Lor li se datorește, într-un sens mai înalt, faptul întocmirii acestui dicționar etimologic al limbii franceze. Pentru operă, ca și pentru mine însumi, contactul personal cu ei amîndoi a fost de cea mai mare însemnătate. Și consider drept o fericire deosebită împrejurarea că am putut sta aproape de unul în tinerețea care bîjbîie încă nesigur, de celălalt, la o vîrstă mai matură. Din aceste motive le dedic amîndurora cartea de față. Lui Meyer-Lübke să-i servească la ostenelile sale neîncetate de a limpezi întunericul evoluției lingvistice romanice, și chiar dacă Gilliéron nu mai este printre noi, ea să fie totuși una dintre numeroasele mărturii ale nemuririi spiritului care a trăit în el."[1]

Dicționarul etimologic al lui v. Wartburg s-a bucurat și continuă să se bucure de o primire foarte favorabilă. Numeroasele recenzii, după ce arată, în general, calitățile eminente ale acestei opere, caută să completeze unele lipsuri și să rectifice mai cu seamă etimologiile, care, se știe, reprezintă partea cea mai subiectivă și, deci, mai supusă discuției. Printre dările de seamă mai importante merită a fi citate următoarele: L. Spitzer, în *NSpr* XXX (1922), p. 264 și urm. (cu continuare în volumele următoare, pe măsură ce au apărut diverse fascicule); S. Pușcariu, în *Dacor* III (1923), p. 824 și urm.; W. Meyer-Lübke, în *DL* XLV 1924), col. 1957 și urm.; H. Pedersen, în *Litteris* II (1925), p. 77 și urm. (cu aceeași observație ca la recenzia lui Spitzer); Ch. Bruneau, în *Romania* LII (1926), p. 174 și urm. (idem). Recenzia lui Meyer-Lübke discută mai ales chestiuni principiale,

---

[1] „So verkörpern die beiden Männer in seltener Reinheit innerhalb der romanischen Sprachwissenschaft die zwei Grundkräfte aus deren Zusammenwirken und Wechselwirkung die Wissenschaft sich aufbaut. Ohne die reiche Ernte dieser beiden langen Gelehrtenleben voll edler Einfachheit wäre der Stand unserer Erkenntnis ein ganz anderer. Ihnen ist in einem höheren Sinne zu verdanken, das für das Französische Etymologische Wörterbuch die Zeit gekommen war. Für das Werk wie für mich selber war der persönliche Kontakt mit den beiden Männern von grösster Bedeutsamkeit. Und als besonderes Glück weiss ich es zu schätzen, dass ich dem einen mehr in der noch unsicher tastenden Jugendzeit, dem anderen im reifern Alter nahe sein durfte. Aus diesen Gründen widme ich ihnen beiden dieses Buch. Meyer-Lübke möchte es dienend zur Seite stehen bei seinen unermüdlichen Bemühungen, das Dunkel romanischer Sprachentwicklung zu erhellen. Und wenn auch Gilliéron nicht mehr unter uns weilt, so soll es doch eines der vielen Zeichen für die Unvergänglichkeit des Geistes sein, der in ihm lebte." (Sublinierile sînt ale mele.) Am reprodus acest pasaj nu atîta pentru că ne arată lămurit locul pe care-l ocupă v. Wartburg în lingvistica romanică, din punct de vedere doctrinar, cît mai ales pentru alt motiv: aprecierile asupra celor doi poli ai disciplinei noastre mi se par juste și perfect obiective și de aceea ele ajută la completarea imaginii pe care cititorii lucrării de față ar vrea să și-o facă despre Meyer-Lübke și despre Gilliéron.

celelalte aduc în special adaosuri și completări de amănunt (a lui Pedersen se ocupă numai de elementele celtice).

Faptul că v. Wartburg a fost elevul lui Gilliéron și al unora dintre discipolii elvețieni ai acestuia nu l-a împiedicat să vadă anumite slăbiciuni ale geografiei lingvistice. Foarte interesant mi se pare, din acest punct de vedere, articolul lui intitulat *Betrachtungen über die Gliederung des Wortschatzes und die Gestaltung des Wörterbuchs* (*ZrPh* LVII [1937], p. 296 și urm.), unde se arată că prin anchetă, efectuată cu ajutorul unui chestionar, se obțin numai termenii generali, obiectivi, nu și cei afectivi, și numai o expresie (cea de bază) pentru noțiunea respectivă, nu și expresiile secundare, ceea ce explică diversele greșeli de interpretare comise de Gilliéron, precum și, mai ales, sărăcia lexicală a atlaselor în comparație cu marea bogăție, reală, a limbii. Astfel harta 79 a *ALF* dă 30 de cuvinte pentru noțiunea „avar", față de 200 găsite de v. Wartburg în glosare; tot așa, celor 5 termeni pentru „sărac" (h. 981) le corespund 90 în glosare; „bogatul" este numit în atlas numai în două feluri (h. 1156), pe cînd glosarele cunosc 80 de denumiri pentru aceeași noțiune. Constatări similare face autorul acestui articol și cu privire la *AIS*, deși această operă este mult superioară *ALF*. În cazul noțiunilor pur intelectuale, o deosebire cantitativă între datele atlaselor și ale glosarelor nu există aproape de loc.

W. v. Wartburg s-a ocupat în cîteva studii de importanta problemă a delimitării ariilor lingvistice în interiorul Romaniei: *Die Entstehung der Sprachgrenzen im Innern der Romania* (în *BGDSL* LVIII [1934], p. 209 și urm.); *Die Entstehung der romanischen Sprachräume* (în *SM* XVI [1936], p. 1 și urm.); *Die Ausgliederung der romanischen Sprachräume* (în *ZrPh* LVI [1936], p. 1 și urm.; a doua ediție, mărită, a apărut, sub același titlu, ca volum de sine stătător, în 1950, la Berna). Dintre diversele fapte istorice care au contribuit la diferențierea teritorială a latinei și, deci, la transformarea ei în actualele limbi romanice, autorul acordă o atenție mare, după mine cam exagerată, invaziei triburilor germanice. Strîns legată de aceste studii, prin chestiunile tratate, este cartea lui v. Wartburg intitulată *Die Entstehung der romanischen Völker*, Halle a.S. 1939. [1]

Dintre celelalte lucrări ale lui v. Wartburg, unele sînt de dialectologie și geografie lingvistică, precum *Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtsorgans in den romanischen Sprachen und Dialekten. Eine semasiologische Untersuchung*, în *RDR* III (1911), p. 402 și urm. și IV (1912), p. 16 și urm.; *Zur Benennung des Schafes in den romanischen Sprachen. Ein Beitrag zur Frage der provinziellen Differenzierung des spätern Lateins*, în *APAWB*, 1918; *Zur Stellung der Bergeller Mundart zwischen dem Rätischen und dem Lombardischen* (reprodus de L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 190 și urm.) etc.; altele tratează chestiuni de natură diversă, de pildă *Das Schriftfranzösische im FEW*, în *Festschrift für Dietrich Behrens*, Jena-Leipzig 1929, p. 48 și urm.; *Der Einfluss der germanischen Sprachen auf den französischen Wortschatz*, în *AK* XX (1930), p. 309 și urm. etc. Trebuie amintite, în sfîrșit, lucrarea cu conținut teoretic *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle a. S. 1943 (tradusă în franceză sub titlul *Problèmes et méthodes de la lin-*

---

[1] O lucrare perfect similară este *Die Entstehung der romanischen Sprachen und Nationen*, Frankfurt a. M. 1941, de Harri Meier, care polemizează adesea cu v. Wartburg, și diferă de a acestuia prin caracterul ei mai mult teoretic.

guistique, Paris 1946) și *Von Sprache und Mensch*, Bern 1956 (culegere de studii și articole, publicate mai înainte în reviste; conține și o bibliografie a lucrărilor autorului).

O caracterizare a activității lui W. v. Wartburg, care conține, totodată, și explicația faptului că în lingvistica elvețiană predomină punctul de vedere dialectologic, găsim la L. Spitzer, *op. cit.* p. 343. Cf. și K. Baldinger, *Walter von Wartburg zum 70. Geburtstag*, în *FF* XXXII (1958), nr. 5, apoi volumul omagial *Etymologica. Walter von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag (18. mai 1958)*, Tübingen 1958.

Alte studii de geografie lingvistică date la iveală de către elvețieni vor fi înregistrate ceva mai încolo, iar despre P. Scheuermeier, exploratorul principal pentru *AIS*, voi vorbi atunci cînd mă voi ocupa de această operă.

GEOGRAFIA LINGVISTICĂ ÎN GERMANIA ȘI AUSTRIA

După Elveția, țara în care geografia lingvistică a fost primită cu mai mult entuziasm este Germania.[1] Nu găsesc nimic surprinzător în această constatare. Condițiile de viață culturală, cu care am pus în legătură admirația elvețienilor pentru doctrina lui Gilliéron (v. mai sus, p. 220), le întîlnim, cel puțin parțial, și în Germania. Afară de aceasta, nu trebuie să uităm că cele dintîi începuturi de atlase lingvistice își au originea în această din urmă țară (cf. cele spuse la p. 151-152).[2] De aceea mi se pare necores-

[1] Și Austria, care, în multe privințe, trebuie pusă alături de Germania. În considerațiile de ordin general care urmează mă gîndesc la ambele țări deodată.

[2] Despre geografia lingvistică g e r m a n ă, aplicată, adică, la studiul graiurilor germane, se pot afla lucruri interesante din cartea lui Kurt Wagner, *Deutsche Sprachlandschaften*, Marburg a. L. 1927 (a apărut în colecția *Deutsche Dialektgeographie*, herausgegeben von Ferd. Wrede, Heft 23), pe care o recenzează K. Jaberg în *ZrPh* L (1930), p. 241 și urm. Recenzentul insistă, ca romanist, mai ales asupra legăturilor dintre geografia lingvistică germană și cea romanică: ultima, deși e mult mai înaintată în unele privințe, are încă de învățat de la sora ei mai mică, în special din punctul de vedere al factorului istoric, neglijat de romaniști, din cauza lui Gilliéron, care, la fel cu F. de Saussure, elimina din preocupările sale tot ce nu este lingvistică pură. În Germania s-au făcut, grație lui Th. Frings, profesor la Universitatea din Leipzig, progrese mari în această direcție, stabilindu-se cu destulă precizie raporturile dintre ariile lingvistice și bazele lor istorice, cu deosebire coincidențele dintre repartiția actuală a dialectelor și așezările omenești din trecut. Jaberg profită de prilej pentru a defini un termen care apare des în lucrările de geografie lingvistică, acela de *Sprachlandschaft* (sau, cum i-a spus el însuși, independent de Wagner, *sprachliche Landschaft*, redat în franțuzește de Jaberg, într-o conferință ținută la Iași, în ziua de 2 decembrie 1929, prin *type linguistique régional*): „...un teritoriu care nu se distinge, în primul rînd, prin răspîndirea unor anumite particularități fonetice, morfologice, lexicologice și sintactice, ci se caracterizează prin aspectul lui sociologico-lingvistic, prin conservatismul lui mai mult ori mai puțin mare, prin unitate sau diversitate, prin direcția și întinderea curentelor lingvistice ș. a." („...ein Gebiet, das sich nicht in erster Linie durch die Verbreitung gewisser lautlicher, morphologischer, lexikologischer und syntaktischer Einzelzüge auszeichnet, sondern das durch seinen sprachsoziologischen Habitus charakterisiert ist, durch seine mehr oder weniger grosse Konservativität, durch Einheitlichkeit oder Vielgestaltigkeit, durch Richtung und Tragweite der sprachlichen Strömungen usf." *Loc. cit.*, p. 242-43.) Cf. și L. Jutz, *Grundzüge der Mundartforschung* (în *ZD* XLVI [1932], p. 465 și urm.), care folosește de asemenea expresia „Sprachlandschaft", definită de el precum urmează: „...un teritoriu care este despărțit de cele învecinate printr-un fascicul de linii relativ mai puternic și se caracterizează astfel oarecum ca o unitate." („...ein Gebiet, das durch ein verhältnismässig stärkeres Grenzbündel von den benachbarten geschieden ist und sich dadurch als eine relative Einheit kennzeichnet.") Deci alt-

punzătoare realității explicația pe care o dă acestei situații A. Dauzat, *La géographie linguistique*, p. 23-24: „La germani, dimpotrivă, a fost chiar de la început un adevărat entuziasm: cu spiritul de imitație care-i caracterizează, precum și cu intuiția care-i face să-și dea seama de valoarea descoperirilor altuia, ei s-au înhămat, încă dinainte de război, la diverse lucrări de geografie lingvistică.“ [1] Celelalte afirmații ale lui Dauzat, care încearcă să lămurească de ce lingviștii germani n-au produs opere importante în această ramură a lingvisticii romanice, le las la o parte, întrucît nu interesează aici, deși ar avea și ele nevoie de unele rectificări. Fapt este că nici Germania, nici Austria nu pot opune învățaților pe care i-am cunoscut pînă aici nume de aceeași valoare. Cauza este, cred eu, alta. După cît știu, nici un romanist german sau austriac nu și-a consacrat întreaga sau aproape întreaga activitate numai geografiei lingvistice, cum au făcut destui dintre cei studiați mai sus. Printre lingviștii de care ne vom ocupa acum imediat, vom găsi figuri deja întîlnite cu altă ocazie, tocmai pentru că ei au lucrat și lucrează încă mai ales în alte domenii; același lucru cu ceilalți, ale căror nume apar aici pentru prima oară. Dar mai este ceva. Germania a început studiul științific al limbilor romanice înaintea tuturor celorlalte țări, și vreme îndelungată ea le-a depășit în ce privește numărul și calitatea studiilor de filologie romanică date la iveală. Avînd o tradiție veche și mereu bine susținută, îi venea mai greu să părăsească drumurile bătute în curs de o sută de ani. În sfîrșit, germanii, ca popor neromanic, n-au motive să prefere o limbă neolatină înaintea altora, ci le cercetează deopotrivă pe toate; în același timp, simțul lor lingvistic este fatal mai puțin dezvoltat pentru niște idiome care, oricît de bine le-ar cunoaște, le sînt și rămîn străine. Pentru studii de geografie lingvistică — mă gîndesc mai cu seamă la Gilliéron, Jaberg și Jud — este însă absolut necesar să alegem ca obiect al preocu-

---

ceva decît aria dialectală, de care vorbește Gilliéron (v. mai sus, p. 173). Este nevoie să precizez că cele două noțiuni, a lui Wagner și a lui Jaberg, nu sînt perfect identice, căci primul se gîndește la cazuri individuale, celălalt la fenomene tipice. Alături de Ferd. Wrede, creatorul școlii de geografie lingvistică germană (cf. acest capitol, p. 151, nota 1), trebuie pus elevul său, Th. Frings, profesor la Universitatea din Leipzig, care a publicat, singur sau în colaborare cu unii discipoli ai săi, numeroase cercetări de geografie lingvistică (în special asupra dialectelor de pe valea Rinului). Chestiuni principiale discută Frings, mai cu seamă, în lecția de deschidere a cursului de la Leipzig: *Sprachgeographie und Kulturgeographie* (v. *ZD* XLIV [1930], p. 546 și urm.). Deosebit de importantă pentru romaniști este cartea lui Frings *Germania romana*, Halle a.S. 1932, datorită, între altele, faptului că, bazîndu-se pe studii de geografie lingvistică romanică (ale lui Jud, v. Wartburg ș. a.), stabilește în mod logic o legătură strînsă între germanistică și romanistică. La Marburg, unde a profesat Wrede, se publică, sub titlul general de *Deutsche Dialektgeographie*, o serie de lucrări în acest domeniu, care, cu studiul lui W. Wenzel, *Wortatlas des Kreises Wetzlar und der umliegenden Gebiete* 1930, ajunsese la nr. 28. Printre alte lucrări de geografie lingvistică germanică pot fi amintite aici aceea a cunoscutului indo-europenist austriac Paul Kretschmer, *Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache*, Göttingen 1918, și a lui W. Pessler, *Deutsche Wortgeographie. Wesen und Werden, Wollen und Weg* (în *WS* XV [1933], p. 1 și urm.). Aceasta din urmă are mai ales valoare teoretică, întrucît discută doctrina, bazele și metodele geografiei cuvintelor (în legătură cu geografia lingvistică în general, cu fonetica, cu metoda „cuvinte și lucruri“ etc.). Conține și o extrem de bogată bibliografie.

[1] „Chez les Allemands, au contraire, ce fut dès le début un véritable engouement: avec l'esprit d'imitation qui les caractérise — et aussi avec l'intuition qui leur fait reconnaître la valeur des découvertes d'autrui — ils se sont attelés, dès avant la guerre, à des travaux de géographie linguistique.“

părilor noastre limba maternă sau una care ni-i familiară încă din copilărie (cum este, de pildă, franceza, pentru lingviştii elveţieni de limbă germană).

Aşa cred că trebuie înţeleasă poziţia romaniştilor germani faţă de geografia lingvistică: cei care au cultivat sau cultivă această disciplină o consideră numai ca o ramură oarecum secundară a activităţii lor ştiinţifice. De aceea n-au creat opere de mare valoare şi nici inovaţii remarcabile n-au adus în procedeele sau în doctrina lui Gilliéron şi a discipolilor lui. În schimb constatăm, ca stare de spirit generală, o atitudine mult mai favorabilă geografiei lingvistice în romanistica germană decît aiurea (cu excepţia Elveţiei). Vreau să spun că în Germania (şi Austria) n-a existat, nici nu există, vreun romanist, care să se ridice principial contra atlaselor lingvistice şi a studiilor alcătuite pe baza acestora, cum au făcut francezii A. Thomas, E. Bourciez ş. a. Punctul de vedere geografic se întîlneşte, într-o măsură mai mare ori mai mică, la cei mai mulţi dintre romaniştii germani. Şi acest fapt mi se pare că înseamnă pentru disciplina noastră un cîştig tot atît de important ca şi numeroasele opere de geografie lingvistică, publicate de către confraţii lor din alte ţări.

Să trecem acum la informaţii bibliografice.

Ernst Gamillscheg şi Leo Spitzer

E. Gamillscheg und L. Spitzer, *Die Bezeichnungen der „Klette" im Galloromanischen*, Halle a. S. 1915: o lucrare pe care autorii, elevi ai lui Gilliéron, după ce mai întîi fuseseră ai lui Meyer-Lübke, la Viena, o dedică întemeietorului geografiei lingvistice cu ocazia împlinirii a 60 de ani.[1] Interesant şi totodată vrednic de laudă este că Gamillscheg şi Spitzer nu se mulţumesc să urmărească şi să explice diferitele numiri ale „brusturelui" în dialectele galoromanice. Ei caută să tragă din faptele observate c o n c l u z i i g e n e r a l e c u p r i v i r e a t î t l a c a u z e l e p e n t r u c a r e n u m e l e d e p l a n t e s e s c h i m b ă ş i s e c o n f u n d ă atît de uşor, cît şi la geografia lingvistică (v. p. 73 şi urm.). De aceea recenzenţii, destul de numeroşi[2], au primit favorabil acest studiu.

Gamillscheg singur a publicat în *AR* VI (1922), p. 1 şi urm., sub titlul *W e t z s t e i n und K u m p f im Galloromanischen*, o cercetare extrem de minuţioasă, unde se abuzează de principiul omonimiei în explicarea dispariţiei unor cuvinte şi a înlocuirii lor prin altele. Numeroasele detalii ale discuţiei pun în lumină lupta de fiecare moment a limbii spre a fi cît mai clară şi mai înţeleasă, precum şi marea bogăţie a mijloacelor de care dispune vorbirea omenească pentru a ieşi din situaţii grele.[3]

---

[1] Face parte din colecţia „Sprachgeographische Arbeiten", în care a mai apărut (pînă în 1930) numai H. Schurter, *Die Ausdrücke für den „Löwenzahn" im Galloromanischen*, Halle a.S. 1921.

[2] A. Thomas, *Romania* XLIV (1915-17), p. 274 şi urm.; W. v. Wartburg, *Litbl* XXXVII (1916), col. 120 şi urm. („autorii au perfecţionat metodele de anchetă lingvistică"); K. Jaberg, în *ASnSpr* CXXXIX (1919), p. 110 şi urm. („geografia lingvistică i-a ajutat pe autori să constate fapte de ordin istoric şi biologic"); G. Rohlfs, în *ZrPh* XLI (1921), p. 453 şi urm.

[3] Cf. recenziile lui Iorgu Iordan, în *Arhiva* XXX (1923), p. 119 şi urm.; G. Giuglea, în *Dacor* III (1923), p. 971 şi urm.; A. M.[eillet], în *BSL* XXIV (1924), fasc. 2, p. 99 şi J. Jud, în *ZfrzSpr* XLVIII (1926), p. 158 şi urm. Menţionez aici alt studiu de geografie lingvistică al lui Gamillscheg: *Essai de géographie linguistique. Provençal l a v a i r e „lavoir"*, în *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu*, Iaşi 1931, p. 77 şi urm.

Acelaşi lingvist a scris o broşură despre geografia lingvistică în general: *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die allgemeine Sprachwissenschaft*, Bielefeld-Leipzig 1928. Bazat pe propria sa experienţă, precum şi pe lucrările altora, Gamillscheg discută, sumar, numeroase probleme de lingvistică generală, de pildă formarea dialectelor, alunecarea sunetului, migraţia cuvintelor, stratificarea cuvintelor şi a formelor, omonimia şi dispariţia cuvintelor, cauzele acestei dispariţii şi înlocuirea cuvintelor pierdute, etimologia populară ş.a., pentru a arăta cum a contribuit geografia lingvistică la rezolvarea lor. Autorul are faţă de această disciplină o atitudine foarte favorabilă, chiar dacă în unele privinţe face rezerve. El pretinde celor care cultivă geografia lingvistică pregătire serioasă.

---

[1] Această broşură a fost recenzată de O. Bloch, în *RCHL* LXIII (1929), p. 463 şi urm.; E. Öhmann, *NM* XXX (1929), p. 45 şi urm.; W. Schroeder, în *VKR* II (1929), p. 88 şi urm.; Eva Seifert, *ZrPh* L (1930), p. 244 şi urm. ş. a. Autorul citează cîteodată şi exemple romîneşti, pe care, din păcate, le interpretează greşit. Astfel la p. 38 vorbeşte de omonimia care ar fi avînd loc în graiul oltenesc între femininul lui *beat* şi al lui *biet*. Deoarece ultimul se aşază înaintea substantivului, întrucît are valoare afectivă, iar celălalt în urmă, se poate spune fără inconvenient *o beată femeie* „eine arme Frau" alături de *o femeie beată* „eine betrunkene Frau": omonimia este suportabilă, cum s-ar fi exprimat Gilliéron. Dar dacă vrem să întrebuinţăm fem. lui *biet* ca nume predicativ, atunci primejdia de a confunda cele două adjective devine iminentă, şi de aceea spunem *femeia este beată* „die Frau ist betrunken", însă *femeia este sărmană* „die Frau ist arm". Această explicaţie este greşită de la început pînă la sfîrşit, în primul rînd pentru că se întemeiază pe fapte neexacte: *beată* şi *biată* (aceasta este forma feminină corectă a lui *biet!*) sînt paronime, nu omonime. Apoi *sărman* şi *biet* sînt sinonime numai în condiţii cu totul speciale, şi anume cînd funcţionează ca atribute şi stau înaintea substantivului: *sărmana femeie* = *biata femeie*; de altfel, *biet* ca atribut nu poate fi pus după substantiv şi totodată nu poate fi nume predicativ: cine spune *femeie biată* sau *această femeie este biată?* Avem a face cu un fenomen de natură stilistică, cum probează, dacă ar mai fi nevoie, aşezarea înaintea substantivului şi a altor adjective sinonime cu acestea, de pildă *sărac*, care, întocmai ca *biet* şi *sărman*, are sens figurat (e vorba de „sărăcia morală" a cuiva). În graiurile moldoveneşti, unde cele două cuvinte se deosebesc precis unul de altul (fem. lui *biet* sună *ghiată*, al lui *beat* sună *bată*), se spune totdeauna numai *o ghiată femeie* şi *o femeie bată*: aceasta-i ordinea sintactică devenită fixă, pentru că primul adjectiv are valoare exclusiv afectivă, adică stilistică, iar celălalt, valoare pur intelectuală, adică gramaticală. Prin urmare, omonimia n-are nici un amestec în astfel de cazuri. De asemenea trebuie observat că *beată* este femininul lui *beat*, nu al lui *băut*, cum afirmă Gamillscheg. Şi în alte lucrări ale sale acest lingvist dovedeşte o foarte slabă cunoaştere a limbii romîne, ceea ce nu l-a împiedicat să scrie chiar cărţi propriu-zise de lingvistică romînească, de pildă *Oltenische Mundarten*, Wien 1919 şi *Die Mundart von Şerbăneşti-Tituleşti*, Jena-Leipzig 1936. Astfel, în recenzia din *ZrPh* XLIII (1923), p. 231 şi urm., consacrată revistei *Arhiva*, el interpretează n. pers. Оѕрѣкле (= *Ureche*) ca avînd în prima silabă „diftongul" (?) *ou*, pe care-l scoate din lat. *au-*, de unde trage concluzia că limba noastră ar fi moştenit nu forma populară *oricla* (atestată şi transmisă celorlalte idiome romanice, afară de provensală), ci pe cea clasică (*auricula*). Autorul nu ştie că оѕ apare în texte vechi romîneşti şi pentru оѵ, că are, deci, valoarea acestuia, adică *u*. (De altfel Оѕрѣкле este o greşeală de tipar pentru Оѵрѣкле; v. *Arhiva* XXX [1923], p. 387.) Asemenea probe de ignoranţă în materie de lingvistică romînească nu i-au... ştirbit lui Gamillscheg „reputaţia" de mare specialist în acest domeniu, pe care i-au creat-o nu numai romaniştii străini, ci şi unii dintre ai noştri (în frunte cu S. Puşcariu). Aşa se explică faptul, extrem de semnificativ pentru cunoaşterea omului şi sub aspectul politic, că în timpul guvernării fasciste din Romînia el a fost numit director al Institutului german aşa-zis de ştiinţă, întemeiat de regimul hitlerist la Bucureşti, unde colabora foarte de aproape cu Legaţia germană şi, bineînţeles, cu celelalte organe, menite să asigure şi să „consolideze" alianţa nazisto-legionară. Un merit deosebit, de natură politică, şi-a cîştigat Gamillscheg,

Leo Spitzer a cultivat geografia lingvistică în special la începutul activității sale științifice, și nici atunci prea mult. Afară de studiul scris în colaborare cu Gamillscheg și de care m-am ocupat aici mai sus, Spitzer a mai publicat *Die Namengebung bei neuen Kulturpflanzen im Französischen*. Mit 3 Karten. 1. *Mais und Buchweizen*. 2. *Kartoffel und topinambour*, în *WS* IV (1912), p. 122 și urm., V (1913), p. 124 și urm., unde combină datele geografiei lingvistice cu ale metodei „cuvinte și lucruri", cum am văzut că fac de obicei elvețienii, apoi *Die Sprachgeographie (1909-1914). Kritische Zusammenfassung*, în *RDR* VI (1914), p. 318 și urm., care conține o dare de seamă amănunțită despre lucrările de geografie lingvistică romanică apărute în intervalul de la 1909 la 1914. Trebuie de asemenea amintite numeroasele recenzii despre lucrări de geografie lingvistică, mai ales de-ale lui Gilliéron, dintre care unele au fost citate la locul cuvenit. De la început Spitzer s-a arătat rezervat față de acest curent din lingvistica romanică, în sensul că i-a combătut exclusivismul și caracterul de strictețe matematică, deci forțat și artificial, într-un domeniu atît de instabil cum este viața limbii, defecte prezente cu deosebire în operele creatorului geografiei lingvistice. După primul război mondial, entuziasmul lui Spitzer, care n-a fost niciodată excesiv, a scăzut treptat pînă la o adevărată ostilitate, nu atît contra creației gilliéroniene în sine, cît mai cu seamă contra atlaselor lingvistice. Vom vedea mai încolo că pregătirea unor astfel de opere a devenit ceva obișnuit și oarecum obligatoriu pentru toate limbile, ceea ce, în ochii unui spirit sceptic, poate părea un abuz, vrednic de a fi înfrînat. Pe de altă parte, Spitzer s-a consacrat unei ramuri lingvistice noi, stilistica (vezi cap. II, p. 139 și urm.), care n-are aproape nici o legătură cu metoda geografică. Dimpotrivă, în glosare și în dicționare, ca și în texte populare, adică în vechea metodă de studiere a graiurilor locale, stilistul găsește un material extrem de bogat pentru cercetările sale. De aceea Spitzer s-a pronunțat de mai multe ori împotriva atlaselor lingvistice (și a chestionarelor tip Gilliéron, cu anchetă la fața locului) și pentru glosare (cu anexele lor, textele și studiile gramaticale). Deja în recenzia pe care o face *Atlasului lingvistic al Cataloniei* (v. *ZrPh* XLV [1925], p. 614), acest lingvist pledează cauza dicționarelor. Apoi, același lucru îl susține, mai amănunțit, în *Atlas linguistiques ou grammaires-dictionnaires-textes?* (comunicare făcută la congresul internațional de lingvistică, ținut la Haga în aprilie 1928, și publicată în *RIEB* XX [1929], p. 169 și urm.).[1] Mo-

---

în ochii hitleriștilor, datorită celor aproape 40 de cuvinte romînești (plus nouă nume proprii) pentru care a... descoperit (ar trebui să spun a inventat) etimologii germanice (v. *Romania Germanica* II, Berlin-Leipzig 1935, p. 244 și urm.), respinse, mai toate, de către marea majoritate a specialiștilor. Și în domeniul lingvisticii franceze, la a cărei dezvoltare crede că a contribuit prin *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg 1928 și prin alte lucrări, s-a dovedit Gamillscheg a fi un slab cunoscător al limbii franceze. Leo Spitzer a arătat în două lungi articole (v. *ZrPh* XLVI [1926], p. 563 și urm., XLVIII [1928], p. 77 și urm.) numeroasele și gravele lipsuri ale dicționarului citat. Amintesc, spre exemplificare, două greșeli, care ar surprinde foarte neplăcut chiar la un începător în studiul limbii franceze: *ministre du culte* „preot" este tradus de Gamillscheg prin *Kultusminister* „ministru al cultelor", iar subst. *carrosse* (masc.) dat, tot de el, ca feminin.

[1] Cf. și *NSpr* XXXVI (1928), p. 440. Comunicarea lui Spitzer a fost provocată de propunerea lui A. Meillet, care, într-o ședință a congresului, a cerut să se alcătuiască un atlas lingvistic al întregului glob pămîntesc, pentru a se putea compara, pe baza acelorași criterii, toate limbile între ele.

tivele pentru care Spitzer pune dicționarele înaintea atlaselor sînt, pe scurt, următoarele. Imaginea limbii, așa cum o fixează dicționarele împreună cu textele, este firească, istorică și mult mai completă decît aceea pe care ne-o redau atlasele. De asemenea, într-un dicționar se poate vedea elementul „creator" al limbii, care în atlas se pierde cu desăvîrșire. Atlasele gramaticalizează sau standardizează limba: ne-o prezintă mai mult ori mai puțin artificial, așa cum există ea într-un moment dat, care nu seamănă totdeauna cu momentele precedente și nici cu cele următoare. Spitzer compară materialul lingvistic al unui atlas cu sistemul reprezentativ din viața politică: după cum milioane de cetățeni trimit la conducerea țării un număr relativ redus de delegați, tot așa marea masă lingvistică a vorbirii populare este reprezentată în atlas numai parțial, prin cîteva (sau multe) sute de cuvinte și forme, care nu sînt totdeauna cele mai caracteristice. Cît despre adunarea materialului destinat glosarelor și dicționarelor, Spitzer se declară p a r t i z a n a l a n c h e t e i p r i n c o r e s p o n d e n ț i, tot pentru motivul că aceasta i se pare mai puțin artificială decît ancheta pe teren, și, evident, pentru că nu-l interesează faptele de ordin fonetic, lipsite, cel puțin aparent, de valoare stilistică. [1]

Explicația dată aici de mine atitudinii lui Spitzer față de atlasele lingvistice se completează, dintr-un anumit punct de vedere, cu aceea a lui J. Jud din scrisoarea pe care mi-a adresat-o la 10 martie 1933. Fiind vorba de o chestiune principială, cred util să rezum în acest loc spusele marelui lingvist elvețian. Spitzer, afirmă Jud, s-a născut și a crescut într-un oraș mare (Viena), într-un mediu de intelectuali rafinați, departe de psihologia țărănească; de aici, lipsa lui de înțelegere și de simpatie pentru vorbirea populară, precum și neputința, dovedită adesea, de a rezolva probleme legate de „lucruri" (cf. metoda „cuvinte și lucruri"), dar tot de aici marea lui capacitate de a interpreta subtil limba scrisă, a orașului mare, și formele de expresie ale artistului citadin, ale poetului de curte și ale teatrului. Gilliéron și alți elvețieni, dimpotrivă, par născuți pentru geografia lingvistică și pentru metoda „cuvinte și lucruri", din cauza legăturilor strînse cu limba populară, pe care o întrebuințează ei înșiși în vorbirea curentă, și cu pămîntul, cu „țara", unde s-au născut și s-au format. De aceea ei au de învățat, în materie de limbă literară, de la lingviști ca Spitzer. Asemănători cu acesta sînt elvețienii din școala lingvistică franceză: F. de Saussure, Ch. Bally, A. Sechehaye (v. mai departe), și ei produse ale unei vieți orășenești (toți, genevezi de baștină), de unde preferința lor pentru limba cultă, literară (la fel cu Vossler), chiar dacă nici unul dintre ei nu studiază stilul individual, ci, cel mult (cazul lui Bally), particularitățile stilistice ale vorbirii unui grup social.

---

[1] Asupra atlaselor și a dicționarelor, în general, s-a pronunțat și W. Meyer-Lübke, în recenzia făcută lui W. v. Wartburg, *FEW* (v. *DL* XLV [1924], col. 1957 și urm.); ambele feluri de a se studia idiomele omenești prezintă avantaje și dezavantaje; de aceea sînt necesare amîndouă, fiindcă se completează reciproc. Totuși preferințele lui Meyer-Lübke merg spre dicționar, dar din motive diferite de ale lui Spitzer. Aceeași chestiune o discută și K. Jaberg, în *Romania* L (1924), p. 278 și urm., unde recenzează pe A. Griera, *ALC*: dicționarul conține un material infinit mai bogat, în schimb atlasul redă exact viața limbii dintr-un moment anumit și se folosește de un singur procedeu pentru strîngerea materialului. Unul fixează „limba", celălalt „vorbirea", după terminologia saussuriană. Problema atlaselor și a glosarelor o tratează, între altii, și V. Bertoldi, *Vocabolari e atlanti linguistici* (în *RSFF*, an. 1924).

Karl von Ettmayer

Dintre ceilalți lingviști germani care s-au ocupat de geografia lingvistică voi aminti aici numai pe K. v. Ettmayer[1], cu lucrarea sa *Über das Wesen der Dialektbildung, erläutert an den Dialekten Frankreichs* (în *Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien*, philologisch-historische Klasse, 66. Band, 3. Abhandlung, Wien-Leipzig 1924). Autorul începe cu un istoric al dialectologiei, constatînd o concepție romantică (înainte de Gilliéron) și una antiromantică (Gilliéron cu școala lui) în studiul graiurilor populare. Deși recunoaște superioritatea acesteia din urmă, crede că suferă și ea de multe lipsuri, pe care se silește să le descopere și să le analizeze. Un mare defect, de natură filozofică („erkenntnistheoretisch"), al doctrinei gilliéroniene constă în neglijarea faptului că, afară de sunete și de „î n s e m n a r e" (germ. *Bedeutung*), un cuvînt are încă un element, pe care Ettmayer îl numește „Sinn", „Wert" sau „Geltung" și căruia în romînește i-am putea spune v a l o a r e e x p r e s i v ă : frc. *jurer comme un payen, comme un charretier (voiturier, bourguignon, démon* etc.) sînt expresii perfect sinonime sub raportul valorii stilistice, deși valoarea intelectuală a cuvintelor *payen, charretier* etc. este diferită. Urmarea acestei greșeli se observă în *ALF*, ale cărui hărți, de cele mai multe ori, nu ne arată granițe lexicale propriu-zise („Wortgrenzen"), ci granițe stilistice („Wortgeltungsgrenzen"), cum dovedesc mai ales hărțile *garçon, beau, profond* ș.a.

În ce privește cauza formării dialectelor, Ettmayer crede că trebuie s-o căutăm nu în variațiile felului de exprimare, ci în adaptarea lingvistică, spre care tind indivizii vorbitori: deja H. Paul a cerut să se explice n u deosebirile, ci asemănările din sînul unui dialect, adică în ce mod membrii unei comunități lingvistice își acomodează vorbirea unul după altul. În existența unui dialect autorul constată trei momente: g r a i u l (=patois) sau relațiile locale dintre oameni, j a r g o n u l (sau legăturile intelectuale) și v o r b i r e a i d i o m a t i c ă. Pe toate le analizează cît se poate de amănunțit, arătînd cum contribuie fiecare dintre ele la formarea dialectului. Lucruri interesante spune Ettmayer despre drumurile de civilizație, comerciale etc., care au servit ca vehicule pentru răspîndirea influenței lingvistice a capitalei[2], și despre regiunile cu inovații lingvistice, despre care nu se poate preciza pe ce cale au venit. În urmărirea procesului de acomodare, atenția trebuie îndreptată mai cu seamă asupra m o r f o l o g i e i, pentru că aceasta joacă un rol cu mult mai mare decît lexicul.[3] Totodată se observă că granițele morfologice, dacă adesea coincid, pe distanțe mari, cu cele lexicale, prezintă totuși și abateri foarte caracteristice față de acestea. Cît despre g r a n i ț e l e f o n e t i c e, Ettmayer combate, în general, pe Schuchardt și pe Gilliéron, care susțin că astfel de granițe nu există. Sînt numeroase

[1] Alții vor fi citați atunci cînd va veni vorba despre diverse atlase lingvistice romanice sau în paragraful privitor la onomasiologie (li se vor da numele și lucrările, fără nici o apreciere sau discuție asupra lor).

[2] Cf. K. Jaberg, *Sprachgeographie*, care, dată fiind natura studiului său, s-a mărginit numai să schițeze problema (v. mai sus, p. 157 și urm.)

[3] Astfel dialectul limousin (din sudul Franței) seamănă în fonetică și vocabular destul de bine cu limba franceză propriu-zisă, dar se deosebește de aceasta prin morfologie, care a păstrat foarte numeroase particularități existente în vechea provensală. Cf. și lucrarea lui A. Terracher, *Les aires morphologiques...*, unde se insistă de asemenea, deși din alt punct de vedere, asupra importanței morfologiei în viața limbii (v. mai sus, p. 212 și urm.).

cazurile care se împotrivesc cu toată tăria unei asemenea afirmaţii, de pildă răspîndirea geografică a grupurilor fonetice *ca-ča*, *ga-ǧa* ş. a. în Franţa După ce se ocupă în detaliu de această chestiune, autorul ajunge la următoarea încheiere: „Totuşi cred că am dovedit, la fenomenele discutate mai întîi în legătură cu dezvoltarea lui *k* înaintea lui *a*. *g* înaintea lui *e*. *i* şi lat. *j* în Franţa de sud, că, în răspîndirea unor anumite apariţii fonetice la alte cazuri, se poate citi aşa de clar din hărţile Atlasului o oarecare constanţă, încît nu putem închide ochii asupra acestui fapt." Iar mai încolo: „Dacă luăm acum în consideraţie totalitatea modificărilor fonetice de pe teritoriul francez, trebuie să spunem că de cele mai multe ori se poate delimita cu siguranţă extensiunea fenomenelor fonetice şi că putem schiţa în Atlas, prin linii destul de precise şi în mod cu totul hotărît, dispariţia vocalelor finale, căderea lui *d* intervocalic, care s-a născut din *t*, prefacerea lui *ct* în *tš (ts)* sau *it*, păstrarea lui *l* înaintea consoanelor, fie labiale, fie dentale ş. a.". „A voi să scoatem din Atlas o axiomă în sensul imposibilităţii de a se demarca fenomenele fonetice ar însemna să răsturnăm faptele." „Numai atîta ne învaţă Atlasul, că 1. graniţa fonetică existentă de fapt este adesea deranjată din cauza migraţiei cuvintelor şi 2. unele fenomene fonetice izolate nu se pot într-adevăr delimita prin linii de demarcaţie precise." „Rezultă de aici că în realitate aşa-zisele «legi fonetice» trebuie să fie, de regulă, un produs unitar şi nu rezultatul întîmplător al migraţiei cuvintelor şi că, oricum, pot exista, deşi izolat, cazuri contrare, cum am avut ocazia să constatăm la tratamentul lui *-aticum* şi al labialelor «palatalizate» din sudul Franţei, iar unitatea fonetică, pe care un dialect o realizează pentru anumite grupuri de sunete pe baza unor numeroase asemenea imigraţii de cuvinte străine, reprezintă un principiu, care şi unor astfel de reguli fonetice le imprimă un caracter unitar." [1]

[1] „Dennoch glaube ich bei den zuerst besprochenen Phänomenen bezüglich der Entwicklung von *k* vor *a*, *g* vor *e*, *i* und lat. *j* in Südfrankreich erwiesen zu haben, dass eine gewisse Konstanz in der Verbreitung bestimmter Lauterscheinungen in anderen Fällen so klar aus den Atlasblättern herausgelesen werden kann, dass man sich dieser Tatsache nicht verschliessen kann." „Wenn man nun die Gesamtheit der Lautveränderungen auf französischem Boden ins Auge fasst, so muss man sagen, dass diese bestimmte Abgrenzbarkeit von Lauterscheinungen der häufigere Fall ist und dass wir in ganz bestimmter Weise den Schwund der Auslautsvokale, den Schwund des intervokalischen *d*, das aus *t* hervorging, den Wandel von *ct* > *tš* (*ts*) oder > *it*, die Bewahrung des vorkonsonantischen *l*, sei es vor Labial, sei es vor Dental, usw. im Atlas mit ziemlich präzisen Linien umreissen können." „Ein Axiom von der Unabgrenzbarkeit der Lauterscheinungen aus dem Atlas herauslesen zu wollen, hiesse die Tatsachen auf den Kopf stellen." (*Op. cit.*, p. 54, col. 2.) „Nur das lehrt uns der Atlas, dass 1. eine tatsächlich vorhandene Lautgrenze infolge der Wortwanderung häufig gestört wird und 2. in der Tat einzelne Lautphänomene keine bestimmten Abgrenzungslinien ergeben." (*Ibidem*, p. 54, col. 2 şi 55, col. 1.) „Es erhellt daraus, dass die sogenannten «Lautgesetze» in der Regel tatsächlich ein einheitliches Produkt und kein Zufallergebnis der Wortwanderung sein müssen und dass zumindest, wenn auch vereinzelt, gegenseitige Fälle bestehen mögen, wie wir sie in der Behandlung von *-aticum* und der «palatalisierten» Labialen in Südfrankreich konstatieren konnten, die eniheitliche Lautgebung, die in einer Mundart für bestimmte Lautgruppen auf Grund derartiger zahlreicher Einwanderungen von Fremdwörtern durchgeführt wird, ein Prinzip darstellt, das auch solchen Lautregeln einen einheitlichen Charakter aufprägt." (*Ibidem*, p. 55, col. 1.) Să se compare şi alt studiu al lui Ettmayer: *Lateinisch-Romanisches zur Lautgesetzfrage* (în revista *Glotta* XXV [1936], p. 79 şi urm.), unde el susţine un punct de vedere asemănător, şi anume că legile fonetice ale neogramaticilor sînt realităţi lingvistice, care izvorăsc din tendinţele fireşti ale limbii, adică, altfel spus, din „spiritul" ei.

După cum vedem, Ettmayer caută să împace geografia lingvistică și școala veche a neogramaticilor, mai precis, se silește să scoată din *ALF* argumente în favoarea „legilor fonetice", aducînd concepției tradiționale asupra acestora numai unele modificări fără importanță. Dacă izbutește ori nu în întreprinderea sa este altă chestiune. Nu cunosc nici o dare de seamă despre lucrarea discutată aici. În orice caz, pot afirma cu siguranță că ea a trecut aproape neobservată. De altminteri, o soartă mai mult ori mai puțin asemănătoare au avut și alte opere ale fostului succesor al lui Meyer-Lübke la Universitatea din Viena. Modul cum Ettmayer înțelege diferitele probleme lingvistice dovedește într-adevăr independență și originalitate de gîndire: adesea însă el exagerează aceste calități, care duc de multe ori la rezultate cel puțin ciudate. Pe de altă parte, modul cum duce discuția mărește și mai mult impresia aproape stranie pe care o lasă concepția despre limbă a acestui învățat.[1]

GEOGRAFIA LINGVISTICĂ ÎN CATALONIA ȘI ÎN ITALIA

Spre a completa informațiile privitoare la răsunetul pe care l-a avut geografia lingvistică în afara Franței, locul ei de origine, rămîne să arăt, pe scurt, activitatea desfășurată în două regiuni de limbă romanică: Catalonia și Italia. Încep cu cea dintîi. Catalana este o limbă aparte, întrebuințată multă vreme în opere literare și științifice. Totuși, din cauză că teritoriul unde se vorbește n-are independență politică, ea a fost considerată și tratată de către conducătorii statului spaniol, din care face parte și Catalonia, ca un dialect, ca un idiom inferior. Urmarea acestei stări de lucruri a fost o dezvoltare neobișnuită a studiilor filologice (și istorice): conștiința nedreptății care li se făcea a mărit dragostea și interesul catalanilor pentru tot ce este produs specific al vieții lor naționale. S-a născut un adevărat regionalism politic și cultural, care, în ce privește disciplina noastră, a dus la rezultate dintre cele mai remarcabile. Dacă ținem seamă de suprafața și de numărul locuitorilor, se poate spune că, la un moment dat, nu exista regiune romanică în care să se lucreze mai intens decît în Catalonia. Și iarăși nu trebuie să surprindă constatarea că dintre diferitele ramuri ale lingvisticii tocmai dialectologia a fost și continuă a fi mai cu pasiune cultivată. Organul de publicitate al acestei mișcări a fost, vreme îndelungată, *Butlletí de dialectología catalana*, înființat (în 1913) și condus de A. Griera, M. de Montoliu și P. Barnils. Tustrei și-au făcut studiile de specialitate la universități străine (din Germania și Elveția).

---

[1] Merită să fie amintit aici și G. Rohlfs, *Estudios de geografía lingüística de Italia*, Granada 1952: o culegere de articole publicate în diverse reviste, reunite la un loc și traduse în limba spaniolă. Autorul este unul dintre anchetatorii *Atlasului lingvistic și etnografic al Italiei și al Elveției meridionale* (vezi mai sus, p. 227). Cu toate acestea, el n-a scris articole teoretice de geografie lingvistică, nici studii prea întinse în care să cerceteze un grup mai numeros de fapte înregistrate în atlasele lingvistice ale Romaniei.

Antoni Griera

Cel mai activ dintre toţi, în domeniul discutat aici. este A. Griera. Cercetările lui dialectologice, ca şi ale celorlalţi catalani, au de obiect, în primul rînd. problema graniţelor dialectale.[1] Se vede influenţa lui Morf şi a lui Gauchat, în special a celui dintîi, căci Griera încearcă să explice formarea dialectelor cu ajutorul vechilor diviziuni ecleziastice şi politice (v. mai sus, p. 221-222). Tot el a tratat această problemă şi din punctul de vedere al întregului teritoriu de limbă catalană: cum s-a format, prin ce se caracterizează şi ce loc ocupă în Romania acest idiom iberoromanic. Discuţia a pornit, cum se întîmplă deseori în asemenea cazuri, de la o chestiune cu substrat politic. Se ştie că conducerea politică spaniolă şi unii intelectuali din Spania nu vor să vadă în limba catalană o limbă aparte, deosebită de celelalte idiome romanice ale Peninsulei Iberice. Pentru a dovedi contrariul, Griera a scris articolul *Afro-romànic o ibero-romànic?* (în *BDC* X [1922], p. 34 şi urm.), unde susţine că limbile romanice trebuie împărţite în două grupe: una, căreia îi aparţin spaniola, portugheza, italiana meridională, romîna şi care se caracterizează printr-o puternică influenţă africană (directă, în primele trei limbi, şi indirectă, prin intermediul turcei, în ultima), cealaltă, din care fac parte restul limbilor romanice şi la care nu se observă această influenţă. Catalana stă, aşadar, alături de franceză, provensală etc., este, cu alte cuvinte, iberoromanică. nu afroromanică (cum sînt spaniola, portugheza ş. a.).[2]

Discuţia asupra poziţiei limbii catalane a fost reluată, cînd a apărut cartea lui W. Meyer-Lübke, *Das Katalanische*, Heidelberg 1925. Griera i-a consacrat o recenzie (sub formă de studiu) de aproape 60 de pagini (v. *ZrPh* XLV [1925], p. 198 şi urm.), intitulată *Castellà-Català-Provençal*.

---

[1] A. Griera, *La frontera catalano-aragonesa. Estudi geogràfico-lingüístic*, Barcelona 1914 (cf. recenzia lui R. Menéndez Pidal, *RFE* III [1916], p. 73 şi urm., care se ridică împotriva încercării lui Griera de a fixa granițe lingvistice servindu-se exclusiv de material adunat pe baza unui chestionar. M. Pidal combate de asemenea ideea că frontiera catalano-aragoneză ar fi condiţionată de întinderea pe care o aveau, la începutul secolului al XI-lea, episcopatul de Roda şi comitatul Ribagorza); *La frontera del català occidental*, în *BDC* VI (1918), p. 17 şi urm. şi VII (1919), p. 69 şi urm.; *El català oriental, ibidem* VIII (1920), p. 1 şi urm.; *El català occidental, ibidem* VIII, p. 35 şi urm. şi IX (1921), p. 1 şi urm.; *El valencià, ibidem* IX, p. 4 şi urm.; *El rossellonès, ibidem* IX, p. 33 şi urm.; *Études de géographie linguistique*. Première série, în *AORLL* I (1932), p. 73 şi urm. — P. Barnils, *Die Mundart von Alacant*, Barcelona 1913 şi *Dialectes catalans*, în *BDC* VII (1919), p. 1 şi urm. — M. de Montoliu a publicat, între altele, *La geografia lingüística*, în revista *Estudio* I (1912), p. 24 şi urm. şi II (1913), p. 76 şi urm.; prima parte rezumă părerile lui Morf, Gauchat şi Jud; cealaltă conţine o sinteză a teoriilor lui Gilliéron şi arată, cu ajutorul *ALF*, ce înseamnează expansiunea cuvintelor şi omonimia. Cf. şi B. Schädel, *Mundartliches aus Mallorca*, Halle a.S. 1905; *Die katalanischen Pyrenäendialekte*, în *RDR* I (1909); *La frontière entre le gascon et le catalan*, în *Romania* XXXVII (1911), p. 140 şi urm.

[2] Studiul acesta al lui Griera a fost recenzat de W. v. Wartburg, *AR* VIII (1924), p. 487 şi urm.; J. Jud, *Romania* LI (1925), p. 291 şi urm. şi W. Meyer-Lübke, *ZrPh* XLVI (1926), p. 116 şi urm. Toţi combat, într-o măsură mai mare sau mai mică, afirmaţiile lui Griera, imputîndu-i că se bazează numai pe elemente lexicale, care nu pot fi hotărîtoare în cazul de faţă (întrucît lexicul se află, cum se ştie, într-o continuă mişcare şi este supus influenţelor din afară), că nu face distincţie între cuvintele vechi şi cele relativ noi, că nu ţine seamă şi de lucrurile pe care le exprimă cuvintele respective etc. Iar Meyer-Lübke răspunde (*loc. cit.*, p. 125 şi urm.) şi la critica pe care Griera o făcuse cărţii lui, *Das Katalanische* (v. aici mai sus).

Observacions sobre el llibre de W. Meyer-Lübke, Das Katalanische. Deși romanistul de la Bonn, împotriva părerii din *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ediția a III-a, p. 24, unde pusese catalana printre dialectele provensale, o consideră de astă dată ca o unitate lingvistică aparte, care seamănă și cu spaniola și (mai mult) cu provensala. Griera stăruie în special asupra faptului că limba catalană este un idiom distinct, care se deosebește, spre vest, de dialectele spaniole, iar spre nord, de cele provensale. Cine umblă pe jos și nu ... cu trenul, adaugă filologul catalan, constată ușor existența unor granițe lingvistice precise între Catalonia și Aragón, de o parte, Catalonia și sud-vestul Franței, de alta. În discuție a intervenit și Amado Alonso, cu studiul său *La subagrupación románica del catalán* (v. *RFE* XIII [1926], p. 1 și urm. și 225 și urm.): în prima parte, combate pe M.-Lübke, reproșîndu-i că exagerează apropierile dintre catalană și provensală, iar în partea a doua polemizează cu Griera, care așază catalana în grupa „iberoromanică“, iar spaniola în grupa „afroromanică“ (v. cele spuse la pagina precedentă). [1]

Chestiuni înrudite cu acestea tratează Griera și în *RLiR* V (1929), p. 192 și urm., sub titlul *Sur l'origine des langues afro-romanes ou ibéro-romanes*. De asemenea trebuie citată aici cronica retrospectivă asupra studiilor de filologie catalană, pe care acest învățat a publicat-o în aceeași revistă, vol. I (1925), p. 35 și urm. (interesează, în special, cap. V, *Études de dialectes*, p. 70 și urm., fiindcă are de obiect lucrări dialectologice).

Dar cea mai importantă operă a lui Griera și care se leagă strîns de geografia lingvistică propriu-zisă este *Atlas lingüístic de Catalunya*. Mă voi ocupa de ea ceva mai încolo.

Italienii s-au dovedit, în general, rezervați față de doctrina lui Gilliéron. Ar putea surprinde această constatare, dacă ne gîndim că Italia este, prin G. I. Ascoli, creatoarea dialectologiei științifice. Tocmai aici cred însă că trebuie căutată explicația atitudinii lingviștilor italieni: amintirea marelui lor învățător îi stăpînește și astăzi cu atîta putere, încît ei își închipuie că graiurile populare nu pot fi studiate decît potrivit metodei inaugurate de Ascoli. Dialectologii lor cei mai celebri, de pildă C. Salvioni, C. Merlo, C. Battisti, au fost sau sînt adversari ai geografiei lingvistice.

---

[1] Cf. recenziile lui Griera din *RLiR* V (1929), p. 256 și urm. și *ZrPh* L (1930), p. 246 și urm. Alonso reprezintă punctul de vedere al maestrului său R. Menéndez Pidal, care (v., între altele, *Discursos leidos ante la Real Academia Española en la recepción pública del Excelentísimo Señor Don Francesco Codera*, Madrid 1910, p. 73 și urm.) susține că limba catalană nu trebuie separată de celelalte limbi ale Peninsulei Iberice. Cu privire la împărțirea lingvistică a acestei foste provincii romane, v. Harri Meier, *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihrer historischen Begründung*, Hamburg 1930; K. Baldinger, *Die sprachliche Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihre historische Begründung* (în *WZHU* IV [1954-55]); Idem, *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel*, Berlin 1958. Părerea cea mai recentă, care cîștigă teren, este că teritoriul lingvistic catalan face legătura între limbile iberoromanice propriu-zise (spaniola și portugheza) și limbile galoromanice (provensala și franceza). S-a găsit pentru catalană, privită sub acest aspect, o formulă foarte expresivă: *lengua puente* „limbă-punte". (Și dialectele italienești de nord sînt considerate ca idiome de tranziție între cele centro-meridionale („autentic" italienești!) și cele galoromanice.)

Iar învățații care au dat probe de înțelegere pentru teoriile gilliéroniene au publicat numai întîmplător studii de geografie lingvistică, mărginindu-se să utilizeze în lucrări de altă natură achizițiile acestei discipline. (Excepțiile privitoare la atlase se vor vedea mai departe.)

Giulio Bertoni (1878-1942)

Partizan convins al lui Gilliéron s-a declarat de la început G. Bertoni. A lucrat însă puțin în domeniul nostru, fiindcă s-a lăsat atras de numeroase alte probleme, nu numai lingvistice, ci și de istorie literară. Merită a fi citat, în primul rînd (și din cauza vechimii), studiul *Le denominazioni dell'imbuto nell'Italia del Nord. Ricerca di geografia linguistica con una tavola a colori fuori testo*, Bologna-Modena 1909. Autorul face mai întîi considerații de natură teoretică: se ridică împotriva tendinței de a exagera importanța sunetelor în cercetările etimologice și combate legile fonetice, așa cum le înțeleg neogramaticii, susținînd că ipoteza acestora privitoare la identitatea condițiilor pentru toate cuvintele care ar urma să fie supuse aceluiași tratament fonetic nu se poate realiza niciodată. Geografia lingvistică a dovedit că fiecare cuvînt se găsește în condiții speciale.[1] Urmează apoi studiul propriu-zis. Bertoni a cules prin corespondenți numirile pentru „imbuto" (=pîlnie) din 47 de localități ale Italiei nordice și, după ce arată răspîndirea lor geografică actuală, încearcă să refacă istoria termenilor respectivi. Acest mic studiu a provocat o polemică interesantă pentru discuția noastră. C. Salvioni s-a pronunțat defavorabil (în *RIL*, seria a II-a, vol. XLIV [1910], p. 793-94)[2], iar Bertoni a răspuns sub titlul *A proposito di geografia linguistica* (în *Atti e memorie della Reale Deputazione di storia patria per le provincie modenesi*, serie V, vol. VII, Modena 1911; 10 pagini în extras), luînd apărarea doctrinei celei noi și căutînd să demonstreze cît de învechit este punctul de vedere al lui Salvioni în domeniul etimologiei (și al lingvisticii în general). Alte lucrări ale sale de geografie lingvistică (îmbinată, de regulă, cu dialectologia propriu-zisă) sînt: *Geografia linguistica* (în *Fanfano di Domenica*, nr. 28, 14 iulie 1907); *Denominazioni del „ramarro" (Lacerta viridis) in Italia* (în *Romania* XLII [1913], p. 161 și urm.); *Intorno ad alcuni denominazioni del „mirtillo" nei dialetti alpini* (în *AR* I [1917], p. 73 și urm.); *Intorno alle denominazioni della „gerla" in alcuni dialetti alpini (ibid.*, p. 153 și urm.); *Denominazioni del „lombrico" nei dialetti italiani (ibid.*, p. 411 și urm.); *La geografia linguistica* (în *La Cultura* III [1923], p. 404 și urm.).

Am spus apoi (p. 146) că, în cartea sa *Programma di filologia romanza come scienza idealistica*, Bertoni face loc și geografiei lingvistice, iar mai încolo vom vedea că, o bucată de vreme, el a participat la lucrările pregătitoare pentru *Atlasul lingvistic al Italiei*, împreună cu M. Bartoli și U. Pellis. Afară de aceasta, va mai veni vorba, în treacăt, despre Bertoni, ca adept al doctrinei lui Gilliéron, și în paragraful ultim al acestui capitol, unde mă voi ocupa de neolingviști. Trebuind, deci, să revin asupra geografiei lingvistice italiene, voi descrie tot acolo și activitatea lui M. Bartoli, șeful neolingviștilor și fost redactor prim al Atlasului Italiei.

---

[1] Să se vadă și ce spune el în cartea sa *Italia dialettale*, Milano 1916, p. 27 și urm.

[2] Cf. și recenzia lui J. Jud din *Litbl* (1909), col. 294 și urm.

B. A. Terracini Deși filolog clasic, acest învățat a scris cîteva lucrări foarte bune despre sau în legătură cu geografia lingvistică, și anume: *Il parlare d'Usseglio*, în *AGlI* XVII (1910-13), p. 198 și urm., 289 și urm. (această primă parte conține cercetarea propriu-zisă a dialectului explorat) și XVIII (1914-22), p. 105 și urm. (considerații generale pe baza faptelor constatate în volumul precedent); *Questioni di metodo nella linguistica storica* (în *AeR*, nuova serie, II [1921], 38 pagini în extras); *In morte di Jules Gilliéron* (în *AGlI*, sezione neolatina, XX [1926], p. 151 și urm.); *Minima. Saggio di ricostruzione di un focolare linguistico (Susa)* (în *ZrPh* LVII [1937], p. 673 și urm.)[1] ș. a. Cel dintîi este un studiu de dialectologie, unde se vede că Terracini merge pe urmele lui Rousselot, aducînd lucruri personale și noi, mai ales în ce privește deosebirile de vorbire după sex și vîrstă. În al doilea, autorul, după ce expune roadele școlii neogramaticilor (în gramatica istorică, etimologie și semantică), se ocupă de metodele noi, în special de geografia lingvistică, susținînd că între acestea din urmă și școala veche opoziția nu-i așa de profundă, încît să se excludă una pe alta; dimpotrivă, ele se pot împăca foarte bine.[2] Cu alte cuvinte, Terracini caută să stabilească trăsătura de unire între lingvistica indo-europeană și Gilliéron. Al treilea articol conține un admirabil rezumat al teoriilor și metodei creatorului geografiei lingvistice. În ultimul, se urmăresc, cu ajutorul sistemului pronominal, vitalitatea unui centru de inovații lingvistice, locul unde s-au ivit ele și chipul cum s-au răspîndit.

CERCETĂRI DIALECTOLOGICE

În cîteva pagini ale prezentului capitol (221 și urm.) am vorbit despre unele lucrări de d i a l e c t o l o g i e r o m a n i c ă (H. Morf, L. Gauchat ș. a.), ca și cum ar aparține geografiei lingvistice. Vreau să spun că le-am discutat împreună cu studii de felul acelora pe care le-a inaugurat Gilliéron și le-au continuat discipolii săi direcți, fără să mai fac deosebire între unele și altele. Acest punct de vedere se justifică suficient, ba adesea se impune, ca fiind inevitabil. Am constatat doar că și dialectologia propriu-zisă și geografia lingvistică au același obiect de cercetare: graiurile populare. Atît, și ar fi de ajuns pentru ca în paginile precedente să fi putut aminti și de opere dialectologice în sensul, să-i zicem, vechi al cuvîntului. Dar afară de aceasta, nici metoda de adunare și de prezentare a materialului lingvistic nu mai diferă, de cîtva timp încoace, așa de esențial de la o disciplină la cealaltă. După cum geografia lingvistică a învățat unele lucruri de la dialectologie, la fel, și mai ales, aceasta din urmă a împrumutat de la cea dintîi numeroase procedee (de pildă adunarea materialului prin anchetă la fața locului, confecționarea de hărți — e adevărat că nu în vederea alcătuirii de atlase lingvistice, ci numai pentru a se arăta întinderea teritorială a unor anumite fenomene de limbă, ceea ce însă nu diferă prea mult de prezentarea cartografică a cuvintelor, ș. a.). De asemenea le apropie

---

[1] Să se compare și cartea lui Terracini, *Guida allo studio della linguistica storica*, Roma 1949 (passim).

[2] Am arătat deja în cursul capitolului de față că părerea aceasta este destul de răspîndită, mai ales printre indo-europeniști. Dar există și romaniști (cf. cele spuse mai sus, p. 238-243), care, crescuți la școala neogramaticilor, reprezintă un punct de vedere asemănător cu acesta.

faptul că amîndouă recurg adesea la metoda „cuvinte și lucruri" (cf. mai sus, p. 70 și urm.), și anume ori de cîte ori nevoia de documentare impune această atitudine. Fr. Krüger, unul dintre reprezentanții cei mai autorizați ai metodei „cuvinte și lucruri", cere ca geografia lingvistică (*Sprachgeographie*) și geografia etnografică (*Sachgeographie*) să colaboreze și mai strîns decît pînă acum, pentru că fiecare poate progresa datorită ajutorului primit de la cealaltă.[1]

Tot așa voi proceda și în paragraful de față, unde voi menționa un număr de lucrări aparținînd domeniilor în discuție (dialectologie și geografie lingvistică). Nu voi face nici o apreciere asupra lor, căci singurul scop pe care-l urmăresc este să arăt că activitatea în această direcție are proporții cu mult mai vaste decît ar putea bănui cineva după operele discutate pînă aici. Trebuie să declar de la început că nu mă gîndesc de loc să dau informații bibliografice măcar aproximativ complete. Am lăsat la o parte, cu și, mai des, fără știință, numeroase lucrări, unele desigur mai importante decît cele citate, din cauză că, repet, n-am avut niciodată intenția să prezint în acest capitol o bibliografie a dialectologiei romanice. Lipsurile, care au intrat din capul locului în planul cărții de față, mi se par cu atît mai puțin grave, cu cît din cele spuse pînă acum, ca și din cele ce vor urma de aici încolo, cititorul se va putea orienta asupra tuturor chestiunilor importante care se pun în legătură cu studiul graiurilor populare ale Romaniei.

Încă o lămurire prealabilă. Cîteva dintre lucrările pomenite mai sus poartă un titlu aproape identic, pe care îl vom întîlni și la multe dintre cele următoare. Acest titlu sună aproximativ așa: „Denumirile noțiunii cutare în dialectele romanice din cutare regiune." Deja Gilliéron s-a ocupat de cuvintele care se întrebuințează în vorbirea populară din Franța pentru „scier" (=a ferestrui), „abeille" (=albină) etc., iar exemplul lui a găsit numeroși imitatori. Astfel de cercetări se impun prin însăși natura atlaselor lingvistice. O hartă nu conține doar altceva decît numele dialectale, mai multe sau mai puține, după împrejurări, ale unui obiect sau ale unei noțiuni. Studiind o hartă, studiezi, de fapt, terminologia privitoare la un „lucru" oarecare. Asemenea cercetări se numesc o n o m a s i o l o g i c e, iar ramurii respective a lingvisticii i se spune o n o m a s i o l o g i e. Să nu credem însă că acestui gen de lucrări i-ar fi dat naștere geografia lingvistică. Aceasta a ajutat numai la înmulțirea lor, grație mijlocului, foarte comod, pe care-l pun la dispoziția specialiștilor atlasele lingvistice. Existența onomasiologiei are începuturi ceva mai îndepărtate, dar stă în legătură tot cu dezvoltarea studiilor dialectologice.[2] Operele care au pus baza acestei discipline sînt, în ordinea vechimii (s-ar putea spune

[1] Să se compare lucrările consacrate dialectologiei germane: Adolf Bach, *Deutsche Mundartforschung, ihre Wege, Ergebnisse und Aufgaben*, Heidelberg 1934 și B. M. Жирмунский, *Немецкая диалектология*, Москва-Ленинград 1956.

[2] Iată cum precizează J. Jud, *AR* IX (1925), p. 105 scopul onomasiologiei: a cerceta cuvîntul ca expresie a unor grupuri determinate de noțiuni în sînul unei comunități lingvistice mai mari sau mai mici, pentru a alcătui oarecum un inventar al mijloacelor de care se servește limba ca să exprime o noțiune anumită. Principiile fundamentale ale acestei discipline sînt expuse și discutate de K. Jaberg în articolul, citat cu alt prilej, *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung. Grundfragen der Onomasiologie*, din *ASnSpr* CXXXVI (1917), p. 84 și urm. O lucrare recentă, cu conținut asemănător, dar mult mai dezvoltată, este *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Dar-*

chiar și a importanței), următoarele: E. Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*, Strassburg 1895[1]; A. Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile* (în *RF* XIV [1903], p. 339-530); C. Merlo, *I nomi romanzi delle stagioni e dei mesi*, Torino 1904. După cum spun înseși titlurile lor, aceste lucrări iau în considerație numirile (legăturilor de rudenie, ale părților corpului, ale anotimpurilor și lunilor) din toate limbile (și dialectele) romanice. Pe măsură ce materialul lingvistic crește în bogăție, mai ales grație atlaselor (și altor colecții privitoare la graiurile populare), cercetările de acest fel reduc întinderea teritoriului explorat, spre a cîștiga în adîncime. Așa se face că dintre cele care urmează aproape nici unul nu mai îmbrățișează Romania întreagă. Le înșir în ordine cronologică și potrivit lămuririlor date mai sus, fără a distinge lucrările de geografie lingvistică propriu-zisă de celelalte.

K. Kemna, *Der Begriff „Schiff" im Französischen*, Marburg 1901.

H. Gade, *Ursprung und Bedeutung der üblicheren Handwerkzeugnamen im Französischen*, Kiel 1902.

H. Davidsen, *Die Benennung des Hauses und seiner Teile im Französischen*, Kiel 1903.

J. Jeanjaquet, *Le fléau et ses parties dans la Suisse romande*, în *BGPSR* IV (1905), p. 33 și urm.

W. O. Streng, *Haus und Hof im Französischen mit besonderer Berücksichtigung der Mundarten*, Helsingfors 1907.

E. Tappolet, *Les termes de fenaison, le regain et la pâture d'automne*, în *BGPSR* VIII (1907), p. 26 și urm. și X (1909), p. 17 și urm.

J. Callais, *Die Mundart von Hattigny und die Mundart von Ommeray, nebst lautgeographischer Darstellung der Dialektgrenze zwischen Vosgien und Saunois (Lothringen)*, Metz 1909.

---

stellung, Bern 1952, de Bruno Quadri. După L. Gauchat, *VR* I (1936), p. V, germenele onomasiologiei se află în lucrarea lui Fr. Diez, *Wortschöpfung*, Bonn 1874. Termenul însuși („onomasiologie") pentru cercetări de felul celor arătate aici a fost creat de A. Zauner, *RF* XIV (1903), p. 339-341 (v. *VR* V [1940], p. 332, n. 2).

[1] Activitatea științifică a acestui lingvist, fost profesor la Universitatea din Basel, merită să ne rețină, măcar o clipă, atenția, mai ales fiindcă Tappolet s-a arătat totdeauna înțelegător față de curentele mai noi din disciplina noastră. Astfel, în articolul *Phonetik und Semantik in der etymologischen Forschung* (v. *ASnSpr* CXV [1905], p. 101 și urm.) cere să se ia în considerație elementul semantic în aceeași măsură ca și cel fonetic, atunci cînd vrem să găsim etimologia unui cuvînt, caută, deci, să împace concepția lui Schuchardt cu a lui A. Thomas. Că Tappolet se simte atras mai puternic de înțelesul cuvintelor, probează însuși faptul că a cultivat și cultivă cu pasiune onomasiologia. De asemenea se apropie de lingviștii moderni prin ideea că pentru cercetări etimologice este nevoie, întocmai ca la orice artă, nu numai de cunoștințe, ci și de ingeniozitate și fantazie. Alt studiu, *Die Ursachen des Wortreichtums bei den Haustiernamen der französischen Schweiz* (în *ASnSpr* CXXXI [1913], p. 81 și urm.), dovedește că Tappolet apreciază după cuviință importanța elementului afectiv în viața limbii. Bazat pe un bogat material, el constată, de pildă, că pentru „cal" există foarte multe denumiri, pentru „vacă", dimpotrivă, foarte puține; tot așa „cal bătrîn" se zice în numeroase feluri, pe cînd „cal tînăr" nu, etc. Cum se explică această stare de lucruri? Afectivitatea, interesul, impresiile, necesitatea ș.a. joacă în viața sufletească și, prin urmare, în limbă un rol capital și n-au nimic a face cu logica, voința etc., care în ochii atîtor lingviști păreau sau mai par încă elemente hotărîtoare pentru evoluția limbajului omenesc. Despre activitatea lui Tappolet, v. J. Jud, *VR* V (1940), p. 332 și urm. și broșura, fără indicarea autorului, *Zur Erinnerung an Herrn Prof. E. Tappolet*, Basel 1939. Să se compare și volumul omagial dedicat lui cu prilejul celei de-a 60-a aniversări: *Festschrift für Ernst Tappolet*, Basel 1935.

Fr. Fankhauser, *Das Patois von Val d'Illiez (Unterwallis)*, 1911 (extras din *RDR* II-III [1910-11]).

Joseph Jordan, *Die Bezeichnungen der Angriffswaffen im Französischen*, Bonn 1911.

C. Merlo, *Die romanischen Bezeichnungen des Faschings*, în *WS* III (1911-12), p. 88 și urm.

K. Göhri, *Die Ausdrücke für Blitz und Donner im Galloromanischen. Eine onomasiologische Studie*, în *RDR* IV (1912), p. 45 și urm., 140 și urm.

K. Salow, *Sprachgeographische Untersuchungen über den östlichen Teil des Katalanisch-languedokischen Grenzgebietes*, Hamburg 1912.

A. Chr. Thorn, *Quelques dénominations du „cordonnier" en français. Étude de géographie linguistique*, în *ASnSpr* CXXIX (1912), p. 81 și urm.

K. Bauer, *Gebäckbezeichnungen im Galloromanischen*, Darmstadt 1913.

G. Bertoni, *Denominazioni del „ramarro" (Lacerta viridis) in Italia*, în *Romania* XLII (1913), p. 161 și urm.

Fr. Fleischer, *Studien zur Sprachgeographie der Gascogne*, Halle a.S. 1913.

W. Kaufmann, *Die galloromanischen Bezeichnungen für den Begriff „Wald". Wortgeschichtliche Studie auf Grund der Karten „forêt" und „bois" des Atlas linguistique de la France"*, Zürich 1913.

F. Krüger, *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon*, Hamburg 1913 (extras din *RDR* III-V [1911-13]).

A. Chr. Thron, *Sartre-Tailleur. Étude de lexicologie et de géographie linguistique*, Lund-Leipzig 1913.

H. Urtel, *Prolegomena zu einer Studie über die romanischen Krankheitsnamen*, în *ASnSpr* CXXX (1913), p. 81 și urm.

C. Volpati, *Nomi romanzi del pianeta Venere*, în *RDR* V (1913), p. 312 și urm.

P. G. Goidànich, *Denominazioni del pane e di dolci caserecci in Italia*, Bologna 1914 (în *Memorie della R. Academia delle scienze dell'Istituto di Bologna*, classe di scienze morali, serie I, tomo VIII, p. 23 și urm.).

A. Griera, *Els noms dels vents en català*, în *BDC* II (1914), p. 74 și urm.

F. Krüger, *Studien zur Lautgeschichte westspanischer Mundarten auf Grund von Untersuchungen an Ort und Stelle*, Hamburg 1914 (cu două hărți).

S. Merian, *Die französischen Namen des Regenbogens*, Halle a. S. 1914.

C. Merlo, *I nomi romanzi della Candelara (la festa della purificazione di Maria Vergine)*, Perugia 1915.

H. Rotzler, *Die Benennungen der Milchstrasse im Französischen*, în *RF* XXXIII (1915), p. 794 și urm.

O. Schroefl, *Die Ausdrücke für den Mohn im Galloromanischen*, Graz 1915.

W. O. Streng, *Himmel und Wetter in Volksglaube und Sprache in Frankreich*, Helsingfors 1915.

P. Herzog, *Die Bezeichnungen der täglichen Mahlzeiten in den romanischen Sprachen und Dialekten*, Zürich 1916.

Margot Henschel, *Zur Sprachgeographie Südwestgalliens*, Braunschweig. Berlin 1917.

C. Merlo, *I nomi romanzi del dì feriale con una appendice sui nomi del dì festivo*, Pisa 1918.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

G. Bottiglioni, *L'ape e l'alveare nelle lingue romanze*, Pisa 1919.

J. Lazzari, *I nomi di alcuni fenomeni atmosferici nei dialetti dell'alta Italia geografica*, Pisa 1919.

I. Pauli, *„Enfant“, „garçon“, „fille“ dans les langues romanes, étudiés particulièrement dans les dialectes galloromans et italiens. Essai de lexicologie comparée*, Lund 1919.

W. Gottschalk, *Lat. a u d i r e im Französischen*, Giessen 1921.

W. Hebeisen, *Die Bezeichnungen für Geschirr, Eimer, Krug im Französischen, Oberitalienischen und Rätoromanischen mit besonderer Berücksichtigung des Alpengebietes*, Bern 1921.

W. Ochs, *Die Bezeichnungen der „Wilden Rose“ im Galloromanischen*, Giessen 1921.

H. Schurter, *Die Ausdrücke für den „Löwenzahn“ im Galloromanischen*, Halle a.S. 1921.

G. Stephan, *Die Bezeichnungen der „Weide“ im Galloromanischen*, Giessen 1921.

F. Usinger, *Die französischen Bezeichnungen des Modehelden im 18. und 19. Jahrhundert*, Giessen 1921.

Alice Brügger, *Les noms du roitelet en France*, Zürich 1922.

G. Walter, *Die Bezeichnungen der Buche im Galloromanischen*, Giessen 1922.

E. Weick, *Lat. c a d e r e im Französischen*, Giessen 1922.

V. Bertoldi, *Un ribelle nel regno dei fiori. I nomi romanzi del Colchicum autumnale L. attraverso il tempo e lo spazio*, Genève 1923. [1]

H. Schmidt, *Die Bezeichnungen für Zaun und Hag in den romanischen Sprachen und Mundarten, speziell in der romanischen Schweiz*. I. Teil: *Westschweiz*, Zürich 1923.

E. Tappolet, *Les noms gallo-romans du moyeu*, în *Romania* XLIX (1923), p. 481 și urm.

P. Benoit, *Die Bezeichnungen für Feuerbock und Feuerkette im Französischen, Italienischen und Rätoromanischen mit besonderer Berücksichtigung des Alpengebietes*, în *ZrPh* XLIV (1924), p. 385 și urm.

V. Bertoldi, *Genealogia dei nomi designanti il mirtillo*, în *ID* I (1924-25), p. 91 și urm

Fr. Aeppli, *Die wichtigsten Ausdrücke für das Tanzen in den romanischen Sprachen*, Halle a.S. 1925.

Fr. Hobi, *Die Benennungen von Sichel und Sense in den Mundarten der romanischen Schweiz*, Heidelberg 1926. [2]

E. Hochuli, *Einige Bezeichnungen für den Begriff Strasse, Weg und Kreuzweg im Romanischen*, Aarau 1926.

N. Maccarrone, *Le denominazioni del „tacchino“ e della „tacchina“ nelle lingue romanze*, în *AGlI* XX (1926), sezione neolatina, p. 1 și urm.

C. Merlo, *I nomi della Pentecoste nei dialetti italiani*, în *ID* II (1926), p. 238 și urm.

G. Bottiglioni, *I nomi del muflone*, în *AFLC* I (1927).

---

[1] Această lucrare a fost citată și în cap. I, paragraful despre metoda „cuvinte și lucruri".

[2] Lucrare citată în cap. I al cărții de față, paragraful consacrat metodei „cuvinte și lucruri".

C. Merlo, *Spegnere nei dialetti della Svizzera italiana*, în *ID* III (1927), p. 298 şi urm.

Şt. Paşca, *Terminologia calului: Părţile corpului*, în *Dacor* V (1927-28), p. 272 şi urm.

K. Gernand, *Die Bezeichnungen des Sarges im Galloromanischen*, Giessen 1928.

M. Sandmann, *Die Bezeichnungen der Meise in den romanischen Sprachen*, Bonn 1929.

Maria Margarete Stangier, *Die Bezeichnungen des Schweines im Galloromanischen*, Bonn 1929.

H. Kläui, *Die Bezeichnungen für „Nebel" im Galloromanischen*, Zürich 1930.

K. Miethlich, *Bezeichnungen von Getreide und Heuhaufen im Galloromanischen*, Aarau 1930.

G. Fahrholz, *Wohnen und Wirtschaft im Bergland der oberen Ariège. Sach- und Wortkundliches aus den Pyrenäen*, Hamburg 1931.

L. Feiler, *Die Bezeichnungen für den Waschtrog im Galloromanischen*, în *RF* XLV (1931), p. 257 şi urm.

Dora Aebi, *Der Maikäfer, seine französischen Namen und seine Bedeutung im Volksglauben und Kinderspruch*, Zürich 1932.

St. Binder, *„Kind", „Knabe", „Mädchen" im Dakorumänischen. Ein Beitrag zur Onomasiologie*. Teil I. *Die nördlichen Dialekte*. Abschnitt I. *„Kind"*, Cluj-Bucureşti 1932.

Bertha Bosshart, *Die Benennungen der Omlette auf französischem Sprachgebiet*, Zürich 1932.

Ch. Bruneau, *Les noms de la pomme de terre en Belgique*, în *Études de dialectologie dédiées à la mémoire de Charles Grandgagnage (publiées par la Société de littérature wallonne)*, 1932.

F. Dick, *Bezeichnungen für Saiten- und Schlaginstrumente in der altfranzösischen Literatur*, Giessen 1932.

H. Kaeser, *Die Kastanienkultur und ihre Terminologie in Oberitalien und in der Südschweiz*, Zürich 1932.

H. Kahane, *Bezeichnungen der Kinnbacke im Galloromanischen*, Weimar 1932.

A. Chr. Thorn, *Les désignations françaises du Médecin et de ses concurrents aujourd'hui et autrefois*, Jena-Leipzig 1932. [1]

Carlo Volpati, *I nomi romanzi degli astri Sirio, Orione, le Pleiadi e le Jadi*, în *ZrPh* LII (1932), p. 152 şi urm.

M. L. Wagner, *Die Bezeichnungen für „Fuchs" im Sardischen*, în *AR* XV (1932), p. 501 şi urm.

R. Hallig, *Die Benennungen der Bachstelze in den romanischen Sprachen und Mundarten*, Leipzig 1933.

R. Schlaepfer, *Die Ausdrucksformen für „man" im Italienischen*, Zürich 1933.

C. Volpati, *Nomi romanzi della via lattea*, în *RLiR* IX (1933), p. 1 şi urm.

---

[1] Să se ia în consideraţie, spre completare, şi informaţiile din *Bibliographie linguistique de la Suisse romande* II, p. 134 şi urm. şi 372 şi urm. (această operă am citat-o deja la p. 204 şi 204, nota 1), precum şi din articolele lui J. Huber şi L. Spitzer (v. mai sus, p. 204).

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C. Volpati, *Nomi romanzi delle Orse, Boote, Cigno e altre costellazioni*, în *ZrPh* LIII (1933), p. 449 şi urm.

M. L. Wagner, *Romanische und baskische Benennungen des Wirbelwindes und der Windrose nach Geistern*, în *AR* XVII (1933), p. 353 şi urm.

S. Sganzini, *Le denominazioni del „ginepro" e del „mirtillo" nella Svizzera italiana*, în *ID* IX-X (1933-34).

W. Albrecht, *Bezeichnungen von Kraftwagen und Kraftwagenbestandteilen im Französischen*, Hamburg 1934.

M. Ankersmit, *Die Namen des Leuchtkäfers im Italienischen*, Zürich 1934.

Curt Beyer, *Die Verba des „Essens", „Schickens", „Kaufens" und „Findens" in ihrer Geschichte vom Latein bis in die romanischen Sprachen*, Leipzig 1934.

F. Cramer, *Einige galloromanische Bezeichnungen für „das Nesthäckchen"*, în *ZrPh* LIV (1934), p. 221 şi urm.

F. Cramer, *Frz. Instituteur und seine Konkurrenzwörter*, în *ZrPh* LIV (1934), p. 729 şi urm.

F. Cramer, *Der heilige Johannes im Spiegel der französischen Pflanzen- und Tierbezeichnungen*, Giessen 1934.

E. Eggenschwiler, *Die Namen der Fledermaus auf dem französischen und italienischen Sprachgebiet*, Leipzig 1934.

A. Hengstler, *Geistlicher, Mönch und Nonne im Spiegel der volkstümlichen romanischen Namengebung*, Tübingen 1934.

E. Klett, *Die romanischen Eidechsennamen unter besonderer Berücksichtigung von Frankreich und Italien*, Tübingen 1934.

Ilse Sabin, *Die Bezeichnungen für Streu im Galloromanischen*, Berlin 1934.

Alfons Th. Schmitt, *La terminologie pastorale dans les Pyrénées Centrales*, Paris 1934.

Suzanne Ascher, *Die Bezeichnungen des Kürbisses im Galloromanischen*, Bottrop i. W. 1935.

P. H. Böhringer, *Das Wiesel, seine italienischen und räthischen Namen und seine Bedeutung im Volksglauben*, Zürich 1935.

W. Meyer-Lübke, *Die Ausdrücke für „Moos" in Italien und Frankreich*, în *ZfrzSpr* LVIII (1935), p. 28 şi urm.

Elsbet Schott, *Das Wiesel in Sprache und Volksglauben der Romanen*, Tübingen 1935.

Max Steffen, *Die Ausdrücke für „Regen" und „Schnee" im Französischen, Rätoromanischen und Italienischen*, Zürich 1935.

G. Alessio, *Le denominazioni del ghiro e dello scoiattolo in Calabria*, în *AR* XX (1936), p. 141 şi urm.

F. Dorschner, *Das Brot und seine Herstellung in Graubünden und Tessin*, Zürich-Leipzig 1936.

Else Thuran, *„Galant", ein Beitrag zur französischen Wort- und Kulturgeschichte*, Frankfurt a.M. 1936.

Anneliese Cronenberg, *Die Bezeichnung des Schlehdorns im Galloromanischen*, Weimar 1937.

Margot Grzywacz, *„Eifersucht" in den romanischen Sprachen*, Bochum 1937.

W. Hering, *Über den Zapfhahn und seine Namen in Frankreich*, în *ZrPh* LVII (1937), p. 387 şi urm.

K. Kögler, *Die Bezeichnungen des Geissblattes in den romanischen Sprachen*, Borna-Leipzig 1937.
Louis Remacle, *Le parler de la Gleize*, în *Mémoires de l'Académie Royale de langue et de littérature françaises de Belgique* XII (1937).
Lotte Steffen, *Die Bezeichnungen des Henkels im Galloromanischen*, Jena 1937.
W. Brinkmann, *Bienenstock und Bienenstand in den romanischen Ländern*, Hamburg 1938.
Olaf Deutschmann, *Untersuchungen zum volkstümlichen Ausdruck der Mengenvorstellung im Romanischen*, Hamburg 1938.
W. Hörz, *Die Schnecke in Sprache und Volkstum der Romanen*, Borna 1938.
Alwin Kuhn, *Hundedachs und Schweinedachs*, în *WS* (1938), p. 277 și urm.
W. Schmolke, *Transport und Transportgeräte in den französischen Zentralpyrenäen*, Hamburg 1938.
H. L. Späth, *Bezeichnungen für Armut und Reichtum im Französischen*, Giessen 1938.
S. Sturm, *Die Begriffe „Sumpf" und „Pfütze" im Galloromanischen*, Leipzig 1938.
G. Vidossi. *Appunti sulle denominazioni dei pani e dolci caserecci in Italia*, în *AGlI* XXX (1938), p. 69 și urm.
Cristiane Budahn-Petzel, *Die Bezeichnungen der Johannisbeere und der Stachelbeere im Galloromanischen*, Weimar 1939.
K. Knauer, *Idee des Werdens im Sprachgebrauch der romanischen Völker*, în *Sprachkunde*, 1939, nr. 1-2.
Cl. Manly Woodard, *Words for Horse in French and Provençal*, Baltimore 1939.
H. Schmitz, *„Wundern" und „Staunen" im Französischen*, Speyer a. Rh. 1939.
A. Bodmer, *Spinnen und Weben im französischen und deutschen Wallis*, Genève-Zürich 1940.
B. Hasselrot, *L'abricot. Essai de monographie onomasiologique et sémantique*, în *SN* XII (1940), p. 45 și urm., 226 și urm.
Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne" d'après L'Atlas linguistique roumain (I, carte 7)*, în *BL* VIII (1940), p. 95 și urm.
W. Mörgeli, *Die Terminologie des Joches und seiner Teile. Beitrag zur Wort- und Sachkunde der deutschen und romanischen Ost- und Südschweiz so der Ostalpen*, Paris-Zürich-Leipzig 1940.
A. Lisin Boysen, *Über den Begriff „preux" im Französischen*, Langerich 1941.
A. Maissen, *Werkzeuge und Arbeitsmethoden des Holzhandwerks in Romanisch Bünden*, Erlenbach-Zürich-Genève 1943.
A. Zipfel, *Die Bezeichnungen des Gartens im Galloromanischen*, Borna 1943.
Konrad Huber, *Über die Histen- und Speichertypen des Zentralalpengebietes. Eine sach- und sprachgeschichtliche Untersuchung*, Berlin 1944.
Jon Pult, *Die Bezeichnungen für Gletscher und Lawine in den Alpen*, Samedan- St. Moritz 1947.
H. P. Bruppacher, *Die Namen der Wochentage im Italienischen und Rätoromanischen*, Bern 1948.

H. Federli, *Die Bezeichnungen des Kreisels in den romanischen Sprachen*, Dissertation, Zürich 1951.

E. Hamburger, *Über einige Ausdrücke der „Furche“ im Galloromanischen*, Dissertation, Zürich 1951.

Emil W. Stäheli, *Die Terminologie der Bauernmühle im Wallis und Savoyen. Eine Sach- und Wortstudie*, Zürich 1951.

A. Thierbach, *Untersuchungen zur Benennung der Kirchenfeste in den romanischen Sprachen*, Berlin 1951.

Alice Vollenweider, *Studien zu Aufbau und Geschichte der kulinarischen Terminologie des Französischen*, Dissertation, Zürich 1951.

René Chatton, *Zur Geschichte der romanischen Verben für „sprechen“ „sagen“ und „reden“*, Bern 1953.

P. F. Fluckiger, *Die Terminologie von Kornreinigung in den Mundarten Mittel- und Süditaliens*, Bern 1954.

J. Hubschmied, *Schläuche und Fässer. Wort- und sachgeschichtliche Untersuchungen . . .*, Bern 1955.

Fritz Schalk, *Somnium und verwandte Wörter in den romanischen Sprachen*, Köln-Opladen 1955.

Elio Ghirlanda, *La terminologia viticola nei dialetti della Svizzera italiana*, Berna 1956.

Paul Scheuermeier, *Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz*, Bern 1956.

V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, Iași 1957.

ALTE ATLASE LINGVISTICE

Favoarea de care se bucură în ochii specialiștilor geografia lingvistică iese la iveală și din alte manifestări afară de cele înregistrate pînă aici. Avem, în primul rînd, *marele număr de atlase lingvistice*, unele în curs de publicare, altele numai proiectate sau aproape realizate. Se poate spune că nu există teritoriu de limbă romanică pentru care să nu se pregătească opere de acest fel. Iar exemplul romaniștilor a început a fi urmat în diverse alte domenii, cum se va vedea din cîteva indicații, pe care le voi da mai încolo.[1] Adversarii atlaselor lingvistice s-au cam alarmat și găsesc în această . . . epidemie cartografică încă un argument în sprijinul atitudinii lor. Am arătat mai sus (p. 238 și urm.) discuția care s-a dus (și chiar se mai duce) în jurul acestei chestiuni; de aceea nu voi mai reveni asupra ei. Voi face numai cîteva observații și precizări. Cred că partizanii glosarelor adoptă un punct de vedere greșit, cînd apără dicționarele *împotriva* atlaselor. Nu trebuie să ne întrebăm: atlas sau glosar? și să dăm apoi un răspuns unilateral, după preferințele noastre, mai mult ori mai puțin subiective, ci să enunțăm problema în formă afirmativă, legînd cei doi termeni prin „și“. Într-adevăr, este nevoie ca aspectele regionale ale diverselor limbi să fie studiate și după vechea metodă dialectologică, și după aceea a geografiei lingvistice.

---

[1] La congresul internațional de lingvistică, ținut la Haga în aprilie 1928, s-a dezbătut pe larg această problemă. Să se compare *Actes du premier congrès international de linguistes à La Haye*, Leida 1929, p. 19 și urm., 134 și urm., apoi *RFIC* LVII (1929), p. 342 și urm. și LVIII (1930), p. 27 și 32.

Căci atlasul nu exclude glosarul, și tot așa acesta nu face de prisos pe celălalt. Amîndouă se completează, în loc să se concureze pînă la exterminare, cum par a susține adversarii ireductibili ai fiecăruia dintre cele două procedee de explorare a vorbirii populare.

Marele număr de atlase nu trebuie să îngrijoreze pe partizanii glosarelor, pentru că în nici un caz cantitatea acestora din urmă nu va fi întrecută! Dar să vorbim serios. Dacă în domeniul lingvisticii romanice posedăm cîteva atlase, urmează că trebuie să ne mulțumim cu atît? Aceste opere ne pot informa și asupra limbilor înrudite pentru care dispunem numai de glosare? Crede un adversar al atlaselor că, dacă mijlocul de a prezenta rezultatele unei anchete dialectale este același de la o regiune la alta, apoi și problemele pe care le pune materialul lingvistic recoltat vor fi identice pretutindeni? Fiecare comunitate lingvistică s-a dezvoltat, de-a lungul veacurilor, în condiții mai mult ori mai puțin specifice și de aceea prezintă numeroase trăsături caracteristice care o fac să difere de altele, chiar dacă punctul de plecare al tuturora este identic. În cazul nostru, oricît ar semăna anumite situații de la o provincie romană la alta, există numeroase particularități deosebitoare care constituie individualitatea fiecăreia și pot fi puse mai bine în valoare cu ajutorul unui atlas lingvistic. De aceea nu numai că nu trebuie să ne ridicăm contra întrecerii, așa de frumoase, dintre reprezentanții autorizați ai lingvisticii din diferitele țări, de a alcătui atlase pentru graiurile populare respective, ci, dimpotrivă, să-i ajutăm din răsputeri la realizarea cît mai neîntîrziată a ideii lor. Căci atît lingvistica generală, cît și romanistica au enorm de cîștigat și nimic de pierdut din astfel de întreprinderi. Și, bineînțeles, să se continue, în aceeași vreme, publicarea de dicționare, glosare etc., pentru că, repet, ceea ce aflăm din unele nu aflăm totdeauna din celelalte. [1]

Iată atlasele lingvistice romanice fie publicate, fie în curs de publicare sau de pregătire.

Atlasul Corsicii

Atlas linguistique de la Corse par J. Gilliéron et E. Edmont, Paris 1914-15. Este continuarea Atlasului Franței (operă a acelorași autori), cu care seamănă sub toate raporturile. [2] Materialul a fost adunat de Edmont, care a învățat în acest scop limba italiană, căci graiurile vorbite în Corsica de marea majoritate a populației sînt italienești.

---

[1] La articolele citate mai sus (p. 238 și urm.) despre atlase și glosare să se adauge studiul deja citat al lui V. Bertoli, *Vocabolari e atlanti dialettali. A proposito del progetto dell'Atlante linguistico italiano*, apărut în *RSFF* V (1924), p. 112 și urm., care condamnă vocabularele pentru motivul că sînt defectuoase și preferate de neogramatici. După ce trece în revistă diverse atlase, încheie cu un paragraf care se ocupă de geografia lingvistică în fața criticii. Să se compare și Bruno Migliorini, *Atlanti linguistici*, în *La Cultura* VIII (1929), p. 219 și urm. O situație ideală în această privință ne oferă Catalonia, unde, alături de *Atlasul* lui A. Griera, a apărut un dicționar extraordinar de bogat al tuturor dialectelor catalane: *Diccionari català-valencià-balear*, redactat de Mn. A. M-a Alcover y Sureda y en Francesch de B. Moll y Casasnovas, Barcelona-Palma de Mallorca (fără an!) (cf. recenzia lui L. Spitzer, *Litbl* XLIX [1928], col. 32 și urm.). Griera însuși este autorul unui dicționar catalan, intitulat *Tresor de la Llengua, de las Traditions i de la Cultura popular de Catalunya*, 5 volume, Barcelona 1935 și urm.

[2] Dovadă, între altele, titlul care sună: *Atlas linguistique de la France* par J. Gilliéron et E. Edmont. *Corse*. Așadar, semnificația numelui „Franța" este politică (Corsica aparține Republicii Franceze), nu geografică.

nu franțuzești. Chestionarul utilizat pentru adunarea materialului a fost de două ori mai bogat decît cel care a servit pentru Atlasul Franței. Ancheta a îmbrățișat 45 de puncte și a durat din primăvara lui 1911 pînă pe la sfîrșitul verii anului următor. Pentru fiecare localitate cercetată trebuia să se culeagă și cîte cel puțin un text dialectal, de la aceeași persoană care a răspuns la chestionar (cf. M. Roques, *Romania*, XLI [1912], p. 156). Au apărut numai patru din totalul de zece volume cîte trebuia să aibă atlasul.[1] Discuția asupra acestui atlas a fost, în anumite privințe, foarte aprinsă. S-a făcut mare caz de faptul că anchetatorul era străin din punctul de vedere al limbii pe care o ancheta. Afară de aceasta, Edmont întreba în italiana comună, astfel că a putut influența pe locuitorii interogați. Așa se explică uniformitatea neobișnuită a răspunsurilor. Pentru amănunte, să se compare P. E. Guarnerio, *Note etimologiche e lessicali corse*, în *RIL* XLVIII (1915), p. 517 și urm.; C. Salvioni, *Note di dialettologia corsa*, Pavia 1916 (extras din aceeași publicație, vol. XLIX, p. 705 și urm.); A. Dauzat, *La géographie linguistique*, p. 149, nota și 152.

Atlasul Cataloniei

Tot ca o continuare a Atlasului Franței trebuie considerat și *Atlas lingüístic de Catalunya*, Barcelona (Institut d'Estudis Catalans, Palau de la Generalitat) 1923 și urm. Căci teritoriul lingvistic catalan este, de fapt, o prelungire geografică a celui galoromanic, întrucît pornește din Franța și, depășind frontiera politică franco-spaniolă, cuprinde o întindere mare de pămînt din Peninsula Iberică, de-a lungul litoralului Mării Mediterane, în formă de triunghi, cu baza în Pirinei și cu vîrful la sud de orașul Alicante. Autorul acestei opere este A. Griera, pomenit deja în cursul prezentului capitol. Spre deosebire de autorii celorlalte opere similare, A. Griera a lucrat s i n g u r, de la început pînă la sfîrșit: a făcut preparativele pentru anchetă, a adunat materialul la fața locului (în vacanțele anilor 1912-1921) și a dirijat publicarea atlasului. Au apărut patru volume[2], cu un număr total de 786 de hărți. Aranjamentul materialului seamănă cu al lui Gilliéron, în sensul că cuvintele și, deci, hărțile sînt înșirate alfabetic (se începe cu *abans d'ahir* și se termină, cît s-a publicat pînă în 1926, cu *els estreps*). După informațiile pe care le dă Eva Seifert, în *AR* VIII (1924), p. 337 și urm., atlasul întreg urma să aibă 3500 de hărți, deci aproape de două ori mai mult decît Atlasul Franței. Chestionarul, alcătuit după modelul celui pe care l-a utilizat Edmont pentru Atlasul Corsicii, avea 2886 de întrebări, așadar iarăși mai multe decît chestionarul lui Gilliéron. S-a explorat tot teritoriul de limbă catalană, adică ținutul Roussillon (din Franța), Andorra, Catalonia propriu-zisă (împreună cu cîteva localități limitrofe din Aragón, și anume dincolo de Noguera Ribagorzana, care formează granița lingvistică dintre Aragón și Catalonia), coastele Valenciei (e vorba de provincia, nu numai de orașul Valencia), insulele Baleare și orașul Alghero din Sardinia (unde, după cum se știe, continuă să se vorbească limba catalană, de pe vremea stăpînirii catalano-aragoneze — secolul al XIV-lea — asupra acestei insule). Numărul punctelor anchetate se ridică la 101; aceasta însemnează că

---

[1] În total, 799 de hărți, începînd cu *une abeille* și oprindu-se la *haïr quelqu'un*.
[2] Ultimul volum, al IV-lea, s-a publicat în 1926. Continuarea n-a mai apărut, din cauză că materialul lingvistic respectiv s-a pierdut în timpul războiului civil din Spania.

rețeaua are o desime dublă față de aceea a Atlasului Franței. Căci suprafața întregului teritoriu lingvistic catalan este cam tot așa de mare cît a Gasconiei, care, în această din urmă operă, este reprezentată numai prin 62 de puncte. Cît despre repartiția localităților explorate, Catalonia orientală a fost favorizată în comparație cu cea occidentală. Și ar fi trebuit, poate, să se procedeze invers, spune K. Jaberg în recenzia sa din *Romania* L (1924), p. 278 și urm., pentru că în răsărit unitatea lingvistică e mai mare, pe cînd apusul, care se mărginește cu graiuri străine (spaniole), înfățișează o incontestabilă varietate, și regiunile de tranziție sînt totdeauna mai interesante din punct de vedere lingvistic.

Atlasul Cataloniei a fost bine primit de către diverșii recenzenți: G. Millardet, în *RLR* LXII (1923-24), p. 177 și urm. și 500 și urm.; Eva Seifert, în *AR* VIII (1924), p. 337 și urm. și IX (1925), p. 113 și urm.; W. v. Wartburg, *ibidem* IX (1925), p. 111 și urm.; A. Dauzat, în *RPhFL*, p. 163 și urm. și XXXVII (1925), p. 167 și urm.; K. Jaberg, în *Romania* L (1924), p. 278 și urm.; J. Jud, în *RR* XVI (1925), p. 368 și urm.; L. Spitzer, în *ZrPh* XLV (1925), p. 612 și urm. și A. Terracher, sub titlul *Autour de l'Atlas lingüístic de Catalunya*, în *RLiR* I (1925), p. 440 și urm. O importanță deosebită are recenzia lui Jaberg, datorită chestiunilor de ordin general pe care le pune. Astfel, comparînd răspunsurile obținute de Edmont în localitățile de limbă catalană din Franța cu cele notate de Griera în *ALC*, Jaberg constată deosebiri, și anume: primul redă o vorbire populară mai nuanțată, celălalt, una mai uniformă. O constatare identică a făcut recenzentul însuși cu privire la răspunsurile înregistrate de Edmont în Elveția romandă pentru *ALF* în raport cu rezultatele propriei sale anchete: colaboratorul lui Gilliéron a reprodus mai ales pronunțarea accidentală a „vorbirii" (=„parole", în terminologia lui F. de Saussure), Jaberg s-a apropiat de idealul fonetic al „limbii" (=„langue", după expresia aceluiași lingvist). Bazîndu-se pe aceste constatări, autorul recenziei propune următoarea explicație: Edmont nu cunoștea bine nici dialectele catalane din Pirineii Orientali, nici pe cele francoprovensale din Elveția apuseană; de aceea a fost impresionat și atras de particularitățile cele mai specifice ale graiurilor explorate, exagerînd, poate, nuanțele lor deosebitoare. Griera și Jaberg erau, dimpotrivă, familiarizați pînă în cele mai mici detalii cu dialectele studiate, așa că în notările lor au căutat, fără a-și da bine seama, să reproducă un fel de medie a vorbirii populare, au înregistrat mai ales elementele comune de la o regiune la alta. Pentru un teritoriu întins, cu dialecte foarte variate, procedeul lui Edmont se impune de la sine; pentru o regiune restrînsă, în care se vorbesc graiuri mai mult ori mai puțin uniforme, trebuie preferat sistemul lui Griera. Jaberg discută apoi problema variației tipurilor lexicologice, fonetice, morfologice și sintactice și pe aceea a raporturilor dintre aceste tipuri și domeniile lingvistice vecine (francez și spaniol). Catalonia a servit ca un fel de bulevard pentru inovațiile care, luînd naștere în Galia, s-au răspîndit apoi în Peninsula Iberică (tot așa cum Italia nordică, în special Piemontul, a jucat un rol identic pentru extinderea inovațiilor lingvistice galoromanice în Peninsula Italică).[1] Din acest punct de vedere, conchide Jaberg, *ALC* are o însemnătate neobișnuită, iar autorul lui, A. Griera, merită recunoștința tuturor specialiștilor, căci a deschis drumuri noi științei.[2]

---

[1] Așa se explică denumirea de „limbă-punte", amintită mai sus, p. 244, n. 1.

[2] Cf. și informațiile date de A. Griera, în *BDC* VI (1918), p. 57 și urm.

Atlasul Italiei și al Elveției meridionale

Cu toată marea și netăgăduita lor valoare, atlasele discutate pînă aici sînt mult întrecute de *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen (Elveția) 1928-1940, operă comună a lui K. Jaberg și J. Jud. Cele opt volume ale acestei grandioase lucrări conțin, în total, 1705 hărți. Pentru înțelegerea diverselor ei aspecte, precum și pentru a informa pe cercetători asupra metodei pe care au urmat-o, autorii au scos volumul *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*. Halle a. S. 1928. De asemenea au publicat, înainte de aceasta, mai multe articole în reviste, de pildă *Un Atlante linguistico-etnografico svizzero-italiano*, în *Vie d'Italia* („Rivista del Touring Club Italiano"), numerele din mai și noiembrie 1923; *A linguistic and ethnographical Atlas of the Raetian and Italian speech-domain of Switzerland and of Upper and Central Italy*, în *RR* XIV (1923), p. 249 și urm.; *Ein neuer Sprachatlas*, în *IF* IX (1922-23), p. 1 și urm.; *Der Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz und die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „anfangen"*, în *RLiR* I (1925), p. 114 și urm.; *Ein Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, în *WS* IX (1924-26), p. 126 și urm.; *Transkriptionsverfahren, Aussprache- und Gehörschwankungen. (Prolegomena zum „Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz")*, în *ZrPh* XLVII (1927), p. 171 și urm. Cf. și K. Jaberg, ap. Jos. Schrijnen, *Essai de bibliographie de géographie linguistique générale*. Nimègue 1933, p. 25 și urm.

Din toate aceste studii aflăm multe și prețioase detalii asupra celui mai însemnat atlas lingvistic realizat pînă astăzi. Voi reproduce aici numai pe acelea care mi se par absolut necesare pentru ca cititorul să-și poată face o idee despre opera lui Jaberg și Jud. Au fost explorate 405 localități din Elveția meridională și din Italia (peninsula, împreună cu insulele Sicilia și Sardinia). Rețeaua este mai deasă decît la *ALF* pentru Italia nordică și Elveția, dar ceva mai rară pentru restul teritoriului. Deoarece planul inițial era să se cerceteze numai dialectele retoromane și cele italienești de nord, a fost nevoie, cu vremea, de trei exploratori: P. Scheuermeier[1]

---

[1] Elev al lui Louis Gauchat și J. Jud, la Zürich, unde și-a trecut examenul de doctorat cu o foarte bună lucrare, intitulată *Einige Bezeichnungen für den Begriff Höhle in den romanischen Alpendialekten (Balma, Spelunca, Crypta, Tana, Cubulum). Ein wortgeschichtlicher Beitrag zum Studium der Alpinen Geländeausdrücke*, Halle a. S. 1920. Pe lîngă pregătirea general-teoretică, Scheuermeier și-a însușit, înainte de a începe explorarea, și una special-practică: s-a inițiat ca nimeni altul în toate tainele anchetei lingvistice și ale numeroaselor probleme strîns legate de aceasta. Cît privește cunoașterea limbilor retoromană și italiană, se înțelege de la sine că le poseda pe deplin: ca elvețian și ca elev al școlii de la Zürich, Scheuermeier era indicat să pornească la anchetarea ținuturilor lingvistice care i-au fost fixate de către autorii atlasului. Avea și puterea de rezistență fizică, deprinderea cu drumurile lungi și grele ale Alpilor, cu viața mai mult decît sobră a țăranilor de la munte și cu alte neplăceri ale unei astfel de întreprinderi. Interesante sînt, din multe puncte de vedere, informațiile pe care le dă Scheuermeier însuși în articolul *Im Dienste des Sprach- und Sachatlasses Italiens und der Südschweiz* din *Festschrift Louis Gauchat*, Aarau 1926, p. 317 și urm. și *Observations et expériences personnelles faites au cours de mon enquête pour „L'Atlas linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse méridionale"*, în *BSL* XXXIII, fasc. 1, p. 93 și urm. Cred util să menționez aici cîteva lucrări ale acestui cercetător, care, însușindu-și concepția inițiatorilor *AIS*, studiază totdeauna cuvintele împreună cu lucrurile, adică, altfel spus, face în același timp istoria limbii și istoria culturii materiale: *Wasser- und Weingefässe im heutigen Italien*, Bern 1934; *Methoden der Sachforschung*, în *VR* I (1936), p. 334 și urm.; *Sachkundliche Beiträge zur Gewinnung des Olivenöls*, în *Donum*

pentru Elveţia şi Italia septentrională şi centrală — acesta a fost desemnat încă de la început — G. Rohlfs [1] pentru Italia meridională şi M. L. Wagner [2] pentru Sardinia. Faţă de experienţa pe care au dobîndit-o specialiştii în acest domeniu, este incontestabil că triplarea anchetatorului înseamnează un inconvenient. Autorii atlasului şi-au dat seama mai bine decît oricine de aceasta, dar le-a fost cu neputinţă să procedeze altfel, atît din motive personale — Scheuermeier nu putea continua ancheta dincolo de Italia centrală — cît şi din cauza condiţiilor obiective de lucru: era foarte greu, dacă nu imposibil, să se găsească o singură persoană care să posede în mod desăvîrşit trei limbi (retoromana, italiana, sarda), împreună cu toate dialectele lor, aşa de diferite adesea unele de altele.

În comparaţie cu operele similare create anterior, atlasul lui Jaberg şi Jud reprezintă un mare progres, mai cu seamă prin introducerea unor anumite inovaţii, pe care cred necesar să le enumăr aici. Autorii lui au alcătuit trei chestionare, în loc de unul, şi, evident, nu fiindcă materialul a fost adunat cu ajutorul a trei anchetatori. Chestionarul „normal", pe baza căruia s-au obţinut răspunsurile în majoritatea

---

natalicium Carolo Jaberg, Zürich-Leipzig 1937, p. 3 şi urm.; *Bauernvolk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz. Eine sprach- und sachkundliche Darstellung landwirtschaftlicher Arbeiten und Geräte*, Erlenbach-Zürich 1943; *Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz*, Bern 1956.

[1] Fost profesor la Universitatea din München şi cel mai bun cunoscător, printre străini, al dialectelor italieneşti de sud. S-a ocupat şi se ocupă, între altele, de problema elementului grecesc din Italia meridională. Împotriva părerii general admise mai înainte, că am avea a face cu urmaşi ai grecilor de pe vremea dominaţiei bizantine (din primele veacuri ale evului mediu), Rohlfs susţine şi caută să dovedească în tot chipul că este vorba de ultimele resturi ale coloniştilor greci din timpul (şi dinaintea) stăpînirii romane. Marea majoritate a specialiştilor au acceptat teza lui Rohlfs, italienii, dimpotrivă, o combat cu înverşunare (cf. mai ales C. Battisti, *Appunti sulla storia e sulla diffusione dell'ellenismo nell'Italia Meridionale*, în *RLiR* III [1927], p. 1 şi urm. şi *Nuove osservazioni sulla grecità nella provincia di Reggio Calabria*, în *ID* V [1930], p. 56 şi urm.). Lucrarea cea mai importantă a lui Rohlfs asupra acestei chestiuni este *Griechen und Romanen in Unteritalien. Ein Beitrag zur Geschichte der unteritalienischen Gräzität*, Genève 1924 (cu versiunea ei italiană: *Scavi linguistici nella Magna Grecia*, Roma 1933), la care trebuie adăugate numeroase articole şi notiţe întregitoare. Printre ele merită a fi amintit aici răspunsul la primul studiu al lui Battisti citat ceva mai sus: *Autochtone Griechen oder byzantinische Gräzität?* din *RLiR* IV (1928), p. 118 şi urm. Strîns legat de aceste lucrări este *Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, Halle (Saale) 1930, care conţine întreg materialul lingvistic grecesc din Italia sudică, existent fie în dialectele greceşti care se mai vorbesc acolo, fie în graiurile italieneşti ale regiunii respective. Aceeaşi problemă, sub aspectul influenţei vechi greceşti asupra dialectelor italieneşti meridionale, o tratează Rohlfs în studiul *Griechischer Sprachgeist in Süditalien*, München 1947. Dintre diversele variante locale ale limbii italiene din sudul penisulei, acest lingvist s-a ocupat în special de cel calabrez, cu privire la care a publicat un foarte bogat glosar (în trei volume) sub titlul *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, Halle (Saale)-Milano 1932-39. Nu de mult, el a dat la iveală impunătoarea operă *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, Bern 1949-54, prima gramatică istorică completă (fonetică, morfologie, sintaxă, formarea cuvintelor) a limbii italiene (împreună cu dialectele ei). În sfîrşit, trebuie amintite cîteva lucrări ale lui Rohlfs consacrate situaţiei lingvistice din Pirinei, şi anume: *Beiträge zur Kenntnis der Pyrenäenmundarten*, în *RLiR* VII (1931); *La influencia latina en la lengua y cultura vasca*, Paris-San Sebastián 1933 (traducere spaniolă a unui studiu apărut în 1927), cu care a obţinut premiul Hugo Schuchardt, şi *Le gascon. Études de philologie pyrénéenne*, Halle (Saale) 1935.

[2] Acest învăţat, a cărui activitate am descris-o în cap. I al cărţii de faţă (p. 76 şi urm.), cunoaşte, se pare, mai bine decît orice alt lingvist, italian sau străin, dialectele sarde.

cazurilor, conține 2000 de întrebări (cuvinte, forme, fraze) și-și are punctul de plecare în chestionarul utilizat de Gilliéron pentru *ALF*, după ce i s-au adus toate modificările impuse de condițiile lingvistice și sociale, care diferă mult de la o provincie la alta. Al doilea chestionar reprezintă o formă redusă a celui normal și a servit pentru ancheta din orașele mari, unde lipsesc ocupațiile țărănești (agricultura etc.), dar în schimb există alte îndeletniciri, necunoscute vieții rustice. În sfîrșit, a treia variantă a chestionarului este de două ori mai bogată decît cea normală și a avut drept scop fixarea tezaurului lingvistic al celor mai importante grupuri de dialecte din regiuni mai întinse. De obicei s-a procedat în așa fel, încît la 20 de localități explorate cu ajutorul chestionarului obișnuit s-a introdus una pentru care anchetatorii au întrebuințat chestionarul mărit.

La alegerea localităților, Jaberg și Jud s-au folosit de experiența lor personală, dar și de a acelora care, procedînd la întocmirea de atlase lingvistice, s-au convins că realitatea este cîteodată cu totul alta decît ne-o închipuim. S-a constatat, de pildă, că nu totdeauna orașele au o vorbire prea evoluată, iar satele una prea conservatoare. De asemenea s-a văzut că graiurile populare din localitățile situate în vecinătatea căilor de comunicație sînt, adesea, mai puțin influențate de limba comună decît vorbirea altor localități, care se găsesc la depărtări relativ mari de calea ferată. Așa se explică de ce natura și așezarea geografică a punctelor anchetate pentru *AIS* se deosebesc lămurit de *ALF*. Pentru același motiv, Jaberg și Jud au introdus în lista localităților care trebuiau explorate și orașe mari (Torino, Milano, Veneția, Genova, Bologna, Florența, Napoli ș. a.).[1]

Cea mai importantă inovație, din care decurg numeroase altele, este predominarea lexicului asupra foneticii. Pe autori i-au interesat, în primul rînd, cuvintele graiurilor populare din Italia și din Elveția sudică, adică terminologia curentă în diverse domenii de activitate omenească. Căci cunoașterea expresiilor de tot felul cu care țăranul, meseriașul ș. a. numesc obiectele și noțiunile curente însemnează totodată și cunoașterea culturii respective. Astfel se îmbină studiul limbii cu studiul condițiilor de viață materială și spirituală, ceea ce satisface din plin cerințele actuale ale lingvisticii. Drept urmare a acestei preocupări, Jaberg și Jud au introdus altă inovație, menită să completeze pe cea dintîi. Spre a salva de la pieire nu numai graiurile populare, ci și anumite „lucruri", care încep a fi înlocuite prin fabricate moderne, ei au hotărît să se fotografieze sau să se deseneze tot felul de unelte, obiecte, așezări etc. primitive. Fotografiile, în număr de circa 4300, alcătuiesc un album, în care figurează de asemenea terminologia și descrierea „lucrurilor" reproduse. Astfel metoda geografică și metoda „cuvinte și lucruri" au găsit în opera romaniștilor elvețieni o îmbinare dintre cele mai fericite. Dacă ne amintim că atît Jaberg, cît și, mai cu seamă, Jud au acordat totdeauna mare atenție metodei „cuvinte și lucruri", constatarea pe care o facem aici nu surprinde.

Ca un corolar al acestui punct de vedere, *AIS* prezintă și o noutate tehnică, privitoare la orînduirea hărților. În locul ordinii alfabetice din atlasele precedente găsim aici o grupare a materialului după

[1] În această privință procedeul lor seamănă cu al lui Griera, care de asemenea a anchetat pentru *ALC* centrele cu populație mare.

noțiuni. Iată conținutul celor opt volume din care se compune întreaga operă. Vol. I: Nume de rudenie. Vîrste. Naștere. Căsătorie și moarte. Părțile corpului. Funcțiuni, însușiri și defecte corporale. Vol. II: Meseriași și meserii. Bani și comerț. Numere. Timpul și împărțirea lui. Loc și adverbe de loc. Constituția solului. Minerale. Metale. Corpurile cerești și fenomene atmosferice. Vol. III: Arbori și arbuști. Pădurea. Uneltele și munca tăietorilor de lemne. Flori. Animale sălbatice. Vînătoare și pescuit, Vol. IV: Îmbrăcăminte și stofe. Tors și țesut. Cusut, spălat și curățit. Somn și toaletă. Boli și leacuri. Calități morale. Sentimente și stări afective. Viața socială și religioasă (Jocuri și distracții. Muzică. Școală. Biserică și cler. Credințe și superstiții). Vol. V: Satul, casa țărănească și lucrurile din ea. Lumină și foc. Bucătăria, ustensilele ei și gătitul mîncărilor. Mîncări și mese. Pășune. Irigații. Fînul și uneltele respective. Grădinărie. Cultura și prelucrarea cînepei și a inului. Vol. VI: Cultura cerealelor (Specii de cereale. Ogorul și uneltele lui. Munca pregătitoare și recolta. Îngrășatul, aratul și grăpatul. Treieratul și vînturatul). Viticultura (instrumente, călcatul strugurilor). Cultura măslinilor și fabricarea untdelemnului. Pomăritul (castane, nuci, fructe cu sîmburi și drupe). Vol. VII: Creșterea vitelor (animale domestice, creșterea vitelor cornute, prepararea laptelui și a brînzei). Calul și căruța. Creșterea oilor. Creșterea porcilor. Cîinele și pisica. Creșterea păsărilor. Creșterea albinelor. Creșterea viermilor de mătase. Vol. VIII: Diverse. Material morfologic și sintactic.

Și în confecționarea hărților au ținut autorii acestui atlas să introducă modificări fericite. Afară de cuvintele notate în dreptul fiecărui punct explorat, foarte multe foi conțin (sub formă de „legendă") un bogat material lingvistic complementar, care întregește sau explică pe cel înregistrat în hărțile propriu-zise. De asemenea se găsesc schițe pentru unele obiecte, a căror cunoaștere era necesară înainte de publicarea volumului cu fotografii. Spre a înlesni o eventuală comparație între terminologia italiană sau retoromană și cea franceză sau catalană, se fac trimiteri, atunci cînd acest lucru este posibil, la *ALF* și *ALC*, apoi la operele de geografie lingvistică ale lui O. Bloch, Ch. Bruneau, G. Millardet[1] ș. a., precum și la lucrări de botanică și zoologie populară (E. Rolland pentru Franța[2], O. Penzig și A. Garbini pentru Italia[3] etc.). În modul acesta, Jaberg și Jud au izbutit să pună *bazele unei adevărate geografii lingvistice comparate*. Am văzut că Gilliéron a fost criticat de adversari și pentru motivul că a neglijat celelalte limbi romanice, interesîndu-se numai de franceză. Elevii săi elvețieni au căutat să umple această lacună în măsura pe care o îngăduie atlasul.[4] Inovația este binevenită, întrucît lărgește posibilitățile de cercetare a faptelor lingvistice respective

---

[1] Cf. mai sus, p. 207 și urm.

[2] Cf. cap. I, p. 78.

[3] Cf. cap. I, p. 78.

[4] Alte lucruri în legătură cu această operă se pot afla din numeroasele dări de seamă consacrate studiului introductiv și diverselor volume ale atlasului. Citez o parte din ele (pe cele mai importante ori mai accesibile cititorului romîn): A. Griera, *Entorn de l'Atlas linguistique de l'Italie et de la Suisse méridionale de K. Jaberg i J. Jud*, în *AORLL*, vol. I, Barcelona 1928, p. 21 și urm. (cf. și recenzia aceluiași lingvist în *BDC* XVI [1928], p. 54 și urm.); Ch. Bruneau, în *JS*, an. 1929, p. 389 și urm.; R. v. Planta, în *Litteris* VI (1929), p. 135 și urm.; C. Tagliavini, în *AR* XIII (1929), p. 570 și urm.; Al. Rosetti, în *GS* IV (1929-30), p. 175 și urm.; Iorgu Iordan,

Alt atlas italienesc

Despre celelalte întreprinderi asemănătoare voi vorbi pe scurt, mai ales că aproape toate se află în curs de pregătire. Pentru Italia se lucrează la un atlas, menit să devină o adevărată manifestare națională, întrucît vine în concurență cu atlasul discutat aici mai sus, alcătuit de străini. Planul acestei opere italienești are o vechime de aproape 50 de ani, dar de-abia după primul război mondial și, în special, atunci cînd lucrările atlasului lui Jaberg și Jud înaintaseră pînă la realizarea aproape definitivă, s-a pornit serios la muncă. Comitetul de conducere era format, la început, din cunoscuții lingviști M. Bartoli și G. Bertoni, din Ugo Pellis, profesor de liceu la Triest și director al publicației *Rivista della Società filologica friulana G. I. Ascoli*[1], și V. Bertoldi.[2] Primii doi aveau să fie redactori principali, ajutați în activitatea lor de ultimul, care, la nevoie, trebuia să și ancheteze, în cazul cînd exploratorul principal, Pellis, ar fi fost împiedicat din diverse cauze să-și îndeplinească obligațiile. Dar configurația acestei comisii a suferit foarte curînd serioase modificări: Bertoldi s-a retras înainte de a-și fi început efectiv colaborarea, iar în 1927 a făcut același lucru și Bertoni. Au rămas, deci, numai Bartoli, ca redactor, și Pellis, ca anchetator, morți, ulterior, amîndoi (primul în 1946, celălalt în 1943).

Iată acum cîteva date. Chestionarul se compune din două părți: una generală, cu întrebări despre individ, familie, societate, natură, și alta specială, privitoare la agricultură, creșterea vitelor, vînătoare, pescuit, arte și meserii. Pentru anumite cazuri s-a alcătuit un chestionar suplimentar, care cuprinde amănunte cu privire la tehnică, particularități lexicale, obiceiuri, credințe, știință și literatură populare. În sfîrșit, există și un apendice morfologic, cu întrebări care au în vedere formele gramaticale. Chestionarul este însoțit de un album cu ilustrații și fotografii (în total 2500): dacă persoana interogată nu are la îndemînă obiectul respectiv, i se arată fotografia acestuia, cerîndu-i-se să spună denumirea lui, întrebuințarea etc. Partea generală a chestionarului conține 3630 de cuvinte, și anume: 826 fotografii, 291 întrebări și 2513 traduceri; cea specială, 3324 de cuvinte, și adică: 1841 ilustrații, 739 întrebări și 744 traduceri.[3] Apendicele morfologic cuprinde 1084 de forme, dintre care 861 verbale. Numărul localităților de anchetat a fost fixat

---

în *Arhiva* XXXVII (1930), p. 72 și urm.; N. Jokl, în *IJ* XIV (1930), p. 111 și urm. (se ocupă numai de localitatea *Acquaformosa*, unde se vorbește limba albaneză: se știe că Jokl a fost un mare albanolog); A. M.[eillet], în *BSL* XXX (1930), fasc. 2, p. 119 și urm.; Fr. Schürr, în *ASnSpr* CLVII (1930), p. 126 și urm.; E. Tappolet, în *Litbl* LI (1930), col. 45 și urm.; A. G.[riera], în *BDC* XIX (1931), p. 259 și urm.; J. Orr, în *MLR* XXVIII (1933), p. 271 și urm. și XXX (1935), p. 106 și urm.; R. Giacomelli, în *AR* XVIII (1934), p. 155 și urm.; K. Glaser, în *Litbl* LVI (1935), col. 183 și urm.; H. Kuen, în *ZrPh* LVII (1937), p. 481 și urm.; H. Lausberg, în *Litbl* LVIII (1937), col. 340 și urm.; G. Malagòli, în *ID* XIII (1937), p. 57 și urm. (cu continuare în fasciculele următoare); G. Piccitto, *ibid.* XIV (1938), p. 149 și urm.; J. U. Hubschmied, în *VR* IV (1939), p. 218 și urm.

[1] Trebuie precizat că întreaga lucrare a fost încredințată acestei *Società filologica friulana G. I. Ascoli*, care a desemnat apoi persoanele amintite mai sus pentru ducerea la bun sfîrșit a operei proiectate. După începerea lucrărilor pregătitoare, Pellis a fost numit asistent la catedra lui Bartoli (Universitatea din Torino).

[2] Cf. cap. I, p. 78-79.

[3] Este vorba de traducerea în dialect a parabolei fiului risipitor și a altor texte ușoare (pentru oamenii lipsiți de cultură).

la 730, ulterior la 1000 (v. *BALIt* I [1933], nr. 1, p. 21, n. 3), iar durata explorării la 5-6 ani.[1] Anchetatorul avea libertatea să schimbe localitățile prevăzute în listă, dacă împrejurările îl sileau la aceasta. Totodată urma să se adune material lingvistic, cu ajutorul acelorași chestionare și din regiuni aloglotice (de limbă albaneză, romînă, slavă, germană și țigănească ; v. *BALIt* citat, p. 42).[2]

Întreprinderea lui Bartoli și Pellis a stîrnit vii polemici printre lingviștii italieni. C. Merlo a combătut-o cu înverșunare în mai multe rînduri (v. *RANL*, classe di scienze morali, storiche e filologiche, serie V-a, vol. XXXIII, fasc. 4°-6°, Roma 1924, p. 149 și urm., unde s-a publicat comunicarea făcută de Merlo în ședința de la 18 mai 1924 ; în altă ședință, la 18 decembrie 1927, același învățat a reluat chestiunea ; să se compare și *ID* IV [1928], p. 297 și urm.). Observațiile lui Merlo sînt interesante și de aceea merită să le redau în rezumat. Distanța dintre punctele care trebuie explorate să nu treacă de 30 km., nici să coboare sub 15 km. De asemenea este nevoie ca localitățile care n-au stații de cale ferată sau de tramvai să se găsească față de acestea la o depărtare mai mare de 7 km (căci distanța medie între o comună italienească și cea mai apropiată gară sau stație de tramvai este de aproximativ 7 km.). Chestionarul să aibă o parte generală, cu noțiuni curente pentru cei mai mulți italieni, și una specială, cu patru subdiviziuni (cuprinzînd noțiuni familiare : 1. majorității țăranilor, 2. majorității orășenilor, 3. majorității marinarilor și 4. majorității locuitorilor de la munte, și care să fie cerute de explorator numai țăranilor, respectiv orășenilor etc.). Localitățile să se împartă în : 1. de munte și de deal, 2. de șes și de mare, luîndu-se ca punct de plecare înălțimea de 350 m. „Subiectele“ să fie interogate, de preferință, din propriul lor domeniu de activitate (celor de la munte să li se pună mai ales întrebări despre viața muntenilor, celor de la șes, despre viața cîmpenească ș.a.m.d.). Alegerea localităților să se facă după criterii strict științifice : mai dese să fie cele din Alpi și Apenini, cele de la granițele interdialectale etc., mai rare cele din regiunile unde limba literară sau vorbirea unui centru mai mare exercită o influență puternică. Merlo se arată nemulțumit în special de alegerea localităților și de clasificarea lor pe baze geografice, apoi de felul cum a fost alcătuit chestionarul și de anchetatorul unic (ar vrea pentru fiecare dialect cîte unul, care să fie, dacă se poate, din partea locului sau, cel puțin, foarte bun cunoscător al graiului respectiv ; cît despre Pellis, se teme că, din cauza originii lui friulane, nu-i deprins cu particularitățile dialectelor italienești, așa de numeroase și de variate).[3]

---

[1] Informații privitoare la mersul lucrărilor au apărut regulat în *BALIt*, înființat în 1933, tocmai cu scopul de a ține pe cei interesați la curent cu activitatea desfășurată în vederea realizării acestei opere. În august 1929 erau explorate 183 de puncte. La sfîrșitul anului 1930, numărul acestora devenise 251, al răspunsurilor obținute, 650 000 și al fotografiilor, 1263. La sfîrșitul lui iulie 1932, localitățile anchetate erau 328, iar la sfîrșitul lui noiembrie 1936 erau 495, cărora li s-au adăugat alte 23 la începutul lui iunie 1937. Cîteva hărți de probă au fost publicate în *Atti del III Congresso nazionale di arti e tradizioni popolari* și într-o fasciculă separată.

[2] Pentru lucrurile privitoare la viața femeilor (gospodăria propriu-zisă, cu toate amănuntele ei), Pellis a fost ajutat la adunarea materialului de către soția sa. Alte informații despre atlas și, mai ales, discuția unora dintre obiecțiile care i s-au adus se pot vedea la M. B.[artoli], *AGII* XXI (1927), sezione neolatina, p. 149 și urm.

[3] La critica lui Merlo s-a asociat V. Crescini, fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Padova, cerînd, între altele, să se pronunțe și Accademia dei Lincei asupra acestei opere în pregătire, care a devenit o problemă națională. Alte informații interesante mai putem găsi la M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante lin-*

Atlase romîneşti În această vie activitate pentru alcătuirea de atlase lingvistice, ţara noastră ocupă un loc important. Am dat, la începutul capitolului de faţă (p. 152-153), cîteva informaţii despre Atlasul dacoromînesc al lui Weigand. Alături de acesta trebuie amintit *Atlasul lingvistic al Bănatului*, opera filologului I.-A. Candrea, fost profesor la Universitatea din Bucureşti. Dintr-un studiu, intitulat *Constatări în domeniul dialectologiei* şi publicat în *GS* I (1923-24), p. 169 şi urm., aflăm că acest învăţat a anchetat, în curs de 20 de ani, peste 250 de localităţi din Banat, studiind mai mult de 700 de cuvinte-tip. Materialul lingvistic strîns astfel l-a prelucrat într-un atlas cu 130 de hărţi. Pînă la moartea autorului (şi nici după aceea) n-a apărut nimic din această operă. Un număr de hărţi, printre care una colorată, sînt anexate la articolul citat aici, dar e greu să ne facem o idee despre atlasul însuşi, mai ales că, aşa cum se înfăţişează aceste hărţi, nu putem urmări decît cu mari sforţări răspîndirea fenomenelor lingvistice respective.

O întreprindere în stil mare a proiectat şi, cu ajutorul lingviştilor clujeni, a dus-o aproape pînă la capăt, S. Puşcariu, care s-a gîndit la un atlas lingvistic romînesc încă din momentul numirii sale la Universitatea din Cluj (1919). Prin chestionare extrem de bogate asupra „casei", „calului" etc., pe care le-a trimis la corespondenţi din întreaga ţară, a căutat să pregătească oarecum atmosfera necesară anchetei la faţa locului: pe de o parte, a văzut din răspunsurile primite ce graiuri populare prezintă un interes mai mare, pe de alta, a deprins pe oameni cu ideea unei explorări lingvistice, oprindu-se din timp asupra numelui diverselor persoane care s-au dovedit a fi bune „subiecte". Puşcariu s-a folosit de întreaga experienţă a specialiştilor în acest domeniu, mai cu seamă de aceea a lui Jaberg-Jud (v. mai sus, p. 258 şi urm.) şi a lui Bartoli (v. p. 262 şi urm.), întrucît operele acestora sînt cele mai recente. Astfel s-a acordat o atenţie deosebită etnografiei, adică „lucrurilor", aşa cum au procedat lingviştii elveţieni, şi folclorului, după exemplul celor italieni.[1] De asemenea s-au adunat numele de persoane şi de locuri, ceea ce înseamnă o adevărată inovaţie. Pentru fiecare ramură a atlasului s-a folosit cîte un anchetator: partea lingvistică a fost încredinţată lui S. Pop[2], care a făcut studii speciale de

---

guistico italiano, extras din *RSFF*, Udine 1924 (v. O. D.[ensusianu], *GS* II [1926], p. 184); Il Consigilio direttivo, *Per l'Atlante linguistico italiano. Promemoria*, Udine 1925; M. Bartoli, *Per l'Atlante linguistico italiano*, extras din *Atti del IX Congresso geografico italiano*, vol. II, Genova 1926; *L'opera dell'Atlante linguistico italiano dai suoi inizi al settembre 1927*, Udine 1927; *L'opera dell'Atlante linguistico italiano dal ottobre 1927 al settembre 1928*, Udine 1928; *Bollettino dell'Atlante linguistico italiano* I (1933), nr. 1; M. Bartoli, *L'Atlante linguistico italiano*, în *Atti della Società italiana per il progresso delle scienze*, vol. XVII (1928), p. 664 şi urm. (v. *Litbl* L [1929], col. 446 şi urm.).

[1] Deja Ov. Densusianu, în *AAR*, dezbateri, XL (1919-20), p. 154 şi urm. şi XLIV (1923-24), p. 87, a cerut să se studieze, pentru un viitor atlas, materialul etnografic şi folcloric, alături de cel lingvistic. Cf. şi notiţa aceluiaşi învăţat, în *GS* IV (1929-30), p. 188 şi urm., unde se anunţă apariţia celor două volume de *Instructions d'enquête linguistique: Questionnaire linguistique*, Paris 1928, publicate de *Institut d'ethnologie de l'Université de Paris*.

[2] Autor al lucrării *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris 1927, al unei teze de doctorat intitulate *Cîteva capitole din terminologia calului* (*Dacor* V [1927-28], p. 51 şi urm.), care, în multe privinţe, este un studiu de geografie lingvistică, şi al lucrării bibliografice *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes*

geografie lingvistică în Franța și a participat la cîteva anchete dialectale în Romania apuseană, lui E. Petrovici, fonetician cu o excelentă pregătire, și lui St. Pașca [1], specializat la școli străine în domeniul numelor proprii, a căror cercetare a căzut, de aceea, în sarcina lui. Pentru etnografie și folclor s-a lucrat împreună cu Muzeul etnografic din Cluj. Pușcariu însuși s-a pregătit în vederea acestei întreprinderi prin vizite repetate la redactorii atlaselor elveto-italian și italian, pe care le-am prezentat în paginile precedente.

Chestionarul a fost alcătuit de S. Pop, pe baza lucrărilor similare deja existente pentru alte limbi romanice, și apoi discutat, în mai multe ședințe ale Muzeului limbii romîne din Cluj, de către lingviștii de acolo. Pentru verificarea utilității lui practice s-au făcut mai întîi cîteva anchete de probă. S-au întocmit două chestionare: u n u l m a i r e d u s, conținînd 2200 de cuvinte, se referă la „noțiunile fundamentale și caracteristice ca formă". c e l ă l a l t, m u l t m a i b o g a t (cu 4800 de întrebări), îmbrățișează „toată viața țăranului romîn cu ramificări în etnografie și folclor". Ancheta cu chestionarul redus a făcut-o S. Pop, în 301 puncte, dintre care 292 dacoromînești, 5 aromînești, 2 meglenoromînești și 2 istroromînești, iar ancheta cu chestionarul lărgit a realizat-o E. Petrovici, în 73 de puncte dacoromînești, în cîte unul pentru fiecare dintre celelalte dialecte ale limbii noastre, precum și în 11 puncte aloglotice (2 maghiare, 2 săsești, 2 ucrainene, 2 bulgărești, 2 sîrbești și 1 țigănesc). Localitățile anchetate de Petrovici sînt altele decît cele anchetate de Pop. De asemenea trebuie arătat că ancheta efectuată de primul a durat, în general, de trei ori mai mult decît cea efectuată de Pop, ceea ce se explică prin marea bogăție și varietate a chestionarului folosit, care conținea și întrebări privitoare la etnografie și folclor. Alt amănunt interesant este următorul. Chestionarul utilizat de Pop avea o parte introductivă referitoare la numele dealurilor, munților și rîurilor din satul anchetat, la numele satelor vecine, la prenumele (masculine și feminine), precum și la poreclele curente prin partea locului.

Din cele spuse pînă aici rezultă că *ALR* prezintă unele inovații față de operele similare care l-au precedat și i-au servit, în multe privințe, ca model. La cele deja arătate, fie și indirect, sînt de adăugat, pe de o parte, culegerea de texte dialectale concomitent cu adunarea materialului lingvistic pe baza chestionarului, iar pe de alta, întocmirea unui atlas mic colorat (*ALRM*), corespunzător celui mare în ce privește conținutul (repartizat pe domenii de activitate), cu hărți mai numeroase, întrucît s-a introdus în el și material necartografiat (datorită faptului că pentru multe dintre hărțile Atlasului mare nu s-au putut confecționa hărți colorate).

Au apărut pînă acum următoarele volume: *Atlasul linguistic romîn*, partea I, vol. I, Cluj 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig 1942 și *Micul atlas linguistic romîn*, partea I, vol. I, Cluj 1938, vol. II, Sibiu-Leipzig 1942, ambele lucrate de S. Pop; *Atlasul linguistic romîn*, partea a II-a, vol. I, cu un „Suplement", Sibiu-Leipzig 1940, 1942 și *Micul atlas linguistic romîn*, partea a

d'enquêtes linguistiques, Louvain 1950. Ca anchetator și realizator al *Atlasului lingvistic romîn*, partea I, Pop era oarecum obligat, dacă nu și indicat, să întocmească lucrări importante de geografie lingvistică, pe baza materialului adunat de el însuși. Puținele studii pe care le-a publicat (v. ceva mai departe) sînt, în general, slabe și dovedesc că-i lipsea pregătirea teoretică de ansamblu necesară pentru rezolvarea problemelor abordate.

[1] A publicat, între altele, *Terminologia calului: părțile corpului* (*Dacor* V, p. 272 și urm.), lucrare asemănătoare cu a lui S. Pop, și *Glosar dialectal* (*MAR*, secția literară, seria a III-a, tom. IV, p. 193 și urm.).

II-a, vol. I, Sibiu-Leipzig 1940, amîndouă întocmite de E. Petrovici; *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I, II, III, Editura Academiei R.P.R. 1956, 1961 și *Micul Atlas lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I, Editura Academiei R.P.R. 1956, întocmite toate de Institutul de lingvistică din Cluj, sub direcția lui E. Petrovici, de către un colectiv de redactori (condus de Ioan Pătruț).

Iată cuprinsul tuturor volumelor aici menționate: *ALR* I, vol. I și *ALRM* I, vol. I: *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, cu 150, resp. 208 hărți; *ALR* I, vol. II și *ALRM* I, vol. II: *Familia. Nașterea. Botezul. Copilăria. Nunta. Moartea*, cu 152, resp. 216 hărți; *ALR* II, vol. I și *ALRM* II, vol. I: A. *Corpul omenesc; boale (și termeni înrudiți)*. B. *Familia. Nașterea. Copilăria. Nunta. Moartea. Viața religioasă. Sărbători*. C. *Casa. Acareturile. Curtea. Focul. Mobilierul. Vase. Scule*, cu 296, resp. 416 hărți (în atlasul mare se dă, la fiecare hartă, un extrem de bogat material lingvistic, care n-a putut fi cartografiat). *Suplementul* conține „termeni considerați obsceni" și are 20 de hărți; *ALR*, serie nouă, vol. I: *Agricultură, Morărit, Grădinărit, Pomărit, Viticultură, Cînepă, Albinărit*, cu 274 de hărți și 7 planșe, vol. II: *Creșterea vitelor. Carul, căruța, sania. Păsări de curte. Păstorit. Lîna, torsul, țesutul. Meserii. Pădurărit*, cu 348 de hărți și 7 planșe, vol. III: *Plante. Cîinele, pisica. Animale sălbatice. Păsări sălbatice. Vînătoare. Tîrîtoare, amfibii. Pescuit. Insecte. Timpul. Configurația terenului. Ape, umiditate, navigație. Comunicații. Națiuni, categorii sociale, administrație*, cu 286 de hărți și 4 planșe; *ALRM*, serie nouă, vol. I: aceleași capitole ca în vol. I și II mari din seria nouă, cu 424 de hărți colorate. În sfîrșit, trebuie amintit volumul *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul linguistic romîn* II (*ALRT* II), Sibiu-Leipzig 1943.

Despre această operă a lingviștilor clujeni, sub diversele ei aspecte, s-au publicat numeroase articole și recenzii, a căror listă, aproximativ completă, cred util s-o dau aici, pentru a înlesni cititorilor o informare mai bogată în legătură cu concepția care stă la baza atlasului, cu metoda folosită la întocmirea lui, cu aprecierile specialiștilor etc.: L. Tamás, *Sur la méthode d'interprétation des cartes de l'Atlas linguistique roumain*, în *AECO* III (1937), p. 223 și urm.; G. Ivănescu, în *BPh* V (1938), p. 323 și urm.; Th. Capidan, în *Byzantion* XIV (1939), p. 539-40; Iorgu Iordan, în *II*, februarie 1939, p. 308-9; J. J.[ud], în *VR* IV (1939), p. 288-9; E.-E. Lange-Kowal, în *ASnSpr* CLXXVI (1939), p. 46 și urm.; D. Șandru, în *RIR* IX (1939), p. 477-78; K. Jaberg, *Der rumänische Sprachatlas...*, în *VR* V (1940), p. 49 și urm.; H. Reichenkron, *Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie*, în *UJ* XX (1940), p. 7 și urm.; Idem, *Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die slavische Philologie*, în *ZsPh* XVII (1940), p. 143 și urm.; F. Schürr, *Der Stand der rumänischen Sprachgeographie*, în *RF* LIV (1940), p. 1 și urm.; Iorgu Iordan, în *BPh* VII-VIII (1940-41), p. 354-385; G. Giuglea, în *Dacor* X (1941), p. 115 și urm.; R. Todoran, în *Transilvania* LXXIII (1942), p. 717 și urm.; Iorgu Iordan, în *BPh* IX (1942), p. 191 și urm.; Manuel Alvar, *Historia y metodología lingüísticas. A propósito del Atlas de Rumania*, în *Acta Salmanticensia*, tomo IV, número 4, Universidad de Salamanca 1951 (52 de pagini). Trebuie să adăugăm și prezentările făcute, sub diverse forme, de către autorii atlasului: S. Pușcariu, ap. Jos. Schrijnen, *Essai de bibliographie de géographie linguistique*, Nimègue 1933, p. 79 și

urm.; Idem, *Hărțile graiului*, în *ȚB* 1933, nr. 2; Idem, *Dacor* IX (1936-38), p. 403 și urm.; Idem, în *AvPh* II (1938), p. 197 și urm.; Idem, în *ZDM* XVI, fasc. 1; Idem, *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*, în *RT* III, fasc. 1; Idem, *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii romîne*, în *RFLA*, mai 1937; Idem, *Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine*, în volumul *La Transylvanie*, București 1938 (acest articol este, cum arată titlul, traducerea celui imediat precedent); S. Pop, în *Dacor* VII (1931-33), p. 55-61; Idem, în *RLiR* IX (1933), p. 86 și urm.; Idem, în *RPF* I (1947), p. 275 și urm.; Idem, *La dialectologie...*, p. 709 și urm.; E. Petrovici, în *Dacor* X (1941), p. 120 și urm.

Din titlurile cîtorva articole enumerate aici rezultă că *ALR* prezintă importanță și pentru alte domenii lingvistice (maghiar, turcic, slav), datorită elementelor aloglotice corespunzătoare existente în limba noastră. Problema a fost semnalată, printre altele, la cel de-al patrulea congres internațional al slaviștilor (Moscova 1958), în comunicarea dialectologilor sovietici R. I. Avanesov și S. B. Bernștein. [1]

Studiile de geografie lingvistică bazate pe materialul de fapte din atlas sînt relativ puține. Iată-le pe cele cunoscute mie: S. Pop, *Dacor* VII (1931), p. 61 și urm. (despre dispariția termenilor administrativi vechi și despre *a fărîma* și sinonimele lui); S. Pop-E. Petrovici, *ibidem*, p. 95 și urm. (*mînă*, cu pluralul); S. Pop, *RLiR* IX (1933), p. 114 și urm. (despre *păresimi*); Idem, *Sinonimele cuvîntului „tîrg" în lumina geografiei lingvistice*, în *RGR* I (1938), p. 45 și urm.; Idem, *Problèmes de géographie linguistique. Quelques termes de la vie pastorale d'après l'Atlas linguistique roumain*, în *REI* I (1938), p. 69 și urm.; Idem, *Le più importanti feste presso i Romeni*, *ibid.*, p. 481 și urm. [2]; Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne" d'après l'Atlas linguistique roumain (I, carte 7)*, în *BL* VIII (1940), p. 95 și urm.; B. Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, *ibidem* IX (1941), p. 83 și urm.; Marius Sala, *Termenii pentru „unchi" după Atlasul lingvistic romîn*, în *SCL* VI (1955), p. 133 și urm.; Idem, *Din terminologia păstorească romînească: rom. v ă t u i, c î r l a n, n o a t e n*, în *SCL* VIII (1957), p. 77 și urm.; Idem, *Note semantice*, *ibidem*, p. 239 și urm.; Idem, *Asupra unei notații din A L R*, *ibidem*, p. 369 și urm.; Idem, *În legătură cu raportul dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor*, *ibidem* IX (1958), p. 337 și urm. (publicat, cu modificări, și în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958*, București 1958, p. 65 și urm.); Idem, *Autour de l'Atlas Linguistique roumain, nouvelle série*, în *RLiR* XXII (1958), nr. 85-86, p. 32 și urm.; Idem, *În legătură cu denumirea porumbului în limba romînă*, în *Fonetică și dialectologie* I [București] 1958, p. 181 și urm.

Pentru a încheia acest paragraf, menționez actualul proiect de întocmire a unui nou atlas lingvistic romînesc pe regiuni, cu o rețea mult mai deasă și cu un chestionar perfecționat (v. M. Sala, *Discutarea proiectului noului*

---

[1] Vezi Р. И. Аванесов и С. Б. Бернштейн, *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*, în *IV Международный съезд славистов*. Доклады, Москва 1958, p. 23-24.

[2] Articolele lui Pop se caracterizează printr-o mare superficialitate, care ar trebui să surprindă cu atît mai mult, cu cît autorul lor, în calitate de anchetator al atlasului, se presupunea a fi familiarizat cu problemele geografiei lingvistice.

atlas lingvistic romînesc pe regiuni (NALR), în *LR VII* [1958], nr. 3, p. 92 și urm.; Idem, în *SCL* IX [1958], p. 284-85), precum și lucrările întreprinse în scopul alcătuirii unei „arhive fonogramice" a limbii romîne (adică a unei colecții sistematice de texte dialectale, înregistrate pe benzi de magnetofon; v. V. Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, în *Fonetică și dialectologie* I [1958], p. 211 și urm. și Idem, *Primele înregistrări de texte dialectale pentru arhiva fonogramică a limbii romîne*, în *LR* VII [1958], nr. 3, p. 96 și urm.).

Alte atlase lingvistice

Datorită succeselor obținute de primele atlase lingvistice, precum și rezultatelor de ordin teoretic dobîndite în urma numeroaselor studii pe bază de atlase, ideea de a realiza opere asemănătoare a fost îmbrățișată de numeroși specialiști din toate țările în care lingvistica a atins un nivel de dezvoltare apt de a satisface cerințele unor astfel de lucrări. Se poate spune că nu există țară europeană unde să nu se fi proiectat sau să nu se fi alcătuit atlase lingvistice după modelul unora dintre cele analizate mai sus, bineînțeles cu anumite modificări, impuse de condițiile specifice ale fiecărei limbi studiate. La fel se prezintă situația pentru unele țări din celelalte continente.

Nu socot necesar să dau prea multe informații cu privire la unele sau altele dintre atlasele aproape sau deja terminate. De altfel nici nu dispun de date suficiente pentru cele mai multe dintre ele. Cîteva detalii prezintă totuși interes, prin faptul că arată, pe de o parte, cît de răspîndită este preocuparea în legătură cu atlasele lingvistice și cu geografia lingvistică în general, iar pe de alta, ce inovații s-au propus ori, eventual, s-au realizat în vederea perfecționării metodelor de anchetare și de cercetare.

În anul 1933 existau 13 atlase (plus alte cîteva mai puțin importante) publicate sau în curs de publicare și 16 atlase în pregătire (v. Jos. Schrijnen, *Essai de bibliographie*... citat, p. 18-19 și *BALIt* I [1931], p. 41). Date mai recente decît acestea găsim în *Actes du IV-e Congrès international de linguistes*, Copenhague 1938, p. 177-78, 298 și urm.; *V-e Congrès international de linguistes. Résumé des communications*, Bruges 1939, passim; S. Pop, *La dialectologie* cit., passim; A. Kuhn, *Romanische Philologie. I. Die romanischen Sprachen*, Bern 1951, p. 100 și urm. Necesitatea de a aplica metoda comparativă și în domeniul geografiei lingvistice a dus la ideea unor atlase a căror extindere să depășească teritoriul unei singure țări. Este, între altele, cazul „Atlasului Statelor Unite și al Canadei", din care apăruseră, în 1939, volumul introductiv și primul volum cu hărți (119 în total), al unui atlas general slav (cf. L. Tesnière, ap. Jos. Schrijnen, *op. cit.*, p. 83 și urm.; A. Meillet-L.Tesnière, *Rapport sur l'activité de l'Atlas linguistique slave*, prezentat la Congresul slaviștilor ținut în 1934 la Varșovia; R. I. Avanesov-S. B. Bernștein, *loc. cit.*; G. Mihăilă, *Problemele atlasului comun al limbilor slave la al IV-lea congres al slaviștilor (Moscova, 1-10 sept. 1958)*, în *SCL* IX [1958], p. 537 și urm.) și al unui atlas mediteranean (cf. Mirko Deanović, *Per un atlante e un dizionario delle voci mediterranee*, în *AR* XXI [1937], p. 269 și urm. și *VR* III [1938], p. 315 și urm.; Idem, *Intorno all'Atlante Linguistico Mediterraneo*, în *SRZ* nr. 3, an. 1957, p. 3 urm.: e vorba de toate limbile vorbite în țările din Europa, Africa și Asia scăldate de apele Mediteranei). S-a emis de asemenea ideea unui atlas al Europei (cf. W. Pessler, *Atlas der Wortgeographie von Europa*

— *eine Notwendigkeit*, în *Donum Natalicium Schrijnen*, Nymwegen-Utrecht 1929, p. 69 și urm.), ba chiar al întregului glob pămîntesc (aceasta, la primul Congres internațional al lingviștilor, Haga 1928, cf. A. Meillet, *Une enquête linguistique universelle*, în *BSL* XXIX [1928-29], fasc. 3, p. 77 și urm. În aceeași ordine de idei poate fi amintită aici propunerea lui J. Jud de a se întocmi un atlas toponimic al Romaniei, „în hărțile căruia ar fi indicate ariile toponimice cu tipurile de numiri topice caracteristice pentru fiecare" (v. *Donum Natalicium Carolo Jaberg*. . ., Zürich 1937, p. 170). În sfîrșit, vorbind despre diferitele inovații din acest domeniu, trebuie să menționăm (fie și în treacăt, întrucît nu privește direct disciplina noastră) atlasul lingvistic al graiurilor ruse, la baza căruia stă principiul fonologic (vezi volumul *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы. Вступительные статьи, справочные материалы и комментарии к картам*, под редакцией Р. И. Аванесова, Москва 1957).

Dintre atlasele romanice terminate, care au apărut mai recent, merită a fi prezentat, pe scurt, acela al Corsicii, elaborat de G. Bottiglioni: *Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica*, 10 volume (2000 de hărți). Pisa 1933-42, plus două volume, intitulate, unul *Introduzione*, celălalt *Disegni* di G. Colucci (ambele, Pisa 1935). Interesul pe care-l prezintă această operă constă în inovațiile foarte îndrăznețe, de ordin metodologic, imaginate și aplicate de autorul ei. În primul rînd, chestionarul este alcătuit numai din fraze (propriu-zise, sau, mai des, propoziții), ceea ce înseamnă că și răspunsurile obținute sînt la fel. Bottiglioni a pornit de la ideea, evident justă, că oamenii folosesc în vorbire fraze, nu cuvinte izolate. Conformîndu-se pe deplin realității lingvistice, el a recurs și la conversația liberă (deci fără chestionar) cu subiectele anchetate. În modul acesta, autenticitatea vorbirii înregistrate a crescut și mai mult: oamenii își comunică ideile și simțirile nu pe baza unor întrebări alcătuite de mai înainte, ci împinși de realitatea obiectivă în care se găsesc în momentul convorbirii. Altă inovație este acceptarea unor răspunsuri „corectate", adică revenirea celui interogat, cînd este cazul, asupra răspunsului inițial, și aceasta, pentru că Bottiglioni vrea să înregistreze vorbirea generală, nu pe cea individuală (a subiectului anchetat). Deși teritoriul explorat e puțin întins, au fost folosiți mai mulți anchetatori: cîte un „specialist" pentru fiecare regiune cu aspecte caracteristice. În ce privește materialul etnografic recoltat, Bottiglioni a apelat nu la aparatul fotografic, ci la talentul unui pictor (cf. volumul menționat mai sus, cu desene de G. Colucci). În sfîrșit, ar mai fi de adăugat faptul că hărțile sînt grupate după materii (în total 20 de capitole pentru cele 2000 de hărți ale atlasului).

Printre atlasele romanice apărute în ultimul timp menționez pe acela al graiurilor din regiunea Lyon (*Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, par P. Gardette avec la collaboration de P. Durdilly, S. Escoffier, H. Girodet, M. Gonon, A.-M. Vurpas-Gaillard; Lyon, vol. I 1950, vol. II 1952, vol. III 1956; v. P. Gardette, *L'Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, în *FM* XIX [1951], p. 13 și urm. [1]), pe cel valon, inițiat de Jean Haust și continuat de discipolii lui (*Atlas linguistique de la Walonie*. I: *In-*

[1] P. Gardette mai este, între altele, autorul lucrărilor *Géographie phonétique du Forez* și *Études de géographie morphologique sur les patois du Forez*, apărute amîndouă la Mâcon în 1941.

troduction générale. Aspects phonétiques [100 cartes et notices], rédigé par Louis Remacle, Liège 1953 ; III : *Les phénomènes atmosphériques et les division du temps* [70 cartes, 208 notices], rédigé par Elisée Legros, Liège 1955 ; cf. L. Remacle, *L'Atlas linguistique de la France et l'Atlas linguistique de la Wallonie*, în *DBR* XVI [1957], p. 5 și urm.), pe acela al Gasconiei (*Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne* par Jean Séguy. Collaborateurs principaux : J. Allières, H. Bernès, J. Bouzet, M. Campanys, M. Fournié, Th. Lalanne, L. Lay, B. Prat ; Paris, vol. I 1954, vol. II 1956, vol. III 1958 ; vezi J. Séguy, *L'Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, în *FM* XIX 1951, p. 241 și urm.), pe cel al „Masivului Central" (*Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central* par Pierre Nauton ; a apărut vol. I : *Nature inanimée. Flore. Faune (animaux sauvages, animaux domestiques)*, avec compléments annexes et croquis, Paris 1957 ; cf. P. Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central. Domaine, réseau, questionnaire, but*, în *RLiR* XX [1956], p. 41 și urm.), pe cel portorican (T. Navarro Tomás, *El español en Puerto Rico. Contribución a la geografía lingüística hispanoamericana*, Rio Piedras 1948) și pe cel andaluzian (v. prezentarea făcută de Manuel Alvar, sub titlul *El atlas lingüístico-etnográfico de Andalucía*, în colecția *Publicaciones del Atlas lingüístico de Andalucía*, tomo I, número 4, Granada 1959 [1]). În prezent se lucrează la un atlas lingvistic al Columbiei [2] (vezi Tomás Buesa Oliver y Luis Flórez, *El Atlas Lingüístico-Etnográfico de la Colombia* [ALEC]. *Cuestionario preliminar*, în *Thesaurus* X [1954], p. 147 și urm.), la un atlas lingvistic al Peninsulei Iberice (vezi Manuel Sanchis Guarner, Lorenzo Rodríguez-Castellano, Aníbal Otero Alvárez, Luis F. Lindley Cintra, *El Atlas Lingüístico de la Península Ibérica. Trabajos, problemas y métodos*, în *IX Congresso Internacional de Linguística Românica, Lisboa 31 de Março - 4 de Abril 1959. Programas*, Lisboa 1959, p. 87-88) [3] și la un nou atlas lingvistic catalan (vezi A. M. Badía-Margarit, G. Colón, Manuel Companys, J. Veny Clar, *Atlas linguístic del Domini Català, ibidem*, p. 31). [4]

---

[1] Cf. și *Las encuestas del „Atlas lingüístico de Andalucía"*, Granada 1955 de același.

[2] Cu un chestionar excepțional de bogat (8065 de întrebări, dintre care 7299 privitoare la lexic și grupate în 21 de capitole, 437 privitoare la probleme speciale de fonetică, 154 în legătură cu diverse chestiuni de morfologie și 78 referitoare la probleme de sintaxă). Chestionarul are și un apendice folcloric : subiectele anchetate sînt puse să recite, eventual să și cînte, anumite „romanțe" mai reprezentative.

[3] Cf. și L. Rodríguez-Castellano, *El Atlas lingüístico de la Península Ibérica* (*ALPI*), în *Archivum* II (1952), p. 288 și urm.

[4] Deoarece s-au citat ceva mai sus un număr de atlase lingvistice regionale, mi se pare util să arăt că, în ce privește întocmirea chestionarelor pentru anchetarea dialectelor respective, s-a discutat destul de mult și în contradictoriu de către partizanii acestui fel de atlase. A. Dauzat, de pildă, a pornit de la chestionarul lui Gilliéron, modificîndu-l foarte puțin (prin eliminarea unor întrebări și adăugarea altora). Cei mai mulți au susținut că trebuie alcătuite alte chestionare, dar și între ei s-au ivit deosebiri, și anume dacă este bine să se folosească un chestionar unic pentru toate regiunile aceleiași limbi (această soluție prezintă avantajul că se poate face comparație între regiunile anchetate) sau cîte un chestionar special pentru fiecare regiune sau, în fine, un chestionar adaptat la particularitățile de viață ale regiunilor respective. Cf. articolul lui P. Gardette din *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg* XXXV (1957), p. 253 și urm.

Principiile şi procedeele disciplinei create de Gilliéron au fost aplicate şi în unele domenii la care autorul ei nu s-a gîndit niciodată. Am văzut că geografia lingvistică se ocupă de graiurile populare v i i, cum nici nu se poate altfel, din moment ce adunarea materialului se face prin anchetă la faţa locului. Afară de aceasta, scopul atlaselor este, între altele, să ne arate starea limbii v o r b i t e la un moment dat. De aceea se interesa Gilliéron atît de puţin de fazele a n t e r i o a r e ale limbilor şi dialectelor din Franţa: punctul de vedere i s t o r i c nu intra, fiindcă n-avea cum să intre, în preocupările lui. Cu toate acestea, unii lingvişti au crezut că şi epocile trecute ale unei limbi ar putea fi studiate geografic, cu ajutorul textelor, precum şi al indicaţiilor pe care, eventual, le-am găsi în opere gramaticale şi de altă natură, cu privire la răspîndirea geografică a unor fenomene lingvistice. Această idee s-a născut, cum era şi de aşteptat, în mintea savanţilor care se ocupă de limbi moarte (greaca veche, latina ş.a.), dar ea a cîştigat şi pe unii dintre ceilalţi lingvişti. Se pare (v. *Dacor* IV [1924-26], p. 1264) că primul filolog clasic care a încercat să aplice metodele geografiei lingvistice la studiul limbilor vechi este Jos. Schrijnen, *Italische Dialektgeographie*, în *Neophilologus* VII (1921-22), p. 223 şi urm.: e vorba de originea şi de răspîndirea unor fenomene fonetice latineşti (şi anume *p* corespunzător lui *qu*, *f-b*, *h-f şi f-h*). Trebuie menţionat apoi alt olandez, Rein van der Velde, în a cărui lucrare *Thessalische Dialektgeographie*, Nijmegen-Utrecht 1924 se arată influenţa suferită de dialectul vechi grecesc al Tesaliei din partea graiurilor învecinate. Nu cunosc acest studiu decît din recenziile lui Th. Capidan, *Dacor* IV p. 1264 şi urm. şi A. M.[eillet], *BSL* XXV (1925), fasc. 2, p. 76. Merită să fie cunoscută părerea lui Meillet, care a fost nu numai un mare indo-europenist, ci şi un profund înţelegător al geografiei lingvistice: „Nu forma expunerii constituie esenţialul în geografia lingvistică; ancheta, efectuată uniform şi cu aceleaşi întrebări pe tot teritoriul cercetat, e aceea care ne poate furniza date comparabile nemijlocit între ele.“ [1] Aşadar am avea a face cu o încercare nereuşită, mai exact spus, ideea însăşi de a studia limbile vechi cu ajutorul metodei geografice trebuie considerată greşită. [2] Nu toţi indo-europeniştii însă par a fi de părerea lui Meillet. Astfel, H. Güntert a cerut, în *WS* XII (1929), p. 390, să se creeze o „geografie fonetică istorică“ (historische Lautgeographie), să se urmărească, adică, şi în trecut răspîndirea geografică a fenomenelor fonetice, iar în revista *Glotta* XVIII (1930), p. 67 şi urm., Erika Kretschmer a publicat un studiu intitulat *Beiträge zur Wortgeographie der altgriechischen Dialekte.* Să se compare şi H. Sköld, *Beiträge zur allgemeinen und vergleichenden Sprachwissenschaft* I. *Sprachgeographie und Indogermanistik*, Lund 1931, p. 4 şi urm. şi V. Pisani, *Geolinguistica e indoeuropeo*, în *MANL*, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, anno CCCXXXVI, serie VI, vol. IX, fasc. II, p. 113-379. Dintre romaniştii care cer ca geografia lingvistică să se ocupe şi de fazele anterioare ale unei limbi pot fi citaţi aici Ov. Den-

[1] „Ce n'est pas la forme de l'exposition qui est l'essentiel en géographie linguistique, c'est l'enquête portant d'une manière égale sur toutes les parties du domaine et sur toutes les questions posées, qui aboutit à fournir des données immédiatement comparables entre elles.“

[2] Cf. şi M. Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925, p. 91.

susianu, care, în *GS* II (1925-26), p. 184, scrie următoarele: „Ar fi de dorit, în același timp, să se publice și atlase lingvistice pentru trec'u't, atlase istorice, care ar completa pe cele dialectale de azi și în măsura în care ele s-ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr-o critică riguroasă — dar acestea sînt deziderate care cer încă timp ca să fie împlinite"[1], și Ladislau Gáldi, *Problemi di geografia linguistica nel rumeno del Settecento*, Roma 1938, care, sprijinindu-se pe unele afirmații ale lui B. Terracini, susține că orice stadiu de dezvoltare al unei limbi poate fi studiat cu ajutorul metodelor geografiei lingvistice.

Geografia folclorică

Mult mai interesantă, cel puțin pentru disciplina noastră, este încercarea lui R. Menéndez Pidal de a aplica metoda geografică la studiul poeziei populare. De aceea îi voi rezuma aici, destul de amănunțit, lucrarea *Sobre geografía folklórica. Ensayo de un método* (cu trei hărți), publicată în *RFE* VII (1920), p. 229 și urm.[2], mai ales că, în privința părții practice, întreprinderea aceasta mi se pare foarte izbutită și vrednică de a fi imitată. După ce arată că între diversele produse spirituale ale unei colectivități umane, în special între limbă și poezia tradițională[3], există o strînsă legătură, autorul își exprimă convingerea că metodele întrebuințate în studiile lingvistice se pot foarte bine aplica și cercetărilor de folclor. Geografia lingvistică, ale cărei rezultate sînt atît de strălucite, trebuie să aibă același succes și atunci cînd o transformăm în geografie folclorică. Procedeul utilizat de Menéndez Pidal, singurul posibil în acest domeniu, este următorul: el a adunat variantele particulare ale unei romanțe, le-a considerat pe fiecare în parte, independent de celelalte, și apoi le-a urmărit sub raportul răspîndirii lor geografice.

---

[1] Se vede ușor că Densusianu se gîndește la lucruri cu totul diferite de cele discutate de Jud în *Probleme der altromanischen Wortgeographie* (cf. capitolul de față, p. 228): acesta din urmă studiază din punct de vedere geografic anumite probleme lexicale privitoare la epoca primitivă a limbilor romanice, pe cînd învățatul romîn cere să se confecționeze un atlas lingvistic pentru perioadele vechi, după modelul atlaselor dialectale pe care le-am discutat în paginile precedente.

[2] Acest studiu a fost retipărit, împreună cu al lui Diego Catalán y Alvaro Galmés, care tratează o temă similară, în volumul intitulat *Como vive un romance. Dos ensayos sobre tradicionalidad*, Madrid 1954.

[3] Ce înțelege Menéndez Pidal prin această expresie, care se opune aceleia de „poezie populară", ne spune el însuși în *RFE* III (1916), p. 270 și urm. Iată, pe scurt, lămuririle sale. Poezia populară cuprinde toate producțiile poetice scrise pentru popor sau pentru o colectivitate socială în general și care, dacă i se aduc modificări în cursul vremii, spre a fi adaptată din nou la gustul publicului, ceea ce se întîmplă totdeauna într-o măsură mai mare ori mai mică, este modificată numai pe cale scrisă și de către un singur individ. Astfel schimbările suferite de poezia populară sînt personale și, firește, puțin frecvente. În acest sens pot fi considerate drept opere poetice populare nu numai poemele eroice medievale de felul *Cidului* sau romanțele recitate de jongleri și cele savante (compuse, adică, de autori culți), ci chiar o piesă de teatru (span. *comedia*) de-a lui Lope de Vega. Poezia tradițională se caracterizează, înainte de toate, tocmai prin necontenita transformare la care este supusă în mijlocul și din partea colectivității: deși tot individuală la origine, ea ajunge cu timpul o operă colectivă, întrucît se asimilează integral sufletului popular. De aceea se poate spune că poezia tradițională este elaborată de popor. În romînește termenii echivalenți ar fi poezie poporană pentru aceasta din urmă și poezie populară pentru cea dintîi.

Pentru a dovedi cît mai convingător cu putință justețea punctului său de vedere, autorul a ales d o u ă r o m a n ț e, care, cum vom vedea mai încolo, sînt intim legate una de alta, și anume : *Gerineldo* și *La boda estorbada.* Pentru prima a avut la dispoziție variante din toate ținuturile Peninsulei Iberice (nu numai din Asturii, Portugalia, Andalucía, Extremadura și Catalonia, ca M. Menéndez y Pelayo), apoi variante din America (nu prea multe) și de la evreii spanioli din Maroc și Orient. Față de două versiuni s c r i s e vechi (originare din secolul al XVI-lea), Menéndez Pidal constata 164 de versiuni o r a l e moderne, unele necomplete. Studiindu-le în toate amănuntele, ajunge la următoarele rezultate. Între tradiția scrisă și cea orală, punctele de contact sînt abia perceptibile. Cele două variante, tipărite pe foi volante în secolul al XVI-lea și citite, firește, de popor, numesc pe eroina romanței Enilda ; dintre cele moderne, nici una nu conține acest nume. Întîmplarea de asemenea diferă de la o categorie la alta, tot așa cum „sultanul" celor dintîi devine „rege" în celelalte (cu excepția a patru-cinci, unde apare tot „sultanul"). Enilda este dată ca soție a sultanului în versiunile scrise, pe cîtă vreme cele orale prezintă pe eroină drept fiică a regelui. Versiunile scrise aparțin la două regiuni deosebite : nord-vest (avînd ca punct de plecare probabil orașul Burgos) și sud-est (cu originea probabilă în Sevilla). Aria nord-vestică este astăzi relativ puțin întinsă și se dovedește invadată de versiunile sud-estice ; înainte de secolul al XVI-lea se pare că raportul de forțe era invers, deoarece atunci nordul Spaniei influența puternic asupra sudului.

Cealaltă romanță, *La boda estorbada*, n-are versiuni scrise vechi, dar e la fel de bogată ca și precedenta în versiuni orale (165, dintre care una foarte necompletă). Deși destul de uniforme, ele se pot grupa în două mari clase : nord-vestică și sud-estică. Prima nu cuprinde (întocmai ca și la romanța *Gerineldo)* nici nordul Extremadurei, nici provinciile Salamanca, Zamora și Valladolid, nici sudul provinciei Burgos. Granița acestei regiuni este formată de o linie diagonală, cu centrul în Sierra de Guadarrama și care taie peninsulă de la nord-est la sud-vest. Regiunea sud-estică se întinde peste toată Andalucía, provincia Badajoz, Castilia Nouă (întreagă), Aragón și tot bazinul Mediteranei. După ce-i urmărește vechimea, răspîndirea ș. a., autorul ajunge la concluzia că romanța în discuție se va fi născut între secolele al XV-lea și al XVI-lea, probabil sub influența unui cîntec din nordul Italiei, că regiunea sud-estică a simplificat detaliile și a servit ca focar de iradiere în direcția nord, ceea ce se observă și astăzi, și că, în sfîrșit, textul primitiv nu se poate stabili cu siguranță.

Aceste două romanțe s-au contopit și au dat naștere uneia noi, numită *Romance de Gerineldo y Boda estorbada.* Menéndez Pidal constată, pentru această fuziune, 66 de variante, abundente în sudul Spaniei (Murcia, Andalucía) și în Maroc, dar puține în restul peninsulei (și anume în munții provinciei León și în cei din Asturii). O astfel de repartizare teritorială arată că romanța cea nouă s-a născut în sud, de unde s-a răspîndit apoi mai departe. Și aici autorul analizează condițiile de viață ale poeziei în discuție, pentru amîndouă ariile.

Foarte interesante sînt concluziile generale (p. 311 și urm.), la care se oprește Menéndez Pidal. Le voi reproduce în rezumat, stăruind asupra punctelor mai importante. Am văzut că în toate cazurile există d o u ă r e g i u n i p r i n c i p a l e p e n t r u t r a d i ț i a p o p u l a r ă : sud-estul și

nord-vestul Spaniei. Prima se distinge prin puterea de expansiune a creațiilor poetice: variantele ei ocupă ținuturi întinse, dar sînt, în general, puțin numeroase. Regiunea a doua are mai multe variante, în schimb e invadată de producțiile sud-estice.[1] În interiorul fiecărei regiuni mari se pot constata altele mai mici, așezate pe fundamente mai puțin solide decît cele principale, care au la bază evenimente istorice.

Elementul geografic în studiul poeziei populare a fost semnalat de către C. Nigra și, mai ales, de către finlandezul J. Krohn[2], dar n-a fost luat în considerație după cuviință. S-a pierdut din vedere amănuntul, esențial, că o producție poetică populară nu se poate răspîndi decît într-o regiune v e c i n ă; prin urmare, dacă o găsim în mai multe locuri, trebuie s-o urmărim comparativ pretutindeni, spre a reconstitui versiunea primitivă. După cum fiecare cuvînt are o istorie a lui proprie, tot așa și aici trebuie să arătăm pentru fiecare variantă în ce condiții a luat naștere, s-a transformat și s-a răspîndit. Paralelismul dintre fenomenele lingvistice și producțiile poetice merge și mai departe. Deși originea acestora din urmă este individuală, împrejurările sociale joacă un rol decisiv în viața lor, ca și în viața inovațiilor lingvistice: pentru a se putea propaga, ele a u n e v o i e d e i n t e r v e n ț i a m e d i u l u i s o c i a l, adică de un contact direct, fără soluție de continuitate, între două comunități vecine.[3] Iar cînd găsim o poezie populară într-un ținut despărțit prin altele de cel pe care-l socotim drept leagănul producției în discuție, este evident că, din diverse cauze, a avut loc o întrerupere a ariei primitive, întocmai ca la fenomenele lingvistice: poezia a existat odinioară și în ținuturile intermediare, de unde a dispărut apoi. Menéndez Pidal întrebuințează termenul „valuri de propagare", echivalent cu „valurile lingvistice". „Constatîndu-se analogii atît de strînse, se înțelege că studiul geografiei folclorice, ca și acela al geografiei lingvistice, poate duce la deducții științifice cu privire la răspîndirea literaturii tradiționale."[4]

M o d i f i c ă r i l e introduse într-o poezie populară s e d a t o r e s c u n e i l u p t e care se dă î n t r e m e m o r i a și i m a g i n a ț i a r e c i t a t o r u l u i. Cele mai multe ating numai forma, adică limba poeziei, și au o limită pe care le-o impune mediul social: ascultătorii cunosc și ei, în total sau în parte, compoziția respectivă, alții vor s-o audă așa cum e transmisă

---

[1] Direcția de răspîndire a literaturii populare este, deci, opusă drumului pe care l-au urmat faptele de limbă. Se știe că punctul de plecare al inovațiilor lingvistice a fost nordul Spaniei, de unde a pornit influența spre centru și spre sud. Cauza acestei deosebiri este de natură istorică: modificările lingvistice s-au impus cu și prin așa-numita *reconquista* (recucerirea teritoriilor ocupate de arabi), iar romanțele se răspîndesc cu deosebire între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, cînd activitatea literară din sud predomină asupra nordului.

[2] După G. Vidossi, *FI* VIII (1933), p. 224 și urm., metoda geografică a fost introdusă în cercetările folclorice de către acest savant finlandez (cf., între altele, lucrarea lui *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926). Vidossi însuși folosește în articolul său această metodă, aplicînd normele neolingvistice ale lui Bartoli (v. ceva mai departe) la studiul folclorului.

[3] Numai în mod cu totul excepțional o inovație lingvistică sau o poezie populară se poate transmite printr-un singur individ, care se stabilește în altă parte. Dar atunci i se cere acestui individ un prestigiu extraordinar, pentru ca creațiile sale (lingvistice sau poetice) să fie acceptate de un întreg grup social.

[4] „Por tan estrechas analogías observadas, se comprende que el estudio de la geografía folklórica, lo mismo que el de la geografía lingüística, puede conducir a deducciones científicas acerca de la propagación de la literatura tradicional." (*Loc. cit.*, p. 322.)

prin tradiție etc. După cum în viața limbii se întîmplă uneori că chiar un singur sunet are istoria lui proprie, deosebită de istoria aceluiași sunet din alte cuvinte, tot astfel se observă că fiecare idee dintr-o romanță, fiecare vers sau grup de versuri, în care este exprimată acea idee, are o istorie aparte, o răspîndire geografică și cronologică diferită de a celorlalte idei, versuri sau grupuri de versuri. Cum se explică o asemenea stare de lucruri? Într-un ținut, unde o anumită romanță e complet necunoscută, ea poate să se răspîndească și apoi să trăiască întreagă, așa cum există în locu-i de baștină. Dar dacă romanța circulă deja în acea regiune, atunci nu se vor împrumuta decît fragmente, adică idei, motive etc. Așadar o poezie se propagă altfel decît variantele ei.

Versiunile[1] romanțelor manuscrise sau publicate în secolele al XV-lea și al XVI-lea sînt de aceeași natură cu cele culese în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Această afirmație are nevoie să fie repetată stăruitor, fiindcă se mai crede și astăzi că între textul romanțelor vechi și textul oricărei opere literare cu autor cunoscut ar exista o asemănare totală. După ce se arată care sînt deosebirile dintre aceste două feluri de compoziții poetice, se insistă asupra asemănărilor dintre romanțele secolelor al XV-lea și al XVI-lea și cele actuale, în ce privește modul de transmitere, spre a se trece apoi la deosebirile existente între poezia tradițională și poezia pur populară.[2] Romanțele scrise pentru popor sînt primite de acesta, care le repetă literal, fără să le confunde ori să le contamineze cu romanțele tradiționale orale. O poezie tradițională este asimilată de popor, care o reface și o produce din nou. Prin aceasta, poezia tradițională capătă un caracter colectiv, deosebindu-se, deci, de poezia transmisă literar, care își păstrează caracterul individual. Modificările introduse de recitator au ceva din natura mișcărilor sociale, pentru că fiecare variantă se răspîndește și-și exercită acțiunea într-un grup uman cu o oarecare extensiune continuă și definită.[3]

Geografia folclorică este mult cultivată cu deosebire în Germania și în Elveția de limbă germană. Cel mai activ specialist german în această nouă

---

[1] În terminologia lui Menéndez Pidal, „versiune" înseamnează altceva decît „variantă". Pînă aici n-a fost nevoie de precizarea acestei deosebiri, și de aceea am întrebuințat ambii termeni, ca și cum ar fi fost sinonimi. Versiunea reprezintă „redactarea completă sau fragmentară a unei romanțe, comparată, din punctul de vedere al deosebirilor, cu celelalte redactări complete ale aceleiași romanțe." („La redacción completa o fragmentaria de un romance tomada en conjunto y en cuanto difiere de las demás redacciones totales del mismo".) Varianta înseamnează „fiecare dintre amănuntele care alcătuiesc o versiune, întrucît ele diferă de amănuntele corespunzătoare ale celorlalte versiuni." („Cada uno de los pormenores de que se compone una versión en cuanto ese pormenor difiere de los análogos contenidos en las demás versiones".)

[2] Despre acești doi termeni, să se vadă cele spuse în nota 3 de la p. 272.

[3] Tot Menéndez Pidal a publicat, în *RFE* XX (1933), p. 1 și urm., studiul *Supervivencia del Poema de Kudrun*, bazat pe o concepție și o metodă similare. Este vorba de cunoscuta poemă medio-germană despre Gudrun, care există, sub diverse forme (mai ales ca baladă), și în alte țări afară de Germania, printre ele Spania. Autorul urmărește geografic existența și răspîndirea resturilor fragmentare ale acestei poeme pe teritoriul de limbă spaniolă, ajungînd, între altele, la concluzia că ea se păstrează acolo cu mai multă fidelitate decît în Germania. Această constatare este foarte interesantă, în legătură cu raportul dintre faptele de limbă și cele folclorice, întrucît amintește de ariile lingvistice laterale sau periferice ale lui Bartoli (v. ceva mai departe).

ramură de cercetare științifică pare a fi W. Pessler (citat deja ceva mai înainte, în legătură cu geografia lingvistică). Iată cîteva lucrări de-ale lui: *Der deutsche Volkskunde-Atlas*, în *GL* (Beilage der Rheinischen Heimatsblätter), Bonn 1929, p. 75 și urm.; *Volkstumgeographisches aus Niedersachsen auf Grund der Erhebungen des Volkskunde-Atlasses*, în *NZV* IX (1931), Heft 1-2; *Deutsche Volkstumsgeographie*, Braunschweig 1931 (studiu geografic al producțiilor populare materiale și spirituale); *Die geographische Methode in der Volkskunde*, în *Anthropos* XXVII (1932); *Der deutsche Volkskunde-Atlas*, ap. Jos. Schrijnen, *Essai de bibliographie de géographie linguistique générale*, Nimègue 1933, p. 31 și urm. Despre activitatea lui W. Pessler în domeniul geografiei etnografice și foclorice, v. A. Bach, *Deutsche Mundartforschung...*, p. 99 și urm., 130 și urm. Alte lucrări de acest fel sînt: Th. Frings, *Volkskunde und Sprachgeographie*, Berlin 1928; F. Maurer, *Der Atlas der deutschen Volkskunde*, în *NGH* VIII (1931), p. 2 și urm.; H. Schlenger, *Methodische und technische Grundlagen des Atlas der deutschen Volkskunde*, Berlin 1934; Karl Kaiser, *Atlas der pommerschen Volkskunde*. Textband und Kartenmappe, Greifswald 1936; R. Weiss, *Die geographische Methode in der Volkskunde*, în *VR* I (1936), p. 370 și urm.; A. Bach, *Deutsche Volkskunde, ihre Wege, Ergebnisse und Aufgaben. Eine Einführung*, mit 18 Kartenbeilagen, Leipzig 1937; R. Weiss, *Plan und Rechtfertigung eines Kartenwerks der schweizerischen Volkskunde*, în *VR* II (1937), p. 136 și urm.; *Atlas der deutschen Volkskunde*, herausgegeben mit Unterstützung der deutschen Forschungsgemeinschaft von Harmjanz und E. Röhr, Leipzig 1937 și urm.; R. Weiss, *Bericht über den Atlas der schweizerischen Volkskunde*, în *VR* IV (1939), p. 320 și urm.; R. Hotzenköcherle, *Die schweizerischen Wörterbücher, Sprach- und Volkskunde-Atlanten*, Zürich 1947, p. 27 și urm.

Ar mai fi de adăugat că, la al III-lea Congres internațional al lingviștilor (Florența, septembrie 1933), una dintre problemele puse în discuție a fost aceea a raporturilor dintre lingvistică și foclor („analogii de metodă între istoria limbilor și istoria tradițiilor populare, a artelor figurative etc."), și unii participanți la congres (Bartoli, Vidossi, Schrijnen) au asimilat aproape în întregime limba cu folclorul din punct de vedere metodologic (arii, cronologie, cauzele inovațiilor). Vezi *Atti del III Congresso internazionale dei linguisti*. Firenze 1935, p. 409 și urm. și M. Bartoli, *Analogia di metodo fra la storia dei linguaggi e quella delle tradizioni populari*, în *BALIt* I (1934), fasc. 2.

Și unii cercetători romîni și-au pus probleme asemănătoare. Astfel, Ov. Densusianu a cerut, încă din 1920 (și după acest an), ca în vederea întocmirii unui atlas să se studieze, alături de faptele lingvistice, și cele folclorice (împreună cu cele etnografice), cum rezultă din informațiile date în *AAR*, Dezbateri, XL (1919-1920), p. 154 și urm., XLIV (1923-24), p. 87 și din recenzia publicată în *GS* IV (1929-30), p. 188 și urm. Același învățat, în *Vieața păstorească în poezia noastră populară*, vol. II, București 1923, p. 102-3, urmărește răspîndirea „Mioriței". S. Pușcariu se gîndea la un atlas special pentru etnografie și folclor atunci cînd s-a hotărît să alcătuiască atlasul lingvistic romînesc. Așa se explică crearea, la Cluj, a unei „arhive de folclor" sub auspiciile Academiei Romîne (cf. *AAF* 1932 și urm.). Și alți lingviști clujeni au manifestat preocupări de acest fel, de pildă, G. Giuglea, *Dacor* V (1927-28), p. 534-35 și E. Petrovici, *Geografie lingvistică și geografie muzicală*, în *Transilvania* LXXIII (1942), p. 636 și urm.

Neolingvistica

Aici este locul să mă ocup de aşa-zisa şcoala neolingvistică, ale cărei principii şi metode sînt prezentate în *Breviario di neolinguistica: I. Principi generali* di G. Bertoni, II. *Criteri tecnici* di M. G. Bartoli, Modena 1925 şi în Matteo Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925.[1] Ideile lui Bertoni asupra limbii am avut ocazia să le discut în cap. II al cărţii de faţă (p. 146 şi urm.), unde m-am oprit în special asupra lucrării sale *Programma di filologia romanza come scienza idealistica*, Ginevra 1923. Am afirmat acolo, şi repet afirmaţia, că între ideile exprimate de Bertoni în *Programma*... şi cele din *Breviario*... nu există deosebiri esenţiale. Într-adevăr, controlînd din nou expunerea făcută în ambele cărţi, am constatat că acelaşi eclectism domneşte şi în una şi în cealaltă: la baza doctrinei lui Bertoni se află idei de-ale lui W. v. Humboldt-Croce-Vossler[2], de-ale lui Schuchardt şi de-ale lui Gilliéron, combinate în doze, care, este drept, diferă de la *Programma*... la *Breviario*...[3] Astfel, am impresia că în această din urmă lucrare, Vossler este aproape complet neglijat; tot aşa s-au introdus unele lucruri absente în prima carte (de pildă chestiunea ariilor, a centrelor de iradiaţie ş.a., care joacă un rol predominant în sistemul neolingviştilor).[4] De aceea „neolingvismul" din *Breviario*... este, în fond, identic cu „idealismul" din *Programma*... şi, în consecinţă, cred că am dreptul că consider ca adevărat neolingvist numai pe Bartoli. Această atitudine mi se pare cu atît mai justificată, cu cît, pe de o parte, bazele neolingvisticii se găsesc deja într-un articol de acum cincizeci de ani al lui Bartoli, *Alle fonti del neolatino*[5], în *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*.

---

[1] Să se compare şi alte lucrări ale acestui din urmă lingvist, precum *Alle fonti del neolatino* (v. mai încolo); *La norma neolinguistica dell'area maggiore*, în *RFIC* LVII (1929), p. 333 şi urm.; *Le norme neolinguistiche e la loro utilità per la storia dei linguaggi e dei costumi*, în *Atti della Società italiana par il progresso delle scienze*, Roma 1933, p. 157 şi urm.; *La norma delle aree laterali*, în *BALIt* I (1933), nr. 1, p. 28 şi urm.; *Der italienische Sprachatlas und die Arealnormen*, în *ZV*, an. 1939, fasc. 1; *Figure similari e norme spaziali*, în *AGII* XX (1942), fasc. 3; cf. şi anumite precizări făcute, incidental, în *SIFC*, nuova serie, VIII (1930), p. 21, nota 4 şi p. 22, nota 4; în *AGII* XXI (1927), sezione neolatina, p. 2; în *RFIC* LVII (1929), p. 344 şi LVIII (1930), p. 39 etc. Un număr de articole ale lui Bartoli, dintre care numai unul inedit, au fost reunite în volumul *Saggi di linguistica spaziale*, Torino 1945, pe care autorul îl prezintă (în prefaţă, p. XI) drept un fel de testament ştiinţific, în sensul că conţine întreaga sa moştenire în materie de norme metodologice, produs al unei experienţe semiseculare de dialectolog şi lingvist.

[2] Îi pun pe toţi trei împreună, pentru că, după cum am văzut la locul cuvenit (p. 110 şi urm.), asemănările dintre ideile lor sînt mari.

[3] Bineînţeles, partea privitoare la critica şi istoria literară din *Programma*... lipseşte în *Breviario*..., unde nu se vorbeşte decît de lingvistică.

[4] Cred că Bertoni a trebuit să facă unele concesii, pentru a pune în concordanţă ideile sale cu ale lui Bartoli, mai ales că volumaşul scris de amîndoi se adresa, în primul rînd, studenţilor. Colaborarea acestor doi filologi a fost de scurtă durată. Am arătat (p. 262) că Atlasul Italiei, pus la cale de ei împreună, a fost continuat numai de Bartoli. Şi în aceasta văd un motiv de a nu considera pe Bertoni ca neolingvist în sensul lui Bartoli.

[5] Bartoli spune aici lucruri care revin, aproape la fel, chiar din punctul de vedere al formulării, în *Introduzione*... De altminteri se pare că această carte o plănuise autorul încă de pe atunci, căci la p. 889 din *Miscellanea*... citim: „...aceste pagini sînt extrase dintr-o publicaţie care va apărea curînd" („...queste pagine sono estratte da una prossima pubblicazione"), iar în nota de la aceeaşi pagină: „Va apărea în una dintre fasciculele suplimentare la revista lui Gröber: *BZRPh* [Beihefte zur Zeitschrift der romanischen Philologie]." („Uscirà in uno dei fascicoli supplementi alla rivista del Gröber: *BZRPh*.") După cît ştiu, lucrarea

Trieste 1910, vol. II, p. 889 și urm., pe de altă, termenul însuși de neolingvist (și neolingvistică) [1] a fost creat de același învățat.

Și Bartoli se declară eclectic. În *Introduzione...*, p. V spune lămurit că școala neolingvistică se bazează pe ideile sugerate de Atlasul lui Gilliéron și pe acelea ale unor lingviști și filozofi, italieni sau străini. În cursul discuției aflăm care sînt aceștia: W. v. Humboldt, B. Croce, G. Gentile, G. I. Ascoli, H. Schuchardt, W. Meyer-Lübke ș. a. Totuși lectura, destul de atentă, a cărții lui Bartoli mi-a lăsat impresia că, în realitate, lucrurile nu stau tocmai așa. Mai întîi Vossler, care purcede aproape totdeauna de la v. Humboldt și Croce, nu numai că este neglijat în partea pozitivă a sistemului neolingvistic, dar e și foarte defavorabil prezentat în restul lucrării: la p. 64, de pildă, romanistul german (cu toată școala sa) apare ca un „glottosofo", care habar n-are de lingvistică, aliat, ce-i drept, cu școala lui Gilliéron, adică a

---

anunțată n-a apărut nici în colecția aceasta, nici aiurea, și de aceea cred că ea este aceeași cu *Introduzione*...

[1] In *Introduzione*..., p. V ni se explică această expresie precum urmează: „Numele de neolingviști și acela de neogramatici corespund foarte bine trăsăturilor caracteristice care deosebesc cele două școli. După cum se va vedea la p. 49, 95 și urm. și 100, neogramaticii cred că între creațiile sau inovațiile gramaticale, de o parte, și cele negramaticale, de altă parte, ar exista o diferență reală, pe cînd neolingviștii nu cred în această diferență dintre feluritele creații lingvistice, gramaticale sau lexicale, normale sau anormale, de origine populară sau cultă." („Il nome poi di neolinguisti e quello di neogrammatici si adattano assai bene alla caratteristica che distingue le due scuole. Come si vedrà nelle pp. 49, 95 sgg. e 100, i neogrammatici credono che tra le creazioni o innovazioni grammaticali da una parte e le non grammaticali dall'altra interceda una differenza reale, e invece i neolinguisti non credono a cotesta differenza fra le varie creazioni linguistiche, siano grammaticali o lessicali, normali o anormali, d'origine popolare o dotta.") — Fără să mă gîndesc, măcar un moment, a contrazice pe Bartoli — nici n-ar avea sens o asemenea atitudine împotriva creatorului termenului în discuție — cred potrivit să arăt și cum înțeleg eu însumi expresiile „neogramatic" și „neolingvist". Se știe că prima a fost întrebuințată, la început, în glumă (v. mai sus p. 21, nota 2), probabil din cauză că legile fonetice, de care neogramaticii făceau atîta caz, aduceau aminte de regulile numeroase și rigide ale gramaticilor de altădată. Este evident că numirea a venit de la un adversar sau, cel puțin, de la un lingvist care simțea exagerările neogramaticilor și vedea în ei un fel de urmași ai gramaticilor din veacurile trecute. De aceea li s-a și spus lui Osthoff, Brugmann ș. a. în ironie neogramatici. Pe urmă, termenul a prins și, vorba lui Alecsandri, porecla s-a transformat în renume. Dimpotrivă, prima generație de lingviști (W. v. Humboldt, Bopp, Diez ș. a.) avea față de limbă o atitudine destul de asemănătoare cu aceea pe care o au cei mai mulți dintre contemporanii noștri: ori nu vorbeau de legi, ori admiteau excepții la ele. Se deosebeau, deci, de gramatici, astfel că li s-a spus (sau li s-a putut spune) lingviști. Adversarii neogramaticilor, care se deosebesc de aceștia mai ales prin faptul că se ridică împotriva legilor lingvistice și seamănă, prin urmare, cu lingviștii dinainte de 1870, au fost numiți, tocmai din cauza aceasta, neolingviști. Studiile asupra limbii au trecut, așadar, prin patru faze în ce privește concepția despre legi: 1. epoca gramaticilor; 2. a lingviștilor; 3. a neogramaticilor; 4. a neolingviștilor. Cf. și *Introduzione*..., p. V, r. 17 și urm. Altă explicație, care se deosebește și de a lui Bartoli și de a mea, a dat celor doi termeni Fr. D'Ovidio, într-o scrisoare adresată lui Ascoli și publicată în *ID* VII (1931), p. 28 și urm. Vorbind despre neogramatici, D'Ovidio le opune pe „vechii gramatici", printre care așază, de pildă, pe Curtius (v. mai sus, p. 30 și urm.) și pe Schuchardt. „Vechii gramatici" ar fi, așadar, același lucru cu „lingviștii" din terminologia mea. Dar atunci rămîne neînțeles numele de „neolingvist", al cărui „neo-" trebuie să corespundă și totodată să se opună unui „vechi" (și, bineînțeles, nu unui „vechi gramatic", căci acestuia i se opune „neogramatic"). Firește că în vremea cînd D'Ovidio a dat explicația de mai sus, neolingvistica nu exista încă.

neolingviştilor, dar un aliat de care Bartoli . . . se roagă lui dumnezeu să-l scape! De la filozofia „idealistă" (aşa-i zice mişcării filozofice a lui Croce şi Gentile) Bartoli a împrumutat ideea că nu există lexic şi gramatică, adică deosebiri între natura cuvintelor şi aceea a formelor gramaticale, a sunetelor etc. : toate elementele limbii sînt identice în esenţa lor şi trebuie explicate, prin urmare, în acelaşi fel. (Cf. mai sus, cap. II, unde se vede că şi Vossler reprezintă acest punct de vedere.) De la Croce a luat şi concepţia despre imitaţie: a imita un sunet străin nu înseamnează a-l reproduce în formă identică, ci a-l crea din nou, cu mijloace proprii ; tot aşa cu formele şi cuvintele străine. (Şi Vossler spune aceasta, v. mai sus, p. 90.) Dar ceea ce constituie esenţa doctrinei crociene, anume identitatea dintre intuiţie şi expresie, adică dintre estetică şi lingvistică, lipseşte în sistemul lui Bartoli. Meillet i-a sugerat ideea că influenţele lingvistice se impun atunci cînd vin de la un popor sau de la o clasă socială care se bucură în ochii imitatorilor de un prestigiu deosebit.

Totuşi următoarea constatare trebuie făcută. Aproape toate lucrurile arătate pînă aici participă de obicei numai ca ornament în sistemul lui Bartoli. Vreau să spun că ele joacă un rol mai mult sau mai puţin secundar în aplicarea practică a doctrinei neolingvistice. Fundamentul acesteia îl constituie, înainte de toate, geografia lingvistică, apoi unele dintre ideile lui Ascoli. De la Gilliéron lingvistul italian n-a luat însă partea cu adevărat nouă şi originală, care înseamnează urmărirea în adînc a vieţii unui cuvînt (stratigrafia sau geologia lingvistică) ori explicaţiile date dispariţiei cuvintelor şi înlocuirii lor prin altele (omonimie, contaminaţie, etimologie populară ş. a.), ci numai partea exterioară, ceea ce am putea numi, în sens strict, geografie lingvistică : răspîndirea faptelor de limbă pe teritorii mai mari sau mai mici şi fixarea punctului de plecare al inovaţiilor.[1] Ascoli i-a furnizat mijloacele cu care se încearcă explicarea

---

[1] Pe Bartoli îl preocupă în primul rînd problema inovaţiilor lingvistice, adică a deosebirilor care se ivesc cu vremea în viaţa unei limbi ori a unui grup de limbi, şi anume din următoarele trei puncte de vedere: 1. al vechimii (pentru a putea stabili care fază lingvistică trebuie, într-adevăr, socotită drept inovaţie); 2. al originii locale (de unde a pornit fenomenul în discuţie) şi 3. al cauzelor care i-au dat naştere. Răspunsul la aceste întrebări Bartoli încearcă să-l dea bazîndu-se pe texte, în ce priveşte fixarea cronologiei, pe răspîndirea geografică şi pe amestecul etno-lingvistic, în ce priveşte celelalte două chestiuni. Rezultatele obţinute din examinarea acestor probleme sînt grupate într-un sistem de „norme", care amintesc întrucîtva de legile neogramaticilor prin rigiditatea şi prin siguranţa lor aparentă (Cf. şi *RLiR* VI [1930], p. 25, 26.) Iată cîteva asemenea norme. Dintre două faze lingvistice, cea mai veche este, de obicei, aceea pe care o găsim atestată mai devreme. Ariile izolate (insulele faţă de continent, munţii faţă de şes etc.) sînt mai conservatoare, prin urmare fenomenele existente acolo au o vechime mai mare. Tot aşa se petrec lucrurile cu ariile laterale (de pildă Peninsula Iberică şi Dacia, în raport cu Galia şi Italia, care constituie arii centrale), cu ariile mai întinse (dacă trei sau patru provincii romane merg împreună şi se deosebesc de alta, care stă singură, faza lingvistică din primele este anterioară celei din ultima) şi cu ariile mai noi (Peninsula Iberică, Galia etc. sînt mai noi decît Italia, pentru că s-au încorporat la Imperiul roman în urma acesteia) ş.a.m.d. La fiecare dintre normele sistemului său, Bartoli aduce numeroase restricţii, care iarăşi par a semăna cu excepţiile de la legile neogramaticilor. Trebuie să recunosc însă că „legile" neolingvistice nu fac impresia unor construcţii aprioriсe, ci decurg, mai mult sau mai puţin firesc, din observarea faptelor, şi de aceea puterea lor de convingere este destul de mare. Dar şi ele suferă de cusurul tuturor încercărilor similare: sînt foarte relative, iar dacă le exagerăm importanţa şi, mai ales, le declarăm infailibile, aşa cum face cîteodată Bartoli, ele îşi pierd singura lor valoare incontestabilă, aceea a unor criterii practice, cu ajutorul cărora putem distinge şi clasifica inovaţiile lingvistice.

inovațiilor lingvistice: e vorba de celebra teorie a substratului etnic, adică a influenței autohtonilor din provinciile romane, care au provocat numeroase și profunde transformări în limba latină populară dusă acolo prin colonizare. Bartoli manifestă unele rezerve față de părerile lui Ascoli, căutînd să le adapteze la starea actuală a studiilor lingvistice și acordînd atenție mai mare, pe de o parte, amestecului de populații pe care l-au provocat năvălirile așa-zise barbare (germanice în Apus, slave în Răsărit etc.), pe de alta, acțiunii exercitate asupra limbii latine din Italia de către greci și osco-umbri. Aici am impresia că Bartoli s-a lăsat atras de ideile lui Schuchardt despre amestecul limbilor[1]: și felul cum concepe el influențele străine și, mai cu seamă, importanța pe care o acordă acestor influențe vorbesc în sprijinul afirmației mele.

După ce prezintă metoda neolingvistică, Bartoli o compară cu a neogramaticilor (*Introduzione*...[2], p. 48 și urm.). Deosebirea cea mai importantă, din care decurg aproape toate celelalte, constă în atitudinea neolingviștilor față de „legile fonetice". Nu cred necesar să reiau discuția asupra acestei chestiuni și de aceea mă limitez să spun că neolingviștii sînt adversari ai legilor fonetice. Mi se pare totuși că Bartoli se deosebește de neogramatici mult mai puțin decît pretinde. Dacă facem abstracție de „legile fonetice", pe care neolingviștii le înlocuiesc prin alte „legi", constatăm destule coincidențe între cele două școli. Astfel, Bartoli se dovedește, la tot pasul, a fi un perfect istorist și comparatist, ca și neogramaticii. Ba încă undeva declară că lingvistica adevărată nu se poate face decît cu ajutorul metodei istoric-comparative. Din această cauză, dialectele romanice, adică graiurile populare, nu ocupă în sistemul lui locul la care ar avea dreptul din partea unui discipol declarat al geografiei lingvistice. În același sens pledează și atitudinea lui Bartoli față de doi lingviști celebri: Ascoli și Meyer-Lübke. Despre cel dintîi am văzut (p. 33, nota 3) că dialectologul italian C. Merlo susține lucruri foarte diferite în privința școlii căreia îi aparține: îl consideră, anume, neogramatic (la fel cu P. G. Goidànich, v. *AGII* XXII-XXIII [1928-29], p. 612), pe cînd Bartoli face din el un precursor al neolingviștilor (cf. și C. Battisti, *Storia della „Questione ladina"*, Firenze, 1937, p. 9, unde Ascoli este prezentat ca un precursor al ariilor lingvistice). Mai curios se prezintă situația lui Meyer-Lübke, care, după părerea celor mai mulți lingviști, trebuie pus printre neogramatici (printre cei moderați, adaug eu), iar în sistemul lui Bartoli apare ca un neolingvist autentic.

Din toată această discuție se poate trage concluzia că doctrina neolingvistică este de fapt, în mare parte, o continuare a școlii neogramatice, căreia i s-au adus diverse modificări în spiritul tendințelor mai noi din disciplina noastră (cu predominarea geografiei lingvistice). De altfel însuși creatorul ei pare a recunoaște acest lucru, cînd spune: „Unii cred chiar că neogramaticii sînt numai «gramatici și nu lingviști». Eu, dimpotrivă, recunosc că și ei, în cazuri anumite (p. 55 și 98), fac cercetare istorică și, prin urmare, sînt și ei

---

[1] Cf. mai sus, p. 58.

[2] Cum se vede, mă refer totdeauna la această carte, și nu la *Breviario*... Cauza este că *Introduzione*... a apărut ceva mai tîrziu și-i mai bogată în conținut: nu numai că aduce un bogat material documentar, care lipsește în *Breviario*..., dar cuprinde și numeroase discuții teoretice noi (de pildă §§ 30-33 și, mai ales, cele 40 de pagini de „Note" foarte interesante).

lingvişti. Pentru acelaşi motiv sînt convins că «nu e grea şi, în orice caz, se poate spera împăcarea [între cele două şcoli] şi că acest lucru se va întîmpla în ziua cînd amabilii noştri adversari vor găsi — şi cu siguranţă v o r ş t i s ă g ă s e a s c ă — ceea ce pînă acum n-a u v r u t s ă c a u t e» (v. *GStLItal* LXIX, p. 383, nota 5)." [1] După N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 23 şi urm., care face o foarte bună analiză critică a neolingvisticii, fundamentul acesteia îl constituie geografia lingvistică (cf., în special, afirmaţia că ariile lui Bartoli sînt, în ce priveşte metoda, identice cu suprapunerea şi juxtapunerea ariilor lui Gilliéron) [2], şi dacă ea seamănă totuşi cu concepţia neogramaticilor, faptul se datoreşte, pe de o parte, unor idei, destul de numeroase, comune amîndurora, iar pe de alta, şi mai ales, tendinţei lui Bartoli de a legifera, de a codifica rezultatele geografiei lingvistice. Merită a fi amintită aici şi caracterizarea, foarte scurtă, dar cu atît mai pregnantă, pe care o face N. Jokl, *IJ* XVII (1934), p. 141, nr. 161 : neolingvistica, spune acest învăţat, este ştiinţa despre raportul cronologic dintre două faze lingvistice şi despre locul de origine al inovaţiilor lingvistice.

Întemeietorul neolingvisticii a încercat să aplice concepţia şi metoda sa de lucru şi la studiul limbilor indo-europene mai vechi. Iată cîteva dintre lucrările lui în acest domeniu : *Le sonore aspirate e le sonore assordite dell'arioeuropeo e l'accordo loro col ritmo*, în *AGlI* XXII-XXIII (1928-29), p. 63 şi urm. ; *Studi sulla stratificazione dei linguaggi ario-europei*, *ibidem* XXV (1931-33), p. 1 şi urm. ; *Accordi antichi fra l'albanese e le lingue sorelle*, în *SA* II (1932), p. 1 şi urm. (la p. 15-47 discută chestiuni metodologice, în contradictoriu cu P. G. Goidànich, G. Maver şi A. Meillet) ; *Il carattere conservativo dei linguaggi baltici*, în *SB* III (1933), p. 1 şi urm. Interesant este amănuntul că, după părerea lui Bartoli (exprimată în răspunsul la întrebarea a IX-a din chestionarul întocmit de organizatorii congresului internaţional de lingvistică ţinut la Roma, în septembrie 1933), normele areale (privitoare la ariile laterale, la ariile majore etc.) pot fi utilizate cu folos mai mare în cercetările asupra limbilor indo-europene vechi [3], pentru motivul că în cazul idiomelor romanice, de pildă, avem la dispoziţie şi alte mijloace (în special, cronologia textelor, căreia trebuie să-i dăm preferinţă). J. B. Hofmann, *DL* LIII (1932), col. 1022-23, afirmă că A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine* aplică teoria lui Bartoli despre ariile izolate la studiul limbilor indo-europene. Lingvistul francez a recurs, în alte lucrări ale sale, şi la teoria ariilor laterale, pentru a explica, de ex., caracterul conservator al latinei şi al limbilor celtice, care s-au dezlipit mai devreme decît altele de trunchiul indoeuropean comun şi au devenit astfel periferice în comparaţie cu cele dezlipite mai tîrziu şi rămase mai aproape de punctul lor de plecare (limbile slave, de

---

[1] „Alcuni pensano anzi che i neogrammatici siano semplicemente «grammatici e non linguisti». Io invece riconosco che anch'essi, in determinati casi (pp. 55 e 98), fanno indagine storica e perciò sono anch'essi linguisti. Per questa medesima ragione sono convinto che «non è difficile, e a ogni modo è sperabile, la conciliazione e ch'essa avverrà il giorno in cui i nostri cortesi avversari troveranno — e certamente s a p r a n n o t r o v a r e — ciò che finora non h a n n o v o l u t o c e r c a r e» v. *GStLItal* LXIX 383, n. 5)." (*Introduzione...*, p. V.)

[2] Să se compare şi recenzia lui M. R.[oques], *Romania* LVII (1931), p. 286-7 despre studiul lui Bartoli, *La norma neolinguistica dell'area maggiore* (citat mai sus, p. 277) : romanistul francez afirmă (p. 286) că norma ariei laterale a fost intuită şi aplicată mai ales de către Gilliéron, ceea ce creatorul neolingvisticii recunoaşte (v. *Atti della Società italiana per il progresso delle scienze*, Roma 1933, p. 157, n. 2).

[3] N. Maccarrone, *RLiR* VI (1930), p. 29, combate acest punct de vedere.

pildă) : separîndu-se de timpuriu, cele dintîi au dus cu ele și au păstrat anumite particularități, care, în limba de bază și, deci, în ramurile ei desfăcute ulterior, au fost înlocuite prin inovații, produs firesc al unei evoluții mai rapide în locul de origine al limbii-matcă. Ideea aceasta, care amintește bine de teoria arborelui genealogic a lui Schleicher, apare și la savantul ceh A. Ludwig (a doua jumătate a secolului al XIX-lea). Despre asemănarea dintre acești trei lingviști amintiți aici, v. B. Havránek, *Sur la formation des langues indo-européennes*, în *Charisteria Guilelmo Mathesio Quinquagenario*, Prague 1932, p. 14 și urm.

Teoriile lui Bartoli au fost mult (și, pot preciza, destul de aprins) discutate în revistele de specialitate. Mai numeroase par a fi recenziile despre *Breviario . . .* : O. D.[ensusianu], în *GS* II (1925-26), p. 405 și urm. ; C. Tagliavini, în *Dacor* IV (1924-26), p. 992 și urm. ; A. Dauzat, în *RPhFL* XXXVIII (1926), p. 165 și urm.; Leo Jordan, în *ZrPh* XLVI (1926), p. 706 și urm. ; A. Meillet, în *BSL* XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 7 și urm. și în *RCHL* vol. XCIII (1926), p. 334 și urm. ; P. G. Goidànich, în *AGlI* XXI (1927), sezione Goidànich, p. 59 și urm.[1] ș.a. *Introduzione . . .* au discutat-o : O. D.[ensusianu], în *GS* III (1927-28), p. 253 și urm. ; A. M.[eillet], în *BSL* XXVIII (1927-28), fasc. I, p. 4 și urm. ; N. Maccarrone, în *RLiR* VI (1930), p. 23 și urm. ; Leo Jordan, în *ZrPh* LV (1935), p. 205 și urm. Unii recenzenți, ca Densusianu și L. Jordan, au primit elogios doctrina neolingvistică, alții, de pildă Goidànich, au combătut-o. Meillet spune despre *Introduzione. . .* că nu conține lucruri atît de noi, cum pare a pretinde autorul.[2] Tot defavorabil, în general, se exprimă despre neolingvistică și A. Philippide, *Originea romînilor* I, p. 367 și urm., unde discuția are de obiect numai articolul deja citat (v. aici mai sus, p. 277) al lui Bartoli, *Alle fonti del neolatino.* [3]

---

[1] Nu-i o recenzie propriu-zisă, ci un lung articol, intitulat *Neolinguistica o linguistica senza aggettivo?*, căruia îi dă un răspuns, foarte aspru, G. Bertoni în *AR* XII (1928), p. 344 și urm. (cf. A. M.[eillet], *BSL* XXX [1930], fasc. 1, p. 23-24). Continuarea, anunțată din timp, a fost imprimată în *ID* VII (1931), p. 146 și urm.

[2] În *RDR* II (1910), p. 489, nota 4, Bartoli însuși declară că n-a făcut altceva decît să creeze un nume pentru această doctrină; încolo, s-a mărginit să aplice în lingvistica romanică metoda folosită de Gilliéron în studiul dialectelor franceze. Cf. și *AGlI* XXII-XXIII (1928-29), p. 118 și XXV (1931-33), p. 39, 40.

[3] Este interesant de observat că Philippide aplică și el principiul ariilor, în *Originea romînilor* II, unde compară dialectele romînești din punctul de vedere al inovațiilor. Bineînțeles, pe alte baze și cu rezultate diferite. Astfel, dialectul aromîn este cel mai conservator, iar în Dacia, graiul bănățean se arată mai arhaic, pentru că, spune Philippide, amîndouă sînt situate mai aproape de locul în care s-a format limba noastră. Dimpotrivă, graiul moldovenesc prezintă cele mai multe și mai profunde inovații, din pricină că se află așezat la cea mai mare distanță de patria romînei primitive. Cf. și *RCr* I (1927), p. 96 și urm. unde autorul cărții de față încearcă să explice, aproape la fel cu Philippide, situația graiului moldovenesc, pe care o compară cu aceea a limbii franceze propriu-zise în cuprinsul Romaniei. Deosebirea mare, care merge pînă la opoziție, dintre Philippide și Bartoli se explică și se înlătură, așa cum arată V. Bertoldi, *AGlI* XXII-XXIII (1928-29), p. 484, unde citim următoarea observație extrem de interesantă și de justă totodată: „Dacă aria periferică poate fi numită, pe de o parte, a r h a i c ă, întrucît nu totdeauna ajung pînă la ea inovațiile pornite de la centru, pe de altă parte ea manifestă o tendință i n o v a t o a r e proprie, fiindcă este în mai mare măsură expusă influențelor aloglotice." („Se la periferia può dirsi da un lato a r c a i c a, in quanto ad essa non sempre pervengono innovazioni moventi dal centro, rivela d'altro lato una tendenza i n n o v a t r i c e tutta propria, perchè più esposta a influssi alloglotti.") Această idee găsește, cred eu, o aplicație strălucită în cazul limbii franceze și al graiului moldovenesc, aici amintite. Pentru completarea datelor bibliografice să se

compare și G. Bertoni, *Neolinguistica. Risposta al professore A. Baratono*, în *La Cultura* V (1925-26), p. 366 și urm. Astăzi se vorbește mai puțin decît cu 15-20 de ani în urmă de neolingvistică. Judecînd după aprecierea lui V. V. Vinogradov, *VI* IV (1955), fasc. 1, p. 84, care se referă la G. Bonfante, *The neolinguistic position* (în revista *Language*, an. 1947, nr. 4), reprezentanții ei actuali întrec, se poate spune, în idealism pe cei mai extremiști dintre idealiști. Pentru ei, limba nu este produsul unei necesități de ordin social și nici nu se dezvoltă în strînsă legătură cu dezvoltarea societății: apariția și răspîndirea inovațiilor lingvistice sînt comparate cu moda feminină, în sensul că, întocmai ca aceasta, ele au la bază gustul estetic al unor anumiți indivizi. Cf. analiza severă, dar justă, pe care o face Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 492 și urm. acestui curent lingvistic retrograd. Articolul citat mai sus al lui Bonfante este, de fapt, un răspuns, la critica adusă neolingvisticii (și mai ales acestui întîrziat reprezentant al doctrinei lui Bartoli) de către Robert A. Hall Jr., în *Language* XXII (1946), p. 273 și urm.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

ŞCOALA LINGVISTICĂ FRANCEZĂ

Generalităţi

Spre deosebire de întemeietorul şcolii idealiste şi al geografiei lingvistice, de care m-am ocupat în capitolele imediat precedente, Ferdinand de Saussure, creatorul şcolii lingvistice franceze, este indo-europenist, nu romanist. Şi totuşi avem nu numai dreptul, ci chiar datoria de a-i discuta doctrina într-o carte de introducere teoretică în studiul limbilor romanice. Şi aceasta, din mai multe motive. Am văzut că o separare a romanisticii de disciplinele înrudite nu se poate admite şi nici realiza: legăturile dintre diferitele ramuri ale lingvisticii sînt aşa de strînse, încît metodele şi rezultatele uneia se impun, prin forţa lucrurilor, şi celorlalte. De aceea întîlnim încă din a doua jumătate a veacului trecut învăţaţi ca Ascoli şi Schuchardt — ca să citez numai două nume bine cunoscute cititorului — care au cultivat deopotrivă de asiduu lingvistica indo-europeană şi pe cea romanică, ba adesea chiar au depăşit (mai ales Schuchardt) şi domeniile extrem de vaste ale acestora. Afară de asta, dacă Saussure a fost indo-europenist, numeroşi discipoli, direcţi ori indirecţi, ai lui sînt romanişti sau se ocupă şi de limbile romanice. Şi, ca să putem înţelege pe aceştia din urmă, este necesar să ne familiarizăm întîi cu teoriile maestrului.[1] În sfîrşit, după cum vom putea observa mai departe, multe dintre ideile saussuriene au devenit astăzi un fel de bun comun al mai tuturor romaniştilor, indiferent de şcoala căreia aparţin.

Alt lucru care trebuie lămurit înainte de a trece la studiul sistemului lingvistic al lui Saussure este următorul: avem a face cu un inovator, în genul lui Gilliéron şi Vossler, ori cu un tradiţionalist, adică neogramatic? Această chestiune se leagă strîns de precedenta, căci poate fi hotărîtoare în ce priveşte faptul dacă se cuvine să mă ocup de şcoala lingvistică franceză într-un capitol aparte, aşa cum am procedat cu „idealismul" şi cu geografia lingvistică. Detalii voi da mai încolo, după ce voi fi expus doctrina saussuriană. Aici mă mărginesc să spun că, fără să pară revoluţionar, F. de Saussure a adus teoriilor lingvistice tradiţionale modificări

[1] O constatare asemănătoare, care vorbeşte în favoarea punctului de vedere al lui Schuchardt (că există o singură lingvistică), am făcut şi în capitolele anterioare: ideile romaniştilor Vossler şi Gilliéron au fost acceptate, în total sau în parte, de diverşi savanţi neromanişti. Trebuie remarcat, cu satisfacţie, că această atitudine, cu adevărat ştiinţifică, se manifestă tot mai des în zilele noastre, şi nu numai la lingviştii tineri.

BOSTON UNIVERSITY LIBRARY

așa de multe și, uneori, așa de esențiale, încît aproape nu le mai recunoaștem. Iar numeroșii săi elevi i-au continuat și completat opera, introducînd puncte de vedere noi sau, cel puțin, adîncind ideile învățătorului lor.

Școala creată de acest învățat poartă numele și de **școala lingvistică sociologică**, întrucît se bazează pe **concepția sociologică a limbajului**: vorbirea umană este un fapt social — în afara societății, această facultate a omului nu se poate manifesta — și de aceea trebuie studiată ca atare și în legătură cu alte fapte sociale. Ce se înțelege prin această afirmație, se va vedea amănunțit în paginile următoare.

În capitolul de față, către sfîrșit, vor figura mai mulți lingviști care au comun cu școala franceză numai unele elemente de ordin teoretic sau metodologic. O parte dintre ei se ocupă de așa-zisele **argouri** și de limbaje speciale, produse ale unor anumite împrejurări și categorii sociale; alții studiază vorbirea oamenilor din punctul de vedere al **trăsăturilor caracteristice** care fac ca o limbă să se deosebească de altele, chiar înrudite cu ea din punct de vedere genealogic. Învățații din ambele grupuri seamănă între ei prin aceea că iau în considerație limbajul omenesc așa cum se prezintă el la un moment dat, fără să se intereseze de fazele lui anterioare. Vom vedea însă că o particularitate a școlii lingvistice franceze este tocmai preferința pe care, teoretic sau practic, cei mai mulți dintre reprezentanții ei o acordă lingvisticii numite de maestrul lor sincronică (sau descriptivă), spre deosebire de cea diacronică (sau istorică). În plus, cercetătorii argourilor au legături cu concepția saussuriană și prin faptul, de natură principială, că limba studiată de ei înseamnă o confirmare strălucită a principiului potrivit căruia vorbirea omenească este un fenomen social.

Doctrina lui Ferdinand de Saussure

Dacă am vrea să comparăm pe F. de Saussure (1857-1913) cu unul dintre creatorii școlilor deja studiate, și anume cu Vossler, am constata numai contraste în privința teoriilor lor lingvistice. Pe cînd sistemul acestuia din urmă pare îndrăzneț și impresionant în ansamblu, dar lasă mult de dorit în ce privește precizia și siguranța amănuntelor, acela al lui Saussure [1], deși grandios în liniile lui mari, se distinge mai cu

[1] Îl găsim expus în *Cours de linguistique générale*, Lausanne-Paris 1916, ediția a II-a Paris 1923, a III-a Paris 1931, a IV-a Paris 1949, a V-a Paris 1955. Această carte a apărut după moartea autorului și a fost alcătuită, pe baza notelor scoase la curs, de către discipolii săi Ch. Bally și A. Sechehaye. A fost tradusă în nemțește de H. Lommel, sub titlul, care se potrivește mai bine cu conținutul, *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Berlin-Leipzig 1931, în rusește (*Курс общей лингвистики*, Москва 1933), în spaniolă (*Curso de lingüística general*, publicado por Ch. Bally y A. Sechehave. Traducción, prólogo y notas por Amado Alonso, Buenos Aires 1945). Cariera științifică a lui F. de Saussure este, în multe privințe, foarte curioasă. Înainte de a-și fi isprăvit studiile (în Germania, mai ales la Leipzig, unde profesau corifeii neogramatici Leskien, Osthoff și Brugmann) și avînd de-abia 22 de ani, publică (în 1879) *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, despre care specialiștii vorbesc și astăzi cu o admirație nelimitată. În 1881 este numit „maître de conférences" la École Pratique des Hautes-Études din Paris, în 1891 se transferă la Geneva, locul său natal, ca profesor agregat de limbi indo-europene, în 1896 devine titular de sanscrită și limbi indo-europene, în 1907 ocupă și catedra de lingvistică generală, pînă la moarte (1913). A scris foarte puțin: toate lucrările publicate de el însuși

seamă prin grija aproape excesivă cu care autorul analizează elementele constitutive ale edificiului său lingvistic. Avem impresia că ne găsim în fața unui adevărat profesor (=germ. *Lehrer*, adică „învățător"), care examinează calm și chibzuit ceea ce trebuie să spună elevilor săi, ostenindu-se la tot pasul să le atragă atenția asupra greșelilor de evitat și să le arate drumul pe care pot umbla fără primejdie. Este greu de închipuit un observator al faptelor lingvistice mai profund și mai obiectiv decît Saussure. De aceea, explicațiile lui sînt, în majoritatea cazurilor, foarte exacte, aproape matematice, și adesea convingătoare. Mai presus de orice îl interesează metoda, și asupra acestui punct pare că-și concentrează toate forțele.

Să trecem acum la analiza concepției lui lingvistice. Saussure face o distincție tranșantă între „l i m b ă" (=langue) și „v o r b i r e" (=parole). Aceste două noțiuni, deși foarte strîns legate, se deosebesc lămurit una de alta. „Limba" este un sistem lexicologic și gramatical, care există virtual în conștiința indivizilor aparținînd aceleiași comunități lingvistice: fără un grup mai mare sau mai mic de vorbitori, nu se poate imagina existența „limbii". Ca produs social și ca mijloc de înțelegere între oameni, „limba" nu depinde de individul care o vorbește. Dimpotrivă, acesta trebuie să se ostenească, ba încă din greu, pentru a-i învăța în chip desăvîrșit sistemul. De aceea studiul „limbii" nu poate fi decît pur psihologic. „Vorbirea" însemnează actul prin care individul se folosește de „limbă" spre a-și exprima ideile. Este, așadar, de natură individuală și conține în ea totodată și emisiunea sunetelor. Astfel studiul ei trebuie să fie psihofiziologic. În „vorbire" își au izvorul toate schimbările lingvistice, care nu ating însă sistemul „limbii" decît atunci cînd condiții favorabile le ajută să se generalizeze, să fie acceptate de toți membrii comunității respective. Aceasta se întîmplă numai cu modificările care corespund unor tendințe generale. Deosebirea pe care Saussure o stabilește între „limbă" și „vorbire" este esențială pentru sistemul său lingvistic și ne explică, pe de o parte, atitudinea lui față de limbajul omenesc, iar pe de alta, ne face să înțelegem anumite puncte din doctrina lui Gilliéron și, mai cu seamă, a lui Vossler. [1]

în timpul vieții au încăput într-un volum de vreo 600 de pagini: *Recueil des publications scientifiques de Ferdinand de Saussure*, Genève 1922, la care se adaugă *Cours de linguistique générale* aici în discuție. Cu toate acestea, influența lui asupra elevilor și, mai departe, asupra lingviștilor în general a fost dintre cele mai puternice și mai fecunde. Se poate spune că mai toate curentele și creațiile noi din lingvistica contemporană pornesc, direct sau indirect, de la concepția lui despre limbă. Avea calități didactice excepționale: așa se explică marele număr de discipoli, printre care unii, ca A. Meillet, M. Grammont, Ch. Bally, au fost fruntași ai lingvisticii europene și mondiale. Primul, o somitate de primul rang, nu se sfiește să declare că fiecare pagină din lucrările sale datorește ceva lui Saussure (cf. *BSL* XVIII [1912-13], p. CLXX).

[1] Trebuie arătat aici că paralelismul „limbă" - „vorbire" nu este o inovație saussuriană. Îl găsim și la neogramatici, de ex. la H. Paul, care, în *Prinzipien der Sprachgeschichte*, §§ 16 și urm. (p. 31 și urm.), 286 și urm. (p. 404 și urm.) — citez după ediția a V-a, din 1920, pe care o am la îndemînă, dar aceleași lucruri apar și în edițiile precedente, de pildă în a treia, din 1898 (§ 16 și urm., p. 29 și urm., § 286 și urm., p. 378 și urm.), care este identică, în această privință, cu a doua (1886) —, vorbește de „(S p r a c h -) U s u s" (=„langue" la Saussure) și „(i n d i v i d u e l l e) S p r e c h t ä t i g k e i t" (=„parole"). Teoreticianul neogramaticilor discută de asemenea raporturile dintre aceste două aspecte ale limbajului omenesc, insistînd mai ales asupra faptului că schimbările uzului își au cauza în vorbirea

Din cele spuse pînă aici urmează că lingvistica este o ramură a semiologiei[1], iar limba trebuie studiată în cadrul altor fapte sociale, ca moravurile, credințele, formulele de politețe etc. Se impune totuși ca fenomenele lingvistice să fie separate de toate celelalte fenomene sociale și cercetate independent, în ele însești. Raporturile existente între limbă și cultură, instituții sociale, dialecte ș. a. formează obiectul lingvisticii externe, care este foarte importantă, întrucît clarifică multe probleme de limbă, dar n-are nimic comun cu lingvistica internă, fiindcă faptele pe care le studiază ea nu ating natura, fondul intim al limbii. Lingvistica internă se ocupă de tot ce poate modifica sistemul lingvistic. Potrivit acestei concepții noi, Saussure întrebuințează și o terminologie diferită de cea curentă. Limba constă din semne, adică din unități, care se descompun într-un „determinant" (=noțiunea, frc. *signifié*) și un „determinant" (=imaginea acustică, frc. *signifiant*). Ambele aceste elemente sînt așa de strîns legate, încît unul cheamă totdeauna după sine pe celălalt. Semnul lingvistic se caracterizează prin următoarele particularități: este arbitrar[2], în sensul că între o noțiune și numele ei nu există un raport necesar (numai întîmplarea face ca un obiect să se numească într-un fel și nu în altul; dovadă, deosebirile dintre diversele

---

obișnuită. Tot așa procedează A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 5, unde termenii lui Paul sînt redați prin uz, resp. vorbire ocazională. Dar nimeni înainte de Saussure n-a acordat acestei deosebiri o importanță atît de mare, încît să facă din ea temelia unei doctrine lingvistice. Dualismul acesta există și la W. v. Humboldt (v. *Dacor* VII [1931-33], p. 268), apoi la G. von der Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig 1891, care vorbește, la p. 3-4, de „limbă ca fenomen, ca mijloc de exprimare individuală a unei gîndiri anumite" (—*Rede*) și de „limbă ca totalitate unitară a unor asemenea mijloace de exprimare pentru orice fel de gîndire", „ca totalitate a acelor aptitudini și înclinații care determină forma vorbirii și a acelor reprezentări care-i determină conținutul" (=*Sprache*). A treia noțiune, strîns legată de acestea, este „capacitatea de a vorbi", adică darul comun tuturor oamenilor de a exprima idei prin sunete articulate (=limbaj). Pentru a înlesni și mai mult înțelegerea termenilor în discuție, cred potrivit să reproduc cîteva dintre aprecierile lui J. Vendryes, *BSL* XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 6: „Vorbirea este limba în acțiune în cadrul unui grup social dat..." „Limba nu poate fi observată și studiată decît în individ. Dar felul în care fiecare individ face uz de vorbire e reglementat de convenții sociale: acelea ale grupului căruia îi aparține." „...să considerăm limba ca o entitate ideală, independentă de indivizii care o vorbesc și impunîndu-se lor fără restricții." „Vorbirea are drept rezultat faptul de a modifica limba în orice moment." („La parole est la langue en action dans un groupe social donné." „La parole ne peut être observée et étudiée que dans l'individu. Mais l'usage que fait chaque individu de la parole est réglé par des conventions sociales, celles du groupe auquel il appartient." „...considérer la langue comme une entité idéale, indépendante des individus qui la parlent et s'imposant à eux sans restriction." „La parole a pour résultat de transformer à chaque moment la langue.") Cum vedem, Vendryes ține să scoată în evidență caracterul social al limbajului. La p. 5 afirmă chiar că distincția stabilită de Saussure rezistă la critică numai dacă dăm celor două noțiuni o accepție sociologică.

[1] Sau semeiologie (eventual semiotică), adică știința semnelor (în viața socială), căci limba este un sistem de semne care exprimă idei și seamănă, așadar, formal vorbind, cu riturile simbolice, cu formulele de politețe, cu semnalele militare ș. a.

[2] Cu excepția cuvintelor imitative. Ideea că semnul lingvistic este arbitrar se întîlnește deja la unii filozofi antici, precum și la filozoful francez Condillac (secolul al XVIII-lea), care a spus multe lucruri originale, curente în doctrina unui Schuchardt sau Vossler. (Cf. J. Ronjat, *RLR* [1921-22], p. 394.) Despre „arbitrarul" semnului lingvistic, v. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 175 și urm.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

limbi, chiar cînd ele aparțin aceluiași grup sau aceleiași familii: rom. *casă*, frc. *maison*, germ. *Haus*, rus. *dom* etc.), este neschimbat, întrucît nu poate fi modificat prin voința vorbitorilor, deși este supus la diverse transformări, cu timpul și din cauza timpului.

Lingvistica internă este statică sau sincronică și evolutivă sau diacronică. În primul caz, descriem limba așa cum ni se înfățișează ea la un moment dat, fără a-i lua în considerație stările anterioare; în al doilea, cercetăm limba de-a lungul uneia sau mai multor epoci, urmărind etapele pe care le-a străbătut în cursul vremii. Din punct de vedere teoretic și metodologic, cele două părți ale lingvisticii interne se deosebesc foarte mult una de alta; de aceea nu-i îngăduit să le amestecăm în studiile noastre. Amîndouă sînt deopotrivă de îndreptățite, dar, spune Saussure, trebuie să dăm preferință lingvisticii statice, fiindcă, pe de o parte, elementul static din limbă este singura realitate pentru vorbitori [1], iar, pe de alta, modificările lingvistice sînt individuale, adică se produc mai întîi în „vorbire", și după aceea, dacă se bucură de împrejurări favorabile, sînt acceptate de „limbă" (și lingvistica diacronică sau evolutivă, prin definiție, nu se poate ocupa decît de „limbă": numai „limba" se schimbă în timp). [2]

---

[1] Aceasta înseamnează că atunci cînd vorbim sîntem conștienți numai de modul cum se leagă cuvintele în momentul vorbirii și de înțelesul pe care-l au spusele noastre; nu ne gîndim la fazele anterioare ale cuvintelor, la originea lor ș. a., chiar dacă sîntem... lingviști de meserie.

[2] Alți termeni în locul celor întrebuințați de Saussure sînt lingvistică descriptivă, respectiv lingvistică istorică. Aceasta din urmă a fost și este încă predominantă în studiile romanistice, dar nici prima n-a fost neglijată, mai cu seamă de la o vreme încoace. Astfel K. v. Ettmayer a publicat, în *Prinzipienfragen der rumanischen Sprachwissenschaft* I, Halle a. S. 1910, p. 1 și urm., articolul *Benötigen wir eine wissenschaftlich deskriptive Grammatik?*, în care răspunde afirmativ la întrebarea din titlu. Tot așa pot fi citate aici lucrările lui E. Herzog, *Historische Sprachlehre des Neufranzösischen. Einleitung.* I: *Lautlehre*, Heidelberg 1913, care descrie starea actuală a limbii franceze, sub raportul fonetic, apoi J. Haas, *Neufranzösische Syntax*, Halle a. S. 1909 și *Über sprachwissenschaftliche Erklärung. Ein methodischer Beitrag*, Halle a. S. 1922 (un fragment din această lucrare găsim la L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, München 1930, p. 92 și urm.), care cere să se ia în considerație și funcțiunea sintactică (adică statică) a cuvintelor, alături de etimologia (adică originea și evoluția) elementelor sintactice ale limbii. Se poate adăuga și cartea mea *Limba romînă actuală. O gramatică a „greșelilor"*, Iași, 1943 (ed. II, București 1948). Dar nici un lingvist nu separă atît de tranșant ca Saussure și unii dintre discipolii săi metoda descriptivă de cea istorică. Chiar majoritatea autorilor amintiți mai sus continuă să amestece cele două procedee de a studia limba, dînd preferință, firește, celui istoric, pentru că e vechi și înrădăcinat în disciplina noastră. Herzog, de pildă, își intitulează lucrarea citată aici „istorică", fiindcă, spune el în prefață, cunoașterea trecutului ajută la înțelegerea prezentului, iar Haas, care combină metoda psihologică (=descriptivă) cu cea istorică, în *Neufranzösische Syntax*, a publicat, puțin timp după aceasta, o *Französische Syntax*, Halle a. S. 1916, unde se ocupă și de vechea franceză. Mai bine seamănă cu Saussure Ernst Otto, *Zur Grundlegung der Sprachwissenschaft*, Bielefeld-Leipzig 1919, a cărui distincție: *Sprechkunde - Sprachkunde* corespunde, într-o largă măsură, paralelismului „lingvistică statică" - „lingvistică diacronică". Această problemă a fost studiată de către W. v. Wartburg, *Das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft* (în *Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig*, phil.-hist. Klasse, 83. Band [1931], 1. Heft). Din recenzia pe care i-o face Leo Spitzer, *Litbl* LII (1931), col. 401 și urm. aflăm că punctul de vedere al autorului este următorul. Lingvistica istorică și cea descriptivă, atît de strict separate în doctrina saussuriană, s-au amestecat, grație cercetărilor lui Gilliéron.

Cu acest prilej, Saussure atacă importanta problemă a legilor lingvistice. Ca orice lege socială, și acestea ar trebui să fie imperative și generale. Dar legile limbii, fie sincronice, fie diacronice, nu îndeplinesc deodată ambele condiții: primele sînt numai generale, cele de-al doilea, numai imperative.[1] Nici cu mult discutatele „legi fonetice" (v. cap. I, p. 42 și urm. ale cărții de față) nu stau mai bine lucrurile, pentru că, fiind diacronice, ele n-au o valabilitate generală. Afară de aceasta, importanța lor pentru „limbă" se reduce și mai mult, din cauză că nu ating esența materialului lingvistic.

Am afirmat aici mai sus că cele două ramuri ale lingvisticii se deosebesc prin obiect și metodă. După ce analizează noțiunea „limbă", care, după el, n-ar fi substanță, ci numai formă, Saussure se ocupă amănunțit de lingvistica statică și apoi de cea evolutivă. Elementele constitutive ale limbajului omenesc, considerat într-un moment determinat, fără a ține seamă de fazele lui anterioare, se leagă între ele prin raportul sintagmatice și asociative. Cuvintele se combină în sintagme, grupuri al căror suport este întinderea în spațiu și care au o existență reală, în afară de noi.[2] Cu toate acestea, ele nu aparțin totdeauna numai „vorbirii", cum ne-am aștepta, judecînd după definiția dată, ci și „limbii", și anume atunci cînd avem a face cu locuțiuni gata formate, din care nu ne este îngăduit să schimbăm nimic (de exemplu *allons donc!*, *à force de*, *rompre une lance* ș. a.). Căci o caracteristică a „vorbirii" este, între altele, libertatea

---

Căci aceasta înseamnează, între altele, luarea în considerație a omonimiilor așa-numite insuportabile, care duc la înlocuirea unuia dintre termeni (v. cap. III al cărții de față, p. 165 și urm.): existența și constatarea omonimiilor într-un moment dat este lingvistică descriptivă, iar întrebuințarea unui cuvînt nou în locul celui devenit imposibil aparține lingvisticii istorice. Puntea de legătură între amîndouă este adesea, după Spitzer, *AR* VIII (1924), p. 367, fantazia (cf. mai sus, p. 193-94). Recenzentul se arată surprins că v. Wartburg nu citează, cu acest prilej, alături de cele două nume (F. de Saussure și J. Gilliéron), pe al lui K. Vossler, campionul fantaziei în creația lingvistică. Vezi, în *Litbl* LIII (1932), col. 142 și urm., răspunsul celui criticat. W. v. Wartburg a aplicat, cu succes, ideea îmbinării celor două lingvistici saussuriene în cartea sa *Évolution et structure de la langue française*, Leipzig 1934 (ed. IV, Berne 1950). În schimb, *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne 1947 (ed. II, tot acolo, 1958), de același autor (în colaborare cu P. Zumthor), este o lucrare pur descriptivă.

[1] „Legile", adică regulile care guvernează limba într-un anumit moment, sînt generale, pentru că se aplică tuturor faptelor de același fel, dar le lipsește caracterul imperativ, în sensul că limba însăși nu dispune de nici o forță care să le asigure eficacitatea, dovadă numărul mai mare ori mai mic al oamenilor care comit greșeli, chiar cînd vorbesc limba lor maternă. Așa se explică și durata limitată a acțiunii legilor lingvistice, care, cu vremea, sînt înlocuite prin altele. Regulile după care se produc fenomenele lingvistice în timp sînt imperative, dovadă faptul că ele s-au produs, iar efectele lor au atins anumite elemente ale limbii și se pot constata cu ajutorul textelor din epoca sau epocile respective, dar n-au caracter general, fiindcă, în ciuda aparențelor, ele nu-și exercită acțiunea asupra tuturor cuvintelor, formelor etc. aparținînd aceleiași categorii (să se compare, de pildă, „excepțiile la legile fonetice", pe care neogramaticii le explică prin analogie sau prin diverse alte mijloace). O discuție amănunțită, pe baza concepției marxiste, asupra conceptului de „lege" în lingvistică face Al. Graur, *op. cit.*, p. 233 și urm.

[2] O sintagmă se compune din cel puțin două unități: *relire* (=*re*+*lire*); *contre tous*; *la vie humaine*; *le ciel est bleu*; *s'il fait beau temps, nous sortirons* ș. a. Cum vedem, Saussure dă un sens cu totul larg acestei noțiuni și de aceea ne atrage atenția că studiul sintagmelor nu se confundă cu sintaxa, care-i numai o ramură a sintagmaticii. Din exemplele citate, primul aparține, după terminologia curentă, la formarea cuvintelor, care în nici un caz nu poate fi încorporată la sintaxă.

combinațiilor de cuvinte (bineînțeles, în limitele permise de regulile „limbii"). Asociațiile, sau raporturile asociative, constau în faptul că un cuvînt trezește în mintea noastră imaginea unuia sau a mai multora dintre acelea cu care el este înrudit formal ori semantic. Rostirea subst. *enseignement*, de pildă, ne amintește, fără să vrem, de *enseigner*, *renseigner* etc. sau de *éducation*, *apprentissage* ș. a. Astfel, fiecare cuvînt stă în centrul unei „constelații asociative". Ambele feluri de raporturi se condiționează reciproc: cu cît legătura dintre ele este mai strînsă, cu atît semnele lingvistice sînt mai puțin arbitrare. Nu toate limbile pot fi puse alături din acest punct de vedere. La unele, caracterul arbitrar al semnelor lingvistice iese mai mult în evidență, și pe acestea Saussure le numește lexicologice; la altele, mai puțin, tocmai pentru că raporturile sînt mai închegate, și acestora el le spune gramaticale. Împărțirea tradițională a gramaticii în morfologie și sintaxă este falsă, adică necompletă, dat fiind că și vocabularul face parte din gramatică: există unele cuvinte care exprimă tot felul de raporturi sintactice fără ajutorul formelor gramaticale. În orice caz, gramatica nu se poate ocupa decît de fenomenele statice sau coexistente ale limbii, din cauză că la baza studiului ei se află totdeauna limba considerată ca un sistem de mijloace de exprimare. Un asemenea sistem nu-și extinde existența de-a lungul mai multor epoci, ci și-o reduce la limitele uneia singure; de aceea o gramatică istorică n-are sens, spune Saussure, întrucît ar însemna să studiem sistemul lingvistic în evoluția lui, și acest lucru ar fi imposibil: evoluînd, sistemul se schimbă, devine altul. Ceea ce se numește, de obicei, gramatică istorică nu este altceva decît lingvistică diacronică.

Domeniului de activitate al acesteia din urmă îi aparține și spinoasa problemă a modificărilor fonetice.[1] Saussure supune unei minuțioase analize teoriile care s-au emis cu privire la cauzele acestor modificări, precum: rasa, influența mediului fizic, comoditatea, educația fonetică a copiilor, condițiile sociale și politice, substratul (adică influența autoh-

[1] Saussure încearcă o inovație în terminologia curentă. În vremea lui se spunea obișnuit fonetică pentru fiziologia sunetelor (cum se produc, de cîte feluri sînt etc. sunetele vorbirii omenești în general) și, destul de rar (cf., de ex., P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, Milano 1919 sau S. Pușcariu, *Despre legile fonologice*, în *Dacor* II [1921-22], p. 19 și urm.), fonologie pentru istoria sunetelor (cum s-au transformat în cursul veacurilor sunetele unei limbi sau ale unui grup de limbi înrudite). Saussure întrebuințează acești termeni în sens invers, pentru motivul (arătat în *Cours...*, ed II, p. 55-56) că fonetica a însemnat la început și continuă să însemneze studiul evoluției sunetelor. Dacă am numi tot fonetică și fiziologia sunetelor, adaugă el mai departe, s-ar confunda între ele două discipline foarte diferite una de alta: 1) fonologia, adică descrierea sunetelor, care-i o știință auxiliară a lingvisticii și, deci, nu face parte din aceasta, între altele pentru că obiectul ei este „vorbirea", și 2) fonetica, știință istorică și una dintre părțile esențiale ale lingvisticii. Are dreptate Saussure să separe aceste două discipline, așa cum face cînd le definește, dar confuzia pe care vrea el s-o evite se produce mai degrabă dacă ne servim de termenii lui: marea majoritate a lingviștilor și toți foneticienii (Sievers, Jespersen, Rousselot etc.) numesc fonetică studiul acustico-fiziologic al sunetelor, și dacă celeilalte nu-i spun totdeauna fonologie, ci, mai des, tot fonetică, posibilitățile de a le confunda se reduc la minimum, fiindcă acestui din urmă termen i se adaugă atributul „istorică", ori de cîte ori e vorba de studiul evolutiv al sunetelor unei limbi. Afară de aceasta, în loc de fonetică istorică se spune deseori și istoria sunetelor, ceea ce iarăși contribuie la înlăturarea oricărei posibilități de confuzie. Despre fonologie, cu sensul ei actual, v. ceva mai departe.

tonă) şi moda. față de marea lor majoritate, Saussure are o atitudine sceptică, pentru motivul că, deşi teoretic nu se poate contesta acțiunea nici a uneia dintre ele, de fapt este imposibil să se determine partea de contribuție a fiecăreia. Merită să subliniez amănuntul că în ochii creatorului şcolii lingvistice franceze c o m o d i t a t e a se bucură de o situație privilegiată, în sensul că el îi acordă o importanță cu mult mai mare decît alți lingvişti moderni. O particularitate a modificărilor fonetice este că ele nu cunosc limite nici în timp, nici în spațiu. Totodată ele provoacă mari perturbări în gramatică.[1]

De o atenție deosebită se bucură în ochii lui Saussure a n a l o g i a, în care el vede, întocmai ca neogramaticii, un fenomen opus alunecării sunetului şi constituind, prin urmare, față de aceasta, un fel de echilibru lingvistic. În privința rezultatului final, analogia aparține „vorbirii", căci formațiile analogice sînt individuale; dar. din punctul de vedere al procesului psihic care-i dă naştere, ea este un element al „limbii": vorbitorii desfac cuvintele în părțile lor componente, reale ori presupuse, pe baza cărora iau naştere formații noi. Acestei analize pe care o fac oamenii cînd vorbesc, Saussure îi spune subiectivă şi o deosebeşte de analiza obiectivă, a lingviştilor, care se întemeiază pe istorie, adică pe cunoştințe speciale, nu pe simțul limbii, ca cea dintîi. Într-un cuvînt cum este lat. *amabas*. un roman „simțea" trei elemente *(ama-ba-s)*, sau, poate, numai două *(ama-bas)*, pe cînd lingviştii constată patru *(am-a-ba-s)*. Tot aşa frc. *enfant* este simțit de un parizian ca un singur cuvînt; lingvistul, dimpotrivă, îl descompune în *en-* şi *fant* (<lat. *infans* „care nu vorbeşte"). Pentru viața limbii prezintă interes, fireşte, numai analiza subiectivă, fiindcă numai ea poate produce formații noi, analogice. Dar nici analiza obiectivă nu trebuie dispreţuită, între altele pentru că derivă din cea subiectivă.

Un număr de capitole din cartea lui Saussure sînt consacrate l i n g v i s t i c i i g e o g r a f i c e,[2] care, după el, aparține lingvisticii externe (v. mai sus, p. 287). Interesantă, sub toate raporturile, este problema diferențierii limbilor. Ivirea acestora, precum şi a dialectelor, el o atribuie acțiunii timpului: spațiul ne explică numai elementul comun, căci face ca deosebirile de la un idiom la altul să nu fie atît de mari cum ar trebui, dacă timpul ar lucra în toată libertatea. Grație vecinătății geografice,

---

[1] Astfel numeroase forme flexionare romanice, ale căror prototipuri nu apar în textele latineşti, s-au născut datorită şi faptului că terminațiile cazurilor, timpurilor etc. au ajuns, în urma căderii consoanelor finale, să nu se mai distingă unele de altele: diverse accidente fonetice provoacă sau pot provoca fapte de ordin morfologic.

[2] Să nu se confunde cu geografia lingvistică. Şeful şcolii franceze se preocupă numai de răspîndirea diverselor idiome pe globul pămîntesc: de ce sînt aşa de multe, dacă există hotare între ele ş. a. Dă, prin urmare, termenului „geografie" înțelesul curent, care se deosebeşte mult de ceea ce am văzut în cap. III al cărții de față. Este drept că Saussure citează (p. 276-77) *Atlas linguistique de la France* şi pe autorul lui, dar din modul cum vorbeşte despre această operă se vede lesne că nu apreciază valoarea ei excepțională, mai ales pentru lingvistica generală. Iată ce scrie, între altele: „Unul dintre avantajele atlaselor lingvistice este acela de a furniza materiale pentru lucrările de dialectologie" („Un des avantages des atlas linguistiques, c'est de fournir des matériaux pour des travaux de dialectologie", p. 277), după ce spusese ceva mai înainte că pentru a studia particularitățile caracteristice ale dialectelor se impune procedeul cartografic. La atîta se reduce geografia lingvistică, aşa cum a creat-o Gilliéron?

particularități de-ale unui grai se pot răspîndi, și astfel iau naștere așa-zisele (linii) izoglose sau limite ale caracterelor dialectale, cărora Saussure preferă să le spună valuri de inovație, cu un termen împrumutat din teoria valurilor a lui J. Schmidt.[1] Inovațiile lingvistice se propagă sub imperiul a două forțe: una centripetă („la force d'intercourse"[2] sau „force unifiante"), cealaltă centrifugă („l'esprit de clocher"[3]), care se luptă între ele. Granițe lingvistice naturale nu există; avem atîtea dialecte cîte localități. Aruncîndu-ne ochii pe o hartă lingvistică, observăm cîteodată că două sau trei valuri de inovație aproape coincid sau chiar se confundă pe o întindere oarecare. Cînd astfel de coincidențe sînt destul de numeroase, se poate vorbi, cu aproximație, de dialecte.[4] În orice caz însă, cauzele care diferențiază dialectele sînt de natură exterioară limbajului omenesc, de pildă fapte sociale, politice, religioase etc. (așadar, condițiile istorice în care se desfășoară viața comunității lingvistice). Tot așa nu există granițe naturale între limbi. Aici deosebirile de la una la alta sînt, firește, mult mai evidente și, foarte adesea, tranșante, bruște. Dar și ele urmează a fi atribuite unor cauze străine de limbă: înainte de toate, e vorba de migrații, de schimbări de populație, care au făcut să dispară idiomele intermediare și prea puțin diferite de limbile astăzi învecinate.[5] De asemenea pot contribui la ștergerea tranzițiilor fapte de altă natură, ca, de exemplu, impunerea unei limbi comune în dauna graiurilor populare (este, între altele, cazul Franței).

Cu toate că limba este un produs pur psihic, Saussure nu crede că din studiul ei se pot trage concluzii asupra psihologiei celor care o vorbesc. Două argumente aduce el contra acestei idei, atît de scumpe lui Vossler (v. cap. II al prezentei cărți): 1) „un procedeu lingvistic nu este determinat, în mod necesar, de cauze psihice"; 2) „caracterul psihologic al grupului lingvistic are prea puțină importanță în comparație cu un fapt ca suprimarea unei vocale, o modificare de accent sau alte numeroase fenomene analoge, capabile să revoluționeze în orice clipă raportul dintre semn și idee în cadrul oricărei forme de limbă"[6]. Diverse exemple, bine alese, sînt invocate în sprijinul acestei păreri. Dacă așa stau lucrurile, urmează că o familie de limbi nu aparține de drept și o dată pentru totdeauna unui anumit tip lingvistic. Și mai puternic este accentuat acest punct de vedere în cuvintele de la sfîrșitul cărții, pe care le putem con-

---

[1] Cf. mai sus, cap. I, p. 56 și urm.

[2] Cuvînt englezesc, care înseamnează „relații sociale, comerț, comunicații".

[3] „Conservatorism local, spirit refractar față de inovațiile venite de aiurea."

[4] Saussure discută și chestiunea: ce este dialectul, ce este limba. Din spusele sale rezultă că aceste două noțiuni sînt foarte relative, ceea ce iarăși ne amintește de Schuchardt (v. cap. I al cărții de față, p. 35), ca atîtea dintre părerile expuse mai sus.

[5] Așa stau lucrurile la frontiera lingvistică slavo-germană. Dimpotrivă, la granița dintre Franța și Italia găsim pînă astăzi dialecte care fac trecerea de la o limbă la cealaltă.

[6] „...un procédé linguistique n'est pas nécessairement déterminé par des causes psychiques" (*op. cit.*, ed. II, p. 310-11); „...le caractère psychologique du groupe linguistique pèse peu devant un fait comme la suppression d'une voyelle ou une modification d'accent, et bien d'autres choses analogues capables de révolutionner à chaque instant le rapport du signe et de l'idée dans n'importe quelle forme de langue" (*ibidem*, p. 311-12).

sidera drept ideea fundamentală a concepției lui Saussure despre limbă: „lingvistica are ca unic și veritabil obiect de studiu limba văzută în ea însăși și pentru ea însăși."[1]

Critica doctrinei saussuriene

Aceasta este doctrina lingvistică a lui Saussure. O comparație cu unii dintre învățații pe care-i cunoaștem deja se impune, prin forța lucrurilor, mai ales că s-a discutat, în repetate rînduri, cu privire la locul cuvenit lui Saussure în istoria lingvisticii. Astfel, A. Wallensköld, recenzînd în *NM* XXV (1924), p. 230 și urm., articolul meu *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* din *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*, Heidelberg 1924, p. 585 și urm., îmi reproșează că socotesc pe reprezentanții școlii lingvistice franceze, în frunte cu șeful lor, ca adversari ai neogramaticilor,[2] pe cînd ei sînt, de fapt, niște continuatori ai acestora. Iar F. Schürr, *Das Wesen der Sprache und der Sinn der Sprachwissenschaft*, în *LVLG* I (1923), susține (p. 485-486) că Saussure este, în multe privințe, un „pozitivist" (despre sensul acestui termen, v. cap. II al cărții de față), întrucît vorbește de „mecanismul" limbii și are o concepție lingvistică prea raționalistă. Și alți învățați (printre ei, fostul lui elev, A. Sechehaye — cf. *VR* V [1940], p. 1 și urm., passim) îl pun în rîndul neogramaticilor.

Este drept că foarte adesea Saussure ne aduce aminte de aceștia. Marea importanță pe care o acordă el comodității ca factor al modificărilor fonetice, faptul că pune analogia alături și în opoziție cu alunecarea sunetului, ignorarea geografiei lingvistice, respingerea concepției vossleriene despre „spiritul limbii" etc.: iată atîtea lucruri „vechi" în doctrina lui Saussure. Dar multe altele, mai numeroase și mai importante, îl despart de școala tradițională. De pildă: originea individuală a inovațiilor lingvistice, negarea legilor de orice fel și a granițelor naturale dintre limbi, esența psihică a limbajului (chiar la producerea sunetelor intervine sufletul vorbitorilor), preferința acordată lingvisticii statice, adică atitudine ostilă, cel puțin în principiu, istorismului, așa de simpatic neogramaticilor etc. Din interesul pentru aspectul static al limbii decurg și alte trăsături caracteristice pentru doctrina saussuriană: importanța mare pe care o capătă sintaxa[3] și crearea unei ramuri noi a lingvisticii,

---

[1] „...la linguistique a pour unique et véritable objet la langue envisagée en elle-même et pour elle-même." (*Ibidem*, p. 317.)

[2] Nu știu să fi afirmat undeva acest lucru. Faptul că am studiat școala lingvistică franceză tot așa de amănunțit ca și „idealismul" lui Vossler sau geografia lingvistică a lui Gilliéron ar putea fi interpretat, cel mult, în sensul că Sausure și apoi elevii lui au adus în disciplina noastră unele idei și puncte de vedere noi, ceea ce cred că nu tăgăduiește nimeni. Afară de asta, atît direct, cît și prin discipolii săi, acest învățat ocupă în evoluția lingvisticii un loc dintre cele mai importante, lucru pe care iarăși îl recunoaște oricine. Dar că am făcut din el un revoluționar, nu rezultă din nici un pasaj al articolului meu. Dimpotrivă, la p. 608 spun lămurit: „el nu se manifestă ca revoluționar." („...er tritt nicht als Revolutionär auf.")

[3] Este adevărat că în acest domeniu au lucrat și neogramaticii, dar marea lor majoritate s-au ocupat de sunete și de formele gramaticale. Să se compare mulțimea de manuale și de gramatici care conțin numai fonetică și morfologie!

stilistica.[1] In această privință, școala franceză se apropie de Vossler și elevii lui, de care altfel se deosebește fundamental, mai ales prin aceea că, în genere (excepțiile se vor vedea la timp), desconsideră elementul estetic din limbă, căruia „idealiștii" îi fac un loc preponderent în operele lor. Am văzut, într-adevăr, că și reprezentanții școlii idealiste cultivă cu predilecție sintaxa, în sensul larg al cuvîntului, pornind, firește, de la un punct de vedere diferit, acela că „spiritul limbii" se poate descoperi mai ușor, dacă studiem faptele sintactice. In sfîrșit, chiar concepția sociologică a limbajului, fără a fi cu desăvîrșire nouă, a dus totuși, prin aplicarea ei consecventă, la rezultate noi: numeroase fenomene lingvistice au fost interpretate în alt mod și mult mai convingător decît înainte cu ajutorul ideii că vorbirea omenească este un fapt social.[2]

De Vossler se îndepărtează Saussure nu numai prin atitudinea-i diametral opusă față de problema „spiritului limbii" și prin neglijarea totală a factorului estetic. Am văzut că Saussure vorbește de „învățarea" limbii: omul nu cunoaște de la început sistemul lingvistic, ci trebuie să-l deprindă cu vremea, și în acest scop el depune sforțări, mai mari sau mai mici, după împrejurări. Vossler, dimpotrivă, consideră pe individul vorbitor drept creator, întocmit ca un poet, deci original, incapabil de a imita pe alții sau măcar de a se auto-imita. Izvorul acestei deosebiri trebuie căutat în faptul că Saussure ia în considerație „limba" (=*langue*), iar Vossler, „vorbirea" (=*parole*). De aceea are dreptate fiecare în felul său. Să ne gîndim numai la greutățile cu care luptă copiii, adesea chiar adulții, pînă cînd izbutesc să stăpînească perfect sistemul limbii materne (în primul rînd, formele gramaticale). Cît privește „vorbirea", adică felul cum fiecare individ aplică acest sistem în momentul în care vrea să spună ceva, este tot așa de evident că „învățarea" sau „imitarea" pare o imposibilitate: cum ne-am putea conduce după chipul de a vorbi al altuia,[3] din moment ce gîndirile și simțirile pe care vrem să le exprimăm sînt ale noastre, și numai ale noastre? Dualismul „limbă" și „vorbire" ne lămurește încă o deosebire dintre Saussure și Vossler, aceea că primul studiază limbajul omenesc în elementele lui comune, generale, iar celălalt se interesează de particularitățile lingvistice individuale. Este evident că amîndoi greșesc, deși în direcții deosebite: Vossler exagerează rolul „vorbirii", pînă la desființarea aproape totală (cel puțin teoretic) a „limbii", iar Saussure neglijează într-o măsură prea mare existența reală, concretă în sens material, a „vorbirii". Izvorul acestor greșeli este același la amîndoi: concepția lor filozofică idealistă.

Apropierile de Gilliéron sînt mai profunde, pentru că nu se datoresc întîmplării, ci unei afinități intelectuale, care s-ar putea explica, într-o anumită măsură, prin formația lor științifică asemănătoare.[4] Astfel, și

---

[1] Nu de către Saussure însuși, ci de către elevul său, Ch. Bally (v. ceva mai încolo).

[2] Amănunte cu privire la acest punct se vor vedea mai departe, unde mă ocup de activitatea lui A. Meillet, cel mai autorizat reprezentant al concepției sociologice.

[3] Dacă acest lucru se întîmplă totuși adesea, imitația are de obiect, cum nici nu se poate altfel, numai formulele și construcțiile gata făcute, care aparțin însă „limbii", nu „vorbirii".

[4] Vreme de 10 ani (1881-1891), ambii lingviști au trăit și lucrat concomitent la Paris.

Saussure este raționalist, deși, aparent cel puțin, într-o măsură mai mică decît creatorul geografiei lingvistice. Și el vede în limbă numai un mijloc de înțelegere între oameni, deci un produs al rațiunii, cu excluderea oricărui amestec din partea fantaziei și a afectului. Aceeași concluzie avem dreptul să tragem din modul cum vorbește Saussure despre „sistemul" limbii: parcă ar fi un mecanism, o mașină construită din numeroase piese, legate strîns și complicat între ele. De aceea este nevoie să învățăm a umbla cu această mașină, să-i cunoaștem, adică, elementele constitutive, și tot de aceea sîntem ispitiți s-o „demontăm" (așa trebuie înțeleasă analiza subiectivă menționată aici mai sus, p. 294). Urmarea firească a acestei concepții raționaliste este rolul mare pe care-l joacă conștiința în doctrinele lingvistice ale lui Saussure și Gilliéron: unul invocă la tot pasul omonimia, etimologia populară și alți factori pur intelectuali ai evoluției vorbirii omenești, celălalt face din analogie, procedeu iarăși exclusiv raționalist și conștient, un principiu de limbă extrem de important.[1] Ar mai fi de adăugat că amîndoi manifestă o preferință vizibilă pentru lingvistica sincronică, ceea ce rezultă, de altminteri, măcar indirect din dezvoltările de pînă aici.

Dintre nepotriviri, pe lîngă cea deja notată (p. 291, nota 2), că Saussure nu apreciază de loc însemnătatea geografiei lingvistice pentru teoria generală a limbajului, merită să relev încă una, iarăși foarte importantă: Gilliéron, studiind dialectele, se preocupă, bineînțeles, de „vorbire", cu toate că ia în considerație și „limba", atunci cînd urmărește în adînc suprapunerile lexicale și discută principii lingvistice. Afară de aceasta, în parte din cauza naturii și scopurilor disciplinei pe care a creat-o, el cercetează mai ales vocabularul graiurilor populare (și, drept urmare imediată și logică, fonetica), pe cînd Saussure, după cum am mai spus, dă, teoretic, preferință sintaxei, fiindcă, pentru motivele arătate la timp, crede că adevărata lingvistică este cea sincronică (sau statică).

Idei de-ale lui Sausurre întîlnim și la unii lingviști francezi mai vechi, ca M. Bréal, V. Henry și A. Darmesteter, toți mai în vîrstă decît el, așa că, dacă am vrea să explicăm, cu mijloacele obișnuite, această potrivire, am fi ispitiți să socotim pe șeful școlii lingvistice franceze drept

[1] Iată cîteva citate din *Cours de linguistique générale*, ed. II: „Limba interpretează și descompune fără încetare unitățile care îi sînt date." „Chiar în cadrul acestor tatonări analogia exercită o anumită acțiune asupra limbii. Astfel, fără a fi, în sine, un fapt de evoluție, ea reflectă, moment cu moment, schimbările intervenite în economia limbii și le consacră ca atare, prin combinații noi. *Ea este colaboratoarea efectivă a tuturor forțelor care modifică fără încetare arhitectura interioară a unui idiom* și, în această calitate, constituie un important factor de evoluție." „...considerate laolaltă, aceste remanieri continue [— efecte ale analogiei —] joacă în evoluția limbii un *rol considerabil, mai considerabil chiar decît acela al transformărilor de sunete.*" („La langue ne cesse d'interpréter et de décomposer les unités qui lui sont données." p. 232. „Mais même dans ces tâtonnements l'analogie exerce une action sur la langue. Ainsi, bien qu'elle ne soit pas en elle-même un fait d'évolution, elle reflète de moment en moment les changemeints intervenus dans l'économie de la langue et les consacre par des combinaisons nouvelles. *Elle est la collaboratrice efficace de toutes les forces qui modifient sans cesse l'architecture intérieure d'un idiome*, et à ce titre elle est un puissant facteur d'évolution." P. 234-35. „...pris en bloc, ces continuels remaniements jouent dans l'évolution de la langue *un rôle considérable, plus considérable même que celui des changements de sons.*" P. 235. Sublinierile sînt ale mele.)

tributarul lor. Nu știu cum stau lucrurile în realitate, și, de altfel, chestiunea nici n-are vreo importanță deosebită. Am mai constatat doar astfel de asemănări între Saussure și diverși alți învățați, iar numeroși reprezentați ai disciplinei noastre nu văd, așa cum am arătat deja, în fostul profesor de la Geneva decît un continuator al doctrinei neogramatice. S-ar putea spune, prin urmare, că este vorba de idei care „pluteau în aer", un fel de bun mai mult sau mai puțin comun al lingvisticii de la sfîrșitul veacului trecut. Afară de aceasta, marele merit al lui Saussure, acela de a fi construit un sistem lingvistic bine închegat, indiferent de unde și-a luat materialul, rămîne întreg. Nu strică totuși să relev cîteva dintre aceste coincidențe. A. Dauzat, *Essai de méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans*, Paris 1906, p. 100 reproduce următoarea afirmație, destul de ciudată, a lui V. Henry, *Antinomies linguistique*, Paris 1896, p. 58, care amintește de definiția dată „limbii" de către Saussure (v. mai sus, p. 286): „Limba noastră maternă noi o cunoaștem virtual încă înainte de a ne fi născut: vreau să spun că întorsăturile de frază, ordinea cuvintelor și, în consecință, modul de înlănțuire a ideilor constituie un fond lingvistic și logic care, printr-un fel de atavism vag, se transmit, pe semne, din creierul strămoșului în acela al descendenților săi." [1] Ceva mai departe (v. același capitol IV, cartea a IV-a) Dauzat afirmă că M. Bréal, ocupîndu-se în celebra-i carte *Essai de sémantique*, Paris 1897 (ed. III, tot acolo, 1904), de cauza modificărilor semantice, invocă, printre altele, și u t i l i t a t e a: deoarece limba e un mijloc de comunicare a gîndirilor noastre, cuvintele își schimbă sensul spre a corespunde mai bine acestei meniri a vorbirii omenești. Și Saussure susține că limba s-a născut din nevoia oamenilor de a se înțelege și că nu are altă rațiune de a fi decît aceasta.Despre Bréal și cartea lui citată aici, A. Meillet scrie, în *BSL* XX (1916), p. 16-17, următoarele cuvinte: „Prezentînd limbajul ca un rezultat al activității umane și al eforturilor făcute de oameni pentru a se exprima clar și comod, autorul izbutește să evite primejdia de a considera limba în sine, ca un fel de obiect; totul, în această carte, este rațional și inteligibil; acel misticism latent, care însă mai persistă ca urmare a faptului că lingvistica istorică s-a născut în plină epocă romantică, este în întregime exclus." [2] Vezi și A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* II, p. 212 și urm., unde aflăm, între altele, că Bréal a recunoscut, înaintea lui Saussure, caracterul social al limbii și a tras din această idee concluzia, justă, că multe modificări lingvistice se explică prin fapte de civilizație, adică tot sociale. Cît despre A. Darmesteter, tot Dauzat, în opera citată (cap. III al cărții a V-a), referindu-se la lucrarea acestuia, *Cours de grammaire historique de la langue française*, susține că principiul catacrezei (: sensul cuvintelor se schimbă, fiindcă vorbitorul uită un termen și nu reține decît pe al doilea,

---

[1] „Notre langue maternelle, nous la savions virtuellement avant que de naître: je veux dire que les tours de phrase, l'ordre des mots et conséquemment l'agencement des idées constituent un fonds linguistique et logique qui par un vague atavisme doit se transmettre du cerveau de l'ancêtre à celui de ses descendants."

[2] „Présentant le langage comme le résultat de l'activité humaine et des efforts faits par les hommes pour s'exprimer clairement et commodément, l'auteur échappe au danger de considérer le langage en lui-même, comme une sorte d'objet; tout, dans ce livre, est raisonnable et intelligible; l'espèce de mysticisme latent qui subsiste du fait que la linguistique historique s'est développée au milieu de l'époque romantique en est entièrement banni."

de pildă frc. *noire* „nota care durează un timp", rezultat din *note noire*, sau lat. *hibernum* pentru *hibernum tempus*; dovadă rom. *iarnă*, ital. *inverno*, frc. *hiver* etc.), așa cum îl concepe Darmesteter, conține în germene teoria interferențelor psihologice a lui A. Meillet, cel mai însemnat dintre discipolii lui Saussure. Despre catacreză vorbește Darmesteter și în *La vie des mots*, p. 67 (ed. XVII, Paris 1928; ed. I, tot acolo, 1886), carte în care de asemenea găsim unele idei saussuriene, de exemplu originea individuală a schimbărilor fonetice (p. 7-8; la p. 46 și 89 se afirmă același lucru despre transformările semantice și modificările lingvistice în general), limba este făcută pentru ca oamenii să se înțeleagă între dînșii (p. 16) ș. a.

Să ne oprim acum la cîteva dintre ideile care constituie esența concepției lingvistice a lui F. de Saussure. Separarea strictă a „limbii" de „vorbire" nu corespunde realității. Aceste două aspecte ale limbajului formează, în fiecare caz special (mă refer la oricare dintre limbile existente astăzi sau altădată), o unitate indisolubilă, dialectică: nici unul nu poate fi imaginat în afară sau independent de celălalt, ci amîndouă se condiționează reciproc, întrucît „limba" reprezintă generalul, iar „vorbirea", particularul. Însuși Meillet, elev al lui Saussure, arată (*BSL* XX [1916], p. 32 și urm.) că „limba" nu poate fi bine cunoscută, dacă nu studiem în prealabil „vorbirea", ceea ce însemnează că existența celei dintîi depinde de cea de-a doua, care este, în fond, punctul ei de plecare. Mai gravă, prin urmările pe care le-a avut, mi se pare greșeala de a considera „limba" drept o abstracție, un fel de joc al minții noastre, așa cum este jocul de șah (invocat, de altminteri, de către Saussure de-a lungul discuției cu privire la natura limbii). Și alți lingviști, printre ei O. Jespersen (v. *JPNP* XXIV [1927], p. 585), s-au ridicat împotriva separării radicale a acestor aspecte ale limbajului uman. În schimb, sînt mult mai numeroși cei care și-au însușit ideea lui Saussure[1], mergînd adesea chiar mai departe decît el cu ruperea „limbii" de „vorbire" și în considerarea ei ca o simplă abstracție, ca un sistem de pure relații (de pildă L. Hjelmslev, creatorul „glosematicii"; cf. studiul critic al lingvistei sovietice O. S. Ahmanova, publicat în *VI* II [1953], fasc. 3, p. 25 și urm.). O analiză amănunțită și, adesea, subtilă a noțiunilor „limbă" și „vorbire", așa cum apar ele în concepția lui Saussure, face E. Coseriu, sub titlul *Sistema, norma y habla*, în *RFIIC* Montevideo, VI, nr. 9, octombrie 1952, p. 113 și urm., care arată, cu argumente temeinice, convenționalismul acestei dualități, bazîndu-se uneori pe diverse afirmații din „Cursul de lingvistică generală", și propune, aș zice, ca element de legătură între „limbă" (el îi spune „sistem", abstracție de gradul al II-lea) și „vorbire" (individuală), „norma" (abstracție de gradul I, ceea ce am putea numi uzul comun sau general: acestuia, și nu „sistemului", i se conformează vorbitorii).

Din această idee de bază a lui Saussure derivă, pe de o parte, împărțirea lingvisticii în internă și externă, cu corolarul ei imediat și inevitabil,

---

[1] Cf., de pildă, A. H. Gardiner, *The theory of speech and language*, Oxford 1932 și *The distinction of „Speech" and „Language"*, în *Atti del III Congreso internazionale dei Linguisti*, Firenze 1935, p. 345 și urm. Începînd din aprilie 1958, apare, sub direcția lui D. B. Fry (Londra), o revistă intitulată *Language and Speech*, a cărei preocupare principală este studiul limbajului uman sub aspectele lui aici în discuție.

care este considerarea numai a celei dintîi ca adevărată lingvistică (ea singură poate și trebuie să studieze „limba"), pe de alta, distincția dintre lingvistica (binețeles internă) sincronică și cea diacronică, iarăși cu preferință exclusivă pentru prima (fiindcă numai aceasta se ocupă de sistemul „limbii"). Ambele idei sînt, cel puțin parțial, greșite, întrucît scopul lingvisticii este, între altele, să studieze limba în legătură cu alte fapte sociale, mai exact spus, în legătură cu societatea, care a creat-o și o dezvoltă necontenit. Din acest punct de vedere, lingvistica externă este mai autentică decît cea internă, căci a studia limba în legătură cu societatea înseamnează a urmări evoluția ei în timp, adică istoric, de unde concluzia că lingvistica diacronică prezintă un interes mai mare decît cea sincronică, chiar cînd aceasta din urmă nu se reduce la o simplă algebră (afară de faptul că cea dintîi este, prin forța împrejurărilor, și lingvistică internă, nu numai externă, sau, mai exact spus, ea îmbină în mod armonios, dacă știm s-o facem cum trebuie, cele două lingvistici ale lui Saussure, prezentate de el ca excluzîndu-se una pe alta) [1].

Ideea cea mai contestabilă din concepția lui Saussure, la baza căreia stă, de altfel, aceeași distincție, amintită mereu pînă aici, dintre „limbă" și „vorbire", se găsește, nu întîmplător, desigur, la sfîrșitul cărții, ca o încheiere (subliniată intenționat de autor) a „concluziilor", și anume că lingvistica are drept unic și veritabil obiect de studiu limba privită în ea însăși și pentru ea însăși, făcîndu-se, deci, abstracție totală de cei ce-o vorbesc, de locul, timpul și alte condiții în care trăiesc ei etc. Greșeala, gravă, conținută în această afirmație este atît de evidentă, încît mi se pare de prisos a o discuta. Mai grave, dacă se poate, au fost consecințele, să zicem practice, ale acestei idei. Mă refer, înainte de toate, la cîteva dintre aspectele structuralismului actual, care au la bază această concepție lingvistică abstractă, împinsă de către unii reprezentanți ai diverselor școli structuraliste din Europa și din America pînă dincolo de orice limită imaginabilă pentru puterea de înțelegere a unui om oarecum normal. Trebuie să precizez că numeroși reprezentanți ai structuralismului, printre ei membrii fostului Cerc lingvistic de la Praga (în frunte cu N. S. Trubetzkoy [2] și R. Jakobson), A. Martinet (Paris) ș.a., au contribuit — iar

---

[1] Despre lingvistica diacronică și cea sincronică v., între altele, Alf Sommerfelt, *Points de vue diachronique, synchronique et panchronique en linguistique générale*, în *NTS* IX (1937), p. 240 și urm. (se referă mai ales la L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, Copenhague 1928); Ch. Bally, *Synchronie et Diachronie*, în *VR* II (1937), p. 345 și urm. (pornește de la articolul, citat aici mai sus, p. 288, al lui W. v. Wartburg, care răspunde în *Mélanges linguistiques offerts à Charles Bally*, Genève 1939, p. 3 și urm.); Alwin Kuhn, *Synchronie und Diachronie*, în *RF* LIII (1939), p. 306 și urm. (în legătură cu articolul lui Bally din *Festschrift für Ernst Tappolet*, Basel 1935, p. 9 și urm. și cu un studiu al lui E. Lerch, *Hauptprobleme der französischen Sprache* I, Braunschweig 1933, p. 235 și urm.); *О соотношении синхронного анализа и исторического изучения языков*, Москва 1960 (culegere de studii, sub redacția lu E. A. Bokorev și M. M. Guhman).

[2] Este considerat, în general, drept creator al fonologiei, disciplină care are ca obiect de studiu f o n e m e l e, adică sunetele privite din punctul de vedere al funcțiunii lor lingvistice, al capacității lor de a deosebi cuvintele unele de altele, cu ajutorul diverselor t r ă s ă t u r i d i s t i n c t i v e, specifice fiecărui sunet și generatoare de o p o z i ț i i f o n e m a t i c e. Fonologia nu este în întregime creația lui Trubetzkoy. La constituirea ei au contribuit, direct ori indirect, nu numai membrii (sau o parte dintre membrii) Cercului lingvistic de la Praga, (V. Mathesius, R. Jakobson, B. Trnka ș. a.), ci și alți lingviști și foneticieni dinaintea lor și de după dînșii. Primul învățat care și-a dat seama de deosebirea dintre „sunet" (pro-

cei care mai trăiesc, continuă să contribuie — la progresul lingvisticii generale prin lucrările lor, apreciate chiar de către adversarii principiali ai structuralismului. Datorită varietății de păreri și de atitudini caracteristice pentru această doctrină, revista sovietică *Вопросы языкознания* a deschis în paginile ei o discuție largă (cu începere de la vol. V [1956], fasc. 5) la care au participat numeroși lingviști (și din alte țări, nu numai din U.R.S.S.), unii pentru structuralism, alții contra lui. Puțin înainte de aceasta, O. S. Ahmanova (amintită și mai sus, unde m-am referit la „glosematica" lui Hjelmslev și la fonologie) a publicat broșura *Основные направления лингвистического структурализма*, Москва 1955, unde face o prezentare de ansamblu a structuralismului, legat și de anumite curente filozofice idealiste actuale. Un studiu accesibil pentru majoritatea cititorilor acestei cărți, întrucît e scris în romînește, despre structuralism (cu toate nuanțele lui) a publicat Lucia Wald în *Probleme de lingvistică generală* II, București 1960, p. 143 și urm.

O ultimă problemă, dintre cele discutate de Saussure, asupra căreia socot necesar să mă opresc este aceea a naturii semnului lingvistic. Am arătat deja (p. 287) că, după părerea întemeietorului școlii franceze, semnul lingvistic este arbitrar: un obiect oarecare poartă un nume, și nu altul, datorită întîmplării, fiindcă între diverse însușiri ale obiectului și complexul de sunete care-i alcătuiesc numele nu există nici o legătură logică. Numeroși lingviști (și filozofi) au luat atitudine față de afirmația lui Saussure, pronunțîndu-se, pe baza unei analize a problemei, fie pentru, fie contra. Iată cîteva studii: S. Karcevskij, *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*, în *Trav* I (1929), p. 88 și urm.; Ch. Bally, *Qu'est-ce qu'un signe?*, în *JPNP* XXXVI (1939), p. 161 și urm.; E. Benveniste, *Nature du signe linguistique*, în *AL* I (1939), p. 23 și urm.; J. M. Kořinek, *Laut und Wortbedeutung*, în *Trav* VIII (1939), p. 57 și urm.; E. Lerch, *Vom Wesen des sprachlichen Zeichens*, în *AL* I (1939), p. 145 și urm.; Ch. Bally, *Sur la motivation des signes linguistiques*, în *BSL* XLI (1940), fasc. 1, p. 75 și urm.; Idem, *L'arbitraire du signe linguistique*, în *FM* VIII (1940); E. Pichon, *Sur le signe linguistique*, *ibidem*, p. 51-52; E. Buyssens, *La*

---

dus al vibrațiilor organelor articulatorii și ale aerului) și „fonem" (element pur lingvistic, avînd o valoare semantică deosebitoare în complexul fonologic al unui cuvînt sau al unei forme gramaticale și, drept consecință, participînd la constituirea structurii fonetice a limbii), este lingvistul și foneticianul rus, de origine poloneză, I. A. Baudouin de Courtenay (fost profesor la Universitățile din Kazan, Petersburg etc. în a doua jumătate a secolului trecut și la începutul celui actual). O rădăcină mai adîncă a fonologiei trebuie căutată în concepția lui Saussure despre „limbă" ca un sistem de semne. Trubetzkoy este cel dintîi care încearcă să fixeze principiile și metodele fonologiei într-o lucrare de ansamblu, publicată după moartea lui (și de aceea fără partea finală, care ar fi conținut circa 20 de pagini), sub titlul *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1939 (268 p.) Această carte, care trebuia să aibă o continuare (cu următoarele capitole principale: fonologia istorică, geografia fonologică, morfonologia și scrierea în raport cu structura fonologică a limbii), a apărut și în traducere franceză (*Principes de phonologie*, Paris 1949 cu note autobiografice, comunicate de R. Jakobson, și cu bibliografia principalelor lucrări de fonologie ale lui Trubetzkoy; ed. II 1956). Studiile, articolele etc. cu conținut teoretic privitoare la fonologie sînt extrem de numeroase. De aceea nu menționez aici nici unul, mai ales că problema nu se leagă direct de preocupările cărții de față. Informez totuși pe cititori că *Известия Академии Наук СССР*, Отделение литературы и языка, a organizat o discuție, cu participare foarte bogată, asupra fonologiei, considerată din punctul de vedere al lingvisticii materialiste (articolele respective au apărut în volumele XI [1952] și XII [1953]). Să se compare și O. C. Ахманова, *Фонология*, Москва 1954.

nature du signe linguistique, în *AL* II (1940-41), p. 83 şi urm. ; A. Sechehaye, Ch. Bally, H. Frei, *Pour l'arbitraire du signe, ibidem*, p. 165 şi urm. ; P. Naert, *Arbitraire et nécessité en linguistique*, în *SL* I (1947), p. 5 şi urm. ; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit., p. 175 şi urm. Punctul de vedere cel mai just cu privire la această chestiune mi se pare al lui Benveniste, care explică ideea, greşită, a lui Saussure prin faptul că acesta confundă reprezentarea obiectului (existentă în conştiinţa vorbitorilor) cu obiectul însuşi (existent în realitatea materială) : faţă de acesta, numele lui este, într-adevăr, arbitrar, dar, o dată apărut, numele se impune şi încetează de a mai fi arbitrar (dovadă faptul că toţi membrii comunităţii lingvistice îl întrebuinţează şi nimeni nu-l poate schimba în mod deliberat). Aceasta înseamnează că, la origine, numele a fost totuşi arbitrar, adică produsul unei simple întîmplări.[1] Semnul lingvistic poate fi şi, rareori, motivat, spune Bally (*BSL* citat), şi anume „atunci cînd determinantul [scheletul fonetic] provoacă una sau mai multe percepţii (acustice, cîteodată şi vizuale)" : între *colibri*, nume arbitrar, şi *oiseau-mouche* „pasăre muscă", nume motivat, există nenumărate tranziţii posibile.

Doctrina lui Saussure a fost mult discutată de către specialişti, fie la moartea lui, fie la apariţia operei pe care am rezumat-o în paginile precedente, fie cu alte prilejuri. Dau aici lista recenziilor şi articolelor cunoscute mie direct ori indirect : A. Meillet, *Ferdinand de Saussure* (necrolog), în *BSL* XVIII (1912-13), p. CLXV şi urm. ; Ch. Bally, *Ferdinand de Saussure et l'état actuel des études linguistiques*, Genève 1913 ; W. Str.[eitberg], *Ferdinand de Saussure*, în *IF* XXXI (1913), Anzeiger, p. 16 ; A. Meillet, *Ferdinand de Saussure*, în *AEP* (1913-14), Paris ; W. Streitberg, *Ferdinand de Saussure*, în *IJ* II (1914), p. 203 şi urm. ; A. Meillet, în *BSL* XX (1916), p. 32 şi urm. ; M. Grammont, în *RLR* LIX (1916-17), p. 402 şi urm. ; B. Bourdon, în *RPhFE* XLII (1917), p. 90 şi urm. ; A. Meillet, în *RCHL* LXXXIV (1917), p. 49 şi urm. ; H. Schuchardt, în *Litbl* XXXVIII (1917), col. 1 şi urm. ; A. Sechehaye, *Les problèmes de la langue à la lumière d'une théorie nouvelle*, în *RPhFE* XLII (1917), 30 pagini în extras ; A. Dauzat, *L'orientation sociologique actuelle dans la science du langage*, în *RIS* I (1920), fasc. 2, p. 7 şi urm. ; H. Lommel, în *GGA* CLXXXIII (1921), p. 232 şi urm. ; J. Vendryes, *Le caractère social du langage et la doctrine de F. de Saussure*, în *JPNP* XVIII (1921), p. 617 şi urm. ; V. Bogrea, în *Dacor* II (1921-22), p. 777 şi urm. ; H. Lommel, în *DL* XLV (1924), col. 2040 şi urm. ; Th. Absil, *Sprache und Rede. Zu de Saussures „Vorlesungen über allgemeine Sprachwissenschaft"*, în *Neophilologus* X (1925), p. 100 şi urm., 186 şi urm. ; M. Bartoli, *Introduzione alla Neolinguistica*, Genève 1925, p. 102 şi urm. ; A. Philippide, *Originea romînilor* I, Iaşi 1925, p. 377 şi urm. ; J. Feller, *Quelques aspects récents de la philologie romane en France*, în *RBPhH* V (1926), p. 744 şi urm. (se ocupă de *Cours de linguistique générale* şi de G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, citată deja de mine la p. 184, 207 şi care conţine multe dintre ideile şcolii lingvistice franceze) ; A. Sechehaye, *L'école genevoise de linguistique générale*, în *IF* XLIV (1926), p. 217 şi urm. (expu-

---

[1] Cf. şi afirmaţia lui K. Marx, *Capitalul* I, Bucureşti 1947, p. 122 : „Numele unui lucru este cu totul exterior naturii sale. Eu nu ştiu nimic despre om, dacă ştiu că un om se numeşte Jakobus. Tot astfel, în denumirile de monedă *livră, taler, franc, ducat* etc. dispare orice urmă a raportului de valoare."

nere critică a teoriilor lui Saussure, precum şi a activităţii celor doi discipoli elveţieni ai acestuia, Ch. Bally şi A. Sechehaye înşuşi); G. Devoto, *Una scuola di linguistica generale*, în *La Cultura* VII (1928), p. 241 şi urm.; H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II, Paris 1930, p. 53 şi urm. (expunere scurtă, dar foarte bine făcută, a sistemului lingvistic saussurian), apoi p. 63 şi urm. (capitolul „limbă şi societate"); *Actes du II-e Congrès international de linguistes, Genève, 25-29 août 1931*, p. 146 şi urm.; H. Ammann, *Kritische Würdigung einiger Hauptgedanken von F. de Saussures „Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft"*, în *IF* LII (1934), p. 261 şi urm.; Ed. Pichon, *La linguistique en France*, în *JPNP* XXXIII (1937), p. 25 şi urm. (cf. răspunsul lui Bally, în *FM*, iulie 1940); K. Jimbo, *On the Linguistic Theory of F. de Saussure*, în *JLSJ* I (1939), p. 18 şi urm.; L. Michel, *Les ensembles sémiologiques dans la linguistique française*, în *RLV* (=*Tijschrift voor Levende Talen*) VI (1940), p. 162 şi urm.; A. Sechehaye, *Les trois linguistiques saussuriennes*, în *VR* V (1940), p. 1 şi urmă; K. Rogger, *Kritischer Versuch über Saussure's Cours général*, în *ZrPh* LXI (1941), p. 161 şi urm. (cu un „Anhang über Phonetik und Phonologie", p. 218 şi urm.); E. Buyssens, *Les six linguistiques de F. de Saussure*, în *LV* VII (1942) (cf. *BL* XI [1943], p. 121, n.); Idem, *Le langage et le discours. Essai de linguistique fonctionnelle dans le cadre de la sémiologie*, Bruxelles 1943 (v. E. Seidel, *BL* XI [1943], p. 114 şi urm.); Р. А. Будагов, *Из истории языкознания. Соссюр и соссюрианство*, Москва 1954; Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Halle (Saale) 1955, p. 85-94, 97, 134; Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo 1958 (164 pagini) [1]; Robert Godel, *Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Genève-Paris 1957.

Cred necesar, pentru înţelegerea unor anumite lucruri din capitolul de faţă, să reproduc cîteva păreri de-ale autorilor amintiţi mai sus. A. Meillet, făcînd necrologul lui Saussure, în *BSL* XVIII, relevă, între altele, marea influenţă a acestuia asupra elevilor lui. Despre sine însuşi, Meillet spune că-l mustră conştiinţa pentru faptul că lucrările sale ştiinţifice nu poartă pe copertă şi numele lui Saussure, care, într-un anumit sens, a colaborat la fiecare pagină. Iar în recenzia despre *Cours de linguistique générale* (*BSL* XX), acelaşi autor aduce maestrului său următoarele obiecţii principiale: 1) se ocupă numai de „limbă", care, ce-i drept, are mai mare importanţă decît „vorbirea", pentru că nu depinde de subiectul vorbitor şi e un fapt social, dar nu poate fi bine cunoscută, dacă nu studiem mai întîi „vorbirea" (v. ceva mai sus, p. 286); 2) separă modificările lingvistice de împrejurările exterioare care le condiţionează, ceea ce face ca evoluţia limbajului omenesc să apară lipsită de viaţă reală, ca un fel de abstracţie, care, fatal, rămîne inexplicabilă. Iar M. Grammont, *RLR* LIX, după ce spune că nu toate ideile din cartea lui Saussure, cu privire la discuţia despre dialecte, sînt noi, adaugă totuşi: „... nimeni nu le-a prezentat pînă acum cu atîta claritate şi precizie." [2] Aceeaşi apreciere

---

[1] Penultimele două lucrări prezintă o importanţă deosebită, prin faptul că autorii lor discută doctrina (sau unele idei ale) lui Saussure din punctul de vedere al lingvisticii marxiste. Şi studiul lui Coseriu conţine multe elemente materialist-dialectice (v. ceva mai departe).

[2] „...personne ne l'avait jamais présentée avec autant de netteté et de précision." (*Loc. cit.*, p. 404.)

în legătură cu chestiunile puse de autor și cunoscute tuturor lingviștilor: „...nici unul nu le-a rezolvat cu atîta siguranță, și mulți confundau ceea ce el a știut să distingă atît de judicios.“ [1] Aceste păreri seamănă, în fond, cu ceea ce s-a spus în cartea de față despre teoriile lingvistice ale lui Saussure (v. mai ales p. 284-285, 293 și urm.). Interesant este și modul cum caracterizează Grammont, în aceeași revistă (p. 415), unde se ocupă de cartea lui Meillet, *Caractères généraux des langues germaniques*, Paris 1917, întreaga activitate a școlii lingvistice franceze: „Școala lui Ferdinand de Saussure, sau școala franceză, a făcut gramatică comparată, și încă cu multă competență, cînd a socotit că era cazul. Dar specialitatea ei este mai degrabă lingvistica, adică, în esență, studiul caracterelor generale, fie ale unei singure limbi, fie ale unui grup sau ale unei familii de limbi, studiul tendințelor specifice fiecărei limbi în parte, precum și al fenomenelor care domină evoluția limbilor umane în ansamblul lor. Domnul Meillet ne oferă un foarte bun exemplu în acest sens cu lucrarea sa *Caractères généraux des langues germaniques.*“ [2] Cred util să mă opresc puțin și asupra criticii aduse doctrinei lui Saussure de către Eugenio Coseriu în lucrarea citată aici mai sus, întrucît este vorba de un specialist burghez. Acest lingvist arată, în esență, că cercetarea sincronică și cea diacronică a limbajului uman nu se pot separa, așa cum nu-i posibil să separăm „limba“ de „vorbire“: aceste două aspecte ale limbajului alcătuiesc o unitate indisolubilă, de unde urmează că și cele două moduri de a-l studia trebuie îmbinate, în sensul sprijinirii lor reciproce. De altfel, practica a arătat că această îmbinare este nu numai realizabilă, ci și inevitabilă. Marii lingviști din secolul trecut au aplicat-o, fără să-și pună, teoretic, problema, iar în vremea noastră un număr de reprezentanți ai structuralismului cercetează deopotrivă și concomitent ambele aspecte ale limbajului. Așa a luat naștere, între altele, fonologia istorică, împotriva ideii, mai vechi, că studiul sunetelor privite din punct de vedere funcțional nu se poate face decît static. Coseriu recunoaște meritele școlii lingvistice de la Praga (reprezentată astăzi mai ales prin R. Jakobson) și pe ale lui A. Martinet, care i se pare cel mai apropiat de concepția limbii ca ἐνέργεια dintre lingviștii „neidealiști“ (în sens vosslerian) contemporani (*op. cit.*, p. 153). Reproduc cîteva afirmații, foarte juste, după mine, din lucrarea în discuție. „Limba funcționează sincronic și se constituie diacronic. Dar acești termeni nu sînt antinomici, nici contradictorii, fiindcă constituirea se realizează în vederea funcționării.“ [3] „Diacronia pură n-are sens și trebuie să devină istorie a limbii. Într-adevăr, istoria limbii înlătură antinomia dintre sincronie și diacronie, fiindcă este negarea diacroniei atomiste și, totodată.

---

[1] „...aucun ne les avait résolues avec la même sûreté et beaucoup mêlaient ce qu'il a si judicieusement distingué.“ (*Ibidem*, p. 404.)

[2] „L'école de Ferdinand de Saussure, ou école française, a fait de la grammaire comparée, et avec maîtrise, quand elle l'a jugé à propos; mais sa spécialité est plutôt la linguistique, c'est-à-dire essentiellement l'étude des caractères généraux soit d'une langue soit d'un groupe ou d'une famille de langues, des tendances qui sont propres à chacune et des phénomènes qui dominent l'évolution de l'ensemble des langues humaines. M. Meillet en offre un bel exemple avec ses *Caractères généraux des langues germaniques.*“

[3] „La lengua funciona sincrónicamente y se constituye diacrónicamente. Pero estos terminos no son antinómicos ni contradictorios, porque el hacerse se realiza en vista del funcionar.“ P. 154-155.

nu vine în contradicție cu sincronia."[1] „Limba se face prin schimbare și «moare» ca atare cînd încetează de a se mai schimba... Ceea ce se modifică fără întrerupere este realizarea ei și, în consecință, echilibrul ei... Limba se face, dar se face istoric, nu zilnic."[2]

Influența exercitată de Saussure, mai ales între cele două războaie mondiale și după terminarea celui de-al doilea, a fost extraordinar de puternică.[3] Se poate spune că mai toate școlile și curentele lingvistice noi provin, direct sau indirect, din doctrina fostului profesor al Universității din Geneva. Unele dintre ideile sale au fost acceptate, în mod deliberat sau nu, fățiș sau pe tăcute, chiar de către adversarii teoretici ai lui. Fapt este că, indiferent de aprecierile emise asupra valabilității concepției saussuriene, toți cei ce fac, într-un fel ori altul, lingvistică generală, sînt puși, cu sau fără voie, în situația de a discuta ideile creatorului școlii lingvistice franceze. Ideea acceptată, direct sau indirect, de către toți lingviștii contemporani este aceea că limba constituie un sistem și că trebuie studiată ca atare, întrucît modificările lingvistice se produc în cadrul sistemului și în conformitate cu el.

Antoine Meillet (1866-1936)

Cel mai însemnat dintre elevii lui Saussure este Antoine Meillet.[4] Valoarea acestui lingvist de reputație mondială se întemeiază pe o serie de fapte, care merită a fi arătate, pe scurt, aici. Meillet a desfășurat o activitate științifică prodigioasă.[5] Deși indo-europenist, ca specialitate propriu-zisă, se poate afirma că aproape nu există ramură a lingvisticii în care să nu-și fi spus cuvîntul. Din familia limbilor indo-europene a cultivat în primul rînd, potrivit tradiției, pe cele clasice, în opere ca *De quelques innovations de la déclinaison latine*, Paris 1906; *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris 1913 (în mai

[1] „La diacronía pura no tiene sentido y debe volverse historia de la lengua. En efecto, la historia de la lengua supera la antinomía entre sincronía y diacronía, porque es negación de la diacronía atomista y, al mismo tiempo, no se halla en contradicción con la sincronía." (P. 160.)

[2] „La lengua se hace mediante el cambio, y «muere» como tal cuando deja de cambiar.... Lo que se modifica continuamente es su realización y, por lo tanto, su equilibrio... La lengua se hace, pero su hacerse es un hacerse histórico, no cotidiano." (P. 160-161.)

[3] Cf. și aprecierile lui Budagov, *op. cit.*, p. 31-32. Acest lingvist se ocupă, așa cum arată și titlul lucrării, nu numai de Saussure, ci și de discipolii lui. Printre alte critici pe care le aduce, un loc important ocupă antiistorismul, neglijarea totală a adevărului obiectiv că limba este o categorie istorică, luarea în considerație numai a „raporturilor" (actuale!) dintre faptele lingvistice, transformarea limbii într-un sistem de „pure relații". Interesantă și totodată justă este observația că urmașii lui Saussure sînt și mai antiistoriști decît maestrul lor, care în lucrările sale mai vechi a făcut lingvistică istorico-comparativă. Deosebirea dintre el și marea majoritate a structuraliștilor (adică a „saussuriștilor") de astăzi se explică prin idealismul acestora împins pînă la ultimele lui limite.

[4] Fost director de studii la École Pratique des Hautes-Études, ca succesor al maestrului său, transferat la Geneva, și fost profesor la Collège de France, în locul lui M. Bréal, și acesta unul dintre profesorii lui Meillet.

[5] A avut și reale însușiri de organizator. A fost sufletul celebrei *Société de linguistique de Paris*, a creat un *Institut d'études slaves*, avînd drept organ de publicitate *Revue des études slaves*, a luat parte activă la numeroase congrese internaționale și a ținut conferințe în țări străine, apărînd pretutindeni ca reprezentant autorizat al lingvisticii franceze etc., etc.

multe ediţii) ; *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris 1924 (în colaborare cu J. Vendryes) ; *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris 1928 (urmată de alte ediţii) ; *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris 1939 (în colaborare cu A. Ernout; ed. III şi IV, tot acolo. 1951, resp. 1959-60) ; dar totodată a studiat şi alte limbi sau grupuri de limbi înrudite cu acestea, de pildă armeana (*Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg 1913), limbile germanice (*Caractères généraux des langues germaniques*, Paris 1917), pe cele slave (*Le slave commun*, Paris 1924), în sfîrşit, pe toate la un loc, în lucrări de ansamblu, precum *Les dialectes indo-européens*, Paris 1908 (în mai multe ediţii) ; *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris 1903 (numeroase ediţii; în 1924 a apărut a VI-a) ş. a. Afară de aceasta, Meillet a publicat el însuşi ori a condus, ca redactor principal, opere privitoare la limbile Europei (*Les langues de l'Europe nouvelle*, Paris 1918, ediţia a II-a, tot acolo, 1928, cu un apendice statistic, întocmit de L. Tesnière) sau ale întregului glob (*Les langues du monde*, par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et M. Cohen, Paris 1924; ediţie nouă, tot acolo, 1952). La aceste lucrări, apărute în volum şi care nu epuizează bibliografia lui Meillet, trebuie adăugate nenumăratele studii şi articole din reviste franţuzeşti ori străine şi, în fine, recenziile, care s-ar putea socoti cu miile, din *BSL* şi alte publicaţii periodice. Dările de seamă semnate de Meillet în acest *Bulletin* al cărui redactor a fost foarte multă vreme se referă nu numai la opere de lingvistică, ci îmbrăţişează şi domenii înrudite, ca istoria, etnografia şi sociologia.

O aşa de bogată şi felurită activitate trebuia să facă din profesorul parizian o autoritate necontestată în disciplina noastră: din această vastă experienţă izvorăsc competenţa şi siguranţa cu care a atacat orice problemă privitoare la limbajul omenesc. De aceea Meillet era indicat, ca nimeni altul, să discute c h e s t i u n i p r i n c i p i a l e ş i m e t o d o l o g i c e. Se poate spune că în tot ce a scris găsim idei generale, lucru firesc la un om cu formaţia lui, care, în plus, se simţea obligat, prin situaţia sa excepţională,[1] să-şi spună cuvîntul în toate domeniile de activitate ale lingvisticii. Dar are şi cărţi speciale, consacrate discuţiilor teoretice, de pildă *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, Paris 1921 (ed. II, tot acolo, 1926), vol. II, Paris 1936, alcătuite amîndouă dintr-o serie de articole, despre care va veni vorba acum îndată, şi *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo 1925. Prin aceste lucrări, Meillet interesează direct romanistica, pentru motivul că principiile expuse în ele găsesc aplicaţie şi la studiul limbilor romanice. De altminteri, influenţa autorului lor a fost atît de puternică, mai ales în Franţa, încît aproape toţi romaniştii francezi trebuie consideraţi, într-un fel ori altul,

---

[1] L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, München 1930, p. 336, îl caracterizează foarte just, cînd îl numeşte „*pater patriae* al lingvisticii franceze", „singurul lingvist contemporan care poate îmbrăţişa cu privirea evoluţia acestei ştiinţe în t o a t e ramurile ei (indogermanistică, semitistică, egiptologie ş. a., romanistică, germanistică, slavistică), singurul căruia-i este îngăduit să vorbească la «urechea Europei» despre chestiuni lingvistice..." („Der *pater patriae* der französischen Linguistik", „der einzige heutige Linguist, der die Entwicklung dieser Wissenschaft in a l l e n ihren Einzelzweigen (Indogermanistik, Semitistik, Ägyptologie usw., Romanistik, Germanistik, Slawistik) übersehen kann, der einzige, der zum «Ohr Europas» über linguistische Dinge reden darf...")

ca elevi ai lui. (Cf., de pildă, paragraful despre A. Terracher din cartea de față, p. 211 și urm.) Iar prin numeroasele recenzii despre operele de lingvistică romanică, precum și prin unele articole care au de obiect chestiuni aparținînd acestui domeniu, Meillet poate fi pus, într-un anumit sens, printre romaniști. Așa se face că în capitolele despre școala idealistă și geografia lingvistică l-am citat la tot pasul: marea majoritate a lucrărilor menționate acolo au fost discutate de el, mai cu seamă din punctul de vedere al valorii lor teoretice.

Altă caracteristică a lui Meillet, consecință, în mare măsură, a activității sale multilaterale, o constituie obiectivitatea și imparțialitatea, lipsa de prejudecăți, orizontul larg și înțelegerea adîncă de care dă dovadă în aprecierile asupra lingviștilor cu păreri deosebite de ale sale. (De aceea N. Maccarrone, *RLiR* VI [1930], p. 6, îl numește, cu dreptate, cel mai mare dintre eclectici.) Am văzut cîte cuvinte bune a scris despre Vossler și tot așa ne-am putut da seama că opera lui Gilliéron, pe care mulți compatrioți ai acestuia au criticat-o cu o înverșunare neobișnuită, ar fi fost serios primejduită în efectele ei binefăcătoare, dacă n-ar fi intervenit Meillet, cu toată căldura și autoritatea, în favoarea ei. Această atitudine surprinde cu atît mai plăcut, cu cît domeniul pe care l-a cultivat el de preferință, lingvistica indo-europeană, îl obliga să fie istorist și comparatist: cînd studiezi limbi moarte și te interesezi, în primul rînd, de înrudirea dintre ele, nu poți proceda decît bazîndu-te pe stări lingvistice foarte vechi, pe care le compari spre a stabili asemănările și originea lor comună. Și totuși Meillet a înțeles pe anticomparatiștii și antiistoriștii Gilliéron și Vossler, ceea ce romanistul Meyer-Lübke, de pildă, ca să citez numai pe acela care, din punctul de vedere al situației sale privilegiate, se apropia de Meillet, n-a izbutit totdeauna. Încă o particularitate care distinge pe acest indo-europenist în chip favorabil față de unii romaniști este interesul pentru limba vie, pentru vorbirea populară. Dacă a susținut cu toată convingerea activitatea lui Gilliéron, dacă a apreciat după cuviință studiile dialectologice, iar la congresul de lingvistică, ținut în aprilie 1928 la Haga, a cerut ca fiecare țară să subvenționeze opere în genul *ALF*, toate aceste atitudini izvorăsc tocmai din credința că limba vorbită merită să fie cercetată cu cea mai mare atenție, între altele pentru că multe chestiuni teoretice nu pot fi rezolvate decît cu ajutorul studiilor asupra graiurilor populare

Grație atîtor calități eminente, acest învățat trebuia să creeze școală. Și, într-adevăr, se vorbește de o școală lingvistică a lui Meillet, care, fără să se deosebească esențial de a lui Saussure, prezintă totuși anumite trăsături caracteristice. Cea mai importantă este aplicarea și exploatarea, pînă la ultimele lui consecințe, a principiului, pe care-l cunoaștem deja din *Cours de linguistique générale*, că limba este un fapt social.[1] De aceea, cînd se vorbește despre o școală sociologică în studiile lingvis-

[1] Această idee o susține „cu precizie și convingere" Whitney, *La vie du langage*, Paris 1880, p. 124, spune Delacroix în *Le langage et la pensée*, ediția a II-a, p. 63, n. 2 (în capitolul privitor la raporturile dintre limbă și societate). Despre F. de Saussure au afirmat unii lingviști că ar fi fost influențat, în această privință, de către sociologul francez Durkheim. Vezi, de pildă, W. Doroszewski, în *Actes du II-e Congrès international de linguistes, Genève 25-29 août 1931*, p. 146 și urm. și în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 82 și urm., care face o paralelă între „limbă", așa cum o concepe Saussure, ca ceva exterior individului, întrucît vine dinafara lui, de la colectivitatea lingvistică, și „faptul social" al lui Durkheim, tot

tice[1], trebuie să ne gîndim, înainte de toate, la Meillet și la discipolii săi, care se găsesc mai ales în Franța și în țările scandinave, cu deosebire în Norvegia.[2]

---

exterior individului și de aceea impus acestuia. Meillet afirmă că, în ce privește fondul, doctrina maestrului său s-a constituit independent de Durkheim. Cf. și V. Bröndal, în *AL* I (1939), p. 138 și urm., care, cunoscînd existența unor asemănări între Saussure și sociologul francez L. Lévy-Bruhl (discipol al lui Durkheim), susține, la fel cu Meillet, independența, din punct de vedere istoric, a școlii lingvistice franceze față de sociologie. Vezi și ceva mai departe.

[1] Asupra raporturilor dintre sociologie și lingvistică, cf., între altele, aprecierile lui G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, p. 488 și urm. La al IV-lea congres internațional de lingvistică (Copenhaga, 1936), acestei probleme i s-a consacrat un raport special (autor L. Lévy-Bruhl; cf. *Actes du IV-e Congrès...*, p. 140-141).

[2] Lingviști norvegieni au și polemizat în problema aceasta. H. Falk a criticat școala sociologică, pe care el o numește filozofia lingvistică franceză, mai cu seamă pentru motivul că dă prea multă atenție caracterului social al limbii. Un elev al lui Meillet, Alf Sommerfelt, îi ia apărarea, în *BSL* XXV (1924-25), fasc. I. p. 22 și urm., sub titlul *La philosophie linguistique française. Réponse à M. Hjalmar Falk*. Deoarece acest răspuns lămurește unele puncte din doctrina întregii școli lingvistice franceze, de care ne ocupăm în prezentul capitol, cred util să rezum aici anumite pasaje, făcînd, bineînțeles, rezerve cu privire la unele afirmații ale autorului. Faptele sociale la categoria cărora aparține și limba sînt de mai multe feluri. Unele există în afară de individ și, adesea, împotriva voinței lui, de pildă a te îmbrăca, a te conforma legilor, a te căsători, a face cumpărături etc. Altele, de natură organică, de exemplu a mînca, a bea, a dormi etc., sau de natură psihică, n-au acest caracter: ultimele sînt dictate de necesități fiziologice, pe cînd cele dintîi au existență numai în mintea individului. Manifestările private ale fenomenelor sociale au ceva social în ele, pentru că reproduc, într-o măsură oarecare, un model colectiv, dar sînt în funcțiune și de constituția organico-psihică a individului. De aceea sociologul E. Durkheim le numește socio-psihice. Limba este un fapt social în acest ultim sens, ba încă este tipul faptului social. Ea reprezintă o parte din limbajul uman, nu depinde de cei care o vorbesc, există însă numai acolo unde se găsesc oameni. Întrebuințarea individuală a limbii este de natură organico-psihică, întocmai ca toate manifestările private ale fenomenelor sociale, și a fost numită de către F. de Saussure „vorbire"(=parole). Schimbările lingvistice își au izvorul în domeniul socio-psihic, sînt, adică, de natură individuală sau, mai bine, sînt o manifestare particulară de natură organico-psihică, dar, ca să devină lingvistice în sensul propriu al cuvîntului (să aparțină, deci, „limbii"), trebuie să aibă un caracter social, să se răspîndească și să se generalizeze. Sommerfelt încearcă să precizeze și valoarea altor termeni curenți în doctrina școlii lingvistice franceze: lege formulă și tendință. Legea este „elementul general și constant al unui proces". Legi există în toate limbile, și ele au trăsături comune pretutindeni, de pildă disimilația, diferențierea ș. a.; legea ar fi, așadar, o pură abstracție. Prin formulă el înțelege „aspectul particular al unei legi", iar prin tendință, „caracterul special al schimbărilor fonetice sau morfologice". În ce privește transformările pe care le suferă sunetele unei limbi, Sommerfelt afirmă că evoluția fonetică, luată în total, poate prezenta trăsături comune de la o limbă la alta; schimbările însă, considerate izolat, au totdeauna un caracter particular. Și Meillet a intervenit în discuția provocată de Falk (cf. *BSL* XXV [1924-25], fasc 2, p. 15 și urm.), arătînd că dintre cei patru învățați puși în cauză de acesta, și anume Grammont, Millardet, Vendryes și Meillet, singur el atribuie condițiilor sociale o influență dominantă asupra limbii. Nici un lingvist francez n-a tăgăduit valoarea psihologiei (noi spunem astăzi „gîndire logică" în loc de „psihologie") pentru studiile lingvistice, dar lingvistica trebuie să facă uz de formule lingvistice, cînd cercetează procesul psihic. Afară de aceasta, dacă, pe de o parte, condițiile psihice sînt identice peste tot, iar, pe de alta, limbile se deosebesc între ele, cauzele de diferențiere a acestora nu pot fi decît condițiile sociale, care diferă de la un popor la altul și de la o epocă la alta. Prin urmare, caracterele comune ale limbilor se datoresc „psihologiei" omenești, mai mult ori mai puțin aceeași pretutindeni și totdeauna, pe cînd trăsăturile particulare ale fiecăreia își au izvorul în mediul social.

Am afirmat ceva mai înainte că chestiuni principiale discută Meillet cu deosebire în cărţile sale *Linguistique historique et linguistique générale* (ambele volume) şi *La méthode comparative en linguistique historique.* Ultima are o importanţă specială pentru indo-europenişti, pe cînd primele două conţin, se poate spune, doctrina autorului în materie de lingvistică generală şi prezintă astfel un interes direct pentru disciplina noastră. De aceea îi voi expune, pe scurt, ideile esenţiale.

Metoda istorică în cercetările lingvistice, utilizată aproape exclusiv de către învăţaţii veacului al XIX-lea, ca şi de către atîţia dintre contemporanii noştri, s-a dovedit insuficientă. Negreşit că cu această metodă se pot explica multe lucruri, şi adeseori explicaţiile propuse, luate fiecare în parte, sînt juste, dar nu trebuie să facem din ea un scop, ci numai un mijloc. *Observarea stărilor de limbă actuale este preferabilă*, pentru că ne informează asupra prezentului şi totodată ne uşurează înţelegerea fenomenelor lingvistice din trecut; dimpotrivă, studiul fazelor vechi ale unei limbi nu ne ajută totdeauna să înţelegem cum se cuvinte faptele din timpul de faţă. [1] Afară de aceasta, limba ca sistem (v. mai sus definiţia lui Saussure) n-o putem cunoaşte decît dacă o cercetăm aşa cum se prezintă ea într-un moment dat.

Ca să explice fenomenele lingvistice, istoriştii operează, în mod obişnuit, cu alunecarea sunetului şi cu analogia, „legi istorice", şi neglijează *împrumutul*, care, după cum a dovedit aşa de convingător geografia lingvistică, joacă un rol neobişnuit de mare în evoluţia limbii. [2] Alunecarea sunetului şi analogia ne pot lămuri fenomenele unei limbi anumite, nu însă şi pe acelea ale limbajului în general. Legile acestuia nu-s nici fiziologice, nici psihologice, ci numai lingvistice, adică sociale. Pentru a le descoperi, trebuie să luăm în consideraţie cele două trăsături caracteristice ale limbajului, şi anume că el este: a) un sistem de mijloace de exprimare şi b) un fapt social. Din prima rezultă că modificările lingvistice individuale, a căror importanţă a fost, de altfel, mult exagerată, nu se impun decît dacă corespund sistemului. De aceea, în asemenea cazuri se cuvine, mai degrabă, să vorbim de *inovaţii generale*, nu *generalizate*: acceptarea acestor inovaţii dovedeşte că toţi membrii comunităţii lingvistice le simţeau oarecum necesitatea. Altfel nu putem înţelege cum se răspîndesc ele la totalitatea indivizilor vorbitori şi în relativ puţină

---

[1] Să se compare cele spuse în cap. I al cărţii de faţă, p. 11, nota 1 şi p. 12, nota 2, unde am reprodus din alte lucrări ale lui Meillet păreri asemănătoare cu acestea.

[2] De pildă frc. *loi*, care în vechea franceză se pronunţă *loī*, a devenit cu vremea *lwa*, prin faza *lwe* (*w*=*u* consonantic): avem aici un fenomen fonetic care s-a ivit pentru prima oară la Paris. Dar existenţa acestei pronunţări în gura tuturor francezilor de astăzi nu se poate explica nici prin alunecarea sunetului, nici prin analogie, adică prin „legi istorice", ci prin împrumut, care-i o „lege socială": locuitorii din celelalte regiuni ale Franţei au imitat felul de a pronunţa al parizienilor. „...în realitate, împrumutul este un fapt normal, a cărui importanţă în evoluţia lingvistică devine, pe zi ce trece, tot mai evidentă." („...en réalité, l'emprunt est un fait normal, et dont l'importance dans le dévelopement linguistique éclate chaque jour davantage." *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, p. 7. Citez după ed. II, care nu se deosebeşte de întîia decît prin două articole noi, adăugate la sfîrşit.) Cf., în cartea de faţă, afirmaţia lui Schuchardt, că nu există limbă complet „neamestecată" (cap. I, p. 58) şi spusele lui Gilliéron despre influenţa limbii comune asupra graiurilor populare şi a acestora, unele asupra altora (cap. III, p. 173 şi urm).

vreme. Avem a face, așadar, cu o tendință lingvistică generală, care așteaptă momentul potrivit spre a se realiza, și nu cu o imitație. Numai cînd intervine o schimbare de limbă, cînd, adică, o limbă e înlocuită prin alta, indiferent din ce cauză, numai atunci ni-i îngăduit să recurgem la imitație pentru a explica fenomenul. Astfel, galii din pătura conducătoare au renunțat de bună voie la graiul lor matern, ca să imite pe romani, stăpînii cei noi ai țării.

Din cealaltă caracteristică a limbii (v. mai sus, sub b) decurge faptul că orice modificare a structurii sociale provoacă, în mod inevitabil, modificări lingvistice. Așa se face că limbile se deosebesc destul de sensibil între ele, deși au adesea o origine comună, iar condițiile fiziologice și psihologice ale vieții omenești sînt pretutindeni aceleași (cf. și sfîrșitul notei 2, p. 306). Cît de mult depind fenomenele lingvistice de cele sociale, se vede mai cu seamă în cazul transformărilor semantice. Deoarece grupurile de oameni care alcătuiesc o colectivitate lingvistică se deosebesc între ele din punct de vedere social, cuvintele își modifică sensul trecînd de la un grup la altul. Și anume: cuvîntul primit de un grup mai puțin numeros de la altul mai numeros își strîmtează înțelesul, și invers.[1] Asupra acestei idei, pe care o găsim și la alți lingviști, de pildă la Schuchardt, Meringer (pentru acesta din urmă, cf. cap. I, p. 81, al prezentei cărți) etc., Meillet stăruie în mod special. Fiecare categorie socială are psihologia și, deci, limbajul ei pro-

---

[1] Cîteva exemple vor lămuri mai bine lucrurile. Lat. *paganus* însemna, din capul locului, „om care trăiește într-un *pagus*; sătean, țăran". La ivirea creștinismului, cuvîntul și-a schimbat sensul, în legătură cu împrejurările sociale în care s-a răspîndit această religie. Se știe că la început adepții ei erau numeroși la orașe și aproape inexistenți la țară. Pentru creștini, „țăran" era, deci, sinonim cu „necreștin". Astfel *paganus* a ajuns să însemneze „păgîn", și cu acest înțeles el s-a transmis limbilor romanice. Cuvîntul și-a redus sfera de întrebuințare, adică și-a strîmtat înțelesul, fiindcă a trecut din limba întregii colectivități lingvistice romane în graiul unei singure categorii sociale. (După E. Löfstedt, *Syntactica* II, Lund 1933, p. 468-69, *paganus* a devenit termen religios, cu accepția aici în discuție, pornind de la sensul de „civil", venit din limbajul soldaților și intrat în latina comună prin secolele I și II, în opoziție cu *miles*, adică *miles Christi* „creștin". Cf. și H. Rheinfelder, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Genève-Firenze 1934, p. 132, apoi *VI* II [1953], fasc. 2, p. 33. Alți lingviști se gîndesc la opoziția dintre *pagus* „sat" — tema lui *paganus* — și *civitas* [*Dei*]: creștinii erau, deci, locuitori ai cetății lui dumnezeu, pe cînd păgînii erau locuitori ai satelor.) Mai dese sînt cazurile inverse, fiindcă, în mod obișnuit, împrumuturile se fac de către clasele mai numeroase din limba claselor mai restrînse: pentru diverse motive, acestea din urmă se bucură de prestigiu în ochii celorlalte. Din lat. *nidus* „cuib" s-a derivat adj. * *nidiax, -cis*, care însemna „privitor la cuib". Din el au ieșit ital. *nidiace* și frc. *niais*, termeni speciali vînătorești și avînd în evul mediu înțelesul de „pasăre prinsă în cuib". Dar pentru vînător o astfel de pasăre se deosebea de cele pe care le avea el acasă, adică dresate, prin lipsa ei de abilitate, prin stîngăcie sau prostie. Această noțiune a devenit, cu timpul, dominantă în mintea vorbitorilor, și, atunci cînd a intrat în limba comună, frc. *niais* trebuia să-și schimbe sensul în această direcție și să însemneze „stîngaci, nătîng". Tot lărgire de înțeles, și din aceeași cauză — trecerea de la o categorie socială puțin numeroasă la alta mai numeroasă — a suferit rom. *jupîn*: întîi s-a zis așa boierilor, apoi negustorilor și patronilor de ateliere, pînă cînd cuvîntul a ajuns o vorbă aproape de ocară. Cf. și situația neologismelor *damă* și *madamă*. Cu privire la modificările semantice peiorative din limba franceză a scris K. Jaberg un întins studiu, citat deja cu altă ocazie, *Pejorative Bedeutungsentwicklung im Französischen. Mit Berücksichtigung allgemeiner Fragen der Semasiologie*, în *ZrPh* XXV (1901), p. 561 și urm., XXVII (1903), p. 25 și urm., XXIX (1905), p. 57 și urm.

priu.[1] De aceea se constată mari asemănări, la limbile cele mai diferite între ele, în felul de a vorbi al aceleiași clase sociale,[2] după cum există și deosebiri, relativ importante, în interiorul unei singure limbi de la un grup social la altul.

Din această cauză se produc în mod fatal transformări semantice profunde la cuvintele care, avîndu-și originea într-un mediu determinat, trec cu vremea în alt mediu, „inferior" sau „superior". Interesante și numeroase, mai cu seamă în vremea noastră, cînd cultura se răspîndește vertiginos, sînt împrumuturile care se fac din limba savanților și a oamenilor culți în general: constatăm în astfel de cazuri aceleași modificări de înțeles ca la frc. *niais* (v. nota 1 de la p. 308), împrumutat de limba comună dintr-un limbaj tehnic. Căci pentru omul incult sau puțin cult felul de a vorbi al savantului, literatului, artistului etc. are tot atît de multe secrete ca și acela al unui tehnician (în sensul larg al cuvîntului) pentru necunoscătorii tehnicii respective.[3] Lucruri asemănătoare observăm și atunci cînd studiem împrumuturile făcute dintr-o limbă propriu-zisă în alta, fiindcă situația este aproape identică: de obicei limbile din care se împrumută sînt considerate „superioare" dintr-un anumit punct de vedere și de aceea servesc ca rezervor lexical pentru celelalte. Se știe cum a fost pus la contribuție vocabularul grecesc spre a îmbogăți limba latină și cum, mai tîrziu, popoarele europene au recurs, în același scop, la limbile clasice. Meillet

---

[1] Iată ce spunea, cu mulți ani în urmă, M. Bréal în *Essai de sémantique* (ed. III, p. 285 și urm.): „Pe măsură ce o civilizație cîștigă în varietate și bogăție, ocupațiile, acțiunile, interesele din care se compune viața societății se împart între diferitele grupuri de oameni; nici starea de spirit, nici natura activității nu sînt aceleași la preot, la soldat, la omul politic, la agricultor. Deși toți au moștenit aceeași limbă, cuvintele se colorează la fiecare cu cîte o nuanță distinctă, care se fixează și pînă la urmă devine parte integrantă a lor... La auzul cuvîntului *operație*, rostit de un chirurg, vedem un bolnav, o rană, instrumente de tăiat; închipuiți-vă același cuvînt rostit de un militar: el ne face să ne gîndim la armate în război; cînd îl rostește un om de finanțe, e vorba de capitaluri în mișcare; cînd îl spune un matematician, e vorba de adunări și scăderi. Fiecare știință, fiecare artă, fiecare meserie, formîndu-și terminologia, pune cîte o amprentă pe cuvintele limbii comune." („A mesure qu'une civilisation gagne en variété et en richesse, les occupations, les actes, les intérêts dont se compose la vie de la société se partagent entre différents groupes d'hommes; ni l'état d'esprit, ni la direction de l'activité ne sont les mêmes chez le prêtre, le soldat, l'homme politique, l'agriculteur. Bien qu'ils aient hérité de la même langue, les mots se colorent chez eux d'une nuance distincte, laquelle s'y fixe et finit par y adhérer... Au mot d'*o p é r a t i o n* s'il est prononcé par un chirurgien, nous voyons un patient, une plaie, des instruments pour couper et tailler; supposez un militaire qui parle, nous pensons à des armées en campagne; que ce soit un financier, nous comprenons qu'il s'agit de capitaux en mouvement; un maître de calcul, il est question d'additions et de soustractions. Chaque science, chaque art, chaque métier, en composant sa terminologie, marque de son empreinte les mots de la langue commune." Apud Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* I, p. 244.)

[2] Așa s-au petrecut lucrurile cu jargoanele propriu-zise (ale claselor stăpînitoare, în societățile împărțite în clase) și cu limbajele speciale, adică cu argourile (despre acestea din urmă, vezi paragraful special de la sfîrșitul prezentului capitol). Pätsch, *op. cit.*, p. 119-20 consideră exagerate enunțările lui Meillet cu privire la deosebirile lingvistice de la un grup social la altul, întrucît ele ar aminti, pe bună dreptate, de existența unor limbi de clasă (dovadă discutarea lor în paragraful intitulat „Gegen die Theorie von den Klassensprachen").

[3] Cf. Mai ales articolul *A propos de „qualitas"* din cartea citată a lui Meillet (p. 355 și urm.).

se ocupă îndeosebi[1] de calcurile lingvistice, cărora li se mai spune, cu un termen numai parțial sinonim, împrumuturi semantice: unui cuvînt băștinaș i s-au impus înțelesurile cuvîntului corespunzător din altă limbă. Acesta este, de pildă, cazul lat. *causa* „lucru, obiect; condiție determinantă a unui fapt" (termen filozofic și teologic): ultimul sens se datorește grec. αἰτία, care a fost tradus în latinește prin *causa*. Limbile romanice au moștenit acest cuvînt cu sensul lui primitiv (fr. *chose*, ital. *cosa* etc.) și după aceea l-au împrumutat cu accepția lui științifică (frc. *cause*, ital. *causa* ș. a.). Meillet explică la fel înțelesurile unor termeni grecești din biblie, ca κύροις, „stăpîn, domn, dumnezeu" (căruia, prin procedeul arătat la *causa*, îi corespund lat. *Dominus*, frc. *Seigneur*, engl. *Lord*, germ. *Herr* etc.), ἄγγελος, διάβολος ș. a.: cînd s-a tradus biblia, a fost nevoie să se redea sensurile cuvintelor ebraice respective, și, neputîndu-se crea expresii noi, s-au folosit unele dintre cele deja existente în grecește, cărora li s-a modificat înțelesul potrivit necesităților.[2]

Concluzia scoasă din toate aceste încrucișări de fapte sociale, culturale și psihologice, pe care Meillet le numește, cu un termen luat din științele naturii, interferențe, este cel puțin tot atît de interesantă ca și modificările cărora le dau ele naștere. Această concluzie n-o găsesc în *Linguistique historique et linguistique générale* I, dar mi-am notat-o la lecțiile despre „teoria generală a vocabularului", ținute de lingvistul francez în anul academic 1924-1925 la Collège de France. Ea ar putea fi formulată astfel: Cuvintele suferă, datorită cauzelor deja amintite, așa de profunde transformări semantice, încît adeseori nu mai rămîne nimic sau aproape nimic din înțelesul lor originar De aceea avem dreptul să vorbim, în asemenea cazuri, de cuvinte diferite din punctul de vedere al semantismului, deși altfel avem a face cu aceleași cuvinte. Ce mai au, se întreba Meillet (lecția de la 17 martie 1925), frc. *bon*, *bel* și *bien* din sensul prototipurilor lor, lat. *bonus*, *bellus* și *bene?* Cuvintele franțuzești sînt, în ce privește înțelesul, altele decît corespunzătoarele lor latinești. Așadar, de foarte multe ori s-a produs o discontinuitate semantică între franceză (sau oricare alt idiom romanic) și limba latină. Concluzia aceasta seamănă pînă la identitate cu a lui Gilliéron, care afirmă că

---

[1] *Op. cit.*, p. 343 și urm., sub titlul *Les interférences entre vocabulaires*.

[2] Exemple similare se găsesc, numeroase, în tot felul de limbi. Cf., de pildă, rom. *carte*, care, sub influența slav. *kniga*, a ajuns să însemneze, pe lîngă „scrisoare", și „lucrare scrisă, volum, carte", fiindcă cuvîntul slav avea ambele aceste sensuri. Are dreptate Meillet să-și încheie articolul *Comment les mots changent de sens* precum urmează (*op. cit.*, p. 271): „Aceste exemple, la care am remarcat doar faptele cele mai evidente și mai generale, ne îngăduie să ne facem o idee despre felul cum faptele lingvistice, faptele istorice și faptele sociale se îmbină, acționează și reacționează laolaltă, pentru a modifica sensul cuvintelor; se observă că pretutindeni momentul esențial este trecerea unui cuvînt din limba comună într-un limbaj special, sau fenomenul invers, sau ambele fenomene, și că, prin urmare, schimbările de sens trebuie considerate ca avînd drept condiție principală diferențierea elementelor care alcătuiesc societatea." („Ces exemples, où l'on a remarqué seulement les plus gros faits et les plus généraux, permettent de se faire une idée de la manière dont les faits linguistiques, les faits historiques et les faits sociaux s'unissent, agissent et réagissent pour transformer le sens des mots; on voit que, partout, le moment essentiel est le passage d'un mot de la langue générale à une langue particulière, ou le fait inverse, ou tous les deux, et que, par suite, les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent les sociétés.")

graiurile populare franţuzeşti, astfel cum se înfăţişează ele astăzi, nu pot fi considerate drept continuatoarele latinei vulgare din vechea Galie, pentru că influenţa exercitată de limba comună şi de la un dialect la altul, apoi inovaţiile realizate de ele înseşi spre a lupta împotriva omonimiei şi a altor cauze distrugătoare, le-au transformat atît de profund. încît aproape nu le mai putem recunoaşte.

O idee care apare des în lucrările lui Meillet şi ale elevilor săi şi de care am pomenit deja mai sus, întrucît stă în legătură foarte strînsă cu discuţia asupra modificărilor semantice, este următoarea. Cînd două idiome se găsesc faţă în faţă, au loc împrumuturi de tot felul. În mod constant. limba care se bucură de p r e s t i g i u, prin faptul că pare superioară dintr-un punct de vedere oarecare, joacă rolul creditorului, iar cealaltă, pe al debitorului. Noţiunea „prestigiu" trebuie înţeleasă în mod cu totul relativ: nu există limbă, oricît de „primitivă", care să nu se afle cînd şi cînd într-o situaţie favorabilă faţă de alta, fie aceasta şi cea mai privilegiată cu putinţă. Aşa se face că toate limbile pămîntului sînt în acelaşi timp creditoare şi debitoare. Superioritatea lingvistică este nu numai relativă, deci trecătoare, ci are şi cauze foarte felurite. Romanii au împrumutat cuvinte de la greci, fiindcă aceştia îi întreceau în cultură. Băştinaşii din Peninsula Iberică, Galia, Reţia ş. a. au adoptat limba latină, care venise la ei cu un întreit prestigiu: cultural, militar şi politic. Normanzii lui Wilhelm I Cuceritorul şi-au impus limba în Anglia (numai păturii conducătoare şi numai pentru cîteva sute de ani) din cauza superiorităţii lor militare. Limba comună înlocuieşte dialectele graţie unui factor cultural (ajutat adesea şi de forţa politică). Un centru dialectal influenţează puternic asupra graiurilor locale pentru motive asemănătoare. În sfîrşit, cuvintele speciale sau tehnice se răspîndesc în limba comună tot din cauza unei superiorităţi : profanii îşi dau seama de ignoranţa lor într-un domeniu de activitate oarecare şi de aceea acceptă fără discuţie termenii întrebuinţaţi de către specialişti. [1]

Altă idee, care, la fel cu precedenta, îşi are originea în concepţia sociologică a limbajului şi ne întîmpină în lucrările lui Meillet (şi ale discipolilor săi), se referă la ceea ce el numeşte i n t e r d i c ţ i i d e v o c a b u l a r. Iată despre ce este vorba : „În cele mai diferite puncte ale globului şi în limbile cele mai diverse se observă fenomene de «tabu» lexical . . . în Africa de Sud, pe teritoriile unde se vorbesc limbile malaio-polineziene . . . în Extremul Orient şi chiar în Europa, mai ales în nordul Europei, se constată că anumite cuvinte sînt interzise, prin uz, fie unui grup de oameni, fie unor indivizi determinaţi, fie în anumite perioade sau împrejurări ; se «tabuează», de pildă, numele unui mort, acela al unui şef, acela al membrilor familiei din care cineva şi-a luat nevasta ; şi tabu-ul nu atinge numai numele proprii respective : el se extinde şi la numele comune identice sau nu cu cele proprii în discuţie, adică la acelea care sună identic sau

[1] În acelaşi chip se explică împrumuturile făcute de către europeni din limbile populaţiilor care trăiesc în alte continente: cum să se numească obiectele care se găsesc numai în anumite regiuni africane, asiatice etc. altfel decît cu expresiile autohtone? (Cf. paragraful consacrat, în cartea de faţă, metodei „cuvinte şi lucruri", p. 70 şi urm.) De cele mai multe ori, fapte de felul celor discutate aici au la bază cauze de ordin economic: nevoile vieţii de toate zilele pun pe oameni în contact, ceea ce duce, din punct de vedere lingvistic, la împrumuturi de la o limbă la alta, de la un dialect la altul etc. Pentru întreaga chestiune, cf. J. Vendryes, *Le langage*, Paris 1921, p. 330 şi urm.

asemănător, sau numai în parte asemănător, cu cele dintîi." [1] Noțiunea de „tabu" poate avea un sens mult mai larg decît cel dat în această definiție, și Meillet însuși citează faptul că în conversația oamenilor civilizați numele unor anumite funcțiuni fiziologice sînt sistematic înlăturate, precum și cazul expresiilor franțuzești *morbleu*, *parbleu* ș. a., care continuă și înlocuiesc pe *mort Dieu*, *par Dieu* etc. La europeni, exemplele de acest fel sînt puțin numeroase și, în general, se referă la unele ființe pe care, din diferite motive, unii vorbitori se tem să le invoce; deoarece trebuie să vorbească totuși despre ele, scapă, ca să zic așa, din încurcătură, fie dîndu-le alte nume, fie schimbîndu-le întrucîtva pe cele curente. [2] Mai interesante decît fenomenul în sine, care se explică psihologic și social, sînt urmările lui lingvistice, și anume dispariția unor cuvinte în împrejurări neobișnuite. Meillet urmărește de aproape denumirile ursului, ale șarpelui etc. în limbile slave, germanice, baltice ș. a.: pretutindeni se constată înlocuirea cuvîntului vechi indo-european prin eufemisme și perifraze („mîncător de miere", „brun" ș. a. pentru „urs"; „tîrîtor", „dezgustător" etc. pentru „șarpe"), a căror existență nu se poate înțelege decît cu ajutorul ideii aici în discuție. [3]

Concepția sociologică a lui Meillet se vede și în explicațiile pe care le dă el *tendințelor lingvistice generale*, cum este, de exemplu *simplificarea flexiunii* în limbile indo-europene cele mai deo-

---

[1] „En des points du monde très divers, et dans des langues très variées on observe des «tabous» de vocabulaire,... dans l'Afrique du Sud, dans le domaine des langues malayo-polynésiennes... en Extrême-Orient et aussi en Europe, notamment dans le Nord de l'Europe, il apparaît que certains mots sont interdits par l'usage, soit à un groupe d'hommes, soit à des individus déterminés, soit durant certaines périodes, en certaines occasions; on «taboue» par exemple le nom d'un mort, celui d'un chef, celui des membres de la famille où l'on prend femme etc.; et le tabou ne touche pas seulement les noms propres en question, mais il s'étend aux noms communs, identiques ou non à ces noms, qui sonnent d'une manière identique ou analogue, ou même partiellement analogue." (*Op. cit.*, p. 281.)

[2] Fenomenul a fost observat de mult și discutat, sub diverse rubrici, în lucrările de lingvistică generală. Cf. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 233 și urm. În special numele diavolului este deseori evitat, și se înțelege ușor de ce. O listă foarte bogată, dar totuși necompletă, de echivalente semantice romînești pentru „drac" dă G. Pascu în *VRom*, iunie 1910, p. 298 și urm. și în *AR* V (1921), p. 244 și urm. (v. Iorgu Iordan, *Arhiva* XXX [1923], p. 117 și urm.). Iată cîteva studii consacrate acestui fenomen: A. Niceforo, *Le génie de l'argot*, Paris 1912, p. 216 și urm.; I.-A. Candrea, *„Tabu" în limbă. Nume interzise*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București 1927, p. 71 și urm.; O. Vočadlo, *On lexical Restriction*, în *Charisteria Guilelmo Mathesio quinquagenario*, Praga 1932, p. 105 și urm.; G. Bonfante, *Études sur le tabou dans les langues indo-européennes*, în *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève 1939, p. 195 și urm.; W. Havers, *Neuere Literatur zum Sprachtabu*, Wien 1946.

[3] Nu se datorește, desigur, unei simple întîmplări faptul că Meillet a ales, pentru ilustrarea tezei sale, tocmai nume de animale. Cine a urmărit, fie și din fugă, nomenclatura animală în vreo limbă oarecare a observat lesne că în acest domeniu, mai mult, poate, decît în altele, mentalitatea primitivă a oamenilor joacă un rol important. Cf., de pildă, rom. *nevăstuică*, neogr. νυφίτζα (propriu „nevastă tînără"), ung. *hölgy* (propriu „doamnă"), frc. *belette* (propriu „frumușică") etc. (pentru alte numiri, v. Iorgu Iordan, *Arhiva* XXXIII [1926], p. 141 și urm.). Material bogat și variat cu privire la această chestiune găsim în *Das Tier im Spiegel der Sprache*, Dresden-Leipzig 1907 de R. Riegler și în articolele publicate de același autor prin revistele *Wörter und Sachen*, *Archivum Romanicum*, *Die neueren Sprachen* ș. a., apoi în monumentalul *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, operă colectivă de etnografie și folclor, apărută între cele două războaie la Walter de Gruyter & Co., Berlin.

sebite cu putință. Astfel, perfectul simplu a dispărut sau e pe cale să dispară în numeroase limbi, ca franceza, germana, romîna, sîrba, slovena etc. Un fenomen atît de răspîndit ar trebui să aibă pretutindeni aceeași cauză, de natură socială: dezvoltarea civilizației omenești ar da naștere — după Meillet — unui fel de a gîndi abstract, care, pe de o parte, elimină categoriile gramaticale concrete, pe de alta, dezvoltă pe cele în concordanță cu abstracțiile minții moderne. Din acest punct de vedere, limba engleză ar fi mai evoluată decît altele, căci și-a redus simțitor numărul formelor flexionare ale verbului, tinzînd să creeze acestei părți de vorbire o situație asemănătoare cu a substantivului (nu numai englezesc, ci și franțuzesc: o singură formă pentru toate cazurile și numerele). Meillet dă dreptate lui Gilliéron, care, ocupîndu-se în *La faillite de l'étymologie phonétique* de dispariția perfectului simplu, scria: „O dată cu ea [cu dispariția perfectului simplu] începe, pentru verbe, o eră nouă: se merge către starea în care verbele nu vor avea drept pînze decît auxiliarele, menite să servească la manevrarea unui corp de corabie conținînd ideea."[1]

[1] „Avec elle, commence pour les verbes une nouvelle ère, c'est un achemінement vers l'état du verbe où il n'y aura plus comme voiles que des auxiliaires faisant manœuvrer une coque qui porte l'idée." Citat de Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale* I, p. 156. Problema perfectului simplu au mai tratat-o, sub acest raport, A. J. F. Zieglschmid, *Der Untergang des einfachen Präteritums in verschiedenen indo-germanischen Sprachen* (în *Curme Volume of Linguistic Studies*, Philadelphia 1930, p. 167 și urm.) și *Concerning the disappearance of the simple past in various indo-european languages* (în *PhQ* IX [1930], p. 153 și urm.); Leo Spitzer, *Über den Schwund des einfachen Perfektums* (în *Donum natalicium Schrijnen*, Nijmegen-Utrecht 1929, p. 86 și urm.); Phil. Kaiblinger, *Ursachen des Präteritumverfalls im Deutschen* (în *Teuthonista* VI [1930], p. 269 și urm.); Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932, p. 7, 193-194; Ch. de Boer, *Introduction à l'étude de la Syntaxe du français*, Groningue-Paris 1933, p. 105-107; M. de Paiva Boléo, *O Perfeito e o Preterito em português*, Coimbra 1937. Cf. și M. Cohen, în *TIL* I (1956), p. 43 și urm. Pentru limba noastră pot cita aici pe I. Șiadbei, *Le sort du prétérit roumain (Romania LVI* [1930], p. 331 și urm.), care, ocupîndu-se, în primul rînd, de m o r f o l o g i a perfectului simplu romînesc, atinge numai în treacăt problema dispariției lui (totale în istroromînă, parțiale în dacoromînă). Autorul articolului susține că dispariția acestei forme verbale a fost precedată (deci și cauzată, într-un chip oarecare) de următoarele două fenomene: 1) înlocuirea formelor „tari" de perfect (tip *feciu*) prin cele „slabe" (tip *făcui*) și 2) înlocuirea persoanelor I și II plurale, care mai înainte se confundau, la multe verbe, cu corespunzătoarele lor de la prezentul indicativului (v. rom. *cîntămu* însemna și „cîntăm" și „cîntarăm"), prin formații analogice (cu *-ră-* în finală). Ar urma astfel că dispariția perfectului are cauze pur formale, nu psihologice sau istorico-culturale. În orice caz, Șiadbei nu admite influențe străine, și cred că are dreptate. Pentru înțelegerea justă a fenomenului aici în discuție trebuie să ținem seamă nu numai de aspectul lui pur morfologic, cum face Șiadbei (la fel procedează Kaiblinger, *loc. cit.*, care invocă „neregularitatea" formelor perfectului simplu, deci greutatea de a le mînui), ci și de aspectul semantic: perfectul compus prezintă avantajul că apropie acțiunea de momentul vorbirii, datorită faptului că este alcătuit din p r e z e n t u l auxiliarului și din participiul trecut (cu valoare de a d j e c t i v la origine) al verbului de conjugat, adică, altfel spus, acțiunea apare nu ca un proces aparținînd trecutului, ci ca un rezultat oarecum actual (la început și multă vreme după aceea, ca o î n s u ș i r e a obiectului asupra căruia s-a exercitat acțiunea exprimată de verb). Ceva asemănător se spune în *Romania* LVI (1930), p. 609, unde se arată că perfectul simplu latinesc (singura formă de perfect a latinei clasice) exprima d o u ă raporturi de timp (prezentul ș i trecutul), ceea ce dădea loc la confuzii. Așa se face că în latina tîrzie s-a născut un perfect compus, pentru exprimarea raportului de prezent (mai precis, de „acțiune care este terminată în momentul vorbirii", adică „perfectă" în sensul etimologic al cuvîntului), rămînînd ca perfectul simplu să exprime raportul de trecut („acțiune săvîrșită în trecut"), să îndeplinească, adică, funcțiunea de aorist sau preterit.

În sfîrşit, tot cu ajutorul condiţiilor vieţii sociale contemporane explică lingvistul francez asemănările care devin mereu mai mari şi mai profunde între limbile europene, indiferent de legăturile lor istorice: această apropiere o atribuie unei stări de spirit pe care el o numeşte „s e n t i m e n t u l u n e i u n i t ă ţ i d e c i v i l i z a ţ i e" („l e s e n t i m e n t d'u n e u n i t é d e c i v i l i s a t i o n").[1]

Pentru completarea măcar aproximativă a informaţiilor despre concepţia lingvistică a lui Meillet, voi reproduce cîteva pasaje din unele lucrări ale lui neamintite încă. Le-am notat la întîmplare, şi totuşi întîlnim pretutindeni aceeaşi idee fundamentală, că limba e un fapt social şi, în consecinţă, trebuie studiată ca atare. „Încă de la începutul epocii istorice şi, fără îndoială, chiar cu mult înainte de aceasta, istoria limbii a fost determinată în primul rînd de fapte de civilizaţie. Răspîndirea marilor limbi comune ca latina, araba, spaniola, engleza este ceea ce se observă în fapt." „I-a scăpat doar faptul [e vorba de E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen* I. Teil: *Die Sprache*, Berlin 1923] că, de la Bréal şi F. de Saussure încoace, pentru a nu vorbi decît de morţi, rolul condiţiilor sociale a fost pus în lumină într-un fel care reînnoieşte problema şi că limba fiind dintre toate faptele umane cel mai evident social — căci nu putem să ne închipuim nici limbă fără societate, nici societate omenească fără limbă — condiţiile sociale sînt acelea care domină limbajul." „Dar unitatea vorbirii este necesară. Supravieţuiesc acele schimbări care sînt conforme cu tendinţele existente la cei mai mulţi sau la cei mai influenţi dintre vorbitori, acelea care, corespunzînd condiţiilor generale ale limbajului şi condiţiilor speciale în care se găseşte graiul respectiv, satisfac cel mai bine nevoile comune ale subiectelor vorbitoare. La fel cu multe legi naturale, «legea fonetică» ar fi, deci, rezultatul nu al unei schimbări universale, ci al unei medii." [2]

---

[1] Alt discipol al lui Saussure, Ch. Bally, face o constatare analogă cu privire specială la stilistică; de aceea vorbeşte el undeva de o „s t i l i s t i c ă e u r o p e a n ă". În aceeaşi vreme ne gîndim, fără voie, la atitudinea lui Schuchardt, care, în cazuri de asemenea natură, recurgea la psihologia comună (adică la gîndirea logică) a oamenilor din toate timpurile şi din toate locurile (v. cap. I, p. 61-62 din cartea de faţă). Iată cum îşi justifică Meillet punctul de vedere: „Se cuvine să eliminăm toate cauzele care ar putea fi specifice numai unei anumite limbi, ori de cîte ori e vorba de un fapt constatat într-un număr mare de locuri: dacă aceeaşi evoluţie se produce în două regiuni distincte. este vorba, poate, de o coincidenţă întîmplătoare; dar dacă o constatăm în cinci sau şase regiuni întinse, elementul întîmplare pare a fi exclus, aşa încît trebuie să descoperim cauzele care vor fi putut acţiona în toate regiunile examinate. Însuşi caracterul general al acestui fapt este o dată de prim ordin în acţiunea de căutare a cauzelor." („On est amené à éliminer toutes les causes qui seraient particulières à une langue, dès l'instant qu'il s'agit d'un fait constaté sur un grand nombre de points: si une même évolution se produit sur deux domaines distincts, ce peut être dû à une recontre fortuite, mais si on l'observe sur cinq ou six grands domaines, le hasard semble exclu et il faut découvrir des causes, qui aient pu agir sur tous les domaines considérés. La généralité même du fait est une donnée de premier ordre pour la recherche des causes." *Op. cit.*, p. 156.) Despre simplificarea morfologiei, cf. şi H. Delacroix, *op. cit.*, p. 259.

[2] „Depuis le début de l'époque historique, et sans doute dès longtemps avant, l'histoire du langage est commandée avant tout par des faits de civilisation. L'extension de grandes langues communes, telles que le latin, l'arabe, l'espagnol, l'anglais, est ce que l'on observe en fait." (*BSL* XXII [1920-21], p. 39.) „Il lui a seulement échappé que, depuis Bréal et F. de Saussure, pour ne pas parler que des morts, le rôle des conditions sociales a été mis en évidence d'une manière qui

J. Vendryes (1875-1960)

Aici este locul să amintesc, pe scurt, de cel mai cunoscut elev francez al lui Meillet, J. Vendryes, fost profesor de lingvistică indo-europeană la Sorbona. Ca şi maestrul său, el se ocupă în mod obişnuit de limbile clasice, apoi de cele mai strîns înrudite cu acestea, în special de limbile celtice, cu privire la care poate fi socotit drept o mare autoritate. Discută însă şi chestiuni teoretice, deşi nu în aceeaşi măsură ca Meillet. şi aceasta nu numai în legătură cu problemele de lingvistică istorică pe care le tratează în operele sale privitoare la limbile indo-europene, ci şi în lucrări speciale. Am citat mai sus (cap. I, p. 44-45) un studiu al lui Vendryes despre legile fonetice. Aici mă voi opri asupra cărţii sale *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, Paris 1921 (retipărită, „cu un nou apendice bibliografic", tot acolo, 1950), unde sînt atinse, s-ar putea spune, aproape toate chestiunile de lingvistică generală.[1] Deoarece autorul nu se abate întru nimic de la concepţia şcolii lingvistice franceze, avem dreptul să considerăm *Le langage* ca un adevărat corp de doctrină al acestei şcoli, mai ales că la baza tuturor principiilor se află totdeauna material lingvistic prelucrat cu ajutorul metodei istorico-comparative, ca la toţi învăţaţii francezi despre care am vorbit, pînă acum, pe larg ori din fugă, în prezentul capitol.

---

renouvelle le problème et que la langue étant de tous les faits humains le plus manifestement social — car ni la langue n'est imaginable sans la société ni la société des hommes sans la langue — les conditions sociales dominent le langage." (*Ibidem*, XXV [1924-25], fasc. 2, p. 2.) „Mais l'unité de parler est nécessaire. Les changements qui survivent sont ceux qui sont conformes aux tendances existant chez la plupart des sujets ou chez les plus influents d'entre eux, celles qui, répondant aux conditions générales du langage et aux conditions particulières où se trouve le parler considéré, satisfont le mieux aux besoins communs des sujets parlants. Comme beaucoup de lois naturelles, la «loi phonétique» résulterait, non d'un changement universel, mais d'une moyenne." (*Ibidem*, p. 5.) Să se compare şi discuţia făcută asupra cărţii *Linguistique historique et linguistique générale* I de către H. Delacroix, *JPNP* XVIII (1921), p. 765 şi urm.; A. Ernout, *JS* 1921 p. 205 şi urm., 258 şi urm.; L. Foulet, *Romania* XLVII (1921), p. 119 şi urm.; S. Puşcariu, *Dacor* II (1921-22), p. 686 şi urm.; D. C. Hesseling, *Neophilologus* VII (1922-23), p. 76 şi urm.; A. Philippide, *Originea romînilor* I, p. 387 şi urm.; H. Delacroix, *op. cit.*, p. 48 şi urm.; Iorgu Iordan, *Un lingvist sociolog: Antoine Meillet (1866-1936)*, în *MAR*, Secţiunea literară, seria III, tomul IX (1939), p. 1 şi urm.; B. Terracini, *AL* II (1941), p. 69 şi urm.; Iorgu Iordan, *Concepţia sociologică a limbajului*, în *VRom*, 1948, nr. 3-4, p. 232 şi urm. Problema „interferentelor lingvistice", ca produs al unor fapte de civilizaţie, a fost tratată la al IV-lea Congres internaţional al lingviştilor, într-un raport special, de către Kr. Sanfeld, autorul binecunoscutei lucrări *Linguistique balkanique*, Paris 1930 (v. *Actes du Quatrième Congrès international de linguistes*, Copenhague 1938, p. 59 şi urm., 64 şi urm.). *La méthode comparative en linguistique historique* a lui Meillet o discută, din punctul de vedere al disciplinei noastre, N. Maccarrone, în *RLiR* VI (1930), p. 11 şi urm. O lucrare recentă (cu bogată informaţie bibliografică) consacrată acestei probleme este *Languages in Contact*, New York 1953, de Uriel Weinreich.

[1] A apărut în *Bibliothèque de synthèse historique*, Secţiunea *L'évolution de l'humanité* de sub direcţia lui Henri Berr, conducătorul publicaţiei *Revue de synthèse historique*, alături de opere istorice (preistorie, protoistorie şi antichităţi), care au, toate, menirea să iniţieze pe oamenii de cultură în domeniile cele mai variate ale civilizaţiei omeneşti. Vendryes are şi legături mai directe cu disciplina noastră: în opera deja citată, *Les langues du monde* (v. mai sus, pe 304), el este autorul capitolului *Langues indo-européennes* (p. 19 şi urm.), unde se vorbeşte şi de limbile romanice.

Un rezumat al acestei cărţi nu se poate face, dar nici nu-i necesar, între altele, pentru că Vendryes nu aduce multe lucruri noi faţă de ceea ce ştim deja despre şcoala franceză. Ideile lui Meillet şi, indirect, acelea ale lui F. de Saussure ne întîmpină la tot pasul.[1] Astfel: limbajul este un fapt social; existenţa lui se datoreşte nevoii oamenilor de a comunica între dînşii; tot aşa fixarea lui, în interiorul primelor aglomeraţii de indivizi vorbitori, s-a făcut potrivit legilor care se află la temelia oricărei colectivităţi umane[2]; între cuvinte şi noţiunile respective nu există o legătură naturală, ci numai una de circumstanţă (semnul lingvistic este, adică, arbitrar, cum spune Saussure); generalizarea inovaţiilor fonetice are loc numai dacă ele corespund unei tendinţe naturale şi spontane a tuturor membrilor colectivităţii lingvistice; atitudine negativă faţă de legile fonetice, aşa cum le concepeau neogramaticii[3]; mentalitatea unui popor

[1] Trebuie să precizez că această afirmaţie c o n s t a t ă, nu a p r e c i a z ă. Într-o lucrare ca *Le langage*, aşa cum am caracterizat-o foarte pe scurt în nota precedentă, autorul n-avea dreptul să ia o atitudine prea personală, nici să introducă păreri pe care nu le admit majoritatea specialiştilor. Pentru scopul urmărit de conducătorul colecţiei *Bibliothèque de synthèse historique*, cartea lui Vendryes este excelentă, cum se va vedea din discuţia pe care o fac aici. Pe de altă parte, originalitatea autorului se manifestă mai mult decît suficient în critica obiectivă, dar pătrunzătoare, la care supune ideile diverşilor lingvişti.

[2] La p. 20, după ce spune că greşit a fost pusă lingvistica alături de ştiinţele naturii, Vendryes citează pe M. Bréal, care compară undeva conjugarea indo-europeană cu „...acele mari instituţii politice sau judecătoreşti — parlamentele sau consiliile de coroană — care, născute dintr-o nevoie primordială, şi-au văzut atribuţiile diversificîndu-se şi extinzîndu-se treptat, pînă cînd altă epocă, găsind mecanismul prea greoi, a suprimat o parte din el şi a repartizat funcţiunile lui la diverse organe libere şi independente, chiar dacă ele mai continuă — într-o anumită măsură şi vădind clar vechea lor solidaritate — concepţia iniţială." („...ces grandes institutions politiques ou judiciaires — les parlements ou le conseil du roi — qui, nées d'un besoin primordial, ont vu peu à peu se diversifier, s'étendre leurs attributions, jusqu'à ce qu'un autre âge, trouvant cet ensemble de rouages trop lourd, en ait retranché une part, en ait divisé le fonctionnement entre divers corps libres et indépendants, quoique prenant part encore, dans une certaine mesure et avec la preuve visible de leur ancienne solidarité, à la conception initiale.") Am reprodus acest pasaj ca să arăt, pe de o parte, legăturile lui Vendryes şi cu alţi lingvişti francezi, afară de cei studiaţi pînă acum, iar, pe de alta, concepţia sociologică a limbajului, care merge cîteodată prea departe, cum probează comparaţia, cam curioasă, după mine, a lui Bréal. Saussure n-a fost profesorul lui Vendryes, iar *Cours de linguistique générale*, apărut în 1916, n-a putut fi utilizat în *Le langage*, fiindcă această carte, deşi tipărită în 1921, era definitiv redactată încă din 1914. Totuşi, prin intermediul lui Meillet, elev al lui Saussure şi maestru al lui Vendryes, legătura dintre aceştia doi este cît se poate de strînsă.

[3] Iată cîteva afirmaţii, care mi se par că lămuresc anumite aspecte ale interminabilei discuţii despre legile fonetice: „...acestea [legile fonetice] sînt nişte formule care rezumă anumite procese, sînt reguli de corespondenţă." („...celles-ci sont des formules qui résument des procès, des règles de correspondance." P. 51; cf. spusele lui Meillet în cap. I, p. 45 al cărţii de faţă.) „Pe de o parte, legea fonetică nu ne informează decît în mod imperfect asupra naturii schimbării, al cărei rezultat îl înregistrează, iar pe de altă parte, ea nu este niciodată decît o medie, în care se rezumă diverse procese complicate." („D'une part, la loi phonétique ne renseigne qu'imparfaitement sur la nature du changement dont elle enregistre le résultat; et d'autre part, elle n'est jamais qu'une moyenne, en laquelle se résument divers procès compliqués." P. 53; cf. aici mai sus, p. 314, sfîrşitul paragrafului despre Meillet.) „Excepţiile de la modificările fonetice sînt inevitabile." „Am întîlnit, în expunerea de pînă acum, cazuri în care tendinţele fonetice regulate erau în conflict cu alte tendinţe avînd un caracter diferit. Asemenea cazuri vor fi existat adesea în istoria limbilor; lor trebuie să le atribuim neregularităţile oricărei istorii fonetice." („Les exceptions aux changements phonétiques sont inévitables." P. 57-58.

și categoriile gramaticale din limba lui sînt lucruri diferite, prin urmare este imprudent să studiem pe acestea din urmă cu scopul de a trage concluzii asupra „psihologiei etnice"[1]; categoriile gramaticale au origine socială și de aceea depind de viața oamenilor în societate; analogia ajută la dispariția unor forme (a celor neregulate) și, deci, la simplificarea morfologiei (în altă parte, Vendryes constată că substantivele concrete se pierd mai ușor decît cele abstracte: ambele fapte amintesc de afirmația lui Meillet că progresul civilizației, dezvoltînd puterea de abstractizare a minții omenești, face să dispară anumite forme gramaticale)[2]; pentru înțelegerea limbii propriu-zise (*langue*, după terminologia lui Saussure) trebuie să luăm în considerație stările lingvistice actuale[3]; evitarea echivocului în vorbire (Gilliéron ar fi zis omonimie), adică nevoia de a fi clari, de a fi înțeleși, căci de aceea există limba; nu trebuie exagerată importanța foneticii, mai ales la transformările semantice, unde uzura cuvintelor se datorește, în bună parte, acțiunii mediului social; „cuvintele de civilizație" se împrumută mai ușor decît altele (cf. afirmația lui Meillet că „sentimentul unei unități de civilizație" apropie limbile); în evoluția limbii se observă o luptă între tendința de diferențiere și aceea de unificare (terminologie împrumutată de la Meillet, dar ideea o găsim și la Saussure, v. mai sus, p. 292); ideea de prestigiu în raporturile dintre idiomele omenești; amestecul limbilor (în sensul larg al cuvîntului, cu adaosul

---

„Nous avons rencontré, dans l'exposé qui précède, des cas où les tendances phonétiques régulières se trouvaient en conflit avec des tendances de caractére différent. Ces cas ont dû se présenter souvent dans l'histoire des langues; c'est à eux qu'il faut attribuer les irrégularités de toute histoire phonétique." P. 60.)

[1] Idee care apare, cu o mică nuanță deosebitoare, în paragraful consacrat lui Saussure, unde am interpretat-o ca opusă teoriei lui Vossler despre „spiritul limbii" și, adaug asta acum, credinței lui F. N. Finck, că între felul unei limbi și temperamentul poporului care o vorbește ar exista o legătură (cf. mai sus, cap. I, p. 83). Totodată am impresia că această părere se înrudește cu aceea potrivit căreia semnul lingvistic este, și într-un caz și în celălalt, arbitrar: se tăgăduiește contribuția logicii (ca atare!) la nașterea și evoluția limbii. Aici constatăm însă o apropiere de școala idealistă, căci și Vossler susține că limba este „alogică". Cf. ce spune Vendryes, p. 277: „E tot atît de arbitrar să deducem limba din mentalitate, ca și mentalitatea din limbă. Ambele sînt un produs al împrejurărilor; sînt fapte de civilizație." („Il est aussi arbitraire de faire sortir la langue de la mentalité que la mentalité de la langue. Toutes deux sont le produit des circonstances; ce sont des faits de civilisation.")

[2] Explicația justă, bazată pe concepția marxistă despre limbaj, este că vocabularul se leagă direct de producție și, în consecință, obiectele materiale, devenite inutile, fiindcă sînt înlocuite prin altele din ce în ce mai perfecționate, dispar din circulație, iar o dată cu ele dispar, de obicei, și numele lor.

[3] „...etimologia ne dă o idee falsă despre natura unui vocabular; pe ea n-o interesează decît să arate cum s-a format vocabularul respectiv. Dar în vorbirea zilnică, cuvintele nu sînt folosite potrivit valorii lor istorice. Spiritul uită — presupunînd că a știut vreodată — prin ce evoluții semantice au trecut acestea. Cuvintele au totdeauna o valoare a c t u a l ă, adică limitată la clipa cînd sînt folosite, și u n i c ă, adică privitoare la felul în care au fost folosite în clipa respectivă." („...l'étymologie donne une idée fausse de la nature d'un vocabulaire; elle n'a d'intérêt que pour montrer comment un vocabulaire s'est formé. Les mots ne sont pas employés dans l'usage d'après leur valeur historique. L'esprit oublie — à supposer qu'il l'ait jamais su — par quelles évolutions sémantiques ils ont passé. Les mots ont toujours une valeur a c t u e l l e, c'est-à-dire limitée au moment où on les emploie, et s i n g u l i è r e, c'est-à-dire relative à l'emploi momentané qui en est fait." P. 206.)

însă, existent și la Meillet, că oricare ar fi numărul elementelor străine într-o limbă dată, tot cu o singură limbă avem a face: acesta este sentimentul vorbitorilor).

Dar Vendryes discută și chestiuni pe care nu le găsim nici la Saussure, nici la Meillet, de pildă, limbajul afectiv (p. 162 și urm.), creațiile onomatopeice (p. 214 și urm.), raporturile dintre gîndire și vorbire (p. 77 și urm.)[1] ș. a. Se dovedește astfel solidar și cu ceilalți reprezentanți ai școlii franceze, care și-au făcut, s-ar putea spune, o adevărată specialitate din aceste domenii ale lingvisticii (de pildă Bally, cu stilistica, adică studiul limbajului afectiv) și despre care va veni vorba în paginile imediat următoare. Dacă la toate acestea adăugăm și alte probleme, fie de natură filozofică, cum sînt originea sau progresul[2] limbajului, fie de „lingvistică externă" (mă

---

[1] Trebuie precizat că Vendryes se arată oarecum rezervat față de unele dintre aceste chestiuni. Astfel, despre studiul limbajului afectiv afirmă că aparține mai mult psihologiei și artei decît lingvisticii (p. 165). Tot așa se exprimă el cu privire la raporturile dintre limbă și gîndire, a căror cercetare ar fi, mai degrabă, de domeniul psihologiei (p. 77). Această atitudine a lui Vendryes izvorăște din ideea, foarte răspîndită printre lingviștii occidentali, că prin „gîndire" trebuie să înțelegem felul cum funcționează creierul omului, adică un proces psihologic, nu unul logic, de cunoaștere a realității înconjurătoare. Nici în lucruri de amănunt Vendryes nu merge totdeauna cu lingviștii studiați în prezentul capitol. Voi arăta aici o singură deosebire, relativ la terminologie. Am văzut că titlul cărții sale sună *Le langage*, apoi, acest termen, care nu apare decît incidental la Saussure sau Meillet, este folosit foarte frecvent de către Vendryes. La p. 275 găsim o precizare vrednică de a fi reținută: „Există această diferență între limbaj și limbi, anume că limbajul este ansamblul procedeelor fiziologice și psihice de care dispune omul pentru a vorbi, pe cînd limbile reprezintă utilizarea practică a acestor procedee. Pentru a ajunge la definiția cuvîntului limbă, trebuie, deci, să ieșim din cadrul capitolelor precedente și să studiem rolul pe care-l joacă limbajul în societățile umane organizate." („Il y a cette différence entre le langage et les langues, que le langage est l'ensemble des procédés physiologiques et psychiques dont l'être humain dispose pour parler, tandis que les langues représentent l'utilisation pratique de ces procédés. Pour arriver à la définition du mot langue, il faut donc sortir du cadre des chapitres précédents et étudier le rôle que joue le langage dans les sociétés humaines organisées.") Așadar, după Vendryes, „limbaj" înseamnă „limba" și „vorbirea" lui Saussure împreună, potrivit accepției curente a acestui cuvînt, adică facultatea pe care o au oamenii, dar n-o au animalele, de a exprima prin sunete articulate tot ceea ce gîndesc și simt. Din cauza acestui sens larg, termenul „limbaj" se întrebuințează și cu privire la orice alte semne, cu ajutorul cărora putem transmite idei și sentimente (cf. limbajul surdo-mutilor, limbajul gesturilor etc.). Limbajul e comun tuturor oamenilor, întrucît depinde de constituția lor fizică și psihică, aceeași oricînd și oriunde; limba aparține unei singure comunități lingvistice determinate, pentru că este produsul unor anumite condiții istorice, care diferă de la o colectivitate umană la alta, iar vorbirea reprezintă realizarea practică a unei limbi date, ea variind după indivizi și grupuri de indivizi în interiorul uneia și aceleiași comunități lingvistice. Delacroix, *op. cit.*, p. 2 și urm., distinge patru aspecte ale acestei facultăți specific umane: *langage, langue, parler* și *parole*.

[2] Iată o noțiune care are nevoie de lămurire. Am întîlnit-o din fugă, și în paragraful despre Meillet. Unii lingviști o consideră așa de importantă, încît i-au consacrat studii speciale. Cel mai cunoscut și mai strălucit dintre toți este danezul Otto Jespersen, *Progress in Language*, London 1894 (ed. II, tot acolo, 1909), al cărui nume l-am amintit în cursul discuției, sumare de altfel, asupra problemei unei limbi internaționale (v. cap. I, p. 66, nota 3). În secolul al XIX-lea, numeroși lingviști credeau că evoluția limbii înseamnă decădere; dovadă, ziceau ei (mai ales filologii clasici), superioritatea limbilor greacă și latină față de cele moderne. Jespersen reprezintă un punct de vedere cu totul opus: el susține că modificările lingvistice

folosesc de un termen saussurian), anume c o n s t i t u i r e a l i m b i l o r (limbi, dialecte, limbă comună, limbă scrisă, limbă literară, argouri și alte limbaje speciale, geografie lingvistică, amestecul limbilor, înrudirea lor), originea scrierii și ortografia, ne dăm ușor seama că opera lui Vendryes este o introducere completă în lingvistică. În primul rînd studenții (dar nu numai ei!) pot avea din lectura acestei cărți un folos netăgăduit, mai ales că în cursul discuției asupra chestiunilor de fonetică, morfologie și lexic, care alcătuiesc oarecum fondul propriu-zis al lucrării, autorul explică și bogata terminologie utilizată. De asemenea trebuie relevat încă un mare merit al lui Vendryes: materialul lingvistic de care se servește el pentru ilustrarea discuțiilor teoretice este luat din toate familiile de limbi ale pămîntului, astfel că cititorul se poate informa și despre particularitățile specifice ale unor idiome greu sau de loc accesibile celor mai mulți dintre noi.

Le langage a fost primit favorabil de către recenzenți, printre care citez pe M. Grammont, în *RLR* LXI (1921-22), p. 369 și urm.; A. Ernout,

---

fac, d i m p o t r i v ă, c a l i m b i l e s ă p r o g r e s e z e. Mergînd mereu înapoi, spre începuturile unei limbi, constatăm că întreaga ei structură este mai complicată. Cu trecerea vremii, sistemul gramatical se simplifică, diverse forme de prisos dispar, flexiunea tinde a fi înlocuită printr-o anumită așezare a cuvintelor în frază ș. a. Jespersen se gîndește, înainte de toate, la limba engleză, care, după cum se știe, a eliminat din gramatica ei foarte multe elemente, fără să le simtă în vreun chip oarecare lipsa. Ba Jespersen crede (greșit, firește) că această limbă prezintă o reală superioritate față de altele, întrucît cei care o întrebuințează se pot exprima mult mai ușor și mai clar. În orice caz, din punct de vedere practic — savantul danez mustră pe lingviști că nu țin seamă de acest criteriu — simplificarea gramaticii reprezintă incontestabil un progres. Vendryes nu neagă faptele invocate, dar respinge interpretarea pe care le-o dă Jespersen, afirmînd că acesta pune chestiunea greșit. Studiul istoric al limbilor ne arată că multe pierderi (gramaticale sau de altă natură) se compensează prin formații noi, astfel că bilanțul general nu se încheie totdeauna cu deficit și, oricum, nu cu un deficit prea mare. Tot așa nu trebuie să vorbim de un „ideal" lingvistic, în sensul că cutare limbă ar fi superioară altora. Idealul în această materie înseamnă adaptarea cît mai perfectă a limbii la nevoile vorbitorilor. Sub raportul acesta, fiecare limbă prezintă avantaje și dezavantaje. Dacă vrem cu orice preț să discutăm o astfel de problemă, care nu aparține propriu-zis lingvisticii, atitudinea cea mai cumințe este să considerăm „progresul" ca ceva relativ și nestabil. Cît despre cauzele pentru care morfologia se simplifică, Vendryes urmează pe maestrul său Meillet: limba, fiind un fapt social, depinde, în evoluția ei, de viața oamenilor în societate. La „sălbatici" și la „primitivi" gîndirea e concretă, mistică, iar memoria dezvoltată; în consecință, limba lor se caracterizează printr-o mare bogăție de forme gramaticale, care se țin ușor minte, grație unei memorii plastice, neuzate. Oamenii civilizați, dimpotrivă, gîndesc mai abstract și au memoria leneșă (fiindcă dispun și de alte mijloace care-i ajută să rețină anumite lucruri), ceea ce duce, între altele, la simplificarea morfologiei, tocmai pentru ca aceasta să corespundă mai bine felului lor de a gîndi. Ideea de progres în limbă, așa cum o dezvoltă Jespersen, referindu-se la limba engleză, a fost utilizată de către unii lingviști și, mai ales, de către numeroși politicieni ca un mijloc de propagandă contra popoarelor slave, ale căror limbi au o morfologie foarte bogată, deci... înapoiată! Să se compare discuția pe care o face Al. Graur, *Studii de lingvistică generală* cit. p. 438 și urm. despre progresul în limbă. Altă lucrare a savantului danez, privitoare la problema aici în discuție, este *Efficiency in Language*, København 1941, unde autorul susține ideea că progresul în limbă înseamnă, de fapt, posibilitatea de a exprima cît mai multe sensuri și raporturi gramaticale prin cît mai puține mijloace lingvistice. Cf. și cartea lui, *Die Sprache, ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg 1925 (trad. din engleză), p. 304 și urm., 322 și urm. Despre activitatea lingvistică, în general, a lui Jespersen, vezi articolul lui L. Hjelmslev, în *AL* III (1942), p. 119 și urm.

în *JS* 1922, p. 134 și urm.; H. Delacroix, în *JPNP* XVIII (1921), p. 772 și urm.; V. Bogrea, *Dacor* II (1921-22), p. 765 și urm.; G. Dottin, în *AB* XXXV (1921-23), p. 496 și urm.; A. Debrunner, *DL* XLV (1924), col. 1447 și urm.[1] Mă opresc puțin asupra dării de seamă a lui Grammont, și el reprezentant al școlii lingvistice franceze, la fel cu Vendryes (v. ceva mai departe). Obiecțiile privesc numai detaliile, căci, în total, recenzia e elogioasă. Nu trebuia neglijată partea artistică a limbajului, pentru că are o importanță deosebită: arta este o manifestare superioară a intelectualității unui popor, ea însemnează sfîrșitul sau ținta ideală a evoluției lui spirituale.[2] Grammont apără contra lui Vendryes și ideea despre perfecțiunea limbilor: gîndirile noastre pot fi de calitate diferită, și tot așa mijloacele de exprimare. Aceeași atitudine ia recenzentul cu privire la raporturile dintre mentalitatea etnică și limbă: caracterul și evoluția unei limbi nu se datoresc numai unor cauze pur lingvistice, cum crede Vendryes, ci depind și de psihologia poporului care o vorbește. Nici afirmația că dintre două procedee lingvistice, care se află față în față, este destul ca unul să predomine, pentru a se impune, nu-l satisface pe Grammont. Chestiunea se pune altfel: de ce predomină și, deci, învinge unul, iar nu celălalt? În sfîrșit, ca fonetician prin excelență, autorul recenziei se arată nemul-

---

[1] Interesantă este și prefața pe care a scris-o la cartea lui Vendryes directorul „Bibliotecii de sinteză istorică", Henri Berr. Din ea aflăm că concepția sociologică a limbajului, așa cum o reprezintă Meillet și discipolul său, se datorește, înainte de toate, influenței școlii sociologice franceze (a lui E. Durkheim și L. Lévy-Bruhl). Iată ce observații face Berr cu privire la cîteva puncte esențiale din doctrina lui Vendryes. „Limbajul nu este, după părerea noastră, cu adevărat social, decît dacă e o creație a societății, o instituție inerentă societății." „Prin urmare, dacă subliniind acțiunea societății, cum face autorul în multe locuri, el a vrut pur și simplu să arate ce resurse va fi găsit organizarea socială în acest mijloc de comunicare între oameni și cum «adaptarea» facultăților umane la nevoile sociale a făcut să progreseze atît societatea cît și limbajul, atunci nu putem să nu fim de acord cu dînsul." „A spune că evoluția limbajului este în raporturi strînse cu civilizația nu însemnează a nesocoti efortul logic, rolul factorului uman; însemnează a restrînge rolul factorului social. Noțiunea de civilizație nu se confundă cu aceea de societate." „După cum lingvistul are nevoie de istorie, tot așa și istoricul are nevoie de lingvistică — în cazul cînd concepe istoria nu pur și simplu ca pe o povestire a ceea ce a fost, ci ca pe o interpretare profundă a vieții, infinit de complexe." („Le langage n'est vraiment social, selon nous, que s'il est une création de la société, une institution inhérente à la société." P. XVI. „Si donc, en soulignant l'action de la société, comme il le fait en beaucoup de passages, il voulait simplement montrer quelle ressource l'organisation sociale devait trouver dans ce moyen de communication entre les hommes, comment l'«adaptation» des facultés humaines aux besoins sociaux a fait progresser tout à la fois la société et le langage, on ne pourrait qu'être d'accord avec lui." P. XVI-XVII. „Dire que l'évolution du langage est en rapports étroits avec la civilisation, ce n'est pas méconnaître l'effort logique, le rôle du facteur humain; et c'est restreindre le rôle du facteur social. Le concept de civilisation est distinct de celui de société." P. XXVI. „De même que le linguiste a besoin de l'histoire, l'historien a besoin de la linguistique — s'il conçoit l'histoire, non comme le récit pur et simple de ce qui a été, mais comme l'interprétation profonde de la vie infiniment complexe." P. XXVIII.) Această din urmă observație, cu care încheie Berr discuția, intră perfect de bine în cadrul vederilor lui Vendryes, căci baza întregii sale cărți este istorică.

[2] Această afirmație a lui Grammont este, evident, exagerată. Ulterior, Vendryes a manifestat interes pentru aspectul estetic al limbii, cum probează, de pildă, articolul său *La phonologie et la langue poétique* din volumul *Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris* II, Paris 1935, p. 39 și urm.

ţumit de importanţa redusă pe care Vendryes o acordă foneticii; 64 din cele 420 de pagini ale cărţii sînt prea puţine. [1]

Să trecem acum la acei reprezentanţi ai şcolii lingvistice franceze care nu se preocupă de toate sau aproape toate problemele privitoare la limbă, ci şi-au ales anumite domenii, pe care le cultivă de preferinţă, ca o adevărată specialitate. Altă caracteristică a acestei de-a doua grupe este că are legături directe cu disciplina noastră. Am văzut că Saussure, Meillet şi Vendryes sînt indo-europenişti, aşa că doctrina lor ne interesează, înainte de toate, pentru principiile de lingvistică generală, care, în mod firesc, îşi găsesc aplicarea în orice ramură a studiului limbilor. Ceştialalţi sînt, dimpotrivă, romanişti: obiectul activităţii lor ştiinţifice îl constituie, mai totdeauna, limba franceză (cînd fac teorie, apelează şi la alte limbi, indiferent care, dar aceasta se întîmplă rar). De aceea, în general, ei realizează practic punctul de vedere al lui Saussure, care cere să studiem stările lingvistice actuale: ocupîndu-se de limbi vii, ei pot aplica uşor această idee, pe cînd cei de pînă aici au trebuit să se mulţumească, de obicei, numai cu proclamarea şi susţinerea ei teoretică. Din aceeaşi cauză,

---

[1] Vendryes s-a pronunţat asupra unor chestiuni de lingvistică generală şi în acticolul citat deja cu alt prilej, pe care l-a publicat în *JPNP* XVIII (1921), p. 617 şi urm., sub titlul *Le caractère social du langage et la doctrine de F. de Saussure*. Reproduc aici cîteva pasaje care clarifică diverse puncte atît din concepţia lui Saussure, cît şi din aceea a lui Vendryes însuşi: „Actul lingvistic constă în îmbinarea unui concept psihic şi a unei imagini acustice, iar obiectul lingvisticii este să studieze raportul care le leagă." „Principiile lingvisticii sincronice se desprind din valoarea semnului; deci lingvistica sincronică sau statică este sociologică prin definiţie." „Studiul limbii nu poate fi decît sincronic, sau, mai exact, idiosincronic... În schimb, studiul faptelor de limbă este în mod necesar diacronic, deoarece aceste fapte nu pot fi studiate altfel decît în timp. Or, tot ceea ce este diacronic în limbă e numai în virtutea vorbirii." („L'acte linguistique est dans l'association d'un concept psychique et d'une image acoustique, et l'objet de la linguistique est d'étudier le rapport qui unit les deux." P. 619. „Les principes de la linguistique synchronique se dégagent de la valeur du signe; donc la linguistique synchronique ou statique est sociologique par définition." P. 622. „L'étude de la langue ne peut être que synchronique ou plus exactement idiosynchronique... En revanche, l'étude des faits de langue est nécessairement diachronique, puisque ces faits ne peuvent être considérés autrement que dans le temps. Or, tout ce qui est diachronique dans la langue ne l'est que par la parole." P. 622.) Această precizare ne ajută să înţelegem atitudinea lui Vossler şi a discipolilor lui faţă de problemele lingvistice: dacă unele păreri ale lor au provocat opoziţie, aceasta, din cauză că ei au confundat „limba" cu „vorbirea", în sensul că anumite constatări, juste, făcute cu privire la una, au fost extinse şi la cealaltă, pierzîndu-şi astfel valabilitatea. În acelaşi timp se explică şi afirmaţia lui Vossler că lingvistica nu poate fi decît istorică: ocupîndu-se exclusiv de „vorbire", învăţatul german trebuia să dea o asemenea definiţie, pe care o regăsim la lingviştii francezi, fireşte cu precizarea că urmează să avem în vedere numai „faptele de limbă", nu „limba" însăşi, adică sistemul ei (să facem, deci, lingvistică diacronică, nu sincronică.) Tot aşa înţelegem acum de ce Vossler susţine că totul în limbă este individual: această idee apare şi în doctrina şcolii saussuriene, cu corectarea necesară că totul este individual în „vorbire", în sensul că fiecare vorbitor utilizează limba potrivit necesităţilor sale din momentul vorbirii, sau, altfel spus, are „stilul" său propriu, deosebit de al altora. De aceea mi se pare justă atitudinea lui Vendryes, care, influenţat, probabil de Meillet (v. mai sus, p. 307), vorbeşte de „inovaţii generale care apar la indivizi izolaţi" („innovations générales se manifestant dans les individus isolés") în loc de „inovaţii individuale generalizate" („innovatons individuelles généralisées"). (P. 623.)

reprezentanţii romanişti ai şcolii lingvistice franceze au reuşit să introducă în operele lor lucruri, adesea esenţiale, care la ceilalţi lipsesc ori sînt numai menţionate.

Îi voi prezenta în ordinea impusă de înrudirea mai strînsă ori mai puţin strînsă cu doctrina lui Saussure.

Charles Bally (1865-1947)

Încep cu Ch. Bally, cel dintîi succesor al maestrului la Universitatea din Geneva. Opere principale: *Précis de stylistique*, Genève 1905; *Traité de stylistique française*, 2 volume, Heidelberg 1909 (ed. II, tot acolo, 1919-1921; vol II, tot acolo, într-o nouă ediţie, 1941, iar opera întreagă, ed. III, Genève-Paris 1951); *Le langage et la vie*, Genève-Heidelberg 1913 (ed. II, Paris 1926; ed. III, Paris 1935); *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932 (ed. II şi III, Berna 1944, resp. 1950; trad. rusească, sub titlul *Общая лингвистика и вопросы французского языка*, Москва 1955). Aşa cum rezultă direct din înseşi titlurile primelor două lucrări, Ch. Bally s-a ocupat, în mod special, de s t i l i s t i c ă, o ramură, în multe privinţe, nouă a lingvisticii şi care poate fi considerată, într-o largă măsură, drept creaţie a acestui învăţat. Termenul ne este deja cunoscut din cap. II, p. 139 şi urm., unde am studiat activitatea lui L. Spitzer. Am arătat acolo, pe scurt, ce trebuie să înţelegem prin stilistică. Deoarece numele există de multă vreme şi de aceea poate da naştere la confuzii, cred util să definesc mai de aproape această noţiune, de astă dată în felul cum o concepe Bally, care, vom vedea mai încolo, se deosebeşte esenţial de Spitzer. N u t r e b u i e s ă c o n f u n d ă m s t i l i s t i c a c u s t u d i u l s t i l u l u i. A c e a s t a a p a r ţ i n e e s t e t i c i i s a u c r i t i c i i l i t e r a r e, pentru că „stil" înseamnă modul în care un scriitor foloseşte limba spre a obţine anumite efecte de ordin artistic. Urmează de aici că stilul variază de la un scriitor la altul şi chiar de la o operă literară la alta; este, deci, individual în cel mai înalt grad, chiar cînd la baza lui se găsesc procedee comune mai multor oameni. Pe de altă parte, stilul presupune intervenţia conştiinţei, mai exact spus, a voinţei: el este un produs conştient, în sensul că, dintre mijloacele pe care i le pune limba la dispoziţie, scriitorul alege pe cele mai potrivite cu intenţiile sale din momentul respectiv. De aceea nu se poate studia decît stilul unui singur autor sau al unei singure opere, şi numai din punctul de vedere al efectului estetic. Aşa se explică de ce criticii literari se interesează aproape exclusiv de ceea ce poartă obişnuit numele de f i g u r i d e s t i l şi neglijează celelalte procedee stilistice: acestea se pot întîlni la mai mulţi scriitori, celelalte numai la unul. În rezumat, stilul conţine o anumită doză de artificiu (în sensul etimologic al cuvîntului), la fel, de altminteri, cu literatura şi cu oricare artă. Iar cînd cei care studiază stilul se limitează la aspectul lui pur formal, fără a căuta să-i adîncească substratul psihologic, ştiinţa stilului însăşi devine formalistă şi rigidă. Din această cauză, stilul a fost adesea considerat ca un meşteşug, pe care-l poate învăţa oricine, indiferent de talent.[1] Aşa se face că s-au găsit totdeauna oameni care să cultive exclusiv

[1] Că un scriitor talentat izbuteşte să realizeze capodopere şi sub raportul stilistic, dacă se osteneşte necontenit să-şi perfecţioneze felul de a scrie, nu tăgăduieşte nimeni. Este greşită însă credinţa că stilul se reduce la ceva exterior, superficial, care se poate deprinde numai prin muncă şi bunăvoinţă.

elementul oarecum exterior al stilului: aceştia sînt retorii din toate timpurile, deţinătorii reali (sau numai presupuşi) ai secretelor artei de a scrie şi a vorbi. De la dînşii au rămas în discuţiile despre stil atîtea elemente inutile ori chiar păgubitoare, care îngreuiază şi falsifică înţelegerea lucrurilor.[1]

Stilistica, în sensul lui Bally, este o disciplină strict lingvistică şi se ocupă cu studiul mijloacelor de exprimare ale vorbirii unei comunităţi lingvistice, considerate din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv.[2] Se ştie că, în împrejurări determinate, numeroase

---

[1] De acest balast retoric nu pot scăpa mai cu seamă filologii clasici, poate şi din cauză că ei studiază, de obicei, texte vechi, scrise în limbi care nu mai trăiesc. O menţiune onorabilă merită lucrarea lui C. Balmuş, *Étude sur le style de Saint Augustin*, Paris 1930, care încearcă, şi adesea reuşeşte, să adapteze studiul stilului unui autor antic la cerinţele ştiinţifice actuale.

[2] Iată propriile cuvinte ale autorului: „Stilistica studiază, aşadar, faptele de expresie ale limbajului din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv, adică exprimarea faptelor de sensibilitate cu ajutorul limbajului şi acţiunea faptelor de limbă asupra sensibilităţii." („La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité." *Traité de stylistique française* I, ed. II, p. 16.) Trebuie arătat aici că Bally, probabil sub influenţa lui F. de Saussure, care separă lingvistica externă de cea internă, distinge şi el o stilistică externă sau comparativă şi una internă. „Astfel, există două procedee foarte diferite de a face să reiasă caracterele expresive ale unei limbi: sau comparăm mijloacele ei de expresie cu acelea ale unei alte limbi, sau comparăm între ele principalele tipuri expresive ale aceleiaşi limbi, ţinînd seamă de mediul căruia îi aparţin, de împrejurările în care pot fi folosite, de intenţiile cu care sînt alese pentru fiecare caz în parte şi în sfîrşit, mai ales, de efectele pe care le produc asupra sensibilităţii vorbitorilor şi a ascultătorilor." („Ainsi il y a deux manières très différentes de dégager les caractères expressifs d'une langue: on peut ou bien comparer ses moyens d'expression avec ceux d'une autre langue, ou bien comparer entre eux les principaux types expressifs de la même langue, en tenant compte des milieux auxquels ils appartiennent, des circonstances où ils ont leur emploi convenable, des intentions qui les font choisir dans chaque cas, et, enfin et surtout, des effets qu'ils produisent sur la sensibilité des sujets parlants et entendants." *Le langage et la vie*, ed. II, Paris 1926, p. 105.) După cum Saussure elimină din preocupările sale lingvistica externă, tot aşa Bally dă preferinţă stilisticii interne, al cărei scop îl defineşte în chipul următor: „Cît despre stilistica internă..., ea caută să fixeze raporturile care se stabilesc între vorbire şi gîndire la subiectul vorbitor sau la cel ce ascultă: ea studiază limba în raporturile ei cu viaţa reală; ceea ce înseamnează că gîndirea pe care ea o găseşte exprimată în limbă este aproape totdeauna afectivă într-un fel sau altul." („Quant à la stylistique interne.... elle cherche à fixer les rapports qui s'établissent entre la parole et la pensée chez le sujet parlant ou entendant: elle étudie la langue dans ses rapports avec la vie réelle; c'est-à-dire que la pensée qu'elle y trouve exprimée est presque toujours affective de quelque manière." *Op. cit.*, p. 110-111.) Autorul îşi dă seama că, aşa cum o concepe el, stilistica (internă) se apropie mult de studiul estetic al stilului. Şi nici nu se poate altfel, din moment ce un scriitor se foloseşte de aceeaşi limbă ca şi vorbitorul obişnuit, şi tot cu scopul de a exprima anumite stări sufleteşti. Deosebirea esenţială dintre amîndoi constă în faptul că scriitorul urmăreşte efecte artistice, care sînt absente în vorbirea obişnuită. Mai precis arată Bally menirea stilisticii (interne) la p. 111: „Sarcina stilisticii interne este tocmai ca — fără a ieşi din cadrul limbajului comun — să scoată la iveală germenii stilului, să arate că resorturile care-l pun în mişcare sînt ascunse în formele cele mai banale ale limbii." („La tâche de la stylistique interne est précisément, tout en se confinant dans le langage de tous, de mettre à nu les germes du style, de montrer que les ressorts qui l'actionnent se trouvent cachés dans les formes les plus banales de la langue.") Cf. apoi p. 134 şi urm., unde se demonstrează că punctul de vedere istoric n-are ce căuta în cercetările stilistice. În două dintre pasajele reproduse mai sus vedem că, alături de vorbitor, figurează şi ascultătorul; aceeaşi constatare o putem face de nenumărate ori în lucrările lui

cuvinte pot avea, pe lîngă sensul lor pur intelectual, şi o valoare afectivă: vorbitorul, întrebuinţînd un asemenea cuvînt, desemnează obiectul respectiv şi totodată ia o anumită atitudine subiectivă, de ordin emoţional, faţă de el. Cu cît sîntem mai puternic stăpîniţi de afectivitate (admiraţie, ură, dispreţ etc.) în momentul vorbirii, cu atît recurgem mai uşor la astfel de cuvinte (sau grupuri sintactice), cărora li se mai spune, de obicei, cuvinte e x p r e s i v e. Această calitate variază de la un cuvînt la altul şi adesea de la o epocă la alta pentru unul şi acelaşi cuvînt. Întrebuinţarea prea deasă provoacă slăbirea expresivităţii, aşa că tocmai cuvintele expresive sînt mai expuse uzurii, ca unele care apar la tot pasul în limba vorbită. De aceea foarte multe cuvinte de acest fel pierd cu vremea orice nuanţă afectivă şi, în consecinţă, sînt înlocuite, pentru satisfacerea nevoilor vorbitorului stăpînit de afectivitate, prin altele, cărora le este, în definitiv, rezervată aceeaşi soartă. Iată un exemplu. Unui om prea cheltuitor i se spune, în mod obişnuit, *risipitor*: acest cuvînt nu conţine nici o apreciere din partea vorbitorului, ci exprimă pur şi simplu o constatare.[1] Dacă risipa ne supără însă dintr-un motiv oarecare (e vorba, poate, de banii noştri sau de o persoană la care ţinem), nu mai putem rămîne nepăsători, şi atunci, fără să vrem, recurgem la o expresie mai „tare", potrivit cu starea noastră sufletească, şi spunem *mînă spartă*, de pildă. Între această locuţiune şi adj. *risipitor* sinonimia nu-i perfectă: numai sub raportul valorii lor strict intelectuale sînt identici aceşti doi termeni; ca putere expresivă, ei se deosebesc foarte mult, pentru că unul are şi o valoare afectivă, care celuilalt îi lipseşte.

Se înţelege că există n o ţ i u n i n e u t r e, care nu trezesc în noi nici un sentiment; de aceea ele sînt redate prin cuvinte „şterse", neexpresive; *scaun, masă, stradă, copac, apă, grîu, haină, neted, rotund, merg, stau* etc., etc. Altele, dimpotrivă, se colorează de obicei cu o nuanţă afectivă, care ne sileşte să întrebuinţăm numiri corespunzătoare. Să se compare, de exemplu, bogăţia lexicală a atîtor limbi cu privire la noţiunile „cap" (sediul inteligenţei, dar şi al prostiei),[2] „leneş",[3] „prost",[4] „gură" (ca organ al vor-

---

Bally. Iarăşi o inovaţie fericită la acest lingvist, care a ştiut să tragă consecinţele ştiinţifice din observarea faptului, atît de banal şi, probabil, tocmai de aceea atît de neglijat, că, în mod normal, omul nu vorbeşte niciodată singur. Despre influenţa afectivităţii asupra limbii, cf., între altele, H. Delacroix, *op. cit.*, p. 391 şi urm.; M. Regula, *Über die Einwirkung des Affekts auf die Laut- und Sinnform gewisser Wörter im Romanischen*, în *Trav* VI (1936), p. 164 şi urm. (v. observaţiile lui Spitzer, în *Romania* LXVIII [1944-45], p. 484 şi urm.). Să se revadă şi discuţia din cartea de faţă, p. 81 şi urm.

[1] Dacă ne gîndim totuşi la verbul *a risipi*, nu-i greu de văzut că, din capul locului, *risipitor* trebuie să fi avut şi o valoare afectivă sau, mai bine zis, una plastică („om care î m p r ă ş t i e banii în dreapta şi în stînga").

[2] În romîneşte îi spunem *bostan, dovleac, căpăţînă, capazon, glavă, glăvăţînă, scăfîrlie* etc. (Vezi Iorgu Iordan, *Les dénominations du „crâne" d'après l'Atlas linguistique roumain* (*I, carte* 7), în *BL* VIII [1940], p. 95 şi urm.) Frc. *tête*, la origine el însuşi foarte expresiv (< lat. *testa* = rom. *ţeastă*) în comparaţie cu abstractul *chef* < lat. *caput*, este înlocuit în vorbirea familiară şi populară prin diverse sinonime afective, ca *citron, betterave, soupière, carafe, boule, caillou* ş. a. (argoul franţuzesc are vreo 50 de numiri de acest fel pentru „cap").

[3] Cf. *tembel, tîrîie-brîu, pierde-vară, puturos* (şi subst. *putoare*, mai „tare" decît adjectivul) etc.

[4] Cf. *dobitoc, vită, bou, vacă încălţată, oaie (prost ca oaia* sau, şi mai „tare", *ca oaia cu jug*), *gîscă, nătărău, nătăfleaţă, dă în gropi* (pe cale de a se izola ca substantiv), *calcă în străchini, îi mănîncă cîinii din traistă* ş. a. Pentru teritoriul de limbă franceză (în sens larg), W. v. Wartburg, *FEW* I, p. V-VI enumeră 164 de termeni cu etimologie cunoscută şi peste 20 obscuri.

birii)[1], „zgîrcit"[2], „sărac"[3], „neserios"[4] ş. a. Ceea ce măreşte expresivitatea unor termeni ca cei pomeniţi în notele precedente este faptul că la crearea lor participă şi f a n t a z i a : aproape toţi deşteaptă imagini, fiindcă, de obicei, ei desemnează obiecte materiale, concrete, a căror reprezentare se iveşte în mintea noastră o dată cu noţiunea respectivă. Din acest punct de vedere, cuvintele şi locuţiunile expresive, atît de curente în limba vorbită a oricăruia dintre noi, seamănă bine cu figurile de stil, deşi altfel ele se deosebesc esenţial de acesta, între altele pentru că sînt fireşti şi spontane, pe cînd figurile de stil propriu-zise sînt adesea produsul unui act de voinţă. Trebuie să mai spun că atunci cînd limba nu dispune de termeni afectivi pentru unele noţiuni, sau, ceea ce se întîmplă mai des, vorbitorul nu-i găseşte repede, se întrebuinţează, aproape cu acelaşi efect, cuvinte obişnuite, cărora li se dă o i n t o n a ţ i e s p e c i a l ă.[5] Dacă vrem să arătăm, bunăoară, că cineva este inteligent, dar, în acelaşi timp, ţinem să ne exprimăm şi nemulţumirea faţă de modul cum foloseşte inteligenţa, rostim adj. *deştept*, singurul posibil în această împrejurare, cu un accent muzical pe silaba a doua, pe care, totodată, o şi lungim, sau completăm fraza în discuţie cu anumite formule expresive, de pildă *dacă-i deştept, ce să-i faci!*, *zi-i deştept, şi pace!* etc. Asemenea expresii[6] sînt extrem de numeroase în

---

[1] Rom. *gură* este lat. *gula* „gîtlej, beregată"; a avut, deci, din capul locului o valoare afectivă. Despre gura omului care vorbeşte mult se spune *fleancă, leoarbă, fleoarţă, fleoarcă, plisc, bot, moară hodorogită, rîşniţă, muzică* (mai des *muzicuţă* sau *mozgă*; acesta din urmă se aude des în Moldova pentru *muzică* şi a rezultat din *mozgant* = *muzicant*) etc. Mai ales părţile corpului se pretează la numiri de această natură. După unele calcule statistice, fireşte foarte aproximative, în latineşte existau 80 de cuvinte pentru diverse organe ale corpului omenesc, pe cînd limbile romanice au cîteva sute!

[2] Cf. *brînză-în-sticlă, zgîrie-brînză, cărpănos, calic* (Munt.) ş. a. (De altfel, *zgîrcit* însuşi va fi avut, la început de tot, valoare afectivă, cum arată verbul *a zgîrci*; trebuie să se fi zis întîi *zgîrcit la mînă*; cf. *strîns la mînă* idem.)

[3] Cf. *golan, coate-goale, maţe-fripte* etc. frecvente, pe vremuri, în vorbirea celor bogaţi.

[4] Cf. *sec, secătură, fleac* (cu diminutivul *flecuşteţ*), *moftangiu, fîlfîzon* etc.

[5] Cf., pentru limba franceză, articolul lui J. Marouzeau, citat deja la sfîrşitul cap. I din această carte, *Accent affectif et accent intellectuel* (apud Leo Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* I, p. 69 şi urm.).

[6] Exemplele utilizate în discuţia de pînă aici sînt luate mai ales din vocabular şi, într-o măsură redusă, din sintaxă. Să nu credem însă că numai aceste domenii ale limbii ne pot pune la dispoziţie elemente cu valoare stilistică. În *Le langage et la vie*, ediţia a II-a, p. 113-14, Bally spune lămurit: „...stilistica îmbrăţişează întregul domeniu al limbajului. Toate fenomenele lingvistice, începînd de la sunete pînă la combinaţiile sintactice cele mai complexe, pot să dea la iveală unul sau altul dintre caracterele fundamentale ale limbii studiate; toate faptele lingvistice, oricare ar fi ele, pot să ne facă cunoscută o anumită părticică din viaţa spiritului şi un anumit impuls al sensibilităţii." („...la stylistique embrasse le domaine entier du langage. Tous les phénomènes linguistiques, depuis les sons jusqu'aux combinaisons syntaxiques les plus complexes, peuvent révéler quelque caractère fondamental de la langue étudiée; tous les faits linguistiques, quels qu'ils soient, peuvent manifester quelque parcelle de la vie de l'esprit et quelque mouvement de la sensibilité.") Dacă totuşi nici el nu studiază sunetele sub raportul stilistic, aceasta se datoreşte faptului că nu se ştie nimic sigur despre valoarea lor expresivă. Iată cum defineşte Bally această ultimă noţiune: „...facultatea mai mare sau mai mică pe care o au anumite sunete de a produce efecte, atunci cînd valorile lor fonice concordă cu impulsul sensibilităţii aceluia care ascultă şi înţelege." („...la faculté plus ou moins grande qu'ont certains sons de produire des effets, lorsque les valeurs phoniques concordent avec le mouvement de la sensibilité de celui qui entend et comprend." *Ibidem*, p. 116.) Iar la p. 117, după ce citează cuvinte franţuzeşti ca

limba vorbită, a oamenilor de cultură, ca și a celor inculți. Aceștia din urmă chiar îi întrec pe ceilalți, pentru că vorbesc mai liber, ascultînd, aproape fără rezervă, de impulsurile afectivității. Individul cult se controlează și se stăpînește, din tot felul de motive: de aceea, dintre cuvintele ce-i stau la dispoziție alege pe acelea care nu jignesc convenientele sociale și urechile prea sensibile.[1]

Vedem, deci, în ce constau deosebirile dintre studiul stilului și stilistică: aceasta din urmă cercetează limbajul omenesc din punct de vedere afectiv, pe cînd cel dintîi, din punct de vedere artistic.[2] Stilistica ia în

---

goguenard, dégingandé, ratatouille ș. a., încercînd să-și dea seama de impresia deosebită pe care ele o produc asupra noastră, spune: „... 1. sunetele, și mai ales combinațiile de sunete care apar în aceste cuvinte, au în ele ceva izbitor, ceva ce zadarnic am încerca să căutăm la alte cuvinte, ca, de pildă, *table, chaise, monter* etc., și sînt izbitoare prin ele înseși, independent de sensul pe care-l pot avea cuvintele respective; 2. aceste efecte fonice se află într-un anumit raport cu sentimentele provocate de sensul cuvintelor". („...1. les sons, surtout les combinaisons de sons qui figurent dans ces mots, ont quelque chose de frappant, qu'on chercherait vainement dans d'autres mots tels que *table, chaise, monter,* etc., et ils sont frappants par eux-mêmes, indépendamment du sens que les mots peuvent avoir; 2. ces effets phoniques sont dans un certain rapport avec les sentiments provoqués par le sens des mots.") Afirmația de sub 1. amintește de interpretarea care se dă obișnuit cuvintelor onomatopeice, fără a fi însă exact același lucru. Concepția lui Bally este mult mai cuprinzătoare și, prin urmare, poate fi mai degrabă pusă alături de ceea ce Schuchardt numește *Lautsymbolik* (v. mai sus, cap. I, p. 61).

[1] Această distincție între categoriile sociale se bazează pe observarea realității, dar are, la Bally, și o semnificație teoretică, întrucît izvorăște din concepția sociologică a limbajului, pe care o găsim în lucrările lui pretutindeni, între altele, acolo unde se vorbește despre influența vorbirilor speciale asupra limbii comune. Iată o afirmație, luată la întîmplare: „...limbajele speciale fac să pătrundă în limba comună o mulțime de expresii care joacă în mod vădit același rol ca și cuvintele dialectale și pot, la fel cu acestea, să întîrzie unificarea idiomului respectiv." („...les langues spéciales répandent dans la langue commune une foule d'expressions qui jouent sensiblement le même rôle que les mots dialectaux, et peuvent, comme eux, retarder l'unification de l'idiome." *Le langage et la vie,* ed. II, p. 87.) Să se compare, mai ales, *ibidem,* p. 81 și urm. (*L'évolution sociale et le langage*), p. 192 și urm. (despre acțiunea lingvistică reciprocă a grupurilor sociale).

[2] Bally lasă intenționat la o parte elementul estetic din limbă, motivînd astfel atitudinea sa: „...vom spune deci că în studiul nostru ne interesează numai punctul de vedere lingvistic; așa că nimeni nu se va mira văzînd că neglijăm în aceste pagini aspectul estetic al problemei, elementul stil, poezie, artă; și ni se va ierta faptul că ne luăm exemplele din părțile cele mai diferite ale tezaurului expresiv, punînd alături, în numele unor principii generale, chiar unele fapte care în mod obișnuit nu stau unul lîngă altul. Scuza noastră este că urmărim procedeele și nu efectele pe care le pot produce ele. Și nu numai atît: pentru a studia aceste procedee e nevoie să recurgem, mai întîi, la fapte de limbă încă nedevenite sociale, al căror mecanism este mai vizibil și ale căror efecte sînt mai evidente." („...disons que le point de vue linguistique intéresse seul notre étude; on ne s'étonnera pas de voir négliger ici l'aspect esthétique du sujet, le côté style, poésie, art, et l'on nous pardonnera de prendre nos exemples dans les parties les plus diverses du trésor expressif, d'accoupler même, au nom de principes généraux, des faits qui n'ont pas l'habitude de voisiner. Notre excuse est que nous nous attachons aux procédés, non aux effets qu'il peuvent produire. Ce n'est pas tout: pour étudier ces procédés, il est nécessaire de recourir d'abord à des faits de langage non socialisés, dont le mécanisme est plus apparent, en même temps que leurs effets sont plus évidents." *Op. cit.,* p. 154.) Din această deosebire, pe care Bally o stabilește între procedee și efecte (cuvintele în text sînt subliniate de dînsul), decurge natura diferită a stilisticii sale față de aceea a lui Spitzer (v. ceva mai încolo): acesta studiază atît mijloacele lingvistice, cît și acțiunea lor asupra ascultătorului (și a cititorului). Partea finală a citatului confirmă cele spuse de mine în nota de la p. 328. Tot așa în *Traité de stylistque française* I, ed. II,

considerație l i m b a v o r b i t ă, iar pe cea scrisă numai în măsura în care aceasta conține locuțiuni și cuvinte expresive din vorbirea curentă, familiară [1]; studiul stilului, dimpotrivă, se limitează la l i m b a s c r i s ă.

---

p. 181 (§ 190): „Limbajul spontan este totdeauna deținător de resurse estetice, dar funcțiunea lui naturală și constantă nu este aceea de a exprima frumosul; din momentul în care se pune voit în serviciul exprimării frumosului, el încetează să mai fie obiect al stilisticii; dn acest moment el aparține literaturii și artei de a scrie; căci vom vedea că mijloacele de expresie literară nu ne interesează decît cu titlul de fapt de evocare." („Le langage spontané est toujours «en puissance de beauté», mais sa fonction naturelle et constante n'est pas d'exprimer la beauté; dès qu'il se met volontairement au service de l'expression du beau, il cesse d'être l'objet de la stylistique; il appartient à la littérature et à l'art d'écrire; car nous verrons que l'expression littéraire ne nous intéresse qu'à titre de fait d'évocation.")

[1] Bally insistă necontenit asupra contrastului dintre aceste două aspecte ale limbii, un adevărat l e i t m o t i v în sistemul său lingvistic. În *Le langage et la vie*, de pildă, un capitol întreg poartă titlul de *Langue écrite et langue parlée* (p. 126 și urm.). Iată cîteva citate: „Studiul expresiilor figurate este piatra de încercare în ce privește distincția dintre scriere și vorbire. Oricine vrea să cunoască felul în care un popor vede viața, trebuie să facă abstracție de limba scrisă și să studieze imaginile cele mai banale din limbajul curent. Aici totul este bine fixat și baza de observație e sigură; de îndată ce încercăm să operăm cu texte literare, totul se încurcă;..." „Limitîndu-ne numai la texte, neglijăm, de asemenea, resursele fonetice ale limbii." „Limba scrisă nu ne poate ajuta, deci, să descoperim adevăratele caracteristici ale unei limbi vii, căci prin însăși esența ei ea este în afara condițiilor vieții reale;..." („L'étude des expressions figurées est la pierre de touche de la distinction entre l'écrit et le parler. Quiconque veut connaître la manière dont un peuple voit la vie, doit écarter la langue écrite et étudier les images les plus banales du langage courant. Là, tout est fixé, et la base d'observation est sûre; dès qu'on opère sur les textes littéraires, tout s'embrouille;..." „En s'attachant aux textes, on néglige aussi les ressources phonétiques de la langue." P. 131. „La langue écrite ne peut donc faire découvrir les véritables caractères d'une langue vivante, car par son essence même elle est en dehors des conditions de la vie réelle;..." P. 132.) Dar pe aceeași pagină, mai jos, adaugă: „De aici nu rezultă însă că limba scrisă ar trebui să rămînă în afara studiului stilistic; dimpotrivă, ea joacă chiar un rol foarte important în acest domeniu, de îndată ce o studiem în f u n c ț i e d e l i m b a v o r b i t ă." („Il ne s'ensuit pas que la langue écrite doive rester en dehors de l'étude stylistique; elle y joue même un rôle fort utile dès qu'elle est étudiée e n f o n c t i o n d e l a l a n g u e p a r l é e." [Subliniat de Bally].) Altă afirmație cu privire la limba scrisă: „În primul rînd, acest caracter conștient și artificial al limbii scrise explică de ce ea, îndepărtîndu-se de limba populară, ascultă de un ritm capricios orientîndu-se voit înapoi, spre forme arhaice (cf. latina din epoca de argint), influențată cîteodată de limbi străine (acțiunea exercitată de greacă asupra latinei), de cele mai multe ori încremenită într-o imobilitate relativă." („D'abord ce caractère conscient et artificiel de la langue écrite explique pourquoi, en s'écartant de la langue populaire, elle obéit à un rythme capricieux, reculant volontiers vers des formes archaïques (cf. le latin de l'âge d'argent), influencée parfois par des langues étrangères (action du grec sur le latin), le plus souvent figée dans une immobilité relative." P. 196.) Din paralelismul acesta se vede că limba scrisă poate fi identificată cu ceea ce Bally numește limbaj intelectual sau stil pur și simplu; limba vorbită, dimpotrivă, înseamnă limbaj afectiv. Opoziția i n t e l e c t u a l - a f e c t i v apare adesea în doctrina lingvistului elvețian. Totodată, din pasajele reproduse aici vedem ușor că stilistica cercetează și figurile de stil, dar numai pe cele din limba vorbită, care și-au pierdut caracterul individual (căci la origine și ele au fost produsul lingvistic al unui singur individ), devenind, cum spune Bally însuși, banale și fixe, un fel de construcții sintactice, cu singura deosebire că-și păstrează încă valoarea afectivă și, deci, stilistică, pe cînd cele sintactice propriu-zise s-au gramaticalizat, s-au transformat în formule sau scheme rigide. Figurile de stil ale scriitorilor sînt individuale prin definiție și rămîn mereu așa; din această cauză, una și aceeași figură poate avea valori diferite de la un autor la altul, ba chiar și la un singur autor, ceea ce produce confuzie și nesiguranță, iar uneori dă loc la interpretări greșite.

Urmarea imediată a acestei distincţii este că **stilistica se ocupă de elementele comune** din limba unui grup social, pe cînd la **stil avem în vedere numai particularităţile individuale**; sau, cu alţi termeni, într-un caz studiem „limba (= „*langue*"), în celălalt, „vorbirea" (= „*parole*"), şi anume vorbirea individuală.

Am afirmat ceva mai înainte că **stilistica, aşa cum o concepe Bally, diferă de stilistica lui Spitzer.** Dacă ne amintim discuţia despre activitatea acestuia (v. cap. II, p. 139 şi urm.) şi ţinem seamă de dezvoltările imediat precedente, nu-i greu să vedem care sînt deosebirile. Stilistica lui Spitzer ocupa un loc mijlociu între stilistica pur lingvistică a lui Bally şi studiile asupra stilului operelor literare. Lingvistul german se interesează de limba vorbită, dar şi de cea scrisă (în general, sau, mai adesea, de aceea a unor **anumiţi** scriitori) ; analizează mijloacele de expresie din punct de vedere afectiv, dar nu neglijează elementul estetic nici chiar în cazul limbii vorbite (în cazul celei scrise, acest lucru se înţelege de la sine). Metoda lui Spitzer este individual-psihologică, şi autorul ei o aplică, cu mici variaţii, la studiul tuturor particularităţilor stilistice (generale sau individuale). Bally se serveşte de metoda social-psihologică, pornind de la ideea că izvorul cuvintelor şi al locuţiunilor expresive se află în anumite stări sufleteşti, comune oamenilor de totdeauna şi de pretutindeni.[1] Această deosebire metodologică rezultă din faptul că Bally are în vedere particularităţile de natură stilistică aparţinînd întregii colectivităţi lingvistice, în timp ce Spitzer, chiar cînd face stilistică generală, cînd studiază, adică, mijloacele de exprimare comune unui întreg grup de vorbitori, caută să înţeleagă tot psihologia individual-omenească : vrea să vadă cum utilizează un individ materialul limbii sale materne pentru a-şi exprima stările sufleteşti **proprii** dintr-un anumit moment.

O încercare de a împăca concepţia lui Bally cu a lui Spitzer, dînd totuşi preferinţă celei dintîi, pe care o consideră mai apropiată de lingvistica propriu-zisă, a făcut autorul prezentei cărţi în *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti 1944. Este clar că punctul de vedere al lui Bally limitează cîmpul de cercetare al stilisticii, întrucît elimină din capul locului numeroase fapte de limbă al căror studiu aparţine, fără îndoială, disciplinei aici în discuţie. Stilistica lingvistului elveţian reprezintă numai un compartiment, şi acela destul de îngust, al cercetărilor privitoare la faptele de limbă care pot şi trebuie să fie studiate din punct de vedere stilistic.

O orientare sigură în această privinţă găsim în lucrările lingviştilor sovietici, care au o concepţie foarte largă despre „stil". Ei disting stilurile limbii şi stilurile individuale. Cele dintîi aparţin limbii întregului popor şi sînt determinate de natura conţinutului comunicării lingvistice. Există

---

[1] De altfel Bally se mulţumeşte, de obicei, să explice faptele cu ajutorul formulei fixate de mai înainte (: afectivitatea), fără să urmărească, pentru fiecare caz în parte, natura elementului afectiv şi fără să încerce, ca Spitzer, a **re-crea** actul lingvistic din clipa în care a luat naştere o expresie dată. Trebuie recunoscut însă că Bally n-are nevoie să procedeze în felul emulului său, între altele, din cauză că particularităţile stilistice pe care le studiază el sînt clare ca lumina zilei tocmai din pricina desei şi generalei lor întrebuinţări. Un articol din *Le langage et la vie* (ed. II, p. 141 şi urm.), intitulat *Mécanisme de l'expressivité linguistique* studiază procedeele utilizate de limbă spre a exprima stările sufleteşti afective sau, cu alte cuvinte, raporturile dintre gîndire si vorbire, din punctul de vedere al afectivităţii.

un stil științific, unul publicistic, unul al limbii de conversație etc. Deosebirile dintre ele sînt, în primul rînd, de ordin lexical: noțiunile cu care operează un om de știință diferă, în largă măsură, de ale unui publicist sau de ale vorbitorului obișnuit, ceea ce duce, în mod logic, la folosirea unui vocabular mai mult ori mai puțin diferit de acela al stilului publicistic sau al stilului familiar. Se înțelege că intervin și altfel de deosebiri, în primul rînd sintactice, mai exact frazeologice, adică nu de construcție gramaticală, ci de îmbinare a cuvintelor în sintagme pe bază de conținut.

Cît despre stilul operelor beletristice, unii lingviști sovietici îi tăgăduiesc existența, pornind de la constatarea, care corespunde realității, că într-o operă literară apar sau pot apărea toate ori aproape toate stilurile, dat fiind conținutul ei, de obicei, bogat și felurit. (Să ne gîndim, de pildă, la un roman.) Stilul individual este de natură strict personală, produs al temperamentului și al formației fiecărui vorbitor, indiferent de ceea ce acesta comunică, în sensul că doi oameni de știință, să zicem, care tratează aceeași problemă, au fiecare un mod propriu de a se exprima. Cercetarea științifică a stilurilor limbii, ca și a celui individual, este de competența lingvistului. În cazul operelor beletristice, alături de lingvist poate, ba chiar trebuie, să intervină și criticul literar, fiecare pornind de la puncte de vedere diferite și ajungînd la rezultate iarăși diferite.

O apropiere între cercetarea stilistică pe baze lingvistice și cercetarea stilistică pe baze estetice încearcă, la noi, Tudor Vianu (v. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București 1957, p. 121-150, articolul intitulat *Stilistică literară și lingvstică)*. Extrem de interesantă și de instructivă este discuția dusă în *VI*. începînd cu fasc. III, vol. II (1953) și terminînd cu fasc. I, vol. IV (1955), pe care se întemeiază, parțial, observațiile și aprecierile făcute aici de mine.

Rămîne acum să analizăm i d e i l e l u i B a l l y d e s p r e l i m b ă, pentru a înțelege cum a ajuns el să creeze stilistica în sensul arătat mai sus. Ca discipol fidel al lui F. de Saussure, fostul profesor al Universității din Geneva acordă toată atenția s t ă r i l o r l i n g v i s t i c e a c t u a l e, pe care le cercetează fără să se întrebe vreodată din ce faze anterioare decurg. După el, metoda istorică mai mult ne stingherește decît ne ajută la înțelegerea limbii, între altele, fiindcă nu putem, cu ajutorul ei, să lămurim raportul dintre gîndire și vorbire. Dimpotrivă, acest raport iese ușor la iveală, dacă studiem aspectul actual al limbii: sincronismul, adică legătura strînsă dintre cuvinte, ne conduce, ca o foarte sigură călăuză, pe drumul ce avem de străbătut, întrucît, pentru aceasta, este de ajuns să urmărim propriul nostru proces psihologic din momentul vorbirii. Lingvistul trebuie să aleagă drept obiect al cercetărilor sale nu l i m b a l i t e r a r ă, ci pe cea f a m i l i a r ă (sau de conversație), adică limba vorbită, din cauză că numai aceasta e s t e i n c o n ș t i e n t ă[1] și colectivă, întocmai ca și spiritul care o creează; cu cît vorbim mai liber și mai spontan, cu cît ne gîndim mai puțin la modul cum vorbim, cu atît mai ușor sîntem înțeleși de alții. Și a c e a s t a este

[1] În sensul că nu intervine voința vorbitorului, așa cum se întîmplă la scriitori și la oratori; altfel, limbajul, ca orice produs psihic, nu poate fi decît conștient.

menirea limbajului omenesc. Dar vorbitorul nu se află, sub acest raport, în aceeaşi situaţie ca cel care ascultă. Partenerul nostru este conştient,[1], urmăreşte cu multă atenţie nu numai ce spunem, ci şi cum spunem, observă dacă ne conformăm regulilor limbii şi, în cazul cînd se produc inovaţii, le acceptă ori le respinge. Ascultătorul se pune din punctul de vedere al „limbii" şi de aceea poate fi considerat oarecum ca un reprezentant al sistemului lingvistic: cu ajutorul acestuia el interpretează „vorbirea". Inovaţiile care corespund sistemului se răspîndesc şi poartă numele de împrumuturi. După cum se vede, Bally dă acestui termen un înţeles mult mai larg decît neogramaticii, în consecinţă, îi acordă şi o importanţă mai mare. Totodată trebuie precizat că împrumuturile acestea nu le pot face decît adulţii, singurii în stare să aprecieze dacă sînt conforme cu sistemul lingvistic.

Deoarece limba serveşte ca mijloc de înţelegere între oameni, mediul social exercită asupra ei o influenţă foarte mare. De condiţiile vieţii în societate se resimte puternic şi elementul afectiv din sufletul omenesc; cînd vorbim, sîntem, în general, stăpîniţi de afectivitate, care colorează într-un anumit fel spusele noastre. Întocmai ca Meringer şi Sperber (v. cap. I, p. 81 şi urm.), Bally separă foate strict vorbirea intelectuală de cea afectivă şi consideră pe aceasta din urmă atît de importnată, încît, precum am arătat, face din ea obiectul de studiu al unei discipline lingvistice noi: stilistica.[2] Cînd cercetăm limba din acest punct de vedere, trebuie să luptă nu numai contra istorismului, care ne îndeamnă să comparăm stările lingvistice actuale cu cele trecute, ci şi împotriva ten-

---

[1] Cuvintele „conştient", „conştiinţă" şi altele, sinonime, revin adesea în paginile lui Bally şi par a contrazice afirmaţiile lui despre limba vorbită, care tocmai prin caracterul ei spontan şi natural se deosebeşte profund de limba scrisă, prelucrată în vederea unor anumite efecte artistice. Contrazicerea însă nu există. Vorbitorul este inconştient numai în sensul că nu „alege" (intenţionat!) expresiile cu conţinut afectiv; ele îi vin în mod firesc pe buze, fiindcă emoţia puternică de care este stăpînit i le pune fără nici o sforţare la dispoziţie. În schimb, cînd se află în faţa unor inovaţii lingvistice, pînă şi cel mai simplu dintre oameni „reflectează" asupra lor, îşi pune voinţa în joc, dacă să le primească ori nu, după împrejurări. Spre a dovedi acest lucru, Bally se întemeiază pe lucrările lui Gilliéron privitoare la graiurile populare: ne amintim ce rol mare joacă conştiinţa la fenomenele cauzate de omonimie, etimologia populară ş.a. Dar sîntem stăpîniţi de voinţă chiar în momentul vorbirii. Cum s-ar explica altfel inovaţiile lingvistice înseşi, care izvorăsc doar şi din tendinţa de a impresiona pe ascultător? Măsura în care conştiinţa influenţează asupra limbii vorbite variază mult de la o categorie socială la alta şi în raport direct cu cultura. *Le langage et la vie* (ed. II) consacră acestei probleme un capitol întreg, sub titlul *Langage transmis et langage acquis* (p. 185 şi urm.): e vorba de limbajul „moştenit" sau tradiţional şi de cel dobîndit prin proprie experienţă. Ultimul constă din „împrumuturi" şi ca atare poate fi socotit drept un produs „conştient" sau „voit". Cu acest prilej, Bally protestează contra concepţiei neogramaticilor, care văd în limbă un fenomen „natural", adică în întregime inconştient.

[2] Şi deosebirea pe care o stabileşte acest lingvist între „limbă" şi „vorbire" se bazează tot pe această distincţie. Astfel, într-un studiu din *GRM* VI (1914), p. 459 şi urm., el spune că „limba" este limbajul pur intelectual, în care nu intervine elementul afectiv al sufletului nostru, sau, cu alte cuvinte, limba logică, impersonală, general valabilă, organizată şi normată, iar „vorbirea", limbajul fantaziei, al simţirii şi al voinţei, limba impregnată de subiectivism şi colorată de personalitatea celui care o vorbeşte. Autorul adaugă apoi că „limba", concepută ca expresie exclusivă a inteligenţei, nu există: este imposibil ca sentimentul să nu influenţeze de loc spusele noastre. O limbă vie conţine totdeauna ceva din stările sufleteşti afective ale vorbitorului, fiindcă limba este creată, înainte de toate, pentru viaţă, nu pentru gîndirea speculativă.

dinței de a grupa cuvintele după înrudirea, reală ori presupusă, dintre ele, tendință pe care Bally o numește instinct etimologic,[1] tocmai pentru că e înnăscută, și de aceea foarte puternică, în noi: amîndouă aceste atitudini sînt incompatibile cu studiul factorului static sau sincronic din limbă.

Concepția sociologică a limbajului apare și în altă afirmație a lui Bally. Am văzut că Meillet constată (cf. aici mai sus, p. 314) o stare de spirit general europeană, pe care el o numește „sentimentul unei unități de civilizație" și care face ca limbile continentului nostru să se apropie tot mai mult una de alta, în ciuda numeroaselor deosebiri istorice dintre ele. Ceva asemănător susține și Bally. Relațiile culturale atît de strînse creează la popoarele din Europa o psihologie oarecum comună, care în limbă se manifestă printr-un fel de stilistică europeană: idiomele cele mai îndepărtate din punctul de vedere al originii prezintă coincidențe stilistice surprinzătoare, care nu se pot explica decît ca efecte ale unor condiții de viață socială mai mult ori mai puțin identice. Afirmația mi se pare foarte justă, și ar fi interesant să se întreprindă o anchetă lingvistică în acest sens, pentru adunarea unui material cît mai bogat și mai variat, pe baza căruia să se facă apoi studii de stilistică general europeană.

În ce privește sunetele, Bally are iarăși o atitudine care merită aprobare deplină, fiind conformă cu tendințele actuale din disciplina noastră. Pînă nu de mult, marea majoritate a cercetărilor fonetice s-au limitat aproape exclusiv la elementul acustico-fiziologic al sunetelor, neglijînd pe cel psihologic (sau funcțional). Cum limba este un produs al spiritului omenesc, urmează că și așa-numitele legi fonetice[2] au origine psihică.

Operele al căror conținut l-am prezentat în paginile precedente au fost discutate de numeroși specialiști și apreciate, cînd rezervat, cînd favorabil sau foarte favorabil, după cum concepția lingvistică a recenzenților se deosebea ori se apropia de a autorului. M. Grammont face, în *RLR* LIV (1911), unde analizează, la p. 103 și urm., *Précis de stylistique*, această afirmație elogioasă: „Domnul Bally deschide un drum nou." („M. Bally ouvre une voie nouvelle." P. 104). Tot așa H. Sperber, care s-a ocupat și el de limbajul afectiv (v. cap. I, p. 83 din cartea de față), spune, în *Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung*, Halle a. S. 1914, p. III, că *Le langage et la vie* este cea dintîi lucrare lingvistică în care se

---

[1] El este cauza etimologiei populare, care, cum a dovedit geografia lingvistică (v. cap. III, p. 177 și urm.), are un rol important în viața limbii. Și Gilliéron vorbește de această tendință, numai că o numește altfel.

[2] Alunecarea sunetului Bally o concepe ca o acțiune distrugătoare, deci la fel cu Gilliéron, și o pune față în față cu analogia, „...acțiune inconștientă și comună a subiectelor vorbitoare, care uneori conservă ceea ce e pe cale de dispariție, alteori re-creează ceea ce a dispărut deja." („...action, inconsciente et commune des sujets parlants, action qui tantôt conserve ce qui est en train de disparaître, tantôt recrée ce qui est déjà disparu." *Le langage et la vie*, p. 40.) Așadar un paralelism asemănător cu al neogramaticilor (alunecarea sunetului, de o parte, analogia, de alta); dar, prin marele rol de forță creatoare pe care-l atribuie acesteia din urmă, lingvistul francez se îndepărtează mult de dînșii. Analogia lucrează cu atîta putere, încît Bally vorbește de un instinct analogic, care, spune el în *Traité de stylistique française* I, ed. II, p. 38, nu numai că seamănă cu cel etimologic, căci ambele izvorăsc din aceeași stare de spirit, ci este, în realitate, exagerarea acestuia: unul creează sensuri noi, fiindcă stabilește legături etimologice între cuvinte foarte diferite, celălalt creează forme noi.

acordă afectivității importanța cuvenită. Iar K. Jaberg, vorbind în articolul *Sprache und Leben* din *RLiR II* (1926), p. 3 și urm. despre ediția a doua a aceleiași opere, regretă că lingviștii n-au luat-o în considerație după cum merită și dorește ca această „frumoasă și foarte importantă carte" să vadă iarăși, cît de curînd, lumina zilei.[1]

Dintre recenzenții care aduc obiecții mai mult ori mai puțin serioase sistemului lingvistic al lui Bally trebuie citat A. Meillet, în primul rînd, pentru motivul că aparține aceleiași școli. În *BSL* XVIII (1912-13), p. CLXXIX și urm., face o dare de seamă despre *Le langage et la vie* (ediția I), susținînd, între altele, că limba, ca toate fenomenele naturale și sociale, nu poate fi studiată decît analitic și în legătură cu condițiile de civilizație, la care ea tinde mereu să se adapteze. Despre rolul atribuit de Bally elementului afectiv Meillet scrie următoarele (p. CLXXXII) : „Fără a respinge ideea fundamentală a domnului Bally, ne întrebăm, totuși, dacă ardoarea prozelitismului său nu l-a făcut cumva să exagereze." [2] Același învățat însă laudă, în *BSL* XVI (1909-10), p. CXVIII și urm., *Traité de stylistique française*, pe care-l găsește mult superior lucrării *Précis de stylistique*, arătîndu-se satisfăcut că, de astă dată, Bally a ținut seamă și de aspectul sociologic al problemei. [3]

Printre celelalte lucrări ale acestui lingvist voi menționa cîteva care mi se par mai interesante din punct de vedere teoretic. În *Mélanges d'histoire littéraire et de philologie offerts à M. Bernard Bouvier*, Genève 1920, Bally a publicat un studiu, *Impressionnisme et grammaire*, care, pe

[1] Jaberg pomenește (*loc. cit.*, p. 3), în treacăt, și de F. de Saussure, profesorul lui Bally, în care vede, ca atîți alți învățați, deși cu unele rezerve, un neogramatic, și anume i se pare că partea diacronică din *Cours de linguistique générale* stă încă sub puternica influență a școlii neogramatice.

[2] „Tout en retenant l'idée fondamentale de M. Bally, on se demandera donc si l'ardeur de son prosélytisme ne l'a pas conduit à exagérer."

[3] Alte recenzii despre operele lingvistului genevez au publicat: E. Lerch, în *Litbl* XXXIII (1912), col. 283 și urm.; M. Morgenroth, în *ZfrzSpr* XLII (1914), partea a II-a, p. 1 și urm.; J. Ronjat, în *RLR* LVII (1914), p. 158 și urm.; K. Vossler, în *GRM* VII (1915), p. 85 și urm. (sub titlul *Das Leben und die Sprache*, articol pe care recenzentul l-a reprodus în volumul său *Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*, München 1923, p. 97 și urm.); E. Lerch, în *Litbl* XXXVI (1915), col. 121 și urm.; H. Schuchardt, *ibidem* XXXVIII (1917), col. 6 și urm. (de fapt, această dare de seamă, care începe la col. 1, e consacrată lui F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, dar autorul ei se ocupă, incidental, și de Bally); A. Franz, în *ZfrzSpr* XLVI (1923), p. 453; Leo Jordan, în *AR* IX (1925), p. 338 și urm.; E. Boisacq, în *RBPhH* V (1926), p. 973 și urm.; A. M.[eillet], în *BSL* XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 14 și urm.; O. D.[ensusianu], în *GS* III (1927-28), p. 276 și urm.; W. Porzig, în *IF* XLVI (1928), p. 326 și urm.; H. Wengler. în *NSpr* XXXVI (1928), p. 161 și urm. (sub titlul *Ch. Ballys „Stylistique"*); O. Bloch, în *RCHL* LXVII (1933), p. 178-79; A. Dauzat, în *FM* I (1933), p. 160 și urm.; A. M.[eillet], în *BSL* XXXIV (1933), fasc. 3, p. 84 și urm.; A. Zauner, în *ZfrzSpr* LVII (1933), p. 487 și urm.; Iorgu Iordan, în *BPh* I (1934), p. 206 și urm.; Leo Jordan, în *Litbl* LVI (1935), col. 31 și urm..; Leo Spitzer, în *IF* LIII (1935), p. 207 și urm.; W. v. Wartburg, în *ZrPh* LV (1935), p. 252 și urm.; A. Dauzat, în *FM* IV (1936), p. 88-89; K. Jaberg, în *IF* LIV (1936), p. 149 și urm.; O. D.[ensusianu], în *GS* VII (1937), p. 317 și urm.; M. Regula, în *Litbl* LVIII (1937), col. 225 și urm.; W. v. Wartburg, în *ZrPh* LVII (1937), p. 647-48; H. Frei, în *VR* IX (1944), p. 156 și urm.; E. Buyssens, în *Erasmus* I (1947), p. 247 și urm.; G. Gougenheim, în *BSL* XLIII (1947), fasc. 2, p. 72-73. Întreaga activitate științifică a lui Bally o discută și apreciază A. Sechehaye, *L'école genevoise de linguistique générale*, în *IF* XLIV (1926), p. 225 și urm. Cf. și caracterizarea pe care i-o face L. Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 339 și urm. (în acest volum sînt reproduse trei studii ale lui Bally).

de o parte, a fost combătut de A. M.[eillet], în *BSL* XXII (1920-21), p. 172 și urm., pe de alta, a dat prilej Elisei Richter să trateze, sub titlul *Impressionismus, Expressionismus und Grammatik* (în *ZrPh* XLVII [1927], p. 349 și urm.), chestiuni similare, unele dintre ele strîns legate de probleme literare. Autoarea discută o serie de expresii luate atît din vorbirea curentă, cît și din limbajul poetic, grupîndu-le precum urmează: a) impresioniste, care arată impresiile produse în noi de obiecte din afară, b) expresioniste, care redau simțirile sau reprezentările provocate în sufletul nostru de diversele impresii exterioare și c) impresionist-expresioniste, în care, cum se întîmplă deseori, se amestecă ambele aspecte. Toate aceste fapte lingvistice constituie stilul, care e individual și subiectiv, și de aceea se opune gramaticii, care aparține tuturor oamenilor, fiind colectivă și obiectivă. Totuși stilul nu poate exista fără gramatică, după cum aceasta, la rîndul ei, îi este tributară lui: stilul se compune din elemente pe care i le furnizează gramatica și, în același timp, poate deveni încet-încet gramatică (atunci cînd își pierde expresivitatea).

Merită a fi amintite, între altele, studiile *Les notions grammaticales d'absolu et de relatif* (în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 341 și urm.), care tratează, cum arată și titlul, o importantă problemă de lingvistică generală, și *Synchronie et diachronie* (în *VR* II [1937], p. 345 și urm.), unde autorul polemizează cu W. v. Wartburg (e vorba de articolul acestuia citat aici mai sus, p. 289, nota 2 de la p. 288). Este interesantă și, parțial, justă distincția pe care o face Bally, în acest ultim studiu (p. 348), între diacronie și sincronie: „Evoluția faptelor de limbă este o preocupare a lingvistului, fără amestecul subiectului vorbitor; faptele de limbă sincronice sînt o preocupare a subiectului vorbitor, fără amestecul lingvistului.“ [1]

O caracteristică a activității lui Bally o constituie preocupările sale didactice. Pretutindeni îl vedem făcînd apel la experiența sa de profesor și adaptînd teoriile științifice la nevoile practice ale învățămîntului. Această constatare este mai cu seamă justă pentru *Traité de stylistique française*, care, în volumul II, conține numai exerciții (destinate studenților, elevilor de liceu și, firește, profesorilor acestora). H. Schuchardt i-a reproșat, în *Litbl* XXXVIII (1917), col. 6-7, că amestecă lucruri așa de deosebite între ele, iar K. Jaberg, în *RLiR* II (1926), p. 5, crede că, dacă cercetările lui Bally n-au fost primite totdeauna cum merită, cauza trebuie căutată și în caracterul lor didactic. Este evident că pentru învățămînt aplicarea principiului acestui lingvist la studiul limbii franceze și, cu modificările de rigoare, la acela al oricărei limbi moderne ar fi de mare folos, căci ar contribui la dezvoltarea simțului și înțelegerii pentru limbă. În această ordine de idei trebuie amintită și cartea *La crise du français. Notre langue maternelle à l'école*, Paris 1930 [2], în care, judecînd după titlu, se pare că Bally tratează exclusiv probleme de lingvistică didactică, probabil în același sens ca și în *Traité de stylistique française*, pledînd, adică, pentru introducerea metodei stilistice în studiul limbii materne.

---

[1] „...la linguistique des évolutions est l'affaire du linguiste à l'exclusion du sujet parlant; l'étude synchronique, celle du sujet parlant à l'exclusion du linguiste."

[2] Recenzată, între alții, de H. Frei, în *ASnSpr* CLX (1931), p. 279 și urm. și Leo Spitzer, în *IF* XLIX (1931), p. 165 și urm.

Preocupările didactice nu lipsesc cu totul nici în lucrarea cea mai valoroasă a lui Bally: *Linguistique générale et linguistique française*, pe care numeroşii recenzenţi au primit-o extrem de favorabil, iar lingviştii sovietici au socotit-o vrednică de a fi tradusă în limba rusă. Această carte conţine, în fond, o caracterizare a francezei moderne pe baza principiilor lingvistice ale lui Saussure, pe care autorul le prezintă, cu vederi şi interpretări personale, înainte de a proceda la descrierea faptelor. După W. v. Wartburg (*ZrPh* LV [1935], p. 252 şi urm.), ne găsim în faţa celei mai importante opere de lingvistică în sensul lui Saussure, iar partea ei finală (circa 50 de pagini) reprezintă cea mai bună paralelă care s-a făcut vreodată între franceză şi germană din punctul de vedere al mijloacelor de exprimare proprii fiecăreia [1].

Drept încheiere a acestui paragraf, socot nimerit să mă opresc, din fugă, asupra lucrărilor a doi dintre e l e v i i lui Bally. Una, *Le style indirect libre*, Paris 1926, a fost deja citată în cursul discuţiilor noastre (v. cap. II, p. 137) şi are de autor pe Marguerite Lips. Să se compare cele spuse acolo, unde am arătat că acestei probleme de stilistică i-a consacrat o serie de articole Bally însuşi, precum şi recenziile pe care le-au publicat: Elise Richter, în *ASnSpr* CLIII (1928), p. 149 şi urm.; N. Drăganu, în *Dacor* V (1927-28), p. 714 şi urm. [2]; A. Wallensköld şi G. Weöres, în *NM* XXVIII (1927), p. 239 şi urm., resp. 241 şi urm. Celălalt elev este Henry Frei, profesor la Universitatea din Geneva, care a scris, între altele, *La grammaire des fautes. Introduction à la linguistique fonctionnelle. Assimilation et différenciation. Brièveté et invariabilité. Expressivité*, Paris 1929. Să se vadă dările de seamă făcute, între alţii, de J. B. Hofmann, în *DL* L (1929), col 2341 şi urm.; A. Meillet, în *Litteris* VII (1930), p. 58 şi urm. şi în *BSL* XXX (1930), fasc. 2, p. 145 şi urm.; Elise Richter, în *ASnSpr* CLVII (1930) p. 304 şi urm. şi E. Pelkonen, în *NM* (1933), p. 42 şi urm. Frei studiază în chip sistematic „greşelile" de vorbire din franceza actuală, căutînd să afle cauzele şi totodată legătura acestor „greşeli" cu nevoia vorbitorilor de a se exprima cît mai potrivit cu stările lor sufleteşti. Scopul autorului este n u să ne dea o imagine a francezei familiare din zilele noastre, ci să clarifice fenomenele respective din punctul de vedere al lingvisticii generale. [3] Merită să relev un lucru, pe care nu vor să-l recunoască mulţi lingvişti, prea puternic stăpîniţi de tradiţia secolului al XIX-lea, şi anume: ceea ce considerăm noi astăzi drept greşeală poate deveni mîine formă corectă; „greşelile" actuale pregătesc, într-o anumită măsură, limba viitoare.

---

[1] La împlinirea vîrstei de 75 de ani i s-a dedicat volumul *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève 1939 (conţine şi bibliografia principalelor lucrări ale celui sărbătorit publicate pînă în momentul apariţiei volumului). Cf. şi H. Frei, *In memoriam Charles Bally* (în *Lingua* I [1947], p. 130 şi urm.).

[2] Recenzentul romîn dă o bogată bibliografie a chestiunii, care completează informaţiile din paginile precedente; de asemenea defineşte fenomenul în discuţie, ilustrîndu-l cu exemple nimerite.

[3] „Linguistique fonctionnelle" („lingvistică funcţională") este, la Frei, sinonim cu „linguistique de la parole" („lingvistică a vorbirii"). Cf. recenzia lui A. Grégoire, în *RBPhH*, ianuarie-iunie 1931 şi articolul lui E. Lerch, *Grammatische Fehler?*, în *NSpr*, noiembrie 1931. Asemănătoare, în unele privinţe, cu această lucrare a lui Frei este aceea a autorului cărţii de faţă, intitulată *Limba romînă actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi 1943 (ed. II, Bucureşti 1948).

Albert Sechehaye

Strîns legată de activitatea lingvistică a lui Bally este aceea pe care a desfășurat-o, în același oraș și la aceeași universitate, Albert Sechehaye, și el elev al lui F. de Saussure, din vremea cînd acesta era profesor la Geneva. Nu-i vorba de asemănările teoretice, care se înțeleg oarecum de la sine și sînt, în general, comune tuturor lingviștilor francezi studiați în prezentul capitol. Asupra acestei apropieri n-are rost să mă mai opresc. Mă gîndesc la altele, mai directe și mai esențiale. Am văzut că preocuparea de căpetenie a lui Bally are de obiect stabilirea raporturilor dintre gîndire și vorbire. Același lucru constatăm, într-o măsură chiar mai mare, la Sechehaye. Gîndirea este de două feluri: intelectuală și afectivă, după cum, la emiterea judecăților noastre, predomină inteligența sau sentimentul. Bally își îndreaptă toată atenția asupra elementului afectiv, pe care-l consideră predominant[1] în limba vorbită. Astfel a creat el stilistica, ale cărei principii și metode le-am analizat amănunțit în paginile precedente. Sechehaye, dimpotrivă, se interesează, în primul rînd, de factorul intelectual al gîndirii omenești, urmărind raporturile lui cu vorbirea. De aceea specialitatea sa este sintaxa, construcțiile devenite fixe, atît ca formă, cît și ca întrebuințare, formulele gramaticalizate, în care nu mai putem descoperi nici o rămășiță din originea individuală și valoarea subiectivă pe care le-au avut și ele odată, la fel cu atîtea alte fapte de limbă. Din această cauză, studiile lui Sechehaye par mai abstracte și mai rigide decît ale lui Bally. A intervenit, desigur, și temperamentul fiecăruia, poate mai exact, „filozofia", concepția despre viață, care este, în fond, principala sursă a deosebirilor dintre acești doi elevi ai lui Saussure: ea a determinat pe unul să prefere stilistica, pe celălalt, sintaxa. O urmare firească a acestor deosebiri este și ceea ce s-ar putea numi psihologismul lui Sechehaye: uzul, cîteodată abuzul, de psihologie, care ne izbește în lucrările acestui lingvist.[2]

Deoarece deosebirile dintre Bally și Sechehaye au, cred eu, o mare importanță teoretică, mă voi opri ceva mai mult asupra lor. În *Essai sur*

---

[1] Se pare că la început el separa în mod absolut limbajul intelectual de cel afectiv, ceea ce i-a atras criticile unor recenzenți ca Meillet (cf. mai sus, p. 332.) Mai tîrziu revine, arătînd că niciodată n-a susținut existența unui limbaj pur afectiv, în care n-ar interveni de loc intelectul.

[2] În opera citată ceva mai departe, Sechehaye ne spune, incidental, de ce este nevoit să facă psihologiei un loc așa de însemnat în lucrările sale: „Incapabilă de a se adapta definitiv la exigențele vieții, care evoluează și se înnoiește fără încetare, ea [limba] se găsește mereu în conflict cu psihologia spontană a vorbirii și mereu e în curs de prefacere în vreuna dintre părțile ei." „Fără a confunda disciplina noastră cu psihologia sau cu logica, vedem totuși, grație sferei și legilor ei, cum anume se aplică principiile acestor două științe într-un domeniu special." („Incapable de s'adapter définitivement aux exigences de la vie qui évolue et se renouvelle sans cesse, elle reste toujours en conflit avec la psychologie spontanée de la parole et elle est toujours en voie de remaniement dans quelques-unes de ses parties." P. 216. „Sans confondre notre discipline avec la psychologie ou la logique, nous voyons par ces cadres et ces lois comment les principes de ces deux sciences s'appliquent dans un domaine spécial." P. 217.) De altfel, din moment ce autorul urmărește raporturile dintre gîndire și expresie, el este dator să cerceteze tot atît de serios și aspectul psihologic (mai bine zis logic) al problemei. Primul dintre aceste citate exprimă, vag și fără ca autorul să-și dea bine seama, ideea, justă, despre contradicția existentă între formă și conținut, aplicată la limbă. Vezi și ceva mai departe, p. 341.

la structure logique de la phrase, Paris 1926,[1] p. 211-12, după ce spune că a lăsat la o parte construcțiile sintactice și formele gramaticale care „exprimă mișcările vieții", cum sînt porunca, exclamația, întrebarea ș.a., Sechehaye încearcă să-și justifice atitudinea. Motivele invocate înseamnează o delimitare a cîmpului său de activitate față de al lui Bally, și de aceea merită să fie reproduse textual aici. „Programul nostru era însă cu totul diferit. Noi am vrut să punem în lumină — dacă e îngăduit să ne exprimăm așa — osatura psihologică a frazei, considerată în expresia ei gramaticală. Căci comunicarea ideilor și nu exprimarea sentimentelor a furnizat gramaticii elementele esențiale ale construcțiilor ei. Bazele edificiului sintagmatic au fost puse de inteligența care gîndește, care încearcă să se facă înțeleasă și care reacționează prin intermediul logicii în fața dificultăților ivite cu acest prilej. Ea creează astfel limba, al cărei scop adevărat este, în acest sens, exprimarea gîndirii obiective. Dacă, în contactul ei permanent cu vorbirea și cu viața, limba, creație a inteligenței, a fost mereu amestecată, ba chiar impregnată, cu elemente afective, acest fapt n-a putut împiedica dezvoltarea generală a instituțiilor ei gramaticale, și tocmai aici, pe canavaua unei gramatici făcute pentru a exprima o gîndire dedusă logic, s-au brodat și s-au suprapus fără nici un sistem, oarecum la întîmplare, creațiile gramaticii afective. Cea mai bună dovadă sînt manualele noastre de gramatică și faptul că în aceste expuneri sistematice — oricare ar fi planul lor — datele gramaticii obiective furnizează autorului titlurile de capitol și criteriile de clasificare: distincția dintre subiect și predicat, distincția dintre substantiv și verb, distincția dintre propoziția independentă și cea subordonată etc. Capitolele care tratează despre modul de a pune o întrebare, de a da un ordin, de a exprima o emoție nu sînt decît niște anexe; gramatica afectivă se dizolvă într-o multitudine de fapte particulare, unele destul de cuprinzătoare, altele foarte strict delimitate și care împrumută — toate — cea mai mare parte din elementele lor de la gramatica obiectivă, supunîndu-le cutărei sau cutărei modificări specifice. Să ne gîndim, de pildă, la construcțiile noastre interogative din franceză sau la elipsele specifice exclamației. Toate aceste fapte, considerate în sine, prezintă un mare interes; dar din punctul de vedere adoptat de noi ele dispar cu desăvîrșire în fața celor despre care a fost vorba mai sus."[1]

---

[1] O nouă ediție, se pare fără modificări, a apărut, tot la Paris, în 1950.

[2] „Mais notre programme était tout différent. Nous avons voulu mettre en lumière, s'il est permis de s'exprimer ainsi, l'ossature psychologique de la phrase considérée dans son expression grammaticale. Or, c'est la communication des idées, et non l'expression des sentiments, qui a fourni à la grammaire les éléments essentiels de ses constructions. Les bases de l'édifice syntagmatique ont été posées par l'intelligence qui pense, qui essaie de se faire comprendre et qui réagit par la logique devant les difficultés de l'entreprise. Elle crée ainsi la langue, dont la fin propre est, dans ce sens, l'expression de la pensée objective. Si dans son contact permanent avec la parole et la vie, la langue, création de l'intelligence, est restée mêlée et comme toute pénétrée l'éléments affectifs, cela n'a pas influencé le développement général de ses institutions grammaticales, et c'est sur le canevas d'une grammaire faite pour exprimer une pensée logiquement déduite que l'on a brodé et surajouté sans système, un peu au hasard, les créations de la grammaire affective. Nous n'en voulons pour preuve que nos grammaires et le fait que, dans ces exposés systématiques, quel qu'en soit le plan, ce sont les données de la grammaire objective qui fournissent les têtes de chapitres et les principes de classement: distinction du sujet et du prédicat, distinction du substantif et du verbe, distinction de la proposition indépendante et de la subordonnée, etc. Les

Dar că Sechehaye apreciază după cuviință importanța cercetărilor stilistice, se poate vedea nu numai din partea finală a citatului reprodus aici, ci și din alte afirmații, făcute în aceeași carte. Mai redau una, care dovedește cît de strînse sînt legăturile de natură teoretică dintre cei doi lingviști elvețieni, chiar dacă disciplinele cultivate de dînșii îi separă adeseori: „Dintr-un anumit punct de vedere, tot ce e legat, în limbă, de viața afectivă și de diferite impulsuri sufletești prezintă un interes primordial față de rest. Dacă ar fi fost vorba despre originea limbajului sau despre cauzele fenomenelor de evoluție lingvistică, dacă am fi vrut să facem psihologia vorbirii, să descoperim secretele expresivității și ale stilului, ar fi fost o mare greșeală să neglijăm diferitele moduri ale verbului și tot ce în gramatică are un colorit subiectiv." [1]

De altfel Sechehaye s-a ocupat incidental chiar de stilistică în articolele: *La stylistique et la linguistique théorique* (din *Mélanges linguistiques offerts à M. Ferdinand de Saussure*, Paris 1908), în care, după spusele lui L. Havet, *BSL* XVI (1909-10), p. 11, se contestă existența stilisticii ca disciplină lingvistică aparte, și *Les règles de la grammaire et la vie du langage* din *GRM* VI [1914], p. 288 și urm., 342 și urm.). Ultimul este important, între altele, prin faptul că Sechehaye încearcă să împace rigiditatea regulilor gramaticale, care izvorăsc în mod imperios din sistemul lingvistic, cu nevoia de spontaneitate a vorbitorilor: există un domeniu, unde „gramatica" în sensul strict al cuvîntului, adică intelectual, se atinge cu „stilistica", produs al afectivității. Ca să cunoaștem acest punct comun, trebuie să clarificăm mai întîi elementele logice ale limbii, mai mult ori mai puțin fixate și obligatorii pentru toți membrii colectivității lingvistice, și apoi să trecem la realitate, la ceea ce este în funcție de sensibilitatea individuală. Cu alte cuvinte, întîi gramatica sau „limba", și după aceea stilistica sau „vorbirea". Acest procedeu se opune celui recomandat de Vossler (v. cap. II, p. 90 și urm. din cartea de față). Sechehaye dă totuși dreptate lingvistului german, care studiază istoric sau genetic limba: cînd te interesezi de originea unei forme sau a unei construcții gramaticale, deci de evoluția unui idiom oarecare, nu poți începe decît cu stilistica. Dacă cercetezi însă sistemul lingvistic, adică stările de limbă dintr-un moment dat, trebuie să dai preferință gramaticii. În aceasta constă deosebirea dintre lingvistica diacronică sau istorică și lingvistica sincronică sau descriptivă.

---

chapitres qui traitent de la manière de poser une question, de donner un ordre, d'exprimer une émotion ne sont que des hors-d'œuvre; la grammaire affective se dissout dans une multitude de faits particuliers, les uns assez larges, les autres très étroitement délimités, et qui tous empruntent la plupart de leurs éléments à la grammaire objective en leur faisant subir telle ou telle modification spécifique. Qu'on songe par exemple à nos constructions interrogatives en français ou aux ellipses de l'exclamation. Tous ces faits sont en eux-mêmes d'un haut intérêt, mais. dans le point de vue qui est le nôtre, ils s'effacent entièrement derrière ceux dont il a été parlé."

[1] „A un certain point de vue tout ce qui dans la langue touche à la vie affective et aux mouvements de l'âme est d'un intérêt primordial et l'emporte sur tout le reste. S'il s'était agi de l'origine du langage ou des causes des évolutions linguistiques, si on avait voulu faire la psychologie de la parole et surprendre les secrets de l'expressivité et du style, ç'aurait été une grande erreur de négliger les divers modes du verbe et tout ce qui dans la grammaire est teinté de subjectivité." (*Op. cit.*, p. 211.)

Din discuția de pînă aici rezultă că cercetările sintactice ale lui Sechehaye n-au nimic istoric în ele[1]: autorul face lingvistică statică, nu diacronică, potrivit recomandărilor lui Saussure. Materialul și-l alege, cum nici nu-i posibil altfel, din „limbă“, nu din „vorbire“. Și, fiindcă limba vorbită suferă prea mult influența afectivității, Sechehaye studiază, de preferință, limba scrisă, și anume fenomenele sintactice comune (sintaxa este, trebuie să fie, în general, aceeași la toți vorbitorii).

Incă o asemănare importantă între acești doi lingviști este caracterul didactic al operei lor. Și Sechehaye studiază limba franceză, referindu-se adesea la practica lucrurilor. Este adevărat acum că sintaxa constituie de multă vreme un obiect de studiu în învățămîntul universitar și secundar, pe cînd stilistica, în sensul lui Bally, reprezintă o noutate. De aceea situația lui Sechehaye pare mai ușoară, întrucît n-are de luptat pentru introducerea unei inovații, care, prin forța lucrurilor, provoacă rezistență. Pe de altă parte însă, tocmai din cauză că țintește la schimbarea metodelor de predare într-un domeniu cultivat și mai înainte, dar pe alte baze, greutățile întreprinderii lui pot fi, de fapt, cu mult mai mari decît am bănui, conducîndu-ne după aparențe.

Lucrările lui Sechehaye sînt destul de numeroase. Afară de cele deja citate, mai amintesc *Programme et Méthodes de la linguistique théorique. Psychologie du langage.* Paris-Leipzig-Genève 1908 ; *La méthode constructive en syntaxe* (în *RLR* LIX [1916-17], p. 44 și urm.) ; *Les problèmes de la langue à la lumière d'une théorie nouvelle* (în *RPhFE* XLII [1917], vol. LXXXIV, p. I și urm.) ; *Les deux types de la phrase*[2] (în *Mélanges d'histoire littéraire et de philologie offerts à M. Bernard Bouvier*, Genève 1920); *Locutions et composés* (în *JPNP* XVIII [1921], p. 654 și urm.) ; *L'école genevoise de linguistique générale* (în *IF* XLIV [1926], p. 217 și urm.) ; *Les mirages linguistiques* (în *JPNP* XXVII [1930], p. 337 și urm.) ; *Essai de classement des espèces et quelques observations sur les trois cas de l'hypothèse en latin* (în *BSL* XXXV [1934], p. 58 și urm.)[3]; *Évolution organique et évolution contingentielle* (în *Mélanges Bally*, Genève 1939, p. 19 și urm.) ; *Les trois linguistiques saussuriennes* (în *VR* V [1940], p. 1 și urm.).[4]

Un rezumat al ideilor cuprinse în ele nu se poate face, fiindcă discuția teoretică o găsim răspîndită pretutindeni : oriunde crede necesar să-și justifice atitudinea față de problemele lingvistice, autorul recurge la doctrină, care, așa cum am arătat deja, nu se deosebește esențial de a celor-

---

[1] Și totuși a început cu un studiu de sintaxă istorică: *L'imparfait du Subjonctif et ses Concurrents dans les hypothétiques normales en français* (teză de doctorat, publicată în *RF* XIX [1905-1906], p. 321 și urm.).

[2] Aceste două tipuri sînt: a) fraza simplă, care exprimă o idee izolată, de pildă *admirable, vains efforts* („admirabil“, „sforțări zadarnice“) ș. a.; cu astfel de fraze încep să vorbească copiii și, probabil, tot așa vor fi început oamenii de odinioară; b) fraza-gîndire, ceea ce numim obișnuit propoziție: *le soleil brûle, cet homme est bon* („soarele strălucește“, „acest om este bun“) etc. În *BSL* XXI (1920-21), p. 172, A. M.[eillet] afirmă că această lucrare a lui Sechehaye este fundamentală pentru teoria frazei.

[3] Prima parte (cea mai extinsă) a acestui studiu conține o discuție teoretică valabilă pentru orice limbă și de aceea prezintă importanță de ordin general.

[4] Acest articol, foarte important pentru cunoașterea doctrinei lingvistice geneveze, s-a bucurat de recenzii critice la fel de importante (cf. J. Lohmann, *DL* LXIII [1942], col. 812 și urm. și K. Rogger, *ZrPh* LXII [1942], p. 98 și urm.).

lalţi reprezentanţi ai şcolii lingvistice franceze.[1] De aceea nici nu este nevoie de un asemenea rezumat. Afară de aceasta, tocmai pentru că studiază sintaxa, un domeniu căruia, sub raport teoretic, i se acordă de multă vreme o importnţă considerabilă, Sechehaye nu spune, n u p o a t e spune, totdeanuna, lucruri noi, ceea ce recunoaşte singur: „Nimic din toate acestea nu este cu desăvîrşire nou. Dimpotrivă, ca să fim drepţi, trebuie să recunoaştem că ne-am situat chiar pe poziţii foarte conservatoare. Dar am încercat să sondăm bazele unor principii deja recunoscute şi să le dăm o sistematizare solidă."[2] Cele mai multe noutăţi se referă la chestiuni de amănunt şi la terminologie. Să menţionez cîteva.

Programme et Méthodes . . . conţine, între altele, o lungă şi interesantă discuţie asupra operei lui W. Wundt, *Völkerpsychologie*. I. Band: *Die Sprache*,[3] care este prezentată, pe scurt, astfel: „[pe Wundt] l-a interesat în mai mare măsură să facă psihologie cu materialul furnizat de limbaj decît psihologia propriu-zisă a limbajului."[4] Trebuie luate în consideraţie deopotrivă psihologia şi lingvistica, adică atît sufletul vorbitorului, cît şi legile cărora li se supune acesta cînd vorbeşte. Limbajul propriu-zis se compune din e l e m e n t e g r a m a t i c a l e, a căror cunoaştere aparţine psihologiei colective, şi e l e m e n t e e x t r a g r a m a t i c a l e, care ţin de psihologia individuală. Dar, după cum psihologia colectivă nu se poate separa de cea individuală, la fel de strîns se leagă studiul elementelor gramaticale de al celor

---

[1] În ce priveşte asemănările cu Bally, pot adăuga, la cele spuse aici mai sus, că în *Actes du I-er Congrès de linguistes* (La Haye 1928), răspunsul la întrebarea „Care sînt metodele cele mai potrivite pentru o expunere completă şi practică a gramaticii unei limbi oarecare" („Quelles sont les méthodes les mieux appropriées à un exposé complet et pratique de la grammaire d'une langue quelconque", p. 36 şi urm.) a fost dat de Bally şi Sechehaye împreună. Faţă de F. de Saussure ne spune el însuşi în ce constau deosebirile. „O deosebire esenţială între doctrina saussuriană şi a noastră este aceea că în *Cursul de lingvistică generală* nu se deduce — din toate distincţiile stabilite acolo — nici un criteriu riguros de clasificare, punîndu-se în evidenţă mai degrabă raporturile de reciprocitate existente între diversele aspecte ale faptului lingvistic. Astfel, după părerea lui Ferdinand de Saussure, limba există pentru vorbire, dar totodată ia naştere din vorbire; ea emană din vorbire şi tot ea o face posibilă pe aceasta din urmă, aşa încît nimic nu ne obligă s-o punem pe una înaintea celeilalte sau deasupra celeilalte. Avem a face cu un complex pe care numai analiza abstractă îl poate descompune. După părerea noastră — dimpotrivă — în însăşi această abstracţie trebuie văzut un principiu de subordonare şi clasificare, aşa încît noi punem vorbirea, în forma ei pregramaticală, înaintea limbii." („Une différence essentielle entre la doctrine saussurienne et la nôtre, c'est que le *Cours de Linguistique générale* ne tire de ses distinctions aucun principe de classement rigoureux et met plutôt en évidence les relations de réciprocité qui s'établissent entre les divers aspects du fait linguistique. Ainsi pour Ferdinand de Saussure la langue existe pour la parole, mais elle naît aussi de la parole; elle en émane et elle la rend possible, et rien ne nous force à mettre l'une avant l'autre ou au-dessus de l'autre. C'est un complexe que seule l'abstraction analyse. Pour nous, au contraire, dans cette abstraction même nous apercevons un principe de subordination et de classement et nous mettons la parole, sous sa forme prégrammaticale, avant la langue." *Essai sur la structure logique de la phrase*, p. 219.) Despre acest ultim termen vezi ceva mai încolo

[2] „Rien de tout cela n'est bien nouveau. Sans y avoir mis aucun parti pris, nous nous trouvons même être très conservateur. Mais nous avons essayé de sonder les bases de principes déjà reconnus et de leur donner une systématisation solide." (*Essai sur la structure logique de la phrase*, p. 216.)

[3] Să se compare şi cele spuse în cap. I, p. 94 a cărţii de faţă.

[4] „[Wundt] a été plus préoccupé de faire de la psychologie à propos du langage que la psychologie du langage à proprement parler." (P. 43.)

extragramaticale. Printre acestea din urmă avem **limbajul gesturilor** (în sensul larg al cuvîntului), pe care Sechehaye îl numește pregramatical.[1] Gramatica este „. . . un fel de deformare a limbajului pregramatical.[2] Orice gramatică are **origine individuală**, izvorăște, adică, dintr-un act pre- sau extragramatical, care cu vremea se transformă în gramatică, așa cum materia inertă, consumată de o ființă vie, devine ea însăși viață. În limbajul pregramatical, individul creează semnele cu care vrea să exprime stări sufletești; în cel gramatical, el reproduce semne, observate la alții sau existente în materialul său lingvistic obișnuit. Dar în cazul din urmă nu mai avem a face cu semne propriu-zise, ci cu simboluri[3]; inteligența a stabilit un raport constant între semn și idee. De aceea, **regula supremă a oricărei gramatici o constituie logica**. În exprimarea raporturilor gramaticale nu există nimic convențional (ca la cuvinte, unde legătura dintre noțiune și numele ei este arbitrară): cînd vorbim, trebuie să respectăm organizarea sistemului gramatical, pe care îl avem cu toții în minte.[4]

Important din punct de vedere metodologic este articolul *La méthode constructive en syntaxe*[5] (v. aici mai sus, p. 338), în care Sechehaye încearcă **să împace cele două feluri de cercetare sintactică**, în aparență contrare: unul pleacă de la formă ca să ajungă la înțeles, celălalt străbate drumul invers.[6] „Problema e . . . următoarea: cum se poate studia o limbă și, mai ales, un sistem sintactic, fără a pierde din vedere, fie și pentru o clipă, faptul lingvistic, care rezidă tocmai în asocierea acestor doi factori eterogeni?"[7] Mijlocul pe care-l recomandă autorul în vederea acestui scop este arătat amănunțit cu ajutorul exemplelor: fiecare parte principală a propoziției alcătuiește un sîmbure, în jurul căruia se grupează toate determinantele, menite să completeze exprimarea celei mai dezvoltate gîndiri. Comparația cu ceasornicul desfăcut în piesele lui componente, care, luate

---

[1] În *Essai sur la structure logique de la phrase*, p. 219 și urm., Sechehaye revine asupra acestei chestiuni, socotind „pregramaticalul" drept „expresie liberă și spontană, anterioară oricărei organizări [lingvistice] convenționale" și arătînd cum trebuie clasificate disciplinele lingvistice (să se pornească, anume, de la pregramatical și gramatical, pentru a ajunge la vorbirea organizată și apoi la evoluția limbii).

[2] „. . . comme une déformation particulière du langage prégrammatical". P. 71.

[3] L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, în *IJAL*, Supplement, vol. 19, No. 1, January 1953, p. 72-73 e de părere că termenul **simbol** ar trebui folosit numai atunci cînd între noțiune și semn există o asemănare intrinsecă, un raport de „izomorfism" (de pildă secera și ciocanul sînt un simbol al alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, balanța, un simbol al justiției etc.). În cazul limbii, **simboluri** pot fi numite, după părerea aceluiași învățat, numai elementele onomatopeice.

[4] Cu privire la raporturile dintre gramatică și logică, v., între altele, Leo Jordan, *La logique et la linguistique* (în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 45 și urm.; de fapt, o comunicare prezentată la al II-lea Congres al lingviștilor, Geneva 1931, care a fost reprodusă, pe scurt, în *Actes du II-e Congrès de linguistes*, p. 148-149) și Idem, *Schule der Abstraktion und der Dialektik*, München 1932.

[5] Cf. însemnările făcute de A. Meillet, pe marginea acestui studiu, în *BSL* XX (1916), p. 133 și urm., sub titlul *Sur la méthode à employer en syntaxe*.

[6] Ultimul a început să fie aplicat mai ales de cîtva timp încoace. (Să se compare paragraful următor, în care mă ocup de F. Brunot.)

[7] „Le problème est... le suivant: comment peut-on étudier une langue et plus spécialement un système syntaxique sans jamais quitter, ne fût-ce qu'un instant, le fait linguistique qui réside dans l'union de ces deux facteurs hétérogènes?" (*Op. cit.*, p. 46.)

aparte, n-au nici un rost, dar așezate la locul lor și într-un mod anumit dau viață întregului mecanism, mi se pare foarte nimerită pentru înțelegerea metodei propuse de Sechehaye. „Trebuie să luăm fiecare piesă în parte, cu forma și funcțiunea ei, și s-o examinăm la locul care îi revine în cadrul întregului mecanism, între arcul care produce mișcarea, balansierul care o reglează și acele care arată ora. Or, aceasta nu se poate face într-o ordine oarecare. Sînt unele elemente esențiale, constitutive, cu care trebuie să începem; sînt apoi altele, secundare, care nu există decît pentru și prin cele dintîi.“ [1] Procedeul este, așadar, analitic și sintetic în același timp. „Această construcție se compune, în realitate, dintr-o serie de mici sintaxe particulare, cîteodată juxtapuse, de cele mai multe ori suprapuse, sprijinindu-se unele pe altele ca pietrele într-un zid. O dată creat un tip sintactic inițial sau nou, trebuie enunțate toate regulile cărora el le dă naștere, tot ceea ce în jocul posibil al acestui organ sintactic e alcătuit, incontestabil, din limbă, normă de construcție pentru vorbire.“ „Spiritul sintaxei, ca să zicem așa, trebuie să fie constructiv și arhitectural. Ceea ce se cere în această știință, prin însăși natura ei, nu este o compilație uriașă și savantă de fapte superficial clasate, ci o schemă redusă, clară și substanțială a lor. Vorbirea noastră, cu toată contribuția personală a fiecăruia, se compune dintr-un uriaș material de unități semnificative pe care limba ni-l pune la dispoziție, gata aranjat după anumite norme de construcție și ordine, reprezentînd ca un fel de tipar, ca un fel de formă abstractă a tuturor frazelor noastre. Or, tocmai această formă abstractă trebuie să ne-o înfățișeze sintaxa.“ [2]

Cea mai dezvoltată lucrare de sintaxă a lui Sechehaye este *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris 1926, din care am citat mai sus cîteva pasaje interesante pentru cunoașterea doctrinei autorului. Ideea fundamentală, pe care o întîlnim, de altminteri, și în alte studii ale sale, este că forma gramaticală a frazei vine adesea în conflict cu mișcarea gîndirii noastre. Așa se explică de ce două propoziții absolut identice pot exprima lucruri diferite. Intervin în vorbire intonația și orînduirea elementelor frazei, care duc la acest rezultat, în aparență cu-

---

[1] „Il faut prendre chaque pièce l'une après l'autre avec sa forme et sa fonction, et la considérer à sa juste place dans l'ensemble entre le ressort qui donne le mouvement, le balancier qui le règle et les aiguilles qui marquent les heures. Or, ceci ne peut pas se faire dans un ordre quelconque. Il y a des éléments essentiels, constitutifs, par lesquels il faut commencer; il y en a d'autres, secondaires, qui n'existent que pour et par les premiers." (*Ibidem*, p. 47-48.)

[2] „Cette construction se compose en réalité d'une série de petites syntaxes particulières, quelquefois juxtaposées, le plus souvent superposées et se portant les unes les autres comme les pierres de taille dans un mur. Un type syntaxique initial ou nouveau étant posé, il faut énoncer toutes les règles auxquelles il donne lieu, tout ce qui dans le jeu possible de cet organe syntaxique est incontestablement fait de langue, norme de construction dans la parole." (*Ibidem*, p. 73.) „L'esprit de la syntaxe, pour ainsi dire, doit être constructif et architectural. Ce que cette science demande, par sa nature même, ce n'est pas une énorme et savante compilation de faits superficiellement classés, mais un substantiel et lumineux raccourci de ces faits. Notre parole est faite, avec l'apport personnel que nous y ajoutons, d'un immense matériel d'unités significatives que la langue nous apporte rangées selon certains principes de construction et d'ordonnance qui sont comme le moule et la forme abstraite de toutes nos phrases. C'est de cette forme abstraite que la syntaxe doit nous rendre compte." (*Ibidem*, p. 76.) Pe baza ideilor cuprinse în acest articol autorul a scris un *Abrégé de grammaire française sur un plan constructif*, Zürich 1926, destinat învățămîntului limbii franceze în școlile din cantonul Zürich.

rios. Cu alte cuvinte, Sechehaye urmărește și aici ceea ce am văzut că constituie, atît la el însuși, cît și la Bally, o preocupare esențială, anume raporturile dintre gîndire și expresie. Astfel, deși *Essai sur la structure*... este, în realitate, un studiu de analiză logică și gramaticală a frazei, Sechehaye nu se limitează la partea pur formală a problemei, ci caută să adîncească și pe cea psihologică, pentru a vedea căror date din activitatea sufletului omenesc le corespund categoriile gramaticale cunoscute (substantiv, verb, complement, predicat ș. a.).[1] Întocmai ca Brunot (v. ceva mai departe), lingvistul genevez se ridică împotriva metodelor rigide și superficiale care domnesc pînă astăzi în școlile de toate gradele, cînd e vorba de învățarea gramaticii. Aici ies la iveală preocupările practice ale autorului.[2]

Sechehaye dă, ca și Saussure, de altfel, un înțeles foarte cuprinzător cuvîntului „gramatică": „Gramatica este pentru noi tot ce se leagă de organizarea limbii: sunete, lexic, sintaxă."[3] Studiul combinațiilor de semne lingvistice, sau, cum se zice de obicei, al construcțiilor sintactice, îl numește g r a m a t i c ă s i n t a g m a t i c ă și-l deosebește de studiul semnelor luate izolat, căruia-i spune g r a m a t i c ă a s o c i a t i v ă. Punctul de plecare pentru această terminologie îl găsim în *Cours de linguistique générale*, ed. II, p. 170, unde F. de Saussure vorbește de raporturile care se stabilesc între cuvinte: unele sînt raporturi sintagmatice, altele asociative. Iată cum definește Sechehaye obiectul și natura celor două gramatici. „Într-adevăr, semnul arbitrar și autonom are o semnificație numai în virtutea deosebirilor de sens și de formă care se pot constata între el și celelalte semne autonome ale limbii. Or, întrucît aceste semne n-au, în frază, nici un contact necesar între ele, deosebirile în discuție nu se constată decît cu ajutorul asociației

---

[1] „...faptul gramatical are cu toate acestea o valoare psihologică: el a fost creat și există pentru a furniza o formă unui element al gîndirii, iar normele gramaticale au luat naștere în vorbirea vie." („...le fait grammatical a cependant une valeur psychologique: il a été créé et il existe pour fournir une forme à un élément de pensée, et c'est dans la parole vivante que ces normes grammaticales sont nées." *Op. cit.*, p. 5.) Dacă înlocuim pretutindeni termenii „psihologie" și „psihologic" prin „logică" și „logic", afirmațiile lui Sechehaye sînt și mai valabile decît pot părea la prima vedere.

[2] Am amintit de acest lucru și în paragraful despre Bally (p. 333) și în cel de față (p. 338). Semnificativ mi se pare faptul că Sechehaye consideră interesul pentru partea practică a problemelor lingvistice drept o caracteristică a școlii saussuriene. „În concluzie, putem spune că trăsătura caracteristică a școlii lingvistice geneveze este legătura intimă dintre două tendințe în aparență contradictorii. Una consideră lingvistica drept o știință bazată pe principii abstracte, a căror înțelegere cere un efort considerabil și o inițiere specială, cealaltă năzuiește să pună această știință în slujba scopurilor celor mai practice, să le favorizeze aplicarea în școală și în viața de toate zilele astfel, ca să facă din ea un adevărat instrument de cultură." („En conclusion, on peut dire que la caractéristique de l'école genevoise de linguistique, c'est l'union intime de deux tendances en apparence contradictoires. Celle qui considère la linguistique comme une science aux principes abstraits dont l'intelligence demande un effort considérable et une initiation particulière, et celle qui vise à mettre cette science au service des fins les plus pratiques, d'en favoriser les applications à l'école et dans la vie journalière, de manière à en faire un véritable instrument de culture." *IF* XLIV [1926], p. 239-40.) Preocupările aici în discuție amintesc bine de lupta care se duce de către lingviștii multor țări, printre ele Uniunea Sovietică și Republica Populară Romînă, pentru „cultivarea" limbii. (Cf., în ce privește țara noastră, articolele care apar în revista *Limba romînă*, începînd cu anul 1956.)

[3] „La grammaire est pour nous tout ce qui concerne l'organisation de la langue, sons, lexique, syntaxe." (*Essai sur la structure...*, p. 4.)

de idei. Valoarea lui *doi*, de exemplu, rezultă dintr-un fel de comparaţie implicită pe care o facem, spontan, cu *unu*, *trei*, *patru* şi cu semnele celorlalte idei strîns legate de ideea de *doi*. Acestei gramatici asociative i se adaugă alta, şi anume gramatica s i n t a g m a t i c ă. Ea are drept obiect tot ce se numeşte m o r f e m, în opoziţie cu s e m a n t e m u l."[1] Între gramatica asociativă şi cea sintagmatică legăturile sînt foarte strînse. „Procedeul asociativ nu are nevoie de nici un ajutor dinafară, şi nimic nu-l împiedică, în teorie, să funcţioneze singur. Procedeul sintagmatic, care este o complicaţie adăugată la cel dintîi, presupune totdeauna existenţa procedeului asociativ, fără de care n-are nici o bază în realitate".[2]

Cu privire la raporturile dintre limbă şi gîndire mi se pare nu numai interesant, ci şi foarte important, prin atitudinea fermă contra neoromantismului lingvistic german, articolul lui Sechehaye, publicat în *Psychologie du langage*, Paris 1933, p. 57 şi urm., sub titlul *La pensée et la langue ou comment concevoir le rapport organique de l'individuel et du social*. De aceea îl rezum, pe scurt, aici. Dependenţa individului vorbitor de grupul social este privită nu din punct de vedere metafizic, aşa cum face (urmînd şi modificînd în spirit prorasist pe W. v Humboldt) Leo Weisgerber, *Muttersprache und Geistesbildung*, Göttingen 1929 (v. mai departe, p. 355 şi urm.), pe care îl combate (p. 64 şi urm.), ci din punct de vedere psihologic şi social: individul depinde de comunitatea lingvistică, fiindcă se naşte şi se dezvoltă în ea, prin urmare, cu voie şi fără voie, îşi însuşeşte felul ei de a gîndi. Orice membru al unei colectivităţi umane este obligat să gîndească şi să vorbească mai mult ori mai puţin la fel cu alţii, dar aceasta se întîmplă nu fiindcă constituţia lui psihică este determinată o dată pentru totdeauna de psihologia grupului etnic din care face parte, ci pentru că are acelaşi mod de a gîndi şi de a vedea lucrurile ca ceilalţi membri

---

[1] „En effet, le signe arbitraire et autonome est celui qui est significatif uniquement en vertu de différences de sens et de forme que l'on peut constater entre lui et les autres signes autonomes de la langue. Or, ces signes n'ayant aucun contact nécessaire entre eux dans la phrase, ces différences ne se constatent que par l'association des idées. La valeur de *deux* par exemple repose sur une sorte de comparaison implicite que nous faisons spontanément avec *un*, *trois*, *quatre* et les signes des autres idées étroitement associées à celle de *deux*. A cette grammaire associative vient s'en ajouter une autre, la grammaire s y n t a g m a t i q u e. Celle-ci a pour objet tout ce que par opposition à s é m a n t è m e on appelle des m o r p h è m e s." (*Op. cit.*, p. 220-21.) Termenul s e m a n t e m, creat după modelul lui f o n e m, desemnează cuvîntul sau partea din cuvînt care exprimă înţelesul propriu-zis. M o r f e m este sinonim cu „formă (gramaticală)", exprimă, deci, raporturile existente între noţiuni (şi obiecte) de tot felul (caz, mod, timp, persoană ş. a.). Acestuia din urmă Sechehaye îi dă un sens cu mult mai larg, întrebuinţîndu-l pentru verbul-copulă (*a fi* ş. a.), prepoziţii, conjuncţii, sufixe, diferite desinenţe, de asemenea pentru aşezarea cuvintelor în frază şi pentru diversele construcţii sintactice. Lingviştii sovietici, precum şi unii lingvişti apuseni, numesc morfeme toate elementele alcătuitoare ale cuvîntului (aşadar rădăcina, afixele, desinenţa). Alături şi în loc de semantem se mai spune l e x e m (adică parte constitutivă a lexicului, deci „cuvînt"). Criticii literari şi esteticienii folosesc uneori termenul e s t e m, cu sensul de „element lingvistic care are valoare estetică". În sfîrşit, la al VIII-lea Congres de studii romanice (Florenţa, 1956) cineva a propus denumirea de s t i l e m pentru cuvintele, expresiile etc. cu valoare stilistică şi, drept consecinţă logică, derivatul s t i l e m a t i c ă pentru studiul stilemelor (adică pentru „stilistică").

[2] „Le procédé associatif se suffit à lui-même, et rien ne l'empêche, en théorie, de fonctionner seul. Le procédé syntagmatique, qui est une complication ajoutée au premier, présuppose toujours l'existence du procédé associatif, sans lequel il n'a pas de base dans la réalité." (*Ibidem*, p. 222.)

ai grupului. Dovadă, faptul că oricine poate învăța, în împrejurări determinate, orice limbă străină. Individul se bucură însă și de o relativă libertate. Există, mai întîi, limbajul afectiv, pe care vorbitorii îl utilizează cum li se pare mai potrivit cu starea lor psihologică din momentul vorbirii, fără model și fără constrîngere. Afară de aceasta, chiar în cazul limbajului intelectual, singurul care trebuie luat în considerație, individul se mișcă cu destulă libertate, determinată de cultura și de capacitatea lui personală. Dar oricît de genial ar fi cineva, el nu se poate izola de comunitate din punct de vedere lingvistic: și geniile vorbesc tot pentru a comunica altora (indiferent cît de numeroși) anumite lucruri și, în acest scop, ele trebuie să se supună, măcar aproximativ, colectivității, adică limbii acesteia. „Problema limbii nu e, în ultima analiză, decît unul din aspectele problemei raporturilor dintre individ și societate..."[1] Individul creează (inovațiile lingvistice au origine individuală), dar creațiile lui trebuie acceptate de către ceilalți vorbitori, care modifică adesea aceste creații. „Individul restituie, deci, cu dobîndă societății ceea ce a primit de la ea, iar aceasta, la rîndul ei, asigură, cu atît mai mult, progresul individului."[2] Avem aici, exprimată foate clar, interdependența strictă dintre individ și societate, iar indirect, legătura indisolubilă dintre gîndire (considerată de Sechehaye drept act individual) și limbă (produs colectiv).

Nu cunosc multe dări de seamă despre lucrările lui Sechehaye. *Programme et Méthodes*... o recenzează A. M.[eillet] în *BSL* XV (1907-8), p. XXIII și urm., aducîndu-i unele obiecții cu atît mai interesante, cu cît vin de la un reprezentant al aceleiași școli lingvistice căreia-i aparține autorul însuși. Meillet crede că lingvistica statică și cea evolutivă nu se pot separa în măsura dorită de Sechehaye. Limba, fiind vorbită, evoluează în tot momentul. „Într-adevăr, nu se observă niciodată o limbă în stare fixă; o lingvistică statică nu poate, deci, rezulta din observație."[3] De asemenea îi reproșează recenzentul că, la fel cu toți psihologii, ia în considerație mai ales psihologia individuală, uitînd că limba e un fenomen colectiv.[4] Tot Meillet discută, în aceeași revistă, vol. XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 1 și urm., *Essai sur la structure*..., ale cărei idei și concluzii le acceptă, în general, fiindcă sînt „cuminți" și de aceea pot servi de bază la analiza logică a frazei pentru orice limbă. Despre această carte au scris și Jules Bloch, în *RCHL* XCIV (1927), p. 346 și urm.; G. Ipsen, în *IF* XLVI (1928), p. 260; Elise Richter, în *NSpr* XXXVII (1929), p. 261 și urm.; N. Drăganu, în *Dacor* V (1927-28), p. 706 și urm. etc.

Cu privire la activitatea lui Sechehaye se pronunță el însuși în articolul, deja citat, *L'école genevoise de linguistique générale* (*IF* XLIV [1926], p. 234 și urm.).

---

[1] „Le problème de la langue n'est, à tout prendre, qu'un des aspects de celui des rapports de l'individu et de la société..." (*Loc. cit.*, p. 81.)

[2] „L'individu rend donc à la société avec intérêts ce qu'il a reçu d'elle, et celle-ci assure à son tour, et d'autant mieux, le progrès de l'individu." (P. 80.)

[3] „En effet, on n'observe jamais une langue à l'état fixe; une linguistique statique ne peut donc résulter de l'observation." (*Loc. cit.*, p. XXIV.)

[4] Așa de mare importanță acordă Meillet caracterului colectiv al limbii, încît face următoarea afirmație, foarte interesantă și, într-un anumit sens, foarte justă: „Inovația spontană pare a fi încă de la începuturile ei, și n u p r i n i m i t a ț i e, un fapt colectiv." („L'innovation spontanée semble bien être, dès son principe et n o n p a r i m i t a t i o n, un fait collectif." *Loc. cit.*, p. XXIV. Sublinierea e a mea.)

Aici este locul să amintesc doi lingviști, care, ca și Sechehaye, s-au specializat în probleme de sintaxă franceză. Unul dintre ei, Lucien Foulet, a scris, între altele, o excelentă *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris 1919 (ed. II 1923, ed. III 1930), pe care critica a primit-o foarte favorabil (cf. K. Sneyders de Vogel, în *Neophilologus* V [1920-21], p. 274 și urm.; O. Bloch, în *BSL* XXII [1920-21], p. 74 și urm.; J. Vendryes, în *RC* XXXVIII [1920-21], p. 354 și urm.; A. M.[eillet], în *BSL* XXV [1924-25], fasc. 2, p. 94 și urm.; A. Dauzat, în *RLR* LXVI [1929-30], p. 210 și urm.; A. Lombard, în *SN* III [1930-31], p. 92 și urm.; H. Yvon, în *RPhFL* XLIII [1931], fasc. 1; A. M.[eillet], în *BSL* XXXI [1931], fasc. 2, p. 146 și urm.). Deși e vorba de stări lingvistice trecute, Foulet ne-a dat o sintaxă descriptivă, așa cum am văzut că recomandă F. de Saussure și mulți dintre discipolii lui: „Am împins foarte departe lipsa noastră de interes față de ajutorul pe care ni-l putea da istoria limbii." „În loc să vedem în franceza veche un idiom nestabil și provizoriu a cărui funcțiune este să lege două limbi complete și definitiv formate — latina și franceza modernă — ne complăcem în cercetarea unor fenomene lingvistice al căror caracter tranzitoriu contemporanii nu l-au bănuit cîtuși de puțin..." [1] Acest ultim citat exprimă, cu o ușoară ironie, punctul de vedere al lingvisticii statice față de lingvistica evolutivă. În schimb, autorul compară adesea vechea franceză (din secolul al XIII-lea, căci mai ales scriitorii acestui veac i-au servit pentru adunarea materialului) cu limba franceză actuală, atît pentru a înlesni înțelegerea discuției, cît și pentru a dovedi — cel puțin așa mi se pare mie — că, dacă vrem să comparăm stări lingvistice din epoci diferite, putem porni de la prezent cu rezultate la fel de valabile. În ce privește un fenomen sintactic medieval foarte important, anume declinarea cu două cazuri („cas-sujet" și „cas-régime"), care a provocat numeroase discuții (cf. și cap. II, p. 90 din cartea de față), cred interesant să reproduc părerea lui Meillet (*loc. cit.*, p. 94): „Poate că ar trebui să insistăm asupra liniei generale a evoluției: limba tindea să marcheze rolul substantivelor în frază prin mijloace independente de forma lor. Această tendință a început să se manifeste încă înainte de perioada istorică a limbii latine; ea se realizează definitiv în timpul perioadei studiate de domnul Foulet." „Dovadă că declinarea tindea să se dizolve și nu-și mai avea locul în limbă, este faptul că, transpusă într-un mediu nou, ea a dispărut mai repede decît pe teren francez; declinarea a dispărut din anglo-normandă mai devreme decît din textele scrise pe teritoriul Franței. Acest fapt este interesant pentru lingvistica generală." [2] Alte lucrări ale lui Foulet, cunoscute mie, sînt: *La dispa-*

---

[1] „Nous avons poussé très loin notre détachement à l'égard des secours que pouvait nous apporter l'histoire de la langue." „Au lieu de voir dans le vieux français un idiome instable et provisoire dont la fonction propre est de relier deux langues complètes et définitives, le latin et le français moderne, on en vient ainsi à s'arrêter avec complaisance devant des phénomènes linguistiques, dont les contemporains n'ont nullement soupçonné le caractère transitoire..." (P. V a ediției a II-a.)

[2] „Peut-être faudrait-il insister sur la direction générale du développement: la langue tendait à marquer, par des moyens indépendants de la forme des noms, leur rôle dans la phrase. Le mouvement a commencé avant la période historique du latin; on le voit s'achever durant la période qu'étudie M. Foulet." „La preuve que la déclinaison tendait à se résorber et n'avait plus de place dans la langue, c'est que, transportée dans un milieu nouveau, elle a disparu plus tôt que sur sol français: la déclinaison a disparu en anglo-normand plus tôt que dans les textes écrits en France propre. Ce fait est intéressant pour la linguistique générale."

rition du prétérit, în *Romania* XLVI (1920), p. 271 și urm. (asupra acestei chestiuni, cf. mai sus, p. 312-313), *Comment ont évolué les formes de l'interrogation*, *ibidem* XLVII (1921), p. 243 și urm. și *Le développement des formes surcomposées*, *ibidem* LI (1925), p. 202 și urm. Ultima se leagă strîns de prima, căci apariția formelor verbale supracompuse de felul lui *j'ai eu dit, j'avais eu dit* etc. se datorește faptului că perfectul (=*passé indéfini*) a devenit, cu vremea, și preterit (=*passé défini*), din punctul de vedere al înțelesului, ceea ce a dus, pe de o parte, la dispariția acestuia din urmă, pe de alta, la crearea unor forme noi care să îndeplinească funcțiunea de perfect propriu-zis. Acest studiu are o importanță deosebită pentru sintaxa romînească. Se știe că și la noi s-a produs un fenomen similar: în limba vorbită a celor mai mulți romîni, perfectul simplu nu mai există, așa că perfectul compus servește și ca preterit (sau aorist) și ca perfect. Dar această situație are inconveniente: de multe ori simțim nevoia unei forme care să exprime sensul de perfect pur, și n-o avem. De aceea în graiul moldovenesc de nord, unde dispariția perfectului simplu s-a produs mai devreme decît în alte graiuri, circulă curent o formă supracompusă: este așa numitul mai-mult-ca-perfect compus sau perifrastic (*m-am fost dus*), care exprimă un moment oarecum intermediar între perfect și mai-mult-ca-perfect (mai apropiat, se pare, de acesta din urmă; i-am putea spune, de aceea, mai bine perfect anterior). [1]

Celălalt lingvist care trebuie menționat aici este olandezul C. de Boer. Leo Spitzer, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, p. 340, îl consideră ca un adept al școlii lingvistice franceze. Am impresia că s-a specializat în domeniul discutat aici mai sus (la Sechehaye); în orice caz, studiile sale de sintaxă franceză sînt numeroase, astfel că și sub acest raport el poate fi pus alături de lingvistul genevez. Iată cîteva lucrări de-ale lui C. de Boer: *Essais de syntaxe française moderne*, Paris-Groningen 1923; *Essai sur la syntaxe moderne de la préposition en français et en italien*, Paris 1926; *Études de syntaxe française* (în *RLiR* III [1927], p. 283 și urm., IV [1928], p. 290 și urm.); *L'évolution des formes de l'interrogation en français* (în *Romania* LII [1926], p. 307 și urm.); *Introduction à l'étude de la syntaxe du français. Principes et applications*, Groningue-Paris 1933 (cf. recenziile lui G. Gougenheim, în *FM* II [1934], p. 171 și urm.; O. Bloch, în *BSL* XXXV [1934-35], fasc. 3, p. 86 și urm.; M. Delbouille, în *RBPhH* XIV [1935], p. 1365 și urm.; H. Meier, în *ZrPh* LVII [1937], p. 599 și urm.); *Syntaxe du français contemporain* (ed. II),

---

[1] Această formă verbală circulă astăzi și în alte graiuri dacoromînești, iar mai de mult era oarecum generală. Apariția ei trebuie considerată ca un produs al faptului că limba (în special morfologia) are caracter sistematic: existența unui mai-mult-ca-perfect simplu alături de perfectul simplu cerea crearea unui mai-mult-ca-perfect compus, care să se găsească față de perfectul compus într-un raport asemănător cu raportul dintre mai-mult-ca-perfectul simplu și perfectul simplu. Perfectul compus arată o acțiune trecută, considerată ca prezentă din punctul de vedere al rezultatului ei sau, altfel spus, raportată la momentul vorbirii (spre deosebire de perfectul simplu, care exprimă pur și simplu trecutul, fără nici o legătură cu prezentul). Mai-mult-ca-perfectul compus raportează și el acțiunea la un moment al vorbirii, bineînțeles la unul din trecut, adică la un moment pe care, dacă n-ar fi prea îndepărtat în trecut, l-am exprima prin perfectul compus.

Leiden 1954 etc. În studiul din *Romania*, autorul dă o explicaţie, foarte plauzibilă, faptului că propoziţiile interogative au, în franceză, predicatul la urmă: avem a face cu efectele tendinţei, de ordin psihologic, de a aşeza la sfîrşitul frazei elementul ei cel mai important. O asemenea inversiune cunosc şi alte limbi, în care ea n-a devenit încă formă fixă, nu s-a gramaticalizat, ca în franceză, unde corespunde pe deplin ritmului cuvîntului şi al frazei (ritm ascendent: cuvintele se accentuează pe ultima silabă şi tot aşa, în frază, accentul stă pe cuvîntul de la sfîrşit). Interesantă este şi terminologia din *Essais de syntaxe française moderne:* la p. 12 C. de Boer vorbeşte de o „sintaxă vie“ („syntaxe vivante“) şi o „sintaxă petrificată sau locuţională“ („syntaxe figée ou locutionnelle“; cf. şi *Introduction...*, p. 89 şi urm.). Prima se ocupă de sintagmele care se pot analiza (cf. derivarea, compunerea şi flexiunea), cealaltă, de sintagmele petrificate, fixe, sau, cu numele întrebuinţat de A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 88 şi urm., de „izolări“ (ca frc. *fils à papa, pour le coup, Le Hâvre* ş. a.). Sechehaye, în *Programme et Méthodes...*, îi spune uneia „sintaxă“, celeilalte „simbolică“, iar în *Essai sur la structure...* (v. mai sus, p. 342), gramatică „sintagmatică“, resp. „asociativă“, fără a înţelege însă exact acelaşi lucru ca C. de Boer prin termenii lui. Cartea *Introduction..* este dedicată lui A. Sechehaye, ceea ce dovedeşte, dacă ar mai fi fost necesar, că C. de Boer aparţine, cum a afirmat Spitzer (v. ceva mai sus), şcolii lingvistice franceze în ce priveşte concepţia sa ştiinţifică. De altfel, punctul de vedere sincronic (sau static), adoptat de el în cercetarea faptelor sintactice, a fost criticat, între alţii, de către E. Lerch, *RLiR* VI (1930), p. 134 şi urm. Lingvistul german combate metoda „psihologică“ (sau descriptivă) a lui de Boer, susţinînd că nu se poate studia sintaxa limbii franceze fără a porni de la sintaxa latină, chiar şi atunci cînd, aparent, un fenomen sintactic francez face impresia că este o inovaţie. Cf. răspunsul lui de Boer, în *RLiR* VII (1931), p. 265 şi urm. Lingvistului olandez i s-au adus critici şi de către compatriotul său S. Eringa, în *RLiR* V (1929), p. 274 şi urm. (răspunsul celui în cauză a apărut *ibidem*, p. 283 şi urm.), care a consacrat metodei statice a întregii şcoli geneveze un lung articol critic, în *Neophilologus* XVI (1930-31), sub titlul *La méthode statique de l'école genevoise* (informaţia am găsit-o la K. Lewent, *NMon* II [1931], p. 249, n. 2). Fiind vorba de sintaxa limbii franceze, cea atît de mult studiată (mai ales prin contrast cu a altor idiome romanice), pot aminti aici lucrările *Syntaxe du français contemporain*, 3 volume, Paris 1928-1943 (I: *Pronoms*; II: *Propositions subordonnées*; III: *L'infinitif*), de Kr. Sandfeld; *Syntaxe du français moderne*. 2 volume, Paris 1935, 1938 de Georges et Robert Le Bidois; *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne 1947 de W. v. Wartburg et Paul Zumthor (ed. II, tot acolo, 1958). O trecere în revistă a studiilor de sintaxă franceză, pînă în 1934, o datorăm lui G. Gougenheim, *FM* II (1934), p. 33 şi urm.

Ferdinand Brunot (1860-1938)

Raporturile dintre gîndire şi vorbire, care am văzut că alcătuiesc obiectul de căpetenie al activităţii lui Bally şi Sechehaye, au atras încă un reprezentant al şcolii lingvistice franceze, pe Ferdinand Brunot, fost multă vreme decan al Facultăţii de Litere din Paris. Numele acestui învăţat este familiar tuturor romaniştilor graţie monumentalei sale opere

Histoire de la langue française des origines à 1900, Paris 1905 și urm.[1] Deși, prin faptul că cercetează limba din punct de vedere diacronic, se deosebește de majoritatea lingviștilor francezi, care, credincioși preceptelor lui F. de Saussure, dau preferință lingvisticii sincronice, Brunot se dovedește a fi chiar în această lucrare un reprezentant al concepției sociologice. Într-adevăr, el acordă o atenție neobișnuit de mare factorului social, adică influenței pe care a exercitat-o societatea asupra evoluției limbii franceze. Iar undeva declară următoarele: „Acum văd limpede că diversele fapte din viața limbilor, chiar cele din viața lor

---

[1] Au ieșit pînă acum (sau au fost anunțate) următoarele volume: 1) *De l'époque latine à la Renaissance*; 2) *Le seizième siècle*; 3) *La formation de la langue classique (1600-1660)*, în două părți; 4) *La langue classique (1660-1715)*, în două părți; 5) *Le français en France et hors de France au XVII-e siècle*; 6) *Le dix-huitième siècle*. Première partie, Fascicule I: *Le mouvement des idées et les vocabulaires techniques. Philosophie. Économie politique. Agriculture. Commerce. Industrie. Politique. Finances*; Fascicule II: *La langue des sciences, la langue des arts*; Deuxième partie. Fascicule I: *La langue postclassique*; Fascicule II: *Les formes, la syntaxe, la phrase*; 7) *La propagation du français en France jusqu'à la fin de l'ancien régime*; 8) *Le français hors de France au XVIII-e siècle*. Première partie: *Le français dans les divers pays de l'Europe*. Deuxième et troisième parties: *L'universalité en Europe. Le français hors d'Europe*; 9) *La Révolution et l'Empire*. Première partie: *Le français, langue nationale*; Deuxième partie: *Les événements, les institutions et la langue*; *10) La langue française dans la tourmente*. Première partie: *Contact avec la langue populaire et la langue rurale*; Deuxième partie: *Le retour à l'ordre et à la discipline*; 11) *La perte de l'hégémonie en Europe*; 12) *L'époque romantique (1815-1852)*; 13) *L'époque réaliste*. Première partie: *Fin du romantisme et Parnasse*. De la volumul XI înainte, această operă a fost întocmită de Ch. Bruneau, care, de altfel, a îngrijit și publicarea volumului X, dus pînă la capăt de Brunot, dar apărut după moartea lui. Trebuie să mai adaug că și *La langue postclassique* (v. mai sus) este lucrarea altcuiva, și anume a lui Alexis François. În 1953 a apărut partea I a volumului XIII (*Fin du romantisme et Parnasse*). În această operă, monumentală sub toate aspectele, Brunot urmărește evoluția limbii franceze de la primele ei începuturi, dar totodată se ocupă și de împrejurările care i-au provocat evoluția. El îmbină, așadar, lingvistica internă cu lingvistica externă (după terminologia lui Saussure), dovedind astfel că aceste două aspecte ale studiului limbii nu se exclud. O operă asemănătoare, și foarte valoroasă, este celebra *Grammaire historique de la langue française* a danezului Kr. Nyrop, fost profesor la Universitatea din Copenhaga. Are 6 volume (Fonetică, Morfologie, Formarea cuvintelor, Semantică, Sintaxa numelor și a pronumelor, Sintaxa particulelor și a verbelor) și a apărut, între 1899 și 1930, la Copenhaga. Pentru studenți și oameni de cultură generală a scris A. Dauzat o foarte bună *Histoire de la langue française*, Paris 1930 (a fost tradusă în limba rusă sub titlul: *История французского языка*, Москва 1956). Pot fi amintite aici alte două lucrări cu conținut similar ale acestui ultim lingvist: *Tableau de la langue française*, Paris 1939 și *Les étapes de la langue française*, Paris 1944. Cei doi colaboratori (și continuatori) ai lui Brunot au publicat ei înșiși opere similare, și anume: Ch. Bruneau, *Petite histoire de la langue française*, 2 volume, Paris 1955 (ed. II, tot acolo 1958); Alexis François, *Histoire de la langue française cultivée des origines à nos jours*, 2 volume, Genève 1959. Tot aici este locul să menționez cartea lui Marcel Cohen, *Histoire d'une langue: Le français*, Paris 1947, întocmită pe baza cursurilor ținute de autorul ei la Universitatea muncitorească din Paris: concepția marxistă, care-i servește drept călăuză, este aplicată cu destulă timiditate. Și lingviștii sovietici au acordat și continuă să acorde limbii franceze o atenție specială, cum dovedesc, de pildă, următoarele opere: Л. В. Щерба, *Фонетика французского языка*, ed. V, Москва 1955; М. В. Сергиевский, *История французского языка*, Москва 1947; В. Ф. Шишмарев, *Историческая морфология французского языка*, Москва 1952.

interioară, se explică prin viața popoarelor, a grupurilor sociale, a indivizilor ...“ [1]

Dar aici ne interesează direct altă carte a lui Brunot: *La pensée et la langue.* [2] *Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliquée au français*, Paris 1922 (ed. II 1927, ed. III 1936), pentru motivul că, pe de o parte, autorul face în ea lingvistică statică sau sincronică, iar pe de alta, urmărește problema anunțată la începutul acestui paragraf, și anume raporturile dintre gîndire și vorbire. În introducere (p. VII) [3] aflăm că această voluminoasă lucrare nu-i nici „psihologie“, deși conține numeroase analize psihologice, care, în mod fatal, suferă de superficialitate, din cauza naturii și a scopului cărții, nici „gramatică“ în sensul obișnuit al cuvîntului, cu toate că se ocupă de verb, substantiv etc. și de reguli gramaticale. „Ceea ce am vrut a fost să fac o

---

[1] „Il m'apparaît aujourd'hui clairement que les divers faits de la vie des langues, même ceux de leur vie intérieure, s'expliquent par la vie des peuples, des groupes sociaux, des individus...“ (Reprodus după *RBPhH* VI [1927], p. 327, unde se recenzează vol. VII din *Histoire de la langue française*.) Tot așa de clar și în același sens se exprimă Brunot în opera pe care o voi analiza chiar acum: „Toată lumea e de acord — cred — în ce privește considerarea limbajului ca un fapt sociologic, care se produce, se dezvoltă, se alterează, se perfecționează în funcție de societatea căreia-i aparține; acest fapt reflectă gîndirea colectivă, cu nuanțele pe care pot să i le imprime, conștient sau inconștient, grupurile și indivizii.“ („Tout le monde est d'accord, je crois, pour considérer le langage comme un fait sociologique, qui se produit, se développe, s'altère, se perfectionne en fonction de la société à laquelle il appartient, qui en reflète la pensée collective, avec les nuances que peuvent y apporter, consciemment ou inconsciemment, les groupes et les individus.“ *La pensée et la langue*, p. XXI.) Acest pasaj, la fel cu cel citat în text, dovedește că Brunot seamănă bine, cel puțin sub raportul teoretic, cu lingviștii marxiști în ce privește concepția despre evoluția limbii ca rezultat al evoluției societății care a creat-o și o dezvoltă necontenit.

[2] Aproape același titlu are lucrarea lui H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, Paris 1924 (ed. II, 1930), pe care o recenzează elogios, chiar din punct de vedere pur lingvistic, A. M.[eillet], în *BSL* XXV (1924-25), fasc. 2, p. 4 și urm., *ibidem* XXXII (1931), fasc. 3, p. 1 și urm. (despre ed. II). Cf. de asemenea L. Weber, în *RM* 1926, p. 93 și urm. și O. D.[ensusianu], în *GS* V (1931-32), p. 364 și urm. Dar asemănarea este mai mult aparentă, căci Delacroix face într-adevăr psihologie lingvistică (el spune „filozofie a limbajului“), pe cînd Brunot face gramatică, pe baze psihologice (cf. discuția de mai încolo). În lipsă de alt loc mai potrivit amintesc aici lucrarea, cu titlu întrucîtva asemănător, *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*, 6 volume, Paris 1911-1943, de J. Damourette și E. Pichon, care a provocat discuții extrem de vii și de numeroase: unii lingviști, mai puțini (printre ei, Spitzer), i-au adus laude, desigur, exagerate (în special pentru bogăția materialului cules din realitatea lingvistică vorbită, ca și pentru explicațiile îndrăznețe date multor fapte), alții (majoritatea) au criticat-o, mai ales din cauza terminologiei complicate și curioase (cf., de pildă, C. de Boer, *„Innovations“ en matière d'analyse linguistique*, în *Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde*, Deel 79, Serie A, No. 1, Amsterdam 1935). Trebuie să arăt că toți autorii menționați aici privesc problema raportului dintre limbă și gîndire din punct de vedere psihologist: îi interesează, în primul rînd, dacă nu exclusiv, cum „funcționează“ psihicul omului în materie de limbă, adică procesul psihologic (și logic) aflat la baza vorbirii. (Observația este valabilă pentru toți lingviștii, psihologii și filozofii idealiști.) Prin aceasta ei se deosebesc fundamental de lingviștii marxiști, care urmăresc reflectarea gîndirii, produs al realității materiale abstractizate, în limbă, pornind de la concepția că între limbă și gîndire există o legătură indisolubilă (după unii dialectică), asemănătoare cu aceea dintre formă și conținut. Vezi, de pildă, Pätsch, *op. cit.*, p. 83 și urm., 93, 144 (capitolul intitulat *Sprache und Denken*).

[3] Citez pretutindeni după ediția I, care este, se pare, perfect identică cu a doua. Sublinierile sînt, toate, ale lui Brunot.

expunere metodică a faptelor de gîndire, considerate și clasate în raport cu limbajul, precum și a mijloacelor de expresie care le corespund.“ [1]

Punctul de plecare al lui Brunot a fost constatarea, făcută și de alții, că în școlile de toate gradele din Franța limba maternă se predă în mod absolut deplorabil, mai cu seamă din pricina ortografiei atît de anacronice. [2] Gramatica, așa cum se învață astăzi, este opera unor logicieni, rămășiță a veacului al XVIII-lea. Să nu ne închipuim însă că am putea-o înlocui prin gramatica istorică, a cărei puternică dezvoltare impune încă multor specialiști. Această disciplină n-a dat tot ce se aștepta de la ea acum 70-80 de ani, mai ales că s-a ocupat prea mult cu explicarea arhaismelor, neglijînd stările lingvistice din momentul de față. Și doar acestea trebuie să alcătuiască obiectul de studiu al unei gramatici propriu-zise. Afară de asta, faptele lingvistice de astăzi sînt totdeauna urmarea firească a altora mai vechi: dacă un cuvînt sau o construcție gramaticală are o anumită origine, nu înseamnează că vorbitorii actuali își dau seama de acest lucru. *Te voilà* este un imperativ de la *voir*, dar cine mai recunoaște în el, atunci cînd vorbește, un echivalent semantic al lui *regarde toi là* (căci acesta i-a fost înțelesul originar)? Tot așa în *vive la France* nimeni nu simte că *France* este subiect, cum a fost la început. Să ne ferim, deci, de logicism, dar să nu cădem nici în etimologism.

Se ivesc însă și alte greutăți. Gramatica prezintă părțile de vorbire (subiectivul, adjectivul, verbul etc.) ca pe niște categorii perfect distincte, și totuși constatăm că ele se amestecă necontenit, în sensul că un substantiv, de pildă, poate căpăta valoare de adverb, un adjectiv devine substantiv etc. De aceea gramaticii și lingviștii n-au căzut de acord cu privire la definițiile părților vorbirii. Mai mult decît atît. Felul cum apare limba în cercetările gramaticale se deosebește esențial de limba reală: gramaticile ne-o prezintă ca ceva ordonat, pe cînd realitatea ne oferă o „dezordine“ desăvîrșită, adică o viață complexă și variată. Cauza acestei deosebiri trebuie căutată, după Brunot, în faptul că gramatica lasă la o parte cel puțin trei sferturi din limba adevărată. Capitolul „grade de comparație“, bunăoară, ia, de obicei, în considerație numai adjectivele, cu toate că se compară și adverbele, apoi diverse locuțiuni adverbiale, ba chiar unele substantive. De asemenea, se vorbește de „imperativ“=„poruncă“ în capitolul referitor la verb, dar se uită că tot un ordin exprimă și *silence!*, *dehors!*, *tenir debout!*, care nu-s verbe, sau, dacă sînt, n-au formă de imperativ.

---

[1] „Ce que j'ai voulu, c'est présenter un exposé méthodique des faits de pensée, considérés et classés par rapport au langage et des moyens d'expression qui leur correspondent.“

[2] Prin urmare, întocmai ca la Bally și Sechehaye, preocupări didactice și practice, care, în acest caz special, se explică și prin marele rol jucat de Brunot în aproape toate încercările de reformă a învățămîntului francez din primele decenii ale secolului nostru. Dar mai este ceva. Cartea în discuție se bazează pe lecțiile făcute de autor la școala din Sèvres; are, deci, cu problemele didactice legături și mai strînse decît am putea bănui. Și, fiindcă am pomenit în text de ortografie, trebuie să arăt că Brunot a stat, împreună cu atîți alți lingviști francezi (de pildă A. Thomas, M. Grammont etc.), în fruntea mișcării pentru reforma ortografică. Unii dintre acești învățați chiar scriu potrivit cu normele fixate de ei înșiși, și nu rareori întîlnim prin revistele de specialitate articole cu o ortografie care, la prima vedere, surprinde și derutează.

Ce este atunci de făcut? Cum putem încadra limba în gramatică, sau, altfel spus, realitatea lingvistică bogată, variată și complexă în ordine și reguli? Un singur mijloc ne stă la dispoziție. Iată-l: „Între formele cele mai diverse ale expresiei, între semnele cele mai deosebite unul de altul, există o legătură, și anume ideea comună la a cărei exprimare contribuie aceste semne."[1] În modul acesta, *quelques hommes* nu va mai figura la capitolul „nedefinite", *des hommes* la „articol", *une poignée d'hommes* la „nume", *vingt hommes* la „numeral", ci toate vor fi puse împreună, fiindcă toate exprimă o idee (precisă ori nu) de cantitate. Acest sistem se recomandă nu numai pentru motivul că înlătură greșeli ca cele relevate mai sus, ci și pentru că e mai logic: cînd vorbim, avem mai întîi ideile și pe urmă le exprimăm; tot așa și în gramatică, trebuie să pornim de la conținut și apoi să ajungem la formă.

Autorul prevede obiecțiile care i s-ar putea aduce și de aceea caută să le înlăture încă de la început. Astfel, sistemul propus de el ar putea provoca o întoarcere la concepția „ideologică" de pe vremuri. Dar lingvistica este astăzi o știință pozitivă și bine întemeiată, așa că, la nevoie, va împiedica ușor devierea în acest sens a studiilor gramaticale. Concepția lui Brunot se înrudește, deci, cu a lui Bally, care, în *Stylistique et linguistique générale*[2], cerea același lucru: să plecăm de la idee pentru a stabili legătura dintre ea și expresia care-i corespunde, iar după aceea să arătăm prin ce procedeu „faptul de gîndire" (=*fait de pensée*) a devenit „fapt de expresie" (=*fait d'expression*). Această metodă a aplicat-o Bally în *Traité de stylistique française*. „Trebuie să ne hotărîm — spune Brunot la p. XX — a imagina metode lingvistice, potrivit cărora faptele să nu mai fie clasate în ordinea semnelor, ci în ordinea ideilor."[3] Orînduirea ideilor se va face potrivit cu scopul pe care-l urmărim, acela de a vedea prin ce mijloace le exprimă limba. Așadar, nu transformăm gramatica într-o ramură a filozofiei, căci nu încălcăm domeniul psihologiei, care clasifică noțiunile în funcție de și pentru ele însele.

De asemenea s-ar putea obiecta că metoda aceasta exclude, prin definiție, din cercetările gramaticale fenomenele fonetice, cărora le-ar lipsi, așa cum afirmă alți lingviști, orice element psihologic. Brunot răspunde că nici în vechiul sistem nu intrau aceste fenomene. Afară de asta, studiile de fonetică au demonstrat pînă la evidență că multe dintre transformările la care sînt supuse sunetele au origine psihică. În sfîrșit, nu trebuie uitat că evoluția fonetică este adesea împiedicată de diverse cauze, tot psihice, care odată se numeau analogie, iar acum, grație lucrărilor de geografie lingvistică ale lui Gilliéron, s-au dovedit a fi extrem de variate și de complicate, toate avînd la bază nevoia vorbitorului de a se exprima clar.

---

[1] „Entre les formes les plus diverses de l'expression, entre les signes les plus disparates il y a un lien, c'est l'idée commune que ces signes contribuent à exprimer." (P. XVIII.)

[2] Articol publicat în *ASnSpr* CXXVIII (1912), p. 87 și urm. și retipărit în *Le langage et la vie*, ed. II, p. 97 și urm.

[3] „Il faut se résoudre à dresser des méthodes de langage où les faits ne soient plus rangés, d'après l'ordre des signes, mais d'après l'ordre des idées"

După această introducere teoretică, autorul trece la **obiectul propriu-zis** al cărţii sale: **studiul ideilor şi al mijloacelor de exprimare**. Neputînd face un rezumat, voi semnala titlurile mai multor capitole, pentru ca cititorul să-şi dea măcar aproximativ seama de natura problemelor tratate. Începe cu „generalităţi": 1) strigătele; cuvintele; raporturile dintre cuvinte[1]; 2) „indicaţiile" (e vorba de anunţuri, firme, reclame, titluri de opere ş. a.); 3) prezentările de fiinţe, lucruri, idei, acţiuni (se fac cu ajutorul particulelor *voici, voilà*); 4) enunţările; idei şi propoziţii; 5) alte forme ale propoziţiei (la baza cărora se află nu o fiinţă sau un lucru, ci o acţiune, o situaţie, de pildă *il pleut, il y a urgence* etc.); 6) propoziţii cu formă redusă; 7) „forme reluate" („formes à reprises", ex. *en voilà des affaires!)*; 8) propoziţii cu termeni completaţi; 9) de la propoziţie la frază; 10) grupări de propoziţii; 11) sensul şi forma frazei; 12) formarea frazei în limba franceză. Partea I. Fiinţele, lucrurile. Cartea I. Fiinţele, lucrurile, ideile şi numele lor: 1) numele proprii (cîteva pagini despre numele de persoană şi cele de locuri); 2) numele comune; împrumuturile; 3) adaptarea cuvintelor existente; 4) formarea cuvintelor noi; compunerea; 5) derivarea; 6) „nominale" (cuvinte şi diverse expresii care, fără a fi substantive propriu-zise, fac acelaşi serviciu ca şi acestea, de ex. *cette sacoche est à moi, à toi, à lui; quelque chose de bleu; rien n'était petit; tout dans un; son peu d'ancienneté; ce qui tombe est perdu:* toate tind să devină substantive, cum se vede din *un petit rien, un petit quelque chose*, iar unele chiar au devenit, de pildă *le moi est toujours haïssable)*; 7) tablou sumar al diverselor categorii de nume pe care le formăm, clasate după înţelesul lor; 8) numele ca semn etc., etc.

Din discuţia de pînă aici înţelegem uşor că, în ciuda titlului, *La pensée et la langue* este, de fapt, numai o gramatică pe baze psihologice, spre deosebire de operele similare obişnuite, care pornesc de la formă, nu de la conţinut, şi de aceea s-ar putea numi gramatici logice sau formale. Metoda întrebuinţată de Brunot este mai puţin nouă decît s-ar părea la prima vedere. A. Sechehaye, în articolul *La méthode constructive en syntaxe*, amintit deja mai sus (p. 338), arată că acum peste o sută de ani un gramatic puţin cunoscut, călugărul Girard, a procedat la fel în lucrările sale *Enseignement régulier de la langue maternelle* (1844) şi *Cours éducatif* (1845), după ce prezentase încă de mai înainte, într-o formă scurtată, aceeaşi metodă în *Grammaire des campagnes* (1821).[2]

---

[1] În cursul discuţiei din acest paragraf autorul emite iarăşi o părere care ne arată cît de puternic este el stăpînit de teoriile şcolii lingvistice franceze: „**Limbajul trebuie considerat aşa cum se găseşte el în mintea subiectului vorbitor în epoca în care acesta vorbeşte**, dacă nu vrem să ne expunem la cele mai grave greşeli de analiză." („**Le langage doit être considéré tel qu'il est dans le cerveau du sujet parlant à l'époque où il parle**, sous peine des pires erreurs d'analyse." P. 6.) Aşadar, lingvistică sincronică sau statică, potrivit recomandărilor făcute de către Saussure şi urmate cu toată consecvenţa mai ales de către Bally şi Sechehaye (v. aici mai sus).

[2] Sechehaye dă (*loc. cit.*, p. 45, 48 şi urm.) amănunte suficiente asupra acestei chestiuni. Din ele aflăm că Brunot, singur sau în colaborare cu alţii, a susţinut idei asemănătoare în lucrări anterioare celei analizate aici de mine, fără a reuşi însă totdeauna să le aplice în studiile sale gramaticale propriu-zise. Aceeaşi imputare vom vedea că se aduce şi părţii practice din *La pensée et la langue*.

Numeroase dări de seamă, articole etc. s-au ocupat de cartea lui Brunot. Iată pe cele cunoscute mie, direct ori indirect: Ch. Bally, *La pensée et la langue*, în *BSL* XXIII (1922), fasc. 3, p. 117 și urm.; A. Counson, *Grammaire, histoire et géographie d'après la linguistique française*, în *RBPhH* I (1922), p. 527 și urm. (se ocupă de cartea discutată aici și de Gilliéron); A. M.[eillet], în *BSL* XXIII (1922), fasc. 2, p. 12 și urm.; A. Wallensköld, în *NM* XXIII (1922), p. 153 și urm.; N. Drăganu, în *Dacor* III (1923), p. 942 și urm.; E. Huguet, *Une nouvelle théorie du langage*, în *JS* 1923, p. 201 și urm.; G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, p. 456 și urm.; L. Spitzer, în *Litbl* XLIV (1923), col. 316 și urm.; Leo Jordan, în *AR* IX (1925), p. 335 și urm.; E. Lorck, în *JPh* I (1925), p. 25 și urm.; K. Sneyders de Vogel, în *Neophilologus* X (1925), p. 59 și urm. În general, recenzenții laudă intenția autorului de a introduce în studiile gramaticale o metodă nouă, deși mai puțin revoluționară decît își închipuie unii, dar se arată nemulțumiți de rezultatele practice ale încercării. De fapt, Brunot operează cu terminologia veche și, adesea, nu se deosebește de predecesorii săi nici chiar în modul cum concepe elementele gramaticii. Astfel s i s t e m u l l u i s e d o v e d ș t e a f i u n a m e s t e c d e l u c r u r i n o i ș i l u c r u r i v e c h i, pe care Millardet, de pildă, îl găsește foarte primejdios: metoda formală are cel puțin avantajul coerenței, pe cînd cartea lui Brunot creează o stare haotică. Alții au criticat și titlul, care nu se potrivește de loc cu conținutul: „gîndirea și limba" evocă în cititor așteptări și speranțe care rămîn neîmplinite. Un astfel de titlu obliga pe autor să discute chestiuni ca acestea: ce este limba, ce este limbajul, raporturile dintre ele ș. a.

Cea mai importantă dare de seamă asupra operei în discuție mi se pare a lui Bally (v. aici mai sus), nu numai pentru că are o întindere mare și intră în fondul, să zicem filozofic, al lucrurilor, ci și din altă cauză: autorul ei este un reprezentant al școlii lingvistice franceze, și am văzut că Brunot își întemeiază sistemul său pe anumite principii din doctrina lui F. de Saussure. De aceea mă voi opri un moment asupra acestui articol, mai ales că unele amănunte pot fi utile majorității cititorilor pe care îi am în vedere. Din tot ce spune Bally rezultă că Brunot nu-i tocmai lămurit cu privire la problemele de lingvistică generală (printre care foarte importantă este aceea a raporturilor dintre gîndire și vorbire), deși, în definitiv, acestea alcătuiesc subiectul propriu-zis al cărții lui. Așa se explică de ce recenzentul ține să precizeze mai întîi cîteva idei fundamentale. „Limba este, așadar, un sistem de semne v i r t u a l e destinate să fie a c t u a l i z a t e, în fiecare împrejurare particulară, pentru a putea exprima o gîndire dată; mecanismul limbii constă în transformarea virtualului în actual; în acest scop ea este prevăzută cu un întreg sistem de semne."[1] Un cuvînt oarecare, de pildă *om*, luat singur, adică fără nici un determinativ, este numai un semn virtual; în schimb *omul lucrează, omul acesta, un om, oamenii, doi oameni, cîțiva oameni, nici un om* etc. „sînt exemple de noțiune virtuală actualizată, devenită element al unei gîndiri reale, și reprezentînd pentru fiecare caz în parte un individ

[1] „La langue est donc un système de signes v i r t u e l s destinés à être a c t u a l i s é s, dans chaque circonstance, pour l'expression d'une pensée donnée; le fonctionnement dela langue consiste à transformer le virtuel en actuel; tout un ensemble de signes sont affectés à cet usage." (*Loc. cit.*, p. 118, nota.)

(determinat sau nu), un grup de indivizi, o parte (determinată sau nu) din acest grup, în sfîrşit, un gen." [1] Aşadar, *om* (fără nici un adaos!) este un element al limbii, al sistemului, care, după Saussure. există virtual în mintea fiecărui vorbitor; *omul, un om* etc. sînt elemente ale vorbirii, ale limbii actualizate. Din punct de vedere gramatical, *om*, semn lexicologic, devine termen al unei fraze, capabil să îndeplinească o funcţiune determinată, în momentul cînd precizăm despre ce om este vorba. Din punct de vedere psihologic, *om* exprimă noţiunea în mod vag: nu mă gîndesc la o persoană ştiută, nu-i văd imaginea; dacă spun însă *omul lucrează, un om vrednic* ş. a., îmi vine numaidecît în minte imaginea unui anumit om.

Mai departe Bally defineşte şi alte noţiuni lingvistice. „Într-adevăr, sintaxa, în sensul strict al cuvîntului, poate fi definită drept «studiul combinaţiilor dintre termeni actualizaţi»; toate combinaţiile dintre semne virtuale nu mai sînt sintaxă pură, ci se apropie, în grade variabile la infinit, de vocabular, adică de ceea ce este dat, impus." [2] (Cf. *cerul este albastru* şi *cer albastru.*) „În principiu, tot din punctul de vedere al ideilor pe care trebuie să le exprimăm, nu există un zid de netrecut între vocabular şi gramatică; se poate spune chiar că o idee gramaticală, localizată în anumite întorsături sintactice, nu poate fi identificată decît prin cuvinte: cf. «sînt bolnav *de* frig» şi «frigul este *cauza* bolii mele» [3]; pe de altă parte, de la gramatică la cuvinte trecerea se face aproape pe nesimţite: cf. *cauză, din cauza, pentru că, de* etc." [4]

Bally îi reproşează lui Brunot şi istorismul. Cu toate afirmaţiile categorice pe care le-am reprodus mai sus (v. p. 350), autorul operei *La pensée et la langue* face istorie la fiecare pas. Spune bine autorul recenziei: „...axioma că trecutul explică prezentul rezistă bine timpului." [5] În cercetări de acest fel, perspectiva istorică n-are ce căuta, fiindcă falsifică înţelegerea raporturilor gramaticale. După cum vorbitorul nu se gîndeşte la stări lingvistice anterioare, tot aşa lingvistul, care studiază vorbirea unui anumit individ, nu trebuie să se lase influenţat de consideraţii istorice, să aibă, adică, în vedere originea faptelor lingvistice studiate. Istorismul sileşte pe lingvist să adauge de la el lucruri care în mintea vorbitorului nu există, şi lipsesc, prin urmare, şi din limba acestuia. Gramaticului nu i se cere şi nici nu-i este îngăduit să explice decît ceea ce înţelege vorbitorul însuşi. Iar cînd acesta nu-şi poate da seama de

---

[1] „...sont des exemples d'une notion virtuelle actualisée, devenue élément d'une pensée réelle, et représentant, dans le cas particulier, un individu (déterminé ou non), une somme d'individus, une partie (déterminée ou non) de cette somme, enfin un genre." (*Loc. cit.* p. 118, nota.)

[2] „En efet, la syntaxe, dans le sens strict, peut être définie «l'étude des combinaisons entre termes actualisés»; toutes les combinaisons entre signes virtuels ne sont plus de la syntaxe pure et se rapprochent, à degrés infiniment variables, du vocabulaire, c'est-à-dire de ce qui est donné, imposé." (P. 126.)

[3] Aşadar, *de*, simplă unealtă gramaticală, exprimă în prima frază acelaşi raport ca substantivul *cauză* în a doua.

[4] „En principe, toujours au point de vue des idées à exprimer, il n'y a pas de cloison étanche entre le vocabulaire et la grammaire; on peut même dire qu'une idée grammaticale, localisée dans des tours syntaxiques, ne s'identifie pas que par des mots; cf. «je suis malade de froid» et «le froid est la cause de ma maladie»; d'autre part il n'y a pas qu'un passage insensible de la grammaire aux mots: cf *cause, à cause de, parce que, de, etc.*" (P. 126.)

[5] „...l'axiome le passé explique le présent a la vie dure."

semnele lingvistice pe care le foloseşte vorbind, urmează că avem a face cu o sinteză desăvîrşită a lor. „Gradul de inaptitudine a subiectelor vorbitoare în ce priveşte înţelegerea faptelor lingvistice este un criteriu negativ, dar esenţial al delimitării,[1] şi aceasta e cauza care ascute conflictul dintre statică şi istorie; metoda istorică se foloseşte pretutindeni de analiză, într-o măsură mai mare decît este necesar pentru a cerceta funcţionarea limbii.“[2]

Am văzut că Bally, Sechehaye şi Brunot seamănă foarte bine între ei prin ostenelile pe care şi le-au dat pentru a modifica din temelii modul de predare a limbii lor materne. Asemenea preocupări didactice nu trebuie dispreţuite (cum fac mulţi reprezentanţi ai disciplinei noastre),* şi aceasta, nu numai fiindcă toţi trei au o pregătire ştiinţifică desăvîrşită, care imprimă cercetărilor lor o seriozitate tot atît de mare ca a oricărei lucrări de lingvistică „pură“, ci şi din altă cauză. Limba maternă contribuie într-o largă măsură la formarea şi dezvoltarea gîndirii noastre: tocmai pentru că serveşte ca mijloc de exprimare a celor ce gîndim şi simţim, limba ne influenţează profund sufletul, atît din punctul de vedere al conţinutului (graţie imensului tezaur cultural depozitat în operele scrise ale unui popor), cît şi din acela al formei (vorbind, noi ne deprindem a gîndi într-un anumit chip, a da produselor noastre intelectuale o înfăţişare particulară, care diferă de la o naţiune la alta). De aceea problemei puse de lingviştii francezi citaţi aici, un anumit curent din lingvistica germană contemporană i-a acordat, la un moment dat, o atenţie specială. O carte, călduros recomandată de unii specialişti (toţi germani!), a consacrat acestei chestiuni Leo Weisgerber: *Muttersprache und Geistesbildung*, Göttingen 1929 (cf. recenzia lui H. Gün-

---

[1] Acest termen înseamnă separarea între ele a elementelor care alcătuiesc o sintagmă, deci un fel de analiză gramaticală, pe care o facem cînd vorbim, în sensul că simţim valoarea fiecărui semn lingvistic întrebuinţat şi ştim de unde începe şi unde se sfîrşeşte. Sublinierile sînt ale lui Bally.

[2] „Le degré d'incompréhension des faits linguistiques par les sujets est un critère négatif, mais essentiel, de la délimitation, et c'est ce qui pousse à l'aigu le conflit entre le statique et l'histoire; la méthode historique a pour effet de mettre partout plus d'analyse que n'en comporte le fonctionnement de la langue.“ (P. 130.) — La moartea lui Brunot, care a fost şi un mare cetăţean al patriei sale, s-au publicat numeroase necroloage, cele mai multe conţinînd aprecieri critice asupra operei lui, considerate în întregime. Deoarece ele ajută la înţelegerea nu numai a concepţiei lui lingvistice, ci şi a doctrinei şcolii franceze în general, socot util să menţionez aici pe cele mai importante. Iată-le: Ch. Bruneau, *Ferdinand Brunot*, în *PL*, ianuarie 1938, p. 407 şi urm.; Claude Cuénot, *Ferdinand Brunot*, în *ZrPh* LVII (1938), p. 637 şi urm.; A. Dauzat, *Ferdinand Brunot*, în *FM* VI (1938), p. 97 şi urm.; Alexis François, *Ferdinand Brunot*, în *VR* III (1938), p. 345 şi urm.; Max Frey, *Ferdinand Brunot*, în *ASnSpr* CLXXIV (1938), p. 85 şi urm.; O. Jodogne, *Ferdinand Brunot et la dialectologie*, în *DBR* III (1939), p. 115 şi urm.; L. Michel, *La linguistique de Ferdinand Brunot et l'enseignement de la langue française*, în *RLV* IV (1938), p. 112 şi urm.; Leo Spitzer, *Ferdinand Brunot*, în *MW* I (1938), fasc. VI; Lucien-Paul Thomas, *Ferdinand Brunot*, în *Bulletin de l'Académie Royale de Langue et Littérature Françaises* (Bruxelles) XVII (1938), p. 17 şi urm.; K. Titz, *Ferdinand Brunot* în *ČMF* XXIV (1938), p. 294 şi urm.; Vendryes, Steeg et Bonnerot, *Ferdinand Brunot (professeur à l'Université de Paris 1900-1934, doyen de la Faculté des Lettres 1919-1928), 1860-1938*, Paris 1938 (extras din *Annales de l'Université de Paris*, mars-avril 1938). Cf. şi Jean Bonnerot, *Bibliographie sommaire des œuvres de Ferdinand Brunot*, în *Annales*... citate, fasc. II, p. 113 şi urm. (contribuţie apărută şi în extrasul colectiv amintit chiar acum).

tert, în *WS* XII [1929], p. 405 și urm.). Weisgerber se interesează mai cu seamă de latura i n t e r n ă (sau ideală) a cuvîntului (el îi zice *Begriff*, nu, ca alții, *Bedeutung*), astfel că și prin acest amănunt se apropie de lingviștii francezi.[1] Există totuși o deosebire esențială între aceștia și Weisgerber. Adepții școlii sociologice franceze consideră, așa cum am arătat, drept cauză principală a modificărilor lingvistice influența exercitată de viața socială, sub toate aspectele ei, asupra limbii, pe cînd Weisgerber, dimpotrivă, se interesează de modul cum limba influențează celelalte domenii de activitate spirituală, în primul rînd psihologia individuală și pe cea colectivă.

Deoarece acest savant ocupă un loc important în mișcarea lingvistică contemporană, voi prezenta în cele ce urmează ideile principale din lucrarea sa *Die Stellung der Sprache im Aufbau der Gesamtkultur* (*WS* XV [1933], p. 134 și urm., XVI [1934], p. 97 și urm.), care conține o expunere mai mult ori mai puțin completă nu numai a concepției lui personale, ci și a întregii școli ,,neoromantice" germane, cum o numește el. Pornind de la Herder, W. v. Humboldt ș. a., Weisgerber insistă, în introducere, asupra caracterului de „G e i s t e swissenschaft" al lingvisticii („știință a s p i r i t u l u i"), cerînd să nu se piardă niciodată din vedere acest lucru, neglijat adesea de către cei care-l recunosc, totuși, teoretic. După Humboldt, spune Weisgerber, obiectele de studiu ale lingvisticii comparate sînt: 1. limba, 2. scopurile pe care le poate atinge omul cu ajutorul limbii, 3. specia umană în dezvoltarea ei progresivă și 4. națiunile, considerate fiecare separat. Din aceste patru obiective ale științei limbii s-a realizat foarte puțin (de către Steinthal, parțial, iar mai aproape de noi, de către Vossler și elevii lui și, incidental, de către H. Naumann, H. Brinkmann, F. N. Finck, M. Deutschbein; mai important este curentul „cuvinte și lucruri", fiindcă leagă limba de întreaga cultură materială și spirituală, deocamdată mai mult de cea materială).

După aceste considerații generale, Weisgerber analizează amănunțit raporturile dintre limbă și celelalte manifestări ale spiritului uman, mai exact spus, celelalte forme de cunoaștere, și anume: mitul (sau legenda), religia, mistica, știința (sub toate aspectele ei), arta, filozofia. Concluzia analizei întreprinse este că „limba acționează ca o forță modelatoare în toate sectoarele vieții spirituale, și dacă s-ar urmări mai departe chestiunile abordate, ar ieși la iveală și mai lămurit importanța limbii. Cine nu este dispus să aprecieze, la nivelul cuvenit, influența limbii în cadrul formelor de cunoaștere, trebuie să-și pună mereu întrebarea cum s-ar putea dezvolta aceste forme de cunoaștere, în ipoteza că n-ar exista limba. Și dacă constituirea fiecăreia dintre ele nu este posibilă fără intervenția mijloacelor lingvistice, atunci trebuie să admitem și efectele inevitabile ale cunoașterii lingvistice asupra lor." (*Loc. cit.*, XV, p. 224.)

În continuare, Weisgerber se ocupă de raporturile dintre limbă și cultura materială (v. p. 70 și urm. ale cărții de față), după care analizează noțiunea de „comunitate lingvistică", privită ca obiect de cercetare

---

[1] Să se compare și articolul aceluiași savant german, intitulat *„Neuromantik" in der Sprachwissenschaft* și publicat în *GRM* XVIII (1930), p. 241 și urm. (v. cartea de față, cap. II, p. 111, nota 2). De altfel și H. Güntert, pe care l-am pomenit chiar acum, stăruie asupra nevoii de a se studia partea i d e o l o g i c ă a limbii, în același volum din *WS*, p. 393 și urm. Cf. p. 107 a acestei cărți, nota 1.

al lingvisticii. Pentru a studia temeinic limba, trebuie să cunoaştem colectivitatea umană care o vorbeşte, în primul rînd raportul dintre comunitatea lingvistică şi celelalte forme ale vieţii sociale. Printre chestiunile discutate apar delimitarea în timp şi în spaţiu a comunităţii lingvistice, răspîndirea limbilor, originea lor, înrudiri şi familii lingvistice, bazele existenţei comunităţilor lingvistice şi influenţele lor reciproce, raportul dintre comunitatea lingvistică şi individ (fiecare influenţează şi suferă influenţă, nu numai de natură lingvistică) etc. Comunitatea lingvistică este purtătoarea vieţii istorice a poporului respectiv şi totodată forma fundamentală a comunităţii omeneşti. Cea mai importantă formă de manifestare a vieţii sociale este limba, fiindcă omul trăieşte în societate, iar viaţa în comun presupune activitate lingvistică, de unde urmează că limba este oglinda sufletului unui popor (cf. Vossler, Lerch). Alte probleme strîns legate de acestea sînt raporturile dintre limbă şi rasă (prin „rasă" Weisgerber înţelege „popor", „trib"), amestecul limbilor, schimbarea limbii (adică înlocuirea celei iniţiale prin alta), minorităţile etnice, statele naţionale. Popor şi limbă nu sînt acelaşi lucru, dar comunitatea lingvistică (=limba) creează cadrul indispensabil pentru existenţa comunităţii etnice.

Nu-i greu de văzut că ideile lui Weisgerber pot duce, indirect cred că au şi dus, la rasism. În acest sens vorbeşte destul de elocvent faptul că printre redactorii revistei *Wörter und Sachen*, reorganizată în 1938, sub direcţia lui H. Güntert, care a publicat în primul număr al ei după reorganizare un articol de lingvistică „naţional-socialistă" intitulat *Neue Wege — neues Ziel*, se află şi Weisgerber.[1] O producţie maladivă a acestui curent este lucrarea *Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung*, Heidelberg 1939, de E. Glässer, pe care am recenzat-o, luînd atitudine împotriva ei, în *BPh* VII-VIII (1940-41), p. 337 şi urm.

---

[1] Partea I a lucrării lui Weisgerber discutată mai sus a fost recenzată de A. M.[eillet], *BSL* XXXIV (1933), fasc. II, p. 6-7, care critică aspru pe autorul ei, pentru motivul că vrea să întoarcă lingvistica înapoi la Humboldt: acest filozof al limbajului, afirmă recenzentul, n-a contribuit la progresul ştiinţei limbii, cum a contribuit Bopp, creatorul gramaticii şi al lingvisticii indo-europene, precum şi al unei şcoli cu activitate bogată şi trainică. Idei asemănătoare cu ale lui Weisgerber găsim, printre alţii, la G. Schmidt-Rohr, *Die Sprache als Bildnerin der Völker. Eine Wesens- und Lebenskunde der Völker*, Jena 1932, pentru care noţiunea de „popor" se confundă cu aceea de „popor privit sub aspectul limbii" („Volk ist schlechthin Sprachvolk"), fiindcă „limbă"=„spirit", iar „cuvînt"=„idee". Semnificative pentru concepţia lui Weisgerber sînt articolul său *Persönlichkeits- und Volkserziehung durch die Muttersprache*, în *ZD*, an. 1931, iar acum de curînd, lucrarea *Vom Weltbild der deutschen Sprache* I, II, Düsseldorf 1953, 1954, pe care o discută critic Pätsch, *op. cit.*, p. 55 şi urm. (Cf. şi p. 123 şi urm., unde sînt analizate alte două studii recente ale lui Weisgerber, în care acesta susţine, între altele, ideea — mai mult decît ciudată şi cu grave implicaţii politice — că al doilea război mondial a avut drept cauză „tulburarea conştiinţei lingvistice germane"!) O recentă analiză critică a concepţiei lui Weisgerber, unde se insistă aşa cum trebuie asupra caracterului ei net reacţionar, dovedit cu afirmaţii şi citate din diversele studii ale lingvistului de la Bonn (simplă... coincidenţă?!), face lingvista sovietică L. S. Ermolaeva în articolul *Новогумбольдтианское направление в современном буржуазном языкознании* (v. *Проблемы общего и частного языкознания*, Москва 1960, p. 47 şi urm.). Vezi şi articolul *Лингвистическая теория Л. Вейсгербера* de M. M. Guhman, în volumul *Вопросы теории языка в современной зарубежной Лингвистике*, Москва 1961, p. 123 şi urm.

Maurice Grammont (1866-1947)

Un loc aparte în școala lingvistică franceză ocupă Maurice Grammont, fost profesor la Universitatea din Montpellier, și el elev al lui F. de Saussure la Paris, cam în aceeași vreme cu A. Meillet. Situația specială a lui Grammont se datorește, între altele, următoarelor trăsături caracteristice ale activității sale științifice: pe de o parte, dă o importanță neobișnuită foneticii, din care și-a făcut, s-ar putea spune, o ocupație permanentă; pe de alta, se interesează într-o largă măsură de elementul estetic al limbii. Am văzut că Saussure exclude fonetica propriu-zisă din lingvistică, transformînd-o într-o știință auxiliară a acesteia; de asemenea neglijează cu desăvîrșire ceea ce constituie sau poate constitui partea artistică a limbajului omenesc. Aceeași atitudine întîlnim și la ceilalți reprezentanți ai școlii franceze: ei studiază sunetele numai cînd fac lingvistică diacronică (tot așa procedează și Saussure însuși), iar în ce privește aspectul estetic al limbii, chiar Bally, creatorul stilisticii, îl trece cu vederea, pentru motivul că limba vorbită nu-l cunoaște. Încolo, Grammont seamănă cu toți autorii pe care i-am cunoscut în capitolul de față, mai ales din punctul de vedere al principiilor generale (limba e un fapt social, preferință pentru lingvistica sincronică etc.). Altfel nu l-aș fi pus la un loc cu ei.

Afirmația că Grammont și-a făcut din fonetică o specialitate trebuie lămurită. Nu-i vorba de ceea ce unii foneticieni, mai ales germani, numeau, pînă nu tare de mult, și fiziologia sunetelor, adică descrierea tuturor sunetelor existente în vorbirea omenească, eventual și arătarea cauzelor (tot fiziologice) care pot provoca diferite modificări fonetice (deși aceste probleme nu sînt total neglijate în lucrările lui), dar nici de istoria sunetelor, adică cercetarea transformărilor suferite de sunetele unei limbi date (sau ale unui grup de limbi înrudite) în decursul veacurilor. Grammont face fonetică generală,[1] așa cum alții fac lingvistică generală: urmărește anumite fenomene fonetice, de pildă disimilația, metateza, asimilația, într-un număr mare de limbi, pentru a-și da seama de modul în care se manifestă aceste tendințe lingvistice generale și a le stabili apoi natura, întinderea, cauzele ș.a.

Am avut deja prilejul să cunoaștem unele dintre ideile acestui lingvist, atunci cînd am discutat problema legilor fonetice (cf. cap. I, p. 43-44). Am arătat acolo ce înțelege Grammont prin legi fonetice și formule fonetice: unele sînt tendințe generale, care există virtual în orice limbă, fiindcă izvorăsc din constituția fizică și psihică, pretutindeni aceeași, a ființei omenești; celelalte sînt realizarea, într-o limbă dată sau într-un caz determinat, a tendințelor generale (sînt, cu alte cuvinte, ceea ce lingviștii numesc curent legi fonetice). Această distincție evocă paralelismul stabilit de Saussure între „limbă" și „vorbire", iar concepția care stă la baza definiției „tendințelor generale" seamănă bine cu ideea lui Schuchardt despre înrudirea primitivă sau elementară a limbilor (cf. mai

---

[1] Adesea în alt sens decît Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, București 1930, care se apropie mai mult de „fiziologia sunetelor" (la fel cu lucrările, bine cunoscute, ale lui E. Sievers, O. Bremer, O. Jespersen, P. J. Rousselot ș. a.). Pentru distincția aici în discuție, ca și pentru lămurirea unor chestiuni de natură teoretică, v. Al. Rosetti, *Fonetică istorică, fonetică generală și fonetică experimentală*, în revista ieșeană *Minerva* II (1928), fasc. 1, p. 27 și urm. și Idem, *Introducere în fonetică*, București 1957.

sus, cap. I, p. 61-62). Pentru amănunte rog pe cititor să revadă discuția făcută la locul indicat. Aici trebuie să prezint conținutul unora dintre lucrările lui Grammont, spre a face cunoștință cu concepția lui în materie de fonetică.

Încep cu cea mai veche, *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon 1895.[1] Neavînd la îndemînă această carte, epuizată de multă vreme, utilizez articolul citat în notă (*A propos...*), care prezintă o importanță deosebită și prin obiecțiile aduse lui Thomas, un adevărat neogramatic, dispus să vadă în limbă un fel de mecanism lipsit de viață, precum și capitolul respectiv din opera lui Grammont, *Traité de phonétique*, Paris 1933, p. 269-336. Pentru Grammont, disimilația este o lege fonetică (adică o tendință generală, v. ceva mai sus), foarte diferită de celelalte, în primul rînd fiindcă are cauze de ordin fiziologic și psihologic. „Disimilația este determinată de o singură lege: legea celui mai tare." „Dintre două foneme [citește: sunete] care sînt în joc, cel mai puternic disimilează totdeauna pe cel mai slab." „Disimilația poate fi normală sau răsturnată. Ea este normală, atunci cînd nu intervine nici o cauză specială care să întărească fonemul mai slab prin poziția lui sau care să slăbească fonemul mai puternic."[2] În total, autorul constată douăzeci de moduri de a se manifesta ale disimilației, pe care le numește legi, le grupează în categorii, le definește sumar, bazîndu-se pe condițiile în care se produce modificarea fonetică, și le ilustrează cu ajutorul unui material neobișnuit de bogat și de variat, luat din tot felul de limbi. Astfel, prima grupă cuprinde cazurile al căror sunet disimilant își datorește forța faptului că se găsește în silabă accentuată; avem, deci, a face cu un fenomen pur mecanic. Iată cîteva formule, aparținînd acestei categorii: 1) implozivă tonică disimilează implozivă atonă: *gorpil<golpil*, *babel<balbel*; 2) combinată tonică disimilează combinată atonă; v. frc. *traste* < *trastre*, *flambe* < *flamble*. În altă grupă intră cuvinte la care forța sunetului disimilant provine de la poziția lui în silabă; e vorba iarăși de un fenomen mecanic. Și aici avem mai multe formule: consoană sprijinită (combinată sau nu) disimilează consoană intervocalică, de pildă *coulindrou* „agrișă" < **courindrou*; sau: din două consoane despărțite printr-o ocluzivă prima este disimilată, de ex. *paltret* < *partret*, *poltrait* < *portrait* etc. La a treia categorie aparțin cazurile în care sunetul disimilant este mai puternic grație poziției lui în cuvînt; de astă dată fenomenul are o cauză psihică. O for-

[1] Recenzată, între alții, de G. Paris, *JS* (februarie 1898) și combătută, în diverse ocazii, de A. Thomas, în *Essai de philologie française*, Paris 1897, *Mélanges d'étymologie française*, Paris 1902 (ed. II, 1927) și *Nouveaux essais de philologie française*, Paris 1905, căruia îi răspunde Grammont în *RLR* L (1907), p. 273 și urm., sub titlul *A propos des ouvrages de M. A. Thomas. Notes sur la dissimilation.* Despre disimilație se găsesc lucruri necesare pentru înțelegerea discuției de față la A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 31 și urm., Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, p. 82 și urm. și Idem, *Introducere în fonetică*, p. 67-68.

[2] „La dissimilation est régie par une loi unique: la loi du plus fort." (*La dissimilation*, p. 186.) „Des deux phonèmes en jeu c'est le plus fort qui dissimile le plus faible." (*Loc. cit.*, p. 296.) „La dissimilation peut être normale ou renversée. Elle est normale quand aucune cause spéciale n'intervient pour fortifier le phonème qui est par sa position le plus faible ou pour affaiblir le plus fort." (*Ibidem*, p. 296.)

mulă, printre atîtea altele, este următoarea: din două consoane intervocalice este disimilată totdeauna prima, de pildă lombard *leveriçi* [1]=ital. *riverisco*, *La Gaultenallière* < *La Gaulteralière*, v. frc. *merancolie* < *melancolie* etc., etc. [2]

Toate formulele disimilației normale pot fi răsturnate, dacă o cauză fizică ori psihică slăbește sunetul puternic sau întărește pe cel slab. Avem o singură cauză mecanică (adică fizică), și anume: sunetul se găsește la sfîrșitul cuvîntului înainte de pauză și de aceea se pronunță slab; de ex. *Brieure* devine *Brieulle*, pentru că e nume propriu și ca atare se așază, de obicei, în locul ultim din frază (cf. *je suit de Brieure, je vais à Brieure, j'habite Brieure* ș.a.). Cauzele psihice se reduc la două: 1) sunetul sau grupul disimilat ar fi ceva neobișnuit în limba respectivă, de ex. v. ital. *celebro* „creier" < lat. *cerebrum* (grupul consonantic *bl* nu există în italienește, fiindcă a devenit din cele mai vechi timpuri *bi*; prin urmare, nefiind posibilă disimilația normală **cereblo*, ea a fost răsturnată și cuvîntul a devenit *celebro*), tosc. *veladro* < lat. *veratrum* (*tl*. *dl* lipsec în dialectele toscane, și astfel s-a disimilat *-r-* din silaba precedentă, nu *-tr-* din cea următoare, cum s-ar fi cuvenit); 2) cînd grupul de sunete care ar trebui disimilat este cunoscut sau recunoscut, fie ca morfem (sufix, desinență verbală etc.), fie ca aparținînd unei familii de cuvinte, disimilația nu mai poate acționa: *presseul* < *presseur* (*-r-* din prima silabă a disimilat pe *r* final, din cauza influenței lui *presse*, *presser* ș.a.).

Altă modificare fonetică pe care Grammont o atribuie unei tendințe generale a limbajului omenesc este asimilația, fenomen opus disimilației, dar numai în ce privește rezultatele. Altfel, situația este identică: și aici un sunet comandă altuia, și anume acela care are mai multă forță, rezistență, stabilitate sau favoare. Cu alte cuvinte, aceeași lege se află și la baza asimilației [3]: legea celui mai tare. Acest fenomen l-a studiat Grammont în *Notes de phonétique générale*. VIII: *L'assimilation* [4] (v. *BSL* XXIV [1923-24], fasc. 1, p. 1 și urm.; cf. și *Traité* citat, p. 185-228). Autorul dă mai întîi definiția fenomenului: „Asimilația constă în extinderea uneia sau mai multor mișcări articulatorii dincolo de domeniul lor originar. Aceste mișcări articulatorii sînt proprii fonemului [citește: sunetului] care acționează; fonemul asupra căruia se acționează, însușindu-și-le și el, devine mai asemănător cu primul din care

---

[1] Acest exemplu trebuie considerat ca aflîndu-se într-un grup sintactic (cuvîntul imediat precedent se termină în vocală).

[2] Unii termeni fonetici folosiți de Grammont au un sens mai mult ori mai puțin diferit de cel curent și trebuie, de aceea, explicați, lucru pe care îl și face, de altfel, autorul (v. *Traité* citat, p. 270): *grup combinat* „grup de consoane care sînt în contact una cu alta în aceeași jumătate a unei silabe"; *consoană combinată* „consoană care aparține unui grup combinat"; (consoană) *implozivă* „consoană care se află în a doua jumătate a unei silabe"; (consoană) *explozivă* „consoană ocluzivă sau nu, care se află în prima jumătate a unei silabe"; *consoană sprijinită* „consoană care este separată de vocala precedentă prin altă consoană (practic, e vorba de o consoană explozivă precedată de o consoană implozivă; și un grup combinat poate fi sprijinit).

[3] Ca și la baza tuturor transformărilor fonetice, cînd intră în joc două sunete.

[4] Numerotația (VIII) se explică prin faptul că acest studiu face parte dintr-o întreagă serie, care poartă titlul comun de *Notes de phonétique générale*, publicate în *MSL* XIX (1914-16), p. 245 și urm. și XX (1916-18), p. 213 și urm. (unde sînt luate în considerație, pentru diverse fenomene fonetice, idiome indo-europene orientale: indo-iraniana, indiana veche, medie și nouă, apoi limba armeană clasică, medievală și modernă).

cauză i se dă fenomenului respectiv numele de asimilație. Pentru motivele pe care le-am arătat în *Mémoires Soc. ling.* t. XIX, p. 258,[1] această denumire va fi folosită numai în cazurile cînd cele două foneme în joc sînt în contact unul cu altul."[2] Distincția dintre asimilație progresivă, regresivă și reciprocă, curentă în lucrările lingvistice, n-are nici o importanță. Singurul lucru care trebuie ținut totdeauna în seamă este n a t u r a f e n o m e n u l u i, așa cum a fost ea precizată mai sus. Foneticianul are datoria să explice de ce în cutare caz cutare sunet este mai puternic, să reconstituie mersul evoluției și să spună din ce cauză, în anumite împrejurări, această lege nu acționează. Asimilația este, dintre toate modificările fonetice, cea mai importantă.

După aceste considerații de ordin general, autorul trece la gruparea exemplelor și la stabilirea condițiilor în care se produce fenomenul. Cele două sunete în discuție pot fi: a) consoană și consoană, b) consoană și vocală, c) vocală și vocală. Pentru a) se constată următoarele f o r m u l e f o n e t i c e: 1) amîndouă sunetele sînt ocluzive: teoretic, ele au aceeași forță, dar de fapt hotărăște poziția lor în cuvînt, și anume învinge totdeauna ocluziva susținută de alt sunet; 2) o ocluzivă și o șuierătoare (*s, z, š, ž* etc.): foarte des învinge ultima, fiindcă are un caracter specific mai rezistent; 3) o ocluzivă și o nazală sau o lichidă: cînd una, cînd cealaltă e mai puternică; 4) o ocluzivă și un *i* sau *u* consonantici: aici aparțin numeroasele exemple de africatizare din diferite limbi (*ți* devenit *ts*, *ci* < *č* etc.); 5) nici una dintre cele două consoane nu-i ocluzivă pură. Pentru ipoteza b) avem de asemenea mai multe cazuri: 1) consoană între două vocale: totdeauna comandă vocalele (*t* intervocalic se preface în *d*, *d* în δ ș.a.)[3]; 2) grup consonantic combinat între două vocale: tratamentul este paralel cu cel de la 1), deși paralelismul suferă adesea tulbu-

---

[1] V. nota precedentă.

[2] „L'assimilation consiste dans l'extension d'un ou de plusieurs mouvements articulatoires au delà de leur domaine originaire. Ces mouvements articulatoires sont propres au phonème agissant; le phonème agi, en se les appropriant aussi, devient plus sembable à l'autre, d'où le nom d'assimilation. Pour les raisons qui ont été données dans les *Mémoires Soc. ling.* t. XIX, p. 258, ce nom sera réservé aux cas où les deux phonèmes en cause sont en contact l'un avec l'autre." (*Loc. cit.*, p. 1.) Să se compare A. Philippide, *Principii...*, p. 14, 15, 25 și urm., Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, p. 83 și urm. și Idem, *Introducere în fonetică*, p. 69.

[3] Pentru limbile romanice, această formulă prezintă o însemnătate deosebită. Se știe că în unele dintre ele *-t-* s-a prefăcut în *-d-*, *-c-* în *-g-*, *-p-* în *-b-*, *-d-* în -δ-, -g- în -γ- etc., mai scurt, ocluzivele surde au devenit sonore, cele sonore fricative, iar acestea au dispărut cu vremea. Franceza reprezintă stadiul final: din *t, d, c, g* latinești intervocalici n-a mai păstrat nici o urmă, pe *p* și *b* i-a redus, în aceleași împrejurări, la *v* (prin faza intermediară de *b* fricativ sau *v* bilabial). Stadiul imediat anterior îl găsim, de pildă, în spaniolă, unde mai toate ocluzivele latinești intervocalice apar ca fricative sonore, și, în sfîrșit, faza inițială ne întîmpină în provensală, care a transformat ocluzivele surde în sonore. La fel se explică prefacerea din franceză a lui č în *š*, care ar putea să se producă și în graiul moldovenesc, unde č se pronunță *ś*: prin această fază trebuie să fi trecut și limba franceză, și anume întîi în poziție intervocalică, cum probează italiana literară, care în patria ei, Florența, prezintă același fenomen: *cinque*, la începutul frazei sau după un cuvînt terminat în consoană, se pronunță cu č (ca în graiul nostru muntenesc), pe cînd între vocale (de exemplu în *venticinque*) se pronunță cu *ś* (ca în graiul moldovenesc). Toate aceste modificări sînt asimilații provocate de vocale: ocluzivele sonore se apropie de vocale mai mult decît cele surde, fricativele mai mult decît ocluzivele sonore, *ś* decît č, *š* decît *ś* etc. Vezi Grammont, *Traité...*, p. 162 și urm

rări, întrucît împrejurările nu sînt exact aceleași; 3) grup consonantic separat[1] între vocale: prima consoană e slabă, a doua tare; 4) *l* între o consoană și o vocală: devine *i* consonantic, ca în ital. *chiave* < lat. *clavis;* 5) asimilarea consoanei la vocală în ce privește locul articulației (de pildă *c* devenit *ts* sau *č* înaintea lui *e* și *i*); 6) asimilarea vocalei la consoană (ital. *domandare* < lat. *demandare* etc.). Pentru ipoteza c) se constată două cazuri: 1) monoftongarea: un diftong se reduce la o singură vocală (de exemplu lat. *au* > romanic *o*, v rom. *ea* > rom. *e* [în poziția *e*] ș.a.; 2) contracția: analogă cu monoftongarea, de care diferă numai prin faptul că are la bază două vocale întregi, nu două părți de vocală, ca monoftongarea (ex. v. frc. *traïtre* a devenit n. frc. *traître*, pronunțat *tretre*, prin fazele intermediare* *traëtre*, cu *i* > *e* din cauza asimilării la *a*, și * *treëtre*, cu *a* > *e* din pricina influenței asimilatoare a lui *e* accentuat următor).

La fel a procedat Grammont și cu alte „legi fonetice" (v. aici mai sus), de pildă metateza, cu privire la care a publicat următoarele articole: *La métathèse dans le parler de Bagnères-de-Luchon*, în *MSL* XIII (1903-5), p. 73 și urm.; *La Métathèse en arménien*, în *Mélanges linguistique offerts à M. Ferdinand de Saussure*, Paris 1908, p. 231 și urm.: *Une loi phonétique générale*, în *Philologie et linguistique. Mélanges offerts à Louis Havet*, Paris 1909, p. 179 și urm. și *Sur la métathèse*, în *Miscelanea filológica dedicada a Don Antonio Ma. de Alcover con motivo de la publicación del Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca 1932. Nu mai insist asupra lor, fiindcă din discuția precedentă, cititorul și-a putut face o idee despre modul cum înțelege Grammont să studieze fenomenele fonetice. În special s-a văzut, cred, de ce am afirmat la începutul prezentului paragraf că acest lingvist face fonetică generală în același sens în care Schuchardt sau Saussure făceau lingvistică generală. Mai mult decît atît: Grammont trebuie considerat drept întemeietor al foneticii generale, pe care a cultivat-o o jumătate de secol ca un adevărat maestru. Pentru astfel de studii se cere o pregătire științifică vastă și multilaterală: cunoașterea foneticii descriptive și a celei experimentale, familiarizarea cu un mare număr de limbi și dialecte,[2] înrudite din punct de vedere istoric sau străine unele de altele (mai cu seamă în partea privitoare la sunete: starea actuală a acestora, dar și evoluția lor în timp) și deprinderea cu observarea fenomenelor lingvistice, pentru a sesiza trăsătura caracteristică a fiecăruia și a le clasifica apoi după elementele lor comune.

Toate aceste calități apar cu o deosebită forță în *Traité de phonétique* deja citat (ediția a II-a, Paris 1939; a III-a, ibidem 1946; a IV-a, ibidem 1950), care poate fi considerat ca unul dintre cele mai complete și mai originale tratate de fonetică generală. În peste 400 de pagini, format mare, autorul se ocupă de fonetica descriptivă, căreia el îi spune fonologie, de fonetica evolutivă („sau fonetica propriu-zisă"), adică de transformările

[1] Adică un grup de consoane care aparțin la silabe diferite.

[2] Grammont s-a ocupat și de graiurile populare, pe care le-a cercetat la fața locului. Cf., de pildă, lucrarea *Le patois de la Franche-Montagne et en particulier de Damprichard (Franche-Comté)*, Paris 1901 (extras din *MSL* VII [1889-92], p. 461 și urm., VIII [1892 94], p. 53 și urm., X [1897-98], p. 167 și urm., 290 și urm. și XI [1899-1900], p. 52 și urm., 130 și urm., 198 și urm., 285 și urm., 362 și urm., 402 și urm.).

pe care le suferă sunetele în diverse limbi (afară de disimilație, asimilație și metateză, prezentate de mine aici mai sus, sînt cercetate diferențierea, dilațiunea și intervertirea, un fel de variante ale celorlalte trei fenomene amintite chiar acum), și de ceea ce el numește fonetică impresivă (onomatopee, cuvinte expresive, ritm, intonație etc.). Această carte s-a bucurat de o primire foarte favorabilă, chiar dacă unii dintre recenzenți au exprimat rezerve în ce privește anumite idei, socotite prea originale (adică neconforme cu tradiția consacrată în domeniul foneticii), sau anumite explicații. Iată o parte din recenziile în discuție: P. Fouché, *RLR* LXVI (1932-33), p. 476 și urm. (cf. și Idem, *FM* III [1935], p. 79-80); R. de Sá Nogueira, *BF* I (1932-33); G. S. Colin, *Hespéris* XVI (1933), p. 162 și urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXXIV (1933), fasc. 3, p. 2 și urm.; E. W. Selmer, *Theutonista* IX (1933), p. 160 și urm. (sub forma unui articol, intitulat *Phonologie und Phonetik*); O. D.[ensusianu], *GS* VI (1933-34), p. 350 și urm.; Iorgu Iordan, *BPh* I (1934), p. 182 și urm.; E. Boisacq, *RBPhH* XVIII (1939), p. 108 și urm. Interesant și oarecum curios pentru un fonetician cu vederi, în general, foarte largi este faptul că Grammont a combătut fonologia școlii de la Praga (v. *RLR* LXVII [1935-36], p. 574 și urm.; am văzut, de altfel, că prin „fonologie" el înțelege fonetica descriptivă sau fiziologică, iar celei evolutive îi spune „fonetică propriu-zisă", așadar, pentru dînsul, fonologia în sensul, curent astăzi, de „fonetică funcțională", nu există). Dintre celelalte lucrări de fonetică ale lui Grammont voi mai cita *Traité pratique de prononciation française*, Paris 1914 (ed. V, 1938; ultima, fără să se spună a cîta, 1954) [1] și *La psychologie et la phonétique*, Paris 1930 (extras din *JPNP* XXVI [1929], p. 5 și urm. și XXVII [1930], p. 31 și urm., 544 și urm.).[2] Prima se adresează străinilor și francezilor din provincie, pe care autorul vrea să-i învețe pronunțarea corectă a limbii franceze, arătîndu-le, pe de o parte, defectele propriului lor fel de a vorbi franțuzește, pe de alta, cum trebuie să pronunțe, spre a se apropia cît mai mult de vorbirea oamenilor de cultură din Franța.[3] Deși urmărește scopuri practice și nu are în vedere pe specialiști, această lucrare nu este mai puțin științifică decît cele discutate pînă aici. Surprinde, între altele, cunoașterea greșelilor de pronunțare specifice unui mare număr de popoare străine, ceea ce dovedește că autorul a făcut observații atente și îndelungate asupra francezei vorbite de oamenii cu care a venit în contact. Lectura acestei cărți este de mare folos, chiar pentru cine posedă în mod obișnuit limba lui Molière: la fiecare pagină îl întîmpină particularități și nuanțe de pronunțare, pe care nici un francez cult nu le percepe totdeauna. De aceea nu pot s-o recomand îndeajuns, mai ales actualilor și viitorilor profesri de franceză.

În *La psychologie et la phonétique* se arată, între altele, că starea psihică a vorbitorului intervine, mai totdeauna, de obicei inconștient, în producerea modificărilor fonetice condiționate și constă, cîteodată, în neatenție intelectuală sau fiziologică. Cea mai mare parte a lucrării este con-

---

[1] Să se compare, între altele, recenziile lui J. Ronjat, *RLR* LX (1918-19), p. 186 și urm. și A. Dauzat, *FM* VII (1939), p. 171-172.

[2] Recenzată de P. Fouché, *RLR* LXVI (1929-31), p. 233 și urm.; A. Dauzat, *RPhFL* XLIII (1931), p. 225 și urm.; A. M.[eillet], *BSL* XXXI (1931), fasc. 3, p. 3-4.

[3] În cartea lingvistului sovietic Șcerba, citată mai sus (p. 348), se face deseori comparație între pronunțarea rusească și cea franțuzească.

sacrată onomatopeelor, cuvintelor expresive și ritmului, coincizînd astfel, parțial, cu partea a III-a din *Traité de phonétique* (v. aci mai sus).

Am spus la începutul paragrafului de față că Grammont acordă o atenție deosebită factorului estetic din limbă. Prin aceasta, el ocupă un loc aparte printre reprezentanții școlii lingvistice franceze, care exclud, teoretic și practic, din preocupările lor de specialiști acest element, întrucît văd în limbă numai un mijloc de înțelegere între oameni. Să nu ne închipuim însă că Grammont ar merge alături de Croce și Vossler, care confundă limba cu arta și lingvistica cu estetica (v. cap. II al acestei cărți). Foneticianul francez crede numai că în vorbirea omenească există și o parte artistică, pe care sîntem datori s-o luăm în considerație. Atitudinea lui cu privire la această chestiune o putem cunoaște, între altele, din recenzia consacrată cărții lui J. Vendryes, *Le langage* (în *RLR* LXI [1921-22], p. 369 și urm.). Grammont combate punctul de vedere al autorului, care nu numai neglijează, de fapt, elementul estetic al limbii, ci îi și tăgăduiește principial existența, susținînd că vorbirea omenească și-a atins ținta, atunci cînd cei ce-o folosesc se înțeleg fără dificultate; din acest moment, adaugă Vendryes, dispar deosebirile dintre o limbă și alta.[1] Astfel recenzentul se apropie și aici de Schuchardt, care ocupă o poziție mijlocie între Saussure și Vossler, cînd spune: „Izvorîtă din necesitate, limba culminează în artă."[2]

Trebuie precizat că latura artistică a limbii, așa cum o concepe Grammont, are la bază elemente fonetice: armonia, expresivitatea, frumusețea unei limbi izvorăsc din sunetele și ritmul ei. Avem a face, prin urmare, cu o estetică pur auditivă. Se știe că diverse sunete pot trezi, în condiții determinate, anumite reprezentări, pot avea, adică, o valoare psihologică, și de aceea sînt apte să redea stări sufletești bine definite.[3] Pornind de la asemenea constatări, precum și de la studiile

---

[1] Interesantă pentru concepția lingvistică a lui Grammont este și obiecția următoare. După exemplul lui F. de Saussure, Vendryes nu vrea să admită că natura și evoluția unei limbi stau în legătură cu psihologia poporului care o vorbește. Grammont îl combate, amintindu-i faptul că o societate omenească își creează treptat limba care se potrivește cel mai bine cu spiritul și cu felul ei de viață, și citează cazul limbilor engleză și germană: deși de aceeași origine, prima a ajuns o limbă banală, plată și „terre à terre", iar germana o limbă cu vocabular bogat. dar lipsită de nuanțe și plină de complicații inutile.

[2] „Aus der Not entstanden, gipfelt die Sprache in der Kunst."

[3] Cf. cele spuse în cap. I (p. 60-61) al cărții de față. Grammont însuși s-a ocupat de chestiuni asemănătoare cu cele discutate acolo în studiul *Onomatopées et mots expressifs* din *RLR* XLIV (1901), p. 97-158, unde arată că domeniile acestor două categorii de cuvinte sînt mult mai întinse decît se crede de obicei și totodată se încalcă reciproc, din cauză că nu se pot stabili granițe precise între ele: există cuvinte pe care le putem considera cînd ca onomatopeice, cînd ca expresive, după ideea dominantă din momentul vorbirii. V. și partea a III-a din *Traité de phonétique*, apoi *FM* II (1934), p. 293-94. Problema onomatopeelor sau, într-un sens mai cuprinzător, a cuvintelor imitative a fost mult și în chip felurit tratată. (Unii lingviști au legat-o, greșit, de originea limbii, văzînd în astfel de cuvinte începuturile limbajului articulat.) Iată cîteva studii, alese la întîmplare: S. Pușcariu, *Despre onomatopee în limba romînă*, în *Dacor* I (1920-21), p. 75 și urm.; F. Rauhut, *Probleme der Onomatopöie*, în *VKR* I (1928), p. 113 și urm.; A. Debrunner, *Lautnachahmung*, în *IF* LI (1933), p. 229 și urm.; W. Oehl, *Das Lallwort in der Sprachschöpfung*, Freiburg (Schweiz), 1933; J. Marouzeau, *L'usure des onomatopées*, în *FM* III (1935), p. 289 și urm. Debrunner susține că la baza fenomenului discutat de el și care constituie un mijloc de îmbogățire a limbii se află un proces psihic. Se imită atît zgomotele, cît și mișcările, diverse aspecte exterioare ale obiectelor

sale fonetice, Grammont a scris o voluminoasă carte despre versul francez, care însemnează o adevărată revoluţie în domeniul versificaţiei: *Le vers français. Ses moyens d'expression. Son harmonie*, Paris 1904 (ediţii noi în 1913, 1923, 1937, aceasta, cu numeroase şi importante modificări; ultima în 1954).[1] Din introducere aflăm ce scopuri a urmărit autorul. După ce distinge versul corect de versul bun, spune: „Corectitudinea constituie partea mecanică a formei versului, în timp ce armonia şi expresia reprezintă partea ei artistică. În lucrarea noastră ne vom ocupa de această din urmă parte. De ce mijloace de exprimare dispune poezia franceză, ce valoare semantică au diferitele ritmuri şi diferitele sunete — acestea sînt primele întrebări la care vom încerca să răspundem. Apoi, trecînd la o altă ordine de idei, vom cerceta ce anume face ca un vers oarecare să fie ori să nu fie armonios, sau să fie mai mult ori mai puţin armonios, indiferent de defectele sau de calităţile lui din alte puncte de vedere."[2] Iar mai departe arată ce nu se găseşte în lucrarea sa. „Această carte nu este, deci, un tratat de versificaţie franceză, chiar dacă uneori se găsesc în ea precepte, sau, cum se spune în mod curent, reguli tehnice. Ea nu este nici o istorie a versului francez şi a dezvoltării lui, cu toate că pe alocuri sînt prezentate sau cel puţin indicate anumite faze ale evoluţiei lui."[3] Caracteristic pentru natura acestei lucrări este faptul că, în

---

etc. Aceasta însemnează că putem reda prin sunete nu numai impresii acustice, ci şi impresii vizuale şi tactile. Importantă mi se pare distincţia pe care o face acest lingvist între „Lautnachahmung" şi „Lautsymbolik": cea dintîi este un aspect al activităţii lingvistice strict individuale, cealaltă aparţine limbii considerate în totalitatea ei, datorită faptului că, devenind simbol (=semn lingvistic), creaţia respectivă capătă un sens, acelaşi pentru toţi vorbitorii. Oehl distinge trei categorii de cuvinte imitative: „Schallwörter" (onomatopee auditive sau propriu-zise), „Bildwörter" (onomatopee vizuale) şi „Lallwörter" (cuvinte care imită gîngureala copiilor din primii ani ai vieţii lor şi care sînt alcătuite, aproape totdeauna, dintr-o silabă repetată: *mama, tata, papa, dada, baba, nana* etc.). O încercare, nereuşită, de a „descoperi" elementele expresive de ordin fonetic ale limbii noastre a făcut, într-o voluminoasă carte, D. Caracostea, *Expresivitatea limbii romîne*, Bucureşti 1942, despre care v. A. Rosetti, în *BL* VI (1938), p. 268 şi urm. (se ocupă numai de un capitol, publicat aparte în *RFLA* IV [1937], nr. 4, p. 97 şi urm.); Idem, *ibidem* VIII (1940), p. 166 şi urm. (despre alte capitole, de asemenea apărute în periodice); Al. Graur, în *VRom*, aprilie 1940, p. 149 şi urm. (despre *Die Ausdruckswerte der rumänischen Sprache*, Jena-Leipzig 1939, lucrare înglobată ulterior în volumul aici în discuţie); Eugen Seidel, în *BL* X (1942), p. 131 şi urm. (despre cartea întreagă).

[1] Această carte a apărut în „Collection linguistique, publiée par la Société de linguistique de Paris", tocmai pentru că, spre deosebire de toate încercările similare, are baze strict lingvistice. De aici siguranţa şi seriozitatea aprecierilor, mai ales că autorul dovedeşte şi o înţelegere neobişnuit de adîncă şi de fină pentru astfel de probleme.

[2] „La correction c'est dans la forme du vers la partie mécanique, tandis que l'harmonie et l'expression représentent la partie artistique. C'est cette seconde partie que nous nous proposons d'étudier ici. Quels sont les moyens d'expression dont dispose la poésie française, quelle est la valeur sémantique des différents rythmes et celle des différents sons, telles sont les questions auxquelles nous essaierons de répondre. Puis, passant à un autre ordre d'idées, nous rechercherons ce qui fait qu'un vers donné est ou n'est pas harmonieux, ou qu'il est plus ou moins harmonieux, quels que puissent être d'ailleurs ses défauts ou ses qualités à d'autres points de vue." (P. 2.)

[3] „Ce livre n'est donc pas un traité de versification française, quoiqu'on y trouve à l'occasion des préceptes ou, comme on dit couramment, des règles de facture. Ce n'est pas non plus une histoire du vers français et de son développement, bien qu'à différents endroits certaines phases de son évolution y soient exposées ou au moins indiquées." (P. 2-3.)

discuţia despre mijloacele expresive, autorul nu recurge niciodată la versuri, de teamă să nu se sugestioneze pe sine însuşi sau pe cititori (un exemplu hazliu, invocat la locul cuvenit, este foarte elocvent) : versurile servesc numai să ilustreze şi să confirme teoria.

Mijloacele expresive ale versului francez sînt, după Grammont, ritmul şi sunetele (vocalele, consoanele, hiatul, rima). Pe toate le analizează cu mare minuţiozitate şi precizie din punctul de vedere al expresivităţii : în ce constă această calitate, care sunete sînt mai expresive şi din ce cauză etc. După aceea se ocupă de armonia versului francez : ce însemnează şi cum poate fi ea obţinută. Rezultatele cercetării sale se deosebesc mult de ale predecesorilor.[1] Astfel se credea mai înainte că la baza ritmului se află numai elemente de natură intensivă sau accentul de intensitate : silabele accentuate alternează într-un anumit fel cu cele neaccentuate. Grammont dovedeşte că la producerea ritmului intervin intensitatea, durata şi înălţimea, toate în mod egal. Adesea însă una dintre aceste trei calităţi ale sunetelor ţine locul alteia, prin compensaţie. Intensitatea, de pildă, poate lipsi : avem accente ritmice care sînt numai de durată sau numai de înălţime. Deşi, după cum se vede, natura elementelor ritmice variază, măsura, care alcătuieşte baza versului (căci măsura = simetrie, şi versul = tot simetrie), nu suferă de loc : ea continuă să existe, iar noi, ascultînd versurile, nu simţim că măsura este o dată de natură muzicală, altă dată de natură diferită.

Deoarece îşi întemeiază cercetarea pe un imens material poetic, cules din operele a numeroşi scriitori, Grammont crede necesar, iarăşi pentru a corecta anumite păreri înrădăcinate, să facă o clasificare a cîtorva poeţi francezi, dintre cei mai mari, din punctul de vedere al armoniei versurilor. Nu intru în detaliile acestei analize, ci mă mulţumesc să dau, cu titlu de curiozitate, numele poeţilor, în ordinea clasificaţiei (v. p. 436 din ediţia a III-a) : Racine, Hugo, Musset, Leconte de Lisle, Boileau, Lamartine.[2]

ARGOURILE ŞI STUDIILE ASUPRA LOR

La începutul prezentului capitol am anunţat că mă voi ocupa, tot aici, şi de aşa-numitele argouri, mai exact spus, de lucrările care s-au scris despre ele. In ciuda marilor deosebiri de concepţie şi de interpretare

---

[1] Printre aceştia figurează şi A. Tobler, fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Berlin, a cărui lucrare *Vom französischen Versbau alter und neuer Zeit* Leipzig 1880 a avut, pînă în 1921, şase ediţii. Alte lucrări, mai recente, despre versul francez sînt, printre cele cunoscute mie, Paul Verrier, *Le vers français*, I-er volume: *La formation du poème*, Paris 1931 ; II-e volume: *Les mètres*, Paris 1932 ; III-e volume: *Adaptations germaniques*, Paris 1932 ; P. Menzerath, *Die Polyrhythmie des französischen Verses*, în *AvPh* VI (1941), p. 1 şi urm. ; W. Suchier, *Vortrag und Rhythmus des französischen Verses*, în *ZfrzSpr* LXIV (1941), p. 1 şi urm. Cf. şi A. Dauzat, *Questions de prosodie et de rythme*, în *FM* IV (1936), p. 97 şi urm. şi M. Grammont, *Le vers français, son évolution*, *ibidem*, p. 109 şi urm.

[2] Cf. J. Acher, în *RLR* LVII (1914), p. 374 şi urm., unde se recenzează foarte amănunţit ediţia a II-a a operei aici discutate. Această ediţie a fost recenzată şi de A. M.[eillet], în *BSL* XX (1913-14), fasc. 2, p. 80 şi urm. Despre ediţia a III-a a vorbit, între alţii, A. M.[eillet], în *BSL* XXV (1924-25), fasc. 2, p. 104 şi urm., care scrie următoarele (p. 107): „Domnul Grammont este singurul lingvist care studiază temeinic şi pe bază de principii sigure folosirea estetică a limbii." („M. Grammont est le seul linguiste qui étudie à fond, et avec des principes assurés, l'emploi esthétique de la langue.") Cf. şi J. Ronjat, în *RLR* LXIII (1925), p. 144 şi urm.

a argoului, vom vedea că particularitatea cea mai evidentă, pe care de aceea i-o și recunosc toți lingviștii, constă în caracterul lui de limbă specială, proprie unui grup social bine determinat. Așa se explică de ce fac din paragraful despre argou un apendice la capitolul „școala lingvistică franceză". a cărei doctrină se bazează pe ideea că limbajul uman este un fapt social: existînd în și prin societate, limba se dezvoltă sub influența felului de viață în comun al oamenilor. Iar argoul se naște și trăiește grație tocmai acestei stări de lucruri: dacă în sînul unei colectivități sociale nu s-ar forma grupuri mai mici, pe bază de interese speciale și avînd, deci, o psihologie aparte, existența argoului nu s-ar putea imagina. Afară de asta, am avut mereu ocazia să constatăm că lingviștii francezi dau preferință, în cercetările lor asupra limbii, metodei descriptive sau sincronice. La fel procedează autorii de lucrări consacrate argourilor. De altfel, dată fiind natura lor, ele nu pot fi temeinic studiate decît static. Prin urmare, încă un motiv, destul de puternic și acesta, care m-a determinat să pun la sfîrșitul capitolului de față activitatea științifică în legătură cu limbajele speciale. Vom vedea că, de fapt, marea majoritate a studiilor de acest gen sînt scrise de francezi ori se referă la argoul franțuzesc. Iarăși un argument în sprijinul punctului meu de vedere, mai ales că primele încercări serioase în această ramură a lingvisticii provin de la învățați care au avut strînse relații cu școala franceză.

Discuțiile asupra argoului au fost numeroase și îndelungate.[1] Unui nespecialist, cum sînt eu însumi, îi vine greu să se orienteze just în acest domeniu de activitate. De aceea mi se pare cu atît mai nimerit să recurg la luminile altora, cu cît majoritatea cititorilor cărții de față sînt oameni neinițiați. Dar mai întîi ce este argoul? Acest termen înseamnează, după împrejurări, mai multe lucruri, și anume: 1) limbajul răufăcătorilor, vagabonzilor, cerșetorilor și al

---

[1] Mentionez aici o parte din ele: A. van Gennep, *Essai d'une théorie des langues spéciales*, în volumul *Religion, mœurs et légendes*, II-e série, Paris 1908; A. Dauzat, *Les mots d'emprunt dans l'argot*, în *RPhFL* XLI (1911); A. Niceforo, *Le génie de l'argot*, ediția a II-a, Paris 1912; G. Esnault, *Les lois de l'argot*, în *RPhFL* XXVII (1913), p. 161 și urm., XXVIII (1914), p. 210 și urm., XLIII (1929), p. 118 și urm.; Max Kuttner, *Von der Geltung des Argot*, în *Philologisch-philosophische Studien. Festschrift für Eduard Wechssler zum 19. Oktober* 1929, Jena-Leipzig 1929, p. 346 și urm.; Leo Spitzer, *Zum Problem des französischen Argot*, în *NMon* I (1930), p. 205 și urm. (polemizează cu precedentul); Max Kuttner, *Noch einmal Argot*, *ibidem*, p. 339 și urm. (răspunde lui Spitzer); W. v. Wartburg, *Vom Ursprung und Wesen des Argot*, în *GRM* XVIII (1930), p. 376 și urm.; A. Niceforo, *De l'„individuel" et du „social" dans le langage*; *La personnalité et le langage*; *Le langage du bas-peuple et le „moi" inférieur des individus et des sociétés*, în *RIS*, Bruxelles vol. IX-XI (1929-1931); A. Dauzat, *Les mots d'emprunt dans l'argot*, în *RPhFL* XLIV (1932), p. 41 și urm.; A. Niceforo, *Essai d'une théorie bio-sociologique sur la vie des langages spéciaux*, în *Anthropologie* X (1932), Praga; M. Valkhoff, *Argot en Bargoens*, Groningen-Den Haag-Batavia 1933; M. Cohen, *Autour du vocabulaire. Société et langage*, Paris 1949; Idem, *Note sur l'argot*, în *LE*, 1950 (extras, 16 pagini). Să se compare apoi Ch. Bally, *Traité de stylistique française* I (ediția a II-a), p. 242 și urm.; J. Vendryes, *Le langage*, p. 295 și urm. și Fr. Schürr, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg a. L. 1922, p. 61 și urm. Alte lucrări se vor cita mai departe, în cursul discuției. Trebuie totuși amintită încă de pe acum cartea lui A. Dauzat, *Les argots. Caractères, évolution, influence*, Paris 1929 (ultima ediție, în 1946), care tratează, pentru oamenii de cultură generală, toate chestiunile privitoare la argouri.

altor categorii sociale similare, cărora, cu o singură expresie, nemții le spun „Unterwelt“, iar francezii „les bas-fonds de la société“; 2) ceea ce se mai cheamă și jargon, adică vorbirea specială a unor categorii sociale determinate, cum sînt soldații, muncitorii, studenții, artiștii, școlarii ș. a.; 3) tot ce intră în limba cultă din vorbirea populară și se caracterizează prin naturalețe, spontaneitate, afectivitate etc. Sensul cel mai răspîndit, pe care l-am putea numi propriu, este primul.

În ce privește termenul „jargon“, lingviștii marxiști îl întrebuințează în accepțiunea de aspect al limbii întregului popor folosit de vîrfurile claselor stăpînitoare (aristocrația nobiliară în orînduirea feudală, burghezia în orînduirea capitalistă) și care se caracterizează prin „o adunătură de cuvinte specifice, care oglindesc gusturile specifice ale aristocrației sau ale vîrfurilor burgheziei; un anumit număr de expresii și întorsături de frază, care se deosebesc prin prețiozitate și galanterie și sînt libere de expresiile «grosolane» și de întorsăturile limbii naționale; în sfîrșit, un număr oarecare de cuvinte străine.“ (I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, București 1953, p. 13.)

Să-i vedem acum trăsăturile principale, așa cum le înțelege W. v. Wartburg în articolul citat (v. nota de la pagina 367), care reprezintă, după părerea mea, punctul de vedere cel mai just cu privire la această problemă lingvistică. Argoul răufăcătorilor își trage originea din „milieu“, care, în limba secretă a pungașilor de toate speciile, înseamnă „categorie de indivizi care nu exercită nici o meserie onorabilă, trăiesc ca întreținuți ai femeilor de moravuri ușoare, precum și din furturi de toate felurile.“ [1] Nu-i o limbă convențională, creată artificial [2], cum sînt, de pildă, încercările de limbi universale, ca esperanto și altele, ci se distinge prin următoarele două particularități esențiale: 1) aparține unei anumite categorii sociale, unui grup, relativ închis, de indivizi, care însă, alături de argou, se folosesc și de limba comună; 2) poate fi utilizat cu scopul de a nu fi înțeles de către persoanele care nu fac parte din grupul res-

[1] „...ensemble des individus qui n'exercent aucun métier avouable, vivent des subsides de filles soumises et de produits de vol de toutes catégories.“

[2] M. Kuttner (v. nota de la pagina precedentă) merge și mai departe, cînd susține că, spre deosebire de limba literară, mai mult sau mai puțin artificială, argoul ar fi o „limbă naturală“ (germ. *Natursprache*), adică aproape același lucru ca limba populară propriu-zisă. L. Spitzer, bazîndu-se pe afirmațiile scriitorilor francezi, combate (cf. nota citată) această părere. El vede în argou o „limbă afectată“ (germ. *Ziersprache*), un produs alcătuit cu intenții precise și care urmărește efecte determinate: cine vorbește argou își dă seama că iese din comun, că se deosebește de ceilalți oameni, și tocmai de aceea îl și utilizează. Așadar, intervine într-o anumită măsură, din partea argotizanților, o atitudine asemănătoare cu a actorului pe scenă. Din această cauză argoul nu „prinde“ pe toată lumea: în gura copiilor, a țăranilor, a oamenilor excesiv de serioși și mai ales a străinilor, el pare nefiresc, pentru că situația specială a acestor categorii de vorbitori nu le dă dreptul să se comporte, față de limba comună, care-i un fel de normă legală, într-un mod atît de liber. (Țăranii nu folosesc argoul, din cauza originii și naturii strict citadine a acestui limbaj special, caracteristic mai cu seamă pentru viața complexă a marilor centre orășenești.) Spitzer se gîndește, în primul rînd, la oamenii care utilizează argoul fără să aparțină categoriei sociale respective. Dar spusele lui se adresează, într-o anumită măsură, chiar indivizilor care au creat și întrețin argoul: și aceștia „pozează“ cînd folosesc argoul în prezența celor neinițiați, numai că lor le... șade bine. Interpretarea propusă de Spitzer trădează concepția lui estetică (vossleriană) despre limbă în general.

p e c t i v (acesta, deşi cel mai important, nu este singurul rost al argoului).[1]

Diversele profesiuni a u de asemenea l i m b a j e s p e c i a l e. În cele mai multe cazuri e vorba de termeni şi expresii care se referă la domeniul lor de activitate. Aici lipseşte, de obicei, elementul intenţional, adică dorinţa de a fi înţeles numai de confraţi. Cîteodată intervine însă şi la deţinătorii acestor vocabulare tehnice intenţia de a se feri de profani: cînd doi medici sînt siliţi să vorbească de starea gravă a bolnavului, în prezenţa acestuia, recurg la terminologia medicală tocmai spre a nu fi înţeleşi de el. Tot aici este mai degrabă locul următoarelor l i m b a j e s p e c i a l e: al s o l d a ţ i l o r, care se amestecă uşor în limba comună, din cauză că serviciul militar este obligatoriu şi durează multă vreme, apoi acela al s t u d e n ţ i l o r ş i ş c o l a r i l o r,[2] mai puţin dezvoltat în Franţa decît în Germania, de pildă, unde viaţa studenţilor se deosebea

---

[1] Aşa cred numeroşi lingvişti, printre care eu însumi. Alţii susţin că argoul este produsul exclusiv al intenţiei celor ce l-au creat de a nu fi înţeleşi de către „profani". Probabil de aceea s-a înrădăcinat ideea că avem a face cu o limbă artificială în sensul propriu al cuvîntului, creată c u v o i n ţ ă de grupul social respectiv. Profit de prilej spre a prezenta unele păreri despre argou, care mi se par foarte juste şi în măsură să completeze explicaţiile date în text. Marcel Cohen, *Note sur l'argot*, în *BSL* XXI (1918-19), p. 132 şi urm. afirmă, între altele: „Din toate cele spuse pînă acum rezultă că noţiunea: argou=instrument de apărare a grupului este o proastă explicaţie finalistă. Noi îi opunem observaţia pozitivă: argoul este, cum este şi compartimentarea socială." „Căci societatea era odinioară mai compartimentată decît astăzi: casta presupunea şi existenţa unor elemente în afara ei. Ajunge să ne amintim că în Franţa comedienii erau excomunicaţi şi catolicismul era religie de stat. Muncitorii aveau — în faţa castelor privilegiate — asociaţiile lor secrete, pe bresle. Societăţi secrete, şi rivale fără motiv. Nu era oare firesc ca breslaşii cu aceeaşi meserie şi aceleaşi interese, care făceau ocolul Franţei şi se luau la bătaie cu orice tovarăş din altă breaslă întîlnit pe drum — ceea ce înseamnează a proceda împotriva oricărui principiu de utilitate — să fi vorbit, de asemenea, între ei, tot fără vreo utilitate, diverse jargoane speciale? Argourile meseriilor ambulante pe care le-a adunat domnul Dauzat [v. mai încolo] sînt, fără îndoială, legate de diverse bresle mici. Argouri ale unor vorbitori de condiţie umilă, veşnic «pe drum», nu este surprinzător să aibă un contact multilateral cu vechile argouri ale «celor fără căpătîi»: cerşetori, vagabonzi şi hoţi de drumul mare." („De tout ce qui précède il résulte que la notion: argot=instrument de défense du groupe, est une mauvaise explication finaliste. Nous y opposerons l'observation positive: l'argot est, comme est le compartimentage social." *Loc. cit.*, p. 140. „C'est que la société était autrefois plus compartimentée que maintenant: la caste faisait les hors-castes. Il suffit de rappeler que les comédiens étaient excommuniés en France, le catholicisme était religion d'État. Les ouvriers avaient, en face des castes privilégiées, leurs associations secrètes de compagnonnage. Sociétés secrètes, et rivales sans cause. N'était-il pas naturel que des compagnons du tour de France qui, ayant même profession et mêmes intérêts, engageaient un duel au bâton avec tout camarade rencontré qui n'était pas de la même secte compagnonne — ce qui est bien agir au rebours de l'utilité — aient aussi parlé entre eux, sans utilité, des jargons spéciaux? — Les argots de métiers ambulants qu'a réunis M. Dauzat sont sans doute liés à des compagnonnages restreints. Argots de petits gens «en route», il n'est pas étonnant qu'ils aient de multiples contacts avec les anciens argots des «gens de la route», mendiants, vagabonds et voleurs de grand chemin." *Ibidem*, p. 140-41.) Avem aici e x p l i c a ţ i a s o c i o l o g i c ă a tuturor argourilor propriu-zise, pe care Cohen o completează, adăugînd că, după desfiinţarea „castelor", era firesc ca materialul argotic să se răspîndească în franceza comună, cum vom vedea ceva mai departe.

[2] În cazul studenţilor şi al elevilor a intervenit, într-o anumită măsură, intenţia de a nu fi înţeleşi de profesori, pedagogi etc. Limbajul special şcolăresc (în sens foarte larg) se înrudeşte, în ce priveşte natura lui, cu argoul propriu-zis şi prin „afectarea" de care vorbeşte Spitzer (v. penultima notă), prin tendinţa de

şi continuă încă să se deosebească, mai mult decît în Franţa, de viaţa celorlalte categorii sociale. Pentru toate aceste limbi termenul cel mai potrivit este acela de „jargon" sau limbaj special, rămînînd să se numească argou numai vorbirea diverselor soiuri de răufăcători (în sensul cel mai larg al cuvîntului), de care a fost vorba la început[1] (cf. şi aici mai sus, p. 367-68).

După această caracterizare oarecum exterioară a argoului, să vedem care sînt particularităţile lui pur lingvistice. Din punct de vedere fonetic, morfologic şi sintactic, el nu se deosebeşte prin nimic de limba comună; este şi el franceză veritabilă.[2] Deosebiri există numai în ce priveşte semantica, sau, mai exact, vocabularul. Prin aceasta, argoul diferă fundamental de dialect, care, faţă de limba comună, prezintă variaţii nu numai lexicale, ci şi fonetice, adesea chiar morfologice etc. Afară de asta, dialectul poate fi întrebuinţat de cineva în mod exclusiv — cîţi oameni nu există care toată viaţa vorbesc numai dialect? — argoul, dimpotrivă, nu serveşte decît la convorbiri cu persoanele de aceeaşi profesie; pentru a se înţelege cu alţii — şi oricine are nevoie să intre în legătură şi cu oameni din afara cercului său restrîns de activitate — argotizanţii trebuie să recurgă, vrînd-nevrînd, la limba comună, eventual la dialect.

Izvorul celor mai multe expresii argotice este afectivitatea.[3] Cuvintele obişnuite nu exprimă totdeauna aşa cum trebuie ceea ce vrea să spună un argotizant, care, sub imperiul stărilor afective, simte nevoia unei libertăţi nelimitate de acţiune şi, implicit, de vorbire. Dar această nevoie nu este niciodată satisfăcută pe deplin: stăpînit mereu de afectivitate, vorbitorul caută cuvinte expresive, şi aceasta face ca argoul să se înnoiască neîncetat. Cea mai „tare" expresie se uzează cu vremea şi, în cazul de faţă, foarte repede; locul ei trebuie luat de alta, care-i supusă aceleiaşi soarte. Cuvintele devenite inutile dispar ori intră în limba comună, de obicei în vorbirea maselor. Aşa se explică extraordinara bogăţie a argoului în termeni pentru anumite noţiuni. W. v. Wartburg, care este, după cum am arătat la timp, autorul monumentalului *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, în curs de apariţie, a înregistrat 41 de cuvinte pentru „cap", 36 pentru „a se duce", 81 pentru „prost". Mijlocul cel mai întrebuinţat pentru îmbogăţirea vocabularului argotic îl constituie aşa-zisa derivare sinonimică: dacă un cuvînt oarecare a căpătat un sens metaforic, toate sinonimele lui, precum şi multe alte cuvinte numai înrudite semantic sau aparţinînd aceluiaşi domeniu de activitate, ajung, cu vremea, să aibă şi ele înţelesul figurat respectiv. De pildă: frc. *polir* înseamnează „a fura" şi, deşi n-are, sub raportul etimologic, nimic comun cu *polir* „a curăţi", a fost considerat identic cu acesta; din acel moment, *fourbir*, *nettoyer* ş. a., sinonime cu *polir* al

a „poza", de a „epata" pe neiniţiaţi (afirmaţia este valabilă mai ales pentru limbajul studenţilor şi al elevilor mai mari). Şi alte categorii sociale au, sau pot avea, limbajul lor special. Cf. E. Schultze, *Sklaven und Dienersprachen (sogenannte Handelssprachen)*, în *Sociologus* IX, p. 377 şi urm.

[1] Această propunere o face L. Spitzer, *loc. cit.*, p. 207, nota 2, de la care aflăm că aşa procedează K. v. Ettmayer în opera deja discutată de mine (cf. cap. III, p. 240 şi urm.), *Über das Wesen der Dialektbildung*.

[2] Să nu uităm că în toată discuţia de faţă am în vedere argoul franţuzesc.

[3] Cf. despre acest termen cele spuse mai sus, în paragrafele privitoare la Meringer (p. 81 şi urm.) şi Bally (p. 322 şi urm.).

doilea, au început să însemneze „a fura". Tot așa „capului" i s-a zis, indiferent din ce motive, *poire;* imediat alte nume de fructe, ca *pêche*, *pomme*, *citron* etc., au fost întrebuințate cu același sens.[1]

Alt mijloc de îmbogățire a vocabularului îl constituie împrumuturile din argourile țărilor vecine. Căci fenomenul discutat aici nu-i exclusiv franțuzesc. Toate, sau aproape toate, țările europene posedă limbaje speciale create de răufăcători etc. și purtînd denumiri diferite de la o țară la alta: germ. *Rotwelsch*, ital. *gergo* și *lingua furbesca* sau *furbesco*, span. *germanía* și *caló*, portg. *calão*, engl. *cant* și *slang*, oland, *bargoens* etc. După cum legăturile dintre pungașii diverselor regiuni sînt foarte strînse, tot așa există elemente comune care apropie argourile lor. Se poate vorbi de o comunitate, lingvistică și „de afaceri", pe plan internațional, în acest domeniu de activitate: mijloacele de transport, atît de numeroase și de rapide, ajută enorm la extinderea „operațiilor" dincolo de granițele politice și, deci, la întreținerea unor relații profesionale și lingvistice dintre cele mai vii.

Cu privire la argoul soldaților sînt de observat următoarele. Înainte de primul război mondial, el nu conținea elemente dialectale: recruții, veniți în marea lor majoritate din localități mici și neînsemnate, se sfiau să întrebuințeze cuvinte din graiul lor de acasă; jena le era cu atît mai mare, cu cît vîrsta lor prea tînără îi făcea să se simtă umiliți peste măsură. În timpul războiului din 1914-1918, argoul militar a primit un important aport dialectal. Atmosfera de libertate și lipsa oricărei temeri, caracteristice pentru viața de tranșee, faptul că mulți soldați aveau 40-55 de ani, erau, deci, cunoscători perfecți ai graiului respectiv, nu ca recruții de 20 de ani, care sînt ușor dispuși să renunțe la particularitățile lor lingvistice, precum și alte împrejurări favorabile au înlesnit introducerea a numeroase elemente regionale în argoul soldățesc

Să nu uităm apoi că limbajele speciale, indiferent de natura lor, nu se deosebesc esențial de cele comune. Prin urmare, mijloacele care stau la dispoziția acestora pentru îmbogățirea lexicului pot fi, ba chiar sînt, utilizate și de argouri: derivarea și compunerea, prescurtarea, metateza, anagrama[2] ș. a. Trebuie precizat numai că, în argou, ultimele două apar

[1] Exemplele acestea le-am luat din A. Dauzat, *Les argots*, p. 138, unde se discută amănunțit și se definește, în modul arătat mai sus, fenomenul numit derivare sinonimică, destul de obișnuit și în limba comună, mai ales în vorbirea populară. Iată și un exemplu romînesc. Înainte de al doilea război mondial a izbucnit o polemică între ziarul democrat „Lumea romînească" și directorul unui ziar fascist, care, în calitate de ajutor de primar al Bucureștilor, comisese fraude serioase la o lăptărie comunală. De aici, porecla de *Ilie Lăptărie*, modificată succesiv, în curs de cîteva săptămîni, în *Ilie Chișleag, Ilie Zer, Ilie Telemea, Ilie Caș, Ilie Sugaciu, Ilie Biberon, Ilie Sin, Ilie Mamelă, Ilie Uger, Ilie Țița-Vacii, Ilie Lacteol, Ilie Biolactil, Ilie Lactobil.* Exemplul mi se pare interesant (de aceea l-am și dat aici), prin faptul că arată cum participă și voința la desfășurarea procesului lingvistic în discuție. W. v. Wartburg spune (în articolul despre etimologia populară, citat la p. 177, nota 1) că despre derivarea sinonimică au vorbit pentru întîia oară M. Schwob și G. Guieysse, *Étude sur l'argot français*, în *MSL* VII (1889-1892), p. 33 și urm

[2] Adică inversarea ordinii firești a sunetelor unui cuvînt. De pildă: *Lorcefé* < *La Force* (numele unei închisori pariziene), *linspré* < *le prince* etc. Acest procedeu a fost aplicat sistematic în argoul măcelarilor din Vilette, numit *loucherbem* sau *largonji*, tocmai din pricină că subst. *boucher* „măcelar" a devenit, prin anagramă, *loucherbem* (adică *b-oucher*, cu *b-* pus la sfîrșit. unde s-a adăugat *em*, și cu *l-*, articolul, la început), iar *jargon* (modificat la fel, numai că a primit un *i* final în loc de *-em*) a devenit *largonji* (cf. A. Dauzat, *Les argots*, p. 121 și urm.).

infinit mai des decît în limba comună și au totodată un caracter mai mult ori mai puțin conștient, sînt, adică, întrebuințate cu voință, cu intenția de a realiza anumite efecte, ceea ce, în general, nu se constată în vorbirea obișnuită.

Am afirmat ceva mai sus că majoritatea expresiilor argotice se pierd, și încă destul de repede, fiindcă nu mai pot corespunde impulsiunilor afective mereu vii ale vorbitorilor. O parte din ele însă intră în limba vorbită, unde se încetățenesc cu vremea și ajung să nu mai fie recunoscute. Se înțelege că acceptarea elementelor argotice diferă de la o categorie socială la alta, dar numai sub aspect cantitativ, căci altminteri toate se arată dispuse să recurgă la termeni de argou, cînd situația le impune aceasta. Astăzi sînt curente în limba franceză vorbită cuvinte ca *se balader* „flâner", *balancer* „jeter", *balle* „franc", *auber* „argent", *dèche* „misère" ș. a., toate de origine argotică. Unele mai păstrează ceva din caracterul lor inițial și de aceea sînt întrebuințate cu oarecare rezervă. Dar obișnuința face ca amintirea provenienței lor să se șteargă treptat, pînă la dispariția totală. În modul acesta, argoul se salvează parțial: e singura lui posibilitate de a nu pieri fără urmă. Faptul că unele expresii argotice se introduc în limba comună, iar altele nu, se explică prin calitățile specifice ale fiecăreia.

Argourile au o vechime mult mai mare decît ne-am aștepta. De aceea ni s-a și păstrat material lingvistic de acest fel încă din evul mediu. Astfel W. v. Warburg spune, în articolul analizat mai sus (v. p. 368 și urm.), că elemente argotice găsim deja în *Jeu de St. Nicolas* a lui Jean Bodel, din a doua jumătate a veacului al XII-lea, și anume, mai multe strofe neînțelese, presărate de-a lungul operei. Avem, după aceea, pe marele poet al secolului al XV-lea, François Villon, care a scris vreo zece balade într-un limbaj special [1] numit *jobelin*. Astfel argoul își face intrarea în literatură, unde continuă să apară pînă în zilele noastre. [2] E destul să amintesc pe Jean Richepin, cu celebrele sale *Chansons des gueux*. Din secolul al XV-lea ni s-a transmis însă un document argotic extrem de important. Între 3 octombrie și 5 decembrie 1455 a avut loc o anchetă judiciară dintre cele mai anevoioase contra așa-numiților *coquillards* sau *compagnons de la Coquille*, o bandă de răufăcători foarte numeroasă și cu ramificații în toată Franța. Grație informațiilor date de unul dintre ei, s-a putut alcătui chiar la proces, de către grefierul tribunalului (din Dijon), un glosar al limbii lor secrete: este primul monument propriu-zis de argou. Villon a avut legături cu doi „coquillards", după cum se vede din documentele vremii. Așa se face că „jargonul" utilizat în baladele sale seamănă cu al acestora. Se înțelege că veacurile următoare oferă și ele, cînd mai mult, cînd mai puțin, material argotic, fie în lucrări speciale, fie în opere literare, ai căror autori au cunoscut viața și vorbirea punga-

[1] Iată cum începe una:

A Parouart, la grand mathe gaudie
Ou accollez sont duppez et noirciz
Et par anges suivant la paillardie
Sont greffiz et prinz cinq ou six.

[2] W. v. Wartburg, *ZrPh* LXI (1941), p. 388, spune că în *Splendeurs et misères des courtisanes* și în alte romane ale lui Balzac (pe care nu le numește) se găsesc expresii argotice. Cf. și N. E. Taube, *Étude sur l'emploi de l'argot des malfaiteurs chez les auteurs romantiques*, Uppsala 1917.

șilor de toate speciile. N-are rost să le enumăr aici, unde sînt suficiente indicațiile generale și sumare deja date. Cine vrea să urmărească de aproape această chestiune, să consulte pe L. Sainéan, *Les sources de l'argot ancien*, 2 volume, Paris 1912, care discută (și, în parte, reproduce) toate izvoarele argoului franțuzesc așa-zis vechi (de la origine pînă la 1850).[1] Același autor a publicat în 1907, tot la Paris, un volum, care poate fi considerat drept introducere la aceste două, sub titlul *L'Argot ancien (1455-1850). Ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne. Avec un appendice sur l'Argot jugé par Victor Hugo et Balzac.*

Pentru celelalte argouri romanice dispunem de informații mai reduse și mai puțin vechi. În Italia avem *Modo novo da intendere la lingua zerga, cioè parlar furbesco*, Veneția 1549; *Vocabolario della lengua zerga*, Veneția 1556 de Pietro și Giov. Maria Sabio; *Libro zergo da interpretare la lengua zerga*, Veneția 1575, de aceiași.[2] Dar urme de argou italienesc găsim și în secolul al XV-lea: L. Sainéan, *L'argot ancien*, p. 12 spune că cele dintîi expresii „furbești“ apar într-o scrisoare din 1472 adresată de poetul Luigi Pulci lui Lorenzo Magnifico și însoțită de o listă de cuvinte argotice, pe care autorul ei le explică. Spania vine și mai tîrziu cu manifestări în acest domeniu. Tot L. Sainéan, *op. cit.*, p. 13 ne dă informațiile necesare: în 1609 se publică la Barcelona *Romances de germanía de varios autores...*, care conține mai multe romanțe în argou, precum și un glosar cu explicația termenilor respectivi; afară de asta, *Don Quijote* al lui Cervantes și numeroasele romane picarești (de felul lui *Lazarillo de Tormes*, cel mai vechi dintre toate; prima ediție a apărut în 1554) conțin material argotic spaniol.

Există și un argou romînesc, cum este și de așteptat, date fiind vechile condiții de viață din orașele mari (în primul rînd, iar la început de tot, probabil exclusiv, din capitala țării), destul de asemănătoare cu cele din centrele orășenești apusene. El este totuși mai puțin dezvoltat decît cel francez și, cu siguranță, chiar decît cel italian, pentru motive care n-au nevoie să mai fie arătate, întrucît le ghicește oricine nu pierde din vedere că avem a face cu un produs prin excelență citadin, în sensul modern al cuvîntului. Argoul romînesc poartă (mai exact spus, a purtat) numele de „(limbă) păsărească“ sau „limba cîrîitorilor“ (aceasta apare pentru întîia oară la G. Baronzi, *Limba romînă și tradițiunile ei*, Brăila 1872). Prima denumire a fost mult mai răspîndită și are, desigur, origine populară, cum rezultă și din faptul că adjectivului *păsărească* (folosit adesea și singur, cu valoare substantivală) îi corespunde adv. *păsărește* (în formula, foarte frecventă, *a vorbi păsărește* „a vorbi neînțeles“). Una dintre explicațiile posibile ar fi aceea că păsările nu vorbesc și că, deci, a vorbi ca ele, adică păsărește, înseamnă ori a nu vorbi de loc, ori a vorbi neînțeles, ceea ce se reduce, în fond, la același lucru.[3]

---

[1] Începînd cu a doua jumătate a veacului trecut, avem argoul pe care l-am putea numi modern.

[2] Cf. G. I. Ascoli, *Kritische Studien zur Sprachwissenschaft*, Weimar, 1878, p. 149. În toate titlurile reproduse mai sus *zerga* și *zergo* sînt variante dialectale (venețiene) ale ital. *gergo* „argou“.

[3] Cf. W. Th. Elwert, *RLiR* XXIII (1959), p. 64 și urm., care explică la fel termenul în discuție.

Copiii de pe vremuri se vitejeau vorbind păsărește, spre a face impresie asupra necunoscătorilor (reali ori numai presupuși), eventual, cînd aveau intenții nerecomandabile din punctul de vedere al membrilor vîrstnici din familie, spre a nu fi înțeleși de aceștia. Păsăreasca lor, pe cît mi-aduc aminte, consta în modificarea cuvintelor cu ajutorul anagramei (v. aici mai sus, p. 371, nota 2), după un sistem pe care și-l însușiseră (ei sau predecesorii lor), cu siguranță, la școală. Cf. și spusele lui Ion Ghica, *Școala acum cincizeci de ani* (în *Scrisori către V. Alecsandri*, București 1905, p. 72): „Băieții mai înaintați la învățătură, cînd voiau să-și zică ceva care să nu fie înțeles de profani, comunicau între dînșii astfel: az, iotă, liude, az, pocoi, rîță, ucu, naș, est, și celălalt îi răspundea: naș, est, buche, az, tferdo, est, pocoi, on, pocoi, az." (Adică: Ai la prune! — Ne bate popa!)

Cel dintîi autor romîn care înregistrează termeni argotici (propriu-ziși, din vorbirea pungașilor etc.) este N. T. Orășanu, *Întemnițările mele politice*, București 1861 (v. lista lor completă la I. Verbină, *Dacor* XI [1948], p. 143-144). Cam în același timp N. Filimon, *Nenorocirile unui slujnicar* dă trei sinonime argotice (*bodîrlău, hîrdău, pîrnaie*) pentru „închisoare" și expresia (din limbajul polițienesc) *a povățui părintește* „a pălmui bine". Urmează G. Baronzi, *Limba romînă și tradițiunile ei*, Brăila 1872, p. 149-151 (acest autor întrebuințează, se pare, primul, denumirea „limba cîrîitorilor" pentru „argou"); V. Scînteie, *Șmechereasca* (în ziarul *Dimineața*, 21 noiembrie 1906); Barbu Lăzăreanu, cu numeroase articole publicate în *ALA* (anii 1922, 1923), *Cuvîntul liber* (25 noiembrie 1933) etc.; Saul Goldștein-Bîrlad, *Argot-ul școlăresc*, în *Arhiva* (Iași), XXXI (1924), p. 279 și urm.; Mihail Pop, *Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova: Păsăreasca*, în *AȘRS* X (1932), p. 443 și urm.; M. Negru, *Argot-ul*, în *ALA* (5 ianuarie 1936); V. Cota, *Argot-ul apașilor. Dicționarul limbii șmecherilor*, București (f. a.); Al. V. Dobrescu, *Argotul. Argotul pungașilor. Argotul sportiv. Argotul modern*, București, 1938 ș. a. Cele mai numeroase studii despre argoul romînesc, sub diversele lui aspecte, au apărut în *BPh* II (1935), IV (1937), V (1938), IX (1942), X (1943) și provin, mai toate, de la autorul cărții de față și de la elevii săi. Urmează apoi *BL* II (1934), IV (1936), V (1937), cu contribuțiile lui Al. Graur, care a mai publicat astfel de studii în *GS* VI (1933-34) și în *VRom*, iulie 1937; *Dacor* VII (1931-33), XI (1948); *GS* VII (1937); *Romania* LII (1926); *Minerva* (Iași) (1928). De adăugat Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București 1944, p. 339 și urm.[1]

Merită a fi amintit faptul că argoul este luat în considerație, din necesități de ordin teoretic, și de către Hasdeu (v. B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrăni*. Texte alese, cu o introducere și note de J. Byck, București 1937, p. 200 și urm.).

Studiile asupra argoului francez sînt foarte numeroase. Împreună cu lucrările care conțin numai material lingvistic, un bibliograf înregistrase, pînă la 1901, considerabila cifră de 365 de titluri. Și totuși, singurele cercetări anterioare acestei date care merită a fi ținute în seamă sînt ale lui Fr. Michel, *Études de philologie comparée sur l'argot*, Paris 1856 și Marcel Schwob et Georges Guieysse, *Étude sur l'argot français*, în *MSL*

---

[1] Un bogat material argotic, supus unei prelucrări oarecum artistice, găsim în romanul *Groapa*, București 1957, de Eugen Barbu.

VII (1889-92), p. 33 și urm.[1] Relativ la cea dintîi, L. Sainéan, *L'Argot ancien*, p. II scrie: „...[ea] este pînă în prezent singura care examinează argoul în ansamblul lui și rămîne punctul de plecare al studiilor ulterioare“,[2] deși nu mai corespunde cerințelor lingvistice actuale. Michel a cercetat argoul franțuzesc în comparație cu cel din Spania și din Italia. Studiul lui Schwob și Guieysse întrebuințează, pentru prima oară, metoda strict științifică, așa cum fusese ea fixată de către reprezentanții disciplinei noastre în lucrările asupra diferitelor limbi ale pămîntului. Pentru argoul italienesc, G. I. Ascoli, *Kritische Studien...*, p. 148 citează pe B. Biondelli, *Delle lingue furbesche* (în *RE*, Milano 1846, p. 81 și urm.) și *Studj sulle lingue furbesche*, Milano 1846, retipărit, acesta, în volumul *Studj linguistici*, Milano 1856 (capitolul despre „originea, întinderea și importanța limbii furbești“).[3]

Lazare Sainéan (1859-1934)

Dintre argourile romanice care ne interesează direct aici, tot cele din Franța sînt mai bine cunoscute și mai bine studiate. Un merit nepieritor și-a cîștigat în acest domeniu compatriotul nostru Lazăr Șăineanu,[4] care, după ce a publicat la noi în țară un număr de opere privitoare la limba romînească, s-a stabilit, în 1900, la Paris, unde și-a făcut, am putea spune, o adevărată specialitate din cercetarea argourilor franțuzești. A. Dauzat, *Les argots*, p. 25 afirmă următoarele: „Impulsul decisiv a fost dat studiilor argotice de către domnul Lazare Sainéan, care s-a ocupat, mai întîi, de vechiul argou al răufăcătorilor francezi (anterior anului 1850). El a elucidat problema în *L'Argot ancien...*“.[5] În *L'Argot ancien*,[6] Sainéan se ocupă de argoul vechi, pe care-l plasează între 1455, data celui dintîi document lingvistic propriu-zis cu privire la acest limbaj special, și 1850, cînd începe faza lui modernă. La p. III autorul își caracterizează opera astfel: „Studiul de față este cel dintîi care tratează despre argou în evoluția lui cronologică. La Fr. Michel, trecutul și prezentul se confundă; observațiile făcute de către Schwob se aplică exclusiv la faza contemporană a argoului.“[7] Iar ceva mai încolo spune: „Lucrarea

---

[1] În același volum (p. 168 și urm., 296 și urm.), Schwob singur a publicat studiul *Le jargon des Coquillards*, despre care ne spune că e continuarea celui scris împreună cu Guieysse.

[2] „...est jusqu'ici le seul qui considère l'argot dans son ensemble et il reste le point de départ des études ultérieures.“

[3] Un studiu mai nou asupra argoului italienesc (din secolele al XVI-lea și al XVII-lea) este al lui R. Renier, *Cenno sull'antico gergo furbesco nella letteratura italiana*, în *Miscellanea di studi critici edita in onore di Arturo Graf*, Bergamo 1903.

[4] Căci autorul citat deja în mai multe rînduri, L. Sainéan, este același cu L. Șăineanu, care a scris *Istoria filologiei romîne*, *Basmele romîne*, *Influența orientală asupra limbii și culturii romîne* etc.

[5] „L'impulsion décisive fut donnée aux études argotiques par M. Lazare Sainéan, qui s'attacha d'abord à l'ancien argot des malfaiteurs français (antérieur à 1850). Il débrouilla la matière dans *L'Argot ancien...*“

[6] Cf. dările de seamă ale lui P. M.[eyer], *Romania* XXXVII (1908), p. 465 și urm., O. Driesen, *ASnSpr* CXXIII (1909), p. 198 și urm. și A. Thomas, *JS*, 1909, p. 437 și urm.

[7] „La présente étude est la première qui traite de l'argot dans son développement chronologique. Chez Fr. Michel le passé et le présent se confondent; les remarques faites par Schwob s'appliquent exclusivement à la phase contemporaine de l'argot.“

mea este pur lingvistică; am lăsat intenționat la o parte considerațiile istorice și sociologice."[1] Urmează apoi studiul, cu capitole de felul acesta: caracterizarea argoului, elementele lui originare (procedeele de formare a cuvintelor: fonetice, morfologice și semantice), elemente împrumutate (din limbi romanice, și n u m a i din ele), influența argoului. Ca o continuare a acestei cărți trebuie socotită *Les sources de l'argot ancien*[2] (v. mai sus, p. 373, unde sînt date în întregime titlurile ambelor lucrări): pentru a înlesni cititorului o cercetare proprie, Sainéan îi pune la dispoziție un foarte bogat material lingvistic, din cele mai vechi timpuri și pînă la 1850. Aproape jumătate din volumul al II-lea (peste 200 de pagini) conține un glosar etimologic al argoului vechi.

Același autor a publicat la Paris, în 1920, sub titlul *Le langage parisien au XIX-e siècle*, o operă care poate fi considerată, în multe privințe, drept urmare a celor precedente. În vol. I din *Les sources de l'argot ancien* este anunțată, pentru un viitor apropiat, apariția acestei noi cărți, sub titlul *L'argot moderne ou le langage populaire parisien (1850-1900). Eléments sociaux, formation et développement linguistique.*[3] Pe de altă parte, în același volum din *Les sources...*, p. X, Sainéan susține oarecum identitatea argoului modern cu vorbirea populară pariziană.

Contopirea argoului (vechi) cu vorbirea populară pariziană se explică, după Sainéan, prin contactul tot mai strîns dintre categoriile sociale cele mai diverse. La elementele argotice s-au adăugat numeroasele contribuții ale limbajelor profesionale și ale graiurilor provinciale. Toate acestea au făcut ca vorbirea populară pariziană să sufere modificări esențiale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și să devină, în ochii autorului nostru, identică, în linii mari, cu ceea ce tot el numește „argoul modern". Important, între altele, este faptul că ea influențează puternic asupra limbii literare.

Scopul lucrării *Le langage parisien...* este să urmărească mersul progresiv al vorbirii populare din Paris, să examineze factorii sociali care au participat la dezvoltarea lexicului ei, să scoată în evidență creațiile noi, construcțiile expresive și imaginile originale care-i dau forță și relief, să-i arate expansiunea în afara Parisului și a Franței, precum și influența exercitată asupra limbii comune actuale. Autorul ține să sublinieze faptul că din această vorbire, vie și bogată, dicționarele nu înregistrează aproape nimic, vădind astfel un spirit aristocratic asemănător cu cel din secolul al XVIII-lea. Dicționarul Academiei franceze este, astăzi, mai departe de realitatea lingvistică decît la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd a apărut prima lui ediție.

---

[1] „Mon travail est purement linguistique; j'ai délibérément laissé de côté les considérations historiques et sociologiques."

[2] Recenzată, între alții, de A. Meillet, *BSL* XVIII (1912-13), p. CCXCII și urm.

[3] A. Dauzat, *Les argots*, p. 25, scrie: „Limba populară contemporană, limbajele ei profesionale, pătrunderea în ele a argoului răufăcătorilor au constituit obiectul unei lucrări a domnului Sainéan, *Le langage parisien au XIX-e siècle* (1920), care trebuie considerată ca o primă încercare de defrișare, cu cîteva jaloane bune, a unui domeniu imens și încă slab cunoscut, puțin explorat." („La langue populaire contemporaine, ses langages de métiers, leur pénétration par l'argot des malfaiteurs ont fait l'objet d'un ouvrage de M. Sainéan, *Le langage parisien au XIX-e siècle* (1920), qui doit être considéré comme un premier essai de défrichement, avec quelques bons jalons, d'un domaine immense et encore mal, sinon peu exploré.")

În ce privește materialul lingvistic studiat, Sainéan a utilizat, între altele, diverse culegeri de așa-zise locuțiuni vicioase din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe care le neglijase în lucrarea sa anterioară, și, bineînțeles, înainte de toate, a observat atent realitatea lingvistică, așa cum este ea reprezentată de către diferitele categorii profesionale (printre acestea, măcelarii și saltimbancii). După prezentarea amănunțită a tuturor aspectelor vorbirii populare pariziene (pronunțare, sintaxă, formarea cuvintelor, lexic, semantică), autorul ajunge la concluzia că această vorbire se caracterizează, pe de o parte, printr-o tendință conservatoare, întrucît păstrează încă numeroase arhaisme, pe de alta, printr-o mare mobilitate, în sensul că urmează pas cu pas evoluția socială, care se reflectă clar în ea. (Asupra legăturii strînse dintre faptele lingvistice și cele sociale Sainéan stăruie în mod deosebit, amintind astfel bine de Ferd. Brunot cu a sa *Histoire de la langue française.*)

Fostul nostru compatriot s-a ocupat și de argoul soldaților din timpul primului război mondial. A publicat un articol în ziarul *Le Temps* (nr. de la 29 martie 1915), care a avut răsunet pe front. Astfel autorul a primit numeroase scrisori din tranșee, apoi diverse comunicări de la persoane care cunoșteau limbajul special al militarilor. Pe baza acestui material a scris *L'Argot des tranchées. D'après les lettres des poilus et les journaux du front*, Paris 1915 [1], unde studiază numai „cuvintele relativ recente sau creații de-ale războiului actual, produs nemijlocit al vieții de tranșee." [2] Autorul a lăsat intenționat la o parte tot ce se găsește în culegerile de argou parizian, ca fiind lucruri cunoscute. Interesantă este constatarea că războiul a pus din nou în circulație termeni uzitați pînă atunci numai în medii speciale. Studiului propriu-zis îi urmează „piesele documentare" (scrisori de-ale soldaților și jurnale scrise pe front, apoi un mic glosar). [3]

În strînsă legătură cu lucrările despre argou ale lui Sainéan stau cercetările lui asupra limbii lui Rabelais. Se știe că opera acestui mare scriitor francez prezintă și o importanță lingvistică neobișnuită, prin bogăția extraordinară a vocabularului întrebuințat. Alături de numeroase creații proprii, de împrumuturi făcute din limba tuturor categoriilor sociale etc., ne întîmpină la Rabelais și expresii argotice. Așa se explică atenția pe care o acordă acestui autor atît istoricii literari, cît și lingviștii. Pe noi ne interesează aici numai ultimii, și adică L. Sainéan, care a publicat *La langue de Rabelais.* I: *La civilisation de la Renaissance;* II: *Langue et vocabulaire.* 2 volume, Paris 1922-23.[4] Partea a doua studiază și materialul argotic din limba celebrului scriitor.

---

[1] Cf. M. Cohen, *BSL* XX (1916), p. 69 și urm. și R. Gauthiot, *ibidem*, p. 75 și urm.

[2] „...des vocables relativement récents ou des créations de la guerre actuelle, produits immédiats de la vie des tranchées." (P. 31.)

[3] Bazîndu-se pe materialul strîns în această carte a lui Sainéan, ca și pe cel adunat de el însuși (din ziare și din cîntece de război franțuzești), lingvistul german Otto H. Brandt a publicat un articol, intitulat *Von der Sprache des Poilus*, în *NMon* I (1930), p. 399 și urm.

[4] Lucrare elaborată din însărcinarea cunoscutei *Société des études rabelaisiennes*, care întemeiază, la 1903, *Revue des études rabelaisiennes*, devenită mai tîrziu *Revue du seizième siècle* (director Jean Plattard), și se îngrijește de editarea operelor complete ale lui Rabelais (două volume au ieșit în 1912-13, alte două în 1922, ultimul a apărut în 1933). Să se compare P. Rackow, *Der gegenwärtige Stand der Rabelais-Forschung*, în *GRM* XVIII (1930), p. 198 și urm., 277 și urm., care dă bo-

Tot aici pot fi amintite alte opere ale lui Sainéan, care, deși tratează chestiuni diferite, iau adesea în considerație și material lingvistic de argou. Afară de asta, atmosfera din ele, preocupările și atitudinea autorului sînt, în general, identice, dovedind că fostul nostru compatriot a simțit încă de la începutul cercetărilor sale asupra limbii franceze o înclinare firească pentru producțiile, mai mult sau mai puțin spontane, ale afectivității și fantaziei populare. Așa sînt *La création métaphorique en français et en roman* I, Halle a. S. 1905 și II, ibidem 1907, [1] în care se studiază numele metaforice ale animalelor domestice,[2] și monumentala operă *Les sources indigènes de l'étymologie française*, 3 volume, Paris 1925-1930,[3] unde autorul aplică stăruitor și adesea cu succes un principiu enunțat deja în *La création métaphorique* II, p. VII: „În lipsa unei etimologii pozitive latinești sau germanice, soluția celor mai multe probleme care au rezistat pînă acum cercetării etimologice trebuie căutată în elementele originale ale limbilor romanice, în activitatea lor creatoare sau pur și simplu fecundantă." [4]

Albert Dauzat

Imediat după Sainéan vine o veche cunoștință a noastră: Albert Dauzat, care și prin mulțimea studiilor și prin felurimea lor ocupă un loc de frunte în această ramură a lingvisticii. Îi voi enumera, în ordine cronologică, principalele lucrări din acest domeniu. În *Les Argots de métiers franco-provençaux*, Paris 1917,[5] autorul cercetează argourile franco-provensale întrebuințate de meseriașii de toate categoriile. Din cauze pe care le arată la locul cuvenit, Dauzat a trecut peste granițele dialectelor franco-provensale, situate, după cum se știe, în ținuturile răsăritene ale Franței și în Elveția romandă, de o parte și de alta a văii Ronului. Termenul „métier" are aici sensul lui obișnuit; de aceea autorul n-a luat în considerație argoul răufăcătorilor, dar totodată a eliminat și limbajul

---

gate și variate informații asupra activității romaniștilor în acest domeniu, unele dintre ele interesante pentru problema argoului. Printre lingviștii amintiți de mine în cartea de față, care s-au ocupat de Rabelais, trebuie citat L. Spitzer, cu lucrarea *Die Wortbildung als stilistisches Mittel exemplifiziert an Rabelais*, Halle a. S. 1910 și cu cîteva note publicate în *ZrPh* XLIII (1923), p. 611 și urm., XLIV (1924), p. 101 și urm. ș. a.

[1] Cf. A. Th.[omas], *Romania* XXXV (1906), p. 471 și urm. și E. Herzog, *Litbl* XXIX (1908), col. 233 și urm.

[2] Unul dintre cele mai uzitate procedee semantice pentru îmbogățirea argoului este tocmai metafora (cf. cele spuse mai sus, p. 370-71).

[3] Recenzată de L. Spitzer, *Litbl* XLVIII (1927), col. 27 și urm.; Elise Richter, *ASnSpr* CLIV (1928), p. 107 și urm.; G. Rohlfs, *ibidem*, CXIX (1931), p. 115 și urm. După moartea lui Sainéan a apărut al IV-lea volum al acestei opere, sub titlul *Autour des sources indigènes. Études d'étymologie française et romane*, Firenze 1935, care conține completări, adaose și răspunsuri la criticile aduse primelor trei volume. Despre activitatea științifică a lui Sainéan v. Iorgu Iordan, *Lazăr Șăineanu*, în *VRom*, iunie 1934; Const Șăineanu, *Lazăr Șăineanu (1859-1934)*, București 1935; E. Petrovici, *Lazăr Șăineanu (1859-1934)*, în *Dacor* VIII (1934-1935), p. 493 și urm.; *Lettres de L. Sainéan*, publiées par Const. Șăineanu, București 1936 (în special p. 33, 38, 43, 54, 65, 75).

[4] „Faute d'une étymologie positive latine ou germanique, c'est dans les éléments originaux des langues romanes, dans leur activité créatrice ou simplement fécondante, qu'il faudra chercher la solution de la plupart des problèmes qui ont résisté jusqu'ici à l'investigation étymologique."

[5] Cf. recenzia lui M. Cohen, *BSL* XXI (1918-19), p. 254 și urm.

neargotic al meseriilor, de pildă așa-numitul „c a n u t" lionez. În prima parte a cărții, Dauzat caută să scoată, din observarea faptelor, principiile care guvernează formarea acestor argouri. O caracteristică importantă este că numai o mică parte a graiurilor în discuție prezintă un aspect argotic. Spre deosebire de limbajul special al pungașilor, argourile meseriilor păstrează, în general, neschimbate elementele care aparțin și limbii curente. Există totuși puncte comune, și încă esențiale, între cele două categorii de argouri. Este un lucru cunoscut că unele profesiuni, precum sînt (în Franța, firește) zidăria, curățitul hornurilor, căldăraritul ș. a., se exercitau în grup și de la un loc la altul, fiindcă erau legate de un anumit anotimp. Lucrătorii respectivi trăiau astfel în condiții asemănătoare cu ale răufăcătorilor, care tocmai prin viața lor ambulantă și colectivă se disting de ceilalți oameni. Această situație a dus la crearea unui limbaj special foarte înrudit cu argoul propriu-zis.[1] Deoarece în multe privințe graiurile meseriașilor se apropie de cele populare, autorul crede că în studiul comparativ al lor trebuie să aplicăm metoda geografiei lingvistice, bineînțeles cu modificările impuse de natura materiei. Partea a doua conține glosarele argourilor de meserii franco-provensale, grupate pe regiuni.

Ca și Sainéan, Dauzat a fost atras de limba ostașilor din tranșee. Pentru adunarea materialului a procedat, aparent, în același mod[2]: a recurs la „corespondenți", care i-au trimis de pe front scrisori cu expresii și cuvinte din graiul lor special. Așa a luat naștere *L'Argot de la guerre. D'après une enquête auprès des officiers et soldats*, Paris 1918 (ed. II, tot acolo, 1919).[3] Deoarece s-a pus chestiunea dacă războiul a creat într-adevăr un argou deosebit ori numai a dezvoltat pe cel care exista deja în mediul soldățesc (cf. mai sus, p. 371), autorul, după o discuție amănunțită

---

[1] Folosesc trecutul în pasajul imediat precedent, pentru motivul că argourile în discuție au dispărut între timp. În scrisoarea adresată mie la 13 ianuarie 1933, A. Dauzat afirmă următoarele: „...aceste profesiuni au devenit sedentare, iar grupurile ambulante nu mai există (din care cauză argourile respective au dispărut)." („...ces professions sont devenues sédentaires et les groupes ambulants n'existent plus (ce qui fait que ces argots ont disparu.")

[2] Scrisoarea lui Dauzat, menționată în nota precedentă, conține informații interesante cu privire și la acest punct. De aceea le reproduc aici întocmai: „...m-am adresat direct celor interesați, în timp ce Sainéan s-a servit de documente tipărite, unele cam artificiale, altele plăsmuite pe de-a întregul de către gazetari (ca în cazul pretinselor «scrisori de la soldați», publicate în ziare; vedeți ce-am spus despre ele în *R. de philologie française* XXXIV, 1922, p. 140 și *Les argots*, p. 50). Acest lucru este foarte important, fiindcă documentele respective sînt f a l s e. În perioada aceea aveam multe relații cu marile ziare pariziene la care colaboram, așa că pot vorbi despre aceste scrisori în cunoștință de cauză. Cele mai bune materiale, mult superioare materialelor mele (anchetă directă), sînt acelea ale lui G. Esnault, *Le poilu*." („...je me suis adressé directement aux intéressés, tandis que Sainéan s'est servi de documents imprimés, les uns un peu artificiels, les autres fabriqués de toutes pièces par des journalistes (ainsi les prétendues „lettres de poilus", publiées par les journaux: voyez ce que j'en dis *R. de philologie française* XXXIV, 1922, p. 140 et *Les argots*, p. 50). C'est bien important, parce que ce sont des documents f a u x. A ce moment, j'avais beaucoup de relations dans de grands journaux de Paris auxquels je collaborais, et je peux parler de ces lettres en connaissance de cause. Les meilleurs matériaux, bien supérieurs aux miens (enquête directe), sont ceux de G. Esnault, *Le poilu*.")

[3] Cf. recenziile lui M. Grammont, RLR LX (1918-20), p. 321 și urm. și A. M.[eillet], *BSL* XXI (1918-19), p. 93 și urm.

(p. 20 și urm. din ed. II), ține să precizeze următoarele: „Nu! Argoul de război nu este un fenomen extraordinar și nici o limbă «fabricată» pe de-a întregul. El este altceva, și anume — ceea ce-i mult mai bine — transformarea argoului de cazarmă, profund modificat de viața de tranșee și îmbogățit prin aportul argoului parizian, al provincialismelor foarte expresive și al cuvintelor exotice împrumutate de trupele noastre de la contingentele coloniale și străine sau de la populațiile băștinașe cu care soldații au fost în contact în timpul expedițiilor la mari depărtări."[1] În același sens pare a vorbi și statistica lui Dauzat de la p. 7: din cele aproape două mii de cuvinte sau expresii pe care le cuprinde vocabularul argoului cercetat de el, o treime o constituie termeni de argou parizian, altă treime cuvinte din vechiul argou al cazărmilor și provincialisme, iar ultima, creații noi ale războiului. Potrivit acestei constatări, autorul se ocupă rînd pe rînd de cuvintele vechi, de cele noi și de împrumuturi, apoi analizează modificările semantice și formale (în general asemănătoare, mai ales primele, cu acelea din argoul răufăcătorilor) și, în sfîrșit, studiază ceea ce el numește argouri speciale. Acest ultim capitol prezintă o însemnătate deosebită: se vede din el că chiar un limbaj ca argoul războiului, născut în împrejurări cu totul particulare, ajunge să se diferențieze după categorii sociale, dacă condițiile de viață variază de la una la alta.[2] Într-adevăr, fiecare armă, fiecare serviciu militar aveau expresiile lor proprii, care lipseau în argoul altora, sau, și mai interesant, prezentau deosebiri de înțeles, după natura diverselor unități în cauză. Astfel *billard*, de ex., însemna la spital „masa de operație", iar pe front „spațiul dintre tranșeele inamice". Să nu ne închipuim însă că aceste variații erau prea numeroase ori prea importante. În general, argoul războiului se înfățișează cît se poate de unitar. Mai mult decît atîta. În prefața ediției a II-a (p. 8), Dauzat notează informația unui corespondent („agrégé de grammaire"), care constatase în ultimul an al măcelului „tendința foarte clară... de constituire a unei l i m b i c o m u n e pe întreg frontul, precum și fuziunea progresivă a limbajelor speciale."[3] Încă o observație de ordin teoretic, privitoare la caracterul lingvistic al argoului: „Vocabularul pe care l-am adunat dă cea mai flagrantă dezmințire teoriilor prea absolute potrivit cărora orice argou ar fi un limbaj secret, creat conștient pentru apărarea grupului. Aceste teorii noi le-am combătut totdeauna, nu pentru că ele n-ar conține o parte de adevăr — generalizarea contrară ar fi de asemenea, deși într-o măsură mai mică, necorespunzătoare realității — ci pentru că argoul, ca orice limbaj, este, în ansamblu, creație colectivă, inconștientă în ce privește mijloacele [de formare], supusă la diverși factori psihologici

---

[1] „Non! l'argot de la guerre n'est pas un phénomène extraordinare ni une langue créée de toutes pièces. C'est autre chose et c'est beaucoup mieux: c'est la transformation de l'argot de caserne, profondément modifié par la vie guerrière, enrichi par les apports de l'argot parisien, des provincialismes de bonne frappe et des mots exotiques que nos troupes ont empruntés aux contigents coloniaux et étrangers, ou aux populations indigènes avec lesquelles ils ont été en contact dans des expéditions lointaines." (*Op. cit.*, p. 27.)

[2] O confirmare, în plus, a ideii fundamentale din doctrina școlii lingvistice franceze, că limba este un fapt social și se dezvoltă sub imperiul condițiilor de viață în comun a oamenilor.

[3] „... la tendance très nette... à la constitution d'une l a n g u e c o m m u n e sur tout le front et la fusion progressive des langages spéciaux."

sau externi în care nu se manifestă voința individuală."[1] Dovada cea mai elocventă în sprijinul acestui punct de vedere ne-o procură argoul prizonierilor francezi din Germania, care conține foarte multe cuvinte împrumutate tocmai din nemțește!

A treia carte a lui Dauzat, în domeniul care ne interesează aici, este *Les argots. Caractères, évolution, influence*, Paris 1929, citată deja în paginile precedente. Seamănă foarte bine cu lucrarea *Les patois* (cf. mai sus, cap. III, p.219) a aceluiași autor, ca scop practic și ca metodă: și ea se adresează publicului mare, tratînd clar și precis toate problemele pe care le pun argourile (atît cel propriu-zis, al răufăcătorilor, cît și limbajele speciale ale diferitelor profesiuni, așa cum am arătat la p. 369). Iată cîteva titluri de capitole: caracterele argoului, diversele argouri franțuzești[2] și evoluția lor, reînnoirea vocabularului (împrumuturile), schimbările de formă (alterări și deformări), modificările de înțeles, pătrunderea argoului în franceza comună, în limbajul meseriilor și în graiurile populare. De asemenea se face un istoric sumar al studiilor de argou și se dă o bibliografie destul de bogată, conținînd principalele opere, franțuzești și străine. Deși, poate, inutil, trebuie să stărui și aici asupra faptului că această carte, lipsită de pretenții și, mai ales, de așa-zisul aparat științific, se bazează pe o perfectă cunoaștere a materiei și merită, prin urmare, încrederea chiar a cititorilor specialiști.

Pe Dauzat l-au atras și alte argouri romanice de război. În *RLR* LX (1918-20), p. 387 și urm., el a publicat un studiu intitulat *Trois lexiques d'argot militaires romans recueillis pendant la guerre*, care cuprinde liste de cuvinte din argoul belgian (de limba franceză), din cel italienesc și din cel portughez.

Alți autori de studii argotice

Multe cercetări asupra argoului franțuzesc provin de la oameni mai puțin cunoscuți în disciplina noastră. Aceasta nu înseamnă însă că ele sînt lipsite de valoare. Dimpotrivă. se pare că autorul cîtorva dintre ele, anume Gaston Esnault, este cel mai bun cunoscător al graiului tranșeelor. Despre voluminoasa lui carte, *Le Poilu*[3] *tel qu'il se*

---

[1] „Le vocabulaire que nous avons recueilli donne le plus flagrant démenti aux théories trop absolues suivant lesquelles tout argot est un langage secret créé consciemment pour la défense du groupe. Ces théories, nous les avons toujours combattues non qu'elles ne renferment pas une part de vérité — la généralisation inverse serait également, quoiqu'à un degré moindre, inadéquate aux faits — mais parce que l'argot, comme tout langage, est dans l'ensemble une formation collective, inconsciente dans ses moyens, soumise à divers facteurs psychologiques ou externes ne relevant pas de la volonté individuelle." (P. 221.)

[2] Acestea sînt: a) argoul răufăcătorilor (cu variantele j o b e l i n, j a r g o n, l a r g o n j i); b) argourile profesiunilor ambulante; c) meserii diverse (c a n u t-u l lionez, comedienii, măcelarii etc.); d) argourile școlărești (cu subdiviziunile cele mai importante: școala politehnică și aceea de la Saint-Cyr); e) argourile militare (de cazarmă, de război și al prizonierilor din Germania); f) argourile sporturilor. Acestora din urmă Dauzat le-a consacrat un capitol special și în cartea sa *La vie du langage*, ediția a IV-a, Paris 1928, p. 287 și urm.

[3] Acest termen aparține el însuși argoului militar și înseamnă n u „om cu barbă mare, care n-are timp să se radă — asta ar fi deja pitoresc..." („l'homme à la barbe inculte, qui n'a pas le temps de se raser — ce serait déjà pittoresque..."), ci „om care are păr la locul cuvenit — nu în palmă — vechi simbol al virilității." („l'homme qui a du poil au bon endroit — pas dans la main — symbole

parle. Dictionnaires des termes populaires, récents et neufs, employés aux Armées en 1914-1918. étudiés dans leur étymologie. leur développement et leur usage, Paris 1919, s-au publicat recenzii extraordinar de elogioase, printre care trebuie citate ale lui M. Cohen, *BSL* XXI (1918-19), p. 258 și urm. și L. Spitzer, *Litbl* XLVI (1925), col. 104 și urm.[1] Superioritatea mare a lui Esnault față de Sainéan și Dauzat (e vorba numai de lucrările acestora despre argoul războiului)[2] stă, după Spitzer, în faptul că materialul din *Le Poilu* vine de la un om de pe front, care totodată este și lexicograf: se simte la tot pasul v i a ț a limbii studiate, auzită și simțită de autor, nu luată din cărți și din jurnale. Esnault excelează mai ales în ceea ce Spitzer numește „etimologie microscopică“: nu se limitează la stabilirea unui etimon, așa cum se face de obicei, ci analizează amănunțit sensurile cuvîntului, unul cîte unul, pentru că de la fiecare în parte au luat naștere înțelesuri noi, necunoscute mai înainte.

Esnault mai are o operă, care trebuie amintită tot aici: *L'imagination populaire. Métaphores occidentales. Essai sur les valeurs imaginatives concrètes du français parlé en Bas-Bretagne comparé avec les patois, parlers techniques et argots français*, Paris 1925, asupra căreia cititorul romîn se poate ușor informa din recenzia publicată de Iorgu Iordan în *Arhiva* XXXIII (1926), p. 283 și urm.[3] De aceea renunț la discutarea ei, mulțumindu-mă să precizez că între argou și vorbirea populară există, cum se poate vedea chiar numai din cele spuse în paragraful de față, apropieri numeroase, printre care cea mai importantă, poate, o constituie utilizarea frecventă a procedeului metaforic, care are drept rezultat îmbogățirea și nuanțarea lexicului. Așa se explică faptul că autorii de studii asupra argoului manifestă interes, în general, și pentru limba vorbită de mase. Și tot de aceea menționez în acest loc lucrările care au de obiect vorbirea populară.

Din această ultimă categorie face parte, între altele, Henri Bauche, *Le langage populaire. Grammaire, syntaxe et dictionnaire du français tel qu'on le parle dans le peuple de Paris, avec tous les termes d'argot usuel*,

---

ancien de virilité.“ A. Dauzat, *L'Argot de la guerre*, p. 48.) Apoi a ajuns la înțelesul din titlul operei lui Esnault: „limbă vorbită de p o i l u s“, deci „argoul tranșeelor“. Cuvîntul avea, în limbajul militar francez, cum probează foarte convingător Dauzat, *op. cit.*, p. 48 și urm., o vechime de cel puțin o sută de ani, dar a fost oarecum reînviat în vremea primului război mondial, cînd a căpătat o vigoare semantică neobișnuită. „Căci după 1914 civilii au dat un nou sens cuvîntului: *poilu* înseamnează de acum înainte soldat combatant (în opoziție cu cel din spatele frontului), erou care apără pămîntul țării noastre.“ („Car le civil, depuis 1914, a donné une nouvelle valeur au mot: le *poilu* est désormais le soldat combattant (qui s'oppose à l'«embusqué»), le héros qui défend notre sol.“ *Ibidem*, p. 51-52.) Cariera acestei expresii metaforice îmi amintește, fără voie, de rom. *curcan* „dorobanț în războiul independenței“, care, din simplă poreclă, cu intenții ironice, s-a transformat într-o denumire glorioasă.

[1] A fost premiată, în 1920, de Académie des Inscriptions et Belles-Lettres („prix Volney“). — Alte recenzii menționează autorul însuși la p. 2 a lucrării sale *L'imagination populaire*, de care mă ocup ceva mai încolo.

[2] Chestiunile puse de limba specială a militarilor din vremea primei mari conflagrații mondiale le discută G. Rieder, *Probleme des Kriegsfranzösischen*, în *Hauptfragen der Romanistik. Festschrift für Philipp August Becker*, Heidelberg 1922, p. 155 și urm.

[3] Alte recenzii au mai scris G. Dottin, *RPhFL* XXXVIII (1926), p. 161 și urm., A. M.[eillet], *BSL* XXVII (1926-27), fasc. 2, p. 110 și urm. și R. Riegler, *ASnSpr* CLII (1927), p. 144 și urm.

Paris 1920,[1] ed. II 1929, ed. III 1951. Şi aici vedem, chiar în titlu, legătura dintre argou şi limba vorbită de masele largi. Autorul, care nu pare a avea o pregătire lingvistică specială, studiază în această carte fenomenele fonetice, morfologice, sintactice etc. caracteristice graiului popular parizian, comparîndu-le cu stările de lucruri corespunzătoare din franceza comună şi încercînd să le explice. O valoare deosebită are vocabularul de la sfîrşit (peste 60 de pagini, cu cîte două coloane), nu numai pentru bogăţia lui, ci şi fiindcă înregistrează multe cuvinte cărora le găsim „paralele" în alte limbi (la noi, bunăoară, cum am arătat în recenzia citată): iarăşi o dovadă că, afară de psihologia colectivă, diferită de la un popor la altul, există o psihologie de clasă, care dă naştere la fenomene asemănătoare în vorbirea aceloraşi categorii sociale, indiferent de naţionalitate şi, bineînţeles, de limbă.

Cît de mult a crescut interesul pentru vorbirea populară, dovedeşte şi faptul că ea a început să formeze obiectul de studiu chiar al tezelor de doctorat. Este, de pildă, cazul lucrării *La langue populaire dans le premier quart du XIX-e siècle, d'après Le petit Dictionnaire du Peuple de J. C. L. Desgranges (1821)*, Paris 1929, a lui Georges Gougenheim, care a fost prezentată ca teză complementară pentru doctoratul în litere la Sorbona.[2]

---

[1] Primită, în general, bine de critică şi premiată de Academia Franceză. Dintre dările de seamă asupra ediţiei I, semnate de oameni competenţi, cunosc numai pe a lui A. M.[eillet], în *BSL* (1920-21), p. 83 şi urm. Ediţia a II-a a fost recenzată, între alţii, de A. Grégoire, în *RBPhH* VII (1928), p. 1536 şi urm.; R. Olivier, în *ASnSPr* CLV (1929), p. 291 şi urm.; J. A. Strausbaugh, în *RR* XXIII (1932), p. 57 şi urm. şi Iorgu Iordan, în *RCr* VI (1932), p. 159 şi urm. În 1951 a apărut o nouă ediţie a acestei cărţi, interesantă mai ales prin observaţiile pe care le face autorul (p. 7 şi urm.) în legătură cu influenţa celui de-al doilea război mondial asupra limbii franceze: afară de limbajul specific al „tîrgului negru", ultima mare conflagraţie militară n-a provocat schimbări nici în limba comună şi nici măcar în vorbirea populară.

[2] Pentru informarea celor ce se interesează de argoul francez (în sens larg), dau lista lucrărilor cunoscute mie direct sau (mai rar) indirect, care se ocupă de acest aspect al limbii franceze. Le enumăr în ordine cronologică (cu excepţia celor nedatate), fără să ţin seamă de natura lor (dacă sînt simple culegeri de material lingvistic, cum este cazul celor mai multe dintre ele, sau studii, articole etc.). Ch. Nisard, *De quelques parisianismes populaires et autres locutions non encore ou plus ou moins imparfaitement expliquées des XVII-e, XVII-e* [*sic!* în loc de XVIII-e] *et XIX-e siècles*, Paris 1876; Lucien Rigaud, *Dictionnaire d'argot moderne* (Nouvelle édition avec supplément), Paris 1888 (cf. *Dictionnaire du Jargon parisien. L'Argot ancien et l'Argot moderne*, de acelaşi autor); Césaire Villatte, *Parisismen. Alphabetisch geordnete Sammlung der eigenartigen Ausdrücke des Pariser Argot*, Berlin-Schöneberg 1888 (ed. II!); Albert Lévy et G. Pinet, *L'argot de l'X*, Paris 1894; G. Delasalle, *Dictionnaire argot-français et français-argot*, Paris 1896; Rossignol, *Dictionnaire d'argot*, Paris 1901; A. Weil, *L'Argot dans l'Université*, Besançon 1904; N. E. Taube, *Étude sur l'emploi de l'argot des malfaiteurs chez les auteurs romantiques*, Uppsala 1917; J. Jeanjaquet, *Argot de malfaiteurs dans la Suisse romande au XVI-e siècle*, în *BLSR* II (1920), p. 69 şi urm.; P. Aebischer, *Un argot de malfaiteurs parlé dans le canton de Fribourg à la fin du XVII-e siècle*, în *RPhFL* XLII (1930), p. 106 şi urm.; L. Ayne, *L'argot pittoresque*, Paris 1930; Emile Chautard, *La vie étrange de l'argot*, Paris 1931 (un volum de peste 700 de pagini, cu material bogat, cu discuţii şi cu indicaţii bibliografice); L. A. Fouret, *L'évolution du langage populaire*, în *ZFEU* XXX (1931), fasc. 8 (dat fiind contactul foarte strîns dintre argou şi vorbirea populară din centrele orăşeneşti mari, am socotit că pot trece în lista de faţă şi lucrări de felul acesteia); W. Gottschalk, *Französische Schülersprache*, Heidelberg 1931; Curt Sigmar Gutkind, *Struktur der französischen Wirtschaftssprache*, în *NMon* II (1931), p. 385 şi urm. (este vorba, cum arată şi titlul, de structura — lexicală şi sintactică — a limbajului oamenilor de afaceri, şi anume al

Cu privire la celelalte limbi romanice, studiile de argou nu sînt așa de numeroase și de variate ca cele analizate pînă aici. De altminteri și informațiile mele bibliografice în acest domeniu suferă de mari lipsuri. Cum n-am de loc intenția să epuizez măcar aproximativ problema, voi da numai cîteva indicații.

Despre argoul italienesc, apar la A. Dauzat, *Les argots*, p. 173, afară de lucrările notate și de mine mai sus (p. 373), următoarele două: A. Niceforo, *Il gergo nei normali, nei degenerati e nei criminali*, Torino 1897 și A. Niceforo e Sc. Sighele, *La mala vita a Roma*, Torino 1898. Războiul purtat de Italia în 1915-1918 a avut și el răsunet în disciplina noastră. Leo Spitzer a publicat în 1921 o carte, pe care am citat-o deja cu alt prilej (v. cap. II, p. 143), *Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger" im Italienischen. Stilistisch-onomasiologische Studie auf Grund von unveröffentlichtem Zensurmaterial.* Avînd sarcina să cenzureze scrisorile prizonierilor italieni din Austria, autorul a fost izbit de faptul că aceștia, deși nu le era permis să amintească sub nici o formă de foamea care-i chinuia pînă la istovire, nu se puteau stăpîni de a face aluzie la o suferință atît de cumplită, și atunci, pentru a împăca cele două interese contradictorii, recurgeau la tot felul de expresii metaforice și perifrastice, sinonime cu cuvîntul interzis. Cercetarea acestui material, neînchipuit de bogat și de variat, alcătuiește conținutul cărții lui Spitzer, care seamănă, pe de o parte, cu lucrările de argou militar propriu-zis, mai ales din pricina condițiilor de viață, aceleași la soldații de pe front, ca și la prizonierii din lagăre, pe de alta, cu studiile asupra limbii populare, care, după cum am văzut, conține numeroși termeni argotici.[1]

Aceleași împrejurări au făcut posibilă apariția altei cărți a lui Spitzer: *Italienische Kriegsgefangenenbriefe. Materialien zu einer Charakteristik der volkstümlichen italienischen Korrespondenz*, Bonn 1921,

---

celor care „lucrează" la bursă); A. Dauzat, *Le français populaire et les langues spéciales*, în *FM* III (1935), p. 99 și urm.; G. Esnault, *Ciganismes en français et gallicismes des cigains*, în *JGS* XIV (1935), fasc. 2-4 (cf. *FM* IV [1936], p. 91); J. Lacassagne, *L'argot du „milieu"*, Paris 1935 (ed. II); G. Esnault, *Le jargon populaire parisien*, în *Sprachkunde*, martie 1936, p. 2 și urm.; Idem, *Chez nos écoliers. Apocope avec suffixe „s"*, în *FM* IV (1936), p. 343 și urm.; Olivier Leroy, *A Dictionary of French Slang*, London 1936 (v. foarte bogata recenzie a lui R. Riegler, în *AR* XXII [1938], p. 415 și urm.); R. Smet, *Le nouvel argot de l'X. (Vocabulaire de l'École Polytechnique)*, Paris 1936; Irmgard Schultz, *Bildhaftigkeit im französischen Argot*, Giessen 1936; L. Alessio, *Vocabolario dell'argot e del linguaggio popolare parigino*, Torino 1939; Silvia Gredig, *Essai sur la formation du vocabulaire du skieur français*, Waedenswil 1939; E. Barts, *Vom Wesen der französischen Vulgärsprache*, în *NMon* XI (1940), p. 15-23, 46-55; Irmgard Schultz, *Metaphern der Form im bildhaften französischen Argot*, în *VKR* XIV (1941), p. 244 și urm.; Jean la Rue, *Dictionnaire d'argot et des principales locutions populaires, précédé d'une Histoire de l'argot par Clément Casciani*, Paris [1948; ediție nouă!]; Marcel Cohen, *Autour du vocabulaire. Société et Langage*, Paris 1949; Idem, *Note sur l'argot*, extras din *LE* (1950), 11 pagini; Géo Sandry et Marcel Carrère, *Dictionnaire de l'argot moderne*, Paris 1953 (ediție nouă!); Aristide Bruant, *Dictionnaire français-argot*, Paris [f.a.]; Alfred Delvau, *Dictionnaire de la langue verte*, Paris [f.a.; citat de Villatte, *Parisismen...*, v. mai sus]; Lorédan Larchey, *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien*, Paris [f.a.; cu aceeași observație ca la precedentul]; Raphael de Noter, *Dictionnaire français-argot et des locutions comiques*, Paris [f.a.].

[1] Amănunte asupra unora dintre perifrazele pentru „foame", extrem de interesante prin ele însești, indiferent de discuțiile pe care le provoacă, cititorul romîn poate găsi în recenzia lui Iorgu Iordan din *Arhiva* XXX (1923), p. 123 și urm.

care prelucrează tot scrisori de-ale prizonierilor italieni din Austria (printre ele, două redactate în „taròm“, argou din Valle di Sola, Trentino). Dar punctul de vedere al autorului este aici diferit: îl interesează stările sufletești ale celor care au compus scrisorile, nu limba, mai mult ori mai puțin specială, utilizată în ele. Prima carte are conținut lingvistic, a doua aparține mai degrabă stilisticii: studiind modul de a se exprima al soldaților italieni în corespondența lor cu cei de acasă, Spitzer, încearcă să fixeze trăsăturile caracteristice ale sufletului italienesc. Chestiuni de limbă sînt de-abia atinse în introducere, dar fără legătură cu argoul sau măcar cu vorbirea populară. De aceea mă surprinde faptul că Dauzat citează, la bibliografia din *Les argots*, această lucrare, alături de cealaltă.[1]

Cît despre argourile iberoromanice, ni se impune, de la început, un nume bine cunoscut. Este Max Leopold Wagner[2], autor a trei lucrări de valoare: *Mexikanisches Rotwelsch* (în *ZrPh* XXXIX [1919], p. 513 și urm.)[3]; *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais*, Barcelona 1924; *A propósito de algunas palabras gitano-españolas*, în *Filología* (Buenos Aires) III (1951), p. 161 și urm. Și în alte studii ale sale, acest minunat cunoscător al limbii și civilizației popoarelor din Peninsula Iberică discută incidental lucruri privitoare la argou. Introducerea la *Notes linguistiques...* prezintă o importanță deosebită din mai multe puncte de vedere. Am insistat adesea în paginile precedente asupra legăturilor dintre argou și vorbirea populară. Iată cum înțelege Wagner raportul în care se află aceste două limbi una față de alta: „Limbajul popular, care se servește

---

[1] Deși mai puțin bogată decît cea franceză, bibliografia privitoare la argourile italienești este considerabilă, cum rezultă din indicațiile, destul de incomplete, care urmează. C. Nigra, *Il gergo dei Valsoanini*, în *AGII* III (1874), p. 53 și urm.; G. Tiraboschi, *Il gergo de' pastori bergamaschi*, în *Vocabolario dei dialetti bergamaschi antichi e moderni* (appendice 2°), Bergamo 1879, p. 219 și urm.; A. Rovinelli, *Il gergo*, Milano 1905; C. Battisti. *Il gergo dei calderai di Valle di Sola nel Trentino*, în *Tridentum* II (1906), fasc. 2; Emanuele Mirabella, *Mala vita. Gergo, camorra e costumi degli affiliati, con 4500 voci della lingua furbesca in ordine alfabetico*, Napoli 1910; Carlo Battisti, *Voci gergali solandre*, în *AAccAg*, S. IV, vol. II, Rovereto 1913, p. 305 și urm.; M. Borgatti, *I gerghi di Cento e di Pieve*, Fabriano 1925; Ugo Pellis, *Il gergo dei seggiolai di Gosaldo*, în *AGII* XXII-XXIII (1929), p. 542 și urm. (prezintă interes, între altele, lista termenilor din diverse limbi pentru „argou"); N. Bazzetta de Vemenia. *Dizionario del gergo milanese con una raccolta di Nomignoli*, Como 1926; G. M. Calvaruso, *'U Baccàgghiu. Dizionario comparativo etimologico del gergo parlato dai bassifondi palermitani*, Catania 1929; Ugo Pellis, *Coi furbi*, Udine 1930 (extras din revista *Ce fastu?*); Gianfranco Contini, *Note sul gergo varzese*, în *ID* VIII (1932), p. 198 și urm.; P. S. Pascuali, *Appunti lessicali furbeschi*, în *ID* VIII (1932), p. 254 și urm. și X (1934), p. 241 și urm. (cu foarte bogate informații bibliografice despre argourile italienești); O. Keller. *Die Geheimsprache der wandernden Kesselflicker der Val Colla (Tessin)*, în *VKR* VII (1934), p. 55 și urm.; M. L Wagner, *Übersicht über neuere Veröffentlichungen über italienische Sondersprachen. Deren zigeunerische Bestandteile*, în *VR* I (1936), p. 264 și urm.; C. Tagliavini-A. Menarini, *Voci zingare nel gergo bolognese*, în *AR* XXII (1938), p. 242 și urm.; A. Prati, *Voci di gerganti, vagabondi e malviventi studiate nell'origine e nella storia*, Pisa 1940; G. Mele, *Gergo di guerra*, Roma 1941; A. Menarini, *I gerghi bolognesi*, Modena 1942; A. Frizzi, *Il ciarlatano*, Mantova [f.a.].

[2] Cf. cap. I, p. 76 și urm. din cartea de față.

[3] Acest studiu se ocupă de limba actuală a răufăcătorilor din orașul Mexico (numiți în graiul lor *léperos*): după o caracterizare a elementelor care o compun (spaniole, țigănești, englezești) și a mijloacelor lingvistice utilizate la crearea formațiilor noi, urmează lista alfabetică a cuvintelor, explicate din punctul de vedere al originii lor.

și el de procedee asemănătoare la crearea cuvintelor, diferă totuși de adevăratul argou prin lipsa premeditării, adică a intenției de a învălui cuvintele într-un întuneric de nepătruns."[1] Spre deosebire de argoul franțuzesc, care conține foarte puține elemente țigănești, argoul barcelonez[2] se caracterizează printr-o bogăție neobișnuită de cuvinte și expresii împrumutate din limba țiganilor: aproape jumătate din vocabularul alcătuit de Wagner are la bază material lingvistic de acest fel. Constatarea nu are de ce să ne surprindă, fiindcă existența țiganilor în Peninsula Iberică este atestată documentar încă de acum 500 ani (exact, din 1447), și tocmai la Barcelona pentru întîia oară. De aceea în argoul studiat de Wagner găsim nu numai cuvinte, ci chiar și sufixe țigănești, care se adaugă adesea la teme romanice, ba încă și calcuri lingvistice.[3] Pentru rest, au contribuit, în primul loc, graiurile popoarelor din peninsulă, apoi limbile franceză (cu un număr redus de cuvinte, ceea ce pare curios, dacă ținem seamă de vecinătatea geografică), italiană, hispano-americană și norvegiană (din aceasta, un singur termen, care are totuși o importanță de ordin teoretic, întrucît probează și el că, împotriva constatărilor lui Sainéan — cf. mai sus, p. 376 — pot intra în argourile romanice și cuvinte de origine neromanică).

Lucrarea lui Wagner conține și o bibliografie destul de bogată (v. p. 21 și urm.). Printre operele amintite acolo voi cita una care se referă tot la argoul barcelonez și-mi este cunoscută direct: *Notes per a un vocabulari d'argot barceloní* de J. Givanel i Mas, publicată în *BDC* VII (1919), p. 11 și urm. Principalul merit al acestui studiu este că oferă prima culegere științifică de material argotic catalan. Așa se face că, în discuțiile sale, Wagner pornește adesea de la spusele lui Givanel. Introducerea nu aduce nimic nou sau deosebit, iar explicațiile etimologice, pe care autorul le dă numai ocazional — ceea ce, de altfel, anunță de la început — sînt puțin convingătoare. Materialul însuși are lacune, unele voite, altele nu. La p. 11, nota 1, Givanel ne spune că a lăsat la o parte expresiile obscene, pentru motive ușor de înțeles, dar greu de acceptat, fiindcă știința cercetează și lucruri „frumoase" și lucruri „urîte". Afară de asta, la alcătuirea vocabularului au fost folosite aproape exclusiv izvoare literare. Se știe însă că argoul este prin excelență „vorbit": oricît de... îndrăzneț ar fi un scriitor, el nu întrebuințează toate expresiile argotice care-i sînt cunoscute.[4]

---

[1] „Le langage populaire, tout en se servant de procédés semblables dans la création des mots, se distingue du véritable argot par l'absence de la préméditation, c'est-à-dire l'intention d'envelopper les mots dans un voile épais de ténèbres" (*Op. cit.*, p. 7.)

[2] Și cel spaniol, în general. Cf. ultimul studiu al lui Wagner, citat mai sus, apoi Carlos Clavería, *Estudios sobre los gitanismos del español*, Madrid 1951 (269 de pagini), care arată, între altele, pătrunderea cuvintelor de origine țigănească în limba spaniolă.

[3] De pildă: span. *potro* „mînz, cal" înseamnează în argoul barcelonez „gras" (sub forma *potru*), fiindcă în țigănește termenul pentru „gras" are și sensul de „cal". Calcurile lingvistice sînt produsul bilingvismului: cînd, datorită condițiilor istorice de viață, un grup social ajunge să vorbească, în mod obișnuit, două limbi, influențele exercitate de fiecare asupra celeilalte sînt nu numai inevitabile, ci și foarte puternice.

[4] Dintre lucrările asupra argoului spaniol mai menționez L. Besses, *Diccionario de argot español*, Barcelona 1931. De adăugat M. L. Wagner, *Sobre algunas palabras gitano-españolas y otras jergales*, în *RFE* XXV (1941), p. 163 și urm.

Ca încheiere a discuției asupra acestui domeniu de activitate, trebuie să mai arăt că printre lingviștii cunoscuți nouă din paginile cărții de față este unul care se interesează la tot pasul de argouri: Leo Spitzer. În numeroasele sale studii, articole și recenzii privitoare la limbile romanice, acest învățat discută deseori chestiuni de argou, pentru care dovedește o adîncă și fină înțelegere.

Pentru alte limbi romanice informațiile mele privitoare la argou se prezintă mai sărăcăcios, probabil și din cauză că studiile respective sînt ele înseși puțin numeroase. Le menționez pe cele cunoscute mie: M. L. Wagner, *Über die Geheimsprachen in Sardinien*, în *VKR* I (1928), p. 69 și urm.; Ugo Pellis, *Note sul gergo sardo*, în *BALIt* I (1933), p. 37 și urm.; M. L. Wagner, *Über meine Sammelarbeit auf dem Gebiete des sardischen Argots*, în *VKR* VII (1934), p. 349 și urm.; Idem, *Portugiesische Umgangssprache und Calão besonders im heutigen Lissabon*, *ibidem* X (1937), p. 3 și urm.; Idem, *Apuntaciones sobre el caló bogotano*, Bogotá 1950.

METODA CARACTERIZĂRII LINGVISTICE

Rămîne să mă ocup de o metodă, care, cum am anunțat încă de la începutul acestui capitol, prezintă puncte comune cu doctrina școlii lingvistice franceze. Iată în ce constă ea. Fiecare limbă are anumite t r ă s ă t u r i s p e c i f i c e, prin care se deosebește de limbile înrudite, și, dimpotrivă, poate semăna cu altele, străine de ea ca origine. Aceste trăsături caracteristice au tot felul de cauze: istorice propriu-zise (influențe străine, condiții speciale de viață etc.) și strict lingvistice (în orice limbă există tendințe bine determinate, care fac ca, la un moment dat, să se ivească un fenomen fonetic, morfologic ori sintactic inexistent, ba chiar imposibil, în limbile aparținînd aceleiași familii). Arătarea particularităților specifice ale unui grai omenesc, considerate în ele înseși sau comparate cu ale altora, constituie baza metodei pe care mi-am propus s-o discut aici. Această metodă este prin definiție d e s c r i p t i v ă, fiindcă are, înainte de toate, drept scop descrierea trăsăturilor caracteristice ale unei limbi oarecare. Iar obiectul ei îl formează s t ă r i l e l i n g v i s t i c e dintr-o epocă anumită, de obicei cele actuale. Se înțelege însă că limitele fixate de cercetător nu pot fi totdeauna respectate. Aspectul pe care îl are astăzi o limbă este rezultatul unei evoluții, și de aceea, dacă vrei să-i explici particularitățile actuale, ești nevoit adesea să recurgi la fazele ei anterioare. Tot așa trebuie să invoci fapte lingvistice mai vechi, cînd caracterizezi o limbă în comparație cu alta sau cu altele care fac parte din același grup. Aceste abateri de la procedeul pur descriptiv în favoarea celui istoric variază după împrejurări și, mai cu seamă, după concepția lingvistică a fiecărui specialist. Un învățat crescut la școala tradițională va tinde, natural, să exagereze punctul de vedere evolutiv, pe cînd un adept al doctrinei saussuriene, de pildă, va reduce, pînă la suprimarea aproape totală, considerațiile de natură istorică.

Metoda în discuție n-a izbutit încă să-și fixeze măcar aproximativ sigur principiile conducătoare, deși căile pe care umblă au fost indicate de către lingviști mai vechi, ca W. v. Humboldt, G. von der Gabelentz,

F. Misteli[1] şi F. N. Finck. De aici, oarecare şovăială în aplicarea ei, cum vom avea prilejul să constatăm din exemplele pe care le voi da ceva mai încolo. Astfel una şi aceeaşi limbă, franceza de pildă, capătă în caracterizarea făcută de W. Meyer-Lübke alt aspect decît în aceea a lui Ernst Lewy (v. mai jos). Aceasta nu înseamnează că metoda în sine ar fi defectuoasă, ci numai că nu s-au putut încă stabili criterii precise şi unitare, pe care să le adopte toţi specialiştii sau măcar majoritatea lor. În momentul de faţă, tocmai pentru că lipsesc astfel de criterii, predomină atitudinile mai mult ori mai puţin subiective, care depind de temperamentul şi de „şcoala" cercetătorului, dar pot avea şi cauze pur lingvistice, adică obiective: unui francez, de pildă, i se vor părea caracteristice pentru o limbă mai ales particularităţile neexistente în a sa proprie. W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ed. III, § 54 (p. 65 şi urm.) arată greutăţile care se ivesc în calea acestei metode şi, citînd cazul vocalelor nazale franţuzeşti, spune, cu multă dreptate, că un lingvist german, italian ori spaniol, nedeprins în graiul său matern cu astfel de sunete, va găsi în ele o trăsătură specifică a limbii franceze; dimpotrivă, un polonez sau un portughez, care în limba lui proprie dă la tot pasul peste vocale nazale, le va socoti ca ceva firesc şi se va opri asupra altor semne distinctive ale limbii franceze. Spre a înlătura aceste inconveniente, trebuie făcute lucrări pregătitoare, ca, de altfel, în orice domeniu insuficient explorat. Este sigur că atunci această metodă va da toate roadele pe care, teoretic, avem dreptul să le aşteptăm de la ea.

O încercare reuşită de caracterizare lingvistică ne oferă W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, § 55 şi urm. (p. 66 şi urm.), unde se descriu particularităţile lingvistice exterioare ale francezei actuale. Din punct de vedere fonetic, el constată vocale accentuate la sfîrşitul cuvintelor, bogăţie mare a sistemului vocalic (întrucît, afară de *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, există şi *ö*, *ü*, apoi cele mai multe dintre ele prezintă nuanţe diferite ale timbrului, în fine toate sînt şi orale şi nazale, cu precizarea că ultimele, din cauza evoluţiei istorice, se reduc, în realitate, la patru, şi anume: *ã*, *ẽ*, *õ*, *ö͂*), accentuarea pe ultima silabă (e vorba de accentul principal, căci foarte des cuvintele au, către începutul lor, încă un accent, care nu se deosebeşte prea mult, ca intensitate, de celălalt, ba are tendinţa chiar să-l întreacă), articulaţie anterioară, predominarea acustică a vocalelor, pronunţarea precisă a consoanelor, care face ca trecerea de la consoane la vocale să fie în general tranşantă, fără „sunete de legămînt".[2] Privitor la flexiune, caracteristica principală o găseşte M.-Lübke în faptul că diversele raporturi se exprimă prin particule aşezate înaintea cuvintelor (la substantive, articolul definit şi cel nedefinit, totdeauna proclitice, la verbe, pronumele personal, care, după cum se ştie, a devenit o simplă formă gramaticală, aşa că nu poate fi lăsat la o parte, şi de asemenea precedă, în majoritatea cazurilor, verbul; tot proclitice sînt şi verbele ajutătoare), ceea ce stă în legătură cu accentuarea cuvintelor pe ultima silabă sau, cum se mai spune, cu ritmul ascendent al limbii franceze.

---

[1] Cf. cartea acestuia intitulată *Charakteristik der hauptsächlichen Typen des Sprachbaues*, Berlin 1893.

[2] În nemţeşte „*Gleitelaute*", în englezeşte „*glides*". Asupra termenului, v. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, p. 37 şi *Curs de fiziologia sunetelor* (litografiat), anul 1920-21, § 83. Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, p. 38, le spune „sunete de tranziţie".

înseşi excepţiile vorbesc în acest sens. Astfel, partea a doua a negaţiei *(pas, point, guère* ş. a.) se aşază după verb, tocmai fiindcă, la origine, avea valoare de cuvînt independent, mai important decît verbul însuşi. De aceea ea îşi păstrează pînă astăzi nu numai locul, ci şi accentul principal din frază, chiar atunci cînd îndeplineşte o funcţiune pur formală (ca în *je sais pas*, unde, lipsind *ne*, *pas* serveşte numai ca negaţie, adică forma gramaticală). Aceeaşi influenţă o exercită accentuarea pe silaba finală şi asupra ordinii cuvintelor: determinantele, ca mai importante, stau după determinate (cf. *la fille du père*, faţă de lat. *patris filia* şi de v. franc. *la père fille)*, şi anume adjectivele calificative după substantivul lor, pe cînd pronumele demonstrative, cele posesive şi adjectivele care au numai un rol ornamental se pun înainte.[1]

Aceeaşi limbă (franceză) a încercat s-o caracterizeze şi Ernst Lewy[2], în articolul *Zur Wesensgestalt des Französischen* din *ZrPh* XLII (1922), p. 71 şi urm. Spre deosebire de Meyer-Lübke, Lewy analizează o singură particularitate a limbii franceze: claritatea, sau, ceea ce pentru el însemnează acelaşi lucru, caracterul ei abstract.[3] Numeroase fapte vorbesc în sensul acesta, şi anume: flexiunea nominală, căreia, cu un termen învechit şi impropriu, i se spune analitică[4], adică exprimarea raporturilor gramaticale prin cuvinte speciale, nu prin desinenţe (cf. *de la mère*, faţă de lat. *matris; aux hommes*, faţă de lat. *hominibus* ş. a.), apoi aşezarea cuvintelor în frază (subiect, predicat, obiect: altă ordine nu este îngăduită decît în cazuri bine determinate, de pildă în propoziţia interogativă), repetarea subiectului în construcţii ca *ton père est-il venu?* etc. Aceeaşi tendinţă spre claritate, spre observarea şi exprimarea precisă a faptelor, o probează şi alte trăsături caracteristice, precum sînt indicarea raporturilor dintre cuvinte prin prepoziţii de loc, deci prin elemente lingvistice

---

[1] In *cet homme*, adjectivul demonstrativ este o simplă formă gramaticală, arată, adică, raportul de loc dintre vorbitor şi obiectul pe care-l determină. Dacă vrem să scoatem în evidenţă acest raport, adăugăm particula *ci*, şi anume după substantiv, fiindcă ea este cuvîntul cel mai important din întreaga construcţie: *cet homme-ci*. La fel se petrec lucrurile cu pronumele posesiv: *mon livre* nu-şi poate schimba niciodată ordinea, pentru că *mon* este simţit de francezi numai ca formă gramaticală. De aceea,, cînd vrem să accentuăm asupra raportului de posesie, spunem *mon livre à moi*, cu adaosul *à moi* la urmă, în locul principal (întocmai ca *ci* din exemplul precedent). Cît despre cele două funcţiuni ale unor adjective, să se compare *un homme grand* şi *un grand homme, une porte basse* şi *une basse vengeance* etc. (cu nuanţe de înţeles diferite).

[2] Fost profesor de limbi finougrice la Universitatea din Berlin, elev al lui F. N. Finck, amintit mai sus ca unul dintre precursorii metodei de care mă ocup aici. Finck a publicat, în colecţia Göschen, o carte, *Die Haupttypen des menschlichen Sprachbaues*, Leipzig-Berlin 1910, unde încearcă să grupeze toate limbile pămîntului în şase tipuri principale, bazîndu-se pe particularităţile lor esenţiale. Pentru a uşura înţelegerea discuţiei, autorul redă cîte un text în limba cea mai reprezentativă a tipului respectiv şi apoi porneşte la analiza trăsăturilor caracteristice ale acelei limbi. Lewy aplică metoda maestrului său, de preferinţă, la idiomele finougrice (cf. *Zum Bau des Erdsja-Mordwinischen*, în *Heinrich Winkler zum 60. Geburtstage*, Mellrichstadt 1920, p. 8 şi urm. şi *Kurze Betrachtung der ungarischen Sprache*, în *UJ* IV [1924], p. 41 şi urm.), dar şi la altele, cum probează articolul pe care-l voi rezuma acum şi *Betrachtung des Russischen* din *ZsPh* II (1925), p. 415 şi urm.

[3] Cf. şi studiul lui Viggo Bröndal, *Le français, langue abstraite*, Copenhague 1936.

[4] Autorul spune „desfacerea unui complex în elementele care-l formează": mai lung, dar mai propriu.

care au un înţeles aparte (de pildă *de* la genetiv, *à* la dativ, formule ca *auprès de, à côté de* etc., care au început să capete caracter nominal etc.), după aceea demonstrativele de felul lui *cet homme-ci*, prepoziţiile, adverbele şi conjuncţiile (printre acestea din urmă, mai ales cele subordonatoare, care sînt formate, în majoritatea cazurilor, cu *que*).

Am spus mai sus că există deosebiri între caracterizarea limbii franceze făcută de Meyer-Lübke şi aceea făcută de Lewy. Faptele citate şi de unul şi de celălalt sînt juste, cîteodată se repetă la amîndoi. Diferă numai punctul de vedere: primul, ca romanist şi autor al atîtor opere gramaticale (v. cap. I, p. 26 şi urm. din cartea de faţă), s-a simţit atras de înfăţişarea exterioară, oarecum formală, a acestei limbi; celălalt, ca străin de disciplina noastră, s-a oprit asupra unei calităţi mai cunoscute nespecialiştilor şi care e considerată, în general, drept caracteristica de căpetenie a tuturor producţiilor poporului francez. [1]

Ca să închei prezentul paragraf, cred util să dau cîteva indicaţii bibliografice. Pentru întîia oară a aplicat această metodă, în domeniul lingvisticii romanice, Gustav Gröber, cu articolul *Eine Tendenz der franzönischen Sprache* din *Miscellanea linguistica in onore di Graziadio Ascoli*, Torino 1901, p. 263 şi urm., în care urmăreşte tendinţa limbii franceze de a avea silabe deschise. W. Meyer-Lübke însuşi, pe care l-am citat în paginile precedente, pentru încercarea sa de caracterizare a limbii franceze, a procedat la fel cu limba noastră, în două rînduri:

---

[1] Limba franceză a atras atenţia, sub acest raport, şi a altor lingvişti. Să se compare, de ex., studiul lui E. Winkler, *Vom sprachwissenschaftlichen Denken der Franzosen*, apărut în *WS* (serie nouă) I (1938), fasc. 1 şi 2, unde este vorba nu despre anumite particularităţi ale limbii francezilor, ci despre „spiritul" acestora, aşa cum se manifestă el în concepţia asupra limbajului: tendinţa spre formalism, caracterul social al limbii (deci tot „exteriorizare": limba este un simplu instrument de comunicare) şi alte aspecte ale gîndirii lingvistice franceze, care explică, după Winkler, între altele, deosebirea dintre „limbă" şi „vorbire," separaţia dintre limbă şi gîndire (la Bally, de pildă, această separaţie merge atît de departe, încît limba este considerată, adesea, ca o piedică în exprimarea gîndirii) etc. Acestor particularităţi ale „spiritului" francez, aşa cum se manifestă el în teoriile lingvistice emise de către specialişti francezi, Winkler le opune trăsăturile specifice ale „spiritului" german: interiorizare, cugetare profundă ş. a. Autorul acestui articol se dovedeşte a fi un continuator modern, puternic influenţat de hitlerism, al doctrinei lui Herder şi a lui Humboldt şi aminteşte bine de voluminoasa lucrare, cu conţinut naţionalist-şovin, *Esprit und Geist. Versuch einer Wesenskunde des Deutschen und des Franzosen*, Bielfeld 1927, a lui Eduard Wechssler. Să nu uităm că serioasa şi obiectiva revistă *Wörter und Sachen* ajunsese în 1938, cînd Winkler îşi publică în ea articolul, pe mîna rasiştilor, în frunte cu H. Güntert. O foarte temeinică şi, în general, reuşită încercare de a caracteriza limba franceză face Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris 1932 (ed. II şi III, Bern, 1944, 1950), care se pune din punctul de vedere al chipului cum se comportă această limbă faţă de legile enunţării şi ale raportului dintre „forma" şi „înţelesul" expresiilor. Cf. şi K. Vossler, *Frankreichs Kultur und Sprache...*, Heidelberg 1929 şi E. Lerch, *Französische Sprache und Wesensart*, Frankfurt a. M. 1933, citate sau discutate la locul cuvenit (p. 99 şi urm., 136). Cu privire la franceză, v. de asemenea W. v. Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, Leipzig-Berlin 1937 (ediţia a IV-a, Berne 1958) şi A. Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris 1957. Pentru limba italiană menţionez lucrarea lui M. Bartoli, *Caratteri fondamentali della lingua nazionale italiana e delle lingue sorelle* (în *R. Università di Torino. Miscellanea della Facoltà di Lettere e Filosofia*, Serie I XIV [1936], p. 69-106), iar pentru cea spaniolă, cartea lui M. Criado de Val, *Fisonomía del idioma español. Sus características comparadas con las del francés, italiano, portugués, inglés y alemán*, Madrid [1954].

Rumänisch, Romanisch, Albanesisch (v. *Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien*, Heidelberg 1914, p. 1 şi urm.) şi *Rumänisch und Romanisch* (în *MAR*, Secţiunea Literară, seria a III-a, tomul V, Bucureşti 1930, p. 1 şi urm.). După cum se vede chiar din titlurile lor, primul dintre aceste două studii se bazează pe c o m p a r a r e a l i m b i i r o m î n e cu celelalte limbi romanice şi cu albaneza, cel de-al doilea, numai cu limbile romanice. Punctul de vedere al autorului este însă şi aici acelaşi: el se interesează de particularităţile limbii noastre, aşa cum a procedat cu franceza în *Einführung...* (v. mai sus), numai că, de astă dată, raportează trăsăturile caracteristice ale romînei la faptele corespunzătoare din alte limbi înrudite. În *Rumänisch, Romanisch, Albanesisch* ia în consideraţie exclusiv sunetele, în *Rumänisch und Romanisch*, care poate fi socotit, în parte, drept o continuare a celui dintîi, discută fenomene fonetice (puţine, căci pentru rest autorul ne trimite la studiul din *Mitteilungen...)*, morfologice şi sintactice. Un rezumat al conţinutului lor nu se poate face în cîteva cuvinte, din cauza marii bogăţii de fapte pe care le analizează autorul, dar nici nu-i necesar, întrucît intenţia mea este să arăt numai în ce constă metoda caracterizării, şi acest lucru rezultă, cred, destul de limpede din lămuririle date în paragraful de faţă. Trebuie să precizez totuşi că în amîndouă lucrările citate aici se recurge deseori la istoria limbilor respective, evident pentru motivul că Meyer-Lübke utilizează procedeul comparativ, care, mai ales la un lingvist cum este autorul *Gramaticii limbilor romanice,* devine, prin forţa lucrurilor, mai mult sau mai puţin istoric. Al doilea studiu prezintă pentru romîni o importanţă deosebită prin faptul că porneşte de la afirmaţia lui H. Schuchardt (dintr-o scrisoare adresată lui G. Weigand), că dovada definitivă în sprijinul latinităţii limbii noastre nu s-ar fi produs încă (?!). După ce descrie particularităţile cele mai caracteristice ale romînei, în legătură cu fenomenele corespunzătoare din idiomele înrudite, Meyer-Lübke încheie: „Caracterul romanic al limbii romîne nu poate fi pus la îndoială; ea posedă trăsăturile romanice, ba chiar, în multe privinţe, le posedă mai pure decît celelalte limbi . . . [;] . . . exagerînd în sens contrar îndoiala exagerată a lui Schuchardt, s-ar putea spune că romîna prezintă evoluţia latino-romanică în forma cea mai nealterată.“ [1]

---

[1] „Am romanischen Charakter des Rumänischen ist nicht zu zweifeln, es zeigt die romanischen Züge, ja es zeigt sie sogar vielfach reiner als die anderen Sprachen... den übertreibenden Zweifel Schuchardts nach der anderen Seite übertreibend könnte man sagen, das Rumänische zeigt die lateinisch-romanische Entwicklung am ungetrübtesten." (*Rumänisch und Romanisch,* p. 35-36.)

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INCHEIERE

Aprecierile, în general optimiste, pe care le făceam cu privire la lingvistica romanică în prima ediție a acestei cărți (p. 440 și urm.), mi se par valabile astăzi numai în parte, și anume, aproape fără excepție, din punct de vedere cantitativ.

Într-adevăr, disciplina noastră se caracterizează și în momentul de față printr-o activitate bogată și variată. În ciuda faptului că numeroși romaniști, dintre cei mai cu autoritate, ne-au părăsit pentru totdeauna, mulțimea studiilor privitoare la limbile romanice este în creștere [1], fiindcă a crescut și crește mereu numărul celor care își fac din cercetarea acestor idiome o preocupare permanentă. Aș mai adăuga amănuntul, nicidecum neglijabil, că locul celor dispăruți l-au luat alții, care, în general, pot fi considerați ca fiind la înălțimea predecesorilor sub raportul valorii lor personale.

Dacă ne referim însă la calitatea realizărilor, judecate după importanța lor pentru celelalte discipline lingvistice și, îndeosebi, pentru lingvistica generală, trebuie să recunoaștem că romanistica nu mai are astăzi situația, privilegiată, de „conducătoare" a surorilor ei, cum afirmam, cred, pe bună dreptate, acum aproape treizeci de ani. Mai degrabă s-ar putea spune că ea a rămas în urmă, din punctul de vedere nu numai al înnoirii propriilor ei concepții și metode, ci și din acela al însușirii unora dintre inovațiile introduse în știința limbii de către reprezentanții altor discipline lingvistice.

Aprecierile mele nu diferă esențial de ale lui O. Klapp, care, într-un articol din *ZrPh* LXXIII (1957), p. 460 și urm., caracterizează astfel activitatea desfășurată de romaniști (lingviști și filologi) în perioada 1940-1954: 1. tendința de a considera disciplina noastră ca un ansamblu unitar (materiale, metode etc. comune); 2. atenție deosebită acordată aspectelor popular și „de conversație" ale limbilor romanice, precum și geografiei lingvistice, care a ieșit definitiv din stadiul clarificării metodologice și experimentale, dînd la iveală lucrări noi, cuprinzătoare; 3. tendința specialiștilor de a-și lărgi domeniul de cercetare, de a depăși cadrul

---

[1] Cf. cartea lui A. Kuhn, *Romanische Philologie. I: Die romanischen Sprachen*, Bern 1951 și bibliografia întocmită de acest lingvist pentru anii 1927-1955, apărută ca „Supplementhefte" la *Zeitschrift für romanische Philologie* (un prim volum în 1940, la Halle a. S., altul în 1943, tot acolo, al treilea, la Tübingen, în 1952-53 și al patrulea, în 1960, tot acolo; înregistrarea publicațiilor se termină cu anul 1955). Aș mai aminti înmulțirea revistelor de specialitate, fiecare cu informații bibliografice foarte îmbelșugate.

fixat prin tradiţie de „şcolile lor naţionale", de a colabora cu confraţii din alte ţări şi din alte continente; 4. dezvoltarea sociologiei lingvistice generale.

Printre cele mai importante realizări ale romanisticii secolului nostru trebuie socotite geografia lingvistică şi stilistica, amîndouă (şi mai ales prima) cu răsunet durabil în cercetările întreprinse asupra celorlalte grupuri şi familii de limbi înrudite. Dacă urmărim modul cum s-a desfăşurat activitatea romaniştilor după constituirea acestor două ramuri ale lingvisticii pe baza ideilor şi metodelor celor ce le-au creat (Gilliéron, respectiv Bally), nu-i greu de constatat că s-au făcut progrese mai mult cantitative decît calitative.

Între geografia lingvistică şi stilistică există totuşi deosebiri, în avantajul celei dintîi. O comparaţie a *ALF* cu celelalte atlase romanice (şi neoromanice) dovedeşte clar că discipolii direcţi sau indirecţi ai lui Gilliéron au adus inovaţii atît în concepţia, cît şi în metodele geografiei lingvistice. E destul să amintesc înglobarea etnografiei, iar acum de curînd şi a folclorului propriu-zis [1], în cadrul anchetelor pregătitoare ale atlaselor, apoi ideea, fecundă, de a întocmi atlase regionale, dintre care unele sînt deja realizate, altele, mult mai numeroase, în curs de realizare sau numai proiectate. Dar studiile de geografie lingvistică, bazate pe datele atlaselor, chiar dacă vor fi sporit ca număr (ceea ce nu pot nici afirma, nici nega, întrucît n-am făcut o statistică), nu sînt totuşi la înălţimea studiilor lui Gilliéron, Jaberg sau Jud.

În ce priveşte stilistica, situaţia se prezintă cu totul nesatisfăcător. Bally crease această disciplină ca o ramură a lingvisticii în sens strict. Continuatorii lui au fost şi sînt foarte puţini. În schimb s-au înmulţit adepţii stilisticii lui Spitzer, care porneşte de la Vossler, întrucît, la fel cu acesta, urmăreşte elementul „creator", adică individual, atît în limba comună, ceea ce se întîmplă destul de rar, cît şi în limba operelor artistice. Ultimele lucrări de stilistică ale lui Spitzer aparţin aproape în întregime criticii şi esteticii literare, cu deosebirea, de altfel importantă, că metoda folosită este, oarecum, lingvistică: el pleacă de la mijloacele de exprimare ale scriitorului, pentru a-l caracteriza din punctul de vedere al concepţiei şi al viziunii lui asupra lumii, nu de la conţinut, cum procedează criticii literari.

Este semnificativ că în voluminoasa carte a lui Helmut Hatzfeld, *Bibliografía crítica de la nueva estilística*, Madrid 1955, cel puţin 1800 dintre cele peste 2000 de titluri aparţin unor studii despre stilul individual (fie al unui scriitor, fie al unei opere literare). [2] De altminteri, autorul a ţinut să precizeze deja în titlu că e vorba de „stilistica nouă aplicată la literaturile romanice", şi aceasta, nu pentru că s-ar fi hotărît de la început să înregistreze şi să discute numai lucrări de stilistică literară, ci din

---

[1] Mă refer nu la studiile de geografie folclorică inaugurate de R. Menéndez Pidal, ci la chestionarul lingviştilor columbieni, care conţine şi o secţie de folclor literar (v. mai sus, p. 272.)

[2] Apărute, mai toate, în ultimii 30 de ani.

cauza numărului copleșitor al acestora față de acela al lucrărilor de stilistică lingvistică.

Este regretabil faptul că în romanistica occidentală n-a găsit, se pare, un ecou suficient de puternic concepția lingviștilor sovietici despre stil și stilistică. După cum se știe, aceste noțiuni au fost lămurite în literatura de specialitate din U.R.S.S. potrivit realității lingvistice obiective. Există stiluri ale limbii și stiluri individuale. Esențiale sînt primele, pentru motivul că celelalte apar în cadrul stilurilor limbii și se deosebesc între ele nu numai prin amprenta personală a vorbitorului, ci și, mai ales, prin caracterul specifc al stilului limbii căruia aparține, datorită conținutului ei, opera respectivă. Căci la baza definiției date noțiunii în discuție stă conținutul de idei (în sens larg), diferit de la un domeniu de activitate la altul. Avem astfel un stil științific, unul literar (sau, mai exact, artistic), unul publicistic, unul administrativ etc., la care trebuie adăugat stilul limbii de conversație sau stilul vorbit, și el cu anumite particularități distincte.

Deosebirile dintre aceste stiluri sînt nu numai de ordin lexical (intervine, în primul rînd, vocabularul specific al fiecăruia), ci și de frazeologic, de îmbinare a cuvintelor în sintagme, propoziții și fraze. Un loc aparte ocupă stilul operelor literare, care este, în fond, un stil eclectic, dacă îi pot spune așa: și lexicul și frazeologia lui aparțin, după împrejurări, tuturor sau celor mai multe dintre stilurile limbii. Studiul stilului artistic este și el de competența lingvistului, pentru că are, trebuie să aibă, la bază o concepție lingvistică, impusă de situația reală, aceea că intervin, ca și la alte stiluri, tot fapte de limbă ca expresie a unui anumit conținut. Numai pe baza acestei concepții se pot realiza lucrări de stilistică lingvistică într-adevăr științifice și apte de a contribui la progresul științei limbii în general. [1]

În ce privește curentele mai mult ori mai puțin noi din lingvistica actuală, romaniștii se arată rezervați, poate pur și simplu timizi. Mă gîndesc, înainte de toate, la diversele forme ale structuralismului. Dacă față de glosematica lui L. Hjelmslev și a elevilor lui (cf., de ex., Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Copenhague 1951 [2]) rezerva este foarte justificată, nu se poate spune același lucru despre atitudinea marii majorități a romaniștilor față de structuralismul școlii de la Praga, reprezentat mai ales prin savanți care trăiesc și lucrează în alte părți

---

[1] Cf. discuția care a avut loc cu privire la stilistică în paginile revistei *Вопросы языкознания*, vol. II, III și IV (1953, 1954, 1955).

[2] Iată două scurte citate din această carte, menite să lămurească sensul cuvîntului „imanent" și, implicit, concepția autorului: „Metoda imanentă are de obiect limba considerată ca un text nesfîrșit, a cărui structură trebuie descrisă." „Obiectul unei descrieri imanente este... limba considerată ca un text fără sfîrșit." („La méthode immanente a pour objet la langue considérée comme un texte infini dont il faut décrire la structure." P. 8. „L'objet d'une description immanente est... la langue considérée comme un texte sans fin." P. 23.) Să se compare și critica, în general negativă, pe care o face E. Alarcos Llorach, un adept al fonologiei, în *Archivum* V (1955), p. 172 și urm., lucrării lui K. Togeby, *Mode, Aspect et Temps en espagnol*, Copenhague 1953, unde se analizează, din punct de vedere „glosematic", fapte de limbă spaniolă care se leagă de problemele enunțate în titlul ei.

(R. Jakobson şi A. Martinet[1], de pildă) şi chiar faţă de „descriptivismul" american[2].

Caracteristic pentru rămînerea în urmă a disciplinei noastre mi se pare faptul că adversarii structuralismului din cadrul ei nu iau, în general, atitudine critică împotriva acestui curent, aşa de răspîndit şi de activ în momentul de faţă. Ei se mulţumesc, de obicei, să continue a lucra ca mai înainte, într-un spirit destul de apropiat de al neogramaticilor, acumulînd fapte peste fapte, care, chiar cînd sînt, cum se întîmplă de cele mai multe ori, foarte interesante prin ele înseşi, pierd o bună parte din valoarea lor demonstrativă, fiindcă li se dau explicaţii mai mult ori mai puţin formaliste. Pot cita, între altele, două opere deosebit de valoroase: G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, 3 volume, Bern 1949, 1954 şi Alf Lombard, *Le verbe roumain*,

---

[1] Socot util să reproduc următorul pasaj din cartea acestui fruntaş al lingvisticii actuale, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Berne 1955, p. 7: „Cei ce au tendinţa să identifice «fonologia» cu formalismul lingvistic se vor mira, poate, văzînd că eu apropii acest termen de cel de «economie», cu întreg realismul şi dinamismul pe care le implică acesta din urmă. Să sperăm totuşi că lectura paginilor care urmează îi va convinge că nu se pune problema de a alege între o lingvistică tradiţională, pe care o paralizează respectul pentru faptul izolat, şi o lingvistică «structurală», în care îşi dă frîu liber arbitrarul lingvistului, între o rutină depăşită şi un bizantinism steril." („Ceux qui tendent à identifier «phonologie» et formalisme linguistique s'étonneront peut-être de voir ce terme rapproché de celui «d'économie» avec tout ce que ce dernier implique de réalisme et de dynamisme. On espère que la lecture des pages qui suivent les convaincra que le choix n'est pas entre une linguistique traditionnelle que paralyse le respect du fait isolé, et une linguistique «structurale» où se donne libre cours l'arbitraire du linguiste, entre une routine dépassée et un byzantinisme stérile.") Am subliniat partea finală a citatului, fiindcă ea dezvăluie, cu o precizie şi o justeţe perfecte, aspectul cel mai caracteristic al lingvisticii actuale, aşa cum o concep specialiştii occidentali. Pentru disciplina noastră este valabilă în cel mai înalt grad aprecierea lui Martinet cu privire la respectul faţă de faptul izolat. „Introducerea" acestei cărţi prezintă o importanţă deosebită din punct de vedere teoretic: autorul discută, într-un spirit uşor polemic la adresa „tradiţionaliştilor" şi a „structuraliştilor", problemele de bază ale fonologiei, pledînd convingător, cum dovedeşte, de altfel, lucrarea întreagă, pentru îmbinarea diacroniei cu sincronia.

[2] Majoritatea lingviştilor sovietici manifestă (cu unele rezerve, foarte întemeiate de altfel) destulă înţelegere pentru aceste două direcţii ale structuralismului contemporan. Să se compare bogată şi instructiva dezbatere organizată de redacţia revistei *Вопросы языкознания* (vol. V [1956] şi VI [1957]) în legătură cu problemele puse de structuralişti. Merită să amintesc şi amănuntul că articolul lui Hugo Müller, *Sprachwissenschaft auf neuen Wegen*, cu subtitlul *Die beschreibende Linguistik in den U.S.A.* (apărut în *ZPhS* VII [1953], p. 1 şi urm.), a fost tradus în ruseşte şi publicat, împreună cu alte două studii, tot traduse, în volumul *Общее и индоевропейское языкознание*, Москва 1956, p. 55 şi urm. De asemenea s-a tradus în ruseşte cartea lui H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York 1956 (sub titlul *Введение в дескриптивную лингвистику*.) De activitatea lingviştilor americani în domeniul lingvisticii descriptive se ocupă John B. Carroll, *The Study of Language. A Survey of Linguistics and Related Disciplines in America*, Cambridge (Mass.) 1953, despre care E. M. Uhlenbeck, în *RPh* X (1957), p. 343 şi urm., spune că-i prea optimist în ce priveşte „metodologia lingvisticii descriptive": s-au realizat progrese numai în fonologie, pe cînd morfologia a rămas în urmă (problema categoriilor morfologice este nelămurită). Recenzentul respinge şi laudele exagerate la adresa lingvisticii americane, pe care Carroll o pune, fără temei, deasupra celei europene.

2 volume, Lund 1954, 1955. Autorii lor sînt fruntași ai romanisticii, cu o activitate rodnică și cu o mare experiență, care le-ar permite, aș spune chiar că i-ar obliga, să bată, măcar cînd și cînd, drumuri noi și să ajungă la realizări, cu siguranță, superioare.

Ultimele două congrese de lingvistică romanică (Florența, 1956 și Lisabona, 1959) au dovedit și ele criza în care se zbate disciplina noastră. La cel dintîi, unde, trebuie recunoscut, s-au pus în discuție și chestiuni teoretice, comunicările, foarte numeroase, privitoare la limba literară s-au ocupat, în general, de aspectele mărunte ale acestei probleme, atît de importante. Mai întîi, aproape toți autorii comunicărilor respective au tratat teme de limbă literară artistică, potrivit concepției, învechite, că singure operele beletristice sînt scrise în limba literară [1]. Așadar, și în acest domeniu (la fel ca în acela al stilisticii) ignorare totală a activității lingviștilor sovietici, care consideră literară nu numai limba tuturor operelor scrise, indiferent de conținutul lor, dacă ea îndeplinește condiția de a fi desăvîrșită din punctul de vedere al corectitudinii (și al altor calități impuse de situația ei specială), ci și limba vorbită, cînd aceasta se conformează „normelor literare". La Lisabona, lipsa unei orientări teoretice, fie și în spiritul lingvisticii romanice mai vechi, a fost aproape totală. Participanții au tratat în comunicările lor tot felul de chestiuni și de pe tot felul de poziții, ceea ce a dat impresia unui amestec extraordinar de teme și interpretări.

Din „Încheierea" la prima ediție a prezentei cărți continuă să fie valabilă aprecierea făcută cu ajutorul cuvintelor lui Schuchardt, care, ținînd seamă de situația existentă în toată lingvistica, nu numai în cea romanică, vorbea (în 1922) de „criză", dar vedea în aceasta un semn bun. Se poate spune că criza n-a trecut, ci continuă, dar se manifestă sub alte forme. Pentru înlăturarea ei avem la dispoziție doctrina marxistă, potrivit căreia limba, ca expresie a gîndirii și ca produs al vieții umane colective, trebuie studiată în strînsă legătură cu aceste două conținuturi ale ei.

Lingvistica nouă, bazată pe marxism, nu înlătură din cea veche decît ideile și metodele greșite, produs al concepției idealiste. Activitatea lingviștilor materialiști constă, pe de o parte, în combaterea acestor idei și metode, pe de alta, în elaborarea unor principii noi, conforme cu filozofia marxist-leninistă. [2] Eforturi în această direcție se depun mai cu seamă în

---

[1] Afară de confuzia dintre noțiunea de „limbă literară (în general)" și „limba literaturii artistice" a mai apărut una, aceea dintre „limba literară" și „limba scrisă". Așa se explică, între altele, faptul că au fost prezentate două comunicări despre Jurămintele de la Strasbourg, a căror limbă nu văd cum ar putea fi considerată ca „literară".

[2] O tentativă, în general izbutită, pe cît pot eu aprecia, este lucrarea, citată de mai multe ori în cartea de față, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Halle (Saale) 1955, de Gertrud Pätsch, al cărei autor este mai mult filozof decît lingvist, ceea ce (dată fiind preocuparea lui principală) nu înseamnează un dezavantaj, ci dimpotrivă. Dintre lingviștii occidentali, singurul care se dovedește a fi inițiat în concepția materialistă despre limbă, pe care o aplică totuși parțial și nu cu tot curajul necesar, este Marcel Cohen, în lucrările *Linguistique et matérialisme dialectique*, Paris 1948; *Pour une sociologie du langage*, Paris, 1956; *Linguistique moderne et idéalisme*, în *Recherches internationales à la lumière du marxisme* 1958, nr. 7, p. 61 și urm. (acest studiu a apărut și în *VI* VII [1958], fasc. 2, p. 59 și urm.)

ţările unde condiţiile social-economice sînt favorabile dezvoltării gîndirii materialiste. Este vorba, în primul rînd, de Uniunea Sovietică, ai cărei lingvişti se dovedesc a fi nu numai foarte activi, ci şi curajoşi, în sensul că pun problemele şi încearcă să le rezolve în mod deschis, împinşi de o singură dorinţă, aceea de a crea o doctrină lingvistică într-adevăr ştiinţifică. În acest scop ei folosesc tot ce este valoros în activitatea de pînă acum a specialiştilor, indiferent de locul şi de timpul în care aceştia au lucrat sau lucrează. Dovadă concretă, între altele, avem faptul că ei au tradus şi continuă să traducă, spre a le pune la îndemîna unui număr cît mai mare de interesaţi, operele de seamă ale lingviştilor din Apus.

Sînt convins că munca lor, ajutată de aceea a confraţilor din ţările socialiste şi a unora dintre lingviştii occidentali progresişti, va da, în curînd, roadele aşteptate. În acel moment, lingvistica, în general, şi implicit, lingvistica romanică vor fi depăşit criza în care se află astăzi şi se vor dezvolta nestingherite, dînd la iveală opere valoroase.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Deși, spre deosebire de prima ediție, atenția acordată bibliografiei în această nouă ediție este mai redusă, pentru motivul că, după cum se va vedea ceva mai departe, posibilitățile de informare au crescut mult în ultimii ani, datorită apariției unui însemnat număr de lucrări bibliografice, cred necesar să menționez o serie de studii și cărți dintre acelea care nu figurează, de obicei, în diversele introduceri în lingvistica romanică sau în opere cu caracter general referitoare la această disciplină.

Drept o continuare, într-un anumit sens, a cărții de față trebuie considerată aceea a lui Alwin Kuhn, *Romanische Philologie. I-er Teil: Die romanischen Sprachen*, Bern 1951, apoi, în mai mică măsură și aproape exclusiv pentru informațiile bibliografice, a lui N. Drăganu, *Istoria sintaxei*, București 1945. Cartea lui Kuhn conține o bibliografie analitică și, mai puțin, critică a lucrărilor de lingvistică romanică apărute în ultimele decenii, pe care autorul le discută, de obicei, pe grupuri de limbi sau pe limbi izolate. Aprecierile sînt obiective și, foarte adesea, obiectiviste, în sensul că A. Kuhn nu ia poziție critică fermă dintr-un punct de vedere teoretic precis și bine conturat, ci se arată plin de bunăvoință și înțelegere. Opera lui aduce totuși mari servicii ca instrument de lucru.[1]

Deoarece cartea mea este, în linii mari, o istorie a lingvisticii generale, bazată (în marea majoritate a cazurilor) pe lucrări de lingvistică romanică, pot fi amintite aici opere mai mult ori mai puțin similare, care pornesc fie de la lingvistica indoeuropeană (mai puțin de la alte ramuri ale științei limbii), fie de la lingvistica generală propriu-zisă, sau care fac lingvistică generală oarecum teoretică sau abstractă, considerată în sine, cu ajutorul unui număr relativ mic de fapte, luate din tot felul de limbi, sau care, în sfîrșit, pe lîngă probleme de lingvistică generală, conțin informații de natură metodologică sau istorică. De pildă: V. Thomsen, *Geschichte der Sprachwissenschaft*, Halle a. S. 1927 (originalul danez a apărut în 1902 și a fost retipărit, cu unele modificări, în vol. I din *Samlede Afhandlinger* ale autorului, 1919; traducerea germană s-a făcut după această ultimă variantă[2]); H. Pedersen. *La lingustique au XIX-e siècle. Méthodes et résultats*, Paris 1924 (cf. și versiunea engleză: *Linguistic science in the 19-th century. Methods and results*, Cambridge Mass. 1931, recenzată, între alții, de O. D.[ensusianu], în *GS* V [1931-32], p. 390; W.E.C., în *MLR* XXVII (132), nr. 4; E. E. Ericson, în *SPh* XXIX 1932, p. 125 și urm.; P. Meriggi, în *NSpr* XLI (1933), nr. 7/8); O. Jespersen, *Language. Its Nature, Development and Origin*, London 1922 (pînă în 1954 au apărut zece ediții), tradusă în germană sub titlul *Die Sprache. Ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg 1925 (p. 1-80); Thomas Rossman Palfrey, Joseph Guerin Fucilla and William Collar Holbrook, *A Bibliographical Guide to the Romance Languages and Literatures*, Evanston (Illinois) 1939 (cf. *Litbl* LXII [1941], col. 32 și urm.); E. Sapir, *Language*, London 1921 (trad. franceză: *Le langage. Introduction à l'étude de la parole*, Paris 1953, și portugheză: *A linguagem. Introducã› ao estudo da fala*, Rio de Janeiro 1954; traducător: J. Mattoso Camara Jr.); Alan Th. Gardiner, *The Theory of Speech and Language*, Oxford 1932; W. L. Graff, *Language and Languages. An Introduction to Linguistics*, London 1932; L. Bloomfield, *Language*, New York 1933; Karl Bühler, *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*, Jena 1934; M. Lejeune, *Le langage. II. Conditions générales des changements linguistiques*, Paris 1939; W. Marshall Urban, *Language and Reality. The Philosophy of Language and*

---

[1] De aceea am renunțat, în general, la completarea bibliografiei de la 1932 (data apariției primei ediții a prezentei cărți) încoace.

[2] Există și o traducere spaniolă: *Historia de la lingüística*, Madrid 1945.

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

the Principles of Symbolism, London 1939; Louis H. Gray, *Foundations of Language*, New York 1939; J. Mattoso Camara Jr., *Princípios de Lingüística Geral*, Rio de Janeiro 1941, ed. II 1954, ed. III 1959; Viggo Bröndal, *Essais de linguistique générale*, Copenhague 1943; W. v. Wartburg, *Einführung in die Problematik und Methodik der Sprachwissenschaft*, Halle a. S. 1943; A. Grégorie, *La linguistique*, ed. VI, Paris 1948; B. Terracini, *Guida allo studio della linguistica storica*, Roma 1949; И. В. Сталин, *Марксизм и вопросы языкознания*, Москва 1950 (diverse ediții și traduceri în numeroase limbi; cf. *Marxismul și problemele lingvisticii*, București 1950 și 1953; *Der Marxismus und die Fragen der Sprachwissenschaft*, Berlin 1951); *Вопросы языкознания в свете трудов И. В. Сталина*, Москва 1952 (trad. romînească: *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, București 1952); *Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина*, Москва 1952; Р. А. Будагов, *Очерки по языкознанию*, Москва 1953; А. Чикобава, *Введение в языкознание*, Москва 1952, ed. II, tot acolo, 1953; Л. А. Булаховский, *Введение в языкознание*, Москва 1953, ed. II, tot acolo, 1954 (este o continuare a lucrării lui Cikobava; așa se explică indicațiile I, respectiv II); Al. Graur, *Studii și articole de lingvistică generală*, București 1955, ed. II, tot acolo, 1960; Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie*, Berlin 1955; А. А. Реформатский, *Введение в языкознание*, Москва 1955; E. Albrecht, *Die Beziehungen von Erkenntnistheorie, Logik und Sprache*, Halle (Saale) 1956; Р. А. Будагов, *Введение в науку о языке*, Москва 1958 (trad. romînească: *Introducere în știința limbii*, București 1961); Al. Graur și colab., *Introducere în lingvistică*, București 1958; *Probleme de lingvistică generală* (redactor responsabil Al. Graur) I, II, III, București 1959, 1960, 1961.

Lucrări de bibliografie romanică, unele generale, altele speciale, în sensul că îmbrățișează o perioadă scurtă din istoria lingvisticii romanice ori se referă la o anumită limbă romanică: J. Leite de Vasconcellos, *A Philologia Portuguesa*, Lisboa 1888; F. Rebêlo de Gonçalves, *História da Filologia Portuguesa*, în *BF* IV (1936-37) și urm; W. Suchier, *Zur Geschichte der deutschen Romanistik*, în *ZfrzSpr* LXII (1938-39), p. 257 și urm.; M. Valkhoff, *De romanse filologie of Nederlands taalgebied*, în *WT* V (1940), p. 16 și urm.; R. A. Hall, *Bibliography of Italian Linguistics*, Baltimore 1941; O. v. Feilitzen, *Aperçu bibliographique des ouvrages de philologie romane et germanique publiés par les Suédois de 1940 à 1942, de 1943 à 1945*, în *SMS* XV (1943), p. 201 și urm. și XVI (1946), p. 159 și urm.; Iorgu Iordan, *Lingvistica romînească*, București 1946; B. Migliorini, *Linguistic Studies in Italy 1939-1945*, în *Word* II (1946); M. de Paiva Boléo, *Introduçã ao estudo da Filologia portuguesa*, Lisboa 1946; H. Meier, *Um século de lingüística românîca*, în *RPo*, an. 1947, p. 1-47; R.-L. Wagner, *Introduction à la linguistique française*, Genève-Lille 1947, ed. II, tot acolo, 1955; *Bibliography of Swedish Works on Romance Philology 1940-1951*, în *SMS* XVIII (1949-1951), p. 145 și urm.; Giacinto Manuppella, *Gli studi di filologia portoghese negli ultimi venti anni (1930-1940)*, în *Estudos italianos em Portugal*, Lisboa, p. 70 și urm.; G. Rohlfs, *Romanische Philologie*, 2 volume, Heidelberg 1950, 1952 (lingvistică și istorie literară); K. Togeby, *La linguistique romane au Danemark (1939-1945)*, în *RLiR* XIV (1950), p. 80 și urm.; R. J. Clements, *A decennium of American scholarship in Romance languages and literatures*, în *RJ* IV (1951), p. 206 și urm.; R. Hakamies, *Bibliographie de la philologie romane en Finlande depuis 1938*, în *RJ* IV (1951), p. 144 și urm.; R. Massart, *La philologie romane à Liège dans les mémoires académiques*, în *MR* I (1951) p. 92 și urm.; *Os estudos de lingüística românica na Europe e na América desde 1939 a 1948*. Suplemento bibliográfico da Revista Portuguesa de Filologia, organizado por M. de Paiva Boléo, 2 volume, Coimbra 1951, 1953; B. Hasselrot, *La linguistique romane en Finlande (1939-1951)*, în *RLiR* XVIII (1954), p. 117 și urm.; Diego Catalán Menéndez Pidal, *La escuela lingüística española y su concepción del lenguaje*, Madrid 1955; R.-L. Wagner, *Supplément bibliographique à l'Introduction à la linguistique française*, Genève-Lille 1955; G. Rohlfs, *Manual de filología hispánica*, Bogotá 1957.

Urmează acum cîteva lucrări care, prin problemele tratate, dovedesc, din partea autorilor, interes pentru curentele recente din lingvistică: G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris 1938; Giulia Porru, *Anmerkungen über die Phonologie des Italienischen*, în *Trav* VIII (1939), p. 187 și urm.; Eli Fischer-Jörgensen, *Phonologie. Berichte über Arbeiten in germanischen und romanischen Sprachen*, în *AvPh* V (1941), p. 170 și urm.; Bertil Malmberg, *Le système consonantique du français moderne. Études de phonétique et de phonologie*, Lund-Copenhague 1943; A. Martinet, *La prononciation du français contemporain*, Paris 1945; Robert A. Hall Jr., *Descriptive Italian Grammar, Ithaca* 1948; Emilio Alarcos Llorach, *Fonologia es-*

pañola, Madrid 1949, ed. II, tot acolo, 1954, ed. III, tot acolo, 1960; A. G. Haudricourt et A. G. Juilland, *Essai pour une histoire structurelle du phonétisme français*, Paris 1949; A. Blinkenberg, *Le problème de l'accord en français moderne. Essai d'une typologie*, Copenhague 1950; Bertil Malmberg, *Études sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine*, Lund 1950; Emilio Alarcos Llorach, *Gramática estructural (según la escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española)*. Madrid 1951; Idem, *Esbozo de una fonología diacrónica del español*, în *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vol. II, Madrid 1951, p. 9 şi urm.; Luis Flórez, *La pronunciación del español en Bogotá*, Bogotá 1951; Knud Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Copenhague 1951; E. Alarcos Llorach, *Sistema fonemático del catalán*, în *Archivum* III (1953), p. 135 şi urm.; Paul Imbs, *Le subjonctif en français moderne. Essai de grammaire descriptive*, Strasbourg 1953; J. Mattoso Camara Jr., *Para o estudo da fonêmica portuguêsa*, Rio de Janeiro 1953; H. A. Deferrari, *The Phonology of Italian, Spanish and French*, Washington 1954; Henry R. Kahane and Angelina Pietrangeli, *Descriptive studies in Spanish grammar*, Urbana 1954; H. Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, Bonn 1956; A. Martinet, *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, Genève-Paris 1956; C. Ramón y Salamero - R. Kron, *El Castellano actual. Con un apéndice sobre Hispanoamérica*. Freiburg i. Br. 1956; Rosalyn Garoner and Marion A. Greene, *A Brief Description of Middle French Syntax*, Chapel Hill 1958; José G. C. Herculano de Carvalho, *Fonologia mirandesa I*, Coimbra 1958; Harald Weinrich, *Phonologische Studien zur romanischen Sprachgeschichte*, Münster (Westfalen) 1958.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY

ABREVIERI

AAF = *Anuarul Arhivei de folklor*
AAR = *Analele Academiei Romîne*
AB = *Annales de Bretagne*
AAccAg = *Atti della Accademia degli Agiati*
AECO = *Archivum Europae Centro-Orientalis*
AEP = *Annuaire de l'École Pratique des Hautes-Études*
AeR = *Atene e Roma*
AFLC = *Annali della Facoltà di Lettere di Cagliari*
AGlI = *Archivio glottologico italiano*
AGPs = *Archiv für die gesamte Psychologie*
AIS = *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zofingen 1928–1940
AK = *Archiv für Kulturgeschichte*
AL = *Acta linguistica*
ALA = *Adevĕrul Literar și Artistic*
ALC = *Atlas lingüístic de Catalunya*, Barcelona 1923–1926
ALF = *Atlas linguistique de la France*, Paris 1902–1910
ALIt = *Atlante linguistico italiano*
ALR = *Atlasul lingvistic romîn*, Cluj, Sibiu, Leipzig 1938 și urm.
AM = *Annales du Midi*
AORLL = *Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*
APAWB = *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften in Berlin*
AR = *Archivum Romanicum*
ASNS = *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*
ASnSpr = *Archiv für das Studium der neueren Sprachen (und Literaturen)*
ASS = *Archivio storico sardo*
AȘRS = *Arhiva pentru știința și reforma socială*
AvPh = *Archiv für vergleichende Phonetik*
BALIt = *Bollettino dell'Atlante linguistico italiano*
BDC = *Butlleti de dialectologia catalana*
BDR = *Bulletin de dialectologie romane*
BDW = *Bulletin du Dictionnaire wallon*
BF = *Boletim de filologia*
BGDSL = *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*
BGPSR = *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande*
BL = *Bulletin linguistique*
BLSR = *Bibliographie linguistique de la Suisse romande*
BPh = *Buletinul Institutului de Filologie romînă „Alexandru Philippide"*
BSL = *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*
CCosm = *Codrul Cosminului*
CL = *Convorbiri literare*
ČMF = *Časopis pro moderni filologii*
CN = *Cultura neolatina*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dacor = *Dacoromania*
DBR = *Les dialectes belgo-romans*
DL = *Deutsche Literaturzeitung*
DVLG = *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*
EI = *Études italiennes*
FEW = W. v. Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Wortschatzes*, Bonn, Leipzig-Berlin, Basel 1922 şi urm.
FF = *Forschungen und Fortschritte*
FI = *Il folklore italiano*
FM = *Le français moderne*
GGA = *Göttingsche gelehrte Anzeigen*
GL = *Geschichtliche Landeskunde*
GRM = *Germanisch-romanische Monatsschrift*
GS = *Grai şi suflet*
GSLI = *Giornale storico della letteratura italiana*
ID = *L'Italia dialettale*
IF = *Indogermanische Forschungen*
IJ = *Indogermanisches Jahrbuch*
IJAL = *International Journal of American Linguistics*
ÎI = *Însemnări ieşene*
Jber = *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*
JGS = *Journal of the Gypsy lore Society* (Edinburgh)
JLS = *Jahrbuch der luxemburgischen Sprachwissenschaftgesellschaft*
JLSJ = *Journal of the Linguistic Society of Japan*
JPh = *Jahrbuch für Philologie*
JPNP = *Journal de Psychologie normale et pathologique*
JS = *Journal des savants*
LE = *Le lingue estere*
Litbl = *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie*
LR = *Limba romînă*
LZ = *Literarisches Zentralblatt für Deutschland*
MANL = *Memorie della Accademia dei Lincei*
MAR = *Memoriile Academiei Romîne* Liter., Seria III
MF = *Mercure de France*
MLR = *The Modern Language Review*
MR = *Marche Romane*
MSL = *Mémoires de la Société de linguistique de Paris*
MW = *Mass und Wert*
NA = *La nuova antologia*
NGH = *Nachrichten der Göttinger Hochschulgesellschaft*
NM = *Neuphilologische Mitteilungen*
NMon = *Neuphilologische Monatsschrift*
NSpr = *Die neueren Sprachen*
NTS = *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap*
NZV = *Niederdeutsche Zeitschrift für Volkskunde*
PF = *Prace filologiczne*
PhQ = *Philological Quarterly*
PL = *Le pays lorrain*
RANL = *Rendiconti della Accademia dei Lincei* (Serie V, VI)
RBalk = *Revue internationale des études balkaniques*
RBPhH = *Revue belge de philologie et d'histoire*
RC = *Revue celtique*
RCHL = *Revue critique d'histoire et de littérature*
RCr = *Revista critică*
RDR = *Revue de dialectologie romane*
RE = *Rivista europea*
REI = *Revue des Études Indo-européennes*
REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911—1920, ed. III, tot acolo 1930—1935
RF = *Romanische Forschungen*
RFE = *Revista de filología española*
RFH = *Revista de filología hispánica*
RFHC = *Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias*
RFIC = *Rivista di filologia e di istruzione classica*
RFil = *Revista filologică*
RFLA = *Revista fundaţiilor pentru literatură şi artă*
RGR = *Revista geografică romînă*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

RIEB = *Revue internationale des études basques*
RIGI = *Rivista indo-greco-italica di filologia, lingua, antichità*
RIL = *Rendiconti dell'Istituto Lombardo di scienze e lettere* (Serie II)
RIR = *Revista istorică romînă*
RIS = *Revue de l'Institut de sociologie*
RJ = *Romanistisches Jahrbuch*
RL = *Revista lusitana*
RLiR = *Revue de linguistique romane*
RLR = *Revue des langues romanes*
RLV = *Revue des langues vivantes*
RM = *Revue du mois*
RMM = *Revue de métaphysique et de morale*
RP = *Revue de Paris*
RPF = *Revista portuguesa de filologia*
RPG = *Revue des patois (gallo-romans)*
RPh = *Romance Philology*
RPhFE = *Revue philosophique de la France et de l'Étranger*
RPhFL = *Revue de philologie française et de littérature*
RPhLHA = *Revue de philologie, de littérature et d'histoire ancienne*
RPo = *Revista de Portugal*
RR = *The Romanic Review*
RSFF = *Rivista della Società filologica friulana „G. I. Ascoli"*
RSFI = *Rivista della Società filologica italiana*
RT = *Revue de Transylvanie*
SA = *Studi albanesi*
SAV = *Schweizer Archiv für Volkskunde*
SB = *Studi baltici*
SBAW = *Sitzungsberichte der Bayrischen Akademie der Wissenschaften*, Philologisch-historische Klasse
SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*
SFM = *Studi di filologia moderna*
SIFC = *Studi italiani di filologia classica*
SL = *Studia linguistica*
SM = *Schweizerische Monatshefte*
SMS = *Studier i modern Språkvetenskap*
SN = *Studia neophilologica*
SPh = *Studies in Philology*
SR = *Studi rumeni*
SRZ = *Studia Romanica Zagrabiensia*
TIL = *Travaux de l'Institut de linguistique* (Paris)
Trav = *Travaux du Cercle linguistique de Prague*
ŢB = *Ţara Bîrsei*
UJ = *Ungarische Jahrbücher*
VI = *Voprost iazîkoznaniia*
VKR = *Volkstum und Kultur der Romanen*
VP = *Voprost psihologhii*
VR = *Vox Romanica*
VRom = *Viaţa romînească*
WS = *Wörter und Sachen*
WT = *Wetenschappenlijke Tijdingen*
WZHU = *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humbold Universität zu Berlin* (Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe, nr. 1)
ZD = *Zeitschrift für Deutschkunde*
ZDB = *Zeitschrift für deutsche Bildung*
ZDM = *Zeitschrift für deutsche Mundarten*
ZFEU = *Zeitschrift für französischen und englischen Unterricht*
ZfrzSpr = *Zeitschrift für (neu)französische Sprache und Literatur*
ZrPh = *Zeitschrift für romanische Philologie*
ZSG = *Zeitschrift für schweizerische Geschichte*
ZsPh = *Zeitschrift für slavische Philologie*
ZV = *Zeitschrift für Volkskunde*
ZVS = *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie*
ZvS = *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INDICE

1. Materii

B

C

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

O

P

R

Ş

T

Ţ

U

2. Autori

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

D

E

F

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I

J

K

L

M

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

N

O

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

W

Y

Z

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. Cuvinte

A

B

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLA DE MATERII

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Redactor responsabil : CONSTANTIN JALBĂ
Tehnoredactor : PETRU BRUMĂ

Dat la cules 02.04.1962. Bun de tipar 04.05.1962. Apărut 1962. Tiraj 2800 ex. legate. Hîrtie velină satinată de 60 g/m² 16/700×1000. Coli editoriale 42. Coli de tipar 27.50. A 0190/1962. C.Z. pentru bibliotecile mari 4 R. C.Z. pentru bibliotecile mici 4.

Intreprinderea Poligrafică nr. 2. str. Brezoianu nr. 23—25. București — R.P.R. Comanda nr. 1588

123

ERATĂ

Pag.	în loc de:	se va citi:	din vina:
57, r. 2 de jos	*Entfaltungstheroie*	*Entfaltungstheorie*	tipografiei
61, r. 12 de jos	*pescrone*	*pəscronə*	,,
80, r. 9 de sus	*Istrus*	*Istros*	autorului
101, r. 1 de jos	*Gaval-*	*Caval-*	editurii
102, r. 10 de sus	ἐν‘ργεια	ἐνέργεια	,,
158, r. 23 de sus	*sĭ is*	*sĭtis*	tipografiei
172, r. 3 de jos	*l'aime*	*j'aime*	,,
179, r. 7 de sus	(*dimercre*)	(< *dimercre*)	autorului
182, r. 17 de sus	*av na*	*avēna*	tipografiei
r. 18 de sus	*fenum*	*fēnum*	,,
r. 20 de sus	*plenus*	*plēnus*	,,
r. 22 de jos	à côte	à côté	,,
183, r. 14 de jos	*v na*	*vēna*	,,
185, r. 22 de sus	flaux	faux	,,
193, r. 2 de jos	,,historische Lautgeographie"	,,historische Lautgeographie" und *Sprachgeographie*	autorului
195, r. 7 de jos	πάθ	πάθη	tipografiei
222, r. 21 de jos	politicas	políticas	autorului
r. 20 de jos	linguístico pero	lingüístico, pero	editurii
224, r. 29 de jos	I.V	LV	autorului
231, r. 20 de jos	Ba însă	Ba încă	editurii
288, r. 28 de sus	*rumanischen*	*romanischen*	tipografiei
360, r. 26 de jos	*L'assimilation* [2]	L'assimilation [1]	editurii
429, col. 2	*aristoaca*	*aristcacă*	autorului
430, col. 2	*chill*	*chil*	editurii
432, col. 1	νπ	υπ	tipografiei
432, col. 1	*Istrus*, trac	*Istros*, grec.	autorului
433, col. 1	**oricla*	*oricla*	,,
433, col. 1	*olum*	*ovum*	,,
433, col. 2	*pairolo*, frc.	*pairolo*, prov.	,,
433, col. 3	*puisse-je*	*puissé-je*	,,
434, col. 2	*sreda*	*srēda*	,,
434, col. 2	*s(t)ru*, trac	*s(t)ru*, indoeurop.	,,
434, col. 2	*Strumon*, trac	*Strumon*, grec.	,,
437, r. 15 de sus	Herman Paul	Hermann Paul	,,

c. 1588 — Lingvistica romanică

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY